

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke:
GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

GOMBOCZ ZOLTÁN, GRATZ GUSZTÁV, GYALÓKAY JENŐ,
HERCZEG FERENC, HÓMAN BÁLINT, JANCsó BENEDEK,
KENÉZ BÉLA, BÁRÓ KORNFELD MÓRIC, KORNIS GYULA,
LEPOLD ANTAL, MAGYARY GÉZA, PETROVICS ELEK,
RAKOVszKY IVÁN ÉS RAVASZ LÁSZLÓ

SZERKESZTI SZEKFŰ GYULA

II. KÖTET
1928 JANUÁR—ÁPRILIS

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

Kiadótulajdonos:
MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

HOMAN BALINT
elnök

MAGYARY GEZA
alelnök

BALOGH JOZSEF
titkár

Minden jogot fenntartunk

A KÖZIGAZGATÁSI REFORM KÉRDÉSÉHEZ.

A KÖZIGAZGATÁS, vagyis a közszükségletek kielégítésére szolgáló szervezet és cselekvés a dolog természete szerint állandó és folyamatos átalakuláson megy keresztül.

Ez a folyamat nagyrésztben a közönség elől rejtetten, észrevétlenül megy végbe. Új feladatok merülnek fel vagy eddig közhatalmi úton megoldott feladatok a magántevékenység körébe csúsznak át; a szerzett tapasztalatok alapján jogszabálymódosítás nélkül is tágítjuk vagy szűkítjük a közigazgatás kereteit, az ügyvitel és ügykezelés terén gyakorlati könnyítéseket léptetünk életbe, új műfogásokkal kísérletezünk. Változik a közigazgatás személyi eleme is: idősebb tisztviselők eltűnnek, helyükbe újak, más képzettségűek lépnek; az önkormányzati képviselők tagjainak egyrésze kiesik, helyettük újakat választanak.

Mindez a hivatalszobák vagy közgyűlési termek falain belül megy végbe. Az átlagpolgár a változástól csak közvetett módon szerez tudomást; érzi, hogy ügyeit jobban vagy rosszabbul, hosszabb vagy rövidebb idő alatt, bonyolultabb vagy egyszerűbb eljárás mellett intézik el.

Ez a lassan és folyamatosan haladó mozgalom azonban nem meríti ki a közigazgatási reform lényegét és nem tünteti el a közigazgatási célkitűzés, szervezet és működés között egyrészt és a valóságos viszonyok között másrészt fennforgó ellentéteket. Megtörténik egyes történeti korszakokban, hogy az élet árja gyorsabb iramban hozza hullámain, semmint a közigazgatás gyorsan át nem alakítható védő>-gátjai e hullámokat korlátok közé vonhatnák. Robbanásszerűen jelentkeznek új szükségletek, melyek új berendezéseket, új erőfeszítéseket kívánnak meg; e mellett hirtelen eltolódások állanak elő a politikai, társadalmi és gazdasági erőtenyezők körében, melyek nem fémek meg többé a más erőviszonyok által indokolt és feltételezett közigazgatási rendszerben. Ilyenkor valóban gyökeres átalakulásra Van szükség; nem elégedhetünk meg a lassú és jelentőségében szintén megbecsülendő folyamattal, hanem a szervezet és cselekvés egészen új rendszerére kell áttérnünk és az adott helyzethez képest szűkíteniünk vagy tágítaniunk a közigazgatás célkitűzéseinek körét.

Kétségtelen, hogy hazánkban ilyen nagymértékű és átgondolt változásra van szükség. Egész közigazgatási berendezésünk azon az elgondoláson alapul, hogy Magyarország állami öncélúságáért küzdő és közigazgatásában is védelmi fegyvert kereső tagja a dunamenti kettős monarchiának.

Szintén figyelemreméltó alap jellemvonása közigazgatásunknak az, hogy a felső osztályok túlsúlyát az önkormányzat összeállítása, a tisztviselői kar kiegészülése révén feltétlenül biztosítja, ami egyik magyarázatát Magyarország 1918 előtti társadalmi összeállításában, másrészt abban a körülményben találja, hogy a legjobb hizseműek is így vélték többnyelvű államunkban vitathatlanná tenni a magyarság döntő szerepét.

Az Ausztriával való közjogi kapcsolat megszűnt és ezzel, minden valószínűség szerint, annak a lehetősége is, hogy uralkodó idegen érdekeket is legyen kénytelen a magyarság érdekeivel összehangolni. Csonka-Magyarország egynyelvűvé vált és a régi határok visszaszerzése esetében is a nem magyarnyelvűekkel szemben hatalmi rendszabályok lehetetleneknek látszanak; a társadalmi tényezők terén az erőparallelogramm eltolódott: mindenkinek látnia kell például a középosztály összeroppanását, a felsőbb osztályok egy részének gyengülését és számolnia kell azzal, hogy nemcsak az ipari munkásosztály érkezett el a politikai érettség és hatalom meglehetősen magas fokára, hanem a kisbirtokosok is a művelődés, gazdagodás és öntudat útján nagyot haladtak.

Az egészen más viszonyokra szabott keretek átalakítása és bővítése tehát abban az esetben is feltétlenül szükséges lenne, ha éppen társadalmi és gazdasági leromlásunk következtében a közigazgatás köre nem bővült volna az utóbbi években jelentősen és a közigazgatás tudománya úgy a szervezés, mint az ügyintézés terén nem jutott volna olyan jelentős új eredményekhez, melyekhez nekünk is alkalmazkodnunk kell, ha a világv versenyben alul maradni nem akarunk. Teljesen igaza van tehát Rakovszky Iván volt belügyminiszternek akkor, mikor egyik napilap hasábjain a változás ellenzőivel szembe szegi azt, hogy itt tulajdonképpen a valóságos helyzet következményének levonásáról van szó és csupán azon gondolkozhatunk, hogy az egész vonalon megtegyük-e ezt vagy egyelőre részletmegoldásokkal kísérletezzünk. Hozzátehetette volna, hogy amennyiben törvényes keretet nem adunk az átalakításnak, akkor a közfeladatok súlya és megoldásuk tökéletessége közötti ellentét megbénítja a fejlődést és veszélyezteti az állami élet folytonosságát mindaddig, amíg azután az átalakulás mindezek ellenére is végbeme gy.

MILYEN nehézségek tomyosulnak a szerves közigazgatási reformok elé?

Az első nehézség az, hogy a nagyközönség szemében valami egészen más a közigazgatási reform, mint az előbb kifejtett és tudományos megállapításokon nyugvó meghatározás. Az átlagembert az ragadja meg, ami kihegyezi a kérdést. Amint a nyolcvanas - kilencvenes évek angol közigazgatási reformjában is leginkább szembeszökő volt az addig tisztán arisztokratikus jellegű békebírói megyének úgynevezett közigazgatási képviselői megyével való helyettesítése, illetőleg az utóbbi megyének előtérbe helyezése, éppen úgy nálunk is történeti és politikai okok miatt a „közigazgatási reform“ hívószóra a legtöbb ember a vármegyére gondol. A vármegye azonban a

közigazgatásnak csak egyik, mindenesetre jelenti, azonban jelentőségében állandóan veszítő szerve. Eltekintve ugyanis az állami szakigazgatási hatóságok, hivatalok és intézetek óriási és az állami befolyás körének egészségtelen kiszélesedésével rendkívül mérvben fejlett hálózatától, meg kell állapítanunk, hogy az általános igazgatásban úgy szervezeti egységként, mint önkormányzati testületként a város és község teljesen egyenrangú tényező a megyével, jöllehet a város társadalmilag, a község pedig közigazgatásjogilag is ezidőszerint a vármegyével szemben hátrányos helyzetben van.

Amikor tehát helyesen a közigazgatás szervezetének, cselekvésének teljes átalakítását, célkitűzéseinek szabatosítását kell tartanunk közigazgatási reformnak, mások azonban ezt a fogalmat egy részletkérdésre: a vármegye újjászervezésére vagy éppen a vármegyei tisztviselői kar dshivatásának mikéntjére, avagy a törvényhatósági bizottság összeállításának meghatározására korlátozzák, — akkor már érthető a nehézségek és félreértések sorozata, mert különböző méretű és célú reformokhoz különböző indokokból csatlakoznak emberek vagy helyezkednek velük szembe és különböző megoldási lehetőségek merülnek fel.

További nagy nehézsége a közigazgatási reform megvalósításának az, hogy a közigazgatás nem csupán a közszükségletek kielégítésére szolgáló intézmény, hanem csaknem mindenütt — sajnos — egyszersmind politikai és társadalmi érdekek megvalósításának előmozdítója vagy gátlója. Ha nem így lenne, akkor a közigazgatás átalakítását a közigazgatási szakértők az elméleti megállapítások és gyakorlati tapasztalatok alapján könnyűszerrel végezhetnék el.

A végrehajtó hatalom azonban birtokosának döntő politikai súlyt és társadalmi befolyást juttat. Ezért a közigazgatás elkülönülésének kezdőpontja óta állandó törekvése politikai áramlatoknak, később pártoknak és erős társadalmi osztályoknak a végrehajtó hatalom meghódítása, a közigazgatás kisajátítása. Ez a politikai és társadalmi rügó ma is hat: úgy a bolsevista, mint a fasiszta mozgalomnak első dolga volt a régi közigazgatás szétrobbantása és a saját érdekeiket kiszolgáló új közigazgatás megteremtése.

Ha túlzottak is azok a színek, amelyekkel rosszindulatúan a magyar közigazgatás képét a szélső baloldaliak a háború előtti években festették, a tárgyilagos szemlélőnek is el kell ismernie, hogy a politikai és társadalmi nézőpontok a magyar közigazgatás rétegződésében és működésében is kelleténél jobban, gyakran az intézmény lényegét veszélyeztetve működtek.

Az a körülmény, hogy a nemzet túlnyomó többsége érzelmileg ellentétben állott a kormánnyal és azzal a többségi párttal, mely egyedül kormányozhatott az uralkodóval való ellentét felidézésének veszedelme nélkül, — azt eredményezte, hogy a kormány mindent megtett, közigazgatási úton is a parlamenti többség érdekeinek védelmére. Ennek következtéből maradt meg az 1870 és 1886 évi részleges reformok után is a főispánnak, a kormány bizalmasának a parlamentáris kormányrendszerrel tulajdonképen össze non egyeztethető óriási közigazgatási hatásköre: Ezért vált lehetségessé, hogy a törvényhatósági közgyűlésen ő legyen az elnök, ő nevezze ki a közigazgatási gyakormokot

és helyezze át a tisztviselőket, ő döntsön a kijelölő választmányban, a fegyelmi választmányban. De erre szolgált az ügyi központosítás már érintett és külföldön nem ismert mértéke is: a politikus miniszter lehető sok ügyben a döntést magának kívánta fenntartani.

Ugyanilyen szerepet játszott a társadalmi befolyás kérdése is. Ennek a kényes kérdésnek részleteit nem tárgyaljuk. Elég, ha a köztudatban élő, és részben már csak történeti jelentőségű visszasságokra utalunk.

Semmi sem veszedelmesebb, mintha politikai és társadalmi nézőpontok játsszák a döntőszerepet a közügyek intézésénél. Ezeket a zavaró mozzanatokat teljesen sohasem szüntethetjük meg, hiszen gyarló emberek vagyunk. Minden kormány és minden többség azzal érvel, hogy rá azért van szükség és neki azért kell hatalmát öregbítene, mert a nemzet csak így boldogulhat; eltekintve egyes nyíltan cinikus osztálydiktatúráktól, a társadalmi osztályok is arra hivatkoznak, hogy az ő különleges érdekeik kielégítését a nemzetegészségnek vagy az emberiségnek java követeli.

Szükséges azonban, hogy amint a közigazgatás átalakításának határait is félre nem érthetően jelöljük ki, éppen úgy a politikai és társadalmi elfogultság és befolyás körét is a lehető legkisebb mértékre szorítsuk le. Példák állnak ebben a tekintetben rendelkezésünkre. Az Amerikai Egyesült-Államokban a városi igazgatás csaknem teljesen pártok zsákmánya lett. Erre kiadták a jelszót „No politics!“ és nagyon sok városban megvalósították a pártatlan „City Commission“ intézményét, sőt teljesen üzemszerűvé tették a városi igazgatást, szakértő és személyében felelős vezetőt: manager-t alkalmazván. Az eredmény az illető városok közterheinek rohamos csökkenése, a közigazgatás tartalmi javulása, intenzitásának növekedése volt mindenütt. Ugyanezt láttuk a sokáig mintaszerűnek tartott porosz közigazgatásban is. A porosz közigazgatásból 1918-ig intézményesen kizárták a politikát, mely csupán egyes nagyobb városokban játszott egész alárendelt szerepet. 1918-ban betört a politika a közigazgatásba, politikai tekintetek lettek döntők tisztviselők alkalmazásánál, elvi döntéseknél; az eredmény a közigazgatás színvonalának oly rohamos aláhanyatlása volt, hogy már 1923-ban politikusok látták szükségesnek a közigazgatás szakszerűségének és öncélúságának visszaállítását.

A politikai és társadalmi elfogultsági tekintetek háttérbe szorítása nélkül egyetlen államban sem lehet eredményes közigazgatási reformot végrehajtani; a közigazgatás maradjon csupán a közszükségletek kielégítője.

TELJESEN elvonatkoztatva mindennemű konkrét javaslatról és a többé-kevésbé beavatottak által emlegetett tervezetésektől, az alábbiakban több évtizedes szakirodalmi viták anyagát és megállapításait összesűrítve, a leendő magyar közigazgatási reformhoz néhány tervet kívánunk szolgáltatni. Ezek egynémelyike sarkigazság, egynémelyike köztudatban van, de van közöttük olyan is, amelyhez a magyar közönség nem tudott hozzászokni, pedig az igazi szakértők az alkotmányos élet helyreállítása óta egyöntetűen foglaltak állást megvalósításuk mellett.

A közigazgatási szervezetet illetőleg meg kell állapítanunk azt, hogy elképzelhetetlennek tartunk egészséges reformot az önkormányzat elvének érvényesítése nélkül.

Az önkormányzat a polgárok önirányzó, önmeghatározó működése közszükségleteik kielégítésére. Ezt a fogalmat legtágabban értelmezhetjük: a fogalom fedi úgy a Gneist értelmében ingyen szolgáló, buzgó állampolgárt, mint azt, aki Hugó Preuss meghatározása szerint csupán szavazatával járul hozzá az önkormányzati testület megalakításához, irányának meghatározásához.

Az önkormányzat lényege bizonyos ellentét. A vezetésben való részvétel, a közhatalomban való részesedés, szemben a vezetettséggel, az uralom alá helyezettiséggel.

Gondos mérlegeléssel kell meghatározni azt, hogy az önkormányzatnak milyen foka lehetséges az adott helyzetben és az önkormányzati szellem milyen irányban fokozható. Szemben a régebbi állásponttal, mely az önkormányzat legjellemzőbb vonását az ingyenszolgáltatásban látta, mi már az önkormányzat beteljesülésnek azt tartjuk, ha az önkormányzati test teljesen önálló, független és önmeghatározását nemcsak az ügyintézésben, hanem cselekvő szerveinek: a képviselőnek és a tisztviselőnek megválasztásában is keresztülviheti.

A tisztviselők kinevezése és választása általában másodrangú kérdés. Azzal azonban, hogy a tisztviselőkérdést másodrangú fontosságúnak minősítjük az önkormányzat nézőpontjából, szembehegyezkedünk a magyar közvéleménnyel, mely évtizedekig periodikusan visszatérő izgalomban volt e miatt, ami ismét élénk bizonyíték a mellett, hogy nem az elv, hanem az állás adományozásában rejlő hatalminézőpont nyomult előtérbe. Nem a tisztviselő a lényeg, jóllehet tudjuk, hogy a mai differenciálódott világban az önálló tudományággá, művészetté és mesterséggé vált közigazgatás fejlődési fokához képest az ügyek intézése nemcsak a nagy városokban és nagyobb területű szervezetekben, hanem a primitív életviszonyokat feltűntető elsődleges alakulatokban sem mehet végbe tisztviselők nélkül.

A lényeg abban rejlik, hogy milyen ügyeket intéz az önkormányzat képviselői szerve, milyen önállósággal és milyen összeállításban.

Nem tekinthetjük igazi önkormányzatnak azt, amikor évente kétszer összejön néhány száz ember, kiknek fele a legtöbb adót fizetők közül kerül ki, kitombolja magát politikai kérdésekben és megfelelő előkészítés és szakértelem nélkül morzsolja le az érdemleges ügyeket. Nem tekinthetjük önkormányzatnak azt, ahol a kormány kinevezett közege elnököl és a bírói jogvédelem alatt lévő ügyek kis számától eltekintve, érdemleges fellebbezéssel lehet élni a kormány valamelyik tagjához, akire átszáll az ügydöntés joga. Nem tekinthetjük azonban igazi önkormányzatnak azt sem, amikor a községházán vagy a város-, házában összegyűlnek a nép választottal, tanácskoznak, azonban elhatározásuk csak feltételes, akkor válik ténnyé, amikor egy felettük álló és eltérő társadalmi összetételű szervezet hozzájárulásával találkozik.

Csaknem minden államban arra törekszenek, hogy az önkormányzati képviselőlet valóban dönthessen a saját kormányzati és igazgatási tennivalóiban. Erre a célra nemcsak az önállóság minden

kellékével ruházzák fel, hanem ügyelnek arra is, hogy valóban kifejezésre juttassa az összeség óhajtásait és érdekeit és olyan taglétszáma legyen, mely a szakszerű tárgyalást lehetővé teszi.

Akár az angol közigazgatási szervezeti törvényeket, akár a háború utáni német közigazgatási jogszabályokat lapozzuk vagy a skandináv államok igazgatását vesszük figyelembe, azt kell látnunk, hogy az önkormányzati képvisellettől vagy egyáltalában nem lehet közigazgatási úton jogorvoslással élni felsőbb hatósághoz, vagy, ha lehet, úgy csupán szintén önkormányzati jellegűhöz. Egyetlen önkormányzati képviselertet sem ismerünk, mely nem a saját maga által választott elnök alatt működne, legfeljebb odáig megy az állam beavatkozása, hogy mint a belga tartománynál, az állam megbízza jelen lehet az üléseken. Nem ismerünk oly képviselertet sem, amelynek oly magas taglétszáma lenne, mint a magyar törvényhatósági bizottság, sőt a rendezett tanácsú város képviselete is. Nem is kell külföldi városi képviselettekkel összehasonlítani, elég, ha a porosz Kreis-ausschussra, a francia Conseil Généralra, az angol és amerikai County Councilra tekintünk, amelyek mindegyike a mi törvényhatósági és r. t. városi képviseleteinknél jelentősen kisebb.

A kis létszám fokozza az egyesek felelősségérzetét, de a választók megfontolását is a jelölt személyének elbírálásánál. Senki sem hivatkozhatik arra, hogy ha el is marad valamelyik ülésről, még mindig módja van jó néhány száz embernek kipótolnia a hiányt. Kedvvel vesz részt a közügyek intézésében, mert tudja, hogy a többség megállapítására végérvényes és nem dönthető többé fel felsőbb hatóság által. Hogyan várjunk odaadást, munkakedvet a magyar községi képviselőtestületi tagtól, amikor a képviselőtestület minden fontosabb akaratnyilvánítása vármegyei, a törvényhatóság minden fontosabb akaratnyilvánítása miniszteri jóváhagyást kíván? Hogyan érezhetnek jól magukat a komolyabb és törekvőbb elemek a Rákos-szerű, 48 előtti nemesi ösgyűlésre emlékeztető egyvelegben, amelyet most azzal akarnak még tarkábbá tenni, hogy beleviszik az érdekképviselési elvet és az önkormányzati élettől idegen hivatalnokokat.

Városokban és községekben arányos, vármegyékben közvetett választás útján megalakított kevés tagból álló, képviselöttekre azután rá lehet bízni az érdemleges ügyek végső fokon és önállóan intézését, az imperium gyakorlását. Sajátságos, hogy a mai állapot sok híve mennyire idegenkedik attól, hogy az önkormányzat valóban úr legyen a portáján, de attól is, hogy az önkormányzat kereteit a polgárok összesége töltse ki. Még különösebb, hogy az alsóbb osztályok előretörésétől félvén, nem a passzív választójog szűkítésére és a megválaszthatók körének összevonására gondolnak, hanem az aktív választójog erőszakos lekötésére és az új elemek mesterséges ellensúlyozására.

Felmerül azonban a kérdés, van-e valóban még vagy már a magyar nemzetben annyi önkormányzati szellem, mint amennyi az intézmény fenntartásához szükséges?

Grünwald Béla keserű panaszai, Návay Lajos előkelő szkepszise, az 1914-es javaslatok tárgyalása alkalmával nyilatkozott gyakorlati közigazgatási politikusok tagadása ellenére: van. Van főleg és

elsősorban önkormányzati szellem a városokban és községekben mai alávetettségük ellenére, és ez az adminisztratív gyámság túlzásainak lefagyasztása után a polgári öntudat tűzhelyén elemi erővel fog fellángolni.

Ebben az önkormányzatban természetesen a tisztviselő nem lehet többé a rendelkező felsőség, az a mindenek felett trónoló úr, akinek megszoktuk. Ha magyar földön nincs is talaja annak az angol rendszernek, amelyben a közhatalom csak a képviselőt illeti meg és a tisztviselő csupán előkészítő szerv, ha hangsúlyozzuk is, hogy idegen intézményeknek változtatás és kritika nélküli átültetése nemzeti fejlődésünk veszélyeztetésével járna, akkor is el kell ismernünk, hogy mai tisztviselői rendszerünk nem tartható fenn.

Az önkormányzati tisztviselő rossz fizetése, bizonytalan fegyelmi jogviszonyai miatt más képet ad felülről, mint ha alulról tekintünk rá. Tagja esetleg hivatalból annak a képviselőnek, mely az állásokat betölti; a súlyos közterhek mérve, a fontos közügyek mikénti eldöntése esetleg éppen az ő szavazatán dől el. Irtózatossá hatalom van kezében: jutalmazhat és büntethet, utóbbit annál inkább, mert nagy részük hivatalosan is gyakorol — mint rendőri büntető bíró — bírói jogokat.

Nem csoda, ha a magyar közigazgatási tisztviselők némelyike — minden jóindulata, fajszeretete és egyéni tisztessége mellett is felsőbb lénynek tekinti magát, ami a közönséggel való érintkezésben is kifejezésre jut és ami abban is jelentkezik, hogy az élet minden megnyilvánulását elsősorban a presztízskérdés oldaláról vizsgálja. Súlyosbítja a helyzetet, hogy a gazdasági tudás és szociális érzék fejletlen.

Az önkormányzat mineműsége és e tisztviselői kérdés megoldásának iránya határozzák azután meg a központosítás és decentralizáció határait is.

Ezzel a kérdéssel ugyanennek a Szemlének hasábjain¹ nemrégiben foglalkoztunk és így, ismétlésük elkerülésére, csupán néhány megjegyzésre szorítkozunk.

Elsősorban meg kell állapítanunk, hogy mikor Csonka-Magyarországon az államkormányzati szétpontosítást veszedelmesnek, a teljes igazgatási szétpontosítást pedig egyelőre keresztülvihetetlennek mondtuk, akkor ezzel nem azt jelentettük ki, hogy a szétpontosítás általában elvetendő, sem azt, hogy az önkormányzat egyes kormányzati cselekményeket (szabályrendeletalkotás, adóztatás stb.) ne végezzen.

Éppen ellenkezőleg, akkor is, most is azon a nézeten vagyunk, hogy az igazgatási szétpontosításra törekedni kell és hogy csak az az önkormányzat értékes, amely a kormányzati funkciókra is kiterjed.

Ebbe a kérdésbe azonban az előbb említett nézőpontok szólnak bele. Ott, ahol az önkormányzat önálló, gyenge, ahol a súlypont a tisztviselőknél van, természetesen könnyebb a központosító törekvések diadala, mert nincs olyan tömeg, amely önértékesen követelné a jogot saját ügyeinek intézésére és visszautasítaná tőle idegen tényezők beavatkozását, a hierarchikus gondolkodáshoz szoktatott tisztviselő feltétlenül meghajol a felsőség parancsa előtt, majd —

¹ Magyar Szemle I, 122.

levetvén az önállóság utolsó leplét is — a felelősségtől való irtózásában (Faguet 'horreur de responsabilité'-ja) minden ügy intézését felfeltojja, mindenre utasítást kér. Azokban az államokban, ahol gyenge az önkormányzat és túlnyomó a tisztviselői elem, hovatovább mindent előír, mindent tilalmaz, mindaddig, míg fel nem morzsolja a nemzet életerőit.

Az önkormányzat meghatározása, a decentralizáció megvalósítása, a tisztviselőkérdés megoldása mellett a közigazgatási reformnak dűlőre kell vinnie az egyszerűsítés problémáit is, még pedig úgy szervezeti, mint eljárási téren és folytatnia azt a munkát, amelyet a magyar törvényhozás és az akkori kormány 1901-ben nem dicstelenül kezdett.

Messze vezetne és nem feladata e nagyközönségnek szánt Szemlének az, hogy a közigazgatási szervezeti egyszerűsítés kérdéskomplexumának valamennyi részletét áttekintsük.

Elég, ha az alapelvre és néhány alkalmazására mutatunk rá.

Az alapelv az, hogy olyan szervezetet kell létesítenie az államhatalomnak, amely a közfeladatokat a lehető legjobban, leggyorsabban, legkevesebb idő- és energiaveszteséggel oldja meg. Ebből a nézőpontból méltán kifogásolhatjuk azt, hogy közigazgatásunkban az ellenőrzésnek éppen olyan szerep jut, mint a cselekvésnek. A főispán ellenőrző szerepére azt kell mondanunk, hogy azt a központi kormány közegei olcsóbban és eredményesebben játszhatták. Észrevétel tárgyává kell tennünk azt, hogy annyi mindenféle határozat és egyéb tény kíván felsőbb jóváhagyást; a felsőbb hatóság feleslegesen ismétli az alsóbb munkáját és vagy változatlanul hagyja annak megállapítását, vagy — a viszonyok nem ismerésével avagy félreismerésével — a jóváhagyás megtagadása által kárt okoz. Megemlíthetjük, hogy a magyar közigazgatás összes külföldi ismerői — az amerikai Goodnow-tól az utolsó porosz királyi belügyminiszterig: a nagynevű Drewsig — ezeknek a soroknak írója előtt csodálkozásuknak adtak kifejezést a miatt, hogy mikor nálunk szakképzett tisztviselőkkel bíró községi tagozat van, miért tartunk fenn fölötte költséges járási és megyei tagozatot, melyek közül egyik szerintük felesleges és a község hatósági jellege és hatásköre jól pótolná.

Ugyanilyen visszásságok vannak az eljárás: a cselekvés rendje terén is.

Egyszerűbb és olcsóbb lenne az alsóbb hatósági tagozatnak olyan kiépítése és megerősítése, hogy az önállóan és végérvényesen döntessen a közigazgatási ügyekben (Brockhausen Einheitsinstanz-terve). Ebben az esetben nem kellene a közigazgatási eljárásban a polgári pertől ellesett és közigazgatási ügyekre kevésbé alkalmas, a szükségletek kielégítését elodázó eljárási formákkal bíbelődni, melyek azonban minden dicséretreméltó törekvés ellenére sem adják ugyanazt a jogbiztonságot, mint a bíróság előtt folyó eljárás.

Az eljárási egyszerűsítés lapjára tartozik a főnöki és segédi viszonynak új rendezése is. Teljesen lehetetlen a nálunk dívó rendszerek fenntartása, amikor központi kormányhatóságoknál minden tilalom ellenére még mindig három-négy fokú és középfokú hatóságoknál is

olykor kétfokú belső felülvizsgálat van, vagyis ugyanazzal az ügyirattal egymásután többen foglalkoznak. A tisztviselői kar megfelelő kiválasztása, a főnökök az utasításadásra korlátozása gyorsabbá és jobbá teszi az ügyintézését.

Sajátságos, hogy a közigazgatási ügyvitel és ügykezelés terén a mi szakértőink inkább külsőségekre ügyelnek, mint amilyen például az igen problematikus értékű Fayol-rendszer, azonban a munkatudomány szempontjából a közigazgatás működését alig veszik vizsgálat alá, a közigazgatás taylorizálásáról alig esik szó és figyelmen kívül maradnak azok az üzemi könnyítések, amelyek a könyvvitel, ügyiratkezelés és intézés terén nemcsak magyar magánüzemeknél otthonosak, hanem külföldön már a közigazgatásban is helyet foglaltak.

EZEK AZOK a főbb nézőpontok, illetőleg eszmék, amelyek körül kell, nézetünk szerint, csoportosulnia a jó közigazgatási reformnak.

Távol tartván magunkat a napi politikától és annak értékelő működésétől, természetesen nem nyilváníthatunk véleményt arra vonatkozólag, hogy érkezett-e az ideje ilyen ideális közigazgatási reformnak.

Mindössze két észrevételre kell szorítkoznunk.

Az egyik az, hogy amint ezt a sorok írója néhány évvel ezelőtt kifejtette, 1919 őszén a jogi és társadalmi keretek meglazulása idején könnyűszerrel lett volna bármilyen alapos reform keresztülvihető; a régi és nézetünk szerint is idejüket múlt keretek megszilárdítása, egyes akkor gyöngé társadalmi tényezők megerősítése, a forradalmak utáni és minden változástól irtózó pszichózis térfoglalása azonban megnehezíti a reformnak mostani keresztülvitelét.

Második észrevételünk az, hogy rossz, politikai és társadalmi elfogultságon alapuló, az idők követelményeivel nem számoló közigazgatási reform kevesebb a semminél, mert a kormányban, a törvényhozásban és azokban, akiknek érdekeit a reform kielégíti, azt a hitet kelti, hogy most már minden rendben van és arra hivatkozhatnak a helyzet tárgyilagos kritikusaival szemben is, hogy nem lehet folyton újabb törvényhozási aktiakkal zavarni az élet folyását, nem lehet a kérdést a nyugvópontonról újból kiemelni.

Amennyiben tehát nincs meg az eltökéltség a reform végső következtéseinek levonására, úgy elméleti nézőpontból jobb megoldás a kiáltó hiányoknak pótlása és a szerves átalakulásnak szerencsésebb időkre halasztása.

WEIS ISTVÁN.

LENGYELORSZÁG ÉS LITVÁNIA.

A LENGYELORSZÁG és Litvánia közt évek óta húzódozó konfliktus november folyamán aggasztó alakot kezdett öltetni. A helyzet odafajult, hogy már a litván hadsereg mozgósításáról beszéltek, amire feleletül lengyel részről is mozgósítással fenyegetőztek. Voltak napok, amikor tartani lehetett attól, hogy a két állam között valóban ellenségeskedésre kerül a sor s ez esetleg nem is szorítkozott volna egyedül az egymással szemben álló két államra. A Nemzetek Szövetsége közbevetette magát és napokon keresztül folyó munkával sikerült is a konfliktusnak élet vennie. De azért a fennálló ellentétek teljesen most sem intéződtek el és nem lehetetlen, hogy előbb-utóbb újból ki fognak robbanni.

A mai Litvánia 1918 február 16-án alakult meg mint független köztársaság. Azelőtt hosszú századokon keresztül nem folytatott önálló állami létet, mert a régi litván nagyfejedelemség, amely jóval nagyobb volt a mai Litvániánál és koronkint a Balti-tengertől a Fekete-tengerig terjedt, már 1386 óta perszonális únióban, 1569 óta pedig reálúnióban élt Lengyelországgal; ez országnak felosztásánál pedig Oroszországhoz került. Litvánia ma kis ország, amelynek területe nem sokkal nagyobb Magyarország felénél és amelynek mindössze 2*2 millió, főleg mezőgazdasággal foglalkozó lakója van. Jogot formál azonban a tőle keletre fekvő vilnai kerületre is, amely ezidőszerint Lengyelországhoz tartozik és éppen ez a területi vita hozta azonnal megalakulása után összeütközésbe lengyel szomszédjával. Ennek a vitának jelentőségét a geográfia adja meg. Litvánia ma is szomszédos a Németbirodalommal és Lengyelországgal, míg Szovjetoroszországtól éppen az említett vilnai kerület választja el. Amíg ez a terület Lengyelország fennhatósága alatt áll, Litvániának nincs közös határa a Szovjetköztársasággal; a két ország közé tehát a vilnai lengyel korridor ékelődik be. Ennek folytán meg van nehezítve Oroszországnak Litvániával való összejátszása Lengyelország ellen, de lehetlenné válik az is, ami még sokkal fontosabb, hogy Oroszország és Németország adandó alkalommal Litvánián keresztül egymással kapcsolatba kerülhessenek. Mihelyt ez a terület Litvániáé volna, adva volna a lehetőség, hogy ez a kis köztársaság megteremtse az összeköttetést Németország és Oroszország között, úgyhogy Lengyelországot egy orosz-német együttműködés esetében nyugatról, északról és keletről ellenséges gyűrű venné körül. Amíg tehát Lengyelországnak biztonsága érdekében keli a vilnai kerületet megtartania, addig Litvánia egyfelől a nemzetiségi

elv alapján, másfelől pedig azért törekszik Vilna birtokára, mert ezzel földrajzi helyzetét jobban használhatná ki.

Ez az érdekösszeütközés a két egymással szemben álló állam rövid, még nem is tízéves fennállása ellenére már igen változatos formákban jelentkezett. Amikor a német hadsereg 1918 végén kiüríti Lengyelországot, Vlnát az oroszok foglalják el; tőlük 1919 április havában a lengyelek szerzik vissza. 1920 július havában azonban Oroszország a Litvániával kötött moszkvai szerződésben Litvániának oly határait ismeri el, amelyek Vlnát is magukban foglalják, amire Litvánia e területre való igényeit katonailag is érvényesíteni igyekszik. A Nemzetek Szövetsége azonban közbeveti magát. Megbízottja, Chardigny ezredes az 1920 október 7-i úgynevezett suvalki-i szerződés aláírására bírja a lengyeleket és a litvánokat, amely a két nemzet hadseregei között ideiglenes demarkációs vonalat állapít meg, úgyhogy e megállapodás szerint Vilna a litvánoknak jutott volna. Amikor azonban ennek a megállapodásnak Lengyelországban híre terjed, október 9-én Zeligowski ezredes Pilsudsky marsall megbízásából puccs útján erőszakkal megszállja Vlnát, amely ettől kezdve a lengyeleké is marad. Ezt az állapotot Lengyelország az 1921 március 8-i rigai szerződésben, amely az orosz-lengyel háborúnak vetett véget, a Szovjetköztársaság által is elismerteti, a szerződésben ugyanis Oroszország (az idézett moszkvai szerződéssel ellentétben) érdektelennek nyilvánította magát abban a kérdésben, miként vonják meg a lengyel-litván határt. Litvánia Vilna megszállására azzal válaszol, hogy magát Lengyelországgal hadiállapotban lévőnek nyilvánítja, megszakítja vele nemcsak a diplomáciai, de még a gazdasági és postai érintkezést is és teljesen elzárja határait Lengyelországgal szemben, a nélkül azonban, hogy katonai akcióba bocsátkoznék sokkal erősebb szomszédja ellen. A fenyegető összeütközés láttára a Nemzetek Szövetsége ismét jelentkezik. Előbb népszavazást javasol a vilnai kerületben; ezt Litvánia nem fogadja el. Azután 1921 májusában egy a lengyelek és litvánok közt megkötendő szövetség tervét, majd szeptemberből ennek egy másik változatát dolgozza ki (Hymans-féle javaslatok). Az elsőt, amely Vlnát laza kapcsolatba hozza Litvániával, egész Litvániát pedig szoros kapcsolatba Lengyelországgal (körülbelül a volt Ausztria-Magyarország mintájára), a litvánok utasítják el, a másik, amely szorosabbra fűzi a kapcsolatot Vilna és Litvánia között, ellenben lazítja a Litvánia és Lengyelország között tervezett kapcsolatokat, lengyel részről talál ellenzésre. A legtöbb, amit el lehet érni, a két egymással szemben álló államnak 1922 január 13-án tett ünnepélyes kijelentése, hogy minden egymással szemben való ellenséges cselekedettől tartózkodni fognak. Ez a kijelentés azonban nem változtat sem azon, hogy Litvánia fenntartja a formális hadiállapotot Lengyelországgal szemben, sem Lengyelországnak Vilna teljes és végleges bekebelezésére irányuló törekvésein. A lengyelek, majdnem egyidejűleg az említett nyilatkozattal, választásokat írnak ki Vlnában, amelyek — minthogy a litván és orosz nemzetiségű, valamint a zsidó polgárok nem akartak vagy nem mertek szavazni — természetesen nagy lengyelbarát többséget adtak. Az új vilnai népképviselő erre 1922 február 20-án kimondja a vilnai kerület-

nek Lengyelországhoz való feltétlen hozzátartozását, március 3-án Varsóban aláírják az egyességi okmányt és április 6-án Lengyelország forma szerint is átveszi az államhatalom gyakorlását a „vilnai vajdaságban. 1923 február 3-án a Nemzetek Szövetsége végleg megállapítja a demarkációs vonalak között fekvő semleges területnek Litvánia és Lengyelország között való felosztását is, úgyhogy a terület kétharmadát a litvánoknak juttatja. A litván kormány mind e lépések ellen hasztalanul tiltakozik, hasztalanul tagadja meg a neki odaitélt zóna közigazgatásának átvételét, hasztalanul kéri, hogy az egész kérdés a hágai nemzetközi bíróság elé terjesztessék, és hasztalanul hangsúlyozza tovább is a Lengyelországgal szemben fennálló hadiállapotot, mert úgy a Nemzetek Szövetsége, mint 1923 március 15-én a Nagykövetek Tanácsa kimondja, hogy Vilna Lengyelországé marad, sőt Litvániát Genfben a népszövetségi paktum XV. cikkére hivatkozva intik, hogy háborús akcióktól tartózkodják. Azóta csak egyetlen új mozzanat merült fel. 1926 szeptember 28-án ugyanis Litvánia semlegességi szerződést kötött az orosz szovjetkormánnyal, amely Vilnára vonatkozóan azt állapítja meg, hogy az orosz kormány az 1920 július 12-i moszkvai szerződésben elfoglalt álláspontját fenntartja, ami azt jelentette, hogy Vilnát Litvániához tartozónak mondotta. Lengyelország ez ellen felszólalt Moszkvában, figyelmeztetvén az ottani kormányt a rigai szerződésben vállalt kötelezettségére, valamint arra is, hogy a Nagykövetek Tanácsa 1923 március 15-én ezt a kérdést végleg rendezte, mire az orosz kormány válaszolt, kijelentvén, hogy a Litvániával való semlegességi szerződés megkötésével nem akarta kétségessé tenni a rigai szerződésben a vilnai kérdésre nézve elfoglalt álláspontját.

A múlt nyártól kezdve a lappangó lengyel-litván konfliktus akút alakot kezdett öltetni, amiben a litván belpolitika alakulásának is nagy része volt. 1926 december havában Litvániában a baloldali kormányt az ottani fasiszta mintára szervezett katonai alakulatok Plechevitiusz ezredes vezetése alatt puccszerűen eltávolították, azzal az indokolással, hogy az — amint a szovjetkormánnyal megkötött barátsági szerződés is mutatja — összejátszik Oroszországgal és az ottani kommunizmust Litvániára is át akarja plántálni. Az új kormány, mely Woldemaras volt középiskolai tanár vezetése alatt áll, kíméletlenül üldözte a szocialista elemeket. Több politikust kivégeztek, igen sokan átszöktek a határon és Vilnában vagy Rigában telepedtek le. Az emigránsok vezére Pleskaidis volt litván képviselő volt, aki állítólag azzal a tervvel foglalkozott, hogy a Vilnában Összegyűjtött menekültekkel katonai akciót indít a mai litván kormány eltávolítására. Hozzátartozóan a mozgalom, amely mögött litván részről a lengyel kormányt sejtették és amely több határincidensre is vezetett, bizonyos idegességet idézett elő Litvániában s ezt egyéb események is fokozták. A nyáron a litván kormány elmozdította az összes lengyel nemzetiségű tanítókat és bezáratta a lengyel iskolákat. A lengyel kormány azzal válaszolt, hogy Vilnában bezárattott 45 litván iskolát és elcsukattott ugyanannyi litván nemzetiségű polgárt lengyel-ellenes propaganda vádjá miatt. Litvániában alkotmánytervezetet dolgoztak ki, amely a lengyel kézben lévő Vilnát jelöli ki az ország fővárosául. Lengyelországban azzal feleltek erre a tüntetésre, hogy külö-

nősen ünnepélyes módon ülték meg Vilna elfoglalásának évfordulóját. Közben a Woldemaras-kormány, amely úgy a bel-, mint a külpolitika terén csupa balsikerrel dolgozott, nagy elégedetlenséget keltett saját hazájában is. Kísérletei, hogy akár a baloldali pártokkal (népszocialisták, szociáldemokraták), akár a jobboldaliakkal (keresztény demokraták) koalíciót hozzon létre, eredménytelenek maradtak. Sőt a katonaság körében is, amelyre Woldemaras leginkább támaszkodott, elégedetlenség keletkezett, annyira, hogy az elégedetlenkedők közé állítólag ugyanaz a Plechevitiusz ezredes is tartozik, aki Woldemarast nyeregbe ültette. Amikor Woldemaras helyzetét inogni látta, fokozta a lengyelekkel szemben tanúsított barátságtalanságát, hogy így a belpolitikai elégedetlenséget külpolitikai téren ellensúlyozza. Ez viszont a lengyelek idegességét növelte és amikor november havában Pilsudszky marsall hirtelen Vilnába utazott, — ez egyébként szülőhelye, — az általános benyomás az volt, hogy ez az út egy Litvánia elleni lengyel akció előkészítésével áll kapcsolatban. A két ország erőviszonyai olyanok, hogy minden Összezapás közöttük Litvánia teljes megsemmisítésével, Lengyelországba való bekebelezésével végződhetik. Ez azonban a kifejtett geográfiai okoknál fogva sem az orosz, sem a német politika nézőpontjából nem volna közömbös, mert ezzel csak kibővülne az a lengyel terület, mely a Szovjetköztársaságot a Németbirodalomtól elválasztja. Az itt említett konfliktusok természetesen csak tünetei mélyebben fekvő ellentéteknek, külső formák, amelyekben a geográfiai adott állandó politikai tendenciák egymással való összeütközése megnyilatkozik. Ha ily mélyreható ellentétek nem volnának a két ország között, az egyes incidensek vajmi kevés port vertek volna fel.

Az általános kelet-európai politikai konstelláció különösen kielezi a lengyel-litván viszálkodás jelentőségét az európai béke nézőpontjából. A nyugati államok közül Franciaország és Anglia vannak érdekelve ebben a konfliktusban. Franciaország természetesen erősnek akarja látni lengyel szövetségét, de ettől függetlenül is támogat minden olyan törekvést, amely alkalmas arra, hogy Oroszország és Németország közé bevett éket megduzzassza. Anglia az Oroszország elleni esedeges akcióval kapcsolatban általa több ízben megfontolt balti szövetség látószögéből ítéli meg a kérdést és bizonyos jóindulatot mutat Litvánia fenntartása iránt, bár túlságosan nem exponálja magát a litván ügyben. Olaszország pedig kötött ugyan az utolsó időben barátsági szerződést Litvániával, de ez inkább csak a két fasiszta kormány közti udvariassági aktus volt, politikai tartalom nélkül. Elsőrangú fontossága a litván kérdésnek csakis Oroszország és Németország nézőpontjából van. Ezt Woldemaras érezte is, amikor közvedenül a Nemzetek Szövetsége decemberi tanácsulése előtt kijelentette, hogy Oroszország és Németország Litvániát mindég védelembe fogják venni, mert fennmaradása elsőrendű érdekük.

Az oroszok érdeke ebben a kérdésben mindenekelőtt az, hogy Lengyelország túlságosan meg ne erősödjék. Litvánia megsemmisítése azonban Lengyelország jelentékeny megerősítését jelentené nemcsak a területi megnagyobbodás folytán, hanem különösen azért is, hogy

ebben az esetben Lengyelország esetleges bekerítése lehetetlené válnék. Ezért az orosz kormány ugyanakkor, amikor a lengyel kormány jegyzékére válaszolva elismerte újból a rigai békéhez való ragaszkodását, egyben határozottan kijelentette azt is, hogy Litvánia összeomlását közömbösen nem nézhetné. Bucharin pedig egyik nyilvános beszédében arra utalt, hogy Szovjetország Litvánia esetleges megszállását saját maga ellen irányuló ellenséges aktusnak tekintené. Ez magyarázza meg azt is, hogy a lengyel-litván konfliktus moszkvai jelentések szerint az utolsó hetek során orosz kormánykörökben „több izgatottságot okozott, mint bármely más külpolitikai kérdés a Szovjet-köztársaság keletkezése óta“. Van azonban olyan felfogás is, amely szerint az orosz kormány a litván kérdést főleg azért bolygatta, mert ezzel is meg akarta nehezíteni a mostanában megindult gazdasági közeledést Lengyelország és Németország között, sőt az a felfogás is hallható volt, hogy Oroszország Litvániában épségben akarja tartani azt a puskaporos hordót, amelynek segítségével adandó alkalommal egész Európa békéjét felrobbanthassa. Egy orosz-lengyel összecsapás mindenesetre súlyosan veszélyeztetné ezt a békét, mert katonai akcióba sodorná be a Lengyelországgal szövetséges Romániát is, sőt esetleg Franciaországot is, amelynek aktív beavatkozása egy ilyen konfliktusba viszont a Németországon keresztül való fegyveres átvonulás kérdését hozhatná felszínre.

A német politikai érdek a mai viszonyok mellett többszörösen érintett földrajzi okokból feltétlenül Litvánia függetlenségének megóvását parancsolja. Ha Litvániát elnyelné Lengyelország, ez nemcsak azt jelentené, hogy Lengyelország megerősödne, ami Németországnak sem érdeke, nemcsak azt jelentené továbbá, hogy Németország Oroszországtól el van vágva, hanem jelentené azonkívül Kelet-Poroszországnak, azaz Németország ama részének, amelyet a danzigi lengyel korridor elválaszt a birodalom törzsetől, teljes körülkerítését lengyel területek által. Kelet-Poroszország ez esetben teljesen lengyel zárt területté, „enklavévá“ válnék és fokozott mértékben volna kitéve az ellengyelesedés veszélyének. Viszont van a német politikának elég összeütközése is a litván köztársasággal, amely megkapta a régi Németországhoz tartozott Memel városát és kikötőjét és azóta az ottani német lakosságot állandóan nyomja, megnehezíti kulturális fennmaradását, kiutasítja vezetőit stb. De ma ez összeütközések ellenére a túlnyomó német érdek mégis Litvánia fennmaradását követeli. Ez a helyzet azonban megváltozhatik. Felmerült ugyanis az a gondolat, hogy amennyiben Lengyelország magába olvasztaná Litvániát, megkapná ezzel azt a tengerhez vezető kiutat is, amelyet neki a versailles-i szerződés csakis a danzigi lengyel korridor természetellenes megkonstruálásával tudott biztosítani. Ebben az esetben tehát Memel lehetne Lengyelország tengeri kikötője és szó lehetne arról, hogy cserébe Litvániának Lengyelországhoz való csatlolásáért vissza lehetne adni Németországnak a lengyel korridort, amivel Kelet-Poroszország ismét közvetlen kapcsolatba kerülhetne a Németbirodalom többi részével. Ez az oka annak, hogy az összes német kormánynyilatkozatok szerint Litvánia függetlenségének megóvása Németországnak „a mai helyzetben“ nagy érdeke.

Viszont ezek a lehetőségek természetesnek tüntetik fel Németország ama kívánságát is, hogy a litván kérdésben Lengyelország az ő megkérdése és hozzájárulása nélkül semmi lépést ne tehesen.

Ami a Balti-tenger mentén elterülő egyéb kis államokat illeti, azok egy Litvánia miatt kitörő orosz-lengyel konfliktusba igen könnyen belesodródhatnak, bár Oroszországtól félelmük, Litvániától pedig nemzetiségi panaszok választják el őket. Vannak olyan hírek, amelyek szerint a rigai orosz követ már nyilatkozott is a tekintetben, hogy a lengyel-litván fegyveres összeütközés esetében Oroszország meg fogja szállni Lettországot és Észtországot. Ha ez a hír nem is volna igaz, jellemző a balti kis államokban uralkodó aggodalmakra.

A Nemzetek Szövetsége decemberi tanácsülésének hosszas fáradások után sikerült megtalálni azt az utat, amely a vázolt érdekösszeütközésekből származható bonyodalmakat legalább egyelőre elsimítja. Rábírta a litván kormányt arra a nyilatkozatra, hogy ezentúl nem fogja magát Lengyelországgal hadiállapotban lévőnek tekinteni. A lengyel kormányt viszont oly kijelentésre készítette, hogy Litvánia politikai függetlenségét és területi integritását elismeri és respektálni fogja. A két államra van bízva, hogy most, miután a békeállapot formálisan helyreállt köztük, megkössék azokat a megállapodásokat, amelyek alkalmasak arra, hogy az egyetértést köztük továbbra is megszilárdítsák. Azokat a nemzetiségi kérdésekkel kapcsolatos panaszokat, amelyek a két állam közti konfliktus során felmerültek, a Nemzetek Szövetségének egy háromtagú bizottsága közvetlenül fogja elbírálni. Ami azonban a konfliktus magvát, Vilna és a vilnai kerület hovátartozásának kérdését illeti: ez tovább is nyitva marad és a Nemzetek Szövetségének tanácsa kifejezetten kijelentette, hogy a hozott határozatok ennek a kérdésnek, amelyben a lengyel és a litván kormány között változatlanul nézeteltérés áll fenn, és „amelyben a litván kormány bizonyos jogcímekeket vél érvényesíthetni“, nem prejudikálnak.

A következők fogják megmutatni, hogy ezek a december 10-i genfi nyilatkozatok valóban végleg a békés megoldás útjára terelték-e a lengyel-litván konfliktust, ami az általános béke nézőpontjából igen kívánatos volna, avagy pedig csak egy újabb epizódot jelentenek-e a konfliktusnak már eddig is eléggé változatos történetében.

GRATZ GUSZTÁV.

A MAGYAR NÉP LAPJA.

NAGY, eddig igaz mivoltában soha meg nem közelített feladat: lapot adni a magyar nép kezébe. Alig hihető: hirdetjük a népművelésnek s az írás-olvasás terjedésének fontosságát; szaporítjuk a népiskolákat a „betű“ jegyében, de alig teszünk valamit abban az irányban, hogy az írás-olvasás mesterségével immár kellőképp boldogított magyar — a falu népét értjük — az iskola falain túl más olvasnivalóval is találkozzék és szívesen találkozzék, mint a kalendáriummal és a nem néki írt városi hírlappal. Igaz: a kormányzat éppen legújabbán tagadhatatlan céltudatossággal nyúl népművelési feladatokhoz és ezek sorában falusi népkönyvtárak megteremtésére is áldoz. Ám a kölcsönkönyvnek a nép kezében nem nagy s még kevésbé maradandó a hatása s a népkönyvtár sikere sok tényezőn s ezek szerencsés összemunkálásán múlik: nemcsak a könyveken s a számukra előkészített olvasóközönségen, hanem a vezető személyiségén s hosszú, lan-kadatlan propagáló munkán is. A népkönyvtárak fejlesztése helyes és hasznos program, de féltő, hogy a legtöbb helyen az eredmény hosszú időn át elszomorítóan csekély lesz. Népkönyvtárakhoz olyan nép kell, amely nemcsak a betűt ismeri, hanem már — olvasni is megtanult és olyan könyv, amely a nép nyelvén, a nép esze szerint íródott. Ilyen az agrárnépesség nagy tömegeihez alkalmasan szóló írónk és könyvünk kevés van.

Sokan — a Magyar Szemle első számában ketten is: G. Nagy László és Oláh György — rámutattak, mily nagy érzelmi és értelmi szakadék választja el a hazai intelligenciát földünk népétől s ha Koncz János gondolatkeltő cikkében¹ legutóbb a falu értelmisége nézőpontjából enyhíteni is igyekszik a kialakult kép sötét színeit, ő sem vonhatja kétségbe, hogy éppen értelmi téren tömérdek az egyenetlen s pótolni való. Osztályellentétek minden nemzetben vannak, s jóval súlyosabbak, mint Magyarországon. De ezek az osztályellentétek társadalmi és gazdasági kórságok tünetei s a helyzet rendszerint az, hogy többé-kevésbé tisztult fogalmi háttér előtt, tervszerű politikai csatározásban, tudatos ellentétek egyenlítődnek ki. Nem így minálunk. A légkör alapjában véve békés, — így érzi olyan nagy tapasztalatú megfigyelő is, aminő Koncz, — ám a béke mélyén keserűség, vagy legalább is bizalmatlanság szunnyad s ami ennél is fontosabb: értetlenség. Ki ne érezte volna egyszer-másszor életében, hogy hasztalan fűzi össze a magyarságot erejében és gazdagságában, de különösen egységében áldott nyelve (dialektusaink voltaképpen nincsenek), — hasztalan,

¹ Magyar Szemle I, 264.

mert a parasztot az úr, az urat a paraszt csak füllel hallja, ésszel nem mindig érti. Mindkét oldalon olyan gondolatok, érzelmek, indulatok élnek, amelyek kölcsönös megértésre ritkán találhatnak. A városnak, sőt a falusi értelmiségnek szava is mást jelent, s mást a ‚falué‘ s ez nem filológiai probléma, hanem az elhenyített nemzetnevelés börtje. Minden nyugati megfigyelő érzi, hogy a társadalmi osztályok közt hazánkban különösen élesek az ellentétek. Mintha hiányoznék ebben az országban az az egységes értelmi és fogalmi légkör, amely boldergabb, mert a sorstól kevésbé megpróbált népek legkülönbözőbb rétegeit — egyházi, politikai, gazdasági és műveltségbeli ellentéteken túl — erős egységbe kovácsolja.

Az „iskolán kívüli népművelés“, amelyre hihetőleg mind fokozódó súlyt fognak nálunk is vetni, még évtizedekig gyenge szervnek fog bizonyulni. Az iskola kényszerével jelentkező népművelés magyar földön aligha lesz rokonszenves intézmény, ezenfelül az élőszó bár a legerősebb, mégis szűkhatókörű eszköz. A hang röpke s a pallérozatlan elme rest. Hosszú munka itt-amott talán parádés sikereket is arathat: a magyar nép szellemi és lelki világát — amint mi képzeljük — nem fogja a középosztályéhoz közelíteni. A tudás vágyát, a hasznos ismeretek iránt való érdeklődést nevelheti: a falut ezen az úton nem fogja meghódítani a nemzet.

Nem kétséges, hogy itt jóval többre van szükség, mint a szó köznapni értelmében vett „népszerű ismeretterjesztésre“; akik a magyar falu fejlődésének nehéz kérdéseit ismerik, jól tudják, hogy „népművelés**“ nálunk szükségszerűen lelki és erkölcsi nevelést is kell, hogy jelentsen. Nem kétes, hogy a nemzetnevelés ez elhanyagolt, tehát pótlandó fejezetének egy valóban hathatós eszköze van: a nagy tömegekhez szóló lap, a magyar nép hetilapja.

E pontnál említést érdemel, — amit talán kevesen tudnak, — hogy egy állami szervnek, az Országos Közművelődési Tanácsnak van „Vasárnapi Könyv“ címén olyan népies, hetenként megjelenő orgánuma, amely éppen az ismeretterjesztést tűzi feladatául. Az ismeretek azonban, amelyeket a Vasárnapi Könyv terjesztésre szán, sajnálatosan korlátoztatnak a természetrajz, fizika és technika elemeire; ‚szellemtudományi‘ cikk alig-alig akad. De ennél is fontosabb, hogy ilyen, pusztán ‚praktikus‘ gondolatkörben munkáló néplap a tömegek nevelésének nemzetpolitikai céljait teljességgel szem elől téveszti; az emberről, mint lelkes és társaslényről, az államról, a társadalomról, az erkölcsi, a gondolati és érzelmi világ ezer tudni-valójáról nincs mit mondania. A világ, amelyet a Vasárnapi Könyv ilyként olvasói elé tár, az agyafűrt gépek, a tarka természet s az ethnográfiai kuriózumok világa. Az egyébiránt igen jószándékú lap úgy alapgondolatában és szerkezetében, mint tartalmát és terjesztését tekintve, szépen megmutatja: hol tartunk e téren s mily sok, mily nehéz a tennivaló. Kevesebb úgynevezett „ismeretet“ nyújt, de több tájékozást a szűkebb hazában és — ha talán még tökéletesíthető formában is — az erkölcsi nevelést kívánja szolgálni az elszakított Erdély viszonylag igen elterjedt és kedvelt lapja, a hetedik folyamában megjelenő „Magyar Nép“, amelynek Gyallay Domokos a szerkesztője

Kolozsvárott. De a „Magyar Nép“ is csak az irányt jelzi, amelyben haladni lehet s nem a kívánatos típusnak adja valaminő példáját.

Sem a „kalendárium“, sem a napisajtó nem vállalkozhatik a kijelölt feladatra. A kalendárium nem, mert azt egykor régen nagyon is a népre szabták, s a napisajtó sem, mert az nagyon is messze jár mindattól, ami a falusi ember esztét és szemét foglalkoztatja.

A kalendáriumnál — a múlt század vásári ponyvája ez utolsó maradványánál — nem kell időznünk. Szomorú irodalom ez és sokak vétke, hogy régen nem történt erőteljes, komoly lépés a népies kalendáriumnak formai és tartalmi modernizálására és emelésére. Amit e téren a hazai könyvkiadás falura küldött, az egykor gyászos emléke lesz a korlátolt kapzsiságnak. Korlátolt volt, mert a maga érdekeit sem ismerte fel. Szöveg és rajz, papiros és nyomás azon versengtek, miként lehetne a jó parasztot ezzel az egyetlen könyvvel szemben is közömbössé tenni.

Újabban e téren csak annyi javulás észlelhető, hogy a szépirodalmi értéktelenségek helyét nevesebb íróink ötletszerűen előkapott tárcanovellái foglalták el. Kalendáriumaink ma is — tisztelet az előttem netán ismeretlen kivételnek — felszínesen férceit, vézna alkotmányok, amelyeknek jogosultságát éppen csak a — szükséglet adja meg: a magyar nép, hagyományos szokása szerint, szeret és keres olyan könyvet, amely az idők folyásában eligazítsa. Szomorú, hogy nem tudnak neki jobbat, szebbet, értelmesebbet adni.

De más betűt is küldött és küld a város falura. A magyar napisajtó a főváros lelkéből lelkezett: a nagyváros emberei írták a nagyváros dolgairól hozzájuk hasonlóknak. A falu népe ennek az olvasmánynak — amelyről itt nem akarunk ítéletet mondani — a tizedrészét sem érti, s amit megért, abban nincs köszönet. A nagyvilág s a belső politika híreinek megértése más iskolázottságot kíván, mint a földműves magaráé. A napi újdonságok egy rohanó világ életét tükrözik az ő csendjébe: ez a világ nem érdekelheti. Az irodalom vagy a vele foglalkozó cikkek nyelve és szelleme aligha nyújt népies csemegét — példákra utalni olcsó tréfa volna — s a színház és mozi bulletin-jeiből, sztárok tarka életfolyásából a falu keveset okulhat. A közgazdasági rovat argot-ját bizonyára nem is érti. Ez a sajtó lehet hasznos vagy káros: semmikép sem a föld népének sajtója. Ha az volna, el kellene városi közönségét veszítenie. Minden kísérlet, amely a fővárosi hírlapokat a falura kívánja telepíteni, szükségszerűen meddő fog maradni. Napisajtónk a középosztály tápláléka.¹

Ugyanígy városi érdeklődés s az iskolázottabb elme számára írónak szépirodalmi és képes hetilapjaink, még a legkönnyebbek is (hiszen megértésük korántsem okosság kérdése, hanem a gondolatvilágé). Amelyik a vidék felé gravitál, felmorzsolódik kettős feladata közt. A falu közönségéről nem mondhat le — ott érzi a tömeget — ám szerkesztőinek és íróinak ízlése a város, sőt a főváros felé hajlik.

¹ Nem a néphez, hanem a falusi értelmiséghez szól egy-két nagyobb példányszámban falun is elterjedt hírlapunk. A kép teljessége kedvéért meg kell említenünk, hogy van olyan napilapunk, amely néhányszor tízezer példányban kél el s amelynek egyszerű nyelve és hangja megadja a „néplap“ sikerét. Ám ezek a lapok is csak „újságot“ adnak, s korántsem nevelnek vagy tanítanak.

A hasonló sajtóorgánumokat kialakító Nyugat egyébiránt sem ismer ilyen tagoltságú társadalmat, aminő a mienk. Nem érdektelen itt egy jóval kisebb népnek, a két és félmilliónyi dán népnek példájára hivatkozni. A felnőttek oktatásának rendszere talán sehol sem olyan módszeresen kifejlesztett állami feladat, mint éppen Dániában. A dán paraszt ugyanazt az ismeretterjesztő vagy „családi“ lapot olvassa, amelyet hetenkint a városi munkás vásárol.¹ A nyugati országok többé-kevésbé nivellálódtak, gyakran a népek lelki műveltségének s a magasabb értelmiségű osztályok teljesítőképességének kárára. A város és a falu szellemi ellentéte úgyszólván magyar sajátosság ^ a hatása alatt születő sajtó-egyveleg lehangoló. Irodalomnak rossz, népnevelésnek gyatra — hiszen nem is a nevelő munka idealizmusa, hanem a legridegebb kiadói üzlet sarkalja iparosait. Szerencse, ha mindez végső soron nem káros. Mert ne feledjük el, hogy a félig megértett szó veszedelmes kovásza az utánzásra s a fontoskodásra mindig hajlamos népi gondolkodásnak. A nem néki írt hírlap, a nem néki szánt szépirodalom, a merőben idegen észjárásra szabott mozgókép s a hetet-havat fülébe gyömöszölő rádió áldatlan nyomokat hagy a magyar paraszt gondolkodásában. Népnevelésünk a betű útján nincsen, de megvan az ellenkezője.

Nem ez az, amire a magyar föld népének szüksége van, sőt éppen-séggel ez az, amire semmi szüksége sincsen. Ellenben szüksége van s nemcsak néki, hanem államnak és nemzetvezető intelligenciának egyaránt, arra az orgánumra, amelyet valóban s egyedül a népnek írnak s amely nagy példányszámban, olcsó áron jut el az agrárlakosság kezébe. Ha sikerül szerkesztését úgy megoldani, hogy mellesleg a közalkalmazottak alacsonyabb képzettségű rétegei és az ipari munkástömegek is szívesen olvassák, elterjedése még hathatósabban lesz biztosítva. Mert könnyű megérteni, hogy fillérekért a legjobbat csak az nyújthatja, aki mindenkinek nyújtja. A néplap ereje, — jobban mint bármely orgánomé — a példányszámban rejlik. Ám csak az a néplap boldogulhat és teljesítheti vállalt feladatát, amely nem politikai csoportok, gazdasági vagy más célú társulások, rendi vagy szakmai szervezetek függvénye, hanem amely a lehetőség szerint híven és tisztán tükrözi az emberi és az annyira óhajtott nemzeti szolidaritásnak eszményét.

Talán ez a legtöbb, amit ily lap szelleméről általánosságban mondani lehet. Minden egyéb könnyen, nagyon is könnyen vázolható posztulátumsor, tehát amennyiben program, annyiban merő elmélet. Mily könnyű leírni, hogy ilyen nagy feladatra a legjobbaknak kell társulniok, hogy a népnek el kell vinni okos szóban és csinos képből, tehát az ízlést nevelő formában mind a szépet s jót, amit a nagyvilág s ez a kicsiny ország teremtenek. Hogy mindenekfelett az állam nagy érdekei iránt fogékonnyá, hazája hű, lelkes, áldozatkész fiává kell neveim a magyar „polgárt“. Hogy ilyen néplap minden irányú káros demagógiának hatásos ellenszere, a társadalmi békének egyik védőműve, hogy

¹ A „Frem“-et (magyarul Előre!) heti százezer példányban vásárolják a dánok. Ez ismeretterjesztő, szépen illusztrált lap mellett több úgynevezett „családi“ lapja is van Dániának, amelyek 100—200.000 példányos kiadást érnek el; köztök első helyen van a „Hjemmet“ (Szülőföld). Túlzás nélkül lehet állítani, hogy Svédországban és Dániában minden második családnak megvan az állandó hetilapja.

az integritás eszméjét viszi szerte, a honvédelem szükségének tudatát gyökerezted meg s az adómorált javítja. Hogy küzd a tudóvész, küzd az egyke ellen s a mezőgazdasági ismeretek legalkalmasabb népszerűsítője. Mindez így van, vagy legalább is így kellene lennie, ám ez mégis csak elmélet, s ennél is kevesebb: utópia.

Mert a valóság az, hogy ilyen néplapnak könnyen kéznél vannak ugyan a legszentebb feladatai, amelyek népnevelőt valaha lelkesítettek, megvan a közönsége, sőt egészséges anyagi alapjait sem lehetetlen megvetni; ellenben nagyon komoly és nagyon súlyos írói és szerkesztői problémák rejlenek megette. Olybá tűnik, mintha feladata, programja s közönsége lévén mindene megvolna, hogy már holnap diadalútjára induljon. Amije azonban nincs s amit nevelni kemény szellemi feladat, az az írói gárda s amit úgyszólván a semmiből kell teremteni, az a műfaj, a hang, a stílus s mindenekfelett: a magyar néplap szelleme. Hogy a néplapnak higyenek és okuljanak belőle, tetszenie kell. Hogy százezreknek tessenek, hogy várják és kérjék, hogy terjedjen és győzzön: mind ennek nem szubvenció s nem is propaganda a titka, hanem a szerkesztőknek s az íróknak tiszta pillantása, okossága, lelkesedése és képessége.

Teljességgel elégtelen erre a feladatra, aminek bővében vagyunk: az újságírás hétköznapi rutinja, az ügynevezett népies szépirodalom furcsa zamatja s a mind vígabban burjánzó mezőgazdasági riportage. A magyar nép lapja akkor fogja feladatát teljesíteni, ha egy genre-t tökéletességre visz, ha nem „száll le“ a néphez, — erre nincs szükség — de olyan hangot és formát talál, amely már egymagában is az értelmi kiegyenlítés programját szolgálja. Nem nyegle „népiességre“ van szükség s nem keresett primitívségre, — ezen a magyar falu régen túl van — hanem ép és tiszta gondolatra, értelmes kifejezésre, biztos magyarságra. S mindenekfölött: kenetteljes frázisok helyett — mondanivalóra.

Nem szabad benne kételkednünk, hogy a magyar szellemi világ legkitűnőbbjeinek egyszer-egyszer lesz néhány gondolatuk a nemzet alacsonyabb műveltségű rétegei számára s hogy e gondolatok számára formát is tudnak találni. Ezen az úton — az intelligencia legjavának kitűnő közvetítése útján — az elképzelt népies hetilap szilárd, teherbíró hidat fog verni nép és középosztály között.

Talán nem járunk hamis nyomon, amikor úgy véljük, hogy a nagy magyar néplapot magántőke egymagában nem hívhatja létre; nem azért, mert a magánvállalkozást ritkán hevítik messzefekvő s merőben eszményi célok, hanem mert mai gazdasági viszonyaink közepett a tőke aligha képes olyan kezdeményezésre, amely egyszerre kíván nagy áldozatokat s épp olyan türelmet. A néplap gyümölcssei csak lassan érhetnek. Ám, amint aligha teremtheti meg magántőke a nép lapját, még sokkal kevésbbé tartjuk ezt az állam feladatának. Az állam melegházában nevelt sajtópalánták korábban hervadnak, semmint virágoztak volna; a néplap sem lehet hivatalos orgánus, mert ez halálát jelenti. De mi lehet akkor? Ha lesz magyar néplap, akkor csupán társadalmi szervezetből születhetik: a közérdeknek s a magánkezdeményezésnek olyan szerencsés szövetkezéséből, aminővel csak ünnepnapok szoktak megajándékozni szerencsés nemzeteket.

BALOGH JÓZSEF.

A KÖZSZOLGÁLAT PROBLÉMÁJA.

AKÖZSZOLGÁLAT problémáját nálunk mostanig mint pénzügyi osztályproblémát kezelték és az adóemelések rémével a közzolgálati alkalmazottak osztályát sikerült ellenszenvenné tenni a többi adófizető polgári, ügynevezett „produktív“ osztályok előtt. Itt, de különösen a számánál és gazdasági súlyánál fogva uralkodó földbirtokos osztály körében az ellenérzésnek a nélkül is megvolt a talaja. Rövidlátó elmék már régóta zúgolódtak az „improduktív“ tisztviselői munka erősebb javadalmazása ellen. Azok a támadások pedig, amelyeket az agrártábor egyik nagytekintélyű vezére a képviselőházban a „bürokrácia“ némely kinövéséi ellen intézett, oly körökben, amelyek szívesen általánosítanak — szomorú közfelfogást érlelték meg. Mintha a magyar köztisztviselő alaptípusa: a hivatali kötelességét pontatlanul teljesítő — részvénytársaságok igazgatóságában busás jutalékot élvező — és állami autókön vadászó úri léhűtő lenne! ...

Nyilvánvaló, hogy a közzszolgálat problémája, vagy ha úgy tetszik, a közzszolgálati alkalmazottak megélhetési kérdése több, mint osztályprobléma vagy pénzügyi kérdés és amennyiben pedig pénzügyi kérdés is, nemcsak a fedezet, hanem az egész államszervezet sikeres működésének szemszögéből vizsgálendő.

Az 1927/28 évi állami költségvetés szerint a tényleges állami alkalmazottak létszáma 158.322.

Ebben a számban bentfoglaltatnak az állami közigazgatási tisztviselők, az ítélőbírák, a tanárok, tanítók, a katonatisztek, a csendőrség, rendőrség, folyam-, vám-, palota-, pénzügyőrség tisztjei és tisztviselői, a gyakornokok, díjnokok, kezelők, az altisztek, szolgák, az őrszemélyzet, az üzemi tisztviselők, kezelők, havidíjasok, díjnokok segédtsztek, altisztek, szolgák, az állandó bérmunkások, a tiszteletdíjasok és egyéb alkalmazottak.

Főbb csoportok szerint ez a létszám így oszlik meg:

69.295 (az oroszánrészt) esik a segédtsztekre, altisztekre, szolgákra és az őrszemélyzetre, 42.025 a tisztviselőkre, 36.0x1 az állandó bérmunkásokra, 5.559 a kezelőkre, havidíjasok és napidíjasokra, 5432 a tiszteletdíjasokra és egyéb alkalmazottakra.

Az állami nyug- és kegydíjasok, özvegyek és árvák számát a fenti költségvetés 104.269 lélekre teszi.

Ezek szerint tehát csak az állami közzszolgálat révén élők száma családtagok nélkül: 262.591 vagyis több mint egynegyedmillió lélek.

A vármegyei tényleges alkalmazottak száma 1927-ben 2.371, a községieké 5.783, a nyugdíjasoké 1925-ben 1.836, illetőleg 1.827. A vármegyeiek összesen 4.207, a községiek 7.610. Vármegyeiek és községiek összesen 11.817.

A városi alkalmazottak száma 1925-ben törvényhatósági városokban, — Budapestet ide nem számítva, — 3.512, r. t. városokban 5.237,

együtt 8.749. A városi nyugdíjasok létszámára a belügyminisztérium számvevősege, — melyből a fenti adatokat kaptuk, — nem rendelkezett adattal.

Budapest székesfőváros alkalmazottainak összes száma volt 1925-ben (az 1926 évi statisztikai és közigazgatási évkönyv szerint) 26.237. (E számban az egyházi, iskolai, kórházi, közüzemi, közintézeti, tűzoltó- és munkásszemélyzet is bent van, megjegyezvén, hogy rendszeres közigazgatási és ideiglenes hivatali állás 2.018, fizetési osztályba sorozott altiszti állás 2.241 volt.)

Nyugdíjasainak létszáma jelenleg 4.198. (Közigazgatási és közoktatási nyugdíjasok, kegydíjasok, özvegyek, árvák.)

Ha a fenti számadatokat (amelyek ha tőlünk független okból nem is adják a mai helyzetnek minden tekintetben pontos képét, de a valóságot erősen megközelítik) összefoglaljuk, akkor a magyar közszolgáltatnak és e közszolgáltatból élők létszáma 313.592 lélek a városi nyugdíjasok nélkül. Ha e nyugdíjasok számát szerény becsléssel a ténylegesek (8.749) %-ére, vagyis kereken 2.200 értékeljük, akkor az eredmény kereken 316.000 (315.795) lélek. E számból levonva az árvákat és gyermektelen özvegyeket (becslésszerűleg kereken 16.000 embert) s a megmaradt 300.000 emberből csak 250.000-re számítva két olyan családtagot, akiknek eltartásáról a családfőnek gondoskodni kell,¹ 750.000, vagyis közel % millió lélek létkérdése fűződik ahhoz az osztályproblémához, amelyről itt szó van. Ez az osztály pedig az, amelyet legsajátabb érdeke fűz a magyar nemzeti állam létéhez. Annak megszűnte esetén „a nagyvilágon e kívül“ igazán nincsen számára hely.

Nézzük immár miként kezelték eddig ezt az osztályproblémát, mint pénzügyi, illetőleg megélhetési kérdést.

Már a háború előtt az állami tisztviselők országos egyesületei az 1893 évi IV. t.-cikk, az első átfogó, bár csakis szorosan az állami alkalmazottakra vonatkozó törvény meghozatala idején s azt követőleg rövidebb-hosszabb időközökben szakadatlanul hangoztatták s meg nem cáfolható adatokkal igazolták, hogy a fizetések, lakáspénzek és nyugdíjak, özvegy-, árvaellátások nem állanak arányban a tényleges árviszonyokkal. Az előmeneteli lehetőségek a kategóriák többségében számba alig vehetők. Az alsóbb kategóriákban pedig nemhogy kulturális, de a „fizikai“ létminimum sincs biztosítva. A háború alatt az időközben nyújtott segélyek, mint egyik pénzügyminiszterünk maga megállapította, nyomtalanul úsztak el „a lavinaszerűen emelkedő drágaság hullámain“.

A koronaromlás idején a helyzet odasülyedt, hogy egy miniszteri tanácsos, akinek 1914 januárban 833.33 aranykorona havi fizetése volt, 1923-ban csak 53.82 aranykoronát, a napibéres szolga pedig 66*66 aranykorona helyett 29.05 aranykoronát kapott.

Ez a helyzet az 1925 évi július hó i-én bekövetkezett általános fizetésemelés idejében — amikor már a szanálás által kikényszerített létszámcsökkentés nyomán a létszám a csonka ország arányaihoz igazodott — lényegesen javult ugyan, de még így is átlag kereken 40%-os hiány mutatkozott a békebeli (1914 évi) — akkor már szintén elégtelen

¹ Az 1920 évi statisztika szerint két gyermek esik egy tisztviselőfeleségre.

— dotációval szemben. Az alsó kategóriáknak (a tisztviselői X—XI. fizetési osztályok, a kezelők, díjnokok, altisztek, szolgák, bér munkások túlnyomó része) illetményei — a székesfővárosi alkalmazottak kivételével — a fizikai létminimum határait sem érték el. A fizetések mérvenél nemcsak az állami, városi és fővárosi kategóriák közt, de az állami kategóriákon belül és az ugyanazon iskolai minősítésű alkalmazottak közt is lényeges eltérések voltak. A kategóriák egy kis részében megvolt, a nagyobb részében nem volt biztosítva az automatikus előlépés lehetősége. A lakáspénzek nem érik el a valóságos lakásdrágaság arányait. A családi pótlék megközelítőleg sem fedezi a gyermeknevelés többletterheit. A nyugdíjasok, özvegyek, árvák javadalmi a nagy többségnél jóval alatta maradtak a ténylegesek illetményeinek és lehetetlenül tarka képet mutatnak.

A mostani 10—15%, átlag 13%-os emelés ezen a helyzeten nem változtatott. Ez az emelés ugyanis, amely a nyugdíjasok nem minden kategóriájára terjed ki, az úgynevezett régi nyugdíjasoknál pedig a tőlük előbb jogellenesen elvont illetményeknek igen szerény részlet-törlesztése volt, — tulajdonképpen nem volt egyéb, mint az időközben beállott; legalább is 13%-os drágulásnak egyszerű kiegyenlítése.

Így érthető, hogy a Közszolgálati Alkalmazottak Nemzeti Szövetségének 1927-i emlékirata szerint az 1914 év óta eltelt 13 év alatt az ország csupán az 1926/27 évi költségvetésben szereplő tényleges és nyugdíjas közalkalmazottakon, az élet drágulását is figyelembe véve, nem kevesebb, mint kerek 3 milliárd aranykoronát takarított meg. Ily értékű vagyonváltást fizetett tehát ez a társadalmi osztály — a haza javára. Ez összegbe a vele jórészt közös sorsot szenvedő városi és községi alkalmazottak vagyonváltása még nincs is beszámítva. Ez a vagyonváltás a békebeli illetményeknek átlagosan kerek 40%-a erejéig még most is fizetődik.

Nincs kezünk ügyében adat annak megállapítására, hogy a többi társadalmi osztályok létszámának és teherbírásának arányában a múltban fizettek-e ilyen mértékű vagyonváltást, de annyi bizonyos azonban, hogy ma már közülük senki sem fizet. Ne beszéljünk azonban igazságról, inkább azt kérdezzük a kormányzattól s még inkább termelő polgártársainktól, észszerű-e a közszolgálati alkalmazottak ilyen megterhelése?

Hiszen, amint azt a KANSz emlékirata kiemeli, az a 223 millió pengő, melyet az állam a ténylegeseknek fizetés, valamint az m millió pengő, amelyet a nyugdíjasoknak, özvegyeknek, árváknak nyugellátás címén egy évre havi részletekben (a lakáspénzekén kívül) kifizet, „még ugyanazon hónapoknak végéig“ átfolyik a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem — tehát ama termelő osztályok zsebébe, akiktől a közszolgálat emberei szükségletüket beszerzik.

Hasonlóan nyilatkozik a Baross Szövetség hivatalos lapja, a termelő érdekeltség orgánuma, mely legutóbb az illetményemelés mellett, lándzsát törve, álláspontját így okolja meg:

„Az állam, mint legnagyobb munkaadó az alkalmazottak olyan nagy tábora felett rendelkezik, hogy az ezeknek kiutalt illetmények összege a fogyasztás intenzitásának irányítására döntő befolyással bír.“

A gazdasági depresszióból való kijutáshoz nem elég az állam megrendelői szerepe, a beruházások megindítása, a feladat második része az, hogy „a fogyasztói piacon is megfelelő háttért teremtsen alkalmazottai illetményeinek emelésével“. „Ha ezt nem teszi meg, a gazdasági kontinuitás megszakad s így az addig elért eredményeket veszélyezteti.“ „Ezen az úton kell a költségvetési felesleget visszajuttatni a gazdasági életnek.“ Világosan szólva: Az állam gazdasági életében észlelhető zökkenéseknek az oka a természetes körforgás megakadása, a fogyasztóképesség lecsökkenése. Az aranyparitások mellett az aranyparitáson 30—40%-kal magasabbban álló árak és a 30—40%-kal alacsonyabb fizetések. Holott helyes körforgás, normális helyzet csak mindhárom tényezőnek aranyparitásra, illetőleg paritásra hozása mellett képzelhető el. Egy, a való életviszonyokkal számoló, fizetés- és nyugdíjrendezés a termelés élénkítése szempontjából a legértékesebb beruházás, mely a fogyasztóképesség emelése révén áldásos hatását a termelő osztályok legszélesebb rétegeiben s a legutolsó kis községben is érezteti. Ezért ha a költségvetési feleslegeket a kormány továbbmenően beruházásra kívánja használni, jobb helyre nem teheti azokat, mintha alkalmazottainak juttatja — s ezzel a termelő polgárság legszélesebb rétegeinek s nem csupán egyes érdekcsoportoknak óhaját is teljesíti. De talán nem jogosulatlan itt felvetni azt a kérdést is: vajjon a komoly állami szociálpolitikának, amely a magánmunkaadóktól emberséges bánásmódot követel, — nem az-e az első törvénye, hogy saját alkalmazottainak emberséges jelent, nyugodt jövőt biztosítson s példájával a magánérdekeltségre erkölcsi nyomást gyakoroljon, valókra váltva a Krisztusi törvényt: „Méltó a munkás az ő bérére!“

MÁR az eddigiekből is kivehető, hogy a közszolgálat problémája, mint egyszerű megélhetési kérdés is több, mint osztályprobléma.

Ez a megfigyelés érthető lesz, ha áttekintjük a közszolgálat történeti fejlődését s mai jelentőségét. Minden emberi társaságban szükségszerűen támadt és fejlődött az a rend, hogy a közösségeket együttesen érdeklő dolgok intézését bizonyos emberekre bízták, kiknek hatalmat adtak, hogy e célra közerőt vehessenek igénybe. Ezek a megbízások eleinte tiszteletbeliek voltak, később azonban kizárólagos megélhetést is biztosítottak. A modern államszervezetben a közszolgálati alkalmazottak a nemzet által a királyra ruházott legfőbb végrehajtó és bírói hatalomnak gyakorlóik az alkotmány és törvény korlátai között az alkotmányos kormány irányítása mellett.

A törvények — és rendeletek — általuk válnak tettekké.

Az élet- és vagyónbiztonság erősödése. A közegészségügy és gyermekvédelem fejlődése. A polgárok jogi és érdekbeli vitáinak igazságos elintézése. A jövő nemzedék testi és szellemi, erkölcsi nevelése, az Isten, haza és király iránti hűségben való megerősítése, a kenyérkereső pályákra és a honvédői hivatásra előkészítése. A földművelés, ipar, kereskedelem és a szabad foglalkozások terén működő munkaadók és alkalmazottak boldogulásának útjában álló bel- és külföldi akadályok leküzdése, illetőleg azt megkönnyítő intézmények életre-

hívása. Az országot átszelő szárazföldi és víziutak, vasutak, légiutak létesítése és igazgatása. A posta, távírda, távbeszélő, rádió stb. Mindezek talán le nem kicsinyelhető részletei annak a munkának, melyet a közszolgálat napszámossai zajtalanul végeznek*

De ennél a munkánál nem kisebb jelentőségű azoké a kartársaké, akiknek gondja és dolga: a fenti közszolgálatok teljesítéséhez szükséges pénzeszközök előteremtése, azok okszerű felhasználása, az állam adó- és üzemi jövedelmeinek intenzív kihasználása, egyensúlyteremtés, új jövedelmi források nyitása. Röviden összefoglalva a közszolgálati alkalmazottaknak az a jelentősége, hogy a közrendnek, a közegészségnek, a közigazgatásnak, a közkerkölcsnek, a közérőnek és közvagyonosodásnak, a közértelmiségnek és a közművelődésnek mézét ők hordják a nemzet kaptárába...

Így érthető a Baross Szövetség lapjának idézett cikke, amely a közszolgálati alkalmazottak helyzetének javítását nemcsak a közfogyasztás emelésének érdekében, de azért is sürgeti, mert:

„Anyagi gondokkal küzdő tisztviselői s általában közalkalmazotti kartól eredményes munkát várni nem lehet. Az állami berendezés — úgymond — szövevényesen összefügg a közgazdasági élettel s ha ez utóbbinak ügyei csak késedelmesen, döcögősen és nehezen nyernek rendezést és elintézését, az természetesen igen hátrányosan hat vissza. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni még egyet: tiszta közkerkölcsöt oly államban, ahol a közalkalmazottakat rosszul fizetik, várni nem lehet. A közalkalmazott intaktsága oly nagy kultúrérték, mely messze, toronymagasságra kiemel bennünket a Balkán felé. Erre a kuhúrértékre jól vigyázzon a kormány; váltsa be többszörösen tett ígéreteit s nyúljon a kérdés megoldásához, mert tartunk tőle, hogy ez a kultúrérték, nemzeti becsületünk és önérzetünk egyik fontos tényezője, veszélyben forog.“

E szavakhoz nincsen hozzátenni valónk. Csak örülünk, hogy igazunkat sorainkon kívül is így megértik s a közszolgálat problémáját az osztályprobléma kódéből kiemelve az államszervezet főfontosságú problémájává avatják.

Valóban úgyis van. Ez a probléma a helyes államszervezet problémája. Semmiféle úgynevezett „közigazgatási reform“ ennek a problémának gyökeres megoldása nélkül nem fog sikerülni.

Mi LEGYEN hát a megoldás?

Kormányprogrammá kell tenni a polgári közszolgálatnak és pedig úgy az állami, mint a vármegyei, fővárosi, városi és községi közszolgálatnak egységes alapelvek szerint való átfogó rendezését. Ennek a programmnak elkészítése és megoldása sürgős állami feladattá nyilvánítandó és megvalósítása a miniszterelnökséghez utalandó.

Ez alapelvek törvénybe, az úgynevezett szolgálati pragmatika-törvénybe foglalandók. Ily törvénynek megalkotása és végrehajtása, a mellett, hogy könnyebb, különösen sürgős a csonka országban, hol garmadaszámra alkotunk egy tökéletes közhivatali szervezetet feltételező törvényeket — és bűnösen halogatjuk a megalkotását annak a törvénynek, mely ezt a szervezetet a mai kor színvonalának megfelelően reorganizálja s az eljövendő nagy ország számára is jól alapozza meg.

E törvénynek meg kell teremtenie a nemzethez hű és szakmáját jól értő, a hozzáférhetetlen, a pártatlan közszolgálati alkalmazottnak magyar típusát, paragrafusokba szedve az alábbi alapelveket:

Csak erős nemzeti érzésű, erkölcsben és jellemben kiváló, egészséges és szakmáját jól értő magyar ember juthasson a közszolgálatba. A szakmához értést egy esetleg többévi ideiglenes szolgálat után letett gyakorlati szakvizsgával igazolja s csak ezután neveztesék ki végleges minőségben. A főnöki állás elnyerését többévi gyakorlati szolgálat után leteendő külön szakvizsgához kell kötni. Minisztériumok és főhivatalokban csak magasabb állások legyenek szervezhetőek¹ s azokba csak a külső szolgálatban évek során át gyakorlatot szerzett elsőrendű szakemberek juthassanak be. Általában az állami, vármegyei, városi és községi hivatalok közt váltógazdaság legyen. Az átlépési, illetőleg előmeneteli lehetőség minden nehézség, illetőleg minden joghátrány nélkül biztosítandó. Az általános közigazgatásnál alkalmazott tisztviselő véglegesítése előtt legalább egy félévet falusi jegyző mellett töltsön.

A hozzáférhetetlenség legbiztosabb bástyája a tisztjes javadalmazás. Ezért kell törvénybe iktatni az alábbi alapelveket:

A közszolgálati alkalmazottakat a mindenkori életviszonyokhoz igazodó fizetés, lakáspénz, útiilletmény, nyugdíj, özvegyi és árvaellátás illeti meg. A létminimum a legalsó kategóriák részére is biztosítandó, a székesfőváros példája szerint. A nyugdíjasok, özvegyek, árvák javadalma mindig a ténylegesek javadalmazásához igazodik. Űgy a ténylegesek, mint a nyugdíjasok, özvegyek, árvák javadalma rövidebb időközökben, illetőleg ahányszor ezt a változó gazdasági viszonyok kívánják, revideálandók. Nem a fedezethez kell a szükségletet, hanem a szükséglethez a fedezetet alkalmazni; mert megáll a gép, vagy rosszul működik, ha a gépész erőtlen, vagy a versenytárs befolyása alá kerül. Egységes fizetési és lakáspénz-séma állapítandó meg az összes katonai és polgári alkalmazottak részére.

Az alapfizetésekben a tisztviselőknél csak az iskolai minősítés mértéke szerint tételessék különbség s csak oly módon, hogy a kisebb minősítésű eggyel alacsonyabb fizetési osztályban kezdje szolgálatát. Az előmeneteli lehetőség is 25—30 évi szolgálatig egyforma legyen oly értelemben, hogy a kisebb iskolai minősítésű eggyel alacsonyabb fizetési osztálynak illetményeit érje el automatikusan, ha kinevezés útján önhibáján kívül nem lépett elő s fizetési osztályának legnagyobb fokozatában 3—5 évnél tovább szolgált. E mellett az üzemi alkalmazotknál az üzemi jutalék is meghagyható lenne. Ezzel megszűnnék a mai fizetési rendszerek borzalmas és kiváltságok révén rossz vért szülő tarkasága, amelyben már a szakreferensek is alig ismerik ki magukat — s a jobb ügyhöz méltó munkára több idő lenne. A költségvetés, valamint az illetményjavító rendeletek pedig nem hemzsegnének a változatos kimutatásoktól. (A legutóbbi ilyen rendelethez 45 kimutatás volt csatolva.) Hogy a ma körülbelül 24-féle nyugellátásnak egységes nevezőre vitelét — s a nyugdíjasok, özvegyek, árvák szerzett jogainak

¹ A minisztériumok fogalmazási szakára ezt már ki is mondja a 7.000/1925. számú kormányrendelet.

visszaállítását szintén alapelveként óhajtjuk törvénybe iktatni, — az már szinte magától értetődő követelmény.

Ez alapelvek logikai folyományaként a törvényben drákóian szabályozandó az összeférhetetlenség. Minden közszerületi alkalmazott és nemcsak a bíró, arra szorítandó, hogy egész életét s minden munkaidejét kizárólag a vállalt közfeladatnak szentelje.

Tiltson el a törvény minden olyan mellékfoglalkozást vagy mellékjövedelemszerzést, mely a közszerületi alkalmazottat a közbizalom szempontjából csak gyanúsnak is tenné ki. Tiltsa el bárminő előzetes vagy utólagos kedvezésnek vagy ajándéknak elfogadását. Messen el minden szálát, melynek révén bármely érdekcsoport akár csengő pénzzel, akár terrorral járszalagjára fűzhesse azt, aki esküjével az Isten, Király, Haza, a magyarság, közérdek és közigazság szolgálatába szegődött.

De hogy az uralkodó és uralomra törő politikai áramlatoktól is függetlenül, tehát pártatlanul teljesíthesse feladatát, a törvényben kell lefektetni kötelességeit, polgári és politikai jogait. Az e részben felmerülő jogvitákat, valamint főbenjáró fegyelmi ügyeit pedig független fegyelmi bíróság oltalma és pallosa alá kell helyezni. gygg^ ^

EZEK AZ IGÉK váltak testté a német birodalmi szerületi pragmatikában. Ilyen pragmatikát követelt a francia képviselőház, midőn 1909-ben az állami alkalmazottak sztrájkja ellen tiltakozott.

Erre int az új angol sztrájk törvény, amely — a kőszénsztrájk tanulságain okulva — amíg egyfelől megtiltja a közszerületi alkalmazottak szervezeteinek a szakszervezeti szövetségbe belépését, addig másfelől, bölcsen, bírói szervezet elé utalja az állam és a közszerületi alkalmazottak közt előálló jogvitákat.

A független bíróság oltalom; de pallos is, mely kérlelhetetlenül sújt le a kötelességét nem vagy hanyagul teljesítőre. Az ilyen aztán nem bújhat el a pártpolitika sokszor széles köpenye alá.

Ilyen pragmatika nyomán lehet komolyan beszélni egy közigazgatási reformról az egyéni felelősségen nyugvó, olcsó, gyors és szakszerű közigazgatásról, mely busásan visszatéríti gazdaságfejlesztő munkával is a javadalmazására fordított adófillérekt.

Ilyen törvény lesz biztosítéka az állam létének és nyugodt fejlődésének,

ANDOR ENDRE.

HÁNY EMBERT TARTUNK EL KÜLFÖLDÖN IPARI BEHOZATALUNKKAL?

A MAGYAR SZEMLE alig néhány száma jelent meg eddig s bennük máris egész sorát olvashatjuk kitűnő fejtegetéseknek, amelyek a magyar gazdaságpolitika aktuális kérdései közül a legfontosabbal: a fizetési mérlegnek — s ezen belül: a kereskedelmi mérlegnek — egyre növekvő hiányával foglalkoznak. A kérdés valóban a legnagyobb figyelmet érdemli: ettől függ, hogy folytatódik-e az országnak az az elszegényedése, amelynek az utolsó másfél évtizedben szenvedő tanúi voltunk s amely végül is biztos gazdasági elvészéshez vezet, vagy lesz-e mód egy lassú belső gazdagodási folyamat megindítására, amely nélkül sokunk meggyőződése szerint az ország erkölcsi és kulturális talpraállítására nem kerülhet sor. A tárgy nemcsak ezeken a lapokon, hanem másutt is egyik legtöbbit vitatott kérdése közéletünknek s a vitákban újra meg újra szembekerülnek egymással: ipar és mezőgazdaság, védővamos gondolat és szabadkereskedelem. E dolgozatnak nem célja, hogy beleszóljon a vita elvi részébe — a bonyolult kérdéskomplexum egyik részletével akar mindössze foglalkozni. Ilyen tanulmányban azonban mégsem szabad megjegyzés nélkül maradnia Ihrig Károly múltkori cikkének,¹ aki a külkereskedelmi mérleg hiányairól írván, az ipari behozatal növekedését szembeállította a mezőgazdasági kivitel csökkenésével s megkockáztatta azt a megjegyzést, hogy „ipari termelésünk fokozása céljából adósodunk el“. Ezt a mondatot kétféle módon lehetne értelmezni, ha ugyan Ihrig Károly cikke megengedné ezt a kétféle értelmezést. Az egyik, a kedvezőbb, az lehetne, hogy fokozottabb ipari termelésre való berendezésünk nagyobb investíciós behozatallal jár együtt, ami persze átmeneti jelenség s ami miatt, éppen átmeneti jelentőségénél fogva, egyáltalán nincs ok nyugtalankodásra. Ez azonban a valóságban csak kismértékben áll fenn s így a szerző nem is ad módot ilyen értelmezésre, mert a cikk gondolatmenetéből világos, hogy ő általában az ipari behozatal miatt nyugtalankodik s nem nézi azt, hogy ez a behozatal minő mértékben szolgál az ipari termelés növelésével kapcsolatos beruházásokat — ellenben egészen különös logikai fordulattal a behozatalnak ezért a növekedéséért magát az ipart teszi felelőssé. A kérdés ilyen beállítása amilyen újszerű és meglepő, olyan megmagyarázhatatlan. A mi ipari termelésünk kapott már szemrehányásokat nem egyszer: mondták róla, hogy amikor a maga számára külkereskedelmi megállapodásainkban védelmet követel, megnehezíti

¹ Magyar Szemle I, 169.

a magyar mezőgazdaság helyzetét, hogy a vámvédelem ellenére a külföld ideirányuló törekvéseivel szemben nem mindig tudja eléggé tartani a maga itthoni pozícióit, hogy kiviteli próbálkozásaiban nem mutat elég expanzív erőt, stb., azt azonban, hogy őt terheli a felelősség az iparcikkek belső fogyasztásának az emelkedéséért, még nem hallottuk róla. Ismerjük el: a vád elviselhető, ha a dolgot arról a feléről nézzük, hogy egy országban az iparcikkek fogyasztásának a növekedése az industrializálódás eredményeképpen a gazdasági és kulturális életszínvonal emelkedését jelenti. Ezúttal azonban — tudjuk — nem erről van szó, mert az ipari import hirtelen felszökkenése mutatkozik s ennek az az oka, hogy az évek óta különböző körülmények által korlátozott és tendenciáiban visszaszorított belső szükséglet újabb körülmények segítségével érvényesülni próbált és tudott. Ezek között az újabb körülmények között nagy szerepe volt annak, hogy kialakultak egy eléggé számottevő építkezési konjunktúra feltételei s hogy az időközben megkötött kereskedelmi szerződések e belső szükséglet kielégítését megkönnyítették. A dolog tehát éppen megfordítva áll: ha nincs belföldi ipari termelésünk, ez a behozatal a mainál jóval nagyobb volna, ellenben semmi biztosítékunk nincs arra, hogy ezt az így megnagyobbodott behozatalt mezőgazdaságunk egyáltalán ki tudná-e egyenlíteni. Ne feledjük el: nem kis összegek egyenlítéséről van szó, hiszen maga a gyáripari termelés, mégpedig mezőgazdasági iparok (malom-, szesz-, cukor-, söripar, dohánygyárak stb.) nélkül, 1926-ban 1.245 pengőt tett ki, már pedig ebben a kérdésben a kézművesipari termelés egy részének a sorsa is kockán forog. Persze a vita így egy kissé felszínes; részletekbe hatoló számításokra volna szükség, hogy eligazodjunk a probléma szövevényében. Ám így is egészen nyilvánvaló, hogy a tétel az ellenkezőjéppen formulázódik, mint ahogy azt Ihrig Károly megállapította: belső ipari termelés nélkül a behozatal miatt eladósodásunk tempója még gyorsabb, mértéke még aggasztóbb volna, mint most.

MIKOR a külkereskedelmi mérleg problémájának behozatali részéről beszélünk, tulajdonképpen kizárólag az úgynevezett ipari importról van szó, hisz ennek a behozatalnak az idén előreláthatóan jóval több, mint 80%-a esik majd ipari nyersanyagokra, félgyártmányokra és kész iparcikkekre. Minden olyan törekvés tehát, amely az egyensúly helyrehozása érdekében ennek a behozatalnak a csökkentését célozza, a belföldi ipari termelés erősítésének az irányába esik, feltéve, hogy nem az igények leszállításáról van szó, amire mi aligha gondolhatunk. Ez az erősítés vagy jobb kihasználását jelenti a már meglévő termelési kereteknek, vagy új keretek létesítését. Egy ilyen átalakulásnak, fejlődésnek megvan a maga igen érdekes szociális háttere: bizonyos rétegek életviszonyainak a rosszabbodása következik be ott (munkanélküliség, bérek csökkenése, belső fogyasztás hanyatlása, kivándorlás stb.), ahonnan ez az import származott, viszont a szociális helyzet megjavulásának a jelenségei mutatkoznak azon a fogyasztási területen, amely az importot a maga termelésével próbálja pótolni.

Nálunk — sajnos — van olyan általános hajlandóság (s ez még erősödik az utóbbi időben), amely semmibe sem veszi, vagy kisebbiteni próbálja az idebenn végzett ipari munka társadalmi és társadalompolitikai jelentőségét. Ez azért különös és érthetetlen, mert olyan országról van szó, ahol — mint ezt báró Komfeld Móric legutóbb ezen a helyen megállapította — komoly jelek szerint a túlnépesedés problémája alighanem hamarosan egyik nehéz gondja lesz politikának és kormányzatnak, miután az emberfeleslegek elhelyezésére nincsenek lehetőségeink. Szinte maga kopogtat tehát az ajtón az a gondolat, hogy amikor az ország gazdasági létének szinte sorsdöntő kérdéséről van szó s meg kell vizsgálnunk: van-e módja a 900 millió pengő körül mozgó ipari behozatal csökkenésének, akkor nézzük meg azt is: mit hozhat ez a próbálkozás szociális kihatásaiban, jelenthet-e okos prevenciót azokkal a veszélyekkel szemben, amelyek igen komolyakká válnak, mihelyt egy ország népsűrűsége nagyobb, mint aminőt az ország termelése eltartani képes.

Erre a kérdésre próbál ez a dolgozat ha nem is feleletet, de tájékoztatást adni.

A FELADAT nem a legkönnyebb. Előre is számolni kell vele, hogy bajos lesz olyan megállapításokra és eredményekre jutni, amelyek a gyakorlati megítélés s egy tudományos kísérlet igényei nézőpontjából egyformán helytállóak.

Az első tennivaló: a kérdés szabatosabb megformulázása. A kérdés talán így hangozhatnék: a magyar külkereskedelmi mérleg behozatali tételeiből az, ami ipari behozatalnak számít, hány ember számára jelenthetne idehaza foglalkoztatást.

Vizsgálódásaink során csak az ipari félégyártmányok és a kész iparcikkek behozatali adataival foglalkozhatunk; az ipari nyersanyagok importja a dolog természeténél fogva nem érdekel bennünket. Lássuk mindenképp: miképpen alakult ez az import iparáganként? A Statisztikai Hivatal közlései nyomán és külön szívességéből az 1926 évi idevágó adatok rendelkezésünkre állnak. Nem így az 1927 évről, melynek anyaga még nincs együtt s nincs feldolgozva. Ennek ellenére meg kell próbálnunk, hogy az egész 1927 esztendőről képet tudjunk kapni, a minek két módja van. Az egyik, hogy az 1927 év első háromnegyedére eső importhoz egyszerűen hozzáadjuk ennek a behozatalnak az év egynegyedére eső részét. A másik mód, hogy a háromnegyed év behozataláról eddig közzétett adatokat kiegészítjük az 1926 év utolsó negyedére eső behozatal eredményeivel. Ez az utóbbi a reálisabb s mi ilyen módon végeztük el a szükséges számításokat. E számítások végső eredményei szerint az ipari félégyártmányok és gyártmányok behozatala 1927-ben 766.1 millió pengőre rúg majd az 1926 évi 639.9 millió pengővel szemben.¹

A következő lépés most annak a megállapítása, hogy ennek az ipari behozatalnak az értékében mennyi a tulajdonképeni munkabér. A lehetőséget ahhoz, hogy erre a kérdésre felelni tudjunk, a Statisztikai Hivatal által közreadott úgynevezett gyáripari termelési statisztika adja meg. Eddig ennek a statisztikai adatfelvételnek 1924, 1925 és 1926 évi eredményei kerültek nyilvánosság elé. Az 1924 évi adatok annak ellenére, hogy aranykoronára szólnak, erre a célra nem használhatók fel, és pedig azért nem, mert az adatfelvétel annak idején

¹ A számítások részletezését l. e szám mellékletében.

még bizonytalan valutára támaszkodó értékelés alapján történt. Mi tehát csak a két utóbbi esztendő adatait néztük. Az alább közölt táblázat egyik rovatában a gyáripari termelési statisztikában szereplő munkabérek összegét iparáganként s a behozatalra vonatkozó számítások sorrendjében összehasonlítottuk az előállított összes iparcikkek értékével és ilyen módon kiszámítottuk, hogy 100 pengő értékű iparcikkre mennyi munkabér esik. Ez a százalékos bér-koefficiens 1926-ban csaknem kivétel nélkül minden iparágnál kisebb, mint az előző esztendőben volt. Ennek az a magyarázata, hogy az 1926-os esztendőben csaknem teljesen azonos átlagos évi munkáslétszám mellett a termelt iparcikkek értéke az előző évi 1.970 millió pengőről 2.168 millió pengőre emelkedett. Belejátszhatott ebbe a nyersanyagok drágulása, de jelentheti ez az eltérés magának a termelésnek 10%-os javulását is. Ha az utóbbi esetet tesszük fel, az üzemek kedvezőbb kihasználása idézte elő a százalékos bér-koefficiensnek ezt a csökkenését.

Lényegében ugyanezeket az eredményeket adja a számítások másik módja is. A gyáripari termelési statisztika adatai alapján meg tudjuk ugyanis állapítani, hogy 100 pengő értékű iparcikk előállításához nálunk hány munkanapra van szükség. Ha ezt a számítást az elvégzett munkaórák alapján csinálhatnák meg, természetesen sokkal pontosabb eredményekre juthatnánk. 1925-ben a gyári jellegű ipartelegeken foglalkoztatott munkások átlagos évi létszáma 195.305 fő volt s ez az átlag 1926-ban 195.998-ra emelkedett. Ilyen munkáslétszám mellett viszont a munkanapok száma 1925-ben 54.3 milliót, 1926-ban 54.9 milliót tett ki. Össze kell már most hasonlítaniunk iparáganként a munkanapok számát az ugyanazon iparágban termelt iparcikkek értékével s megkapjuk azokat az érdekes eredményeket, amelyeket az alábbi táblázat második rovata tüntet fel s amelyek egyúttal az első rovatban közölt adatok ellenőrzését is lehetővé teszik.

Iparágak	100 pengő értékű iparcikkre eső munkabér		100 pengő értékű cikk előállításához szükséges munkanapok száma	
	1925-ben	1926-ban	1925-ben	1926-ban
1. Textilipar:				
a) Pamutipar	11'0	11'1	3'05	2'99
b) Kender-, len- és jutaipar	13'6	14'1	4'24	4'11
c) Gyapjúipar	13'3	13'6	3'34	3'34
d) Selyemipar	13'0	10'3	4'28	3'67
2. Konfekcionált áruk	19'7	18'9	3'47	3'67
3. Papirosipar	22'9	20'7	4'97	4'32
4. Kaucsikipar	15'8	15'2	3'47	3'22
5. Viaszosvászsonipar	11'6	9'2	2'89	1'65
6. Bőripar	12'4	10'9	2'59	2'16
7. Faipar:				
a) fűrészárúk	11'9	13'5	3'22	3'29
b) készárúk	35'3	32'0	7'65	6'70
8. Kefekötő- és szitakötőipar	24'2	21'3	7'84	7'54
9. Fonásipar	24'9	21'1	10'00	8'51
10. Ásványolajipar	5'5	2'9	1'08	0'61
11. Olaj-, szappan- és gyertyaipar	6'9	6'0	2'00	1'77
12. Vegyészeti ipar	9'5	8'1	1'96	1'65
13. Üvegipar	24'7	25'4	4'85	5'03
14. Kő- és agyagipar	32'6	28'7	7'79	6'92
15. Vasipar	20'4	19'3	4'26	3'72
16. Egyéb fémipar	24'9	18'3	4'54	3'59
17. Gép- és elektrotechnikai ipar	29'6	27'6	5'61	4'87
18. Jároművek	29'6	27'6	5'61	4'87
19. Mű- és hangszerek; órák	46'3	37'7	9'80	7'77
20. Áruk nemesfémekből	25'5	24'1	4'47	3'84
21. Irodalmi és műtárgyak	42'4	40'4	5'50	4'77

Most még egy harmadik számítás következik, ez azonban már egészen gépies. A fentebb közreadott százalékos kulcsok segítségével ugyanis egyszerű szorzási művelet útján meg lehet állapítani, hogy a 766.1 millió pengőre rúgó ipari behozatalban mennyi a munkabér s mennyi a munkanapok száma. Természetesen ezt a munkát is iparáganként kellett elvégezni s érdekes, hogy a számítások végső eredményei szerint az 1927 évi ipari behozatal értékéből 123.5 millió pengő esik munkabérekre s ugyanennek a behozatalnak 26.4 millió munkanap felel meg.¹ Figyelmet érdemlő adat az is, hogy a munkabéreknél ez az összege a behozatali értéknek 16.12%-a.

KEVÉS SEGÍTSÉGGEL most már könnyű az eredményeket leolvasni. A Statisztikai Hivatal megállapításai szerint 1926-ban egy munkás átlagos évi keresete 1.376 pengőt tett ki. Ha az ipari behozatalban szereplő munkabérek 123.5 millió pengőre rúgó összegét elosztjuk ezzel a számmal, megkapjuk azoknak a munkásoknak a számát, akiknek ez a behozatal foglalkozást jelent. Ennek az osztási műveletnek az eredménye 89.724 fő, kerekben tehát 90.000 ember. A munkanapokra vonatkozó statisztika viszont módot ad arra, hogy az előbbi számítást ellenőrizzük. Ugyancsak a Statisztikai Hivatal 1927 évre vonatkozó adatai szerint nálunk egy munkásra átlagosan 280 munkanap esik. Ha tehát ezzel a számmal elosztjuk az ipari import értékének megfelelő munkanapok számát, a 26.4 millió munkanapot, a kapott adat azt fogja kifejezni, hogy a számításaink eredményeképpen jelentkező munkanapok száma hány ember számára jelent évi foglalkoztatást. Ennek az ellenőrzésképpen végzett osztási műveletnek az eredménye 94.503. A két szám között az eltérés nem olyan, hogy miatta a számítás helyességében kételkednünk, kellene.

DE MÉG mindig nem vagyunk a gondolatsor végén. Lehetetlen figyelembe nem venni, hogy ezekben a félgártmányokban és kész iparcikkokban igen jelentékeny szénmennyiséget is importálunk s ez a szénmennyiség ugyancsak számottevő munkástömegek foglalkoztatását jelenti. A Magyarországon termelt áruk értékének a felhasznált szénmennyiséggel való összehasonlítása azt mutatja, hogy 100 pengő értékű iparcikk előállításához 1.64 q szénre van szükség. Ez a számítás úgy készült, hogy az élelmezési iparok által felhasznált szénmennyiséget is figyelembe vettük. Abban az ipari importban ellenben, amire ez a tanulmány kiterjeszkedett, az élelmezési iparok cikkei egyáltalán nem szerepelnek, hiszen ezekben behozatalunk nincsen. Nagyon érdekes, hogy amikor a termelt iparcikkek értékét úgy hasonlítjuk össze a felhasznált szénmennyiséggel, hogy az élelmezési iparokat figyelmen kívül hagyjuk, a 100 pengő értékű iparcikk előállításához szükséges szénmennyiség 2.33 q-ára szökik fel. Ezt a kulcsot kell tehát alapul vennünk annak a megállapításánál, hogy a 766.1 millió pengőt kitevő ipari importban mennyi a behozott szénnek a mennyisége. Az eredmény 17.9 millió métermázsa. E szám jelentő-

¹ A részletezést I. e szám mellékletében.

sége nyilvánvaló, ha összevetjük az 1926 évi magyar szénprodukciónak 66.5 métermázsát kitevő mennyiségével. Itt aztán egy további kombináció kínálkozik. A magyar bányáiparban az egy munkásra eső átlagos napi teljesítmény kerekén 7 métermázsás általában 250 úgynevezett „műszakot“, más szóval munkanapot szoktak az idevágó számításoknál alapul venni. Ezekre az adatokra támaszkodó számítás szerint tehát a 17.9 millió métermázsásra rúgó szén-behozatal kerekén további 10.000 munkás egész évre biztosított kenyerét jelenti.

EDDIG 100.000 munkásnál tartunk. Nézzük már most: ennek a behozatalnak az értékéből milyen összeg eshetik az importban részes iparvállalatok tisztviselőinek az illetményeire. A magyar gyári ipartelepek a bányavállalatok nélkül 1926-ban tisztviselőilletményekre 803 millió pengőt fizettek ki, ami az ugyanakkor kifizetett 269.6 millió pengőre rúgó munkabérek kerekén 30%-a. Ha ezen az alapon indulunk el, az ipari importban szereplő 123.5 milliós munkabérek 37 millió pengő tisztviselői illetmény felel meg. Sajnos: statisztikai adatfelvételünk arról, hogy az iparvállalatoknál alkalmazott tisztviselők száma hogyan aránylik a foglalkoztatott munkaslétszámhoz, nincsen s így amikor azt szeretnénk megállapítani, hogy annak a 100.000 munkásnak, akiről eddig szó volt, minő tisztviselői létszám felel meg, csak becslésre vagyunk utalva. Ipari körök a mindenkorinak munkaslétszám 10%-ára becsülik az üzemek zavartalan adminisztrálásához s az üzletvitelhez szükséges tisztviselői kar számát. Ez annyit jelent ennél fogva, hogy a mi mostani ipari behozatalunk 10.000 külföldi gyári tisztviselőnek (mémők, rajzoló, könyvelő, levelező, bérelszámoló stb.) ad megéléhetést.

SZÁZEZER új magyar ipari munkásról s a magyar értelmiségnek 10.000 olyan boldogtalanjáról van íme szó, akik ma reménytelenül néznek a jövő elé, holott az, amit ez a sok osztás, szorzás, százalék, adat mond, a kenyér és boldogulás bizonyos lehetőségeit csillogtatja meg előttük. Az első pillanatban elkápráztatja az embert a két végső szám, különösen azokat, akik tudják, hogy bennük a mai magyar élet minő komor gondjai tükröződnek. Pessimisták, vagy olyanok, akik könnyű lelkiismerettel napirendre tudnak témi a legsúlyosabb dolgokon is, talán nem állanak meg ennél a két számnál. Azoknak ellenben, akiknek valami szerepük van dolgaink irányításában, vagy éppen felelősek ezért az irányításért, észre kell venniük e megállapítások jelentőségét s olvasniok kell belőlük. Persze senki sem akarja azt állítani, hogy az ipari behozatalt próbáljuk egészen megszüntetni. Tudjuk: ez nem lehetséges, már csak azért sem, mert bizonyos árukat egyáltalán nem tudunk előállítani, úgynevezett „minőségi“ behozatal (csak egy-két cikket említünk meg: bizonyos fajta kerámiák, autók, különleges gépek, illatszerek stb.) mindig lesz s aztán elképzelhetetlen is, hogy más országokhoz való kereskedelempolitikai viszonyunkban mezőgazdasági termelésünk érdekében csak igényeink s követeléseink legyenek, a nélkül, hogy fel tudnánk ajánlani valamit

ezek kielégítése fejében. S aztán, kérheti valaki, a valóságban talán nem is száztízezer emberről van szó. Hiszen a behozatalnak a belföldi termelés eszközeivel való pótlása nem jelent mindig és mindenütt szaporulatot a foglalkoztatott emberek számában, — gondoljunk csak a meglévő iparokra, amelyeket most nem használunk ki a kapacitásuk teljességéig s amelyek ilyen változás esetén alig nagyobb munkásszámmal jóval többet tudnának termelni, mint eddig. Az is lehet, hogy ezek a számítások néhány részletükben bizonyos módosításokat követelnek meg s ezeknek eredménye esetleg kisebb két szám lehet. Mindegy: annak, amit kimutattunk, egy része is súlyosan esik latba. Negyvenötvenezer új munkás és négy-ötezer tisztviselő elhelyezése az ipari termelésben s ilyen módon az ipari importnak ezzel arányban álló csökkentése egészen megváltoztathatná, jobbá, egészségesebbé, biztosabbá tehetné az ország gazdasági, pénzügyi viszonyait s orvosolhatná a mai szociális helyzet legégetőbb bajait. Az elmélet és tudomány laboratóriumi megállapításai s a gyakorlati lehetőségek néha igen messzire esnek egymástól. Nem kétséges azonban, hogy a gyakorlati kormányzat politikájának, mikor a boldogulásunk útjait építi, nem szabad közömbösséget mutatnia ezekkel a számokkal szemben, amelyek — vitathatlanul — irányt mutatnak.

KNOB SÁNDOR.

AZ AGGKORI ÉS ROKKANTSÁGI BIZTOSÍTÁS!

AVILÁGTÖRTÉNELEM eseményei nyomán sokszor tapasztalhatjuk, hogy a nagy gazdasági, erkölcsi válságokat, nagy háborúkat követő időkben az emberiség magábaszáll. Felfedezi kötelességeit, miket az Isten reárott, mint a föld első teremtményére. Saját létének biztosítása, pusztá fizikai létének fennmaradása az a vezérmotívum, ami politikai, gazdasági és szociális tevékenységéből kicsendül.

Az emberi élet maga valorizálódik a háborúk utáni szellemi mozgalmakban. Az ártatlanul és meggondolatlanul kiontott embervér igazságot kíván, több figyelmet követel. Ha a 19. század a technikai haladásé volt, a 20. század jelszava kétségtelenül az embernek megvédelmezése lesz. Minden figyelem, az emberiség gondolkodóinak egész érdeklődése az Ember felé fordul.

Az emberi életnek minden vonatkozásban való megvédelmezése a társadalmi biztosításban kapja meg a maga konkrét formáit. Valamikor a vagyon megoltalmazása mellett az emberi életet csupán az emberrel szemben védték meg, ma azonban az élet bizonytalanságai, a betegségek, a balesetek, az öregség és rokkantság azok az ellenségek, amelyek ellen a lövészárkok kiépülnek.

Az emberi életnek bebiztosítása az elemekkel szemben olyan törekvés, amely gyakorlati módon nyert megoldást különösen Európában. Az emberi életnek szociális védelmezésében a kontinensen régi próbálkozások egész sorát látjuk, azonban az újonnan létesült úgynevezett szociális államok, mint például az Ausztráliai Államszövetség, messze felülmúlják még az európai kísérleteket is. E cikkemben azonban csak egyes európai államok törvényhozását akarom ebből a nézőpontból vizsgálat tárgyává tenni.

A társadalmi biztosítás szerintem nagy átfogó fogalom, amely magába foglalja a betegségi biztosítástól kezdve a baleseti, temetkezési, anyasági, aggkori, rokkantsági, munkanélküliségi stb. biztosítást. A szociális kérdés megoldása nem egyéb, mint az élet bizonytalanságait kiküszöbölni. A forradalmi gondolat annál inkább szorul ki az

¹ E cikknek nemcsak az a körülmény ad jelentőséget, hogy olyan hazai szociális reform eszméjét és körvonalait ismerteti, amely most van kidolgozás alatt; de különösen, aktuálisá teszi többek közt az is, hogy éppen ez év januárjának első napjaiban lépett teljes mértékben életbe az 1915-ben létrehívott angol „özvegy-, árva- és aggkori biztosításról szóló törvény“ (*Widows, Orphans, and Old Age Contributory Pensions Act*), amelynek áldásait immáron egy és negyedmillió lélek élvezi. E törvény rendelkezései értelmében minden, a *Natúrál Health Scheme* alapján biztosított munkás illetve felesége 65. évétől fogva heti xos. (13 P 50 f) járadékot élvez, függetlenül attól, van-e vagyona vagy más természetű jövedelme.

emberi élet történelméből, mennél jobban leszünk képesek a lét bizonytalanságait eltüntetni. Aki a forradalmi gondolatot az evolúcióval akarja helyettesíteni, annak a társadalmi biztosítás egyik legenergiusabb és leghatásosabb eszköze.

Az emberi életnek egyensúlyba hozása követelőleg lép fel a szociális biztosítás különböző neveiben.

A társadalmi biztosítás kérdése természetesen elsősorban a teljesen vagyontalan elemeknél, a napi munkaerejük áruba bocsátóinál lép fel. A kapitalizmus teremtette meg először azokat a tömegeket, amelyek a szociális biztosításra elsősorban voltak ráutalva. A rideg gazdasági liberalizmus korszakában magánügynek tekintették a proletár egészségének, testi épségének, stb. védelmének kérdéseit, mert hiszen a munka nem volt egyéb árunál, mint az élettelen szerszámok, vagy élelmiszerek, árucikkek. Ha nem volt alkalmas, nem alkalmazták; ha közben baja történt, elbocsátották; ha baleset okán munkára alkalmatlanná vált, az utcára került. Emberből volt elegendő.

A véres világháború után a társadalmi gondoskodás kezd közügyé, állami feladattá válni. A rendőrállam kezd társadalmi állammá átalakulni és az állampolgároknak már nemcsak vagyonát, hanem egészségügyét is kezdi hathatósan védelmezni. A társadalmi organizmusnak súlya természetesen az alsóbb, a szélesebb néprétegekre nehezebb, minél lejjebb nyúlunk, annál inkább kell az embernek megküzdeni az élet elemeivel. Következőleg a szociális gondoskodás is elsősorban az alsóbb néprétegeket kell, hogy erősítse. E társadalmi gondoskodás első kezdeményezéseit az egyszerű munkások körében látjuk. A gyárak, munkatelepek mellett, bányák közelében alakulnak meg az első betegsegélyező egyesületek. Gyenge taglétszámmal, kis befizetésekkel, éppen csak a legnyomorultabb igényeket elégítik ki a társadalmi gondoskodás ez első szervei.

Az emberi gondolat haladása, a szociális nyomor, az alsóbb néprétegek egészségügyi viszonyai, a kapitalizmus észszerűbb gondolkodása lassan közügyé teszi a társadalmi biztosítás egyes kérdéseit.

Az első ága a társadalmi biztosításnak a betegségi biztosítás volt, amely általános lett és legelsősorban nyert törvényes megoldást az európai államokban. Csaknem párhuzamosan haladt a betegségi biztosítással a balesetek elleni védekezés gondolata. Ma már csaknem minden európai államban többé-kevésbé megfelelő módon megoldást nyert. A háború előtti időkben az aggkori és rokkantsági biztosítást csak néhány állam oldotta meg törvény útján. A munkanélküliség elleni védekezés ellenben inkább közgazdasági kérdés, mint szociális probléma. A normális munkanélküliség biztosítással ugyan leküzdhető, azonban a gazdasági válságok munkanélkülisége elemi csapás, amelyet a szociális biztosítás finom műszereivel hatálytalanítani nem lehet. Minden organizmust összetör az a nagy anyagi teher, amely abnormális munkanélküliség után a szervekre reáharul.

Hazánkban a társadalmi gondoskodás egynéhány ágát: így a betegségi, baleseti, a hátramaradottak és az anyák biztosítását az 1927 évi XXI. törvénycikk európai színvonalon rendezte. Amint előadói beszédben a képviselőházban igazolni törekedtem: az új törvény a magyar

szociális biztosítást az összes európai államok mintaképévé tette. A magyar munkásbiztosítási intézmény olyan szerkezetű, hogy a társadalmi biztosítás többi ága hozzáépíthető. Tehát az aggkon és rokkantsági biztosítás is.

A társadalmi tevékenység különböző terein hazánkban több mozgalom kísérletezett az öregség esetére való gondoskodás tervével. Egyik-másik szép eredményeket is ért el. Amint a betegsegélyezésnél, úgy az aggkori biztosításnál is az első kezdeményezés egyszerű munkások érdeme. Hazánkban a nyugdíjbiztosításnál a bányászárszládák, a nyomdászok nyugdíjjáradékos intézménye az elsők közé sorozhatók, amelyek önkéntes alapon ugyan, de a társadalmi szükséglet hatása alatt gondoskodtak elaggott tagjaik nyugdíjáról. Az egyes társadalmi intézmények: a magántisztviselők, az ügyvédek, egyes orvosszervezetek, újságírók nyugdíjgyesületei stb. szűkös anyagi keretek között látták el megöregedett kartársaikat. A nyugdíjgyesületek között azonban az 1893-ban lelkes munkásemberek kezdeményezésére „Magyarországi munkások rokkantsegélyző és nyugdíjgyelete” címen alakult egyesületnek voltak a legnagyobb sikerei. Az egyesület célja tagjai részére rokkantság vagy aggkori, elhalálozás esetére pedig Özvegyi nyugdíjsegélyt biztosítani. A segélyre való igény 10 évi tagság és járulékfizetés után nyílik meg. Teljes nyugdíj csak 40 évi tagság betöltése esetén havonta az egyes osztályok szerint 60, 80, 100, 120, 160 és 200 aranykorona volt; a 10 évi tagság után azonban ez összegeknek bizonyos hányada. Az egyesület taglétszáma 1925 év végén 101.377 volt. Vagyona azonban, hadikölcsönökbe befektetés következtében, részben tönkrement.

A felsorolt intézmények a háborút követő gazdasági harcokban és a rendezetlen pénzügyi viszonyok következtéseképp elvesztették vagyonukat, összegyűjtött tőkéjük nagy részét. Rengeteg kisember, sok ezer és ezer aggastyán került hihetetlen nyomorba e vagyonok elpusztulása következtében.

Közalkalmazottak, sőt sok magánvállalat alkalmazottai is bizonyos nyugdíjban részesülnek, s így velük nem kell újból foglalkozni. A társadalmi gondoskodás körébe tartoznak tehát általában azok a bérért dolgozók, akik az iparban, kereskedelemben, közlekedésben és a mezőgazdaságban nyernék alkalmazást. A nyugdíjbiztosítás nézőpontjából az önálló elemek közül azok is ide gravitálnak, akiknek vagyona, jövedelme nem oly tetemes, hogy öregségükre vagy megrokkánásuk esetén a saját és eltartandó hozzátartozóik pusztá fizikai létük fennmaradását biztosíthatja.

Általában tehát azt állapíthatjuk meg, hogy az aggkori és rokkantsági biztosításba a kereső lakosságnak tetemes részét kellene bevonni. A biztosítás annál biztosabb alapon nyugszik, minél szélesebb rétegek hordják a kockázatot. A nyugdíjbiztosításnak tehát mindazon gyenge egzisztenciájú önálló kenyérkeresőket kellene felölelnie, akiknek a keresete nem elegendő a jövő biztosítására. Nem volna szabad különbséget tenni szerintem, hogy az iparban, kereskedelemben vagy a mezőgazdaságban van-e az illető egyén alkalmazva. Aki rá van szorulva az aggkori és rokkantsági biztosításra, azt részesíteni kell a biztosítás

előnyeiben. Ami pedig a nagy társadalmi és standardbeli különbségeket illeti, teljesen áthidalható több járulékosztály megszervezésével, hogy mindenki jövedelmének, műveltségi fokának megfelelően vehessen részt a kockázat, illetve a teher viselésében.

Hazánkban az 1920 évi népszámlálás alapján: 7,980.148 lakos él. Ebből eltartott 4,227.429 lélek, kereső azonban csak 3,752.714 egyén, akik közül férfi 2,625.099, nő pedig 1,127.615. Ha levonom a keresők számából azokat, akik a 60 esztendő koron alul vannak, akkor marad összesen 414.558 kereső, amely számban benne vannak az önálló keresők is, tehát birtokos, gyáros, ügyvéd, orvos, iparos, kereskedő stb. Ha ebből a számból az önálló existenciákat, illetve a saját üzemükből élő egyének számát is levonom, akkor összesen 312.000 60 éves és annál idősebb lakos számát kapom, akikről elsősorban kellene gondoskodni. Ehhez jönnek természetesen a 60 évnél korábban keresetképtelenné vált keresők, akikre vonatkozólag megbízható szám rendelkezésemre nem áll. A jelenleg is járadékot, nyugdíjat, kegydíjat élvezők, az önálló vagyonnal bírók elhagyásával, körülbelül 100.000-re tehető az a szám, amely tárgya az aggkori és rokkantsági biztosításnak. A gondoskodásra rászorult öreg és rokkant embereink száma nem látszik súlyosnak, mégis ha arra gondolunk, hogy 100.000 embernek csak a létminimumáról, a hátramaradottak, árvák, özvegyek ellátásáról van szó, akkor megdöbbentő összegekre jutunk.

A rokkantbiztosítás a legnagyobb összegeket emésztí fel, miket a modern társadalmi élet általában csak megkívánhat. Például Anglia egyedül az öregségi és aggkori biztosításra 1923-ban 22,363.000 fontot költött, Németország 1924-ben 520 millió márkát, Ausztria 155 millió schillinget, Lengyelország 95765.376 zlotyt, Hollandia pedig nem kevesebb, mint 31,922.000 forintot adott rokkantainak és öregeinek. Ha most már magyar pengőre számítom át az összes szociális biztosításra költött összegeket az egyes államokban, a következő eredményekre jutunk. Az összes szociális biztosításokra, tehát a betegségleyezésre, balesetekre is költött összegekből egy tagra esik

Angliában	3.260 P
Németországban	1.894 »
Ausztriában	1.295 »
Jugoszláviában	576 »

és hazánkban összesen 1924-ben fejenként 425 pengő. Jugoszláviában a rokkantbiztosítás nélkül is már nagyobb az egyes tagra eső összeg, mint hazánkban. A többi állam természetesen felülmúl bennünket, hiszen a fenti összegekben benne értendő a rokkantsági biztosítás horribilis összegei is.

Valóban a legnagyobb takarékosagra van egy nemzetnek szüksége, hogy a munkában és az életben megrokkant tagjainak, aggastyánainak, özvegyeinek, árváinak tehetetlenségükben az élet minimumát biztosítsa. Ezért a nyugdíjbiztosítás tulajdonképpen az egyes államokban a legnagyobb takarékpénztár, amely hatalmas összegeket teaurál. A fiatalság filléreit gyűjti és megőrzi öregségük esetére. A takaré-

kosság új fajtája, amelyet azonban nem bízhatunk kinek-kinek tetszésére. Az öregségi biztosításnak a mellett, hogy az iparban, kereskedelemben, közlekedésben, de a mezőgazdaságban foglalkoztatott egyénekre kell kiterjednie, kötelezőnek is kell lennie, ha eredményt akarunk elérni. Az önkéntes biztosítás megbukott a betegsegélyezésnél és a baleset elleni védekezésben is. Csak egy számmal bizonyítom ezt. A magyar betegsegélyezési törvény, széles kereteinek ellenére sok apró, nyomorult egyedek hagyott ki a biztosításból. Ma csaknem 700.000 tagja van a magyar betegségi pénztáraknak és ezek közül csak 5.000 az önkéntes tag. Pedig óriási előnyöket élvez minden tag betegsége esetén. Az emberi nemtörődömség olyan nagy, hogy az aggkori és rokkantsági biztosításnak csak akkor lesznek meg a szociális hatásai, ha kötelező lesz minden bevonható egyénre.

A szociális járadéknak vagy mondjuk nyugdíjnak, rokkantsági díjnak olyannak kell lennie, hogy az élvező egyének a megélhetés minimumát biztosítsa és fokozataiban az életstandard közötti különbségek is kifejezésre jussanak. Vagyis non egy sémára, egy általános összegben kell megállapítani a járadékok, illetve nyugdíjak összegét, hanem a kor, foglalkozás, a befizetett díjak, a tényleges tagság tartama stb. együttesen legyen az élvezendő járadék megállapításának alapja. A tapasztalat e téren nem oly gazdag, mint például a betegsegélyezésnél vagy balesetbiztosításnál. A rokkantsági biztosításnál háború előtt a német példa volt az irányadó, közvetlenül a háború előtt Anglia, a háború után pedig a többi európai államok próbálkoztak meg az aggkori és rokkantsági biztosítással. Az intézmények azonban mind sokkal fiatalabbak ahhoz, hogy nyugodt és teljesen helyálló következtetéseket lehessen levonni belőlük. A tapasztalat hiányait azonban a matematika pótolja. A halálzási arányszám egyrészt, másrészt a megrokkulás körülményei az irányadók a pénzügyi megállapításoknál.

A járadék összegére vonatkozóan minden figyelmet megérdemel a következő statisztikai adat. A havonkinti járadék 65-nél idősebb és megrokkant emberek részére

	<i>a várakozási idő után</i>	<i>10 évi tagsági</i>
Németországban	22.50 P	24.50 P
Csehszlovákiában	8.60 „	19.10 „
Ausztriában _____	44—»	56.80 „

A magyar rokkantsági biztosítás megalkotásánál okvetlenül a fent felsorolt három államnak számításait kell szem előtt tartanunk. Nem az a lényeg, hogy az élen haladjunk, hanem, hogy biztos alapokra helyezzük öreg és rokkant embereink megélhetését.

A hozzájárulás összegei természetesen nagyon különbözők, mert hiszen minden attól függ, mit nyújt a biztosított tag halála esetén az özvegynek, árváknak vagy egyéb eltartott egyénnek. A német rendszer most 7 fizetési osztályban 30 pfennigtől egészen 2 márkáig terjedő heti járulékot szed a rokkantbiztosítás céljaira. Nagyon gondos Számítás kell, hogy megelőzze mindenütt a járulék és a járadék arányainak megállapítását. A terheket egyik országban sem viseli csak egyik érdekelt-

ség. A legtöbb helyen a társadalmi terhek megoszlanak egyenlő arányban a munkaadók és a munkavállalók között. Az állam is, illetve a községek és városok is néhány országban viselik a terhek egy harmadát. Általában az összes szociális biztosítási terhekre és az érdekeltek közötti megosztásra vonatkozóan a következő kimutatás vet világot:

A társadalmi terhek viselésében résztvesznek:

	<i>munkaadók</i>	<i>munkavállalók</i>
Angolországban.....	50%	50%
Csehországban.....	50%	50%
Németországban....	33 ¹ / ₃ %	66 ² / ₃ %
Ausztriában.....	33 ¹ / ₃ %	66 ² / ₃ %

Hazánkban az eddigi társadalmi biztosítási terhek fele a munkásokat és fele a munkaadókat terheli, tehát minden kilátás megvan rá, hogy ez a rendszer lesz az irányadó a rokkantsági biztosítás kiépítésénél is. Miután a szociális terhek nemcsak a munkaadót terhelik, éppen ezért a munkavállalók is rendkívüli érdeklődéssel kísérik e terhek kialakulását. A dolog természeténél fogva az alkalmazottakat és a munkásokat könnyebb rábírní a terhek viselésére, mert hiszen elsősorban az ő érdekeiket szolgálják. A terhek nagysága azonban nemcsak az ipar versenyképessége tekintetéből mérlegelendő, hanem a munkavállalók érdekei is figyelembe veendők. Túlozni sehol sem szabad; Németországban például a szociális terhek megtérítése a munkavállalók részéről havi 4 napi munkának a bérét emésztí fel. A munkavállalók részéről e terhek, amelyek a fizetésből vonatnak le, egykönnyen át nem hárihatóak. A munkaadók sokkal könnyebben a közönséggel fizettethetik meg a szociális terheknek reájuk eső részét, ami a munkavállalóknak igen meg nehezítve.

Hazánkban az új biztosítási ág bevezetése a szervezetben különösebb változást nem is kívánna meg. Kész a csontozat, megvan a keret, csak bele kell illeszteni az aggkori és rokkantsági biztosítást. Az Országos Munkásbiztosító Intézet teljesen alkalmas csekély kibővítéssel az új biztosítási ág bevezetésére. Kétségtelen nagy megkönnyebbülést fog hozni az új ágazat az eddigi mztosítási szervezetekre. Sok terhet fog levenni a rokkantsági biztosítás a régi organizmusról és általa tökéletesedni fog a betegsegélyzés és balesetbiztosítás. A szociális biztosítás kiépítése az iparban, kereskedelemben és közlekedésben kétségtelenül olyan diszparitást fog előidézni egészségügyi tekintetben az ipari és kereskedői lakosság és a mezőgazdasági lakosság között, hogy minden további nehézség nélkül fog megérlelődni a falusi lakosság hasonló irányú biztosítása.

Egynéhány államban nagyszabású kísérletek történtek az öregségi és rokkantsági biztosítás megvalósítása irányában; így különösen Németország és Anglia tett ezen a téren nagyon komoly lépéseket.

A német birodalmi gyűlés 1889-ben heves és hosszú tanácskozás után elfogadta a rokkantsági biztosításról szóló javaslatot. A modern szociálpolitikusok nagyon sokat vártak az új törvénytől. Csakhamar kitűnt azonban, hogy az elmélet csak úgy tud érvényesülni,

ha az élethez simul. Néhány novellával kellett átsegíteni az új intézményt. A tőkék nagyszerűen gyűltek. A háború azonban egy negyedszázados küszködést, takarékossgot tett semmivé; a háború kezdetéig felgyülemlett csaknem 2 milliárd aranymárka teljesen elveszett. Az intézmény nem tudta többé teljesíteni törvényben előírt kötelezettségeit; a papirosvagyon nem volt használható a sok ezer és ezer járadékos pusztá fizikai létének megmentésére. A járadékosok hihetetlen nyomorak voltak kitéve.

A háború után a németek csakhamar rendbe hozták szociális intézményeiket is. A márka stabilitása után ismét izmosodásnak indult az intézmény. A megromlott egészségügyi viszonyok azonban feldöntötték a békében bevált számításokat és fokozódó deficitek felé vitték a rokkantsági biztosítást.

A német rokkantbiztosítás költségvetése.

	<i>Összes bevétel</i>	<i>Biztosítottak fizettek</i>	<i>Bírodalmi hozzájárulás</i>	<i>Kiadás összesen</i>
	<i>m i l l i ó m á r k a</i>			
1925-ben	545·4	386·8	161·3	548·1
1926-ban	654·2	520·—	190·—	710·—

Látjuk, hogy hatalmas arányokban szaporodott a bevételek összege, azonban a kiadások és a bevételek közötti hiány is nőttön-nőtt. Az intézmény megterhelése a legvilágosabban a következő számokból világlik ki: 1924 január hó 1-én 1,408.527 járadékot fizettek ki, amelyben az öregségi, az özvegyi és árvasági járadék is benne foglaltatik. Ez a szám 1927 január 1-én felszaporodott 1,761.413 járadékra. A munkanélküliség persze nagyban hozzájárult a járadékosok tömegének felduzzasztására. Az intézmény anyagi bizonytalansága is végül arra kényszerítette a kormányt, hogy véget vessen a deficiteknek és életképesse tegye a biztosítást. Az 1927-i revízió a járulékok 20%-os emelésével ellenállóvá tette a rokkantbiztosítási intézményt. A novella tárgyalásánál megkísérelték a 65 éves korhatárt leszállítani a 60. évre, ami csütörtököt mondott az intézmény teherbíróképességén.

Az ipari fejlődés hatásai a megkisebbedett Ausztriában sok visszasságra vezettek. Ez az ország horribilis áldozatkészséggel csaknem öt esztendeje küzd a nagy munkanélküliség ellen, állandóan ellát több mint százezer munkanélkülit. A szociális biztosítás terén igyekszik előjárói jó példával, azonban minden szociálpolitikus előtt világos, hogy a kis ország közgazdasága aligha fogja kibírni a túlzott közterheket.

Ausztria törvényesen rendezte az öregségi és rokkantsági biztosítást. A törvények szerint 1927 október 1-én 25.000 járadékos volt, amely szám a statisztika szerint 1929 január 1-én 52.000-re fog emelkedni. A matematikusok úgy számítják, hogy ekkor a járadékok összege 35.000.000 schillingre emelkedik. A törvénynek főbb rendelkezései a következők: Minden 65 éven felüli nőnek és férfinak, ha arra rászorul és legalább 500 heti befizetést teljesített, aggkori járadékra van igénye. Akik azonban korábban megrokkannak, rokkantsági járadékot kapnak.

Rokkantnak a törvény szerint az tekintendő, aki képességének és eddigi foglalkozásának figyelembevételével nem képes megkeresni átlagos keresetének egyharmadát. A biztosított tag után az özvegy 12 hónapig kap özvegyi járadékot. Az özvegynek további járadék csak úgy jár: 1. ha rokkant; 2. ha a 65. életévet betöltötte és 3. ha kettőnél többi de 18 évesnél fiatalabb gyermeke van. Az árvák minden esetben, akár törvényesek, akár csak természetes gyermekek is, 18. életévükig árvassegélyben részesülnek. A rokkantjáradék kiszámításának alapja a folyósítás előtti 104. heti átlagos napibér. Továbbá a megrokkanas esetében általában a napibér tízszeresét adják, amely azonban legfeljebb havi 69 schilling lehet. A járadék azonban 12 schillingnél kevesebb nem lehet. Az özvegyi járadék a rendes járadék fele, az árváé a negyede. A község és tartomány minden járadékhoz 6 schillinggel, özvegyi járadékhoz 3 schillinggel, árvajáradékhoz 1.5 schillinggel járul hozzá.

A terhek munkaadó és munkavállaló között egyenlő arányban oszlanak meg. A járulékokat a betegsegélyzőpénztárak tartoznak beszedni. A törvényben különösen nagy szerep jut a megrokkanas kimondó határozat előtti gyógykezelésnek, a rokkantság leküzdése céljából. Ha már mindenféle gyógymód sikertelen, úgy lép hatályba a tag igénye a járadékra.

Az új osztrák törvény, amely 1927 július i-én lépett életbe, még meg nem bírálható az eredmény nézőpontjából. Jó néhány esztendőnek kell eltelni, míg a tapasztalatok megnyugvást fognak hozni az osztrák szociális biztosítási törvény tekintetében. A szóbanforgó intézmények különben is rendkívül érzik a közgazdasági élet bizonytalanságát.

Belgiumban már régebben vannak nyugdíjintézmények, amelyek különösen a bányászok nyugdíjbiztosításával foglalkoztak. Az 1920 esztendő azonban meghozta az 1900 évi invalidus törvény revízióját és az általános járadékbiztosítást. A hét évvel ezelőtt hozott törvénnyel minden belga állampolgárt, aki 1858 január hó 1. után született és a 65. életévet betöltötte, életjáradékkal látták el. A járadék maximált összege három osztályba soroztatik. Első osztályba tartoznak azon községek és városok lakói, amelyeknek 25.000 lakosnál nagyobb a lélekszámuk; a második osztályba azok a lakosok, akik olyan községben laknak, amelynek lélekszáma 5.000-nél több, de 25.000-nél kevesebb és végül a harmadik osztályba sorozandók azon helységek, amelyeknek lélekszáma 5.000-nél kisebb.

Az első osztályba sorozott városok igényjogosult öregjei maximálisan évi 720 frankot kapnak, a második osztályba tartozók lakói 660 frankot és a harmadik osztályba tartozó községek lakói pedig 600 frankot. A járadék megállapítása tekintetében irányadó, hogy az igényjogosult tag 1920 évi január hó i-én hol lakott? Amennyiben az igényjogosultnak jövedelme van, bizonyos kulcs szerint szállítják le a járadékot. Igényjogosultságtól megfosztják azt, aki 55. életéve után vagyónát elosztja gyermekei közt, vagy lemond kegydíjről hasonló előnyökről. A járadékok fedezete három forrásból fakad: $\frac{5}{8}$ részüket az állam, $\frac{1}{8}$ -ot a tartományi kerületek és $\frac{2}{8}$ -ot a községek teremtik elő. Az állam gyűjti az összegeket és a tartományoktól és községektől adó

alakjában szedi be. A törvény nagyon szigorúan sújtja a visszaéléseket és szigorú börtönbüntetést és teljes anyagi kártérítést szab ki arra, aki bármilyen hamis adatot vall be vagy félrevezeti a hatóságokat.

Az európai országok egész sorát említhetnénk még meg, ahol az öreg emberekről gondoskodás történik. Ez a néhány példa elegendő azonban arra, hogy felhívjuk a magyar közvélemény figyelmét a szociális biztosítás e legszükségesebb ága iránt.

Közvéleményünket elő kell készítenünk erre a nagy reformra, amely nemzetgazdasági nézőpontból korszakalkotó lesz.

Alig végzett a népjóléti miniszter az egyik hatalmas alkotással, már szorgalmas munkával készül a minisztérium az aggkori és rokkantság elleni biztosításról szóló javaslatra. Új kezdés lesz ez hazánkban, azonban a legégetőbb kérdés megoldását szolgálja.

A legkeresztényibb feladat a munkában megaggott, rokkantság által munkátlanságra ítélt öreg emberekről való gondoskodás. A kolduskenyér minél kevesebb ember sorsa legyen.

Az intézmény pedig, amely ezen munkát végzi, legyen a legtökéletesebb. Nem új Hivatal teremtése okából teremtsék meg az organizáció, hanem tisztán és csupán a törvény által megállapított feladatok hűséges, megbízható, pontos végrehajtására.

Tisztán és világosan állnak előttünk az elvek, amelyeknek megvalósítása a törvényhozás feladata. Minél önzetlenebb szociális lelkülettel nyúlunk a kérdéshez, annál tökéletesebben sikerül majd e legszebb és legkeresztényibb intézményünk.

FRÜHWIRTH MÁTYÁS.

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS.

A KISEBBSÉGEK VÉDELME.

AZOK a felháborító események, amelyek az országnak a románok által elfoglalt területén a múlt hónapban lejátszódtak, ismét a kisebbségek védelmének kérdése felé irányítják egész figyelmünket. Nekünk a kisebbségi védelem több, mint más nemzeteknek. Mert míg ezekre nézve ez csak az általános emberiesség kérdése, a nemzetközi jog helyesebb kialakulásának kérdése, addig reánk nézve ennél sokkal többet jelent. Egyfelől a történeti, a legbensőbb vérségi és művelődési hozzátartozás kérdése. Minket az országtól elszakított kisebbségekhez több mint ezeréves közös múlt, szoros vérségi és kulturális kapcsolatok fűznek. Reánk nézve sohasem lesz közömbös, hogy ezeknek az idegen uralom alá került elemeknek minő a sorsa. Másfelől a kisebbségi védelem reánk nézve valóságos létkérdés is. A magyar nemzet fennmaradása nagyrészen attól függ, vajjon az idegen uralom alá hajtott kisebbségeknek sikerül-e jellegüket továbbra is megőrizni. így fogva fel ezt a kérdést, az a legelső gondolatunk, vajjon a szomorú nagyváradi és kolozsvári eseményekkel szemben az arra hivatott tényezők megtették-e kötelességüket. Hogy erre a kérdésre választ adhassunk, ismerünk kell a fennálló jogi helyzetet.

Az antant-hatalmak a világháborút ellenünk többi között azzal a hangzatos ürüggyel is folytatták, hogy a kettős monarchia szerencsétlen nemzetiségi összetételénél fogva örökös veszedelme az európai békének, amelyet tehát meg kell semmisíteni, s helyébe nemzetiségileg egységesen tagolt államokat kell teremteni. A háború utáni egyik nagy csalódásuk az volt, hogy ezt a célt nemcsak, hogy elémiök nem sikerült, hanem, hogy a nemzetiségi kérdés az általuk életrehívott új államalakulatokban még veszedelmesebb alakban jelentkezik, mint előbb a kettős monarchiában. Nem is késtek a baj leküzdésére ellenszerről gondoskodni: az érdekelt államokkal külön szerződéseket kötöttek a kisebbségek védelmére. Ilyen szerződés jött létre köztük és Románia között is. Valamennyi szerződés tartalma lényegileg ugyanaz.

E szerződések a kisebbségeknek széleskörű magán-, vallási és politikai jogi helyzetet biztosítanak és gondoskodnak arról, hogy az érdekelt államok azt kedvük szerint ne korlátozhassák. E célból mindenekelőtt kimondják, hogy idevonatkozó rendelkezéseiket a védelemre kötelezett államok alaptörvényeknek ismerik el, amelyekkel semmiféle más törvény vagy rendelet nem állhat ellentétben. Továbbá az illető államokban a kisebbségi védelmet nemzetközi ügyvé teszük, s azt mint ilyent, a Nemzetek Szövetségének oltalma alá helyezik. Ennek kettős értelme van. Először: a kisebbségi védelemre vonatkozó rendelkezések a Szövetségi Tanács többségének hozzájárulása nélkül meg nem változtathatók. Másodsor: a Szövetségi Tanács öröködi a fölött, hogy a védelemre kötelezett államok a kisebbségeknek a szerződésileg biztosított védelmet valóban nyújtsák is.

A Szövetségi Tanács e tárgyban igen tág hatáskörrel bír, mert nemcsak abban az esetben hivatott közbelépni, mikor a kisebbségi jogokon már valóságos sérelem esett, hanem már akkor is, mikor annak csak a vesze-

élelme fenyeget. Ezt az utóbbi mozzanatot különösen óhajtom kiemelni, mert a jogvédelem terén egészen új eszmekört nyit meg számunkra. A jogvédelem eszméjét a jogsérelem gondolatával szoktuk kapcsolatba hozni, amennyiben jogvédelemre azt tartjuk jogosultnak, akinek jogain valóságos sérelem esett. Itt azonban többről van szó, mert a jogvédelemre már a jogsértés pusztá veszedelme is ad jogot. A Szövetségi Tanács tehát már akkor is hivatott közbelépni, mikor a kisebbségi jogok megsértésének csupán a veszedelme fenyeget. De a Szövetségi Tanács intézkedési jogköre is rendkívül tág a kisebbségi jogok megsértése, illetve megsértésük veszedelme esetében. A szerződés értelmében ugyanis a Tanács oly módon járhat el és olyan utasításokat adhat, amelyek az adott esetben alkalmasoknak és hathatósaknak mutatkoznak. Intézkedési jogköre tehát nem szorítkozik arra, hogy a sértést vagy a sértés veszedelmét konstataálja s erre az illető állam kormányának figyelmét felhívja, hanem egyenesen utasításokat adhat a sértés, illetve a sértés veszedelmének megszüntetésére. Más szavakkal, rendelkező joghatósága van a kisebbségi védelemre kötelezett állam kormányával szemben. Végül pedig ez az intézkedési hatósága nem pusztán kiegészítő, amely csak arra az esetre szorítkoznék, hogy az érdekelt kormány elmulasztotta a sértést megszüntetni, illetve ennek veszedelmét elhárítani, hanem fennáll erre való tekintet nélkül. A Szövetségi Tanács tehát hivatott azonnal közbelépni, mihelyt a sértés vagy ennek veszedelme tudomására jut, tekintet nélkül arra, hogy az érdekelt kormány tett-e valamely intézkedést vagy sem. A szerződés a Szövetségi Tanács közbelépését csupán egy feltételhez köti, hogy a Szövetségi Tanács valamelyik tagja a Tanács figyelmét a bekövetkezett sértésre, illetve annak veszélyére felhívja. Mihelyt ez megtörtént, a Tanács azonnal köteles az ügy érdemével foglalkozni, a ha arról győződik meg, hogy sértés történt vagy legalább is veszélye fennforog, köteles azonnal a helyzetnek megfelelően intézkedni.

A mondottak alapján igen könnyű megállapítani, hogy a Szövetségi Tanács a nagyváradi és kolozsvári, valamint a többi helyeken lezajlott eseményekkel szemben feladata magaslatán állott-e vagy sem.

Legnagyobb sajnálatunkra a Szövetségi Tanács ezúttal sem volt a helyzet ura. Az első pillanattól fogva nem volt kétséges, hogy a kisebbségi jogokon oly súlyos és oly nagyarányú sérelem esett, aminőre Európában még alig volt példa és mégis azt kellett tapasztalnunk, hogy a Szövetségi Tanács egészen tétlen maradt. Ha sokkal kevesebb történt volna, mint amennyit a román kormány kezdetben nagy kegyesen beismert, ha ugyanis nem történt volna egyéb mint az, hogy nagy embertömegek bejárták az utcákat fenyegetve a kisebbségekhez tartozók életét, testi épségét és vagyonát, a szerződés értelmében már akkor is adva volt az a tényállás, amely a Szövetségi Tanácsot közbelépésre kötelezi. De jól tudjuk, s ezt most már a román kormány sem titkolja többé, hogy sokkal több történt. Emberélet esett áldozatul, sok ártatlan embernek testi épsége szenvedett komoly sérülést, vallási kegyeleti tárgyakat romboltak szét és nagyértékű vagyont pusztítottak el. Mikor tehát egész nyilvánvalóan a kisebbségi jogok megsértésének legsúlyosabb formája forog fenn, a Szövetségi Tanács nem látja magát indíttatva arra, hogy közbelépjen. Súlyosítja a helyzetet az, hogy a vérengzés és vagyonrombolás idejében a Szövetségi Tanács véletlenül együtt volt. És mégis: tagjai között egy sem akadt, aki a Tanácsot cselekvésre indítsa. Annyira uralkodik egész működésén a politika szelleme, hogy a tagokban az emberiség érzése nem tudott győzelemre jutni. Azt hozták fel a Tanács mentségére, hogy a kérdés nem volt kitűzve decemberi ülészakának napirendjére, már pedig a Tanács csak a napirendre kitűzött kérdésekkel foglalkozhatik. Ennél naivabb védekezés el sem képzelhető.

Talán csak nem várták azt, hogy azok a barbár elemek véres, romboló munkájukat előre bejelentsék. Ahol emberélet esik áldozatul és mérheden értékű vagyon elpusztításáról van szó, ott a mulasztást nem lehet azzal menteni, hogy a kérdés nem volt napirendre tűzve. A végveszély a cselekvést önmagától kitűzi napirendre. Egyébiránt jogilag nem is áll az, hogy a Szövetségi Tanács csak a napirendre kitűzött kérdésekkel foglalkozhatnék érvényesen. Azt is felhozták a Tanács mentségére, hogy előbb be kell várnia a román kormány megtorló intézkedéseit, amely igen komoly jelét adta annak, hogy az okozott jogsértéseket keményen akarja megtorolni és a szenvedett kárért teljes megtérítést kíván nyújtani. Már fentebb kifejtettem, hogy a Tanács cselekvése nincs attól feltételezve, hogy az érdekelt kormány megfelelő orvoslást nem nyújt, ő akkor is köteles közbelépni, ha az illető kormány a megtorlásra hajlandóságot mutat. Sőt ez annál szükségesebb, hogy a felzaklatott kedélyek megnyugtatására a megígért megtorló rendelkezések komoly foganatosítását ellenőrizze. Hogy a román kormánnyal szemben ez fokozottabb mértékben volna szükséges, ezt a mi nagyon keserű tapasztalataink után bővebben is bizonyítani egészen fölösleges. A legkevesebb tehát, amit a Szövetségi Tanácsnak tennie kellett volna, az, hogy ellenőrizze a román kormány által kilátásba helyezett megtorlás hatékony foganatosítását. De a Szövetségi Tanács, eddig legalább, ezt sem tartotta szükségesnek.

Felmerült az a kérdés is, vajjon magyar részről megtörtént-e minden lépés a súlyos sérelmek orvoslására. Minket ugyanis a román kormány által nyújtandó kisebbségi védelem igen közletről érint, s így az erre hivatott magyar tényezők fellépése iránti érdeklődés egészen érthető. Előre kell bocsátanom, hogy a kisebbségi szerződések jóformán semmiféle eszközt sem adnak a magyar kormány kezébe a kisebbségek védelmére. A Szövetségi Tanács ugyanis mint fentebb érintettem, csak akkor köteles az eljárást folyamatba tenni, ha erre valamelyik tanács tag a figyelmét felhívja. Más állam csak kérvénnyel fordulhat e célból a Tanácshoz, ez azonban egyáltalában nem köteles a kérvény alapján az ügy iránt érdeklődni. Megteheti, de erre kötelezve nincs. És ha megteszi, az eljárás oly bonyodalmas, hogy legtöbb esetben a kérvény semmiféle eredményre sem vezet. Ezek után nemcsak érthető, de nagy belátásra is vall, hogy a magyar kormány eddig a kérvényi úton való fellépést nem kockáztatta meg. Hogy jövőben mit fog tenni, azt kívülállók természetesen nem tudhatják, de annyi kétségtelen, hogy eddigi várakozó álláspontja, mely a fejlemények gondos megfigyeléséből áll, teljesen indokolt.

A világháború után létrejött nemzetközi helyzet Magyarországra nézve rendkívül káros. Azonban ebben a súlyos helyzetben is, a jobb jövő reményében, meg kell őriznünk tisztánlátásunkat. S azért nem szabad elfelejtenünk, hogy a nemzetközi jog fejlődése terén igen nagy lépés volt, hogy legalább egyes államokra nézve a kisebbségi védelmet nemzetközi ügyé tették s azt a Nemzetek Szövetségének oltalma alá helyezték. Igaz, hogy az internacionalizálás Magyarországra is kiterjed, de reánk nézve nagyobb terhet még sem jelent, mert azt a jogi helyzetet, melyet a békeszerződés a magyarországi kisebbségek javára biztosít, mi még a háború előtt önként megadtuk kisebbségeinknek. A védelem módja azonban, amelyet a szerződések a kisebbségi jogok számára megállapítanak, ma még igen tökéletlen. Először is egészen helytelennek bizonyult a kisebbségi védelem legfőbb orgánumává a Szövetségi Tanácsot tenni. Ez a testület kétségkívül igen tekintélyes és nagyjelentőségű is, azonban arra a feladatra, hogy a kisebbségi védelmet ő gyakorolja, összetételénél fogva alkalmatlan. A Szövetségi Tanács, bármennyire is hatja át tagjait az emelkedettebb emberiség fel-

fogása, mégis állandóan politikai befolyások hatása alatt áll, s így a kisebbségi védelem terén nem képes azokat a tiszta emberiességi nézőpontokat érvényre juttatni, amelyek nélkül ez a védelem népi lehet eléggé hatályos. Másodsor pedig a Szövetségi Tanács előtti védelmi eljárás annyira nehézkes, hogy a védelem már ennél az oknál fogva sem lehet eléggé sikeres. Már magában véve az a körülmény, hogy senki más, mint egy tanácstag, nem indíthatja a Tanácsot arra, hogy az eljárást folyamatba tegye, legtöbb esetben az egész kisebbségi védelmet illuzóriussá teszi. Tanácstag ugyanis csak nagy ritkán akad, aki a Tanács figyelmét bizonyos kisebbségi sérelmekre felhívja, s így legtöbbször, mint a jelen esetben is, a legsúlyosabb és legnyilvánvalóbb megsértése a kisebbségi jogoknak orvoslás nélkül marad.

A kisebbségi védelmi eljárást tehát lényegesen meg kell reformálni, hogy céljának megfelelően. Hogy miképpen, az a magyar közönség előtt eléggé ismeretes lehet, mert a Magyar Külügyi Társaság, mely sikeres működésével napról-napra mind jelentősebb tényezőjévé válik nemzetközi életünknek, ezt már megjelölte, s ezért már évek óta buzgalommal küzd. Minthogy a kisebbségi védelem, mint már hangsúlyoztam, elsősorban az emberiesség kérdése, azt (mint ilyent) jogi alapra kell helyezni. Vagyis a kisebbségi jogok védelmét oly orgánum kezébe kell letenni, mely teljesen mentes politikai befolyásoktól. Ilyen orgánum az Állandó Nemzetközi Bíróság. Ennek a bíróságnak szervezete ugyan nem egészen megfelelő, de az kétségtelen, hogy nagy tudásánál és abszolút pártatlanságánál fogva az emberiség egyik legértékesebb intézménye s a legnagyobb tiszteletnek és bizalomnak örvend. Ennek a bíróságnak kezébe nyugodt lélekkel tehetjük a kisebbségi jogok védelmét. Nehogy valaki félreértson, a kisebbségi szerződések az Állandó Nemzetközi Bíróságnak már most is biztosítanak bizonyos hatáskört, de ez annyira kivételes, hogy semmi gyakorlati értéke sincs. Arra van szükség, hogy ezt a bíróságot a kisebbségi védelem főorgánumává tegyék. Szükséges továbbá az, hogy ez a bíróság a védelem céljából könnyebben legyen hozzáférhető mint most a Szövetségi Tanács és kisebbségi kérdésekben is a védelmi eljárás előtte pontosan meghatározott peres eljárási biztosítékokhoz legyen kötve.

Azonban ne legyen kétségünk az iránt, hogy ennek a reformnak megvalósítása igen nagy nehézségekbe ütközik. A kisebbségi szerződések által legközelebről érintett utódállamok mindent elkövetnek a kisebbségi védelem további kifejlesztése ellen; sőt mostani szerződéseiket is magukra nézve túlságosan súlyosaknak tartják, s azoktól mindenáron szabadulni akarnak. Egyrészt igazságtalannak tartják, hogy a kisebbségi védelmet csak rájuk nézve internacionalizálták, nem pedig a nagyhatalmakra nézve is, holott ezeknek szintén vannak igen jelentős kisebbségeik. Másrészt pedig a kisebbségi védelem internacionalizálásában szuverénitásuk elviselhetetlen korlátozását látják. Magyarországot az első kifogás közelebről nem érinti. Semmiképpen sem ütközik érdekeinkbe, hogy a kisebbségi védelmet az egész világon internacionalizálják. De nem is érdekünk, hogy ezt valami nagy nyomatékmal követeljük. A másik kifogás minket már igen közelről érint. Jelenlegi súlyos helyzetünket éppen a kisebbségi védelem internacionalizálása az utódállamokban van hivatva némileg enyhíteni, csak az szükséges, hogy azt minden tényező komolyan vegye. Mi tehát mindaddig, míg a jelenlegi államalakulás fennáll, a kisebbségi védelem internacionalizálásáról nemcsak nem mondhatunk le, hanem annak oly további kiegészítését kell követelnünk, mint azt fentebb kifejtettem. Mihelyt azonban az ország régi határait visszaállítják, ami mindnyájunk legfőbb vágya, ránk nézve az internacionalizálás kérdésében is más helyzet fog előállani. Magyarország természetesen akkor is a kisebbségeknek a legtel-

jesebb jogvédelmet fogja nyújtani, de ekkor az internacionalizálás reá nézve non lesz többé életkérdés, hanem azt csak általános emberségi nézőpon-tokból fogja követelni.

Most azonban egyedül azt tartjuk szemünk előtt, ami a jelen nézőpont-ból legfőbb feladatunk. Ez abból áll, hogy a kisebbségi védelem kérdésé-vel állandóan és igen behatóan foglalkozzunk. Mert ha az anyaországtól elszakított kisebbségeink látják, hogy az ország sorsuk iránt most is éppen oly melegséggel érdeklődik, mintha csak területéhez tartoznának, az össze-tartozás érzése bennük is élénkebb marad s így az elmaradhatatlan új államalakulás mindenesetre könnyebb, reánk nézve pedig előnyösebb lesz.

MAGYARY GÉZA.

A MAGYAR KISEBBSÉG POLITIKAI HELYZETE AZ S. H. S-ÁLLAMBAN.

HA VALAMELY politikai párt értékét azzal a sikerrel mérjük, amelyet működésével elért, akkor az „utódállamok”, magyar kisebbségi párt-jait vádakkal kellene illetnünk. Mert az a pozitív politikai eredmény, amelyet Szüllő Géza és Szentiványi József felvidéki, Bethlen György gróf erdélyi és Sántha György délvidéki magyar kisebbségi pártjai kilenc év óta felmutathat-tak, a reális siker skáláján nem valami magas fokot jelez. De tévedés, sőt igaz-ságtalanság volna elszakított magyarságunk politikáját csak ezzel az anyagi-as szemmértékkel mérni. A kisebbségi politika nemcsak a kisebbségre szakadt pusztá politikai tény, hanem ezenfelül egyetemes erkölcsi teher is, amelyet a miUennáris magyar múlt, a nehéz magyar jelen, az ígéretesebb magyar jövő külön is a kálváriát járó magyar kisebbség nehéz útjára rak. A kisebbségi ma-gyar politika sehol sem lehet csak a ma megalkuvó oportunizmus, hanem a holnap élni akaró és tudó optimizmusának is kell lennie. Ha ez állásontról értékeljük elcsatolt magyarságunk kilenc éves kisebbségi politikáját, akkor sikereik, amelyek inkább erkölcsiek, mint reálisok, valóban elismerésre méltók. Kétségtelenül erkölcsi sikerük, hogy a megtört magyar nemzeti Öntudat újra gerincesen áll és erősen cseng a szó, mely az eltépett magyar kultúra egyetemességét és kapcsolatát hangoztatja. Felvirágzott Erdély új magyar irodalma és harcol ott a megerősödött magyar sajtó. A kisebbségi magyar politika az elcsatolt területeken nem merül ki ma többé abban, hogy az új államok szűkmarkú politikájától holmi apróbb reális sikereket taktikázzon ki.

Politikai siker tekintetében a legszegényebb az S. H. S.-állambeli Magyar Párt. Sok oka és magyarázata van ennek a kedvezőtlen ténynek. Az első ok kétségkívül Belgrád bizantinus és balkáni eszközökkel dolgozó politikája, amellyel szemben az európai szellemű szlovének és horvátok sem tudnak megnyugtató, pozitív sikerekre rámutatni, annál kevésbbé az a Magyar Párt, amelynek már létjogosultságát is kétségbevonta eddig a szerb politikai vezérkar. További oka a politikai sikertelenségnek az ottani magyarság relatíve csekély száma. Félmilliónyi számukkal a délszláv országos poli-tikában csak átmeneti és taktikai súlyuk lehet a törzsi hegemoniáért folyó keserű harcokban. Belső, tartalmi súlyuknak tán Nyugaton lehetne abszolút értéke, de nem a Száva túlsó partján. Ezenkívül a délvidéki magyar-ság önmagában rejlő nehézségei: a külön délvidéki történelmi magyar lélek hiánya, az ottani „magyar emigráció” évekig tartó, most már apadó, de mindig egységet bontó izgatásai, földrajzi és közigazgatási szétszóródott-ságuk, a Pasics-stflusú hivatalos, a Pribicevics által pártfogolt „felelőtlen”

terror: mind olyan nyomót okok és magyarázatok, amelyekért hetővé teszik azt a minimális politikai sikert, amelyet a délvidéki Magyar Párt eddig a javára írhat.

Ezzel szemben viszont nem szabad felednünk azokat az erkölcsi sikereket, amelyeket a jugoszláviai Magyar Párt kilenc évi harca és szenvedése árán elért. Felrázta a magyarságot abból a szinte kétségbeesett letargiából, amely évekig egyaránt megfékülte a tiszaháti, a bácskai, a bán-sági, a baranyai, a vendvidéki és főleg a szlavóniai magyarságot. Felébresztette az egység és a kisebbségi sors öntudatát a magyarok bomlott soraiban. Tartotta a magyar szót a gyérszámú magyar egyesületekben, az egyenként kikönyörgött olvasóköri körökben, a műkedvelők színpaddeszkáin és ma már egyengeti útját, hasogatja barázdáit a bontakozó magyar irodalom magvetői előtt is. Fájó és panaszos, óvatos és sokszor hangos lelküsmeretével szegődött annak a magyarságnak, amely sokáig maga is azt hitte, hogy a szerb asszimilációnak kell minden segítség és az eredményes defenzíva minden lehetősége nélkül áldozatául esnie. Aki nem ismeri a szerbizmus őseréjű nacionalizmusának mindent legázoló lendületét, az aligha fogja megbecsülhetni azt az erkölcsi sikert, hogy ma már az S. H. S.-államban a magyarság non csupán népszámlálási adat, egy csökkenő szám, hanem nyelvéből élő, kultúrájában talpraállott magyar kisebbség, amely nem fog és nem akar füstté válni, sőt megtagadott politikai ponderabilitását is megmentette.

1918. ÖSZIRÓZSÁS októberének 19. napján már megalakul Zágrábban a „Narodno Vijeće“ Korosec Ante, Pavelics Ante és Pribicsevics Szvetozár szellemi vezérlete alatt és kimondja, hogy a „wilsoni önrendelkezés“ alapján a monarchia délszláv részei, — tehát Horvátország, Dalmácia, Bosznia-Hercegovina, Szlovénia, a Bácska, a Bán-ság, a Baranya — mint tényleges jugoszláv többségű terület: Szerbiával szövetkezve-egyesülve, megalakítják Jugoszláviát.

November 1-én viszont Újvidéken alakul meg a szerb „Narodni Odbor“, tisztára szerbekből, Tomics Jása elnöklété alatt, amely ugyancsak örök időkre kimondja, hogy a szerb „Vojvodina“, 1848-i történelmi területeivel, minden feltétel nélkül a győztes Szerbiához, az anyaországhoz csatlakozik. A „Narodni Odbor“ helyébe november 25-én a „Narodna Uprava“ lép, átvéve az imperiumot azokon a délmagyarországi területeken, amelyeket a diadalmas szalonikii szerb hadsereg meghódít. De erről az önrendelkezési alapon nyugvó zágrábi és újvidéki határozatról sem a magyarok, sem a németek nem tudtak semmit, sőt egyáltalán az eseményeket sem értették meg. Csak egy-két zavaros hét után tapasztalták az újvidéki szerb, úgynevezett „vojvodinai imperium“ kibontakozását.

A szerb hadsereg bevonulásával, amely november hó folyamán ment végbe, minden magyar politikai keret és életforma szétbomlik. A magyar társadalmi egyesületeknek, sőt az egyházközösségeknek működését is fel-függesztik.

1918. december 1-én Belgrádban a laibachi, a zágrábi, a sarajevói, az újvidéki délszláv nemzeti tanácsok kiküldöttei hivatalosan is kikiáltják Szerbiával való egyesülésüket és a Karagyorgye-dinasztia alatt a szerbek-horvátok-szlovének királyságát. Ez volna íme, a mai nemzetközileg is elismert S. H. S.-állam megalakulásának rövidfoglalt története és a szlávok szerint „a délszláv népek szabad akaratából folyó belső jogalapja“. Mindez a magyarság és a németiség megkérdése, sőt tudta nélkül történt.

A magyarság így 1918 óta egészei 1922. január 26-ig minden nyilvános élet és jog nélkül volt: sem állampolgári, sem politikai jogokkal nem rendelkezett. Az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokon, 1920. november-é-

ben nem volt szabad részt vennie s így a vidovdáni alkotmány (1921 június 29) megalkotásához sem szólhatott hozzá. Azt „róla, nélküle” hirdette ki Sándor régens. Őket ez időben a békeszerződések ellenére nem tekintették teljesjogú jugoszláv állampolgároknak s a vidovdáni alkotmány ellenére sem, mert éppen a békeszerződések értelmében jogukban állott nemzeti államuk javára való „optálhatás”. Az opció pedig végleg minden formájában csak 1922 január hó 26-án járt le. Ez alatt a három év alatt a magyarság egész művelődési és társadalmi élete csak abban állhatott, hogy néhány asztaltársaság bús körében elmélkedett hangtalanul bizonytalan sorsa felett. Politikai élete pedig abban merült ki, hogy alaposan cenzúrázott lapjaiban hangfogóval írogatott jövőben követendő politikájáról.

Amikor az opciós határidő lejárt, a magyarságnak immár jogában állott a politikai tevékenység is. Azért már 1922 január 29-én sietett Szabadkán megalakítani a megszervezendő Országos Magyar Párt szabadkai helyi szervezetét, élén egy száztagú szervező bizottsággal. Nagy Ödön, szabadion ügyvéd ezen az első magyar kisebbségi gyűlésen így kezdi meg történelmi beszédét: „A mai napnak jelentősége van, mert amióta kisebbséggé alakítottak át, ez az első alkalom, hogy együvégyűltek azok, akiket az egyforma sors, az anyanyelv, a vérrokonság, a kultúra közössége, a sokszázados múlt, az emlékezés és a szeretet fűz egymáshoz... Ha továbbra is ölhetett kezekkel nézzük az állam életét, az élet csúnyán át fog gázolni rajtunk, s mindenki joggal hihetné, hogy bajokat, sérelmeket nem szenvedtünk, orvosolni valónk nincsen... s a kisebbségi jogok minden előnyét élvezük.” A lelkesen látogatott gyűlésen az aktivisták győztek azok felett a passzivisták felett, akik még nem tartották az S. H. S.-állam belpolitikai viszonyait annyira lehiggadtaknak, hogy a magyar kisebbségi párt nyíltan és fizikai megtámadások nélkül a politikai porondra léphetne. Az egybegyűlt magyarság döntő többsége azonban kimondja, hogy politikai tevékenységbe fog. A szervezkedést felülről lefelé megkezdi: először a városokban, azután a járási székhelyeken és végül a falvakban. Akkor ez volt az egyetlen lehetőség. De a szervezkedés így sem ment simán; a helyi hatóságok ezer akadályt gördítenek a jogos szervezkedés elé, de akcióba lép a nagyszerb ifjúsági Orjuna és Smao is a fegyveres dobrovojacokkal együttesen és fitykösökkel verik szét a magyar alakuló gyűléseket.

1922 április 19-én Pasic Nikola miniszterelnök hívására a Magyar Párt vezetősége megjelenik Belgrádban. Ez első tárgyalás eredménye egy mérsékelt hangú, jogi alapokon nyugvó memorandum volt.

1922 szeptember hó 17-én Zentán, a város főterén tízezernyi mindenfelől összesereglett magyarság jelenlétében megalakul a Jugoszláviai Országos Magyar Párt. A krónikás úgy számol be erről az első szabad ég alatt megtartott magyar politikai népgyűlésről, hogy annak lefolyását híven leírnia nem lehet, mert ebből a leírásából hiányoznák a „magyar szívek összedobbanása és a magyar örömkönyvek csillogása”. A párt elnöke: Sántha György, szabadkai igazgató-főorvos, társelnökei: Várady Imre, volt magyar országgyűlési képviselő (Nagybecskerek), Gráber László ügyvéd (Pancsova), Faldone Árpád nagybirtokos (Zombor) és Sóthy Ádám volt városi főügyész (Zenta) lettek. A párt ügyvezetőjévé pedig Nagy Ödön szabadkai ügyvédet választották. Ezenkívül egy. száztagú vezérlő bizottságot állítanak a párt élére a „Vajdaság” minden magyarlakta területéről. A párt politikai taktikájának esetenkénti megszabását az elnökségre bízzák azzal az általános irányelvvel, hogy amelyik többet biztosít a szláv pártok közül, azzal kell haladni a párt önállóságának gondos fenntartása mellett. A Magyar Párt ezzel kimondotta, hogy önálló kisebbségi alapra helyezkedik. Elismeri a vidovdáni alkotmányt, de nem ismer sem világnézeti, sem kizárólag

szociális, agrár, vagy felekezeti tagozódásokat a magyarság között. Programját tizenhat pontban foglalta össze.

1923 március hó 25-én országos választások következnek. A Magyar Pán hiába fejt ki heroikus erőfeszítéseket, Pasics—Pribicevics még választói joghoz sem juttatja a magyarság tömegeit. Csupán egyetlen magyarlakta járásban vesznek fél mutatóba magyarokat is a választói névjegyzékekbe. Hiába a választói törvény, az alkotmány, titkos belügyminiszeri rendelet alapján kihagyják a választók névjegyzékéből a magyarság nagy többségét. Ennek következtében a Magyar Párt egy kiáltványban kénytelen tudtára adni „az ország magyar népének“, hogy tiltakozásul az újabb jogfosztás ellen, passzivitásban marad az egész magyarság. S mindez azért történt így, mert Pasics és Pribicevics túlzó nacionalista kormányzó-blokkja még nem akart a Narodna Skupstinában önálló magyar kisebbségi pártot látni, a Magyar Párt viszont nem volt hajlandó erkölcsi fundamentumát: a kisebbségi alapot feladni, amint ezt tőle Pasics követelte. A magyarság újra parlamenti képviselést nélkül maradt.

1925 február 8-án ismét országos választások voltak. Ezúttal Pasics maga választ, — életében utoljára, de nála is szokatlanul drasztikus eszközökkel. Választási jelszava: letörni minden eszközzel a nemzeti kisebbségeket, mert csak ezeken a kisebbségi területeken juthat többséghez. A többséget valóban sikerül is megteremtenie a kisebbségek letiprásával. A Magyar Párt teljes vereséget szenved. Egyetlen képviselőt sem sikerül megválasztania. Különbösen most is csak szavazói töredékével tudott az urnák elé jutni, ha ugyan oda egyáltalán átvergődhetett a csendőrségi kordonokon keresztül. Választóit most sem vették fel a névjegyzékekbe, megint titkos belügyminiszeri rendeletre. Már három év óta volt az S. H. S.-államnak alkotmánya, már három év óta járt le az opció határideje, de azért a magyarság most sem érthette el a legprimitívebb állampolgári jogait és politikai életének szabad gyakorlatát.

1927 szeptember 11-én immár negyedik országos választás volt. Pasics most már nem él, Pribicevics pedig az ellenzéken vergődik. A választásokat ezúttal a „szelíd és királypárti“ Vukicsevics Velja vezeti az átfogó „negyedik párt“⁴¹ gondolatával és a liberális köpenyű demokratákkal szövetkezve. Ez a választás politikailag a legnehezebb volt a Magyar Pártra. Vukicsevics ugyanis paktumra szólította fel a Magyar Pártot a radikálisok nevében, de a kormányzó koalícióban ott vannak ezúttal a demokraták is. Ha tehát csak a radikálisokkal megy a magyarság, a demokraták hatalma és haragja fogja őket sújtani, ha pedig az önállóság teljes feladásával paktál le mandátumok fejében, akkor a párt önállósága kerül gyanús színbe a magyar választók szemében. Mit tesz tehát? Észak-Bácskában és a Bánságban Vukicsevicsel szövetkezik, a Közép-Bácskában a demokratákkal indul, a Dél-Bácskában pedig önállóan veszi fel a harcot. Most már Vukicsevics nagy tömegekben véteti fel a magyar szövetségeseit a választói listákra, mert szüksége van rájuk. Végre kilenc évi teljes sikertelenség után: felcsillog az első siker a láthatáron. Észak-Bácskában győz Sterliczky Dénes, a Magyar Párt politikai főtitkára, a Bánságban pedig mandátumhoz jut Várady Imre, a bánsági magyarság vezére. Zomborban ellenben megbukik Deák Leó, umalopások miatt, alig 70 szavazattal. Ugyanígy megbukik Újvidéken alig egy-kétszáz szavazattal az önálló listával fellépett Király Károly is, az adai magyarság vezére. Szomorú és nehéz harcok árán, 1918 óta végre mégis két magyarpáni képviselő ül a viharos belgrádi skupstinában. Pozitív sikernek nem nagy siker, hiszen száma szerint legalább nyolc-tíz képviselő illetné meg a délvidéki magyarságot, de azért sokkal nagyobb eredményt jelent ezúttal az a tény, hogy végre a Magyar Párt megszervezve állhat

csaknem a legtöbb magyarlakta községben és végre 70—80%-ban bekerült a választói névjegyzékekbe is. Majdnem tízévi harc árán, íme, a Magyar Párt megmentette a magyarság eddig megtagadott politikai ponderabilitását, — de mindenesetre megmentette, nagyrészből legalább, a magyarság legprimitívabb állampolgári és politikai jogait is.

Nem volna teljes a délvidéki magyarság politikai életének rajza, ha itt ki nem térnénk egyúttal az úgynevezett közigazgatási politikára is.

Az S. H. S. -államban megalakulása óta, illetve 1919 óta, a Magyarországtól elcsatolt területen a községi és megyei autonóm közigazgatást a belgrádi kormány által kinevezett, vagy amint hivatalosan mondták, a „kibővített tanácsok“ vezették. Ezekben a kinevezett tanácsokban aránytalan többségben mindig a szerbek, vagy legalább is a szlávok ültek. Magyarok csak nagyritkán és kevesen. Közigazgatási autonómiáról tehát nem lehetett szó, habár ugyanakkor Szerbiában, sőt a más délszlávok által lakott, egyesített területeken is, a nép által választott képviselőtestületek álltak a községek, illetve a kerületek élén. Pasics Nikola élete végéig nem tudta elképzelni, hogy az ő „Nagyszerbiája“-nak valamely városában, vagy községében magyar és német kisebbség intézze belső községi ügyeit. Csak a „gyenge“ Uzunovics-kormány vállalkozott arra, hogy a „Vojvodina“ területén is megkísérli visszaállítani a régen esedékes és az ottani szerbek által is a közismert korrupciók miatt türelmetlenül követelt helyi autonómiákat. Először óvatosan csak felülről kezdte a kísérleteit, vagyis országosan csak a kerületi választásokat rendelte el. De, hogy a kerületekben is biztosítsa legalább is a szláv többséget, szövetségre lépett a magyarokkal és a németekkel, persze, csak annyi helyet juttatva nekik a közös listákon, hogy kisebbségi támogatás mellett mégis kikerüljön a szerb többség. Így zajlottak le 1927 január hó 23-án a „Vajdaságban“ az első autonóm kerületi választások a kisebbségekkel támogatott kormánykoalíció fényes győzelmével. A Magyar Párt 12 kerületi képviselőt kapott a radikálisokkal „ad hoc“ szövetkezett lajstromokon és 4 magyar került be az ellenzék listám. Így ezentúl legalább szavát hallathatja a magyarság a kerületi közigazgatásban.

Az 1927/28 évi szerb költségvetési törvény magáévá tette az 1886 évi XXI. és XXII. magyar törvényhatósági és községi törvényt és ennek alapján rendelte el a költségvetési 165. §-szal a községi választásokat az elcsatolt Dél-Magyarország területén. A magyar törvényből azonban kihagyta a 32—54-ig terjedő szakaszokat s ezek helyébe ezeket a módosításokat iktatja: községi képviselőtestület a maga egészében választott, a választás titkos, általános és közvetlen szavazati jog alapján történik és mandátuma 3 évre szól. Aktív választójoga van minden 21 éves jugoszláv férfi állampolgárnak, aki a választói névjegyzékekbe fel van véve, passzív választójoga viszont minden 24 éves jugoszláv férfi állampolgárnak van, ha a törvény által ettől a jogától nincsen ítélettel megfosztva. Községekben 20 képviselő a legkevesebb, 40 a legtöbb. Városokban zo ezer lakosig 40,20 ezerig 60,30 ezerig 72, 50 ezerig 80, ezen túl pedig 100 képviselőtestületi tag választandó. Más-különbén minden 100 lakosra egy képviselő esik. A választás lajstromos.

Az így módosított magyar törvénynek az alapján 1927 november hó 6-án történt meg az első községi választás az elcsatolt Délvidéken s ennek alapján fog majd működni a községi autonómia mindaddig, amíg a Skupstina nem hozza meg az egységes közigazgatási törvényt. Ezúttal a Magyar Párt, ahol ez lehetséges volt, minden magyar községben önálló listával lépett fel és végre örvendetes pozitív sikerhez is jutott. A helyi politikai viszonyokhoz képest azonban itt-ott mégis majd a demokratákkal, majd a németekkel, majd a radikálisokkal volt kénytelen közös lajstromon szerepelni. Voltak ugyan ezúttal is magyarok, akik az önálló magyar lista ellenére

mégis a demokratákra szavaztak, vagy a rádicsianusokkal tartottak, de ennek a községi politikában az egyetemes magyarságra nincs nagyobb káránya, mert ez esetben a támogatás nem annyira a demokratapártnak és Rádiósnak szólt, mint inkább azoknak a magyaroknak, akik a demokraták, vagy a Rádicsék listáin szerepeltek. Különös ambícióval szállt síkra a győzelemért az újvidéki magyarság, mert meg akarta mutatni, hogy a 'szerb Athénben' él. Oly nagymérvű fegyelemről tett tanúságot a diadal akarásában, hogy ma az újvidéki városi képviselőtestület második legnagyobb pártjává lendült. Hasonlóan szép siker koronázta a tiszaháti magyarságot, nagyrészen a középső Bácskát és az ébredező Baranyát is. De talán a legmeghatóbb a sajkásvidéki szétszórt magyarság összefogása ezeken a kiválólag szerbek által lakott tájakon: itt is behozta a maga egy-két képviselőjét 90—100 szavazatával. Végre tehát elérte a Magyar Párt, amit régóta akart; megmutatta politikai erejét és értékét a belgrádi hatalomnak.

Hogy mi lesz a hatása, eredménye győzelmének? Ha el akar valamit érni a kisebbségi jogok terén, valószínűleg össze kell majd fognia ezentúl is a szerb kormányzópartokkal, de ezentúl támogatásának meglesz a reális ára is: a magyar érdekek fokozottabb kielégítése. Nem szabad elfelednünk, hogy az S. H. S.-államban a községi politika nem egyedül községi természetű érdekeken épül fel, hanem mindig összefügg az országos pártpolitikával, annak néha alapja, néha kiindulása, a legtöbbször a függvénye és mindig a tükre. Akié tehát a község politikája, azé az országos pártpolitikai túlsúly is. Ezért van különös súlya a most lezajlott községi választásnak az S. H. S.-államban. A legfőbb és a legpozitívebb eredménye ennek a magyar előretörésnek az, hogy ezentúl a magyarság is beleszólhat legközvetlenebb ügyeinek intézésébe, anyagi érdekeinek igazgatásába. De a Magyar Párt megkapta ezekkel a választóssokkal a magyar nép részéről is a maga számszerű eleven tartalmát.

Egyetlen szomorúbb adata a községi választásoknak a magyarságra az a körülmény, hogy a „független munkáspárt“ cégére alatt több ezer magyar szavazó és több magyar képviselő húzódik meg. A független munkáspárt 142 képviselőt kapott, ebből körülbelül 90 a magyar. Ezek azok a szerencsétlen magyar cselédek és földmunkások, akik a magyar nagybirtokok felaprózása következtében kereset és kenyér nélkül maradtak, földet pedig, mint magyarok, nem igényelhetek és nem is kaptak. Így boldogtalan nyomorúságuk alkalmas talajnak bizonyult az elszánt kommunizmus számára. Nyomorúságukban talán nem is a magyarságukat feledték el, csak nem bíznak a szerb polgári demokráciában, amely őket a földreformból kitagadta.

EZ VOLT kilenc év óta és ez ma az S. H. S.-államba csatolt magyarság sikereiben szegény, de szenvedésekben gazdag politikai élete. Ez a politika még nem befejezett, ma még nem megnyugtató. Még minimális a sikere, de annyi való, hogy a csekély lehetőségek tövises útján, tanulva és tapasztalva, lassan halad előre: az elviselhetőbb jövője felé. Ha egyszer majd a magyar történet megírja az elszakított magyarság küzdelmeit, szenvedéseit, vajúdásait, útkereséseit, meg fogja állapítani azt is, hogy az elcsatolt Délvidék valaha könnyed és dalos magyarsága a szerbség primitív erejű nacionalizmusának lendületes nyomása alatt és általában a filozófiai jugoszlávizmus gyakorlati elfogultsága ellenére is, kifejtette lelke legmélyéből a hagyományos magyar politikai ösztönt, a magyar egyetemes célok megérzését, a faji élniakarást, de különösen a jövőjébe vetett komoly és törhetetlen hitet. Ez az elcsatolt délvidéki magyarság a szenvedéstől üllőjén acélosodon új magyar típusú, a hazájától elszakított magyarság típusává.

BERKES JÓZSEF.

FIGYELŐ

AZ ELLENSÉGES PROPAGANDA ÉS A MAGYAR SZÖKEVÉNYEK.

MÍOTA megszilárdult a magyar állam belpolitikai helyzete, mióta jó lett a magyar valuta, mióta a magyarság külpolitikai súlya emelkedőben van, mind több és több úgynevezett emigráns sompolyog vissza a haza földjére, sőt egyesek valósággal már úgy szöknek vissza a magyar határon. Nem kiolthatatlan bús nosztalgia az, amely ezeket a szökevényeket haza vezérli, nem is a bűnbánat, hanem egyszerűen az a tény, hogy a külföldi ellenséges propaganda szennyes árjaiból szárazra dobott halakká váltak s most az annyiszor meggyalázott hazai földre húznak vissza a nyomor és éhhalál elől. Hogy minden egyes ilyen hazatérő lelke mélyén egyúttal vár egy neki szebb kort, boldog visszaemlékezéssel a régi időkre, amikor egy parkettáncos vörös bandája képviselte a fegyveres magyar ellenállást s Erdély sorsáról egy Jászi Oszkár alkudhatott Aradon, az természetes.

Bármily letört egyéniségek legyenek is ezek a visszasompolygók, bármennyire telepedjen rájuk sötét múltjuk Nessus ingeként, visszatértük a lázadás lappangó szellemét jelenti s nem szabad elfelejteni, hogy ennek a hadnak visszatérte nagy tartalék azok számára, akik a magyarság erejének olyan megroppanására lesnek, mint aminő megroppanásból húztak ők hasznot 1918-ban, a nagy alkonyaikor és 1919 tavaszán, amikor a végzet ítéletes lépte már-már a magyarság sírkövén kopogott.

Ez a visszaszivárgás, ez a visszasompolygás, ez a visszaszökés mégis jó jel. Annak a jele, hogy nem olyan jó üzlet már az ellenséges magyar propaganda, már nem okvetetlenül talál hitelre az, aki gyalázza a magyar nemzetet s már nem okvetlenül kap ezért pénzt vagy állást. Nem így volt ez egykor, szebb időkben!

Akkor 1919 őszén Bécsben megindult Az ember c. hetilap két nyelven is, a Bécsi Magyar Újság még várt, ki fizeti meg őt jobban, Károlyi Mihály-e, Moszkva-e, az utódállamok-e vagy esetleg a magyar kormány, ám e lapok szerkesztői és írói jól tudták, hogy minden tapogatódzás nélkül is készen találják a háború előtt megszervezett s virágzását élő magyar-ellenes propagandát, amely halálra ítélte a magyar uralmi gondolatot s vele Szent István ezeréves birodalmát. Aki tehát erre a propagandára épít, nem mozog levegőtlen térben. Csakhamar kibontakozott, meg is izmosodott a nagy magyarellenés propaganda külön ágazata, az 1920 nyarán megalakult kis antant propagandája cseh vezetés alatt. A kis antant nem csinált titkot abból, hogy Magyarország ellen létesült s célja örök érvényűvé tenni Trianont. Jól tudták azonban a kis antantban tömörült államok politikusai azt is, hogy Trianon elfogadtatása és bedkkelyeztetése még nem elegendő. Nem elegendő a folytonos fegyverkezés nem elég a vasgyűrű sem, amelyet a szerencsétlen Magyarország köré vontak. Magyarország ugyan elhagyatottan és elszigetelten áll, de jöhet idő, mikor hatalmas pártfogói akadhatnak, jöhet idő, hogy a magyar nép erkölcsi ereje erősebb lehet a szuro-nyoknál is. A propagandára tehát szükség van, hogy a magyarságot erkölcsileg elszigeteljék, a nemzetközi megvetettség szakadékéba döntsék véglegesen

és kiemelhetetlenül. A propagandára azért is szükség van, hogy az elszakított területek magyarságát kiszakítsák a megcsönkített határok közt élő magyarság szellemi és erkölcsi közösségéből, amivel két legyet lehet ütni egy csapásra. A megszállt területek magyarsága a megcsönkített haza magyarsága nélkül könnyebb martaléka lesz az elnyomatásnak, viszont a megszállt területek magyarságának kiirtásával az irredenta alól is kihúzzák a gyékényt.

Ezt a propagandát szolgálta a magyar szökevények sajtója Bécsben, Berlinben, Párizsban s a megszállt területeken. A magyar állam sietett őket kitiltani területéről, amivel ők természetesen nem törődtek, tudták, hogy keresni valójuk ott úgy sincs. Az ő működésük területétül nem a csonka haza, hanem az egész világ volt kiszemelve.

A magyarországi szökevények a nagy diaszpóra után leginkább Német-Ausztria területén rendezkedtek be, ahol messzemenő vendégjogban volt részük, mint úgynevezett politikai menekülteknek. Hallgattak arról, hogy törpe minoritás képviselői ők s hogy a közmegejtés és a bűnvádi eljárás elől illantak el hazájukból, nagy hangon szavalták azt, hogy a demokrácia és a szabadság, a pacifizmus mártírjai és üldözöttjei Ők, értük rajonganak a nagy magyar ugaron, bennük testesült meg a nemzetbecsület. Otthon ugyanis, Magyarországon felfegyverkezett gyilkos bandák leigázták a magyar népet s oly zsarnok-uralmat alapítottak, amelyben nem élhet tisztességes ember. Ezt hirdették, míg otthon, Magyarországon rettenő erőfeszítéssel küzdött nép és kormány a rendért, a törvények tiszteletének helyreállításáért, küzdött a sír szélén, egyedül, elhagyottan, részvét és segítség nélkül.

A kis antant propagandája azt akarta, hogy a trianoni koporsóba fektetett nemzet feltápáskodó kísérlete reménytelen legyen. Azt akarta, hogy Csonka-Magyarország területe afféle északamerikai indián-rezervádó legyen, a kihálásra ítélt magyar faj utolsó menedéke, ahol nyomorult fiiházakban húzódják össze a vergődő magyarság. Majd ha üt a végső vonaglás órája, egy a fiiházakra dobott üszök elintéz mindent s a magyarság nem lesz más, mint por és hamu.

A világháború magyarellenes propagandája elvégezte azt a feladatot, hogy a Kárpátok amfiteátrumának magyar hegemoniáját képtelenségnek bélyegezte Nyugat politikusai előtt. A nemzetiségek barbár elnyomásának vádját s azt, hogy e barbár elnyomás zavartalanúságáért akarta Magyarország a világháborút, a békediktátumok egyik erkölcsi alapjává avatták. A nagy hallali után végre elejtették a nemes vadat, az ezeréves Magyarország nem volt többé. Ám nem támadhat-e újra fel? A világ már látott ilyen csodát s a kis antant hozzáfogott Csonka-Magyarország erkölcsi és politikai tönkretételéhez.

Versailles, Trianon, Neuilly és Saint Germain szerzői kimondták, hogy ezek a „békeszerződésed immár megdönthetetlen alapjai az európai békének, örök időkre. Vesszen el mind, aki feltámad ellene. A kis antant tehát, hogy Magyarország erkölcsi hitelét megsemmisítse, hogy Nyugat felvilágosítását megakadályozza, azt akarta elsősorban elhítni a világgal, hogy Csonka-Magyarország uralmi rendszere veszedelmes az európai békére, vele megnyugtató módon nem lehet szerződni, mindennekfelett pedig más uralmat kell ott restaurálni, amely biztosítékot ad a békeszerződések becsületes végrehajtására. Ez az uralom természetesen nem lehet más, mint a magyar „emigránsok“ diadalmas hazajuttatása, akik 1918 őszén és tavaszán megmutatták, hogy a kis antant elképzelni sem tudhat akkora rombolást, aminőt az akkori magyar uralom, a magyar fegyveres erőben, szellemben és erkölcsben véghezvitt. Valóban, el kell ismerni, hogyha volt lehetőség arra, hogy az utódállamok ilyen kormány Magyarországot kapják szomszédul, ezt az alkalmat meg kellett ragadniok.

így találkozott össze a kis antant és a magyar szökevények hada. Ezek a szökevények, Rákóczi és Kossuth emlékét gyalázva, magukat emigránsoknak nevezték mindannyian, de vérmes reményekkel a várható konc iránt, hamar hajbakaptak egymással. Októbrista, bolsevista, félbolsevista, szocialista és eklektikus szárnyaik és klikkjeik voltak. Egyben azonban egységesek voltak. Gyűlöltek Magyarországot és vezető államférfiak, rendületlenül hitték, hogy üdvük, csak a magyargyalázó propaganda sikerében s Magyarország erkölcsi halálában rejtőzik.

A vezető helyek azok közt a sajtószervek között, amelyek fenntartás nélkül harsonázták a kis antant politikai céljai érdekében a magyar uralom megbízhatatlanságát, becstelenségét és az európai békére való veszedelmességét, Az Ember mellett a Bécsi Magyar Újságot és A Jövőt illetik. Szabad utat kaptak az utódállamok területére, felbecsülhetetlen az az erkölcsi kár, amelyet az elszakított területek magyarságának, elsősorban a munkásosztálynak megfertőzésével okoztak, mert programjukat a hazaszeretetet szemforgató frázisaival takarták s azt hirdették, hogy nem akarnak mást, mint kemény bírálattal szolgálni a magyar nép szebb jövőjének reális lehetőségeit.

Álljon itt egy kivonatos és teljességre nem is törekvő szemle a Bécsi Magyar Újság és A Jövő cikkeiből. Ez a kis szemle egyúttal elretentő okulásul idézi vissza azokat visszataszító napokat, amikor hasonló eszközökkel, a valódi cél hasonló leplezésével egy szervezett banda a sajtóban és a közélet megnyilvánulásának minden terén azt hirdette, hogy csak ő tudja megmenteni a végső enyészet szélén álló nemzetet. Az utókor rémtülettel és utálattal gondolhat vissza ezekre az időkre, amikor ez a maffia kezébe kaparintva a hatalmat, elárulta az alkotmányt és rettentő ínségbe juttatta hazáját; miatta züllöttek szét az erkölcsi erők, miatta következett be a megszállás, a szovjet rémuralma, az oláh invázió és Trianon.

Mi van Magyarországon? — kérdi a Jövő 1921 július 12-i számában. Ázsia, — felel — nem: Ázsia ezernél is több évvel ezelőtt.

Hogy Magyarországon nem védi az emberek életét és vagyonát a törvény, a jogi rend és a konszolidáció tehát hiányzik, azt a „fehér terror“ rémhíreivel bizonyíttatta ez a sajtó szünet nélkül. A legképtelenebb rágalmakat olvashattuk erről a Bécsi Magyar Újságnak és A Jövőnek csaknem valamennyi számában (50 tanítót ütöttek agyon egyetlen alkalommal, 1923 húsvétjára nagy pogromot készítettek elő az ébredők stb.). A Jövő 1921 június 21-i száma megszólaltatta az emlékezetes amsterdami bojkott főrendezőjét, Fimmen Edét ily címek alatt: A Magyarország ellen irányuló bojkott jogosultsága és jelentősége. Van fehér terror Magyarországon. Magyarország közállapotainak tudatosan valótlan színekkel való ecsetelését, hatóságainak megrágalmazását, a nemzet egyetemes becsmérlését, a kormányzó személyének nyomdafestéket alig tűró gyalázását találjuk a Bécsi Magyar Újság és A Jövő igen sok számában, amikor többek közt a magyar bírakat gyilkosoknak és gazembereknek nevezte és a „Horthy-börtönök ártatlan lakói részére“ nyilvános gyűjtést indított.

A Jövő 1923 április 23-i száma arról ad hírt, hogy az ébredők fegyveres készülődéseket folytatnak s egyáltalában megdöbbenő az az elvetemültség, amelyet a magyar hadsereg kérdésében tanúsított ez a sajtó. Tudja, hogy a kis antant legfőbb hitelve a magyarság lefegyverzése s ezért folyton gyártja a híreket arról, hogy nem szerelt le a magyar hadsereg, sőt a trianoni szerződés ellenére folyton-folyvást fegyverkezik. A Bécsi Magyar Újság 1921 június 19-i száma arról ad hírt, hogy a magyar hadsereg alakulatait elrejtik hamis elnevezésekkel az antant ellenőrző bizottsága elől, Szegeden polgári ruhás hadi pilóták gyakorlatoznak, Csepelen szüntelenül gyártják a municiót,

amelyet Héjjas Iván emberei vesznek át és rejtenek el. A bugaci pusztán egész ezredet, lovaival és ágyúparkjával együtt elrejtettek az ellenőrző bizottság elől. A Jövő 1922 dec. 14-i száma szerint Horthy a Dunántúl rejtett katonai alakulatait nagy szemleúton tekintette meg. Magyarország nemzetgyűlése háborúra uszít, az ország tele van titkos katonai szervezetekkel, amelyek merényleteket forralnak a szomszéd államok uralkodói és belső biztonsága ellen. Olaszországgal titkos katonai egyezményben háborút készítenék Jugoszlávia ellen (Bécsi Magyar Újság 1921 május 19, 1922 dec. 15.-i, 1923 február 3-i, 6-i, A Jövő 1921 augusztus 13-i és 1923 január 11-i száma stb.).

Ennek a sajtónak igazi arculata s tulajdonképpen való célja, valamint az, hogy a hazai földhöz fűző kötelékek közül mindent szétépített, legjobban azokból a cikkekből derült ki, amelyek Magyarország külpolitikai vonatkozásait és a kis antanthoz való viszonyát tárgyalták.

A nyugatmagyarországi kérdésben természetesen az a rendíthetetlen álláspontja, hogy ezt a területet feltétlenül át kell adni Ausztriának a trianoni és a saint-germaini béke értelmében, jóllehet tudja, hogy ezt a területet Ausztria sohasem venné el tőlünk s hogy a cseh korridor-politika meg-egyezett Jugoszláviával a végből, hogy Magyarország vonakodása esetén egyelőre tíz évre meg fogja szállni Nyugat-Magyarországot. Rokonszenvel, sőt lelkesen kíséri figyelemmel a Linder Béla vezetése alatt álló csőcselék tüntetéseit, amely Baranyában köztársaságot akar s egyelőre a megszállás öt éves meghosszabbítását kéri a délszláv államtól. A nemzeti hadsereg bevonulása szerinte a fehér terror újabb diadala lenne. Mikor pedig a megszállás mégis megszűnik s Magyarország visszakapja Pécsét, az ősi magyar várost, azt hazudja, hogy mintegy 20.000 polgár menekült el a magyar csapatok elől, akiket Jugoszlávia, mint a népszabadság vértanúit fogadott s ezek a menekültek emigráns-légiókat szerveztek, hogy Horthy ellen fegyverrel küzdhessenek. A soproni népszavazással kapcsolatosan a magyar csapatok eltávolításáért emelt szót s a magyar kormányt a népakaratot meghamisító üzemekkel vádolja. Della Toreta olasz államférfi ellen, aki oly értékes szolgálatokat tett a népszavazás előkészítésében Magyarországnak, nem áll alacsony támadást intézni. (A Jövő 1921 április 19, augusztus 6, 19, szeptember 1, 8, november 18, 1923 február 20, Bécsi Magyar Újság 1921 április 29, május 24, 26, 28, 1922 május 4 száma.)

A szökevények bécsi sajtója valóságos félhivatalos nyilatkozó helye a cseh, oláh és szerb államférfiaknak, politikusoknak és közfunkcionáriusoknak. Fölényes, sőt pökhendi nyilatkozatokat olvashattunk itt, amelyekben lekéket adtak Magyarországnak az alkotmányosságból és demokráciáról azok, akik a területükön élő magyarság kulturális megfojtására és gazdasági kifosztására törekedtek. És ami a legvisszataszítóbb, az élet-halálküzdelmet vívó elszakított magyarságnak azt hirdetik, hogy a fejlődésnek új, szebb lehetőségei tárultak fel előttük új helyzetükben, legyenek boldogok új inaik alatt, mert otthon rablógyilkosok uralkodnak, börtön és akasztófa hazája lett Csonka-Magyarország...

Minek folytassuk? Ezek a szemelvények is mindent megmondanak. Sikereiket nem lehet letagadni. Magyarország kormányférfiai sokáig reménytelenül és visszhang nélkül tiltakoztak a becstelen rágalmak ellen s eredmény nélkül emdtek szót a megszállt területek nemzett kisebbségeinek elnyomása eHen* viszont a kis antant kormányférfiai szabadon hirdették Európa felé Magyarország megbízhatatlanságát és erkölcsi megbélyegzését. A kis antant parlamentjeiben nem egy kirohanás hangzott el Magyarország ellen, megtámasztva a szökevény-had sajtójának rágalmaival. Az amsterdami, egyébként siralmas kudarcba fulladt bojkott, különféle munkásszervezetek tiltako-

zásai mind ennek a propagandának sikere, amely szerves kiegészítő része volt a kis antant rablóhadjáratának. Csak a nagy célt nem tudták elérni, az ország újabb megszállását és a népköztársaság visszaállítását.

Ma a helyzet már sokat javult a magyarság javára. Már nem olyan gyümölcsöző befektetés a kis antant rendelkező alapjainak pénze a szökevény-had sajtója számára. Meg is buktak ezek a sajtószervek sorra. És most íme, kopognak az árulók Magyarország kapuján s bebocsáttatást kérnek. Mit akarnak? Pusztán élni-e vagy mint egykor hirdették, felrobbantani az ország békéjét? Bármim legyen is, az a magyar életerő mégis csak erősebbnek bizonyult, mint az eladott bűnös szavak aljas szatócsaiból toborzott ostromló csapat, ezt megtanulhatnak a szökevények is, a kis antant sajtóirodái is.

MISKOLCZY ÁGOST

ROMÁNIA VÁLSÁGA — ANGOL SZEMMEL.

FÉLESZTENDEJE e lapokon összefoglaltunk néhány angol szemle-cikket, amelyek jól tükrözték Anglia felfogását az úgynevezett „középeurópai kérdésről”.¹ Úgy láttuk akkor, hogy a Rothermere-akcióval szemben áll a még változatlanul rideg angol hivatalos és „publicisztikai” álláspont, amely nemcsak képtelenségnek ítéli a békék revízióját, hanem minden lépést ebben az irányban kelletlenül észlel és hárit el magától. Részletesen foglalkoztunk „Augur” szimptomatikusan jelentős cikkével a Fortnightly Review-ban, e nagymultú szemlében és sajnálattal állapítottuk meg, hogy a hangulat még nem érett meg odakint a mi igazunk megértésére

Több jel arra vall, hogy Anglia hangulata nagymértékben módosult. A nélkül, hogy ezúttal a gyors változás magyarázatát keresnők, beérjük a diagnózissal: ugyanazok a körök, amelyek még az elmúlt nyáron az európai status quo megszilárdulásában hittek, ma már a békerevizióban, különösen a trianoni béke felülvizsgálásában látják Európa békéjének szinte egyetlen biztosítékát. A kérdés ma már kinőtt államférfiak hírlapi nyilatkozatainak és sajtócampagne-oknak kereteiből s felemelkedett az angolszász nagypolitika félhivatalos szintjére. Románia hónapok óta tartó s mindinkább súlyosodó válsága adott alkalmat arra a felismerésre, hogy az új államalakulatok bomlanak, mielőtt megszilárdulhattak volna s bomlásuk Európa egész politikai épületét veszélyezteti.

Szerény, de sokatmondó negatív jeleink is vannak erre. Wickham Steed,⁸ Magyarország e régi „jóakarója”, szerkesztője a The Review of Reviews című népszerű szemlének, amely legutóbbi számának világhírlékjében ugyancsak Románián keresztül védi meg a háborús antant-szellemet s a békék status quo-ját. Steed nemrégiben Amerikában járt s ott azt tapasztalta, hogy „Délkelet-Európa békés fejlődését a román ügyek konszolidációjától és jó vezetésétől függőnek” tekintik. Ezt a konszolidációt mintha — Steed szerint — Bratianu halála megbillentette volna. Benne nemcsak a lángoló szívű hazafit, hanem — „diktatórius módszerei” ellenére is — „a nyugati demokratikus civilizáció eszményeihez ragaszkodó” államférfit is gyászolja, aki hazáját azzal tette „a bolsevizmussal szemben immunissá, hogy a román parasztságot — és Erdély magyar parasztságát is — monumentális földbirtokreformja révén annak a földnek a birtokába juttatta,

¹ „Anglia és a középeurópai kérdés” Magyar Szemle I, 77.

² Lásd róla e szűrnünk 65. lapját.

amelyet megmível“. Steed úr csinos pohárköszöntője e banalitásukban mélyértelmű szavakkal végződik:

Románia, nagytehetségű és szorgos munkájú népével és természeti anyagforrásainak gazdagságával, fényes és dús jövő elé nézher (should be able ...); és mihelyt eljutott odáig, hogy keilő számban nevelt magának derék hivatalnokokat az eléjük táruló felelősségteljes, nagy feladatokra, a jeles adminisztráció példaképévé s az alkotó béke oszlopává válhat (should become) Európának olyan részén, amely mind a kettőnek híján van.“¹

ÍGY GRATULÁL Románia barátja; aki gratulációkat olvasni tud, az okulhat belőle. Most halljunk egy kritikust, aki nem adogatja cukorral a keserű orvosságot. Ugyanabban a Fortnightly Review-ban, amely szeptemberi számában a mai Európát váltig védte, Dudley Heathcote tollából e címen: „Bratianu s az új Románia“ cikk jelent meg. Különösen érdekessé teszi a cikket, hogy röviddel Bratianu halála előtt íródott \$ utána látott napvilágot, — akkor, amikor jóslatainak egy része máris beteljesedett.

Ez a cikk a legnagyobb figyelmet követeli. Mondanivalója, megírásának módja, kérlelhetetlen hangja és ítéletének erkölcsi biztossága azt jóslják, hogy hatásának a közvélemény országában múlhatatlanul jelentkeznie kell, de hogy e cikk megjelenhetett, az magában véve is már a közvélemény átalakulását tanúsítja.

A cikket csak akkor becsülhetjük meg értéke szerint, ha gondolatfonnatát követjük s idézetekkel nem fukarkodunk.

„Mindamaz országok közt, amelyek az utolsó háború „kedvezményezettjei“ voltak, kevés van, amely oly nagy területi nyereségre és népességi gyarapodásra tett szert, mint Románia, és egy sincs, amely ily nagy és megdöbbentő (formidable) javak birtokában a várakozó világnak fényesebb leckét adott volna olyan állami berendezkedések haszontalanságáról, amelyek gazdaságilag és etnikailag egészségtelenek.“

Ez a kezdő akkord — gyilkos. Heathcote rövid pillantást vet Románia történeti kialakulására, az erősen kétségbevont római eredetektől a felszabadulásig; majd így folytatja:

„Alig van ország, amely kevesebbet tett volna annak igazolására, hogy új szabadságát megérdemelte, mint Románia. Az elnyomó gondnokság alól való felszabadulásának napjától fogva kormánya nemcsak épp oly korrupt és megvesztegethető tehetetlenségről tett tanúságot, mint bármely előtte járt török rezsim, hanem eléggé nem kárhoztatható hajlandóságot mutatott mindannak utánzására is, ami a francia rendszerben rossz volt. Erkölcstelenségből a románok illetékessége és felsőbbsége kétségbevonhatatlan. Ha egyszer elfelejtik Romulus és Remustól való leszármazásuk meséjét vagy levetik párizsi pózaikat, nyomban a legnagyobb élő exponensei lesznek ama korrupt művészetnek, amely az elvtelen keveseknek lehetővé teszi a sokaság leigázását és zsírján való gyarapodást.“

Következik Bratianu Jonel szellemi és erkölcsi pprtréja, amelyre, fájdalom, terünk nincsen, majd a mai Románia helyzetrajza. A Bratianu halála előtt uralkodó válságban Dudley Heathcote nem annyira dinasztikus zavart érez, mint inkább a népesség mélyen gyökerező elégedetlenségét Bratianu „keleti despotizmusával“. „A szerencsétlen román nép helyzete a végletekig szomorú.“ Egy romántól a cikkíró ezt hallotta: „Alig van olyan nap, amelyen egy polgári vagy katonai hivatalnok ne lopna, ne sikkasztana, ne gyilkolna, vagy ne követne el valami másfajta szélhámosságot. Csalás, pénzelés, zsarolás...“

Az erdélyi magyarokról azt tartja írónk, hogy

„feszült figyelemmel követik a válság fejlődését, mert azt remélik, hogy előnyükre fordulhat. A magyarok minden kisebbségnél súlyosabb elnyomatás

¹ The R. of R., No. 455, 494. 1.

alatt nyögnek, az asszimilációs törekvések és üldözések prédái. Népi művelődésükből és nyelvükből ki akarják őket forgatni, vagyontuktól megfosztani és kiűzni az országból..“

Olyan a hangulat Romániában, hogy a megfigyelőnek nem lehet az elkövetkezendők iránt kétsége: súlyos zavarok, sőt forradalom csalhatatlan előjeleit érzi az angol utas. A hatalmi csoportosulást úgy látja, hogy a közhít szerint rablott javakból meggazdagodott Bratianuékkal szemben áll a kormányzó tanács, Mária királyné, Averescu, a bebörtönzött (s azóta felmentett) Manoilescu, s továbbá „Romániának talán legtehetségesebb és legkiválóbb diplomatája“: Titulescu s végül Maniu, a Nemzeti Parasztpárttal.

Károlytól, ha valamikor trónra kerülne, Heathcote semmi jót sem vár; de a közvélemény sincs mögötte. Vele van a tisztikar s a csapatok egy része; nemkülönben az ellenzéki parasztpártok.

A mai nyugtalanság és elégedetlenség háttérében gazdasági okok is rejlenek: az ország napról-napra csúszik alá a lejtőn. A lakosság 80%-át foglalkoztató mezőgazdaság rendszeres elhanyagoltságban hever; a mesterséges ipart védő vámok mindenkit, akinek érdekei a földdel kapcsolatosak, sorompóba állították a kormány ellen.

Mi mindebből a következő?

„Európa nyugalmanak érdekében, s ha nem akarjuk, hogy kilenc év előtt született jogos reményeinkben csalatkozzunk, parancsoló szükség, hogy ez a rezsimek eltűnjék. Egyébként nem látok más alternatívát az elkerülhetetlen tűzvész meggátolására, mint a *békeszerződések olyan revízióját*, amely alkalmas a vész lokalizálására és arra, hogy *megmentse a területeket, amelyeket Románia 1920-ban megkapott, a mai anarchia folytatásától*. Mint cikkemből kitűnik, a román válság oly súlyos, hogy Európa békéjének nézőpontjából legéletbevágóbb fontosságot kapott.“

*

NEM SOKKAL kedvezőbb színben látja Románia jelenét és jövőjét egy másik fontos angol szemle, a Contemporary Review, amely a januári számában parentálja el Bratianut. A cikk szerzője G. E. R. Gedye, akit a Magyar Szemle olvasói már őszi cikkünkben ismernek s aki hazánknak meglehetősen szenvedélyes kritikusa — a radikalizmus és a kis antant gondolkörében. Annál feltűnőbb, hogy ezúttal alig sikerül jó szót találnia a válsággal küzdő Románia számára. Szerinte nem lesz elég rávésni az elhalt zsamok szobrára a javasolt feliratot: „Nagyobb Románia, a birtokok kisajátítása és újraosztása, általános választójog.“ A szobor másik tódalán ezt a dicséretet kívánja látni: „A felszabadult oláhok elidegenítése, a kisajátított föld s az ásványolajkincsek felhasználása a politikai korrupció céljaira, a választójog nullifikálása az erőszak és csalás tökéletes rendszere erején.“ A káoszt Gedye is teljesnek látja s a gazdasági sülyedést súlyosnak érzi. Károlynak szerinte pártja nincs, a liberálisok elvesztették a talajt a lábuk alatt, Avarescu sietve fog a győzteshez csatlakozni s hogy a győztes csak Maniu Gyula lehet, az iránt Gedyenek, úgy lát-szik, alig van kétsége. Maniut nemrégiben személyesen is felkereste s talán ezzel magyarázható, hogy a román jelen legpesszimisztikusabb diagnózisa sem hangolja barátságosabban a magyar múlttal s a magyar jövővel szemben. Bratianut is enyhébben ítéli meg, mihelyt számbaveszi „a kegyetlen magyar elnyomás“ vétkeit és azt, hogy a földosztással vetette meg Nagy-Románia alapjait:

„Helyesen kell mérlegeim ezt a cselekedetet a magyar birtokosok minden tiltakozásával szemben is, akik még mindig azt kívánják, hogy egyedül ők legyenek kivételek a törvény alól, holott született román birtokosok szenvednek alatta. Ha a trianoni szerződés vigyázatlan intézkedése ezt az immu-

nitást valóban biztosítaná nekik — és sok ók van rá, hogy a szerződés tüzetes magyarázata alapján higgyünk benne — úgy a szerződés megalkotói lesznek felelősek érte, hogy Európában újabb tűrhetetlen helyzetet teremtettek.“

Szóval a trianoni békemű egyes pontjain gondatlan tákolmány, mert szertelen előnyökhöz segíti a mindig szerénytelen magyarokat Egy oldallal alább viszont más szemszögből vizsgálja a szerződést Gedye s innen pedig megingathatatlannak ítéli:

„A múltat persze nem lehet visszaállítani [?]. Maniu úr azt hangoztatta előttem, hogy az a rossz bánásmód, amelyben Bratianu részesítette a romániai kisebbségeket, semmikép sem hasonlítható össze a magyarok zsarnokságával, mikor Erdély felett uralkodtak, és kijelentette, hogy nincsen olyan román, aki a magyarok békerevíziós propagandáját ne tartaná ártalmasnak (mischievous). Csupán azért említem ezt meg, nehogy nyíltan szólván a román tartományokban uralkodó elégedetlenségről, bárkit is azzal áltassak, hogy az új területi berendezkedést megbánták.“¹

Aki e cikkeket egybeveti a félhivatalos Anglia őszi hangulatával, néni tagadhatja, hogy a változás igen jelentős. Románia nagy válsága ismét az e g é s z közép európai kérdést állítja az angol közvélemény elé.

(BGH)

AZ ANTANT HÁBORÚS PROPAGANDÁJÁNAK OLASZ FEJEZETE.

A MOSTANI világháború irodalma fájdalmas pont az emberi érdeklődés történetében. Lefolyása óriási irodalmat teremtett, s ez az irodalom kétségtelenül azt magyarázza meg nekünk, miképpen került bele a világ ebbe a példátlan katasztrófába. Tehát azt hihetnénk, hogy ez az irodalom mindenkihez szól, mindenkit kell, hogy érdekeljen. A valóságban nem így áll a dolog.

Talán éppen ez a nagy irodalmi fellendülés okozza, hogy ma már nem igen reagálunk egy-egy újabb háborús memoár megjelenésére. A sok emlékirattól mintha csömört kapott volna az olvasó publikum. Volt uralkodók, bukott külügyminiszterek, egykori hadvezérek és nyugdíjas nagykövetek szinte megostromolták műveikkel a fórumot, amelynek közönsége bizony kissé belefáradt már a nagy tolongás zűrzavarában olvasásukba. Ez az oka, hogy napjainkban nem egyszer idegenkedve, sőt gyanakodva fogadjuk az újabb memoárt és igazán szigorú követelményeket állítunk fel velük szemben mind az újszerűség, mind az előadás vonalvezetésének tekintetében.

Olvasó publikumunk tehát meglehetősen el van kényeztetve ebből a nézőpontból s így műiden memoár-szerzőnek — tartozzék az akár a győztes, akár a vesztes hadviselő államok valamelyik nemzetéhez — nem kis feladatot kell megoldania, hogy műve az érdeklődést felkeltse.

Az antant háborús propagandája már önmagában is olyan téma, amely hálás feldolgozásra kínálkozik, — bárki legyen is a szerző. De ha egy vérbeli újságíró-diplomata horgára akad, akkor meg éppenséggel háttérbe szorít minden más sablonos visszaemlékezést.

Nos, nem nehéz megállapítani, hogy Widcham Steed legújabb háborús tanulmánya non tartozik az unalmas könyvek közé. Nem új név a magyar publikum előtt. Kenyeres társával, Setoa Watson-Scotus Viatorral együtt

¹ Nem így látja a revízió kérdését persze Heathcote, aki egy másik kis közleményében (Fortnightly Review, 1928 január) saját tótföldi tapasztalatai alapján vallja, hogy egy befolyásmentes népszavazás a Felvidéken okvetlenül a Magyarországhoz való csatlakozás mellett döntene.

jól ismert alakja a háborús propagandának, aki bár sohasem viselt hivatalosan diplomáciai címet és cifra érdemrendekkel teleaggatott diplomata frakkot, — a világháború alatti cselekedetei révén már-már bizonyára a nagykövetek között, ha nem előtt — szerepel a Foreign Office annaleseiben.

Steednek e munkája: az olasz háború története. Helyesebben az általa és Scotus Viator által vezetett propagandahadjárat olasz fejezete; a hármasszövetség agóniájáról, az olasz front és a Habsburg-monarchia szétzüllesztéséről.

Northcliffe lord londoni propagandaközpontja és Steed rövidesen átlátták, hogy a monarchiát halálra sebezni csakis az olasz fronton át lehet. Az oroszországi front helyzete, majd felbomlása nem kecsegtetvén e tekintetben sok sikerrel, Szerbia időleges meghódítását látták jónak a délszláv és velük rokonszenvező nemzetiségek előtt cégerül felhasználni, mint amelyek a híres korfui nyilatkozattal már eleve irányt adtak az események fejlődésének. Masaryk, Benes, Trumbits, Stefanik és Supilo soha genialisabb szervező tehetséget nem állíthattak volna mozgalmuk elismertetése érdekében maguk mellé, mint Steedet, akinek valóban oroszlánrésze volt abban, hogy a monarchia olasz frontja felbomlott s hogy a szövetséges hatalmak a román, jugoszláv és csehszlovák aspirációk — egyoldalú — érvényességét elismerték. Mindez persze még Wilson tizennégy pontjának kihirdetése előtt történt. De nemcsak a korfui nyilatkozat, a caporettoi, karfreiti olasz vereség is nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy Steedék a maguk propaganda-munkáját mielőbb megkezdjék.

Végül is 1917 december 14-én Londonban Steed vezetésével összeült az olasz front propagandamunkájának előkészítő bizottsága, amelyen Olaszországot Mola generális és Pallavicini kapitány képviselték. Erre az előkészítő munkára már csak azért is nagy szükség volt, mert az olasz és szerb adriai aspirációk ellentétes volta mindjobban veszélyeztetni kezdte a propagandamunka harmóniáját, amelyet végül is Wilson önrendelkezési elméletének nyilvánosságra jutása, a nemzetiségek liberális önelhatározási lehetőségének elismerése forrasztott össze. A túlzó olasz hazafias elemek is megnyugodtak ebben az ígéletben (úgy látszott), hogy elkerülhetővé teszi a Dalmácia és Isztria kérdésében egyre inkább fenyegető belső nézeteltérések gyakori tárgyalását. Steed éppen azért maga is gyorsított ütemben dolgozott. Alig két hónap munkája után bemutatta tervzetét, úgyhogy 1928 februárjában már döntő elhatározás elé állította az antant hatalmak propagandavezérkarát. Miután időközben az olasz-jugoszláv területi igények tekintetében is létrejött az úgynevezett római paktum, 1918 március 18-án Steed és kísérete végre útnak indulhatott az olasz frontra.

Indulását érdekes intrikák előzik meg. A Victoria-pályaudvaron közli vele Northcliffe lord, hogy Imperiali londoni olasz nagykövet kormánya nevében vétót mondott Seton Watson olaszországi útja ellen, amely ha mégis megtörténik, úgy azt az olasz kormány provokációnak fogja tekinteni. Éppen ezért Balfour lord külügyminiszter tiltja Scotus Viator olaszországi útját. Hogy mi volt a tiltakozás tulajdonképeni oka, Steed előtt még ma is rejtélyes; nyilván félreértésről lehetett szó, mert később e tiltakozást visszavonták és így pár hét múlva Seton Watson is csatlakozhatott a propagandakomitéhez.

Steed katonai szakértője: Granville-Baker ezredes ellen viszont azt a vádat emelték, hogy egykor a német hadseregben teljesített szolgálatot s így a propagandamunka szempontjából megbízhatatlan. Éppen így intrikáltak azzal is, hogy maga Steed is sokáig élt a háború előtt Bécsben és így nagy óvatossággal kell ellenőrizni minden lépését, mert osztrákbarát. Az intrikák oly kényes helyzetbe hozták Steedet, hogy végül is kénytelen volt magához Clémenceauhoz fordulni segítségért, aki erélyes hangú ukázzal

azonnal végét vetette a sajtó pletykálkodásainak. „Steedet én jól ismerem, ő sürgős misszióban jár, a francia hatóságok kötelesek őt és misszióját minden lehető segítségben részesíteni. Tiszteket és minden szükséges anyagot rendelkezésére kell bocsátani”, — írta Clemenceau ebben az ukázban.

Steed olaszországi missziója csakugyan sürgős volt. A magyar-osztrák hadsereg tavaszi offenzíváját április 10-re várták. Ezt meg kellett előzni az ő frontbomlasztó munkájával. Március 25-én érkezett missziójával Milar nóba, ahonnan azonban Steed előbb Rómába utazott, hogy az olasz kormánytól is megkapja mindazt a hivatalos támogatást amelyre az olasz hadvezetőséggel, de különösen Diaz tábornaggal szemben oly nagy szüksége volt. Pár perc alatt itt is megkapja Orlando miniszterelnök levelét, amelyben a következőkről értesíti Diaz tábornokot: „Szerencsém van bemutatni Önnek Steed urat, a Times kitűnő munkatársát, régi és teljesen megbízható barátunkat, aki a főhadiszállásra megy, hogy ott jó és hasznos munkát végezzen velem egyetértésben, tehát remélem, hogy Excellenciád is meg fog tenni mindent az ő feladata megkönnyítésére”⁴

Badoglio generálisnak, az olasz vezérkar főnökének társaságában igen szívesen fogadja Steedet, s mindjárt el is rendeli, hogy március 30-án az olasz hadsereg összes hadosztályainak hírszerző tisztjei a propagandamisszió előterjesztéseinek meghallgatása céljából a főhadiszálláson értekezletre összegyűljenek. És valóban bizarr jelenség, hogy az olasz hadvezetőség legkitűnőbb stratégáinak jelenlétében a civil Steed, a londoni Times külpolitikai szerkesztője órák hosszáig át szakszerű előadást tart egy egész hadseregnek a magyar-osztrák front egységének megbontásáról. Propagandapolitikájának lényege, a szembenálló front nemzetiségi alakulataival alkalmas módon közölni, hogy a Habsburg-birodalom különböző nemzetiségi bizottságai politikai függetlenségüket proklamálták s ezt a brit, francia és olasz kormányok is elismerik, illetve támogatják. Előterjesztése általános tetszést arat. Badoglio generális azonnal parancsba adja, hogy az egyes hadosztályok a szembenálló magyar-osztrák hadosztályok nemzetiségi formálódásának megfelelően legkésőbb 24 órán belül tartoznak az illető nemzetiségi nyelven szerkesztett kiáltványokat, illetve röpiratokat Steednek bemutatni. A röpiratokat a főhadiszállás még másnap többmillió példányban megrendeli s egyidejűleg szétosztja a rakétaröpítő pisztolyok ezreit, amelyekből — miután az olaszoknak ebből nem volt elég készletük — Steed távirati kérésére április hó 6-ig Clémenceau 20.000 darabot szállított leapáduai főhadiszállásra. Badoglio rendeletére az olasz vadásztöltény- és tűzijátékgyárak ezalatt az idő alatt kizárólag csak ilyen röpiratterjesztő pisztolyokat gyárthattak, naponta 500—4.000 darabot.

De amily lázas ütemben követték egymást a propagandamunka technikai természetű intézkedései, épp oly gyorsan nyert lebonyolítást az akció diplomáciai részének előkészítése is, amely abból állott, hogy a Steed által végső formában megszerkesztett kilenc röpirat szövegezését, illetve az oláh-jugoszláv, csehszlovák, majd a lengyel nemzetiségek állami függetlenségét az angol, a francia s az olasz kormányok hivatalosan is elfogadják. Az angol kormány hozzájárulását Northcliffe lord távirati úton 36 óra alatt elintézte. A francia kormány beleegyezése sem késett sokáig. Gémenceau azonnal tudatta római nagykövetével, hogy Steed akcióját hivatalosan is támogatja. Egyes-egyedül a legközelebbi szövetséggel volt baj, akinek pedig talán a legnagyobb érdekei fűződtek az akció sikeres kimeneteléhez, Sonnino külügyminiszter ugyanis, bár elfogadta a nemzetiségek függetlenségi kiáltványait, nem volt hajlandó hivatalosan kinyilatkoztatni, hogy az olasz kormány azokat valósággal elismeri. Ez. azonban nem akadályozta meg

Steedet a röpiratok terjesztésében, amely akció részint a már említett: rakéta-pisztolyok segítségével, de egyidejűleg a repülőgépek százainak útján április 7-én déli 12 óráig program szerint befejezést is nyert. A szétosztás nem remélt hatalmas sikerrel járt. A nemzetiségi hadosztályokat kénytelen volt a magyar-osztrák hadvezetőség még aznap németosztrák északmagyar csapatokkal felváltani, amelyek Steed szerint „a magyar-osztrák hadsereg egyedüli lojális csapatai, s velünk szemben igen ellenséges érzelműek“. A legnagyobb eredmény azonban az április 10-ére jelzett magyar-osztrák offenzíva elmaradása volt. Ezalatt Steedék megint időt nyertek további munkájukhoz.¹

Mert Steed most már nemcsak az olasz csapatok parancsnokságával állott érintkezésben, hanem valamennyi szövetséges alakulattal, amelyek Dél-Tirolban, illetőleg a Pia vénái a magyar-osztrák hadosztályokkal szemben állottak. Pompás iróniával kommentálja saját nemzetének nemtörődömségét és felületességét, aminek klinikai példája Cavan lord tábornoknak, az olaszországi angol haderő Lonedóban székelő parancsnokának esete, akinek halvány sejtelve sem volt arról, hogy a csapataival szembenálló magyar-osztrák alakulatok mily nemzetiséghez tartoznak. Sőt Cavan lord kéri meg Steedet arra, hogy lássa el az angol csapatokat az magyar-osztrák hadsereg nemzetiségi elemeiről részletesen kioktató tájékoztatókkal, mert sem neki, sem tisztjeinek, nemcsak arról nincs fogalmuk, hogy kik és mik a horvátok, rutének, vagy dalmátok, de még a „jugoszláv“ és „csehszlovák“ elnevezésekkel sincsenek tisztában. A francia csapatoknál Jouvain ezredes teljesen hasonló tudatlanságot árult el. Pedig az egész propagandamunka a hírszolgálat abszolút megbízhatóságán és tájékozódottságán kellett, hogy nyugodjék; lévén ugyanis nem egészen mindegy, hogy a horvátnyelvű röpiratokat esetleg lengyel formációk, vagy éppen a csehnyelvűeket az oláhok között terjesztik. Végül is nem maradt más hátra, minthogy ezt a tájékoztató vezérfonalat is Steednek és Seton Watsonnak kellett megírni az olaszországi szövetséges tisztek részére, hogy azok így legalább az egyes népfajok és nemzetiségek neveit megtanulják. Ezeken a helyeken Steed valóságos beszéd- és értelemgyakorlatokat rendszeresített az angol és francia tisztek számára.

S mialatt ő a frontokat járta s éjjelt nappallá téve, fizikailag is megerőltető munkát végzett, Rómában ismét összegyűltek az magyar-osztrák monarchia várományosai, a leendő éhes örökösök: Trumbits, azután Benes, aki a csehszlovák komité vezetőségének, mint első nemzeti kormánynak elismeréséért oly szármalmas kilincselést folytatott, hogy arról még Steed is ironikusan emlékezik meg, — majd Skirmunt, ma a lengyelek londoni követe, továbbá a francia Albert Thomas és Franklin Bouillon, valamint az oláhok egy képviselője. Itt mindenekelőtt az olasz kormány hivatalos elismerési nyilatkozatát erőltették ki Orlandónál, aki Sonnino aggodalmait nem osztva, készséggel approbálta az eléje terjesztett kiáltványokat. De nemcsak Orlandó került ellentétbe Sonninóval ebből kifolyólag; Pichon francia és Balfour angol külügyminisztereknek is ugyancsak szívós harcot kellett folytatni, hogy Lansing amerikai külügyi államtitkár ismeretes deklarációját vele elfogadtassák. Sonnino ugyanis sem a független lengyel állam megalakulása, sem a csehszlovák és jugoszláv szabadságharc iránti rokonszenvét nem volt hajlandó hivatalosan kinyilvánítani, amint azt Lansing az Északamerikai Egyesült-Államok kongresszusa nevében tette. Sonnino magatartásán végül is megbukott a július 3-i párizsi konferencia, amelynek

¹ Igen valószínű, hogy Steed úr az ő saját akcióját és annak hatását erősen túlbecsüli, a dolgok valóságos összefüggését ebben a kérdésben legközelebb alkalmunk lesz megvilágítanunk.

következményeit elsősorban Olaszország érezte meg azáltal, hogy a június 15-i utolsó magyar-osztrák offenzíva, amely bár nem sikerült, — mégsem járt a magyar-osztrák hadsereg teljes katasztrófájával s hogy így a háború még újabb ötödfél hónappal hosszabbra nyúlt. Pedig ékkor történt, hogy egóz jugoszláv hadosztályok pártoltak át az olaszokhoz és hogy a délszláv és esdi katonák ezrei adták meg magukat minden ellenállás nélkül, sőt ezek közül sokan olykor-olykor vissza is tértek a magyar-osztrák csapatokhoz és állandó kémszolgálatukkal illuzóriussá tették a magyar-osztrák hadseregnek bármily támadó tervét vagy legcsekélyebb megmozdulását is. Az olasz vezérkar augusztus végén már minden egyes magyar-osztrák tüzérségi ütegállás és lőszerraktár hdyét pontosan tudta. Steed szerint, ha Sonnino enged makacsságából és június 3-án minden fenntartás nélkül csatlakozik a párizsi deklarációhoz, ezáltal a háború befejezése is biztosítható lett volna.

Csak ez a kis intermezzo zavarta meg tehát a propagandaakció nagy harmóniáját. Steed azonban végül is megnyerte a csatát. Mint Izvolszkmak, neki is volt tehát egy külön háborúja. Ezt a háborút azonban végeredményben nem a srappellek és a puskák döntötték d. Steed az ő csatáját a kitartó szívós szervezőmunka, a toll és a gyakorlati ügyesség hármass fegyverévd nyerte meg. így sikerült neki a volt monarchia szervezetébe a badllusokat beoltani. Hasztalan volt magyar és német vitézség és hősies kitartás, a bátor, kötelességtudó csapattestek ott pusztultak d az általános feloszlásban.¹

CZAKÓ ISTVÁN.

A ,BÉKETÚRÓ' SZLÁV LÉLEK.

CONRAD FERDINAND MEYER legszebb regénye, „A Szent“, meg-
Celeveníti előttünk Becket Tamás különös mártír alakját. A regény hőse: a kancellár ellen ura, II. Henrik angol király, elköveti a képzelhető legnagyobb vétket: megrontja, majd megszökteti a kancellár egyetlen leányát, ki a szökés közben meghal, A kancellár érzi, hogy bosszút kell állnia; de Becket Tamás, a Holdvilág-herceg, az első humanista e harcos, darabos, véres századokban, iszonyodik a vértől, a tettől és az erőszaktól s érzi, hogy belső gátlásokon megtörve, nem tud bosszút állni lányáért. Ez a képtelenség az erőszakra, mely tulajdonképpen hiány lelki alkatában, furcsa kerülő úton Krisztushoz vezetí az addig hitetlent; Becketnek meg kell okolnia önmaga előtt, hogy miért nem áll bosszút, — ezért az Alázat zászlaja alá áll, pap lesz, az elnyomott szászok megértője, apostola, szent és végül is vértanú. Gyengeségét, a nagyember gyöngeségét felfokozza erénnyé és heroizmussá. De visszafojtott gyűlöletét, mely nen érett bosszúvá, sosem tudja legyőzni; ezt Meyer jelképesen fejezi ki: a Szent vérebe mártott kendő betegeket gyógyít, de a király környezete számára halálhozó.

¹ Wickham Steed, akiről e Szemle 58. lapján is azó esik, 1871-ben született. 1902-től 19x3-ig a londoni Timesnek, bécsi levezője volt; ebben a minőségben alkalmá volt a magyar-osztrák monarchia politikai és társadalmi életét kitűnően megismerni. 1914-ben a Timesnek nagybefolyású külpolitikai rovatvezetője, ún. Foreign Editor-ja lesz, miután egy évvel korábban kiadta a *Habsburg Monarchy* c. kötetét. 1918-ban a Northcliffe-féle propaganda-szervezetben a *Departement far Propaganda in Enenty Countries* vezetője lesz. 1922-ben megválík a Tűnés-től, ugyanebben az esztendőben adja ki két kötetben fontos emlékiratait „*Through 30 Years*” címen, melyben 1892-től 1923-ig szerzett politikai tapasztalatait ismerteti. 1923-ban megvásárolja a *Review of Rewiews* c. folyóiratot, melynek mai napig szerkesztője; legutóbb az Északamerikai Egyesült-Államokban járt és ott szerzett tapasztalatairól terjedelmes cikkékbén számol be. *A szerk.*

Ez a Becket Tamás jelenik meg előttünk, mikor elolvassuk Josef Leó Seifert tanulmányát a szlávok békeszeretéről.¹ A szerző a kérdésre vonatkozó hatalmas szláv irodalom felhasználásával világosítja meg a problémát: hogyan keletkezett és alakult ki az európai köztudatban a szivókról élő kép.

A szlávok maguk is úgy tudják, az európai tudatban is úgy élt, legalább is a legutóbbi évek szörnyű meglepetéseigi, hogy a szlávok béketűrőek, szelídek, alázatosak. A szlávok legfőbb megvalósulásának a muzsik-típust tekintették, amint az Tolsztoj regényeiben örökérvényű művészi formába inkamálódott. Seifert művéből megtudjuk, hogy történelmi sorrendben Comenius volt az első, aki a szlávokat, nevezetesen a cseheket „galambnépnek“ nevezte és ehhez a névhez történelmietlen megállapításokat fűzött. De az európai köztudatba csak sokkal később került ez a kép, amikor Herder, rigai éveinek hatása alatt, a szlávokat a transzcendens, álmodozó békenépként jellemezte. Mi magyarok tudjuk legszomorúbban, milyen erős hatásúak voltak Herder nemzet-definíciói a 19. század elején: hiszen nagyjainkat évtizedeken át nyomasztotta az ő véleménye, hogy a magyarság már betöltötte történelmi hivatását és létének további célja nincs. A szlávok magukra eszmélése is Herder irányjelzései nyomán történt. Csak a legfontosabb stádiumokat jelezzük, Seifert e műve alapján.

A cseheknél Kollár, a „cseh Dante“, a pánszlávizmus megalapítója, magáévá tette Herder tanítását és szláv történetfilozófiát épített rá. Szerinte a boldog, meg nem hasonlott ősidőkben a szlávok békeszerető lelke lebegett Európa fölött: ők tanították meg a nomád pásztornépeket földművelésre, helybenmaradásra, humánusabb erkölcsökre. Később a háború népei, a germánok, leigázták a szlávokat és a világra vérontást, boldogtalanságot hoztak. De' eljön majd az idő: az emberiség lassan-lassan a humanitás eszménye felé fejlődik és amikor eljut majd a tiszta emberiség állapotába, a szlávok, a legemberesebb nép, vérontás nélkül újra átveszik majd az uralmat az ismét boldog világ felett. És „galambnép“ lévén elfelejtik majd az ellenük elkövetett vétkeket.

Hasonló romantikával képzelem el a szlávok hivatását a nagy lengyel költő, Miczkiewicz Ádám, a lengyel messzianizmus megalapítója: a szlávok valóban rabszolgák, (szklávok) a szenvedés eljegyzettjei; de éppen szenvedésükkel tisztítják meg az emberiséget és érdemlik meg az első helyet, melyet egy megtisztult világban majd elfoglalnak. Mert vannak ugyan rossz emberek a lengyelek között is, mondja Miczkiewicz, de azért a legrosszabb lengyel is jobb ember, mint a legjobb más nemzetben. (Tanulmányos: meddig tud távolodni a realitástól a misztikus hazaszeret.)

Az orosz tudósok sem gondolkoztak másként; és az orosz írókra várt a hivatás, hogy nemzeteken és korokon, életen és elméleten túlnövő epikus víziókban örökítsék meg a szláv álmot és a szláv realitást: Dosztojevszkij a szláv eszményt testesíti meg Myskin herceg és a legfiatalabb Karamazov fivér alakjában, felmutatva bennük azokat a legmélyebb lélekrétegeket, melyekből az ideál kisarjad, — Tolsztoj pedig magát a szláv valóságot, az orosz paraszt ősi életét, amint előtte az eszmény, az orosz Krisztus fényében felderengett.

Az alkotás periódusát nyomon követte a kritika periódusa. Újabban különösen cseh tudósok revízió és oknyomozó elemzés tárgyává tették a szlávokról szóló hagyományos felfogást. Igyekeztek megoldani azt a problémát, miért van, hogy a békeszerető szlávok történelme mutatja fel a legnagyobb kegyet-

¹ *Die slavische „Friedfertigkeit“,* *megejelent a Forschungen zur Volkspsychologie und Soziologie III. kötetében, Lipsce, 1927.*

fenségeket: például a csehek furcsa szokását, hogy ellenszenves politikusaikat kidölgéik az emeleti ablakon, vagy az oroszok Rettenetes Ivánját és egyéb rettenetes cárjait, akik groteszk borzalmasságukkal mulattatják az embert Dore karikatúrás történelmében. Ezt a problémát napjaink orosz históriája, vérfolyamaival, szomorúan aktuálisá tette.

Ezek a cseh tudósok azután, élükön Masarykkal megállapították, hogy a herderi felfogás, a problémák ellenére, alapjában véve igaz. A szlávok, kezdettől fogva földmívelő nép lévén, csakugyan nem értettek a háborúhoz, az államszervezéshez, a hódításhoz. Mint minden földmívelő népnek az őstörténet folyamán, nekik is az lett a sorsuk, hogy szomszédra pásztornépek meghódították és elnyomták őket. A hódító pásztomépek „rárétegződése“ folytán keletkezett egy úri osztály, mely az államszervező és fenntartó elemet jelentette: így az oroszoknál varég (vagyis normann) arisztokrácia, a cseheknél német rárétegződés, a délszlávoknál pedig, akik egyáltalán nem béketűrők, egy igen erős bolgártörök, albán, trák, latin rárétegződés. A cseh tudósok szerint ez a rárétegződés megmagyarázza a szlávok időnkint kitérő kegyetlen hajlamait, melyek oly éles kontrasztot alkotnak a comeniusi galambnép fogalmával.

Ráműtettek továbbá arra, hogy a szláv romantikusok nem is tévedtek olyan nagyon, mikor a szláv népiséget, éppen amint a béketűrésben megnyilvánul, a többi európai nép leikétől eredendően különbözőnek mondták. Újabban az őstörténeti kutatások arra a megállapításra jutottak, hogy az emberiségnek egy ősi korszakában két ellentétes kultúra-fajta vívott egymással élethalál-harcot. Egyfelől a patriarchális kultúra és világrend, a harcias, nomád pásztomépeké, kik a mi kultúránk ősei; másfelől pedig a matriarchális az anya jogi kultúra, mely ma már csak egyes afrikai népeknél található fel. A matriarchális kultúrát az jellemezte, hogy a vagyon és vele a hatalom asszonyról-asszonyra öröklődött — nem az asszony ment férjhez, hanem a férfi ment feleséghez, házasságakor átköltözött az asszony törzsébe és felvette annak nevét. Ez egy kicsit természetellenesnek tűnik fel, holott éppen a természet, az állatok világa szolgált hozzá számtalan analogont, a méhekét, a hangyákét stb. Újabb természettudósok azt állítják, hogy az állatoknál általában a nőstény képviseli a tulajdonképeni fajt, a faj átlagát, a faji sajátosságok konzervárját, — különösen észrevehető ez a madaraknál, hol a nőstények egy fajon belül egyformák, míg a hímek luxusállatok, egy fejjön belül igen különböző egyéni változatokban. A matriarchális kultúrák képe az asszonyok uralmának megfelelően alakult ki: ezek a népek letelepedtek, földmívelők lettek, belterjes gazdálkodást űztek, államalkotó és expanzív hajlandóságuk nem volt. Ezért később a patriarchális népek, melyek a férfi expanzív hajlamát követték, sorra leigázták őket.

Az európai népek közül egyedül a szlávok képviselik a matriarchális kultúratípust. Ezért volt talán a sorsuk kezdettől fogva, hogy „úmépek“ férfinépek, uralmuk alatt tartásák őket. Jellemük és sorsuk egyaránt hasonlít a nagy keleti kultúrmépekéhez, melyek szintén matriarchális Óskultúrából fejlődtek: a hindukéhoz és a délkínaiakéhoz. A szláv, a hindu, a kínai, az elnyomatás századai és ezredet alatt ugyanazt az ideált építette ki lelkében: non a szabadságszeretet dacos és harcias ideálját, mint a magyarok vágy az írek, a szlávoknak nincs Petőfijük; hanem a lemondó békeszeretet ideálját, mely éppen azt teszi legfőbb értékükké, hogy zúgolódás nélkül bele tudnak nyugodni rabszolgasorsukba és passzívan várják a minden dolgok nagy megfordulását, mely majd igazságot szolgált nekik és érényüknek.

Ez a felismerés igen fontos következtetésekre indíthat, melyeket csak éppen érintem szeretném. A hasonló őstörténet és a hasonló nemzeti ideál talán megérteti azt a tény; miért tárja ki ma a távol Kelet szívét minden orosz

hatás számára, ugyanakkor amikor mind tudatosabb exkluzivitással zárkózik el minden nyugati elől. Megérteti, miért van az, hogy a japán könyvkereskedők kimutatása szerint az orosz regények fordításai teljesen kiszorítják a francia és angol műveket — és főképp, hogy miért a szovjet könnyű térhódítása Dél-Kínában és India felé. A szláv és a keleti könnyen megértik egymást. És Keleten megint szembetalálkozunk a problémával, mely a szláv békeszeretetet hipotétikussá tette: tudjuk, hogy a hinduk és kínaiak, a földtől eltávolodott metafizika és az évezredek formák békéjének népei, épp oly mértéktelenül, oly minden emberiből kivetkőzöttlen kegyetlenek, mint a szlávok.

Bennünket, amikor elismerjük a szlávok szelídségét, főleg ez a probléma foglalkoztat: hogyan lehet összeegyeztetni a békeszeretetet az erőszakkal, hogyan egyeztessük össze Dosztojevszkij és Tolsztoj olvasása közben alkotott gyönyörű képünket a szent orosz népről, a Szovjet-Oroszországból érkező hírekkel? És azután, miképp értjük meg a magyar kisebbséget elnyomó szláv nemzetek erőszakosságát; és miért, hogy éppen a csehek, a legszlávabbak közülük, a Comenius galambnépe, — a legerőszakosabbak?

A ráreátegződés elmélete valahogy nem kielégítő; annál kevésbé, mert a keleti népek hasonló jellembeli paradoxonját nem lehet vele megmagyarázni. Ez az elmélet a szlavofilek kibúvója a probléma alól: hogy mikor a szlávok kegyetlenek, akkor nem is a szlávok azok, akik kegyetlenek. Mi inkább lélektani úton keressük a paradoxon magyarázatát és itt kell visszatérnünk Conrad Ferdinand Meyer regényéhez. Becket Tamás szent lesz, mert nincs ereje bosszút állni, — de a visszafojtott gyűlölet az|életnél is erősebben él benne és halála után diadalmaskodik.

Ez a visszafojtott gyűlölet, a *ressentiment*, ahogy Nietzsche nevezi, egyike az erkölsi élet legfontosabb tényezőinek.

A *ressentiment*, a bosszúvágy, mely kifelé nem tud megvalósulni, befelé fordul; átfomálja a titokban gyűlölködő ember világképét. Senki sem bírja huzamos ideig elviselni, hogy valakit önmaga fölött fölényben érezzen. Ezért az elnyomott ember kénytelen olyan világképet, olyan értékrendszert konstruálni, amelynek alapján ő mégis értékesebb elnyomójánál, — sőt éppen azáltal, hogy ő az, aidi elnyomnak, hogy ő hagyja magát elnyomni, válik értékesebbé, mint elnyomója.

Becket Tamás nem tud bosszút állni a királyon; tehát elítéli a heroikus bosszút és a megbocsátást hirdeti.

A világirodalomban a *ressentiment* legmélyebb elemzését ugyanaz az író adta, aki a szláv békeideált legteljesebben ábrázolta: Dosztojevszkij. Regényei a visszafojtott gyűlölet, kézikönyvei: a sok, megalázott és megsértett¹ lélek végeláthatatlan galériája, hol az eltemetett indulatok néha vadhírtelen kitörnek egy váratlan ütésben, egy érthetetlen gyilkosságban, egy rettenetes öngyilkosságban. Dosztojevszkij regényei: a szláv lélek sorsa. Erősebb, életképesebb fajták „rájuk rétegződtek“ (gondoljunk Dosztojevszkij fanatikus német-gyűlöletére). A szlávnak nem volt ereje dacosan, önmagába zárkózva lesni a pillanatot, amikor felszabadulhat, mint például a magyarok a török hódoltság alatt, — aminthogy nem volt ereje a mohamedán hódítók alatt sínylő hindunak, a mongol-mandzsú urakat tisztelő kínainak sem. Beletörődött abba, hogy elnyomatása megmásíthatatlan. De emberileg lehetetlen magát állandóan kisebb értékűnek tudni; ez a tudat halálhozó. A szláv tehát a keresztényi ideálhoz menekült megalázottságában és megnyerte a szenvedők vigasztalását: hogy éppen szenvedése, megalázottsága, vavgyis inkább szenvedést vállaló alázata révén ő az — értékesebb.

Később, ami eleinte kívülről hozott vigasztalás volt, második természetű csontosuk. A szlávokat a körülmények béketűrésre kényszerítették és ők

békétűrökké váltak. Galambnép lettek, ábrándozók, misztikusan mélyek, Mikszáth jámbor tótjai, Tolsztoj muzsikjai, szent félkegyelmű Myskin hercegek, vontatott dalú volgai hajósok, — az Úr békéje lebegett a nagy szláv folyók felett.

Ez a béke azonban éppen csak lebegett a titkokat takaró mélység fölött. Az indulat titkai épp oly vadhirtelen tömek elő történelmi nagy megrázkódtatásoknál, mint a váratlan arculütések Dosztojevskij regényeiben, — mint földalatti megkövült szörnyetegek vulkanikus kitörésekkor.

A világháború azután meghozta a földrengést, mely a fölszínre dobta a szörnyetegeket: az orosz feje fölül eltűnt a cár, a cseh fölül az osztrák, szabad lett a lengyel. Az összes titkos indulatok a felszínre vetődtek; a nagy értékátalakulás legteljesebb megvalósulása az orosz szovjet. Aki az orosz lelket a *ressentiment* alapján fogja fel, megértheti a szelídség és kegyetlenség paradoxonját: beláthatatlan századok szelídségéért állnak most bosszút kegyetlenségükkel. Most gyűlöletessé vált előttük minden, amit elnyomók nagynak tartottak: a polgári rend, ez a német, porosz, nagypéteri ráépítés az ország testén; gyűlöletessé vált előttük az önmaguk régi arca, mely az elnyomatás vonásait őrizte: a békétűrés évszázados sztigmája. És gyűlöletessé vált előttük az a legnagyobb jelkép, melyben békétűrésük égi értelmet nyert: a kereszténység.

A *ressentiment* felszabadult indulatai nem tudnak építeni, csak rombolni. A szovjetvezérek tudatosan romboló hivatásúak: a szovjettaktikához hozzátartozik a zűrzavar, az őskáosz visszaállítása, az önmagáért való pusztítás. A cseheknél és lengyeleknél kisebb mértékben sok hasonló Hitünk, — az indulatok útja ez.

SZERB ANTAL

BÖCKLIN.

— Születésének századik évfordulójára —

APÖZITIVISTA és a materialista filozófia bukása után a beteg emberi ség újra az idealizmushoz, a természetfölöttihez menekül, — ki tudná megmondani, hányadszor? Ez az élet körforgása: hatás és ellenhatás. E törvény igaza logikus következetességgel jelentkezik a művészetben is, mely a világnézet kifejezésének sokkal finomabb, mert belsőbb, vérzőbb megnyilatkozása, mint a tudomány. Amint a pozitivista világnézet művészete a naturalizmus, a materializmusé pedig az impresszionizmus lett, így lesz az új idealizmusé az expresszionizmus, a megelőző vagy vele egyidőben új stílust kereső irányokkal együtt. Csupa nyugtalanság, lihegő keresés, kezdetben teljes megtagadásával minden régi, hagyományos stílusértéknek és eszköznek, hogy megteremtse az új szépségideáit és az ennek megfelelő új stílust, s ezzel kifejezze a kifejezhetetlent: a képírásban a festői okkultizmust.

E stílusváltozás, helyesebben: keresés, előttünk, szemünk láttára folyik; csak még nagyon is közel vagyunk egymáshoz, hogy a fölmerülő eredményeket elfogulatlanul mérlegelhessük. Az eddigi megnyilatkozások ellen — úgy az irodalomban, mint a képzőművészetekben — még világszerte nagy a tiltakozás; de aligha nagyobb, mint amilyen volt az impresszionizmus vagy ennek teljes ellentéte, a Böcklin művészete ellen. A bemutatott eredménnyel nem érzünk még semmi világnézeti, lelki közösséget, sem ízlésbeli rokonságot, sőt még csak türelemmel sem vagyunk iránta. Alighanem ennek is megjön az ideje. Biztos csak az, hogy az átértékelés az új világnézetnek és stílusának kialakulásakor sohase az öregeken, hanem a természet rendje

szerint a fiatalokon át válik sikerré, kik győzelemre víve lobogójukat, szintén múlttá lesznek.

A képzőművészetek terén figyelmünket újabban néhány emlékűnnep kötötte le. A magyarságát mindig nyíltan és büszkén hangoztató, de, fájdalom, állandóan külföldön élt Zichy Mihályról Szemlénk már megemlékezett.¹ E sorokban a svájci Böcklintől emlékezünk meg, kinek év-százados születési ünnepét ez évben ünnepelte meg Németország.

Böcklin egyike a múlt század legérdekesebb és legproblematikusabb művészegyéniségeinek. Mikor kevésre becsülték, megelőzte korát, tehát nem értették meg; mikor a legnagyobb német művésznek tették meg, mértéken felül udvariasak voltak iránta, s talán nem is egészen önzetlenül. Ma, negyedszázaddal halála után, jobban megértjük az ellene és a mellette vívott küzdelmeket és ezeken át az ő művészetét is. E nagyobb megértést azonban elsősorban a világnézetváltozás idézte elő. Mert a sok csalódásra és szenvedésre egyik vigaszunk a művészet lett, és pedig az, mely megtanít elmélyedni a természet és a lélek titokteljes életének szépségeiben. Böcklin a klasszicizáló művészet hanyatlása és a rá visszahatásul jelentkező naturalizmus virágzása idején a romantikus tájból indult ki; elfordult a külső valóságtól, mint ma az expresszionizmus, de a természet esztétikai és egyben mitikus szemléletén át külön világot teremtett magának e másik világban, melyben élünk. Az expresszionisták világa is külön világ, de ők a természet minden irányú szemléletéből kikapcsolódnak, hogy a belső, a lelki élet dinamikájának érzékföltötti kifejezésére törekedhessenek. Böcklin megtalálta azt a művészi formanyelvet, mellyel festői látását nem csak akarta, de ki is tudta fejezni. Az expresszionisták világa azonban nem nyilatkozhatik meg a művészet hagyományos formanyelvén, hisz álomszerű látomásaikban összefoly tér és idő, szül és vonal.

A lényeges tehát az, hogy a múlt század Böcklinje és a 20. század expresszionista művészete találkozik a reakció legérzékenyebb pontján: mindketten megvetéssel fordulnak el az élet durvaságaitól; Böcklin úgy, mint az antik világból ittfélejtett pogány; az expresszionisták, mint a középkor misztikusai.

Böcklin már pályája elején tudomást vett az impresszionista törekvésekről, de ez a tudományos művészet, mely később valóban csak tudomány lett, nem érdekelte: érezte, hogy ez alkalmatlan az ő festői szemléletének kifejezésére, mely a monumentális stílus sejtelmes vágyával járt együtt. Vájjon, véletlenség-e, hogy ugyanabban az időben és egymástól teljesen független Feuerbach, Marres, Puvis de Chavannes, Watts és valamivel később Künger és Hodler is az új monumentális stílus lehetőségét kereste?

Böcklin festői szemléletének kifejezésére a nyugodt, tiszta, töretlen, mélytűző színeket választja mint egyetlen dekoratív lehetőséget. A természetet színeiben nagy felületekre tagolva festi, a részletáryalatok elhagyásával, összefoglalóan, emlékeztetve ebben Ráfáel elődeire, kik rá nem realisztikus formaképzésükkel hatottak, mint az angol preráfáeüstákra, hanem élénk színezésükkel. Az ilyen képen természetesen nem a természet pillanatnyi lélekzetét és szívdobbanását halljuk, és nem egy pillanat soha vissza nem térő színszimfóniáját látjuk idegesen vibráló, izzó levegőben, mint az impresszionistáknál, hanem a lélekzetet, a szívdobogást és a színszimfóniát, mely az alakokat és a tájat időtlen időközön át organikusán élteti és összekapcsolja. Tehát az egyest általánosítja, monumentalizálja.

Idővel nemcsak szerelme, de rajongása tárgya lesz a színpompa. Senkit sem irigyel úgy, mint az Ūristent, ki a pillangók szárnyát olyan fölséges

¹ L. Petrovics Elek cikkét, M Sz I, 183

színhimnuszokkal díszítette. Tanul is tőle, mikor eleinte kevés, de fölfokozott erejű tiszta színekkel dolgozik. Anadyomen-je például csak négy szín szűkebb harmóniájából áll, de nem Whistler-i értelemben. A fény és árny, a világos és sötét nem ellentét nála, a fölfokozott erejű színek fénye mindent átjár s csak az intenzitás erejének különböző fokával jelzi a pihenőt jelentő hűvös-séget, teljes ellentétben az impresszionisták színfelfogásával. Csoda-e hát, ha kigúnyolták, ha tudatlannak és maradinak mondták?

És mit akar azokkal a valóságot meghazudtoló „szömyalakokkal“ mondani? A valóságot, de nem az életet meghazudtoló alakokkal, mondjuk ma.

És szabad-e a festőművésznek egyáltalában valamit mondani?

A nép naiv képzelete is alkotó képzet; sőt alkotóbb, mint a tudatos művészé. A nép is életet lát a természetben és ma is benépesíti élő alakokkal; a nád zizegésében ő is rejtett természeti erők nyilatkozását hallja. Böcklin is azt látott: egy faunt. A többi mellékes. A ‚kép’-nek itt vége. Hogy a faun sípol, hogy a ‚dal’ társainak, vagy ha úgy tetszik: a művelt nagyközönségnek szól, mely elsősorban nem látni, hanem hallani akar valami dalt, mesét, akármit, de valami olyast, mi képzetét és kedélyét foglalkoztatja, — festői nézőpontból nem fontos.

Máshelyt egy kis madárkát énekelni tanít egy faun. Újra nem fontos, hogy a címadó tévedett-e vagy sem; a fő az, hogy élnek, lélekeznek, muzsikálnak, kacagnak és senki másnak, csak maguknak. Mert a természet él, lélekezik, muzsikál és kacag — a saját gyönyörűségére. A festő csak az akciót festi meg, a többi egyéni hangulat kérdése. De minél inkább hallom nézés közben a muzsikát, annál értékesebb a kép, mert meggyőzőtt: megfogott azzal, hogy élményemmé tette a művész élményét: a szón, a fül, a kedély számára.

Ő, nagyon jól tudta Böcklin, hogy a képnek elsősorban színjelenségnek kell lennie, de arról éppúgy nem tehetett, hogy a színek mögött a természet belső életét is észrevette és megértette annak képes beszédét, mint ahogy az impresszionisták sem tehettek arról, hogy megelégedtek a természet felületével, ha folségesen szép színes felületével is, de faunt nem láttak és madárdalt nem hallottak...

Még egy példa: csöndes, sziklás vidéken nagy zajjal lezuhan egy kő. Bizonyára mindnyájan ijedten ugranánk földre s aztán szétnéznénk, honnan és miért szakadt le az a kő? Böcklin képzelete megmozdul; ezt az ijedelmet képben látja, helyesebben képbe foglalható akcióban, mint az őseMBER: a szikla tetejen ül egy pán, az ijeszti meg, talán tréfából, a pásztort, ki ijedtében a kecskékkal együtt futva menekül.

A kép koncepciójának a nézőpontjából az a lelkiállapot fontos, mely a csönd váratlan megzavarására megmozdítja a művész képzetét. E sziklás táj a tikkasztó nyári napsütésben és a még tikkasztóbb csöndben a maga összevisszaszakadt szikladarabjaival, melyekben alig tud megkapaszkodni a növényzet — a kép festői témája. A beléhelyezett és cselekvésre mozdított alakok természetes kiegészítő részei a vidéknek, belőle nőttek ki, hozzá tartoznak, együtt élnek és pusztulnak vele: vagyis nem staffage-ok.

A természet folytonosan változó szín- és életjelensége összekapcsolva az ember folytonosan változó lelkiállapotával, — ez a tárgya a legtöbb Böcklin-képnek.

Tengerképei is épp annyira élnek, mint a szárazföldiek: mindenik egy darab ‚valóság* a szín és forma költészetének abból a birodalmából, hova csak a legnagyobbak juthatnak el ‚csodálásra’. A Najádok játékának színben és élményben fölkacagó életörömétől, az alvó nimfát megleső faunokon át, a Hullámok játékának, a Tengni csöndnek, a Boldogok mezőjének, a Kentaurók

küzdelmének, a Nyári napnak, a Tengeri muzsikának, de különösen a lelki élet kifejezésében a böcklini művészet legmagasabb csúcsát elérő Triton és nereida című képnek színeiben és nem szavakban megírt elégiájáig: a koncepciónak mindenütt ugyanazon formai és tartalmi hangulategységével találkozunk. És micsoda szingazdagság, micsoda színpazarlása az ős természetnek — szeretné az ember mondani, ha nem jutna eszébe, hogy hiszen ezek a jámbor teremtések nem pogány isteneknek, hanem csak egy természetimádó művésznek ártatlan festői víziói!

És a többi, színeiben megfogant dal, óda, himnus, ditiramb, elégia, talán minden költői műfaja az érző: szenvedő és kacagó léleknek Flórától, a Hegedülő remetétől, a Pietától, Krisztus siratásától, a Pásztor panaszától, a Tengerparti villa első koncepciójától, a Halottak szigetétől, az Erdő csöndjétől egész a legenda csodatételéig, mikor Szent Antal prédikációjának a meghallgatására még a halak is kijönnék a vízből, — milyen gazdagsága a kedély életének, mennyi germán elmélyedés a lélek misztériumában!

A festészet ‚képes beszéde‘ a színeiben megfogalmazott szimbólum.

E szimbólum — e mítosz-alkotó erő — volt meg Böcklinben, mint az ősvilágok naív képzeletű népeiből. Ez forrongott képzeletében a természet életének figyelésekor. Mint művésznek joga volt ahhoz, hogy nem törődve kora brutális józanságával és az észet ünneplő gépekkel, megteremtse a korában mindenkitől csak kívülről látott természet helyett a maga költői, belülről látott világát, melyben ez alakok éppúgy ének, szeretnek, nevetnek és éppúgy vágyakoznak ismeretlen világok után, mint ahogy mi élnénk, szeretnénk és nevetnénk, ha tudnánk, ha a Böcklin szeretetével szeretnők a természetet, azzal az erős szeretettel, amelynek ihletére megnyílik a föld és a tenger mélye...

A cselekvésbe indított staffage-t tisztán művészi nézőpontból Böcklin tette a tájjal egységessé, még pedig a kompozícióval oly egyensúlyozottan, hogy képe bizonyos távolságból teljesen átfogható, áttekinthető. E távolságba kényszerítem akarja a nézőt, mikor sok részletet elhagy. Ez elnagyolást sokan tudatlanságnak minősítették, különösen mikor mint „műhelytitok“ kikerült, hogy vázlatkönyve sincs, s ha „anyaggyűjtésre indul“, ki, a szabadba, szemén, szíven és emlékezőtehetségén kívül sem cipel magával. Milyen könnyen feledték, hogy Lionardo, sőt Corot is így cselekedett! Böcklin is mindent emlékezetében raktározott el, s így ott a színeknek, vonalaknak, formáknak, a nyugvó és mozgó alakoknak egész világa volt; sőt egész világa volt olyan lényeknek is, melyeknek egy részét más sohase látta.

S milyen komolyan vette a festés technikai részét! Mennyit kísérletezett, küzdött, csalódott, hogy újra kezdve s kipróbálva minden anyagot és technikát, megteremtse a magáét! A mai festő mindent készen kap. Böcklin nemcsak a vásznat készítette elő türelmesen és próbálta ki a festékek színerejét és tartóságát, egymásra, a szemre és a lélekre tett hatását, hanem a festékeit is maga csinálta, mint a régi nagymesterek. A levegő tisztaságát nem tudja úgy éreztetni, mint Segantini; életét, mint Quade Monet; a színeket nem egyensúlyozza, mint Cézanne; nem imádjá érte a női testet, mint Renoir; a fény nála nem öncél, nem bravúros játék vagy kémiai tudomány, mint a pointillistáknál, hanem mindennél több: őselem, mellyel művészi élményeinek festői intenzitását fejezi ki. Ezt keresi már tanuló korában; ezt később, mikor már az őstermészet ősi, friss, érzéki színhangulatát akarja kifejezni. S kutatása közben mennyire megismeri a színek élet- és lélektanát! Minden érzésskálának megvan nála a maga színskálája, s ezt, ha szüksége van rá, a robbanásig, a legvégső potenciáig fokozza, csakhogy kifejezze, amit látva érzett. Így érte el ezeket a ragyogó, másnál soha nem látott kristályos színeket. Az ő mezőinek a zöldje világít, az ő ege világoskék, a virágok égő pirosak és hófehérek, ha boldog emberek sétálnak tova; de a lilásszürke, sötét szürkés-kék éghoz simul

minden szín; ha titkos vágy és szomorúság emészti alakjait. A színek hangulatébresztő, fokozó vagy lehangoló nejt úgy ismeri, mint egy pszichológus, és úgy alkalmazza, mint a hegedűs a vonóját.

És hogy ferd a tenger életét s a viharzó, fölcsapó, tajtékzó, az elsimuló és mosolygó hullámokat! Mennyire bele lehet látni az ő tengerének a vizébe! A tritonok, nereidák és kígyók teste az elmerüléskor mennyire valóban a vízben van és hogy csillámlik át ezer színben pikkelyes, groteszk testük! A hűvösséget, a nedvességet, a világokat elsodró erőt és a napsugaras mosolyt egyenlő könnyedséggel és biztonsággal érezteti. Igen, ez a víz mély, titokzatos, mítoszteremtő őselem és ez a szín ki tudja e mítoszokat fejteni!

Ha Böcklin alakjait staffage-ul helyezné a tájba, akkor méltán kérdezhettek, mit akar velők mondani? De mivel mindenik alak olyan organikus része a természetnek, mint a hullám, a fű, fa, virág vagy a madárka és mindenik elsősorban csak érzéki szépségű dekoratív folt az egész képben, az alaknak elsősorban festői jelentőségük van és nem irodalmi.

Böcklin sohasem akarta, hogy műveiben mást, mint színekkel, képet lássunk. Nem is adott címet nekik, hogy ne vezesse tévútra, gondolati asszociációkra a szemlélőt. Ha aztán az emlékezetben, meg múzeumkatalogusban való elkönyvelés miatt kellett a cím és más adott neki, ez nem volt az ő hibája.

Ha Böcklin képeiből kikapcsoljuk a gondolati elemet, akkor is elsőrangú festői értékek maradnak vissza. Ha az érzékelemet kapcsoljuk ki, akkor a megmaradt kép néha egyszerű, máskor dekoratív, monumentális színjelenséggé lesz. A nagy színmezőket tervszerűség, tudatos belső erő: kompozíció tartja össze szín- és formaösszefüggésükben és a tér ritmikus benépesítésében, ha nem is olyan tökéletesen, mint Marresnál vagy Puvis de Chavannes-nál.

Valamikor nagy falakról, monumentális festészetről álmódott Böcklin. Nehány kísérlete nem sikerült teljesen, bár nemcsak az Ő festői hibájából. Aztán nem állt több nagy fal rendelkezésére s e perctől kezdve elvesztette vágyainak és eszközeinek már-már megtalált egyensúlyát: szegénysége miatt meg kellett elégednie a kisebb, rájába szorítható képpel. A nagy festői szemléletet a lokálszínek tűzének szakadatlan fokozásával igyekezett pótolni. Ez erőfeszítés érdekes volt addig, míg nagy érzésekkel és látomásokkal szűk helyre szorítva vívódott, de még pályájának alkonyatán túlsúlyra jutott művészetében a tárgyias, sőt banális romantika s a festőileg jogosult és sokszor oly geniósan megoldott szimbólumból irodalom: allegória lett.

Így művészetében a nagyszerűt, ha nem is ölte meg, de csökkentette a kénytelen megalkuvás, annyi nagy tehetség fájdalmas tragikuma. Kétségtelen, hogy a nagy, monumentális festészetre egyetlen kortársa se volt annyira hivatott — még Marrest se véve ki —, mint ő: szín- és formaalkotó képzeletének őseje, az emlékezetében fölhalmozott formakincs, nagy technikai tudása, bámulatos munkaereje Lionardo olyan kései tanítványára vall, ki kedvezőbb anyagi viszonyok között a lehetetlent is meg tudta volna valósítani.

Innen kezdve képeinek eddig ösztönszerűen ősi, geniósi koncepciója mesterkelt lesz. Ezentúl is a természet festői szemléletéből indul ki, azonban kompozíciói eltérnek képesmennyétől: már elsősorban nem dekoratív jelenségek; a színek és a formák nem csendülnek össze a nagy ellentétek harmóniájába; a kompozíció hangsúlyozott része nem vezet a kép központjába; néhol valósággal impresszionistára valló frissesége eltűnik, s minél simább, csiszoltabb lesz a kép felülete, annál inkább szembetűnek az olyan elhagyások és elrajzolások, melyeket a legjobb akarattal is inkább rajzhibáknak, mint szándékos grecoi elnyújtásoknak kell minősítenünk. Bámulatos emlékező-

tehetsége veszt erejéből, mert újabb megfigyeléssel nem pótolja már a kieső részleteket. Már inkább a halálról, mint az életről szemlélődik, mikor végre, a 90-es években, egyszerre annyira felfedezik, hogy ő maga is megdöbbenve, fájdalmasan mosolyog az idők változásán: már későt ő nem tudta, mi ma tudjuk, hogy ez után megért népszerűsége lélektanilag szükséges ellenhatása volt a sok realizmusnak, akárcsak Angliában a Bume-Johnes, Rosetti és Watts, Franciaországban a Moreau művészetének kezdete és sikere.

Azt is tudjuk, hogy Meier-Graefe tévedett, mikor az Ő teljes bukásáról beszélt. Nem, Böcklin nem bukott el, mint ahogy jelentőségében nem bukott el az impresszionizmus se, melynek esztétikája alapján Meier-Graefe halálra ítélte Böcklint. Mindenik megtette a maga kötelességét. Az impresszionizmus — hogy jelentőségének csak legfontosabb mozzanatát említsük: megtanította az embereket látni — Böcklint kivéve, és mindenesetre a Böcklin kárára, mert ha művészete az optikai tájkép korszakalkotó eredményeiben osztozkodott volna, akkor talán ő lehetett volna a tájkép legnagyobb mestere. De így is vannak művészetében elvitathatatlan, ha nem is korszakalkotó értékek. Gyarapította a képírás szín és formakincsét. Új festői élményeken át új festői élményekkel gyönyörködtetett, melyek Urai intenzitásuknál fogva képzőművészetből soha felénk nem áradó hangulati elemekkel gazdagították kedélyvilágunkat. A lelki élet e mélysége kapcsolja össze művészetét az expresszionisták benső életet kifejező törekvéseivel.

Hitvallása lévén, hogy a művészet alkotás és nem szolgálai másolás, hirdette a modelltől való fölzsabadulást és pedig nemcsak a természetben és az aktban, hanem az arcképben is; tehát követelte a szín- és formaemlékezet fejlesztését a természet folytonos megfigyelésének az ellenőrzése mellett, mert meggyőződése volt, hogy az impresszionista fölfogás a festészet csődjéhez fog vezetni, hisz az öregek elfelednek, a fiatalok pedig soha sem tanulnak meg rajzolni és komponálni. (Vájjon nem volt-e igaz?)

Megmutatta, hogy a nagymesterektől hogyan lehet lopás nélkül tanulni. Színszemlélete új, monumentális stílus fejlődésének lehet a kiinduló pontja. Művészi meggyőződését a nélkülözés legkétségbeesettebb napjaiban sem tagadta meg: sem pénzért, sem hírnévért. Klasszikus és pseudoklasszikus „teremtényei“ nem az antik mitológia szolgálai utánzásai, hanem egy moderm természetimádó művész világnézetének festői kifejezői, melyeket az elhithető legnagyobb művészetével keltett életre. Realizmusa a legtisztább idealizmus, mert a természet és a lelki élet oly ártatlan, naív szépségeit ünnepli, melyek hatásukban az élethez való ragaszkodásunkat: tehát optimizmusunkat fokozzák. (S vájjon nem ez-e a művészet célja?)

Hogy elméleti kijelentései és festői gyakorlata között sok volt az ellentmondás; hogy művészetében elsőrangú festői jelenségek mellett csaknem dilettánsra valló tévedései is vannak; hogy néha önhitt és gőgös volt; hogy csak a Menzel elismerésére volt büszke s hogy a tömeg ítéletét megvetette; hogy a szimbolikus művészet jogosultságát hirdette oly korban, mikor az emberek érzésben és gondolatban koldusok voltak; hogy kora művészi törekvéseibe s ezzel a festőművészet fejlődéstörténetébe nem tudott vagy nem akart szervesen beilleszkedni: ez mind lehet igazság, de nem von le abból a legfőbb művészi jelentőségéből, hogy annyi nagy festői egyéniség között megmaradt önálló egyéniségnek és kora legragyogóbb koloristájának, habár nem is az impresszionisták, hanem Tizian értelmében.

Nem ismerünk olyan moderm képzőművészt, ki az életszépségeire, nemes szomorúságaira és bohó naivságaira olyan áhítattal és annyi humorral figyelmetetett volna minket, mint ő.

A görög és a germán lélek az ő művészetében találkozott.

A MODERN VÁLÓPER FÉNYKÉPE.

A MAGYAR köziet házi orvosai csak rövid napokkal ezelőtt is szomorú körképet festettek társadalmunk egyik ragályos betegségétől, a házassági elválásokról s a betegség főokát házassági törvényünk gyengéiben jelölték meg.

Házassági törvényünk végrehajtásában valóban vannak hibák, amikre rá kell mutatni, mert az erkölcsi világrend nincs veszélymentes pozícióban, ha a szigorú törvényeken vészkijáratok vannak, amiken kisurran a törvény igazi szelleme, míg a fókápon betódul a visszaélés.

Mielőtt házassági törvényünk főhibáival foglalkoznánk, vessünk egy szempillantást a perjogi helyzetre.

Csonka-Magyarországon 1921-ben 93.310, 1922-ben 87.871, 1923-ban 78.706, 1924-ben 75.060, 1925-ben 74.382 házasságot kötöttek. A békebelivel szemben csökkenő tendencia nem állapítható meg.

Mennyi már most a válások száma? Bíróságaink előtt 1922-ben 7419, 1923-ban 6.933, 1924-ben 6.105, 1925-ben 5.750 házasság ért véget elválással. Rendkívül nagy számok, mert ha statisztikai összehasonlítást teszünk Nagy-Magyarország viszonyaival, a mai csonka területen legfeljebb 2.500-ra volna szabad rúgnia a válások évi számának.

Ki a bűnös, hol van a hiba?

Amikor 1894-ben megszületett a házassági törvény, megalkotása előtt a tervezet indokolása abból indult ki, hogy „a házassági viszony szabályozásánál számolni kell ássál, hogy e viszony összes alkatelemeiben annyira megromolhatik, hogy a házassági együttélés egyik vagy mindkét félre nézve lehetetlenné válik; ... a házastársi életközösséget tehát kényszerítőleg fenntartani akarni akkor is, midőn a házastársak egymás iránti vonzalma és becsülése végképpen megszűnt, midőn azok helyett gyűlölet és megvetés, a béke helyett egyenletlenség fészkelte be magát a házastársak szívébe és a családi életbe, annyit jelent, mint pusztán az eszményi felfogásból merített elvnek kedvéért feláldozni a gyakorlati élet parancsoló érdekeit^{1*}.

Az emberi lélek mélységeiben szántott tehát a házassági törvény, amikor a válást megengedte \$ ha ezzel elhajtott is a tisztán hitelvi felfogástól, nem akarta a házassági pereket a perek hadának könnyű lovasaivá tenni, hiszen a miniszteri indokolás nem késett azt is kifejezésre juttatni, hogy nem célja a házasságok könnyelmű felbontását elősegíteni s célja „4 felbontást csak a legvégső esetekben megengedni és elejét venni a könnyelmű visszaéléseknek“. Elejét vette-e, ez a kérdés. Alig. Amikor házassági törvényünk híres 77. §-a kimondotta, hogy a házasság felbontását kérheti az a házasság^ kit hitvestársa szándékosan és jogos ok nélkül elhagyott, ha az elhagyástól számított hat hó elteltével bírói határozat ellenére sem tért vissza a másikat hűtlenül elhagyó fél a tűzhelyhez, nem válóperi szélhámosságokra, nem arra számított, hogy e szakasz alapján valótlán bizonyítványokkal felszerelve, egy házasság két hét alatt jogilag is véget ér, hanem azt célozta, hogy „az életközösségnek néha nem elég fontos okból történt megbontása után a másik házastárs azonnal ki ne eszközölhesse“ a válást. Ez a komoly, valóban erkölcsi magasságokban járó törvényi etikum azonban elsikkadt a törvény végrehajtása során. Ezrével válnak el e szakasz alapján házasságok, akik hat hónapig még csak nem is éltek együtt. Elválnak valódinak éppen nem mondható községi bizonyítványok alapján, melyek kiadásának megnehezítését minden eszközzel előmozdítani a társadalom józan érdeke, mert a hűtlen elhagyásos válóper nem Csupán maszk, formalizmus, amely mellett elvesz a törvény etikájának teljes száz százaléka. Nem eltörölni kell tehát házassági tör-

vényünket, hanem a hűtlen elhagyásos válóper operettje helyébe vissza kell a törvénynek megfelelő végrehajtásával a törvény komolyságát állítaná. Ennyit a törvényről.

De kutató szemmel bele kell pillantanunk mélyebben is ezekbe a diszkrét perekbe. Pusztán az, ha a törvény drótakadályaiból pókháló lesz, nem növesztheti meg abnormis méretekben a válóperek számát, már pedig a rohamos növekedés jelenségével van dolgunk. Más okok is hatnak itt.

A statisztikai adatok szerint a vőlegények közül 1921-ben 34%, 1922-ben 38%, 1923-ban 38.7%, 1924-ben 36.1%, 1925-ben 41.5% volt 20—24 éves ilyen korban csak nagyapáink idejében házasodtak az emberek. Az utolsó évtizedek keserves anyagi gondjaiban a házasságra jórészt anyagilag valamelyest megalapozott férfiak, — férfiak és nem gyermekek vállalkoztak, akik a büntető novella szerinti korhatárt alig, hogy meghaladják. Csoda-e, ha fiatalságuk tavaszán levő, anyagilag meg nem alapozott, meg nem érett életfelfogású, tisztán a gyors hevüléstől, a vér forróságától hajtott gyermek-férfiak házasságából csak válóper születik? Igaz, Dante és Kepler, Bürke és Scott huszonhat éves korában már házas volt s Washington és Napóleon huszonhét éves korában, sőt Shakespeare tizennyolc s Franklin huszonnégy éves korában, de akkor nem volt B-lista, az embereknek volt kenyérük, kevesebb volt a gond, napéjgyen volt, nem volt hosszabb az emberi nem alkonya, mint reggele s talán csak Franklin anyósa aggódott, hogy a kis Benjámint el tudja-e tartani majd a lányát, amikor már két nyomda volt az időben az Egyesült-Államokban s kérdéses volt, három nyomdász boldogulhat-e.

Igen nagy tényező azonban a válások szaporodásában a gyermektelenség is. Az 1923-ban válással végétért 6.933 házasság közül 3.896-ban, az 1924 évi 6.*105 közül 3.549-ben, az 1925 évi 5.750-ben 3.306 házasságban nem volt gyermek. Az elváltak többsége tehát gyermektelen. A legtöbb válás a házasság első négy esztendejére esik, a legtöbb válóper oka tehát, hogy az első évek nem adtak kóstolót sem a gyermekáldásból. Beszédes számok, beszédes tények ezek, egytől-egyig azt bizonyítva, hogy minden állam támasza, talpköve a tiszta — gyermek.

Mik tehát az orvosságok?

Kétségtelenül sokat segítene, ha a hűtlen elhagyásos perek alapjául szolgáló különélés-igazolás nem formalisztikus alapon történék, hanem körül volna sáncolva a megbízhatóság garanciáival s ezzel megszüntetnének az ez alapon történő — az összesnek 76%-át alkotó — válópereknek pár hét alatt történő frivol lejárata, mely az igazságszolgáltatás komolyságának éppen nem válik dicsőségére s erősen hasonlít az utcai automata működéséhez.

De ez még nem minden. Valahogy az lett a korszellem, a lányokon hamar, válogatás nélkül túladni, nem nézni meg, a családalapítás ma heroikus feladataira alkalmas-e a vőlegény; s jön a gyors vég, a pár éven belül bekövetkező gyors válás. De frivol és erkölcsellenes szelek is fujdogálnak, melyek el-eloltják a születő gyermek lángját, mondván, a gyermek csak gond, ballaszt, szépségrontó, életnehezítő. Ez a felfogás ma döbbenetes erővel terjed s már nem kell Newyorkba menni, hol egykor a milliomosok utcájában egyetlen gyermek volt. Elősegíti a kenyértelenség, az állások, foglalkozások, kereseti általános lehetőségek bizonytalansága, az erős geológiai rétegek eltűnése, amikor a gazdasági élet pillérei homokra, löszre építvék, a lakásviszonyok, az összezsúfoltság, amely a házasság független, szabad, illatos levegőjét kifűjja a szobákból s a másikkhoz láncoltság nyomasztó, vihar előtti levegőjét teszi a három méter hosszú, három méter széles és három méter magas szobákban uralkodóvá, elősegíti a nők vakmerő öltözködése,

a társadalmi modor, a közeledési és társalgási formák régi hamvának lehullása, a férfi és nő közötti régi finom választófalak elomlása, a kacaj, amellyel kinevetik a múlt férfiát, aki fehérkeztyűs kézzel nyúlt a bál forgatagában a nő derekához s ma néger és félnéger táncokban jut a férfiak nagy része arra a tapasztalatra, hogy többet már nem akar tapasztalni s nem óhajt az 1894: XXXI. törvénycikkkel megismerkedni.

Mint lehet ebben a nagy erkölcsi tűzvészben segíteni? Törvényekkel, rendeletekkel keveset. Iskolával, valláserkölcsi neveléssel, templommal sokat, a gazdasági viszonyok megjavításával is eleget. De a legtöbbet az anyák segíthetnek. Neveljék leányaikat, fiaikat abban a szellemben, mely anyáink szelleme volt. Akkor kevesebb lesz a válóper.

SÁNDORFI KAMILL.

A BETHLEN-CSALÁD.

ISMERETES, hogy Amerikában, hol az emberek, az óvilágiak előtt elképzelhetetlen erőfeszítéssel hajszolják a pénzt, ez a pénz gazdájának csak jólétet ad, tekintélyt azonban nem. Gyűjthet bárki hatalmas vagyont, különcködésével hírhedtté teheti nevét is, a tömegek még sem látnak benne mást, mint egy szerencsésebb sorsú halandót és semmivel són becsülik többre, mint bármely más embertársukat. Hiába kifejezője a nagy vagyon az egyéni ügyességnek, munkabírásnak és rátermettségnek, tisztelet nem jár érte. A dollármilliomosok az emberek szemében csak akkor nőnek meg, ha vagyonukból példátlan bőkezűséggel áldoznak közcélokra, emberbaráti és közművelődési intézményekre. A gigászi könyvtárak és kórházak, egyetemi intézmények és tudományos alapítványok, a közösség érdekében tanúsított áldozatkészségnek ezek a bizonyítékai szerzik meg a Rockefeller -eknek és Carnegie-eknek a tekintélyt, a megbecsülést és a tiszteletet. A tömegléleknek ez a spontán szimpátiája, mely nem tehető mérlegre, nem jelent később sem bevételi tételt a milliomosok számadásában, nem szerez nekik előnyt a politikai életben s mégis vagyonokat áldoznak érte. Reális érdekek hűvös mérlegelése kétségtelen idealizmussal és kötelességérzettel elegyedik itt.

A mi szűk határaink között más a közfelfogás. Nálunk a vagyon már régóta nem kötelez áldozatra. A mi gazdagjaink is hullatnak ugyan néha morzsákat, de leggyakrabban csak áttetszően közeli és sokszor nem is palástolt egyéni érdekekért. Mi az áldozatkészséget a nagy vagyonok uraitól, a történeti nevek viselőitől nem igen várjuk; a sok rossz tapasztalat elszoktatott már ettől bennünket. De mágnásainknak mintha nem is volna szükségük arra, hogy az amerikai milliárdosokhoz hasonlóan szerezzék meg a tömegek tiszteletét. Őket a tekintély, a megkülönböztetett ügyelem már akkor is megilleti, ha a köz érdekében a legcsekélyebb áldozatot sem hozzák. Ők a magyar társadalommal nem pár évtizede vannak csak kapcsolatban, mint a self-made man-ek Amerikának minden világtájáról összegyűlt tömegeivel, ősök évszázadokon keresztül életközösségben voltak társadalmunk széles rétegeivel; kölcsönösen hathattak tehát egymásra s élhették azt a sajátságos lelki életet, amely a történeti kutatás mai eszközeivel még nem ismerhető meg s talán soha nem is lesz felderíthető. Ezek az ősök fonottak össze érzésben és szellemileg a társadalom rétegeivel, ezek tudták kivívni maguknak ily módim a tömegek becsülését, hogy azután fáradt utódaikra örökségül hagyományozzák a tekintélyt.

Az egyik ilyen előkelő, főrangú család tipikusnak nevezhető életét

ismerteti meg velünk Lukinich Imre hatalmas könyve,¹ amelyben a Magyarországon ma legtöbbet emlegetett név viselőjének ősei vonulnak fel. A bethleni Bethlenek is érezték, hogy a vagyon kötelességekkel jár. Ez a kötelességtudat nem hatotta át egyenlő mértékben a család valamennyi tagját; akadtak közöttük olyanok, akiknek terméketlen életéről hamar tovasiklik figyelmünk. De így van ez minden családnál, hiszen az életerős fán is vannak elszáradó vagy satnya ágak. Annál tevékenyebb részt vettek azonban a kulturális életben a család kiválóbbjai. Sietünk megjegyezni: részvételük nem olyan hatalmas méretű, mint a modern amerikai milliomosoké, de másrészt sokkal bensőségesebb, közvetlenebb. Igaz, hogy a család egyes tagjai Erdélynek korukban leggazdagabb emberei, csak hogy ez a gazdagság elmarad nemcsak az újvilág, hanem az anyaország akkori nagy vagyonai mögött is. A Bethlenek nem világrészek közgazdasági életének urai, hanem csak kis falvacskák birtokosai. Ebből a viszonylag kis vagyomból mégis bőségesen áldoztak közcélokra. Indítóokuk azonban nem a feltűnésvágy, hanem a lélek belső kényszerítő ereje. A 17. században külföldön járnak tanulmányutakon, a német és holland egyetemeken szerzik ismereteiket, van, aki éveket is kint él. Itt bővül látókörük, alkalmuk nyílik a hazai és a fejlett európai viszonyok összehasonlítására s visszatérve tudatosan, belső parancsnak engedelmessé próbálják javítani az elmaradt hazai állapotokat. Kulturális alkotásaik ily módon sajtószerű, legegényibb tetteik, mint azt Bethlen Miklós szentmiklósi kastélya is mutatja.

Az építkezési hajlam a család valamennyi tagját áthatotta, a középkorban éppen úgy, mint akár a klasszicizmus korában, mégpedig, úgy látszik, sokkal nagyobb mértékben, mint más családokat. Vannak a Bethlenekkel egykorú régi nagy családok, de a legtöbbször csak egy korban jut kifejezésre az építkezési kedv. A Bethlenek kastélyain minden korszak stílusát tanulmányozhatjuk, de legkevésbé talán mégis éppen azon korét, amelyben leginkább volt divat a fényűző építkezés, t. i. a barokkét. Az ő erdélyi alkotásaik sokkal egyénibbek, a divat múló szeszélyétől függetlenebbek. Az építkezés nem egyszerű kiadási tétel náluk. Az említett Bethlen Miklós is, hazatérve külföldi útjáról, saját tervei szerint kezdi építeni Szentmiklóson kastélyát, amelynek Erdély többi főúri lakhelyétől elütő loggiai mutatják az olasz és francia renaissance épületeknek a tervezőre gyakorolt nagy hatását.

Hasonló finom érzék vezeti a Bethleneket az irodalom terén is. Bethlen Kata szenvedélyesen gyűjti a régi magyar könyveket már abban a korban, amelyben ezek a könyvek még csak szegény diákok és a magyarságért rajongó prédikátorok szemében értékesek. Szeretettel összehordott Magyar Thékáját azután a nagyenyedi kollégiumnak adományozza, amellyel együtt a románok 1849-ben vandál módon ezt is elpusztítják. A könyv szerete természetessé teszi, hogy a tollat maguk is szívesen veszik kezükbe. Az irodalomtörténet több Bethlen nevet ismeri, az pedig egészen rendkívüli, hogy két generációból három történetíró is emelkedjék ki, kik közül Bethlen Miklós emlékiratai minden művelt magyar előtt ismeretesek a költő Zrinyi halálát leíró része révén. Bethlen Elek még azt sem restelli, hogy Keresden nyomdát állíttasson fel, hogy ott nyomassa ki bátyjának, Farkasnak történeti művét s ő a gazdag főúr, más szórakozás helyett, sajtóhibák korrigálásával foglalkozik.

Ezeket az egyéni irodalompartoló s közvetve a magyarságot erősítő törekvéseket méltóan foglalják össze az iskolaügy, a művelődés terjesztése érdekében hozott áldozataik. A híres erdélyi unitárius és református iskolák részére nagy alapítványokat tesznek, sőt Bethlen János maga alapítja még

¹ A bethleni gróf Bethlen-család története. Budapest, Athenaeum, 1927.

a székelyudvarhelyi gimnáziumot, amikor menyasszony-leánya hirtelen meghal. Ugyanő felhasználja kancellári méltóságát arra, hogy a fejedelmet és a rendieket az erdélyi főiskolaért, a nagyenyedi kollégiumért hozandó áldozatokra készítse. Még a 18. században is, amikor pedig az államhatalomnak az iskolaügy terén való túlsúlyrajutásával rohamosan aláhanyatlott már a társadalom áldozatkészsége, az egyik Bethlen, utódja nem lévén, minden vagyonát iskolai és egyházi célokra hagyja. Ezek az önzetlen kulturális alapítványok teszik lehetővé, hogy a nép széles rétegeiből évszázadok alatt ezren és ezren emelkedjenek fel a tudás segítségével arra a jobb emberi sorsra, amelyet a rendiség szellemének korlátai között egyébként soha: nem érhetnének. Ezek az iskolák és alapítványok termelik ki azt az erdélyi értelmiséget, amelynek ma, az idegen hódító porölyütéseivel szemben egyedül iájához való átöröklött ragaszkodása ad ellenálló erőt. A Bethlen-, és a hasonló módon áldozó többi főúri családnak ez a munkássága így még ma is elevenen ható hagyomány.

Ez a pár vonás csak nagyjában tünteti fel azt a kapcsolatot, amely a művelődési életen keresztül a társadalommal Összefüzi a Bethleneket. Közvetlen és szoros ugyan ez a szellemi kapcsolat, de korántsem az egyedüli. A másik már nem ilyen szembeűnő és termékei sem vehetők oly könnyen észre, mint az irodalmi élettel kapcsolatosak, de azért talán még szorosabb, mert ennél a kölcsönös anyagi érdekek is közrejátszanak.

A gazdag, előkelő főúri kastélya, az özvegyiségre jutott feleség udvarháza nemcsak a család és a szolgálzományzat lakóhelye. Ezeket a komoly, százados fáktól beármékolt épületeket nem szabad korunk felfogásának megfelelően úgy tekintünk, mintha a mi atomizált, visszavonult, magabazárkózott életűnkhez hasonló évék morzsolódtak volna le bennük. Korántsem. A főúri családok kastélyaiban a 48-cal záródó rendiség idejében, évszázadokon keresztül, organikus, közvetlen élet van. A ház urán és feleségén, gyermekein kívül mindenkor több-kevesebb távoli fiatal rokon is él ott. Nem cseléd-sorban, de nem is mint vendégek. Tanulás végett keresik fel ezeket a főúri udvarokat a nemes ifjak és leányok. Elfoglaltságuk van bőven; nem hanyélhetnek tétlenül, hiszen a munkás életre készülnek. A nagyasszony közvetlenül ismerteti meg a leányokkal a házi munkát, az úr pedig szintén patriarchális módon vezeti be az ifjakat az államügyek és a közigazgatási teendők intézésébe. Tudják őket tanítani, neveim, mivel ők maguk is ezen a gyakorlati iskolán mentek keresztül ifjúágukban; a későbbi kancellárok fiatalabb éveikben maguk is fáradhatatlanul körmölték a latin levelet. Sajátságos közvetlen, családias légkörben élnek így az emberek s egy familia tagjainak is érzik magukat. így fejlődik ki, erősödik meg az a csodálatos odaadás, amelynek közismert példája Mikes Kelemennek hűséges ragaszkodása bujdosó fejedelméhez. Ez a légkör, amely a főúri kastélyokat betölti, érzésben összeforrasztja az egymástól távol álló embereket, egymás felett levő társadalmi rétegek tagjait, főúrat és szegény embereket. Bár anyagilag súlyos teher ez az életmód, ez az udvartartás, fenntartását mégis kötelességüknek érzik a vagyonok urai. Bethlen Miklós kancellár is, amikor bécsi internálásból otthon súlyos anyagi gondokkal küszködő fiának tanácsokat ad, csak arra inti, hogy addig ne tartson maga körül udvart, amíg adósságai lesznek.

Elnagyolt vonalakban ilyen a Bethlen-család évszázados szereplése. Ezek a közös vonások, amelyek legelőkelőbb főúri családaink múltjában kisebb vagy nagyobb mértékben fellelhetők. A családnak ez az élete adja meg azt az alapot, amelyről az egyénileg kiváló tagok sokszor káprázató magasságba törő életpályájukat megkezdik. A család tekintélye nyitja meg előttük az utat, teszi simává a felemelkedést. Ez előlegezte a gyermekifjúnak a bizalmat, hogy bátran léphessen a küzdőterre s még töretlen, friss tetterével

egyszeriben ott kezdje működését, ahová más családok tagjai csak elfásultan juthatnak fel. A Bethlenek valóban nem panaszkodhattak a sors mostohasága miatt. A középkorban éppen olyan otthonosak a budai királyi udvarban, mint később a többnyire rokon erdélyi fejedelmek környezetében s a 18. századi bécsi érában éppen oly könnyen szerephez jutnak, mint napjainkban, amikor Magyarország mostani miniszterelnökét egy erdélyi kerület már huszonhat éves korában képviselőjévé választotta.

MÁLYUSZ ELEMÉR.

TARLÓZÁS A POLITIKA MEZEJÉN.

KOSSUTH LAJOS „áldott emlékének“ a jegyében írta meg Bethlen István gróf miniszterelnök az azóta már nemcsak a magyar, de a világ-sajtóban is élénken pertraktált karácsonyi cikkét a nemzeti egység és a nemzeti függetlenség nagy kérdéseiről. Politikai tartalmú hírlapi cikk régóta volt ilyen erős hatással a közvéleményre, mint a miniszterelnök e karácsonyi megnyilatkozása, amelyben először cövekeli le teljes határozottsággal azokat a pályavonalakat, amelyek felé belső és külső politikájának útjait irányozza. Nemcsak az a tábor, amely a miniszterelnök politikáját vallja, értékelte a maga súlyos jelentőségének megfelelően a kormányfő karácsonyi cikkének valóságos bel- és külpolitikai programszámába menő gondolatait, de a miniszterelnök politikai gondolkodásával ellentétes ellenzéki pártok sajtója is nagy figyelmet szentelt a karácsonyi cikk markáns eszmemenetének. És non lehet mondani, hogy barátságtalan, avagy éppen ellenséges érületű figyelmet, mert az ellenzéki sajtó is — természetesen a szociáldemokrata orgánum kivételével — egyöntetűen elismerte a miniszterelnök karácsonyi írásának a magyar bel- és külpolitika nézőpontjából való iránytszabó jelentőségét. Valóban a miniszterelnök a szeretet ünnepének előestéjén nem üthetett volna meg méltóbb húrokat, mint amelyek békés és harmonikus zengése mellett egyesülhet és összefoghat az egész magyar társadalom. A politika eseményeinek és történéseinek egész esztendei láncolata mindenre alkalmas, csak arra nem, hogy egyesítse a széthúzó magyar erőket: a miniszterelnöknek ellenben karácsony estéjén sikerült megteremteni a magyar lelkek Treuga Dei-ét egy olyan politikai koncepció megrajzolásával, amelynek keretei között el tud helyezkedni párt- és osztálykülönbség nélkül az egész magyar közélet. Nagyon sivár és nagyon vigasztalan külső formák között folyt volna le a magyar politika múlt esztendeje, ha ez a cikk egy napra, az egyetlen szent este meghitt, bensőségteljes atmoszférájában sem tudta volna összefogni a politikai küzdőtér különböző frontjait és ellenséges vonalait. A miniszterelnök karácsonyi cikkének sikerült ezt az eredményt elérnie és az egységes, osztatlan magyar közvélemény tekintetét az Üdvözítő születésének boldog hangulatában olyan célok irányában egyesíteni, amelyekkel minden magyar ember egyetért és amelyekért mindnyájan készek vagyunk áldozatokat hozni.

A kivétel részleteiről s a megvalósítás eszközeiről lehetnek nézeteltérések a magyar politikai aréna különböző padosrai között, de maga az irány, s a kitűzött cél, a megvalósítandó feladat nem lehet más, mint amelyre a kormányelnök karácsonyi megnyilatkozása — talán először oly szintiszta világossággal és félreérthetetlen határozottsággal az Ő politikai tartalmú megnyilatkozásai között — reámutatott. Az utóbbi időkben divat lett a magyar politikában a miniszterelnök politikai egyéniségét a titokzatosság homályával körülvenni s politikai akcióinak kivált a taktikai és stratégiai elemeit az ő

politikai egyéniségének alapvető színáryalataiként feltüntetni. Hova lenne a magyar közélet és hova az ország, ha Bethlen István abban a kétségbeejtő külpolitikai helyzetben, amelynek hullámai között az ország 1919 után vergődött, nem a legóvatosabb, legtartózkodóbb és a legdiplomatikusabb tapintattal vezette volna az ország hajóját és a forradalmi, ellenforradalmi idők szinte egekig felcsapó zúrvavarában nem igyekezett volna a fékükvesztett elemek között rendet és konszolidációt teremteni? Már százszor is a Friedrich-, a Huszár-, a Simonyi-Semadam- és a Teleki-kormányok sorsára jutott volna s az ország belső gazdasági, társadalmi újjáalkotása követte volna e belső politikai labilitás minden hullámverését. De éppen e karácsonyi cikk hangja a bizonyíték a mellett, hogy a miniszterelnök ismeri a határozott előadásmodor szabályait és tisztában van a politikai konkrétumok alkalmazásának módszerével is, — ha azok ideje és lehetősége elkövetkezett. Soha még érthetőbben és világosabban felelős állásban lévő államférfiú nem fogalmazta meg a nemzet előtt álló külpolitikai célkitűzések tartalmát, mint a miniszterelnök, midőn a karácsonyi cikkében vissza akarja szereztetni a magyarsággal a Duna völgyében „az őt megillető szerepet, amelytől a világháború katasztrofális kimenetele és az azóta létesített mester-séges nemzetközi kombinációk fosztották meg“. Ebben a mondatban, ha azt nem egyoldalú politikai rövidlátással, hanem a lelkiismeretes, komoly politikai felelősségérzet tárgyilagosságával vesszük szemügyre, benne van az a külpolitikai program, amellyel a szélső jobboldaltól a szélső baloldalig terjedő politikai mező minden pártja, mint a magyarság előtt álló egyetlen lehetséges külpolitikai célkitűzésben, egyetért.

De nem hisszük, hogy ne osztaná minden irányzat annak a belső politikának alap gondolatát is, amelyet a miniszterelnök a „haladást szolgálni képes életformák“ megteremtésében és a nemzeti függetlenség megőrzésében jelölt meg. „Magyarország számára — úgymond — irányadó csak az lehet, hogy a nemzeti akarat és a magyar termelő, szociális és szellemi erők számára független nemzeti szellemtől áthatott, történelmi tradícióknak megfelelő, de a haladást szolgálni képes életformákat teremtsen s általában féltő gonddal öröködjék a nehezen visszaszerzett legfőbb kincse, nemzeti függetlensége fölött.“ E belpolitikai program elvi felépítésében egyetlen politikai irányzat sem talált kivétlivalót, ami a kritika a kormányelnök írásának e részlete fölött elhangzott, az sem annyira annak belső tartalmát, mint az ő eddigi politikai habitusával való állítólagos ellentétét vette bonckés alá. Az ellen-zéknek szuverén joga a hatalmon lévő kormány fejének politikai módszerei és politikai kijelentései között ellentéteket keresni, viszont azonban nincsen joga e kinyilatkozások őszinteségét kétségbevonni. Annál kevésbé, miért hiszen a miniszterelnök háta mögött már egy hatesztendős kormányzati múlt áll, amelynek eseményei és eredményei meggyőzhették a legelfogultabb ellenfelét is arról, hogy ha nem is tudjuk mindig, hogy mit akar, arról bizonyosak lehetünk, hogy amit akar, azt azért akarja, mert annak helyes, jó és igaz voltáról meg van győződve. S hogy amit akar, az ellentétben állna a Kossuth Lajos nevével szimbolizált politikai koncepcióval — azt csak Kossuth Lajos politikai eszméinek a teljes félreértésével lehet vitatni. A független Magyarország eszméje éppúgy kossuthi gondolat, mint a „haladás feltételein nyugvó életformák“ megteremtésének a programja, amely utóbbi gondolon, annak helyes értelme szerint, nem lehet más, mint olyan gazdasági és társadalmi állapotok megteremtését érteni, amelyekben minden dolgozó magyar ember, az egységes nemzeti állam keretei között találja meg a boldogulás lehetőségét és a köz érdekében kifejtett munkájának tisztas ellenértékét. Ez a program pedig alig más, mint a jogegyenlőség kossuthi eszméjének a modern társadalmi élet feltételeihez szabott rekon-

strukciója, amely felé bizony az elmúlt hat esztendő alatt, — mióta a miniszterelnök tartja a kormányzás gyeplőit —, az elfogult politikai és pártgondolkodás minden ellenkező kritikája ellenére is, figyelemreméltó haladást tettünk.

PEDIG HÁL' ISTENNEK, jócskán van módunk e politikai elfogultság és rövidlátó párt szemlélet kirívó példáiban gyönyörködni. Legutóbb az egyik fővárosi ellenzéki párt temperamentumos vezetője vitatta el a miniszterelnöktől e belső és külső konszolidációs munka minden eredményét és minden érdemét. Ezek az eredmények ez ellenzéki vezérférfiú frazeológiája szerint nem a Bethlen-kormánynak, „hanem az időnek és a nemzet regeneráló képességének a sikere, amely akkor is hat és dolgozik, mikor a konzulok vadásznak és üdülnek“. Ez az ellenzéki politikus ugyanilyen erővel és jóakarattal elvitathatja az orvosi tudománytól is azt a jelentőséget, hogy a beteg emberi szervezet meggyógyításában bármi része is volna. Hiszen végső eredményben itt is az idő és a szervezet regeneráló képessége végez el mindent s a tudománynak a gyógyítás közvetlen folyamatában vajmi kevés aktív szerep jut. De hát a bajt felismerni, a gyógyulás előfeltételeit megteremteni, a talpraállás eszközeit megszerezni, a gyógyulás akadályait eltávolítani, a szervezetet megerősíteni, az orvosságot előállítani, a gyógyuló szervek lábbadozására ügyelni, a beteget a visszaeséstől megóvni — vajjon ez mind, mind jelentéktelen, számba nem vehető aktivitás-e, ennek az ellenzéki politikusnak felfogása szerint, egy beteg állami és társadalmi szervezet egészségének a visszaadásában? Nem vonjuk kétségbe, a főérdem magáé a szervezeté, amelynél — ha sejtjeiben és idegrostjaiban nem lett volna életerő — hiába lett volna a legkiválóbb specialisták minden tudománya és fáradtsága, a beteg nem bírta volna el a gyökeres politikai és gazdasági kúrát és elpusztult volna Európa mütőasztalán. De viszont, ha a hozzáértő orvosok el nem távolítják, a különben életképes szervezet szöveteiből a kórokozó csírákat, meg nem akadályozzák a baj további elhatalmasodását és nem vezetik reá a gyógyulás természetes útjára, hiába lett volna idő és hiába a regenerálóképesség, a nemzet menthetetlenül áldozatul esett volna a pusztító kórnak, amely a háború katasztrofális elvesztése és a belső forradalmak lázrohama következtében támadta meg legyengült szervezetét.

A SZÖVETKEZETEK KÉRDÉSE, illetve helyesebben, a szövetségi mozgalom állami támogatásának kérdése is a politika napirendjére került, közvetlenül karácsony előtt egy nagyon impulzív és sajnos, nagyon elhamarkodott felszólalás apropójából. Mindig veszedelmes útra téved a politika, valahányszor közvetlen, vagy közvetett politikai célokat nem politikai eszközökkel igyekszik kiverekedni magának, hanem olyan intézményeket és intézkedéseket használ fel a maga talán különben érthető és tiszteltreméltó céljainak az elérésére, amelyeknek sem a politikához, sem pedig a politikai küzdőtér egyik, avagy másik érdekelttségéhez nincsen köze. Ha pedig valamelyik politikus nincsen a politikával, a politika vitelével és a vivőivel megelégedve, úgy támadja és buktassa meg őket a politika harcmezéjén, a politikai harcmódor fegyvereivel, de ne bántsa, még csak ne is érintse azokat az intézményeket, amelyek nem a politikának és a politikusoknak, hanem valamely átfogó jelentőségű, magasabb gazdasági és szociális szükségyszerűségnek köszönhetik a létezésüket. A magyar szövetségi mozgalom immár harminc esztendeje, hogy törvényes és intézményes formában teljesít nagyjelentőségű gazdasági, szociális és kulturhivatást a magyar társadalom leggyengébb és legelhagyatottabb társadalmi rétegeinek erkölcsi és anyagi felemelése érdekében. Olyan korszakban nyerte el a jelenlegi törvényes és intézményes szervezetét, amely pedig a gazdasági liberalizmus

ortodox felfogásában látta az államkormányzat gazdaságpolitikai missziójának az alfáját és ómegáját és nem sok érdeklődést tanúsított a dolgozó kisemberek gazdasági és szociális igényei iránt. És ez a kormányzat mégis szükségét látta e szövetségi szervezkedés szabad kibontakozásának, sőt azt még a mai arányok szerint is jelentős állami segítséggel támogatta.

A háború és a forradalmak utáni korszak az egész világon meghatározta a szövetségi szervezkedés gazdaság- és társadalompolitikai jelentőségét, ami érthető is, hiszen a szövetségi a tudomány és a gyakorlati élet mai álláspontja szerint szinte az egyetlen konkrét szervezeti és vállalati forma, amely az egymagukban gyenge és pusztulásra ítélt erőket meg tudja menteni a kapitalista koncentráció megsemmisítő felszívódásától, amely egyesíti, megszervezi és a termelés szolgálatába állítja ez önmagukban jelentéktelen és terméketlen gazdasági energiákat és ezáltal lecsiszolva a kirívó társadalmi és gazdasági ellentéteket, tudja háritani a nemzeti közösség feje felől a társadalmi forradalom megrázkódtatásait. Napjaink gazdasági fejlődésének az iránya pedig határozottan igazolni látszik azt a modern gazdaságpolitikai elméletet, amely szerint a mai gazdasági élet az úgynevezett „szövetségi állam“ kialakulása felé tendál, — a szövetségi állam felé, amelynek gazdasági erői és funkciói az egyének szabad társulásán és kooperációján alapuló és a nemzeti közösség egyetemes érdekek alá rendelt szövetségi-vállalati formák segítségével volnának megszervezve. És valóban magának a kapitalizmusnak az evolúciójában is észlelhetünk olyan tüneteket, illetve reformtörekvéseket, amelyeket minden túlzott képzelőerő nélkül a szövetségi alapelvek érvényesülésével lehet magyarázni.

Hogy a magyar kormány állami segítséggel támogatja a szövetségeknek az egyén megmentésére, gazdasági megszervezésére, a társadalmi és gazdasági ellentétek lecsiszolására irányuló közérdekű munkáját s ezzel egyrészt elősegíti az általános gazdasági fejlődés természetes folyamatát, másrészt pedig pozitív intézkedésekkel nyúl a nemzet legelhagyatottabb rétegeinek a hóna alá, az nem főbenjáró bűn, még csak nem is hiba, ellenkezően egy magasabbrendű kormányzati feladat felismerése és teljesítése. Annál is inkább, mert e szövetségek éppen az erkölcsi tekintetek szerint igazodó, közérdekű munkásságuk következtében az inflációs korszakban elveszítették a tőkék túlnyomó részét, másrészt viszont azok a gazdasági és szociális feladatok, amelyeket rendkívüli idők vetettek fel s amelyeket most nekik kell megoldaniok, ugyancsak megszorodtak. Sem Angliát, sem Amerikát, sem Francia-, Olasz- és Németországot nem lehet vádolni azzal, hogy ellensége volna a kereskedelemnek és hogy a „reakciós“ gazdasági politika székértelője, mégis olyan hatalmas összegekkel támogatja mindegyik a szövetségi mozgalmat, amelyek mellett a magyar szövetségeknek juttatott állami milliók még relatíve sem jöhetnek számba. Lehet, hogy vannak hibák egyes szövetségi intézményeknél s az is megeshetik, hogy egy-egy, a szervezés állapotában levő szövetségi ág érzékeny veszteségeket szenvedett, de ebből csak az következik, hogy ki kell javítani az elkövetett hibákat, be kell hozni a szenvedett veszteségeket, nem pedig az, hogy ki kell irtani az eszmét, az intézményt és a kormányt, amely az eszmét és az intézményt támogatja. Hiszen az egész magyar szövetségi ügy napjainkban éli a kialakulás forrongó korszakát s úgy gazdaság-, mint jogpolitikai szempontokból intézményes reformokra szorul, hogy megszerezze magának azokat a stabil kereteket, amelyek között a fejlődés lehetősége nincs elzárva előtte. Aki közéleti férfiú, tehát szívén viseli a magyar szövetségi ügy sorsát, az inkább az intézményes reformok megvalósítását sűrge, ne pedig fegyvert kovácsoljon magának néhány szövetségi hibából és balfogásból, fegyvert, amellyel bár nem a szövetségekre kíván célozni, mégis azokat találja fel.

MIKOR E SOROKAT írjuk, a szocialista pártkongresszus még nem tilt össze, hogy a napirendjére tűzött, aktuális szocialista kérdések között a politikai passzivitás kérdésében is határozzon. A magyarországi szociáldemokraták legfelsőbb areopágja ennél fogva még nem foglalt állást Garami Ernő karácsonyi üzenete, vagy ha tetszik, jótanácsa tárgyában és nem döntötte el, hogy a szocialista párt honatyáit kiharancsolja-e a dunaparti parlament boltívei alól a politikai passzív rezisztencia Mons Aventinusára? Ma még tehát nem áll módunkban a szocialisták e kérdésben elfoglalandó határozatát kritika tárgyává tenni s még csak azt a felemás passzivitást sem vehetjük szemügyre közelebbről, amelyet Garami Ernő — a magyarországi szociáldemokraták e szabadalmazott „greatoldman“-je — a parlamenti bizottságok munkájában való részt nem vétel elvének kimondásában ajánl a pártkongresszus figyelmébe. Garami Ernő jótanácsa szerint ugyanis, mivel a szocialisták a törvényhozás munkájában számbeli gyengeségük miatt nem tudják befolyásukat érvényesíteni, a jövőben a parlament érdemleges munkájától teljesen zárkózzanak el és azt csupán a szocialista politikai demonstrációk céljaira vegyék igénybe. Vagyis a képviselőház csak tribün legyen a szocialisták számára kifelé, a tömegek felé, ahol a mentelmi jog védelme alatt a jelenlegi állam- és kormányrendszer ellen szabadon izgathatnak, amit a parlamenten kívül nem lehetne törvényes következmények nélkül megtenni. A magyar közvélemény egészséges politikai felfogása és ítélőképesége a megfelelő fogadtatásban részesíti e nem sok politikai iskolázottságra és felelősség-érzetre valló elgondolást, amely, ha részben is valóra válik, újabb bizonyóságot szolgáltat — ki tudja hányadszor — a magyar szocialisták politikai érettségének és felelősségérzetének feltűnő fogyatékoságáról.

Harminc-negyven esztendőn át küzdött a magyarországi szociáldemokrácia a törvényhozás munkájában való részvételért és a parlamenti demokrácia érvényesüléséért. S most, hogy e több évtizedes politikai küzdelem gyümölcseit élvezheti, megtagadná az egész magyar parlamentárizmussal a közösséget, csak azért, mert a maga politikai ideológiáját nem tudja alkotmányos úton reaktíválni a törvényhozás többségére! Bizony szép demokratikus felfogásra vall az a gondolkodás, amely kicsinyes hiúsági és presztízskérdések miatt duzzogva fordít hátat a parlamenti munkának és parlamenti képviselő nélkül hagyja egy tekintélyes politikai réteg érdekeit, csak azért, mert abban az az „abszurd” dolog történik, hogy nem a kisebbség, hanem a többség akarata érvényesül. Ezért érdemes a komoly törvényhozási munkát a pártagitáció kétes értékű dicsőségéért cserbenhagyni, a parlament padjait népgyűlési dobogóvá sülyesztetni és a törvényhozó felelősségteljes hivatását a politikai agitátor, mindenesetre hálásabb, de súlytalanabb szerepével felcserélni.

Ismételjük, ma még nem tudjuk, hogy dönt a legfelsőbb szocialista tanács,¹ de hogy a szecesszió terve egyáltalán komoly tanácskozás tárgya lehet, jellemző a magyarországi szocialista politika teljes impotenciájára és eszmeszegénységére. A magyar politikai alkotó munka normális menetét nem igen fogja érinteni ez a szocialista párthatározat, akárhogy szóljon is, mert a legrosszabb esetben is csak az történhetik, hogy a szocialistapárt de jure legazilál olyan állapotokat, amelyek de facto már úgyszólván fennállnak. A szocialista képviselők ugyanis eddig sem igen tekintették egyébnek a parlamenti missziójukat, mint a veszélytelen, gránát-, ügyész- és bíróságmentes politikai agitáció korlát- és féknélküli lehetőségének.

ANTAL ISTVÁN.

¹ A cikk megírása és megjelenése közötti időben — amint ismeretes — a szocialista pártkongresszus már elvetette a passzivitás tervét. Ez a körülmény azonban nem változtat a cikk megállapításainak elvi értékén.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE.

A EPPEN elmúlt év megtevesztően zavaros és nem érdektelen képéből nem bontakozik ki semmiféle olyan megbízhatóan pozitív irányjelző, amelyet megközelítő pontossággal vehetnénk a jövő fejlődés alapjának. Nem tudjuk, vájjon a nyugtalanító jelek és mozgalmak a nagy vulkanikus földrengés által feldúlt geológikus rétegek utórezgései-e és így a lassan megnyugvó tektonikus elhelyezkedést jelzik, vagy pedig egy új és a legutóbbinál még katasztrófálisabb, mindent feldúlással fenyegető földmozgásnak balsós előjelei-e? Nevezzük azokat, akik mindenben az eljövendő új háború tüneteit vélük felfedezni, az egyszerűség kedvéért pesszimistáknak, azokat pedig, akik a kibékülés és az ellentétek összeegyeztetésének momentumait látják meg leginkább, optimistáknak (elképzelhetnénk más terminológiát is); ha ebből a szemszögből az elmúlt utolsó két hónapra tekintünk vissza, egész pontosan megállapíthatjuk, hogy november a pesszimistáknak volt jó hónap, míg karácsony hava az optimistáknak látszik igazat adni. Ki tudná megmondani, hogy a mi sokat átélt nemzedékünk életében lesz-e maradandóan az egyik csoportnak, vagy egyáltalában lesz-e valamelyiknek igaza?

November n-én Párizsban aláírták a már mintegy másfél év óta parafáit franda-jugoszláv barátsági szerződést. A nagy ünnepiesség, amellyel ezt az aktust mind francia, mind szerb részről díszítették, nyilvánvalóan mutatta, hogy ennek a szövegében régen kész és látszólag békés irányú szerződésnek mindkét fél közvetlen taktikai jelentőséget kíván tulajdonítani.

November 22-én az olasz-albán közös védelmi szerződés hozta, mintegy az előbbire válaszul, újabb izgalomba a világot. November 24-én meghalt Bratianu Jonel, Oláhország diktátora és ez az esemény is feltárta a békeszerződések általi megeremtett államok gyenge állagát és mindazt a veszélyt, amit ez a helyzet a béke nézőpontjából jelent. November 27-én a lengyel kormány a Nemzetek Szövetségének Tanácsához appellált, rámutatva a lengyel-litván helyzet kritikus veszélyességére. Majdnem egyidejűleg a varsói új szovjetkövet tiltakozó jegyzéket nyújtott át Zaleski külügyminiszternek, amelyben kormánya bejelentette, hogy Litvánia területe integritásának vagy függetlenségének veszélyeztetésében érdekei sérelmét látná. A Leszerelési Konferencia Előkészítő Bizottságának november 30-ára Genfben összehívott negyedik ülészakán nyugtalanító momentumként Litvinoff helyettes külügyi népbiztos vezérlete alatt megjelent a Szovjet delegációja. A javaslat, amelyet kormánya nevében beterjesztett, leszerelési teljességével a legutópikusabb pacifistát is kielégíthette volna ugyan, mégis, tekintve, hogy ez nyilvánvalóan inkább csak hazacímzett propaganda volt, komolyan nem vehette senki. A Szovjet genfi megjelenésének valódi célja a hatalmak között a leszerelés kérdésében fennálló s amúgy is mélyreható ellentétek további kiélezése volt.

A december hónap eseményei közül a „békét és a nemzetek közötti egyetértést“ komolyan és tartósan veszélyeztető eseményként hozzávehetjük a november nyugtalanító sorozatához az erdélyi diákszavargásokat is. A december 4-ére a bukaresti kormány engedélyével, nyilvánvalóan kihívó szándékkal, Nagyváradra összegyűlt oláh diákkongresszus megfelelő előkészítés után és a láthatólag jószemmel tűrt agitáció hatása alatt már az első napon éles magyar- és zsidóellenes tüntetést, zavargássá és pusztítássá változott át. Elpusztított és kirabolt magyar szerkesztőségek, üzletek és magánházak, véresre vert és megbicskázott emberek jelezték az oláh felsőiskolai ifjúságnak, a nagyromániai intelligencia reményének majdnem

egyhetes kollektív tevékenységét, melyet e „demokrata-liberális” elvek szerint kormányzott állam hatóságainak passzív asszisztenciája megfelelően egészített ki.

A magyar közvéleményen átviharzó felháborodásnak, amelynek visszhangja mutatkozott Franciaországban éppen úgy, mint Olaszországban, Németországban éppen úgy, mint Angliában és az Egyesült-Államokban, s a magyar testvérek barbár üldözése feletti elkeseredésnek méltóságteljes és kemény hangot adtak a magyar kormány képviselői is a magyar parlamentben. Ezenkívül a kormány bukaresti követe útján rámutatott arra is, hogy a barátságos szomszédi viszony fokozatos kiépítésére irányuló törekvés kudarcot kell, hogy valljon, ha nemcsak hogy a magyar kisebbségeknek biztosított jogokat nem fogják a szomszéd államban respektálni, hanem élet- és vagyonbiztonságáról sem fognak kötelességszerűen gondoskodni. A magyar kormány józan mérséklettel nem ment tovább ennél.¹ Az a komoly, intő hang, amellyel még a Temps, a Quai d'Orsay officiózusa is figyelmeztette Bukarestet arra, mily veszélyes következményei lehetnek ezeknek az eseményeknek, akár a gondatlanság, akár a vétkes egyetértés vádját bizonyítják is rá a kormányra, beszédes jele annak, hogy Románia politikai és pénzügyi hitele mily mértékben csökkent az utolsó hónapok folyamán és különösen a nagyváradi események következtében.

Hiszen nem kis mértékben rendítette meg Románia hitelét a karlista mozgalom sem, amely kevéssel Bratianu halála előtt, az Avarescu-kabinet volt pénzügyi államtitkárának, Manoilescunak elfogatásával érte el tetőpontját. Manoilescu Carol hercegtől hozott leveleket különböző pártvezérekhez; Bratianu alkotmány- és államellenes tevékenységnek minősítette ezt és Manoilescut haditörvényszék elé állította, amely a bizonyítékokat nem találta elegendőnek és a volt képviselőt felmentette. Vájjon ez az ítélet s egész erőszakos politikájának ez a katonai részről jövő kritikája rendítette-e meg a kétségtelenül nagyvalóságú Bratianu Jonel egészségét és tette-e őt egy, önmagában csekélyebb jelentőségű, infekciózus betegség áldozatává, vagy pedig helyes az a francia részről szuggesztív felfogás, amit azok osztanak, akik az oláh gondolkozásmódot és politikát ismerik, hogy a román diktátor maga adta a felmentésre szóló utasítást a törvényszéknek, nem tudhatjuk? Való, hogy Bratianu halálával nagyon súlyos csapás érte az általa nagyra tartott, de kohéziójában és szervezetében kicsinynek bizonyuló és kultúrájában hátramaradt országot. Bratianu Vintila csak a nevet hozta magával, de sem a képességet, sem a tekintélyt; a pártot s ezzel a kormányzást sikerült megtartania, dacára a nemzeti parasztpárt éles és meg nem szűnő támadásának, amely a nagyváradi eseményekből új táplálékot nyert. A kariizmus egyelőre még mindig csak jelszó, amelyet a nemzeti parasztpárt a politikai szükséghez képeit használ fel. Ha a Carol jelszó bizonyul erősebbnek a kormány megbuktatására, ehhez fognak folyamodni; ha köztársasági propagandával lehet többet elérni, ezt az utat fogják az erdélyi román politikusok a regáttal való konfliktusban választani.

A Nemzetek Szövetsége tanácsának december 5-én kezdődő 48. ülésszaka jelezte a feszültség enyhülését. A magyar-román agrárperben nem hozta ugyan meg a döntést, de talán nem túlozunk, ha megállapítjuk, hogy a helyzet számunkra érezhetően javult. A nagy „law-Lordok” fellépése a Lordok Házában a magyar jogi tétel mellett, nem maradhatott hatás nélkül a brit külügyi államtitkár felfogására sem. Habár ő eredetileg politikai kérdést látott a vitában, most már önmaga előtt volt kénytelen beismerni,

¹ A nagyváradi rombolás kapcsán felmerült kérdésekkel a kisebbségi jogvédelem és a Nemzetek Szövetsége feladata nézőpontjából a Magyar Szemle e számában Magyary Géza foglalkozik.

hogy a nagy nemzetközi jogi kérdés, amely a probléma helyes vagy helytelen elintézéséhez fűződik, szintén politikai következtetésekkel terhes és így Sir Austen Chamberlain is (hómmel fogadta azt a hírt, hogy a magyar kormány, engedékeny felfogását bizonyítandó, közvetlen tárgyalási ajánlatot tett a bukaresti kormánynak, amely a kölcsönös jogi álláspontok fenntartása mellett az anyagi kiegyezést lenne hivatva megtalálni. A Titulescu külügyminiszternek Genfben való megérkezése vagy meg nem érkezése körüli, kissé nem egészen európai ízű huzavona, szintén nem járult hozzá ahhoz, hogy az oláh álláspont tekintélyben Öregbedjék. Hogy azután a közvetlen tárgyalásoknál, dacára az angol külügyi államtitkár Bukarestben kifejezett kívánságának, vajjon az egyik korrekt jogi gondolkodású állam nincs-e határozott hátrányban a balkán módszerekkel szemben, az más kérdés: a feleletet erre a kérdésre még a tanács márciusi ülészsaka előtt meg fogjuk kapni.

Az optimisták, (kik a Nemzetek Szövetségében a béke fenntartásának egyik hatalmas eszközét látják, nagy elégtétellel mutattak a decemberi ülészsak kétségtelenül jelentős eredményeim, amelyek közül különösen a lengyel-litván konfliktus szinte drámaian érdekes elintézése magaslik ki. A nagy genfi intézménynek ismét sikerült egy háborús veszélyt elhárítania, és pedig olyan háborús veszélyt, amely a Szovjet érdekeltségénél fogva, sokkal nagyobb méretűvé válhatott volna, mint amilyennek eredeti arányai mutatták. Mi, akik a Nemzetek Szövetsége iránt a legnagyobb tisztelettel viseltetünk, akik komolyan reméljük, hogy a kezdet nehézségeit legyőzve, valóban azzá fog válni, aminek alapítói ezt az intézményt tervezték: az igazságos béke formálójává, megalkotójává és fenntartójává, mindazonáltal kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy a Szövetség csak akkor fog hivatásának és feladatainak megfelelni, ha nemcsak formailag hárít vagy odáz el akút konfliktusokat, hanem a nemzetek hite által adott tekintélyének teljével megkísérli a bajoknak mélyére jutni és gyökerükben orvosolni azokat. Kovno és Varsó között sikerült a látszólag háborúval fenyegető krízist formailag megoldani, s a két állam között közvetlen tárgyalások útját megnyitni. A nagy ellentét — a vilnai kérdés — ellenben nyitva maradt. Ehhez nem tudtak hozzányúlni: a könnyű megoldást a litvánok makacs ellenállása teszi lehetetlenné, a nehéz megoldásra a birtokon belül levő Lengyelországgal szemben gondolni sem lehet. Így meg kellett elégedni azzal, hogy Pilsudski és Voldemaras elszívták a békepipát, a tanács pedig a régi bürokratikus tapasztalatban bíz, hogy az elfektetett aktát az idő elintézi. Azonban a Nemzetek Szövetségének nem volna szabad elfelejtenie, hogy diplomáciai elődjének az „európai koncertnek“ is sikerült 40 éven át számos nagyjelentőségű viszályt „elintéznie“ —amíg a sok elintézett konfliktus anyaga mind egyszerre lángra nem lobbant a világháborúban. Az újrendszerű világkoncertnek ennél alaposabban kellene dolgoznia.

Amíg az északon fenyegető fegyveres viszályt — a lengyel-litván antagonizmust¹ — sikerült békére áthangolni, addig a sokat vitatott genfi „atmoszféra“ megkísérelte némi enyhülést hozni az olasz-francia viszonyba is, amely kezdett kényelmetlenné válni. Az olasz-albán szerződést, amely riposzt volt a francia-jugoszláv szerződésre, azonban nyomon követte Briand barátságos „invite“-ként ható beszéde a Szenátus Külügyi Bizottságában. A Franciaországban lakó olaszok jogi státusát a viszonyosság alapján rendező s ezzel erősen megjavító modus vivendi, melyet Briand és az olasz nagykövet a francia külügyminiszter genfi utazása előtt írt alá, és Mussolininek

¹ Eszel az eseménnyel Gratz Gusztáv foglalkozik a Magyar Szemle c. szemléjének második cikkében.

a Dépêche Tunisienne számára igen barátságos hangon adott interjúja, továbbá korrekt minisztertanácsi beszámolója, hozzájárultak az elkomolyodó helyzet megjavításához. A római új francia nagykövet, M. de Beaumarchais feladata lesz, amidőn e hó folyamán elfoglalja állomáshelyét, hogy ezekből az elemekből olyan fokú és mértékű közeledést tudjon kidolgozni, amely lehetővé tegye Briand és Mussolini személyes találkozását s a függő kérdések egész komplexumának rendezését.

Egyidejűleg Belgrád és Róma között is megindultak a helyzet tisztázását célzó tárgyalások. Hiszen Olaszországnak az a követelése, hogy pozíciója, mint a Balkánon legelsősorban és legerősebben érdekelt hatalom és mint az Adria kizárólagos uráé elismertessék, mindenekelőtt Jugoszláviát, közvetve Franciaországot és harmadsorban aztán a Nemzetek Szövetségét érdeklí.

Kétségtelen, hogy Nagy-Britannia mind az olasz-jugoszláv, mind az olasz-francia viszony békés rendezése mellett foglal állást: érdeke változatlanul a béke fenntartása és Európa prosperitásának fejlesztése. Brit befolyásnak tulajdonítható a franciák barátságosabb állásfoglalása és joggal feltételezhető az összefüggés Sir Ronald Grahamnak, a római brit nagykövetnek Chamberlainnal való genfi találkozása és Mussolininek a latin testvér iránti szeretettől áthatott szavai között.

A béke politikája mindenestre hatalmas eszközzel gazdagodott a lírának hirtelen elhatározással történt stabilizációja következtében. Az olasz valutának másfél évvel ezelőtt megkezdett revalorizációja súlyos krízist hozott az apennini félszigetre. A gyors emelkedés (1926 augusztusban a líra font-paritása 148 volt, egy évvel később már csak 83 lírát kellett egy fontért fizetni) a kivített rendkívül megrágította: az exportipar az egész vonalon majdnem 30%-os deficittel dolgozott; a termelés e válsága gyors orvoslást követelt: abba kellett hagyni a „líra nagy hadjáratát“ és megelégedni az elért eredménnyel. A helyreállított államhitelet nagy sikere az, hogy a készítéshez szükséges aranyfedezeti hitel legnagyobb részét (75 millió dollárt) a Bank of England és a Federal Reserve Board vezetése alatt kooperáló központi jegybankok (köztük a Magyar Nemzeti Bank) bocsátották a Banca d'Italia rendelkezésére (további 50 millió dollárt a Morgan bankház vezetése alatt álló pénzcsoport hitelez). Ennek segítségével a Duce, Volpi pénzügyminiszterrel együtt a lírát a fonttal szemben 92*46, a dollárral szemben 19-es árfolyamon stabilizálta. A 17.500 millió lírás bankjegyforgalomnak 17.497 millió líra a fedezete, és ez rendkívül erős védelmet jelent.

Ez a tranzakció egyik fontos lépése a nagy jegybankok együttműködését célzó nagyszabású akciónak, melyet az Angol Bank kormányzója, Mr. Montague Norman, elsősorban az Egyesült-Államok jegy kibocsátó intézetével egyetértve indított meg. Ez a lépésről-lépésre, biztos kézzel fejlesztett teljes realitású pénzügyi „népszövetség“ a nervus rerumot, a hitelt tartja szinte megingathatlanul kezében és ezzel valószínűleg döntő szót és befolyást szerez magának a béke fenntartásának' kérdésében.

A német-francia viszony alakulására a Dawes-terv jövője lesz elhatározó befolyással. A jóvátételt ügynök jelentése a harmadik évről meghozta Mr. Parker Gilbertnek múlt év október 20-án a német kormányhoz intézett komoly, figyelmeztető levelének kiegészítését. A minden befolyástól független Mr. Gilbert jelentésének befejező részében rámutat arra, hogy előbb vagy utóbb elkerülhetetlenné fog válni a jóvátételi összeg végérvényes meghatározása, hogy, úgymond, a német kormány a maga egészében ismerje azt a feladatot, amelynek végrehajtására vállalkozott és saját felelőssége alatt s minden idegen ellenőrzés nélkül gondoskodik teljesítéséről. Míg a német

sajtó, talán taktikai okokból is, nem foglalt el egyöntetű álláspontot e tervvel szemben, mert talán még nem is tudta eldönteni, vajjon, mily mértékben válik ez a megoldás számára előnyössé, addig Poincaré nyilvánvalóan ugyan-csak taktikai okokból mereven formális jogi álláspontra helyezkedett, kijelentve, hogy a jóvátételi főügynöknek nincs joga e kérdés tárgyalására, hogy a jóvátétel! összeget a londoni konferencia 132 milliárd márkiban állapította meg, s ezen csak a jóvátételi bizottságban képviselt hatalmak kormányai változtathatnak. A jóvátételi bizottság volt elnöke s a francia sajtó egyértelműen mutattak rá arra, hogy ez a probléma viszont elválaszthatatlan a szövetségek közötti adósságok kérdésétől és amíg azt minden vonatkozásában nem rendezték, addig a német jóvátételi összegben sem eshetik változás. Hogy ezt a figyelmeztetést az Óceánon túl is megértették, sőt talán nem is várnák erre — hiszen Parker Gilbert valószínűleg állandó érintkezésben van a washingtoni Treasuryvel — annak jele, hogy a Fehér Hához közel álló New-York Herald Tribune már alaposabban, programmatikus részletességgel foglalkozik is a kérdéssel és hogy rajta kívül is több prominens amerikai pénzügyi kapacitás dolgozott ki tervet e két probléma együttes megoldására. A terv abban állna, hogy a Németbirodalom jóvátételi adósságának összege a Dawes-terv által körvonalazott és a tapasztalatok alapján helyesbített fizetési képességeinek határai között megállapíttassék; ez természetesen a londoni tervhez képest nagyarányú redukción jelentene. Viszont a szövetségeseknek az Egyesült-Államokkal szemben fennálló tartozása is megközelítőleg hasonló vagy egészben pontosan azonos összegre redukáltatnék. Az ilyen módon rögzített jóvátételi adósságnak megfelelő összeget a Németbirodalom, a Dawes-tervben megállapított biztosítékok igénybevételével, — valószínűleg szukcesszíve több tranche-ban — kölcsön formájában venné fel az amerikai piacon, ami által a reparációs hitelező államok egyszerre tekintélyes összegekhez jutnának, míg Németország fizetési kötelezettsége nemzetközi jogból magánjogivá válnék és ezáltal esetleges politikai változásoktól függetlenítenék. A washingtoni kormány egyelőre nem látszik tudomást venni erről a tervről, amely tehát ma még inkább csak a teoretikus megvitatás stádiumában van. Ha azonban egyszer ez a lehetőség valóra válik, akkor az Egyesült-Államoknak Európához való viszonyában, úgy gazdaságilag, mint pénzügyileg és politikailag szinte beláthatatlan távlatot fog megnyitni.

A föld leggazdagabb állama viszonyának az adós államokhoz — a világpolitika e minidig kényesebbé váló problémájának — két nagyon érdekes megnyilatkozását jegyezhetjük fel. Az egyik Coolidge elnök szózata a 70. Kongresszus összeállése alkalmából (december 6). A túlradó nemzeti önértetnek és hatalmi öntudatnak, önelégültségnek szinte félelmetes megnyilvánulása ez az írás, mert a sorok közül a látszólag kenetteljes békével és résztvevő szeretettel telített hang uralomratoró zenéje szól. Amilyen határozottsággal hártja el magától a fegyverkezési versengés vádját, épp oly határozottsággal állapítja meg, a genfi balsikerű konferenciára hivatkozva, hogy az Egyesült-Államok tengeri leszerelésére vonatkozóan semmiféle olyan szerződéshez hozzá nem járulhatnak, amely összeférhetetlen „jelentékeny felszerelési“ programjukkal. Az ígéretet be is tartotta. Néhány nappal később betérjesztette a tengerészeti államtitkár az új építkezési tervet, amdyhez hasonlót állam még nem alkotott. Öt év alatt 750 millió dollárt óhajt az Egyesült-Államok tengeri hadifelszerelésére fordítani és ezzel 71 nagy egységgel gazdagítani flottáját, hadikikötőket kiépíteni Rhode Islandon, Floridában, San-Frandscóban, Hawai szigetén és a Fillippi-szigeteken. A brit közvélemény méltóságteljes és fölényes nyugalommal vette ezt tudomásul. Tanulni akar a nyáron elkövetett hibából: kormány és sajtó

egyként kijelentették, hogy nem követik az Egyesült-Államokat a hadi versengés útján. A Britbirodalom csak annyit fog építem, tekintet nélkül más államokra, amennyi saját védelme nézőpontjából feltétlenül szükséges. Ennek jeléül pedig az admirális elhatározta, hogy az 1928-ra tervezett három 10.000 tonnás csatahajó közül csak egyet építtet. Amely mértékben érvényesül a tengerentúl egyrészt az elnök személyes sértődöttsége, főként azonban egy feltörekvő fiatal nemzet erőtől és pénztől duzzadó hatalmi ambíciója, úgy látszik épp oly mértékben növekszik a briteknél a nyugalom, az évszázados birtoklás és uralom öntudata és a politikai fölény érzése.

Ha a képek ehhez az oldalához hozzávesszük azt a tény, hogy Kellogg államtitkár megküldötte Briandnak a „háborúnak törvényen kívül helyezéséről“ szóló francia-amerikai szerződésnek Washingtonban módosított szövegét, amely, bár címének aligha fog megfelelni és lényegileg a legjobb esetben csak messzemenő döntőbíráskodási szerződés lesz, akkor az interkontinentális világpolitika képeinek legfontosabb vonásait megrögzítettük. Az Egyesült-Államok politikája épp oly határozottsággal megy ideológus-pacifista útvonalon, mint amely kétségtelenül fejlődik szinte ugyanebből a forrásból táplálkozva világhegemóniára való törekvése.

A tengeri leszerelési konferencia teljes kudarca mellett a Nemzetek Szövetsége által ugyanez irányban megkezdett munka legújabb részlete sem kecsegtet több sikerrel. Mint fentebb jeleztük, az előkészítő bizottság november 30-án a közgyűlés utasításai értelmében összeült negyedik ülészakára, amelynek főfeladata volt a biztonsági bizottság (Commission de Sécurité) megválasztása. Hogy milyen eredményes működést lehet ettől a nyilvánvalóan inkább politikai jellegű bizottságtól várni, legjobban bizonyítja az, hogy tagjai a leszerelési bizottságéival azonosak (kivéve, hogy az Egyesült-Államok nem vesznek benne részt). Ez annyit jelent, hogy tagjai többsége katonák, azaz technikusok, akiknek célja nyilvánvalóan nem a leszerelés, mert hiszen számukra öncél a fegyverkezések fenntartása. A biztonsági bizottság február 20-án, a legközelebbi tanácsülés előtt, a leszerelést előkészítő bizottság pedig március 15-én fog összeülni. Ebből a legutóbbi ülészakából egyetlen eredményt lehet kiemelni s ez az, hogy a szovjetképviselőknek a konkolyhintésre irányuló törekvése nem sikerült. Ellenkezőleg a német delegáció lojális vezetője, Bemstorff gróf, bár barátságosan támogatta Litvinoff javaslatát, sohasem járult hozzájuk, sőt mindig megtalálta azt a formulát, amely a szovjetjavaslatokat ártalmatlanná tudta tenni. Így a „nagyszerű“ teljes leszerelési javaslatot, melyet Litvinoff rögtön tárgyalatni kívánt, Bemstorff indítványára, a márciusi ülészak napirendjére tűzték ki, amikor már kétségtelenül csak a komikus hatása fog megmaradni. Amilyen meghatóan békés volt a szovjet Genfben, olyan harcias otthon, nemcsak hadseregének szervezetét illetően, amelynek nagyságáról és felszereléséről a Times közölt megdöbbentő adatokat és amelyet propagandája még félelmetesebbnek akar feltüntetni, hanem az otthoni pártellenzékkel szemben is. A Troztkij—Kameneff—Szinovjeff-féle ellenzék sikertelenül próbált letörni, a pártból való kizárásukat majdnem egyhangúlag kimondatni és elérni azt, hogy az egy Troztkij kivételével a megbontott sorú ellenzék vezetői mind behódoltak. A győzelmet főleg annak köszönheti Sztálin, hogy a párt megdöbbenve látta meg a szakadás mögött a bukás rémét. Így sikerült még egyszer összekovácsolni ezt a szervezetet, amely az alakatlan és az érzéketlenség eltompult orosz tömegeket a megfélemlítés és kiképzés minden eszközeivel együtt tartja.

Nem változtat egyelőre ezen a kínai kommunista mozgalom erős visszahúzása sem. A kantoni és nankingi kommunista vérengzések — állítólag naponként 150 embert végeztek ki a bevált kínai kínzómetódusok alkalma-

zásával — és ezek visszahatásaként a visszahívott Csang-Kai-Sek vezetése alatt álló nacionalisták gyors és kegyetlen ellenakciója, amely az összes a déli területen levő szovjetkonzulátusok kiutasítását, többi közt egy szovjetkonzul kivégzését, hozta magával, ismét egy pillanatra megvilágította azt a káoszt, amelyben Kelet és a Nyugat között meghasonlott sárga fáj vergődik.

Természetes, hogy a szovjet ebben a nagy elszigeteltségben és tőkeszükségletének folytonos növekedésében minden eszközt felhasznál a Nagybritanniával való viszony helyreállítására. Baldwin miniszterelnök a Guildhallban, a lordmayor évi bankettjén tartott beszédében precizírozta a feltételeket, amelyek mellett a Birodalom kész lenne ismét felvenni a diplomáciai összeköttetést: „mihelyt hajlandók lesznek a nemzetközi érintkezésben szokásos tisztességes viselkedést betartani, belügyeinkbe be nem avatkozni és mindenütt a külföldön tartózkodni az ellenünk irányuló cselszövő és ellenséges politikától.“ Sir Austen Chamberlain pedig Litvinoffnak, aki Genfben megvárta őt, hogy találkozhassék vele, hosszú eszmecserejük alatt még világosabban megmutatta a lényegét: tartózkodniok kell mindennemű angolelles propagandától. Litvinoff azzal a megszokott és elhasznált kifogással válaszolt, hogy a propagandát tudvalevőleg a III. Internacionálé végzi, amelyre a szovjetkormányoknak „sajnos“ nincs befolyása. Sir Austen erre egykedvű nyugalommal felelt: „Akkor megvárjuk, amíg szert tesznek erre a befolyásra.“ Ezzel az akkorddal egyelőre be is fejeződött az érintkezés felvételére irányuló törekvés.

A nyugtalanító momentumokkal telített légkörben, melyben az újévbe átmentünk, talán az egyetlen stabilitási momentum az ember millióinak öntudata alatt erősödő irtózat a háborúktól. Meddig lesz ez elég erős arra, hogy kisebb-nagyobb kitöréseket megakadályozzon, — ki jósolhatná meg? Azok számára, akik a megnyugvásban és a békében remélik az igazság diadalát is megtalálni, mindenesetre meglegedést fog jelentéin az a körülmény, hogy a legfiatalabb, friss erejű nagyhatalom öntudatos és tetterős képviselője, Mussolini, egyik újévi nyilatkozatában az 1928-as évtől a nemzetek közötti megértés erősödését és növekedését várja.

OTTLIK GYÖRGY.

ARNDT MAGYAR UTAZÁSA 1798-BAN.¹

II.

POZSONYTÓL PEST-BUDÁIG — A KÉT VÁROS — A BŐSÉG FÖLDJE.

Másnap korán a hajón kellett lenniük és némelyek bizony épp annyira lógatták fejüket, amennyire táncoló és éneklő kedvükben voltak az este. Hat órákor indult már a hajó; a társaság únott volt s a reggel hideg. Nyolc órákor Áradt nagy harangozást csapott az üvegeken és poharakon a reggelihez; ez győzött a kedvetlenségen. Még Bécsben jól ellátták magukat sonkával, füstölt nyelvvel, olasz kolbászokkal, sajtokkal, sörrel-borxal a hosszú hajóútra s így felfrissülve hősiesen kitarítottak estig.

Lassan haladt a hajó a széles folyamagyban, sík vidékek mentén, kellemes szigetek közt kanyarogva. Csak ritkán találkoztak lófogatokkal, mélyek hajókat vontattak; gyakrabban a két part között mozgó kisebb-nagyobb csónakokkal. A mezőkön szép nyájak legelésztek; a falvak vidáman integtek fehérre meszelt házaikkal, bár a tetők szakadozottak voltak s a házak, istállók, csűrök igen kicsinyek. Még sok gabona feküdt kinn a földeken, a behordott termés pedig a házak körül állott.

Délig kinn a fedélzeten játszottak, tréfálkoztak, utóbb pedig a hőség elől a hajó belsejébe menekültek. Kevesebben voltak, mint Pozsonyig, de azért odabenn sem lehetett soká kibírní a fülledt levegő és a zsidók gyülekezete miatt. Ezek nagy muzsikálást csaptak dudáikkal, cimbalmukkal, sőt énekeltek is hozzá. Az utasok eleinte mulattak nyivákoló énekükön, de végül már nem bírták ki; a zsidóiskolák szokásos utánzása meg sem közelítette azt a lármát, mit idegenszerű hangokon, csak rövid szünetekkel, kitarító dühvei végbevittek. Áradt egyébiránt nem valami különös rokonszenwel emlékezik meg a magyarországi zsidókról, kiknek II. József nagyobb szabadságot adott, mint amilyent Poroszországban élveztek. Bizonyára nagyobb volt itt szerepük, mint Németországban; Schwartner statisztikája szerint Magyarország 7—8 millió lakosságából 1785-ben 75.000 volt a zsidó, a következő húsz év alatt 50.000-rel nőtt számuk.

Sokat mulattak egy bécsi házaspáron. „A legigazibb bécsi fajta. Egy ily példányt szeretnék mutatóba küldeni valahová, mert igazibbat a közönséges bécsi népből aligha lehet találni. Az úr kicsiny, kényelmes, kövérkés volt, fekete selyem nadrágban, barna kabátban, mit a hőségben rendszerint levetett magáról. Lépdelése, mint minden mozdulata, a legnagyobb kényelmességet mutatta. Kövér nyakon telehold arc, melyből többnyire félig lehunyt szempár kukucsált elő. Az élet minden kifejezése a telíttség és emyedtség zsírja alá volt temetve s a társaság felé legfőljebb a sajnálat egyegy pislantását küldte, mint aki az egyedüli boldog ember e világon. Neje hosszúlábú nyájas teremtés, széles arcvonásokkal, ajkakkal, mik legalább annyit voltak nyitva, mint csukva. Igen fesztelenül érezte magát, mélyen keblei alatt szellőzködött a hőségben, a legfurább helyzetekben ült s hevert,

¹ Lásd Magyar Szemle I, 427—432.

bár minden szándékosság és veszedelem nélkül. E finom házaspár többnyire a fedélzeten üldögélt és a gyámoltalan kövérségnek sok vesződésébe került, míg a letelepedéshez szükséges vánkosokat és takarókat mind előápelte. Aztán megindult a becézgetés, csókolódzás, oly ellenszenvesen, mint amilyenek maguk a figurák voltak. Váltakozva ettek vagy ittak; minden félórában kalács vagy sült csirke jelent meg újjaik között s egymásnak adogatták a borosüveget. Evés-ivás után az úr fejét kedvesének ölébe hajtván, horkolásnak adta magát. A spektakulum betetőzésére gyakran félórákig nézték egymást végtelen gyöngéd szemekkel s végül egymás ajkára nyomták a gyöngédség pecsétjét. Milyen visszatartóvá válhat ellenszenves és ostoba embereknél a legkellemesebb dolog is! Bár mások szerelmeskedésének látványában sincs sok épületes. Minthogy az életben a kellemetlennel mindig hamarabb találkozunk újra az ember, mint a kellemessel, így mi is több alkalommal viszontláttuk Budán és Pesten e gyatra személyeket, ahol már igen kicsinósítva és feldíszítve büszkélkedtek.”

Így hja le Arndt a bécsi átlagembert, ő maga igen jól érezte magát Bécsben, tetszett neki a bécsi kedélyesség, de a népet nyájnak látta, mely apró Ösztönei után indul, minden magasabb s erőteljesebb lendület nélkül. A magyar fajtáról ilyen hangon sohasem beszélt.

Pedig a hajón igen sok volt a plebs: kézművesek, katonák, hímzárók. Többnyire jó, becsületes népségnek látja őket Arndt s hamarosan barátságot is köt velük. Szükség esetén ezek ültek az evezőkhöz, ingyen utazás fejében.

A hajón a fokormányos parancsnokolt, derék, komoly tekintetű férfiú, herkulusi szép és ügyes testtel. Értett a jóízű tréfához is, az ugrathatók ugratásához, de a mellett mindig szíves volt és szolgálatkész. Jóindulatú és vidám fickó egy Dániel nevű társa is, kivel legtöbb dolguk volt az utasoknak, mert ő kezelte a hajón csapraütött hordókat.

Az utasok között volt egy vegyész, vagy polihisztor; más szó nem akad egyhamar a tolira. „Oly ember, ki önmaga bálványimádója lett saját vakondtúrásán és a bölcseséget mint sült kolbászt ejtegette ki száján: nagy politikus, és nem kicsiny tudósa az orvosi tudománynak sem, háború és béke minden dolgaiban egyaránt járatos, egyszóval mindazon tulajdonságok birtokosa, mikkel a régi időkben az erényekkel teljes férfit szokták elképzelni. Sorban beszédbe elegyedtünk vele, vagyis inkább ő okvetetlenkedett mindenbe belé, de végül is csak bosszankodni lehetett rajta, úgy-hogy fura bölcseségével egyedül maradt. Kiszorítottuk minden jó pozíciójából a nők és leányok körül is, pedig szívesen tett-vett körülünk és így később csak fölényses mosollyal nézte, amint az ifjúság e könnyű szárnyasok körül zümmögött.”

A régi idők magyar ezermesterének típusára lehet tán ismerni e leírásban.

Érdekes alaknak tűnt még fel a hajón egy öreg kapitány is, magas természetével, erős arcvonásaival, miket himlőhelyek mellett több kardvágás nyoma tett még jellegzetesebbé. De nem bizonyult közlékeny embernek, csak néha hümmögött egyet-egyét mások beszédére, bár azért szerény és szíves volt mindenkivel szemben.

Közlékenyebb volt egy idősebb katonapap. A Bánát még alig ismert síkságairól származott és Arndtnak sokat mesélt az ottani életéről, a végtelen legelőkről, megszámlálhatlan nyájokról s pásztorokról. Akkor még e vidékeket a töröktől az európai közösség számára újonnan elhódított területnek lehetett tekinteni. Nagy vadásztettekről, rablókkal vívott csatáiról is beszélt a pap. Arndtnak tetszett; legalább nem képmutató. Úgy negyvenöt év körül lehetett, de már hófehér hajjal, tüzes arccal, mely pírját bizonyára inkább a borospohámak, mint a tintatartónak köszönte. Magyar csizma, hosszú szürke nadrág, fekete, végiggombolt széles kabát, fölötte szürke köpeny,

nagy, háromszögletű kalap, baloldalt csüngő aranyzsinórral. Így festett a műveltségtől távoleső délmagyar síkságok katonapapja.

Egy sváb család is utazott a hajón, a Bánátba készülvén. Egy a számtalan idegen telepítvényesek közül, kiket az osztrák kormány akkoriban nagy tömegben hívott be hozzánk. E család a konstanzi tó mellől jött és aranyhegyekről álmodozott. „Egyik nagyobb fiukat megkérdeztem, hová mennek: „a Paradicsomba!“ felelte. Adná az Ég! E svábok az utolsó háborúk óta igen nagy számban utaznak le a Dunán; a gonosz háború bizony számos ember csöndes fészket rendíti meg.“ Pedig tudjuk, hogy ez időben már nem voltak a visszahódított területek oly kincsesbányái a telepéseknek, mint pár évtizeddel előbb; nem lehetett már minden évben más földet használni, viszont az okszerű gazdálkodás sok kelléke hiányzott még.

Sok rokonszenvvel szól Arndt egy művelt magyar házaspárról, „Szonda vagy Sonntag“ nevűről, mely külföldről hazafelé, Erdélybe igyekezett. A férfi sokat utazott az európai országokban s most holland nőt visz feleségül haza kicsiny birtokára. A szegény ördögnek podagrája van, párnákon kell feküdnie, de azért mindig vidám és tréfára kapható. Az asszony karcsú szókeség, okos szeméből pajkos báj sugárzik. Ura mellett éjjelnappal kitart s ezért az egész társaság nagyrebcsüli. Velük lehet legjobban megbeszélni mindent, csevegni és ítélni az utazó közönség fölött.

Volt ott még a szóra érdemesek között egy elzászi nő, kinek zárkózottsága nem mutatta a franciát; egy-két egész jelentéktelen elegáns zsidó, valamint egy ifjú kalandor, ki Monsieur Phillippe-nek nevezette magát s aki valószínűleg szintén zsidó volt.

Ezzel le is zárul a kép, mit Magyarországon hosszabb társas utazások közönségéről festhetett akkor az ember.

Győr tornyait csak messziről mutogatták az utasoknak. Éjszakára Komárommal szemben a balparton kötött ki a hajó.

Arndték elől a falu egyetlen korcsmájában minden szállást lefoglaltak a fürgébb útítársak, kik közé a tunya bécsi házaspár is tartozott, de kárpótolta őket a multság, mit a korcsmában folyó parasztvigalom látványossága nyújtott.

„Féltucat cigány sívító muzsikája mellett folyt a tánc; közben egyikük-másikuk saját cigánytáncukat is bemutatta. A magyar paraszttáncban van valami különösen nemzeti, mondhatni keleti jelleg. Lassú léptekkel lábújjhegyen haladnak a párok előre, a nők közben kétszeres sebességgel rövid fordulókra perdülnek. A közös megállónál több ugrás következik magasan a levegőbe s úgy itt, mint a lassú lépteknél, pengve ütnek össze a férfiak sarkantyúikat, a nők pedig, kiknek hajfonata hosszan röpdös utánuk, a keblükön csörgő pénzdarabokra ütnek. Látni kell e táncot, hogy valóban el legyen ragadtatva tőle az ember. Az arcok legmélyebb komolysága, a test kemény, dacos tartása, az ügyes mozgás a sarkantyús, nehéz csizmákban, mert ez a tánc-ornátus, mi nélkül alig táncol a magyar, a sarkantyúpengés csodálatos üteme és egysége, mindez valami egészen újszerű hatással volt reánk, kik csak a mi bolondos ugrálásaink sekélyes majmoskodásaihoz és enyelgéseikhez szoktunk hozzá. Egészen más volt a cigányok tánca; igazi vadak tánca a leggyorsabb ütemben, a párok folytonos keringésével, gyors összefonódással és kibontakozással, a legszörnyűbb ugrásokkal és testficamításokkal. A barna népecske jellemét csodálatosan adta vissza tánca is.“

Jó ideig elnézelődtek itt; majd Komáromba akartak átkelni éjjeli szállásra, de nem lett volna érdemes, a hajó hajnalban készült már indulni. Rá kellett hát szánniok magukat, hogy a hajón töltsék az éjszakát. Ki hogy tudott, ágyat vetett magának, ládákon, zsákokon, egymás fejénél-lábánál, ahogy a véletlen hozta. Egy-két fiatal nő is volt közöttük; azoknak az emlí-

tett szolgálatkész Dániel készített fekhelyet. Majd pedig sört és bort hordott körül s így folyt a fecsegés és tréfa, kísérteties történetek és kópéságok feltalálása, míg végre Dani gonosz mosollyal megjegyezte, hogy a világosság miatt így senki sem fog elaludni és eloltotta az egyetlen pislogó lámpást is. Reggel persze olyan képe volt a hajónak, mint valami megrohant tábornak. Emberek és tárgyak szétszórva, mindenki más helyen ült és hevert, mint ahová este feküdt. A fiatal nők pedig már az éjszaka a hajó ormára menekültek.

A következő nap fenyegetően forrónak ígérkezett s ígérétét be is váltotta. De a vidék mind romantikusabbnak mutatkozott s a fedélzeten tartotta az utasokat. így haladtak el Esztergom alatt, mely hegyek s szőlők között bájosan terül el; a Duna fölött hirtelen emelkedő hegyormon a várral: egykor valószínűleg tekintélyes erősség, de most még kellemesebb látvány, omladozó öreg tornyaival és falaival. A város különben füstös, zsindelely fedett házak sora.

Zivatar támadt és az égi tüzéség legszebb bombázása mellett úsztattak el Esztergom alatt, de félóra múlva mégis csak parthoz kellett állomok a vihar dől. Annál többet gyönyörködtek azután a zivatar elmúltával a mind változatosabb csodaszép vidékben, mely a Linz és Krems közötti Dunára emlékeztette Aradtot. Este Nagymarosnál kötöttek ki; az éjjeli szállással ismét elkéstek s csak szalma-fekhelyhez juthattak már a vendéglőben.

Még csak derengett másnap, mikor elúsztattak Visegrád vára alatt. Szellő nem lengett, hullám nem csobbant; a rózsaszínű hajnal egyre pirossabban terítette ki fátyolét a szőlőhegyek fölé. „Visegrád a legszebb hegyek egyikén felszik, miket életemben láttam s akkora kedvem jött megmászásához, hogy csaknem kiszálltam a hajóból s a többi négy mérföldet Pestig gyalog akartam volna megtenni, ha a csendes és párologó reggd izzó nappal nem fenyegetett volna. Nevezetes e régi vár, mert a régi időkben királyokat koronáztak ott s királyok laktak benne. Most a legszebb földi zugok egyike, egyedül s elhagyottan áll itten. A nap ragyogóan aranyozta meg tornyait, melyek most fészkei a sasoknak s búvóhelyei a baglyoknak és ölyveknek. A lőpor-korszak előtt igen erős vár lehetett, mert gyöngébb helyein falak futnak le a Dunáig, kicsiny tornyokkal megtűzdelve. Annál élénkebben gondolkoztam el most a magyarok régi napjain, mert tegnap volt Szent István napja, azaz a királynap, mit sok helyütt vidáman ülnek meg az országbán, bár mi semmi nyomát sem láttuk ennek.“

Alacsonyabb dombok, balról messzi síkságok következtek ezután. Vácot messziről látták csak; elhaladtak Szentendre mellett, mit egészen rációk laknak. Egyik bájos sziget a másikat érte; a távolból látszott már Buda a Gellért-heggyel. Az izzó forróságban is kitartottak a fedélzeten, míg az ég szerencsét jósló mennydörgése között ki nem kötöttek útjuk végcéljánál: Pest városánál.

Déltájt érkeztek meg; tehát nem számítva a pozsonyi tartózkodást és az éjszakai megállásokat, három és fél nappali úttal hozta Őket a folyam árja Becstől idáig. Az öttagú társaság mindössze tizenegy osztrák forintot fizetett ez utért.

Elbúcsúztak a hajósoktól s azoktól, akiktől búcsúzni akartak és siettek szállást keresni és élvezni a szárazföld örömeit a két magyar városban.

*

Főhadiszállásukat az „Adler“-hez címzett pesti vendéglőben ütötték fel; bőségesen élvezett ebédek és vacsorák után, amelyekről az útleírás sohasem felejtkezik el említést tenni, ide tértek mindig nyugovóra. Útjaikra különben rendszerint a dunai hajóhídnál levő kávéházból indultak el, melynek nagyszabású és díszes voltát Arndt nem győzi eléggé dicsérni.

mint ahogyan más egykorú utazók is elismeréssel emlegetik. Sem Németországban, sem később Franciaországban nem látott oly szép és nagy kávéházakat, mint Pozsonyban és Pesten. E kávéház kitűnő helyen feküdt; a hidra nézett és a nagyszerű folyamra, a rajtuk nyüzsgő életre. Közönségét éppen ezért mindig változatosnak és mulatságosnak találta Arndt; tudjuk, más utazóknak is feltűnt az, hogy a nyugati szokással ellentétben, nálunk osztálykülönbség nélkül mindenki beülhetett a legjobb kávéházba is. A kávéház közelében négyszögű térségen kellemes sétány, több sor fával, padokkal, kicsiny bódékkal, melyek este ki vannak világítva és amelyekben fagyaltot, limonádét; gyümölcsöt, finom borokat és más frissítőket kaphatni.

Pest városa akkoriban Schwartner statisztikája szerint mintegy 30.000 lakost számlált; Buda 24.000-et. Külön városnak tekintve őket; Debrecen és Pozsony népesebb volt náluk. „Bár épp oly joggal lehetne egy városnak venni e kettőt, mint sok más hasonló folyótól elválasztott várost“ — mondja Áradt —, „de hát ha már éppen két városnak akarnak maradni, az én könnyű kis árnyképeimben is hadd vonuljanak el szépen külön egymásután.“

„Pest köralakban húzódik a Duna mellett; nyílt hely, falak nélkül, zsindelytetőkkel, görbe utcái rosszul kövezettek. Csak a Duna mellett és a Laudonról elnevezett nagy térség északi részén vannak jó, részben szép házak is, új ízlésben építve, cseréppel fedve. De azért nem tudnék említeni egy épületet még a nagyobbak közül sem, mit mesterműnek lehetne nevezni. A város közepén van az invalidusok nagy háza és a katonai kórház; ez évszázad közepének alkotása, tömegében egész tekintélyes, de inkább berendezése és tisztasága miatt méltó a dicsőre; továbbá egy egyházi szeminárium József idejéből, derék épület, mely azonban azóta ismét püspöki szeminárium lett. Ugyancsak Józseftől ered egy nagy négyszögletes hatalmas kaszárnya a város északkeleti részén, mely nem messze a Laudon-tértől és a nyári színháztól egészen szabadon áll. Még nincs egészen befejezve s most üres; a múlt háborúban francia hadifoglyokat helyeztek el benne, kiknek viselkedésével itt általában igen meg vannak elégedve. A keleti külvárosok egyikében van a háború alatt épült új kórház, mit e télen rendeztek és népesítettek be; rend, takarosság és finomság uralkodik benne, mint az az osztrák kormány minden közintézményénél tapasztalható. Nyílt térségen fekszik, ezeröttszáz beteg számára van berendezve. Nagy bámulatunkra és ijedtünkre hallottuk előljárójától, Höppner doktortól, hogy csupa venereás beteg tölti meg. Szerinte ez nagyon is általános baj errefelé; minden falunak, kunyhónak megvan már jelöltje e dicstelen helyekre. A legszegényebb és legeggyűbb családokban oly közönséges dolog ez és oly kevésbé megszégyenítő, hogy senki sem pironkodik megfertőzéséről beszélni. Talán a fürdők okai ennek, amiket itt közösen használnak? Az ember annyira nem szívesen hinne benne, hogy magában a népben megfészkelte magát a romlottság!“

HAJNAL ISTVÁN.

(Folytatjuk.)

KÜLPOLITIKA ÉS TÁRSADALOM.

MINDEN moderm politikának az egyes országok társadalmának felfogásain kell alapulnia. Eredményes kormányzás manapság el sem képzelhető másként, mint a kormányzottak és a kormányzók bizonyos eszmei közössége alapján. Aki a nagy kérdésekben nem gondolkodik úgy, mint a nép, amelyet kormányoznia kell, az termékedzen talajra veti el a magot és hiába várja, hogy az ki is keljen. Ez a tétel úgy a belpolitikai, mint pedig a külpolitikai kérdésekre nézve egyaránt áll. A belső politikában a kormány és a társadalom közötti eszmei közösség szükségessége nem is szorul bővebb indokolásra. Hisz a mai kor demokratikus intézményeinek kivétel nélkül az a célja, hogy a nép között uralkodó eszméknek a gyakorlati politikában való megvalósulását előmozdítsák. A moderm államférfiaknak nincs is más szerepük, mint hogy egyfelől a társadalom felfogásait befolyásolják és megfelelő érveléssel az általuk kívánatosnak tartott irányba tereljük, másfelől pedig az így kialakult közvéleményt érvényre is emeljék. Ez a szoros eszmei közösség a kormányzók és kormányzottak között, amely nélkülözhetetlen a belpolitikában, kétségtelenül fontos a külpolitikában is. Eredményes külpolitikát sem lehet folytatni másként, mint a közvélemény teljes támogatása mellett. De van egy lényeges különbség a belpolitikai és a külpolitikai kérdések között. Belpolitikai tekintetben minden nemzet a maga ura és mások akaratának nincsen alávetve, külpolitikai tekintetben ellenben minden nemzet csak egyike ama számtalan tényezőnek, amelyeknek akaratától, elhatározásaitól, mozgulataitól a viszonyok kialakulása függ. Belpolitikai tekintetben a népek megvalósíthatják mindazt, amit megvalósítani akarnak, külpolitikai téren azonban, ahol elhatározásaik mások ellentétes elhatározásaiba ütközhetnek, csakis azt valósíthatjuk meg, amit megvalósítani tudnak. Ebből önként adódik, hogy belpolitikai tekintetben szabadabb folyást lehet engedni a közvélemény kívánságainak, mert hisz abból, hogy ezek észszerűdének, a legkritikább esetekben következik be helyrehozhatatlan baj és egy esetleges helytelen törvénykezési intézkedést más, megfelelőbb törvényhozási intézkedéssel több-kevesebb nehézséggel mindig meg lehet változtatni, míg külpolitikai tekintetben a nemzeti akarat korlátlan megnyilatkozása, ha olyan irányba téved, amely—bár talán magában véve helyes is,— a nemzet erőviszonyaival nem áll összhangban, súlyos bonyodalmakat idézhet elő, s a nemzet legmagasabb érdekeit, esetleg létét és függetlenségét is veszélyeztetheti.

A kérdés most már az, hogy miként érhető el a külpolitika terén a kormány és a társadalom között az az eszmei közösség, amely a politika eredményes folytatásának egyik fontos előfeltétele. A külpolitika főtendenciáira nézve ez az összhang rendszerint magától adódik. Franciaországban az 1870/71-i háború és a világháború közötti időben minden politikai pártprogram mögött ott lappangott a 'revans', azaz Elzász-Lotharingia visszaszerzésének gondolata. A világháború után éppen úgy domináló tendenciává vált Franciaországban a békeszerződésekben megállapított helyzet megrögzítése és megkövesítése. Az olyan kormány, amely ezeknek az alaptendenciáknak nyíltan ellenszegült volna, sohasem volt ott elképzelhető és ma sem lehetséges. Az orosz terjeszkedési törekvéseket teljes mértékben támogatta mindig az orosz társadalom, kapcsolatban a különböző orosz kormányokkal. Angliában egyenesen példás a kormányoknak és a társadalomnak együttműködése, kivált kritikus időkben, amikor az angol ember országa érdekét minden esetleges nézetkülönbség fölé helyezi. „Right or wrong — it is my country“ (Mindegy, hogy valami helyes-e vagy helytelen, — én országom érdekét szolgálom), — oly angol közmondás, amely alapján nehéz helyzetekben az egész közvélemény igazodik és egy táborba terelődik. Magyarországon sem volna ma elképzelhető olyan kormány, amely arra az álláspontra helyezkednék, hogy a trianoni szerződés revízióját akkor sem kívánná, ha arra lehetőség nyílna. De a külpolitika alaptendenciájára vonatkozó eszmei közösség egymagában véve még nem elegendő. A külpolitikában egy és ugyanazt a célt igen különböző, egymástól eltérő, sőt esetleg egymással ellentétes különböző utakon lehet megközelíteni, éppen úgy, mint ahogyan valamely hegycsúcsra is különböző utak vezethetnek. Elméletileg sohasem lehet teljes biztonsággal előre megállapítani, hogy melyik út a legkönnyebb, a leggyorsabb, a legkevesebb veszedelemmel járó. De egészen bizonyos, hogy a célt csakis úgy lehet elérni, ha az egyszer megkezdett úton kitartunk. Bármily nehéz legyen is ez az út, bármennyi csalódást hozzon is részünkre, még mindig jobb rajta megmaradni, mint folyton visszatérni, folyton új utakkal kísérletezni és az első nehézségeknél ismét visszafordulni, mert így a hegy csúcsára sohasem jutunk el. Descartes szerint: bármily irányban indul el valaki, hogy egy sűrű erdőből kijusson,—bizonyára ki fog jutni belőle, ha folyton ugyanabban az irányban megy előre, de egész biztosan el fog tévedni és körben fog mozogni, ha folyton változtatja irányát. Már pedig a követett irány állandóságát semmi sem veszélyezteti jobban, mint a kellően meg nem állapodott, pillanatnyi benyomások uralma alatt álló, folyton változó és a kormány kontrollja alól kibúvó társadalmi tényezők folytonos ingadozása. A külpolitika vezetői és a társadalom között tehát nemcsak a végcélokra nézve kell bizonyos eszmei közösségnek fennállnia, hanem az útirány tekintetében is, amelyet a célok elérése érdekében követni kell.

A külpolitikai problémák szerfeletti bonyolultsága folytán ezen a téren még inkább, mint belpolitikai téren, a kormányzóktól, nem pedig a kormányzottaktól kell várni a követendő út megjelölését. A társadalom egyes tagjai, — még ha a külpolitikai kérdésekben elmélyedni

igyekeznék is — aligha fognak, még kivételes esetekben is, azokkal az információkkal rendelkezni, amelyek nélkül a külpolitikában célhoz jutni nem lehet. Lehetnek még oly szorgalmas újságolvasók, igyekezhetnek még annyira, az újságokból szerzett tájékozottságukat történeti tanulmányokkal, külföldi parlamentek, újságok és folyóiratokban lezajló politikai vitáknak figyelemmel kísérésével kimélyíteni, — valami mindig hiányozni fog az ő informáltságukból: azoknak a bizalmas beszélgetéseknek ismerete, amelyeket saját külügyi szervezetünk egyes tagjai a külföldi államok mérvadó tényezőivel a mi saját külön problémáinkra nézve folytatnak. Az intenciók, az egyelőre még nyilvánosságra nem hozható szándékok és tendenciák ismerete nélkül külpolitikai kérdésekben véleményt nyilvánítani, mindig oly veszedelmekkel jár, mintha valaki egy elsötétített szobában akar eligazodni: a legjobb szándék mellett is ki van téve annak, hogy ledönt egy-egy értékes porcellánvázát, vagy pedig bezúzza saját fejét. Ezért, — ha ez talán demokratikus gondolkozású emberek részére bizonyos önmegtágadással jár is, — a külpolitikában a kormányt nemcsak a végcélok, hanem az e célok megvalósítására kiválasztott eszközök alkalmazásában is támogatni kell. Támogatni kell még esetleges saját aggályoknak a nyilvánosság előtt való elnyomásával is, ha ezeknek az aggályoknak megnyilvánulása azzal a veszéllyel járna, hogy a nemzet közvéleménye lényeges külpolitikai kérdésekben kifelé megoszlottnak tűnnék fel. Ezt el kell kerülni, mert a diplomáciában a sikert semmi sem veszélyeztetheti jobban, mintha az ellenfélben az a felfogás keletkezik, hogy azt, amit az egyik párt megtagad tőle, egy másik pártnak hatalomra jutásával elérheti; hogy azt, amire a normális hivatalos tárgyalásokban hiába törekszik, valami irreguláris, nem hivatalos úton biztosíthatni fogja a maga részére. Az ilyen meghasonlás a külpolitikai kérdésekre vonatkozóan — Bismarck mondása szerint — a veszedelmességnek ugyanabba a kategóriájába tartozik, mintha egy háborúban különböző csapatok ellentétes operációs tervek szerint járnának el.

Az a körülmény, hogy külpolitikai kérdések terén az egyesek magánvéleménye, kritikája, kezdeményezése szükségképpen szűkebb területre szorítkozik, mint a belpolitikában, természetesen nem változtat azon, hogy külpolitikai téren is elő kell mozdítani azt a bizonyos eszmei közösséget a kormányzók és a kormányzottak között, amely az eredményes politikának egyik legfőbb előfeltétele. Ez eszmei közösség megteremtéséhez mindenekelőtt szükséges a társadalomnak olyan irányú nevelése, hogy a külpolitikai kérdések megítélésére meg legyen a megfelelő látóhatára, tájékozottsága, ítélőképessége. Arról szoktunk panaszkodni, hogy kivált a mi magyar társadalmunk kevésbé járatos a külpolitikai kérdések megítélésében, mert a kiegyezési időszakban ezek a kérdések inkább csak a delegációkat foglalkoztatták és ezért az általános érdeklődésnek mintegy háttérbe kerültek. Ebben van is valami igazság. De más országokban is, ahol ez a helyzet nem áll fenn, igen jelentékeny erőfeszítést látunk a társadalom intenzívebb külpolitikai nevelése érdekében. Az Egyesült-Államok majdnem minden nagyobb kulturális gócpontjában Külpolitikai Társaságok alakultak, — nagyobbára a világháború után, — amelyek igyekeznek nemcsak arra, hogy a

közönségnek a külpolitikai kérdések iránti érdeklődését felkeltsék, hanem arra is, hogy az ilyen kérdések elbírálására való képességet fokozzák. Ugyanezt a törekvést, amelyhez hasonlókat Angliában is látunk, a folyóiratoknak egész sora is szolgálja. Németországban „Külpolitikai Intézetek“ vannak alakulóban, amelyek német rendszerességgel és alaposággal teszik az egyes kérdéseket kutatás tárgyává. Franciaországban a kérdéseknek megvan a maguk főiskolai szervezete. Több német és olasz egyetem rendszeresen felvette a maga tananyagába a külpolitikai kérdéseknek tárgyalását, amely a legcélszerűbben a nemzetközi jog keretén belül, a világháborút befejező és az azóta létrejött nemzetközi szerződések ismertetése kapcsán vihető keresztül. Nálunk ezekben a vonatkozásokban szintén láttunk eredményes kezdeményezést, kivált a Magyar Külügyi Társaság létesítésével, amely úgy magában véve, mint az általa fenntartott szemináriumban, sikerrel igyekszik a külpolitikai ismereteket terjeszteni és elmélyíteni és az irántuk való érdeklődést fokozni. Ám azért marad e téren még sok tennivaló. Kivált a külpolitikai közvéleménynek a kormány által való intenzívebb vezetése és irányítása terén, amely a kormány és társadalom közötti eszmei közösség elérésére elengedhetetlenül szükséges, még elég sok hézag mutatkozik. Sok sajnálatos lapszus, amely társadalmunk egyes faktorainak külpolitikai megnyilatkozásaiban olykor-olykor megeshik, nem rosszakaratra, hanem a kellő tájékozottság hiányára vezethető vissza. Meg kell ugyan vallanom, hogy azok a tapasztalatok, amelyekre néhány évvel ezelőtt rövid külügyminiszteri működésemben a közvélemény külpolitikai irányítása iránt folyamatba tett ismételt kísérleteim során jutottam, meglehetősen elkedvedenítőek voltak, bár a kellő jóakarattal kétségkívül egyik oldalon sem hiányzott. De ezekben a törekvésekben nem szabad azért ellankadni. A társadalom külpolitikai tájékozottságának emelésével, az egyes külpolitikai kérdések helyes világlátásba helyezésével, a tények ismeretének elterjedésével kell eljutnunk oda, ahova eljutni akarunk, — egy olyan állapothoz, amelyben társadalmunk külpolitikai téren nem fog légvárak után szaladni és nem fog jelszavak után igazodni, hanem látni fogja a dolgok reális valóját. A törekvés arra, hogy társadalmunk a külpolitikai érettség e fokára eljusson, kemény munka, akárcsak valamely őserdő kiirtása és felszántása — de az egyedén mód arra, hogy a végén aratáshoz jussunk.

Mindebből természetesen nem szabad azt következtetni, hogy külpolitikai kérdésekben a kritikának egyáltalában nem volna helye. Csak a kritika mikéntjében kell, ahányszor külpolitikai kérdésekről van szó, fokozott tapintatot és óvatosságot mutatni. Elméletileg ennek a kritikának határait megvonni alig lehet. Ezek a határok eltolódnak a szerint, hogy valaki milyen helyen akarja a kritikát gyakorolni. A parlament valamely házában zárt ajtó mögött tárgyaló külügyi bizottságában szabadabb lehet a kritika, mint népgyűlési szónoklatokban vagy a sajtóban, viszont még ez utóbbi megnyilatkozásoknál szükséges óvatosság és önmegtartóztatás sem lesz mindig elégséges oly esetekben, amikor valaki a külföldi közvélemény valamelyik tényezőjével áll szemben. Általános elv csak ez lehet: a kritikának sohasem szabad kifelé azt a látszatot keltenie, mintha az életbevágó külpolitikai kérdések

megítélésében a nemzet nem volna teljesen egységes. Ha mégis ellentétek merülnének fel, ezeket mielőbb végérvényesen el kell intézni, de hiba volna, ha ezeket a pártok programjukban rögzítenék meg, ahol azokat évekig, sőt évtizedekig magukkal cipelik. Ismételten előfordult, hogy az egyes német pártok között kardinális külpolitikai kérdésekben mélyreható ellentétek merültek fel. A jobboldali pártok elleneztek a versailles-i béke aláírását, azután a locarnói egyezmény elfogadását és végül Németországnak a Nemzetek Szövetségébe való belépését. Ezekről a kérdésekről igen beható viták folytak, amíg a német parlament elhatározásra jutott. De mihelyt ez az elhatározás megvolt, annak ellenzői is részben kifejezetten, részben hallgatólagosan mindig az új alapra álltak és megszüntették a vitát. Ma nagyjában az a helyzet áll fenn Németországban, hogy a locarnói egyezménynek, mint a német külpolitika jelenlegi alapjának fejlesztésében, kivált Franciaországgal szemben való nagyobb engedékenység formájában, a jobboldali pártok állásfoglalása inkább késleltető hat, míg a baloldali pártok magatartása e tekintetben inkább cselekvésre ösztönöz. Az annak idején elvi jelentőségű nézeteltérések ilyformán most árnyalati különbségekké változtak és a kritika a külpolitikai kérdések terén ezekre az árnyalatokra szorítkozik. Hogy azután minden kritika csakis akkor jogosult, ha az nem pusztán negatív, azaz nemcsak a tett intézkedések általános lebecsülésében áll, hanem pozitív tartalommal is bír és megjelöli az esetleges hibák kijavításának vagy elkerülésének pozitív módozatait is, az magától értetődik és nemcsak a külpolitikai kritikára, hanem minden politikai kritikára egyaránt áll. Igazán pozitívvá azonban a kritika csak akkor válik, ha a követendő út kijelölése nemcsak jelszavak odavetésében áll, hanem a viszonyoknak és a nemzetközi jogi helyzetnek alapos ismeretén alapszik, tehát nem jegecesedik ki olyan követelmények felállításában, amelyek az adott tényleges és jogi helyzetben kellő jogalap hiányában egyáltalán nem vihethők keresztül.

Ha a külpolitikai kérdésekben megvan az érintkezés a kormány és a társadalom között, akkor a társadalom külpolitikai megnyilatkozásai sok vonatkozásban hasznosan egészíthetik ki a kormány tevékenységét. A külpolitikának vannak olyan területei, amelyeket nemhivatalos körök több eredménnyel művelhetnek, mint a hivatalos apparátus. De az így külpolitikai kérdésekkel foglalkozó társadalomnak tudnia is kell, hogy csak kiegészítő munkát végez. Nem szabad azt gondolnia, hogy a munka ama része, amelyet magára vállalt, az egyedüli helyes és az egyedüli fontos, és hogy mindaz, amit a külpolitika hivatalos vezetői tesznek, hibás és helytelen vagy jelentőség nélkül való. Aki az ilyen külpolitikai kérdésekre vonatkozó társadalmi mozgalmakban résztvesz, könnyen jut kísértésbe, hogy e mozgalmak jelentőségét és értékét túlbecsülje és azt a kormányapparátust, amely non áll kifejezetten e mozgalmak szolgálatába, úgy ítélje meg, mint amelyik nem áll hivatása magaslatán. Holott helyes értelmezés mellett tudnia kellene, hogy itt a nemzeti munkamegosztás bizonyos neméről van szó, amely egyenesen azért szükséges, hogy a hivatalos körök távol tarthassák magukat az olyan mozgalmaktól, amelyekben való részvételük az országra káros lehet.

A külpolitikai tevékenység lényegével függ össze, hogy abban inkább a kormányok, nem pedig a társadalmak gyakorolják a döntő befolyást. A külpolitika, Anatole France egy találó meghatározása szerint, egyfelől merészséget, másfelől óvatosságot kíván meg, e két ellentétes tulajdonság helyes vegyülete pedig mindig inkább lesz megtalálható egyénekben, mint a tömegekben. Francé szerint annak, aki a külpolitikát irányítja, tudnia kell merni és számítani. Nem szabad bezárkózni egy eleve megkoncipiált terv szűk keretei közé. Meg kell hajolnia a körülmények előtt. Vezetetnie kell magát a körülmények által. Hasznot kell húznia a legkisebb alkalmakból és a legnagyobb eseményekből egyaránt. Nem szabad vállalkoznia, csak lehető dolgokra, de minden lehető dolgot meg kell csinálnia. Ha ezek a külpolitika vezetőinek feladatai, akkor magától értetődik, hogy az ilyen nagyfokú alkalmazkodást megkívánó működésben a társadalom, amelyben a gyorsan változó viszonyok felismerése természetszerűen csak lassan és nehézkesen terjed el, vezetőszeret nem vihet. A társadalom nem más, mint nyolc millió porszem, amely erővé csakis akkor lesz, ha valaki vezeti és ha valaki által vezeteti magát. A franciák erényének mondják azt az irigylendő tulajdonságukat, hogy bizonyos órákban csakis franciául éreznek. Talán mi is dicsekedhetünk azzal, hogy komoly órákban csupán csak magyarul érzünk. De ez nem elégséges, az is szükséges, hogy magyarul egységesen érezzünk, beszéljünk és cselekedjünk és ezért gondosan kell ügyelni arra, hogy a kormány és a társadalom között külpolitikai kérdésekben ék ne verődjék.

GRATZ GUSZTÁV.

BÍRÓI IGAZSÁG ES TÁRSADALMI IGAZSÁG.

MESSZE VEZETNE, ha az igazság filozófiai fogalmát akarnám meghatározni; ha a formális, logikai, transzcendentális, materiális stb. igazságok útvesztőjébe tévednék. Elég, ha utalok Bolzanóra, ki szerint az igazság oly tétel, vagy ítélet, mely valamely tárgyról olyat állít, ami megfelel annak. Az igazság független tehát a gondolkodó alany gondolkodásától, nem az ítéleti aktussal keletkezik és nem szűnik meg azzal; hanem objektíve fennáll és érvényes. Tárgyunkra vonatkozóan — a jogászai igazság valamely történeti eseménynek a törvény s a jog szerint megfelelő értékelése. Ennek megállapítása a bíró feladata. Ámde minél fontosabb, minél nagyobb port ver fel valamely esemény, vagyis minél szenzációsabb az, annál inkább beleszól annak értékelésébe a nagyközönség is. A beleszólás köre függ a pör fontosságának intenzitásától és terjedelmétől. Minél élesebben belevág a közület érdekkörébe, annál mélyebb barázdákat szánt a köztudatba. S minél több és nagyobb csoportját érdekli az a társadalomnak, annál nagyobb hullámgyűrűket vált ki. Elkezdve a helyi érdeklődéstől föl a nemzetközi érdeklődésig minden skálája feltalálható az érdeklődésnek, ami a közönség véleményét, a konkrét igazságról alkotott ítéletét formálja ki. Egy nagyobb betörés, gyilkosság, vagy gyújtogatás a község lakosait izgatja fel elsősorban. Az ijedelem és borzadály azokat lepi meg főképpen és közvedenül; ennek hullámgyűrűi a növekedéssel veszítenek érzelmi erejükből, míg végül a határon lévő hullámgyűrűk teljesen érzelemmentes pusztá intellektuális lelkifolyamatok. Minél nagyobb a per szenzációs eleme, vagyis minél jobban belevág az a nagyközönség érdekszférájába, annál számosabbak és nagyobbak az érdeklődés hullámgyűrűi; melyek néha az ország határán is átlépnek és felcsigázzák az intemacionális kíváncsiságot és érdeklődést. Míg a lokális érdekű perekben csak a helyi csoportok alkotnak az ügyről véleményt, az intemacionális jellegieknél a nagy világ ítélőszéke elé kerül az, amit tapasztaltunk régebben a Dreyfuss-pörben, újabban a Sacco-Vanzetti pörében, nálunk a frankhamisítási pörben és legújabban a brüsszeli jegyzőkönyv parafálása ügyében, melyek az egész világ érdeklődését felkeltették; annak véleményét provokálták s arra ösztönözték, hogy ítéletet alkossanak arról, hogy mi volt az igazság.

Már most az a kérdés, hogy a bíróai ítélet milyen viszonyban van a társadalom ítéletével. Korántsem kell hinni azt, hogy szenzációs perekben hozott ítélet lezárja az aktákat; szürke hétköznapi perekben igen, nagy szenzációval járt perekben nem ritkán a bíróság ítélete

a társadalom ítélőszéke elé kerül s az ítélet végső fokon, mely ítélet gyakran forradalmi ízű, explóziókkal jár, amilyen volt Bécsben a tavalyi júliusi forradalomszerű kirobbanás, mely egy esküdtbírói ítélet nyomán keletkezett.

Hogy a bírói igazság és társadalmi igazság viszonyát megállapíthassuk, szükséges elemezni, hogy e két ítélet mily elemekből tevődik össze.

Említettem, hogy a jogászi és bírói igazság lényegüeg nem más, mint valamely történelmi eseménynek a jog és törvény szerint való értékelése. Ennél a szellemi működésnél háttérbe kell szorulni az érzelmi elemeknek, mert ezek meghamisítják az objektív értékelést, vagyis a tárgyüagos igazságot s azt szubjektív mázzal vonják be. A bírói igazság ideálja a racionalizált valóság, mely a jogban születik s a jogból fejlődik ki. A bírói igazságnak legfőbb ismérve a pártatlanság, érdekeltég hiánya; az antipatia és szimpátia teljes távolmaradása. A bírónak éppügy, mint a töle megállapított igazságnak a bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvény szerint (1869: IV. t.-c.) egy racionalizmusba öntött lénynek kell lenni, akinek, legalább is, mikor bírói székben ül, távol kell állani minden értelmi működést zavaró érzelemtől. Mert az érzelem, mint köd üli meg az értelmet és annak tisztánlátását az affektusok elhomályosítják. A bíró ideálja tehát az érzelmektől meg nem hamisított logika. Legalább is ezt követelik alaptörvényeink, melyek a bíró pártatlanságát, részrehajlatlanságát s érdektelenségét nagy aprólékossággal körülírják. Ámde a törvények posztulátumával szemben áll a fiziológiai törvény, mely szerint a bíró is olyan ember, mint a többi. Pszichikai és morális egyénisége kettéhasad, egyik része az értelmi, másik az érzelmi működést tartalmazza. Ideális volna a bíraskodás, ha az értelem s a logika egységbe fonódna össze s távol maradna az érzelmektől. Ez tapasztalható a szürke, színtelen pereknél, ahol az ítélkezés a logika automatizmusával pereg le.

Mihelyt azonban a per, tárgyánál, vagy a benne szereplő egyéknél fogva kizökken a hétköznapiasság szürke medréből, megragadja önkéntelenül a bíró lelkületét is. Az érdeklődés mérhetetlen fokozatai és skálái bugyannak ki ilyenkor a bíró leikéből, amin nem lehet csodálkozni, hiszen a bíró is tagja, eleme a szociális organizmusnak. Az a gondolat és hiedelem csak utópia, hogy a bíró kívül és felette áll a társadalomban háborgó izgalmaknak; hogy érzelmileg mentes annak kedélymozgalmaitól. Az elfogulatlanság abszolútuma talán ezt kívánná, de éppen az igazság nem abszolút, sőt társadalmi jellegénél fogva ez nem is kívánatos.

Jól mondja Pascal Gondolataiban: „Az igazság elvei a különböző tájak s éghajlatok szerint alakulnak. Csekély távolság az északi sarkpont felé felfogatja az egész jogtudományt. Egy délkör dönt az igazság felett. A jog egyes korszakok szerint alakul. Ami a hegyen innen igazság, az a hegyen túl igazságtalanság“ A bíró tehát abszolútumra nem törekedhetik, csak a társadalom és a törvény szerint való igazságra.

Mihelyt azonban a bíró érdeklődik a per iránt, mihelyt megragadja és leköti a figyelmét, annak szövedékében van valami, ami

érzelmeket ébreszt; van valami, ami a hideg logikai működéshez járul, ami érzellemmel festi alá a pert, arra serkenti a bírót, hogy így, vagy úgy döntse el azt. Ez a bíraskodás érzelmi tónusa, mely nélkül bíraskodás el sem képzelhető. Ez az érzelmi tónus az igazság megérezése. Ha ez az érzelmi színezettség hiányoznék a bíraskodásból, hiányoznék abból az ítéletalkotó motívum, az igazságról való meggyőződés, és így nem jöhetne létre az igazság megállapítása, vagyis az ítélet. Az igazság megérezésétől azonban különbözik az az érzélem, ami a bíróba a társadalomból szívódik fel. A bírót ugyanis a bíraskodásban több felől ostromolják érzelmi mozzanatok. E helyütt csak kettőről van szó. Az egyik az, ami magából a per tárgyából sugárzik ki s a bírót ilyen, vagy olyan ítélet alkotására bírja; ezt hívjuk a bíró igazságérzetének. A másik azon érzelmek csoportja, melyek a társadalomban élő bírót körülveszik és körülzsongják. Az előbbit endogén, az utóbbit exogén érzelmenek és eszméknek lehetne nevezni. Az endogén érzélem olyan posztulátuma az ítéletnek, mint a levegő az életnek; az exogén, vagyis a társadalomból kiáramló érzélem azonban egy többlet, ami a bíraskodásnak szociális jelleget ad. A bírói igazságból ezen a mesgyén lesz társadalmi igazság. Ez a vitás határ. Itt csúcsonylik ki a problematikus kérdés, hogy tudniillik az exogén érzelmekből és eszmékből befurakodhatik-e valami a bíró ítéletalkotó mentalitásába és ha igen, mi és mennyi? Az endogén érzélem és hiedelem csak a perből buggyan ki, az exogén pedig a társadalomból, a közvéleményből áramlik ki s ragadja meg a bíró lelkét. Az a kérdés, hogy elzárkózhatik-e, vagy el kell-e ettől zárkózni a jó bírónak, avagy engedni kell a kollektív nyomásnak? Megmozdíthatatlan szirt-e a bíró a közvélemény áramlásában, amely mellett elrohannak a kollektív érzelmek és hiedelmek a nélkül, hogy szilárdságában a szirt meginogna, vagy olyan legyen a bíró, mint az őszi falevél, amit maga előtt kerget a szél?

Ezen a ponton különül el a szakbíró igazsága, az esküdtbíró veritásától.

A szakbíró esküje, a fegyelmi s a büntető törvény kötelezi, hogy a törvényt megtartsa s a törvény szerint ítéljen. Eme normákon kívül még más érzékelhető intézmény is van, ami biztosítékot nyújt arra, hogy a bíró a törvényt megtartja; hogy megmarad racionalizált lénynek, amint a törvény parancsolja és nem kalandozik el a kollektív érzelmek irracionális világába. Ez az intézmény az indokolási kötelesség. A bíró, midőn a törvény szerint való igazságot megállapítja, ezt törvényből merített okokkal köteles megindokolni. Ez a koronája a törvény szerint való igazságnak; ebből látható meg, hogy a törvényt megtartotta-e a bíró vagy sem. Ezen kautélák szerint a bíró meg lehetős szűk korlátok közé van szorítva manapság, mert lépten-nyomon a törvénybe ütközik, mely az igazság kutatásában kalauzolja. Hajdan a büntető törvény előtti korszakban, midőn a jogszokások szabályozták a büntető jogot, a bíró teljesen belátásszerűen állapította meg nemcsak a büntetést, hanem a bűncselekmény ismérveit is. Ma ellenben a büntető törvény homlokára van írva, hogy: „Büntettet, vagy vétiséget csak az a cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít.“ Ennek ellenére tévedés volna az a hiedelem, hogy a modem bíró eleven

automata, aki csak felkutatja azt a paragrafust, mely a neki átadott perre legalkalmasabb s ezzel véget is ér működése. A bírói igazságszolgáltatás nem ilyen egyszerű mechanizmus, hanem sok szociális és etikai ismeretet tételez fel. Ilyen ismeretek nélkül a bíró igazán egy lélek- és érzésnélküli automata volna.

A bírónak nemcsak vannak szociális és etikai ismeretei, hanem ezek nélkül mozdulni sem tudna, mert hiszen a bíró, különösen a büntető bíró, a társadalomban élő emberek cselekményei, s nem az elszigetelt, Robinson-életet élő ember cselekményei tárgyában ítél. Működése tehát pár excellence szociális funkció.

Még jobban kidomborodik a bíró szociális funkciója, ha figyelmünket arra a nagy területre irányítjuk, melyen a bíró, törvénytől megkötöttsége mellett is, szabadon mozoghat. Ezt a szabad területet biztosítja számára az, amit műnyelven appreciálásnak, vagyis jogi értékelésnek hívunk. Mint láttuk, a bíró meg van kötve a törvényektől; ez azonban nem a gúzsbakötöttséget jelenti, mert a törvény végtelen szabad mozgást biztosít a bírónak a tényálladékok törvényes keretén belül. A törvény például megmondja, hogy rágalmazást az követ el, aki valakiről más előtt oly tényt állít, vagy híresztel, amely valóság esetén őt közmegevetésnek tenné ki. Íme, a bíró keze meg van kötve, mert a törvény világosan megmondja, mi a rágalmazás. Amde, ha közelebbről nézzük, észrevesszük a szociális és etikai területet, melyen a bíró szabadon mozoghat az appreciálás kérdésében, mert csak akkor marasztalhat el, ha az állított ténnyel közmegevetésnek tenné ki a sértettet. A törvény rideg jogszabályainak alkalmazásában nyomban belemarkol a szociális etika, mely arra a kérdésre sürget választ, hogy az állított tény közmegevetéssel jár-e. Íme, előttünk áll a 'közmegevetés' nehéz etikai problémája.

Vagy izgatásnál büntetendő az, aki nyilvánosan büntett, vagy vétség elkövetésére egyenesen felhív. A gyakorlati életből tudjuk, mily nehéz eldönteni és így mily nehéz a bírói igazság megállapítása szociálpszichológiai szempontból, mert gyakran vitás az „egyes felhívás“ tényálladáki elem fennforgása. Vagy az izgatás másik fajtánál a törvény elleni engedetlenségre való felhívásnál mily problematikus sokszor az engedetlenség tömegpszichológiai megállapítása. Hasonlóképpen az osztály, nemzetiség, vagy vallás elleni izgatásnál nagyon problematikus, hogy az izgató beszéd gyűlölet keltésére alkalmas-e vagy nem?

Íme, ebből a pár példából látható, hogy a bírói igazság megállapításánál a törvény megköti ugyan a bíró kezét, de ezen megkötöttség mellett az úgynevezett tényálladáki elemek oly nagy rugalmasságot tartalmaznak, hogy a bíró ennek keretén belül szinte szuverén az igazság megállapításában. A büntető törvény eme rugalmasságának tulajdonítható, hogy a törvény évtizedekig eleven, életképes törvény maradhat.

A társadalom élete szakadatlan folyamat, melyben a tegnap más, mint a ma; és a holnap ismét más, mint a mai társadalmi élet, vagyis, amint Herakleitos mondotta, még soha senki sem fürdött meg kétszer a folyó ugyanazon hullámaiban. A társadalmi eszmék, képzetek, hiedelmek, érzelmek szakadatlanul módosulnak, tehát

szükséges, hogy a törvény rugalmas legyen, mert csakis így helyezhetők el abban az idők folyamán szakadatlanul változó, jogilag formulázott szociális és etikai értékek. Ha a törvény nem adna a bírónak kellő latitüdőt, ha nem volna rugalmas, tekintettel a szociális értékek gyors átalakulására és változására, a törvényeken mihamar változtatni kellene, hogy a bírói igazságosabba elhelyezhessük.

Látjuk tehát, hogy a törvénytől megkötött bírónak is megvan a szabad mozgása; éppen annyi, amennyire szüksége van, hogy az élet kaleidoszkopszerű változatosságának megfelelőleg elhelyezhesse a bírói igazságot a törvény keretében.

Mennyivel más az esküdt helyzete, mint a szakbíróé, akinél speciális törvények ellenőrizhető módon szabályozzák a bíraskodás törvényességét. Esküdtbíráskodásnál már a dolog természeténél fogva sem lehet a törvény érvényesüléséről szólam, mert hisz az esküdtek nem jogászok, nem törvénytudók s az esküdt sohasem indokol. Esküt tesz ugyan arra, hogy az esküdtek kötelességét híven teljesíti, a törvényt megtartja, félretéve minden kedvezést, félelmet és személyes tekinteteket és mind a vádlott ellen, mind a mellette felhozott bizonyítékokat egyenlő gondossággal és pártatlan lelkiismeretességgel mérlegeli; igazságosan és a törvény értelmében határoz; ámde ez írott malaszt, mert semmi szankciója sincs. A bíró hivatali esküjének van szankciója, mert az ítélet indokolásában köteles apró részletességgel számot adni arról, hogy miért, mi indokok alapján ítélt úgy, ahogy ítélt. Az esküdt ellenben sohasem indokol, leikébe zárja ítéletének indokait s így az, hogy miért ítélt úgy, ahogy ítélt, misztérium marad Örökké. És a törvénynek sajátos logikátlansága, hogy olyat követel az esküdtől esküjében, amit egészen bizonyos, hogy nem tud megtartani, azt tudniillik, hogy ítélethozatalnál a törvénynek eleget tesz. Az esküdtbírásgokról szóló törvény szerint esküdképes minden 26-ik életévét betöltött férfi, aki magyar honos, aki magyarul tud és 20 pengő egyenes állami adót fizet, vagy a honoráciorok osztályához tartozik; más kvalifikációja nincsen, tehát a törvények ismerete sem szükséges, mégis azt követeli a törvény a jogi analfabétáktól, hogy a törvényeket pontosan megtartsák! Már ez az egyetlen ok is elég arra, hogy az esküdtbíráskodást komolyan ne vegyük; mert hiszen minden szakszerű foglalkozáshoz évék hosszú során át kifejtett gyakorlat és szakismeret kell. Egyedül az esküdtbíráskodás az, amihez semmiféle szakszerű ismeret nem szükséges, mert a törvény vélelmezi, hogy az esküdttel veleszületik az a sok tudás és szakismeret, melyet a jogász-bíró egy életen át alig képes elsajátítani. A kontárság meg is látszik az esküdtbíró működésén! A szakbírónál az endogén érzelmek és eszmék folytonosan harcban állanak a társadalomból jövő exogén eszmékkel és érzelmekkel. Esküdtszéknél ellenben csakis ezek uralkodnak. Még a nem szenzációs perekben is a leggyakrabban mellékes, alárendelt jelentőségű motívumok döntenék az esküdteknél. Nagy port felvert perekben pedig semmi szerepe sincs a törvénynek és jognak s kizárólag azok az érzelmet fakasztó tényezők szerepelnek, melyek a pert szenzációssá teszik. Az ítéletből ilyenkor teljesen hiányzik a szakszerű törvényes igazság és kizárólag a hangulat érvényesül.

Az esküdt szuverenitása az igazság megállapításánál azonban abban van, hogy nem indokolja meg ítéletét, s így a törvényesség ellenőrzésének lehetősége van ezen a réven kizárva. Ez a nyílás az, melyen át az illegitim, gyakran immorális ítéletalkotó tényezők bevonulnak az esküdtbíró igazságtételébe.

Érdekes és nagyfontosságú probléma az, hogy a bírói igazság mű viszonyban áll a társadalmi igazsággal? Talán helyesebb volna, ha azt mondanám, hogy a bírói ítéletre mily benyomást gyakorol és gyakorolhat a társadalmi igazság, ami a közvélemény alakjában jelenik meg. Mielőtt azonban erre a kérdésre felelnék, választ kell adni arra, hogy mi a társadalmi igazság? Láttuk a szakbírónál, hogy annak igazsága a törvényből és jogból sarjadzik ki. Minél szürkébb a per, annál racionalizáltabb az igazság, mert exogén érzelmek annál kevésbé ostromolják a bíró lelkületét. Szenzációs pereknél már nagy lelkierőre van szüksége a bírónak, hogy a tudat küszöbe alatt a közvélemény be ne lopódzon mentalitásába. Ebben a pszichés küzdelemben megbecsülhetetlen segítőtársa a bírónak az indokolási kötelesség, mely kizárja az irracionális elemeket az igazság megállapításából. Esküdtszéknél nincs semmi kontroll arra nézve, hogy a zsűri honnan meríti az igazságot; az bizonyos, hogy racionális tényezőkből csak akkor merít a zsűri, ha a per tárgya s a szereplő személyek teljesen szürkék, ámde ilyenkor is azt kell mondanunk, hogy az esküdt racionális ítélete nem a jogból és törvényből fakad, mert hiszen a jogban teljesen tájékozatlan. Csak, ha jogász kerül az esküdtek közé, akkor van némileg másképpen, mert ilyenkor gyakran a jogász dominál a zsűriben, akit megtesznek főöknek, és aki irányítja a tanácskozást és szavazást. A társadalmi igazság másképp születik meg. A társadalom előtt mellékes a jog és törvény. Egyedül irányadók az irracionális, érzelmi, ösztönszerű tényezők. A bíró ítélete előtti időszakban a társadalmi igazság, ami a közvéleményt jelenti, csak ritkán alakul ki határozott körvonalakban. Inkább sejtelemszerű vágyak, óhajok alakjában jelentkeznek. A kultúra és társadalmi differenciálódás folytán presztízse van a bíróságnak, amit megerősít az a tudat, hogy a bírótól megállapított igazság a döntő. A közvélemény csak ritkán anticipálja az ítéletet. S ha ezt teszi is, nem követelés formájában teszi, hanem valószínűség és kombináció alakjában. Mert tudja, hogy a döntés a bíró kezében van. Azért ennek dacára a szuggesztió révén nagy befolyással vannak az ilyen jóslások s vélemények a bíró lelkületére; tudtán és akaratán kívül. Minél gyakoriabbak és intenzívebbek az ilyen szuggesztív benyomások, annál nagyobb hatással vannak a bíró, főképp az esküdtbíró lelkületére. Úgy, hogy végre oly meggyőződés keletkezik benne az ügyről, amit saját meggyőződésének és spontán keletkezettnek tart; pedig ha annak eredetét keresnénk, reábukkanánk, mint okra, a társadalmi környezetre. A szakbíró is alá van vetve ennek a kollektív szuggesztióknak, ámde ennél az endogén és exogén tényezők harca fejlődik ki. Kifejleszti azt a szakbíró szokássá, organikussá vált tárgyilagossága s az indokolás említett kötelessége. A társadalomban élő bíró sem tudja magát emancipálni a közvéleménytől s érvényesülni törekszik, de szárnyát szegi az a tudat, hogy

határozatát törvényből merített érvekkel kell alátámasztani, s így elbukik a küzdelemben a közvéleménytől kialakított igazság. A zsűrinél ez a küzdelem nincs meg, mert a zsűri csak szuverén lelkiismeretével számol és nem indokol.

Az ítélet után kialakuló közvélemény vagyis társadalmi igazság vagy a kritika terére lép, vagy a rezignációt választja.

Hogy melyiket választja, az a közvélemény hangulatától függ, a hangulat pedig következménye a per szenzációs erejének. Minél nagyobb szenzáció tapad a perhez, annál erősebb és kíméletlenebb a kritika és megfordítva. Persze ideális állapot lenne az, ha harmónia volna a bírói igazság és társadalmi igazság közt. Ez azonban a szakadozott modern társadalomban és nagy államokban lehetetlen. Athénben és Spártában inkább kialakulhatott ilyen összhang, általában apróbb közösségeknél, ahol a néplélek homogén nyilvánulhat meg egyes kérdésekben. Nagyobb társadalmakban azonban, ahol annyiféle csoport, osztály, egyesület darabolja szét érdekek szerint a társadalmat s ahol a csoportérdekek gyakran mereven szemben állanak egymással, egységes társadalmi igazság nem alakulhat ki; annál kevésbé alakulhat ki egység a bírói és társadalmi igazság közt. Úgy áll tehát a helyzet, hogy szenzációs perekben gyakran a bíró ítélete nem egy, hanem több társadalmi igazsággal áll szemben s ritkább a harmónia a főbb vonalakban is, mint a diszharmónia, mert a bíró a törvény alapján áll, a közvélemény pedig a törvényen kívül, vagy annak ellenére követel, főleg politikai perekben, ítéleti megállapításokat.

A kritikán és rezignáción kívül képzelhető egy harmadik állapot is, az tudniillik, mikor a közvélemény szerint való igazság szembehelyezkedik a bírói igazsággal. Ez a szembehelyezkedés számtalan alakban nyilvánulhat meg. A legenyhébb formától föl az erőszakig. Az elsőre például szolgálhat az az eset, mikor a vádlott, egy óbudai korcsmáros a háború alatt a vérbeteg katonák kórházából azon ürügy alatt vette meg a konyhahulladékot s a mosogató vizet, hogy azt a disznók hizlálására fogja felhasználni. Tényleg pedig kiválogatta az infidált hús-maradékokat, melyek az egészségre, a szakértők véleménye szerint, ártalmasak voltak, pörköltet készített belőle, amit a munkások közt forgalomba hozott. Az esküdtek felmentették a vádlottat, a Kúria pedig, az én elnöklésem alatt, közegészség elleni büntett miatt hatévi fegyházra ítélte. Maguk az esküdtek akkép szegültek ellene a kúriai ítéletnek, hogy az elleni kegyelmi kérvényt adták be. Itt a csoport véleménye, mint társadalmi vélt igazság ily enyhe formában nyilvánult meg, ellenben a legbrutálisabb megjelenési formája volt az, midőn — amint fent említettem — egy esküdtszéki ítélet miatt, részleges forradalom tört ki Bécsben a múlt év nyarán: amikor is az igazságügyi palotát felgyújtották a tüntetők és sokan szörnyű halállal pusztultak el. A közönségnek a jogerős ítélet után ilyen módon való viselkedése szerencsére ritka és igazán fehér holló számba megy; főleg nálunk, ahol szállóigévé vált a 'Curia locuta' elve. Mihelyt a Kúria ítél, a vitás kérdéshez non illett és non volt szabad szólni. Oly nagy volt a felsőbbíróság presztízse, hogy annak határozata után nemcsak erkölcsi ellenállásról nem lehetett szólni, hanem még a

kritika szava is elnémult teljesen. Sajnos, az első nemzetgyűlés idejében ez a magasztos princípium, mely pedig a jogállam egyik erkölcsi pillére, megingott és megrepedezett, kikezdték azt a nemzetgyűlés ama frakciói, melyek igazán nem voltak arra méltók, hogy az országot képviseljék.

Ezek után visszatérve tárgyunk logikai folyamához, lássuk, hogy mily viszonyban lehet a bírótól megállapított igazság a közvéleménnyel, vagyis a társadalom hiedelmével, meggyőződésével, a társadalmi igazsággal?

Hangsúlyozom, hogy azt a problémát kell vizsgálni, hogy a társadalmi igazság milyen hatással lehet a bírói igazságra s nem a társadalmi igazságokat. A *communis opinio* s nem a partikuláris vélemények hatályát keressük: vagyis feltételezzük, hogy van egységesen kialakult vélemény, mert mihelyt széttöredezik a vélemény, mihelyt csoportvélemények állanak csoportvéleményekkel szemben, hiányzik azokból a társadalmi energia, amit szembe lehetne helyezni a bírói igazsággal.

Ilyen egységes vélemény a mai bonyolult és szertelenül tagolt társadalmakban el sem képzelhető, mert hiszen, amint Gumplovitz „*Der Rassenkampf*” című művében kimutatja, a modern társadalmakban az egyes csoportok a létért való versengésben oly elkeseredett küzdelmet folytatnak az ellentétes érdekék kiharcolása körül, hogy homogén és egységes hiedelem és meggyőződés ezen érdekellentétek miatt semmi kérdésben sem jöhet létre. Ugyan, hogy is volna elképzelhető, hogy valami kérdésben a polgári osztály egy nézetten legyen a szocialistákkal? De más osztályok is éles ellentétben vannak egymással. így a földművelő, a kereskedő, iparos, lateiner osztály, a papok és katonák erős érdekellentétben állanak egymással és pedig annyira, hogy igen gyakran igazságszolgáltatási kérdésben sem kerülhetnek egy síkra. Ha tehát nincs egységes közvélemény, nincs egységes társadalmi igazság sem. Már pedig, ha azt keressük, hogy a társadalmi igazság mily hatással lehet a bírói igazságra, fel kell tenni, hogy van egységes társadalmi igazság, egységes közvélemény, mert ha nincs, akkor már ez okból sem lehet a szociális igazság befolyásáról beszélni; mert választás csak akkor lehet, ha kettő közt választunk, ha az a kérdés, hogy vagy a bírói, vagy a társadalmi igazság legyen érvényes; de ha ez utóbbi többféle, igazán lehetetlen alapelvet találni a helyes szelekcióra.

Ez okból teljesen meddő volna a további kérdéssel foglalkozni, hogy a társadalom hiedelme, meggyőződése lehet-e irányadó a bíróra. Különösen, hogy miképpen érvényesülhetne ez a befolyás, mert hiszen egységes társadalmi meggyőződés elképzelhetetlen. Az elképzelhetetlenről pedig tárgyaltan reális alapon beszélni. Azt jegyzem meg csupán, hogyha ez a kizárt eset előfordulhatna, akkor is érvényesülnie kellene a törvénynek; nem csupán azért, mert a közvélemény ösztönszerű, irracionális, s érzelmekből tör elő, hanem azért is, mert jogállamban a jogot a törvény szabályozza. Az állam akarata a stabil törvény, és nem az ingatag, megbízhatatlan közvélemény a jogforrás. Ha ez döntő lehetne, vélemküli forradalom volna az igazságszolgáltatásban.

Más kérdés azonban, ha nem valamely bűnügy elintézéséről, hanem oly törvényről van szó, mely az uralkodó eszmeáramlatokból kiszögellik s nincs harmóniában a társadalom lelkével. Ez esetben azonban nem a törvény konkrét alkalmazásáról, nem bíraskodásról, hanem egy a társadalommal diszharmóniában lévő törvény módosításáról, vagy hatályon kívül helyezéséről van szó. Ez pedig nem bírói, hanem törvényhozói funkció; és nincs kétség benne, hogy az ilyen követelményeknek a törvényhozó testület, — ha ez a posztulátum állandó, határozott, nem fellobbanás következménye, s a társadalom illetékes faktoraitól származik, — mindig eleget is tesz, eleget kell tenni, mert a törvény a társadalmi szükségek kielégítésére rendelt jogszabályok rendszere. Ha a törvény a szükség kielégítésére alkalmatlanná vált, fenntartása észszerűtlen zsarnokság, mely előbb, vagy utóbb, de mindig megbosszulja magát.

VARGHA FERENC.

MAGYAR NEMZET — CSEH BIRODALOM.

AMIDŐN Lord Rothermere szemére hányta Benesnek a felvidéki magyarság elnyomatását, a csehszlovák külügyminiszter azt felelte, hogy a régi Magyarországon is elnyomták a nemzetiségeket. Rothermere viszonzvását ismerjük; csak a személyes vitában kötelező udvariasság mérséklete különbözteti meg e választ attól, amit egy honfitársa elméletben mond: 'Régi sérelmeket eleveníteni fel, új sérelmek állandósításának igazolása gyanánt, gyalázatos bűn, melyet mindenkép el kell ítélni.'¹ A magyar válasz persze más. Mi sohasem fogjuk megérteni azt a ránkragadt vádat és legalább is világosan látjuk, hogy súlyosan elmarasztalt 'nemzetiségi' politikánk előfeltételei egészen mások voltak, mint a mai Csehszlovákia esetében.

Csakugyan ki lehet mutatni, hogy az ezeréves magyar államnak legmélyebb alapjaiban egészséges nacionalizmusával ellentétben a cseh birodalom szerkezeti tényei — eleve lehetetlenné téve az államalakulás egyenletes kifejlődését — szükségképpen adtak életet egy minden ízében egészségtelen belpolitikai imperializmusnak.

CSEHORSZÁG népszavazás nélkül, a fegyverek jogán és a nagyhatalmak erőszakos diktátuma alapján jutott a Felvidék birtokába; ez semmikép sem volt a demokrácia útja. S ha elfogadná is valaki a Millerand-levelnek azt az érvét, hogy az antant a néphatározatot, mint önként értetődőt, jogosan előlegezhette: akkor sem lehet demokratikus igazolást találni arra, miért rendezkedett be Csehország a Felvidéken antidemokratikusan. Miért nem formált autonóm tartományt a Szlovenszkóból² és miért kobozta el az ősi vármegyék önkormányzatát? Persze, a felvidéki vármegyék nagy részében magyar többségű törvényhatóságok kerültek volna ki egy demokratikus választási harcból és ezekkel aligha boldogult volna a prágai kormány. De amidőn a régi vármegyék helyett az ú. n. nagyzsupák létrejöttek, immár mindenütt tót többséggel, ezek is csupán amolyan névleges autonómiát nyertek és valóságban teljesen ki vannak szolgáltatva a cseh kormány és bürokratikus közegei önkényének.

Az ellenvetésre el vagyunk készülve. Mi erősen 'anglomániások' lévén, megszoktuk a demokrácia kérdését is angol szemmel nézni.

¹ Sydney Herbert, *Nationality and its Problems*. p. 38.

² Nem beszélve a Ruszinszkóról, amelynek mai kezelése még a St. Germain-en-Laye-ben kötött nemzetközi szerződés szövegével is ellentétben áll. Egyébként mindaz, amit a tótokról és a Szlovenszkóról mondani fogunk, a potiori vonatkozik a ruténekre és a Ruszinszkóra is.

E szerint a 'demokrácia legfőbb eszménye az önkormányzat'. De nem így a francia felfogásban; és Franciaország régen rászoktatta az ő szellemi hűbéreseit, hogy úgy nézzenek reá, mint a demokrácia szentföldjére. A cseh állami berendezkedésnek is valóban a francia a prototípusa.

Csak hogy nagy ám a különbség. Franciaország bürokráciája a legrégebb európai hagyományokkal dicsekedhetik. Presztízsének gyökerei még az Ancien Régime-be nyúlnak vissza, s e presztízs csak öregbedett azóta a nagy forradalom és a nagy császárság dicsőségével. A köztársaság voltaképp nem is tett egyebet, mint hogy az abszolút uralkodónak szuverén személyiségét szétosztotta a bürokrácia tagjai között és a parlamentet odatette dísznek, 'beszélő-boltnak' — ahogyan Carlyle mondaná — amelyben a nemzet kiszónokolhatja magát és gyönyörködhetik a maga állítólagos szuverénitálásában. Azelőtt az uralkodó volt a francia állam, ma a bürokrácia az és ezért lehet Franciaország kormányzata a demokrácia ellenére is valamennyire stabil. Ez az államot jelentő bürokrácia pedig az etnosz, társadalmi szerkezet és szellem tekintetében tökéletesen homogénnek mondható francia nemzetből kerül ki s ezért ezt joggal képviselheti.

Nem így Csehszlovákiában. Itt a párizsi laboratórium a cseh nemzet hegemoniája alatt nemzeti, kulturális és etnikus kisebbségek egész halmazának összeolvasztásával kísérletezett. Következésképpen itt a cseh nemzetből és tőle függő „outcast” elemekből álló kormányzat és bürokrácia nem képviseli a Csehszlovákia területi kereteibe beszorított egyéb társadalmakat s mivel az országgyűlés összetétele is olyan, hogy a nem-cseh elemek majorizálása állandóan biztosítható, következőképpen a francia mintájú cseh demokrácia voltaképp a moderm 'belpolitikai imperializmus' mintaesete — amint ezt német részről találóan állapították meg.¹

A német kritika ezt a tényt a fiatal éretlenségében túlbuzgó cseh faji sovinizmus rovására írja; azt hiszi, hogy ez a gyermekbetegség leküzdhető lesz s a csehek maguk belátják majd tévedésüket és azt, hogy Csehszlovákia fennmaradását csak az igazi demokrácia és a föderalisztikus megoldás segítségével fogják biztosíthatni.

Figyelemreméltó, hogy ez az ítélet és ez a remény a szudétanémet álláspont kifejezése, mert csak akkor volna igaza, hogyha a történeti Bohémiára vonatkoznék. Annak keretei közt a sorsközösségre utalt cseh és német elem kiegyezése valóban elkerülhetetlen szükségesség. De a mai formájú Csehszlovákia fenntartására és kormányzására más lehetőség nincs, mint az 'imperialisztikus'. Az új alakulat ezzel áll, vagy bukik.

A Csehszlovákia létrejötte utáni időkben az új honalapítókat az a megismerés vezette, hogy egy autonóm Szlovénkóban a vezetés, a magára hagyott társadalmi és politikai gravitáció természetes útján ismét csak a magyar és ú. n. magyarón értelmiség kezébe kerülne, lévén ez a lakosságnak legtekintélyesebb és politikailag egyedül érett rétege. A demokratikus önkormányzat követelményeinek megfelelni, annyi lett volna

¹ Johann Urban, Irrwege des tschechischen Staatsgedankens, Ztschr. f. Politik. XIV. 515.

tehát, mint eleve lemondani a csehszlovák állameszméről. Hogy erre az önmegtágadásra a cseh argonauták nem voltak képesek, megérthető. £ mellett nyilvánvaló, hogy az egész csehszlovák nemzetiségi mozgalom érthetetlen marad, ha nem vesszük figyelembe azt, hogy mozgatói el voltak tökéelve, a tótságot még közömbössége dacára, sőt akarata ellenére is 'megmenteni' a szláv kultúra számára. Ez utóbbi pedig a fennálló körülmények között csak a cseh kultúrát jelentette. Valóban: a leglelkesebb csehszlovák apostolok kijelentéseiben gyakran figuráit az a gondolat, hogy a tótság egészséges, földszagú etnosza 'rezervoáru' kell, hogy szolgáljon a cseh kultúrhordozók seregének.

Következőleg el kell ismerni, hogy a cseh imperializmus a maga törekvéseivel jóhiszeműen merít egy végső, s az elméleti vitába be nem vonható világnézeti alapból, amelynek alfája és ómegája a cseh kultúra abszolút értékességébe vetett hit. A régi magyar művelődéspolitikai világnézeti háttére forma szerint egészen hasonló ezzel. Csak-hogy több volt benne a realitás. Mert a társadalomtörténeti fejlődés tényei ellenében a esdi felfogás utópikusán túlbecsüli a nyelvrokonság jelentőségét. A nyelv csupán eszköze az irodalomnak, mint a művelődés egy részének: korántsem jelenti az egész irodalmat és még kevésbé az egész kultúrát. A magyar nyelv éppen azért lehetett a kultúrpropaganda hathatós eszközévé, mert a magyar irodalom ugyanannak a természeti, népi és társadalmi környezetnek a szülőtte, amelyben Szent István birodalmának nem magyarokú törzsei is élnek: következőleg jellegzetes motívumai éppenséggel azok, amelyek alkalmasak arra, hogy a kifejezett tartalom megértését s a kifejezett érzelmek átvételét biztosíthassák. A legfeltűnőbb bizonyítéka ennek az igazságnak az a tény, hogy ott, ahol a nyelv kifejező jelentősége alászáll: a magyar dal a tótnak is természetes szívbéli orgánuma, sőt a magyar lélek egyik legszebb alkotásának, a kuruc-nótának a szép hegyes-völgyes, méla Felső-Magyarország: a tótok és rutének földje az édes hazája. S van-e a tót léleknek mélyebb ismerője és szeretetteljesebb interpretátora mint Mikszáth?

A nydv tehát nem egyenlő az irodalommal, az irodalom nem a kultúrával, a kultúra pedig szoros függésben van a természeti, népi és társadalmi környezettől. Az utóbbinak állandó alkata tagozódás által alakul ki s az egyszer így kialakult s megszilárdult szerkezetet átalakítani többé nem lehet. Legfeljebb az lehetséges, hogy a fennálló társadalmi szerkezet elsorvadása következtében egy új társadalom kifejlődése indul meg.

Nyilvánvaló, hogy a csehek a felvidéki társadalmi szerkezet mester-séges elsorvasztására törekszenek. E törekvéseikben talán az a meggyőződés bátorítja őket, hogy a felvidéki magyar rezsím csupán feudális eredetű 'osztályuralom' volt, a feudális elemek pedig bensőleg elszáradt felhámrétegek módjára amúgy is könnyen fejthetők le a demokratizált polgári társadalom szervezetéről: amint azt Csehországban valóban sikerült is elérni.

Csakhogy a rendi társadalom csak ott sorvad el, ahol a szerkezet korai megdermedése folytán, a továbbfejlődésre képtelenné válik; ahol ugyanis a társadalom és rezervoárja: a nép, kínai falakkal vannak

elrekesztve egymástól. Csehországban ez volt a helyzet, ámde a cseh és a magyar társadalom történeti alkata jelentékenyen és mondhatni diametrálisan elüt egymástól. Jászi Oszkár, mint szociológus, maga is ritkán lőtt nagyobb bakot, mint amikor azt a tételt állította fel, hogy a cseh nemzet sorsa 'rendkívül hasonlít' a magyar nemzet sorsához, amelynek főurait szintén részben kiirtották, részben germanizálták, melynek rendjeit szintén erőtlen gépezetté tudták tenni'.¹ Jászi a 'rendek' kifejezéssel fölényesen dobálózik és közben nem is jut eszébe megvizsgálni, hogy csupán számszerűt is minő teret foglalnak el ezek a rendek, egyfelől a régi cseh, másfelől a régi magyar közéletben.

Pedig ezek a számadatok szokatlanul érdekesek. A 19. század elején Magyarország és Erdély nem egészen 8 millió lakosából nemes férfi volt: 194.974. A nőekkel együtt bizvást tehetjük a nemesség teljes lélekszámát 400.000-re vagyis öt százalékra. Ezzel szemben Csehországnak mintegy 3.000.000 lakosára esett 14 herceg, 172 gróf, 79 báró és 95 lovag; összesen 360 nemes férfi.³ A nőekkel együtt tehát mintegy 750-re tehető a cseh nemesség lélekszáma s ez annyi mint két és fél tízezrelék. A cseh nemesség tehát legfeljebb úgy viszonylik a magyarhoz abszolút számokban, mint 1 az 500-hoz és arányszámokban mint 1 a 200-hoz.

Amott — a cseheknél — egy kisszámú, de mérhetetlenül gazdag oligarchiát látunk, amelyet a néptől minden tekintetben áthidalhatatlan szakadék választ el és amelynek nemzeti képviselő gyanánt elfoglalt alkotmányos jogállása csak névleges és inkább díszletszerű, (hiszen a cseh rendeket a koronataromány adminisztrációjából és a törvénykezésből a 18. század folyamán teljesen kiszorították a bürokratikus császári hatóságok), emitt — a magyaroknál — egy rendkívül népes arisztokráciát, amelyet erőteljes testületi szelleme súlyos tényezővé avat, amelynek sikerült megtartania a nemzet kezében a legfőbb kormányhatalom kivételével az egész állami gépezetet s amely e mellett a vagyoni állásnak legkülönbözőbb fokain élő egyéneket — a szabolcsi kiskirályoktól az árvái és túród 'bocskoros' tót urakig—foglalt magában, mint 'una eademque nobilitas': ugyebár még sem oly nagy a hasonlóság? S ez még kisebbé válik, hogyha a további fejlődést is tekintetbe vesszük, nevezetesen egyfelől azt, hogy a díszletként a levegőben függő cseh rendek alatt már a 18. században gyors lendülettel indul fejlődésnek egy modern kapitalista polgárság, holott Magyarországon a 19. század közepéig a polgári rend csak egy vézna kis réteg, amely engedelmesen húzódik meg a hatalmas úri rend szárnyai alatt; másfelől azt, hogy a magyar nemesség széles rétegei elegendő kiválasztási bázist, alkotmányos hagyományai pedig degenő politikai iskolát szolgáltatnak a nagytehetségű államférfiak 'kitermelésére', akiknek vezetése alatt a magyar nemesség helyes politikai tempóban, maga lépett a liberális reformmozgalom útjára — holott Csehországban a rendiség

¹ A nemzeti államok keletkezése és a nemzetiségi kérdés. 219. l.

² V. ö. J. C. B. Isinger, Generalstatistik des oesterreichischen Kaiserthumes. Wien u. Triest, 1807. 24. és 59. L; és G. Hassel, Statistischer Abriss des oesterreichischen Kaiserthums. Nürnberg u. Leipzig, 1807. 80. l.

felbontását egyrészt az uralkodóház, másrészt pedig a forradalmi gyökerekből kinőtt kremsieri (ausztriai) országgyűlés végezte el.

Természetes, hogy ilyen körülmények között a cseh főurak reakciós szellemű közjogi ellenzékesdijét hamar elöntötte az 'ifjúcsehek' polgári és nemzetiségi radikalizmusa s a fehérhegyi csata óta csupán halódó régi feudális Bohémia romjain felnőtt új cseh nemzetnek arculatára ez üti rá a maga bélyegét: holott a magyar úr vezér és mintakép marad a nem magyar etnoszból eredő (német, szláv, zsidó) polgárság és értelmiség szemében is.

Innen van az, hogy a magyar társadalomnak — úgy, mint az angol társadalomnak — domináns alkateleme az úgynevezett középosztály, amelynek gerince ma is a történeti köznemesség, de jelentős része már nem nemesi eredetű. E középosztályban tehát együtt vannak a népből felemelkedett elemek a régibb földbirtokos és tisztviselői arisztokrácia mindazon tagjaival, akiknek életszínvonala az úgynevezett 'jó mód* feltételeinek általában megfelel. Magának a középosztálynak szellemét következőképpen e o i p s o az arisztokrata rétegek élet- és világfelfogása határozza meg, hiszen a szerényebb eredetű elemek úgyszólván egyenkint emelkednék fel a középosztályba s ez a felemelkedés rájuk nézve csak akkor fejeződik be, hogyha társadalmi befogadtatásuk, 'lovaggá ütésük', az úri társaságba való tényleges felvétellel megtörtént. Ennek pedig elengedhetetlen feltétele az úri gondolkodásnak, illetőleg az ezt ígérő biztos fellépésnek és jó modornak elsajátítása. Egyébként pedig a liberális arisztokratizmus régi mottója szerint: 'boni vini, boni viri non est quaerenda origo'. A rendi gyökerekből kinőtt liberális-arisztokratikus középosztály-alakulásnak ez a jelensége az, amelynek a magyar nemzet a maga propagatív, asszimiláló erejét köszönheti. Ez tette magyarrá minden etnosz talaján az emelkedő értelmiség székeit, a nagyobb városokat: hiszen ezekben a jó mód életszínvonalának elérése egyúttal a középosztályba való felemelkedéssel járt, már pedig a középosztályba felemelkedni annyit jelentett, mint az 'úriember'-nek átlagos életszínvonalára érve, egyúttal felvenni a magyar úri rend élet- és világfelfogását: azaz szellemileg asszimilálódni hozzá.

De a liberális-arisztokratikus szerkezetű társadalom környezetében még a nép egyszerű gyermekét is mondhatni arisztokratikus önérzet fűti. A földművelők és a kézművesek, a maguk rendjének hagyományos szerénységű életszínvonalán maradván is nyugodt rezignációval, sőt jóindulattal nézhetnek az ország politikai sorsát irányító urakra, mert egyik előtt sincs elzárva a lehetőség, hogy a fiát 'úrrá tegye'. A köznép tagjainak e társadalmi stílus szellemében éppenséggel e két lehetőség között van választásuk: megmaradni a maguk rendjének életkeretei között, beérve az alacsonyabb társadalmi és politikai rangsorral, vagy felemelkedni a társadalmi és politikai tekintetben vezető középosztályba, elsajátítván nem csupán annak életszínvonalát, hanem gondolatvilágát is. Ami itt elvben ki van zárva, az a lehetőség, hogy a társadalom alsóbb elemei, mint üyenek kerülhessenek felül, hogy politikailag emelkedjenek, a nélkül, hogy előbb a hagyományos társadalmi keretben is emelkedtek volna. Nagyatádi Szabó István nem alaptalanul tiltakozott a 'paraszt' elnevezés ellen.

Mert a ‘paraszt’ meg a ‘burzsoa’ a társadalomnak egy-egy öntudatos elemét jelenti, amely nem akarván egyéb lenni, mint éppen ‘faragatlan’ paraszt, vagy ‘közönséges’ polgár, ha módja volna rá, a parasztot, illetőleg a burzsoát tenné hatalmassá az államban is, azaz osztályállamot iparkodnék formáim. De a gazda, a kereskedő, a hivatalnok, habár hivatásának körében is maradván, ‘csiszolódni’ és ily módon a hagyományos társadalmi létrán is emelkedni akar: nem a maga ‘fajtáját’ akarja az állam urává tenni, hanem fel akar emelkedni abba a ‘fajtába’, amely hivatva van az államot vezetni.

A köznép sorából ekként felemelkedő ‘honorácior’ és ‘virilis’ elemekből az úri rend állandóan kiegészül azzá a ‘természetes’ arisztokráciává, amelyet Edmund Burke a nemzet nélkülözhetetlen alkatrészének mond, s amelynek létezésére alapított a parlamentáris képviselőlet klasszikus elmélete. Másrészről pedig még azokban az elemekben is, amelyeknek az ország egész lakosságát megillető felemelkedési lehetőség valóra váltása nem sikerül, és ezért lelkileg meghasonlanak a fennálló társadalmi renddel és ennek szellemével, sőt még azokban is, akik ‘elvből’ fordítanak hátat az úri hagyományoknak, elpusztíthatatlanul tovább él az arisztokratikus érzület, csakhogy mintegy negatív előjellel: ‘parasztgóg’, vagy ‘polgári dölyf’ alakjában. Mindkettő voltaképp csak a snobnak kifordított kabátja, ami némely jelenségben itt-ott igen érdekesen nyilvánul meg: minő pl. a párbajmánia a polgári radikalizmus egyes magyarországi képviselőinél.

A társadalmi alkat egészen más lesz ott, ahol mint Csehországban, az arisztokrácia kisszámú, vagyoni életszínvonalban egyenlően magas, udvari és exkluzív szellemű, mert itt a nép gyermekének nem lehet reménye arra, hogy az úrnak — mint főúrnak — életszínvonalát elérje. A rendiség az ilyen társadalomban voltaképp kasztrendszerű volt. A jobbágy és a kézműves úgy tekint a feudális nagyurakra, mint holmi felsőbb lényekre, akiknek élete egy nagyszerű, de az ő számára irreális világ felszínén játszódik le, mint nagy pompával kiállított látványos színjáték, amelyben néha gyönyörködni lehet. Ha ily kasztrendszerű társadalomban a rendiség felbomlása s a kapitalisztikus világ kifejlődése megindul, az emelkedő polgárság soraiban csak a legelszántabb snob gondolhat arra, hogy a nagyúrnak „előkelő” élet- és világfelfogását magáévá tegye s ezzel vállalja a hallatlan nevetőségesség súlyos kockázatát: következésképpen a polgárság nem a régi társadalmi rend keretein belül és nem egyenként, hanem együttesen emelkedik s az új életszínvonalra, magával hozza a maga ‘plebejus’ szellemét: ‘közönségességét’.¹ S ha a régi alárendelt rendi pozícióban a maga értékeinek fenntartása mellett is tudatában volt ezek relativitásának: most, amikor a felszínre kerül, a nélkül, hogy mégis az urakkal egy szintre kerülhetne, értékeit, mint abszolút értékeket, kihívólag méri össze, állítja szembe az úri standardokkal.

Így keletkezik a ‘burzsoázia’ jellegzetes világnézete (azaz: saját értékelmélete) s így lesz az arisztokratikus-liberális középosztály helyett

¹ Angoloktól, akik Prágában jártak, hallottuk a megjegyzést, hogy a cseh intelligenciával társasági relációkat nem igen lehet fölvenni. Ők — a csehek — húzódnak ettől, mért nem tudják, hogyan kell viselkedni („they do not know how to behave“)

a demokratikus-egalitárius polgári osztály a társadalmi szerkezet uralkodó alkateleme. A vékony feudális réteg, mint pusztulásra ítélt csökevény, a polgári osztály uralomra jutását, ha kenyértörésre kerül a sor, nem gátolhatja meg. A polgárság tehát beülhet a nemzeti örökségbe s ha kezébe kerítette az államhatalmat, módja van rá, hogy politikáját immár nemzeti s ne merő osztálytekinetek vezessék. Mivel azonban ő a maga demokratikus-egalitárius világnézetéhez képest, a 'nemzet' és a 'nép' feudális szellemű megkülönböztetéséről tudni non akar, egy új nézőpontra van szüksége, amelyből a nemzet lényét, mivoltának ismérveit meghatározza: és ezt a nézőpontot találta meg a nemzetiségnek mint kultúrközösségen alapuló demokratikus politikai egységnek elméletében. A nemzetiségi elméletnek, a harcos nacionalisztikus világnézetnek és a kultúrpropagandának a túlsúlyra jutott demokratikus polgári osztályban gyökerező értelmiség a szülője s ezekből az elemekből épül a vehikulum, amelynek bakján a polgári osztály nemzet- és államfenntartó tényezővé válik.

Ez éppen a cseh polgári demokrácia esete is. Azonban hiába uralkodó réteg saját hazájában ez a polgári osztály, mégsem léphet fel asszimiláló súllyal a Felvidéken, mert nem kerülheti el, hogy képviselőiben az arisztokratikus Felvidék gyermeke csupán a 'felfuvalkodott plebejusz' s a 'parvenüt*' lássa. S még az is, akiben sanyarú helyzete, vagy ki nem elégitett becsvágya itt-ott úrgyűlöletet váltott ki a régi elmúlt rendben, még az is sokat könnyít magán azzal, hogy az új hatalmasokat viszont kényelmesen lenézheti. Anyagi előnyöket: materiális hatalmat, jólétet biztosíthat híveinek a cseh rezsím, de társadalmi javakat: tekintélyt, becsületet nem szerezhet nekik.

Ha tehát a felvidéki cseh uralom erősen emlékeztet is a Bachkorszakra, voltaképp még ennél is felületesebb jelenség, mert a Bachkorszak zsoldos bürokratáit a Habsburg-birodalomnak habár sok tekintetben megfoghatkozott, de meg nem tört fényű presztízse támasztotta alá: a cseh adminisztráció 'betolakodott'-nak tekintett mercenáriusai mögött azonban nincs egyéb, mint egy 'plebejus' voltában mélyen lenézett 'parvenü' demokrácia. Következésképpen nincsen csehszlovák állam, csupán bohémiai cseh állam és felvidéki cseh uralom, mert igazi államhatalom csak az, amely fölényes, amely benső, eredendő tekintélyénél fogva feltétlenül imponál és még érdekeink ellen is kiváltja belőlünk az önkéntes alávetést, mert parancsait elfogadjuk a helyes, a 'tisztességes' magatartás mértékéül. Az a hatalom azonban, amely nem imponál s amelynek csak a szervezett túlerőre való tekintettel engedelmessékedünk, — merő uralom: múlandó jelenség, amely minden pillanatban összedőlhet. S ezért a felvidéki cseh rezsím, ameddig fennáll, nem lehet más, mint 'imperialisztikus'. Csehszlovákia alig egyéb, mint a Habsburg-birodalom önkénytelen paródiája, a magyar-osztrák ellentét helyén a cseh-felvidéki ellentéttel. És a cseh imperializmus egész önkénytelenül sodródik azokra az utakra, amelyeken a 'boldog' Ausztria imbolygott századokon át. A csehszlovák osztrákok első rendszabálya a Felvidék koldussá tétele. A következtetés logikája világos: ha a tótót az emelkedés szükségkép a felvidéki társadalom középosztálya felé s ezzel

a magyarországi nemzet büvkörébe vonzza: lehetetlenné kell tenni számára az emelkedést, hogy ne lehessen több mint nyomorúságos proletár, hacsak nem hódol be a csehszlovák eszmének. Hogy ne lehessen újból Magyarországé, legyen inkább a bolsevizmusé a Felvidék!

AMIT a cseh nemzet nem adhat meg, eo ipso nyugodtan megadhatná a magyar: a felvidéki autonómiát. A Szlovenszónak a mai gyarmati státusból — a brit birodalmi közjog nyelvén szólva — a 'dominium'-státusba való emelkedése csakis Szent István birodalmába való visszatérés útján lehetséges. Mert aminő képtelenség volt a 'keleti Svájc*' eszméjének felvetése, amidőn nem különálló primitív egységek összefoglalásáról, hanem egy ősrégi eredetű egységnek szétagolásáról volt szó: oly önként kívánkozik a hasonlat a brit birodalomnak Nagy-Britanniából és a Domíniumokból álló föderatív részével. A 'dominium' ugyanis nem egyéb, mint a nemzetnek egy különszakadt része által alkotott szövetséges állam. Már pedig a Felvidék valósággal ma sem tartozik Csehországhoz: bizony csupán megszállt terület az, amelyen a csehek 'magyar uralom' helyett a felvidéki nemzettel találták magukat szemben, amely a magyarországi nemzetnek elszakadt integráns alkotórésze. Azért mondjuk így: 'magyarországi', mert azt hisszük, hogy ez a Natio Hungarica-nak helyes fordítása és minden tót könnyebből fogja elismerni ehhez a nemzethez való hozzátartozását, hogyha nem kell egyúttal magát a magyar etnosszal is azonosítania. Az arisztokratikus magyarországi nemzet a múltban sokféle nyelven gondolkodott s akkor egysége nem volt vitatható: azután jó ideig csak magyarul gondolkodott s akkor sikerült éket verni szívébe. A jövőben megint több nyelven fog gondolkozni, de talán ismét egységes lesz a Szent Korona kebelében ...

Hogy ez bekövetkezik-e, felvidéki vonatkozásban teljességgel a tótokon múlik. Fontos azonban, hogy tisztán lássanak: más választásuk nincs, mint nemzeti lét a Szent Korona égisze alatt, a magyarországi s ha éppen úgy tetszik: 'magyar-tót nemzet' kebelében — vagy helóta sors a cseh birodalomban. Mert a 'csehszlovák nemzet' merő fikció, de a 'magyar-tót nemzet' valóság, amelynek mély állam- és társadalomtörténeti alapjai vannak. Nem kisebb férfiú, mint Karéi Kálal, a jeles cseh író s a 'csehszlovák egység' lelkes apostola, állapította meg újabban, hogy 'tótok nyelvileg ugyan szlávok, lelkileg azonban, életfelfogásukban s kultúrájukban magyarok s ezért a csehek sohasem fogják megkedvelni s megérteni'.¹ A cseh birodalomban a tótok csupán kisebbségekhez: a tót néphez és a felvidéki társadalomhoz tartoznak. A 'kisebbség' újabban alkotott jogi kategóriája pedig oly másodrendű állampolgárok csoportjait jelenti, akiket a polgári szabadságjogok nem eo ipso, hanem csupán nemzetközi szerződéseken alapuló közjogi privilégium alapján illemez. A kisebbségi jog létesítése korántsem haladó, hanem egyenesen reakciós lépés,

¹ V. ö. Podhradzky György, A tótoklakta Felföld politikai és kultúrgeográfiája, (1924) 52. 1.

mert — bizonyára szükséges — korollárium a az új világrendezésnek, amelyben burkolt lemondás rejlik az állampolgári jogegyenlőség liberális elvéről. A Saint-Germainben született privilégium szükségjogot teremtett, mankóul az új, nyomorék Európának. S ma talán már könnyebb meglátni, hogy Nagy-Magyarország, amidőn elzárkózott a nemzetiségeknek jogi realitások gyanánt való elismerésétől, bárminő aktuális meggondolástól is vezetve, az állampolgári jogegyenlőség nagy liberális elvét védelmezte. Az 1868: XLIV. t.-c. híres deklarációja: ‘Magyarország összes honpolgárai politikailag egy nemzetet képeznek, oszthatatlan, egységes magyar nemzetet, amelynek e hon minden polgára, bármily nemzetiségű legyen is, egyenjogú tagja’ szenzációsnak mondható értelmezésben részesült a felvidéki magyar kultúrpropaganda legfőbb társadalmi szervének a EMKÉ-nek 1893 szeptember 12-én kelt memorandumában, amely tiltakozik a nemzetiségi sajtó szabadságának némely oldalról indítványozott korlátozása ellen, többek között azzal érvelvén, hogy ez a nem magyarajkú állampolgárok közjogait csökkentve, az anyanyelv különbözőségéhez jogi következményeket fűzne és ezáltal sokkal komolyabban veszélyeztetné az állam egységét, mint az egész nemzetiségi sajtó izgatása. 1867 óta követett nemzetiségi politikánk egyetlen komoly eredményét is kockáztatnák ezzel, azt tudniillik, hogy a nemzetiségeket nem ismertük el közjogi alanyokul, hogy államjogunk tud ugyan különböző anyanyelvű polgárokról, de nem tud a polgároknak ily alapon való szervezeteiről, nemzetiségekről.’ Már pedig mihelyt a polgárok egy kategóriáját bizonyos jogok élvezetéből kirekesztjük, magunk tesszük meg az első lépést a nemzetiségeknek jogi szervezéséhez.¹ Az argumentumból szépen tűnik ki, hogy amaz idézett deklarációnak két fő passzusa: az, hogy a hon polgárai oszthatatlan egységes nemzetet alkotnak — és az, hogy ez utóbbinak viszont egyenjogú tagjai mindnyájan: kölcsönösen feltételezi egymást. Csak akkor lehetnek a honpolgárok valóban egyenjogúak, hogyha fennállhat a jogvélelem, hogy mindenki hozzátartozik az államalkotó nemzethez — s nem csupán a ‘többség’. Nagy-Magyarország e vélelemmel állt — és bukkott.

Csehszlovákiának azonban nem lehet erre az álláspontra helyezkednie, mert a ‘csehszlovák nemzet’: még a komoly cseh reprezentánsok saját bevallása szerint is — legalább egyelőre — nem létezik,² a cseh nemzet pedig sem földrajzi elhelyezkedésénél, sem — mint láttuk — társadalmi szerkezeténél fogva nem alkalmas arra, hogy a kisebbségeket fölszívja magába. Következésképpen Csehszlovákia nem lehet egyéb, mint cseh nemzeti birodalom, a cseh ‘többség’ (?) önkényuralma a bekebelezett nemzeti, kulturális és etnikus kisebbségek felett. A Felvidék ebben a keretben szükségkép a kolónia szerepére van utalva.

Ezzel szemben a magyarországi nemzet a territoriális történeti egységnek a feudalizmusban gyökerező arisztokratikus, de liberális

¹ Közli Steier Lajos „A tót kérdés“ c. könyvében. 120. l. sk.

² Lásd a vonatkozó cseh és tót nézetek ismertetését: H. Hassinger ‘Die Tschechoslowakei’ c. művében. 215., 359. l. skk.

szellemű elvét képviseli. Nagy tévedés összekeverni a nemzeti eszmét a nemzetiségi eszmével: az előbbi a rendi világban gyökerezik és territoriális-történeti összetartozás az alapja — az utóbbi a polgári demokrácia szülötte és kulturális közösség az alapja. A kulturális közösségnek gondolata azután éppen a demokratikus felfogással való kapcsolódás következtében, egy logikai ugrással átvitetett az etnikus összetartozás elméletébe, amely utóbb létrehozta a mai torz Közép-Európát. Az ember azonban nem asztrál-testű lény, hogy a modern bécsi jogelmélet által feltalált ‘normatív államterületen’ élni tudna. Következésképpen a territoriális gondolatnak újból jogához kell jutnia s azoké a nemzeteké a jövő, amelyek, a középkorban gyökerezvén, a territoriális gondolatnak természetes hordozói. A magyar nemzet ezek közé tartozik. És amint egész állami berendezését ősidóktól kezdve, a kisebb territoriális önkormányzatokra: a vármegyékre építette, alkotmányának a nagyobb: tartományi önkormányzat gondolata sem idegen, mint azt kiváltképp Erdély és Horvát-Szlavonországok példája eléggé ékesen bizonyítja. S ha volt is az újabb múltban a magyar politikában erősebb centralizáló, egységesítő tendencia, amely éppen a kultúrpropagandát is felhasználta eszközül, ennek háttérben az a félelem lappangott, hogy egy foderalizált Magyarország kész prédája lesz a Habsburg ‘összbirodalmi’ törekvéseknek. Ez a félelem a Habsburg-birodalommal együtt a múlté. És Magyarország ezeréves fennállását összes néptörzseinek férfias erényei mellett bizonyára a nemzet alkotmányos nevelésében gyökerező erős reálpolitikai érzéknek köszönheti. Az ősi alkotmány és a haza integritásáért folytatott elszánt és soha nem lankadó küzdelmeiben ez a nemzet mindig tekintettel volt arra, hogy mi az a maximum, ami kitartással elérhető és mi az a minimum, ami becsülettel elfogadható. S az elérhető és elfogadható dolgok mértéke ma bizonyára más, mint volt a millennium éveiben.

OTTLIK LÁSZLÓ.

AZ OROSZ ELLENFORRADALOM BUKÁSA.

Az OROSZ szovjetállam nemrég ünnepelte borzalmak és nyomor jegyében lefolyt uralmának tízesztendő fennállását. Tíz esztendeje, hogy a proletárdiktatúra hullámverése által elsöpört „vértelen forradalom“ romjai maguk alá temették Kjerenszkijnek, a szárártovi kis ügyvédnek bűnös és erőtlén — mondhatnánk: októberi őszirózsás — királyságát s vele együtt a nagy szláv birodalom évezredes tradícióit, kultúráját és egész társadalmát.

Tíz súlyos esztendő vonult el felettünk, mióta Oroszországban úrrá lett a vörös hatalom, de a nagy orosz tragédiát még mindig a tájékozatlanság függőnye fedi s eltekintve néhány elfogult, vagy az orosz viszonyokat és eseményeket felületesen ismerő, tehát téves megállapítástól, még ma is értelmetlenül áll az európai közvélemény az ellenforradalom bukásának és a szovjet győzelmének tényeivel szemben.

E sorok írója több mint három esztendőt töltött Dél-Oroszországban, az ellenforradalom főfészkeiben, a kozáklakta Don és Kubán vidéken s így önkénytelen tanúja volt a felszabadult forradalmas szenvedélyek tomboló kegyetlenségei dől menekülőkből megalakult önkéntes hadsereg első héroszi küzdelmeinek, a vörösök és fehérök őrzőgőn kegyetlen harcainak, a fehér hadseregben gyökeret vert széthúzásoknak s a szövetséges nagyhatalmak által cserbenhagyott ellenforradalom tragikus összeomlásának.

Ezen személyes élmények segélyével kövessük nyomon a nagy orosz tragédia véres jeleneteit, hogy az események mélyére pillantva, megértsük a tragikus hős, az orosz nép bukásának a viszonyok adott voltában s a sajátos orosz néplélekben gyökerező végzetszerűségét.

Bármily hihetetlenül hangzik is, de tény, hogy a bolsevizmus kitörése a tisztikarból és polgári társadalomból alakult ellenforradalmat teljesen készületlenül találta. A nagyhercegi s egyéb arisztokrata-családok és kimagasló politikusok a Kjerenszkij tétovázó kormányzása idején sietve elhagyták Oroszországot, a nélkül, hogy csak meg is kísérelték volna a forradalom árját mederbe szorítani. Viszont a forradalmat előkészítő orosz tudósok, írók és diákok maguk sem gondoltak egy pillanatig sem arra, hogy Goethe „Zauberlehrling“-jéhez hasonlóan képtdenek lesznek a felidézett forradalom rémeinek irányítására, esetleg elcsendesítésére s mire fdocsudtak a vértelen forradalom vívmányai feletti örömeikből, megdöbbenve kellett látniok, hogy maguk is a megindított események játékszerévé váltak s nincs sem erkölcsi, sem fizikai erejük, hogy a felszabadult sötét ösztönöket lecsendesítsék. Az egyetlen megoldás, ami számukra maradt: a menekülés volt. Így lett

a forradalom eseményeinek törvényszerűségén szömyűködő, mérsékelt reformátorokból, fantaszta szobatudósokból és a szocialista eszmékért hevülő diákságból éppúgy elkeseredett ellenforradalmár, mint a konzervatív földbirtokosokból, hivatalnokokból és katonatisztekéből.

A csendes Don vidékén, távol a forradalom lángoló eseményeitől ekkor még alig volt érezhető a forradalmi szellem hatása. A frontról hazaszállingózó kozákok ugyan hírül hozták, hogy a „germánok” által félrevezetett orosz ezredek legyilkolták saját tisztjeiket s helyettük maguk közül választottak katonai tanácsot. Aztán felbukkant a békés kozák falvakban, a sztanyicákon egy-egy meggyötört arcú, piszkos, rongyos idegen s ha jó emberekre akadt, hihetetlenül borzalmas meséket mondott a tisztjeiket mészárló katonákról s a messze Péterváron megalakult vörös gárda rémtetteiről. Ki gondolta volna akkor, hogy néhány hónap múlva a csendes kozákföld még ezeknél is kegyetlenebb harcok színhelyévé változik.

A menekülték elbeszélését a most már tömegesen hazaérkező kozákok megerősítették, hozzátéve azt, hogy útközben a vörös gárdisták elszedték a kozákság fegyvereit, mivel nem voltak hajlandók csatlakozni a forradalmi csapatokhoz. A menekültek egyre sűrűbb rajokban lepték el a csendes Don vidékét; főleg Novocserkaszkban (a doni kozák kerület fővárosa) hemzsegték az orosz társadalom minden rétegéből való menekültek.

1917 decemberében azonban már a menekültekkel túlsúfolt kozák városokban és sztanyicákon is észrevehető volt a viszonyok változása. A Moszkvából sűrű rajokban kibocsátott agitátoroknak aránylag rövid idő alatt sikerült — néhány kozák község kivételével — a kozákságot is megnyerni a szélsőséges forradalmi eszméknek. A következő év elején megalakult kozáktanácsok tagjai vígan fosztogatták a nagybirtokokat, széthurcolva a gazdasági eszközöket, gépeket és állatállományt, ezután következett a kereskedők áruraktárainak elkobzása s végül a tömeges letartóztatások. Az események illetően való alakulása mellett félő volt, hogy az ellenforradalom utolsó mentsvárát is elnyeli a tajtékozó vörös hullám.

Ily körülmények között kezdett megalakulni a kadétpárt s az önkéntes csapatok. Az ellenforradalmi párt a legkülönbözőbb politikai és világfelfogású embereket egyesítette magában a bolsevizmus elleni küzdelemre. A jórészt menekült tiszttekből, junkerekből s egyéb önkéntesekből szervezett „partyizán” csapatok élére az erélyes és népszerű Kamyilov tábornok állott. Ennek a maroknyi hadseregnek — a bolsevizmus ragályától megfertőzött kozákföldön — fegyverek, hadiszerek és ágyúk hiányában — kellett megindítania az élet-halálharcot, hogy a régi társadalmi rendet felforgató vörös mozgalomnak gátat vessen.

Végzetes hibája a készületlen ellenforradalmi mozgalomnak, hogy nem akadt oly nagytekintélyű vezére, aki a különböző pártok felett állva, katonai és politikai tudásával és személyi súlyával a pártok közötti ellentéteket kiegyenlítve, határozott célt és egységes irányt szabott volna a fehér mozgalomnak.

Időközben Novocserkaszkban következményeikben súlyos események történtek; a novocserkaszki kozákezredek hallgatva a vörös

agitátorokra, fellázadtak és megtagadva az engedelmességet, nyíltan bolsevistáknak vallották magukat. Kaljedjin tábornok, a doni kozák kerület atámánja, a kozákok hűtlenségének hírére öngyilkos lett, mire a városban a legnagyobb fejvesztettség lett úrrá. Az egyre vakmerőbbé váló vörös csapatok 1918 elején elfoglalták Rosztovot, majd Novocserkaszkot s így a minden oldalról szorongatott önkéntes hadsereg és a partyizán különítmények iszonyú szenvedések, nélkülözések és kegyetlen harcok közben kénytelenek voltak a Kubánba visszavonulni.

A magára maradt Donon a vörös uralom kezdett tobzódni s a doni kozákság rövid néhány hónap alatt kiábrándult a bolsevizmus eszméjéből, látva, hogy a nagybirtokok gazdagsága és a kereskedők raktárai után az ő gabonás hombáiraikra és jószágaikra kerül a sor. Az egyre erőszakosabb rekvirálásoknak ellenálló kozákokat részben kivégezték, részben börtönbe csukták a vörös hatalom vezetői. A nemrég még bolsevista kozákok látva a vörösök rablásait, gyilkolásait, lassankint eltünetedeztek hazulról, hogy csatlakozzanak az ellenforradalmi csapatokhoz. A bosszút lihegő kozák szökevények csapatokba verődve, bujdosva végre rátaláltak a fehér hadseregre, amelynek élén akkor a Jekaterinodar (a kubáni kerület fővárosa) ostrománál elesett Karyilov helyett Denyikin tábornok állott.

Denyikin neve a fehér hadseregben eddig úgyszólván ismeretlen volt s az iránta eleinte megnyilvánult ellenszenv oka abban keresendő, hogy a fővezérség átvételekor a nagy kubáni visszavonulásban hátrahagyta a hadsereg sebesültjeit, akiket az utánuk nyomuló vörös csapatok vadállatias kegyetlenséggel felkoncoltak. Kamyilov önkéntesei soha sem tudták megbocsátani Denyikinnek ezt a „keményszívű bajtársiatlanságot“, amellyel pedig talán az egész fehér hadsereget mentette meg a kényszerhelyzetben cselekvő tábornok.

A néhány hónappal ezelőtt erről a vidékről menekülő fehér hadsereget a Don megkínzott népe kitörő örömmel üdvözölte s napról-napra többen csatlakoztak az ellenforradalom táborához. A rosszul fegyverzett és lőszerhiánnyal küzdő ellenforradalmi hadsereg — mely a bosszúállás érzésétől fűtött önkéntes különítményekből és a házukat és családjukat védelmező kozákságból állott — csodás heroizmussal és a vörösökön gyakran túltevő kegyetlenséggel harcolt a gépfegyverekkel és páncélvonatokkal felszerelt vörös hadsereg ellen.

A fehér hadsereg első sikerei magukkal hozták az első egyenetlenkedést is. Az újabb önkéntes jelentkezők és a besorozottak harcbavetése jelentékenyen növelte az ellenforradalmi erőket, amelyek két főalkotóelemből állottak: a Don-hadsereg, melybe a doni, kubáni, asztrakáni stb. kozákok tartoztak és az önkéntes hadsereg, amely főleg a menekülteket, tehát nem kozák oroszokat (inogorodnyi) egyesítette magában. Az első biztató eredmények után csakhamar kiújult az évszázados ellentét a kozákok és inogorodnyi (nemkozák) oroszok között; az egyes kozák- és önkéntes csapatok, különítmények minden sikert saját kizárólagos érdemüknek tartottak, viszont a veszteséget vagy balsikert egymás terhére írták. A csapatoknak ezt a komoly ellenségeskedéssé váló viszonyát az egyes tábornokok az egyéni érvényesülés lehetőségének reményében még szították is.

A harcoló felek ezen veszélyes ellenségeskedését még inkább elmérgesítette az a körülmény, hogy az önkéntes hadsereg katonái — azon tudatban, hogy ők a kozákföld tulajdonképpeni felszabadítói, ami elvitázhatatlan tény — követelték, hogy a kozákokhoz hasonlóan ők is földet kapjanak. A kozákok viszont elfeledve az önkéntes hadsereg hősiességi szolgálatait, azt hangoztatták, hogy a kozákföld adott menedéket a hontalanul bujdosó inogorodnyi önkénteseknek, akik csak kötelességüket teljesítették, amikor segítenek a vörös csapatoktól megtisztítani a Don, Kubán és Asztrakán földjét, melyet a kozákság évszázadok óta birtokol előjogi alapján honvédelmi szolgálataitért.

Ismét hiányzott a helyes érzékű vezető, akinek tapintatos intézkedése csirájában elfojtotta volna ezeket az ellentéteket, amelyek a ellenforradalom mozgalmának egységét komolyan veszélyeztették.

Az ezidőtájt a donmelléki Rosztovban székelő fehér kormány és Denyikin a legmesszebbmenő igényeket is kielégítő földreformot helyezte kilátásba, a nélkül, hogy eme határozatnak a kozákságot érintő élet valamiképpen tompítani igyekeztek volna. A földreform eszméjének felvetése a kozákságnál heves és elkeseredett ellenzésre talált; a kozákok a földosztásban ősi kiváltságaik elleni támadást láttak s hála a kozákok között lappangó vörös bujtogatóknak — minden békítő szándék eredménytelen maradt. Egyelőre azonban, minthogy a földreform végrehajtását a fehér kormány későbbi időpontra halasztotta, a nyílt ellenségeskedést látszólag sikerült elcsendesíteni.

Ugyanekkor egy másik nagyfontosságú kérdés foglalkoztatta az ellenforradalmi kormányt: a vezetőség a sorozatos hadi sikerek ellenére is tisztában volt azzal, hogy az előreláthatóan hosszú háborút csak külföldi segítséggel képes a fehér hadsereg győzedelmesen befejezni, mivel az ellenforradalmi csapatok kezén egyetlen fegyver- vagy lőszer-gyár sem volt s az egyéb ipartelepek és gyárak is (melyeknek termékeire pedig úgy a lakosságnak, mint a hadseregnek szüksége volt) mind a vörös kormány kezében voltak. A külföld anyagi támogatásának megnyerése annak morális jelentősége miatt is kívánatosnak látszott.

Az ellenforradalmi kormány Francia- és Angolországba küldött követi megbízásukhoz híven arról igyekeztek meggyőzni a két nagyhatalom kormányát, hogy a fehér mozgalom mögött az osztatlan egész orosz nép áll, azonban az óvatos francia, de főleg angol politika egyelőre pusztán ígéreteknél alig adott valamivel többet válságba jutott szövetségeseinek.

Később azonban a nagyhatalmak látva az orosz ellenforradalom jelentős sikereit, megfelelő ellenszolgáltatások kikötése mellett valóban megsegítették Denyikin hadseregét főleg fegyver, lőszer, ruházat és gyógyszer szállításával. A külföldön érvényesülő szovjetbefolyás azonban gondoskodott arról, hogy az egyébként is kimerült és pénzszerűségben vergődő angol és francia kormány segítsége úgy a szállítások lassúságánál, mint csekély voltánál fogva mélyen alatta maradjon az orosz ellenforradalmi hadsereg szükségleteinek.

Ugyanerre az időre (1918 vége, 1919 első fele) esnek az orosz ellenforradalom legragyogóbb fegyvertényei és sikerei: a Denyikin-féle hadsereg déli szárnya egészen a Volga melletti Szandiiig szorította

vissza a vörös csapatokat, az északi szárny pedig élénk tempóban közeledett Moszkva felé; ugyanakkor Kolcsák admirális megtisztítva egész Szibériát a vörösöktől, hadseregével a Volga keleti partjáig nyomult előre; fent, északon pedig Judenics hadserege szorongatta az éhínséggel küzdő Szentpétervárt.

A győzelmi hírek egymást követték s már a pesszimisták is bíztak a vörös uralom végleges letörésében. Ebben az időben a háborús felek kezdetben embertelen harcmódora is enyhült, most már tömegesen szállították a fogságba jutott vörös katonákat Dél-Oroszországba. Ezek a foglyok s a fehérekhez átpártolt szökevények egyértelműen arról beszéltek, hogy a szovjetkormány napjai meg vannak számlálva, s az éhező lakosság már nem hajlandó tovább tűrni a bolsevizmus okozta nyomort. Ezek a híresztelések csak részben voltak túlzottak; tudnivaló, hogy Közép- és Észak-Oroszország lakossága a békében szibériai és déloroszországi gabonával elégítette ki gabonaszükségletét s most a termékeny vidékektől elszakított lakosság hihetetlen nélkülözéseket szenvedett, s csak a kommunistákból és hadifoglyokból alakult vörös csapatok hallatlanul kegyetlen terrorja tartotta féken a végsőkig elkeseredett lakosságot. Szavahihető emberek tanúsága szerint a nagyobb városok, mint Pétervár, Moszkva, Kurszk stb. lakossága 1919-ben majdnem egész esztendőn át 25 deka zabot, vagy árpát kapott napi táplálékul s minthogy a vörös kormány kegyetlenül büntette a kereskedelmet, a lakosság sem pénz, sem csere úján nem juthatott más táplálékhoz. Hihetetlen számok beszélnek ezeknek a városoknak szenvedéseiről. Egyedül Moszkvában egy év alatt 30.000 tíz éven alóli gyermek pusztult el; ehhez kell számítani a járványok pusztítását és a tüzelőanyaghiányt, hogy fogalmat alkossunk az ekkori szovjet-állapotokról.

A szovjethatalom reménytelennek látszó helyzete azonban váratlanul és hirtelen megváltozott. Ugyanis a Szibériában felfegyverzett cseh légiók a vörösökhöz pártolva oly zavart idéztek elő, hogy Kolcsák admirális kénytelen volt bázisaitól elvágott hadseregét a Volgától visszavonni. A nehéz szibériai közlekedési viszonyok mostohaságával küzdő Kolcsák-hadsereg visszavonulás közben teljesen felbomlott, úgyhogy Kolcsák kénytelen volt Janin francia tábornok védelme alá menekülni. Tudvalevő, hogy Janin tábornok Kolcsákot kiadta a vörösöknek, akik a vitéz admirálist meggyilkolták.

Ugyanebben az időben az északi angol csapatok inkonzekvens magatartása miatt Judenics hadserege is megsemmisült. A felszabaduló vörös csapatokat a vörös hadvezetőség, melynek élén Bruszilov volt cári tábornok állott, sietve a Denyikin-hadsereg ellen irányította.

Ezek az események úgy katonai, mint morális szempontból súlyos következményekkel jártak az ellenforradalom ügyére; a nagyhatalmak támogatása is óvatos fontolgatássá változott. Mindezek hozzájárultak a fehér hadsereg harci készségének ellankadásához; a lakosság és katonaság egyaránt belefáradt a három éves polgárháborúba. És minthogy a szibériai s az északi ellenforradalmi hadseregek pusztulása megfosztotta a hadsereget a háború gyors befejezésének reményétől, a bizakodó hitet csüggedt reménytelenség váltotta fel. Az ellenforradalmi hadsereg

magvát alkotó önkéntes ezredek, Vrangel tábornok hú kozákcsapatai és Skuro „farkasai“ már Moszkva falai alatt száguldoztak, de a kozákok zöme és főleg a besorozott katonaság minden kedv és lendület nélkül harcolt és soraikból egyre több szökevény került ki.

Ugyancsak most kezdett észrevehetővé válni az ellenforradalom egy régi hibájának következménye; az ellenforradalom vezetői sem nem tanultak, sem nem felejtettek s nem akartak számolni a változott viszonyokkal. A fehér közigazgatás hihetetlenül rövidlátó politikája — az érhetően kiélesedett osztálygyűlölettől és bosszúvágytól vezetve — a vörös uralom alól felszabadított részekben könyörtelen és durva bánásmódjával ellenségévé tette a népet, mely saját bőrén tapasztalta, a vörös agitátorok rágalmainak beigazolását, melyeket a „fehér kezű tisztibetyárok“ ellen szórtak. Igaz ugyan, hogy a vörös vezetőség sem bánt kesztyűs kézzel a néppel, de a nemkozák lakosság — érhető lélektani okokból — az ellenforradalom részéről tapasztalt kegyetlenségek miatt mégis inkább a nemkozák vörösök felé húzódott.

A szovjetkormány szorongatott helyzetében is helyesen ítélte meg a viszonyokat; jól tudták, hogy a végsőig elkínzott lakosság és az elkedvetlenedett vörös hadsereg türelme fogytán van. Ezért Trockij, a szovjet hadügyi népbiztosa ügyesen kihasználva Judenic és Kolcsák seregei megsemmisülésének hírére a hangulatkeltésre, új sorozást rendelt el s nagy energiával látott hozzá az új offenzíva megindításához. A kommunista csapatokhoz intézett napiparancsában a Don és Kubán gazdag éléstáraival kecssegeti katonáit és seregét megerősítve a pétervári és szibériai frontokról felszabadult csapatokkal, 1919 végén váratlanul megindítja a támadást.

Ezalatt az ellenforradalom táborában újra fellángolt az ellenségeskedés a kozákok és inogorodnyik között. Az ellenforradalmi kormány 1919 végén Jekaterinodarban tartott tartományi gyűlésén nyíltan kitért a viszály a két párt között: Kalabuhov kozák származású pópa néhány képviselőtársától támogatva szóvátette a kozákság sérelmeit, a jogtalan földreform ügyét s ezzel kapcsolatban az ellenforradalom inogorodnyik vezetőségének, elsősorban Denyikinnek elfogultságát a kozákokkal szemben. Kalabuhov és hívei a következőkben konkrétizálták sérelmeiket: a kozákság volt az, amely a menekülőket befogadva, ősi földjét harcmezővé tette s nemcsak családjaik békéjét és önéletüket tették kockára, hanem évtizedes munkájuk gyümölcsét, gabona- és állatállományukat is kénytelenek voltak a fehér hadsereg céljaiért feláldozni, a kozákság éppen az ellenforradalmi kormány és közigazgatás részéről a legkíméletlenebb és leghálátlanabb bánásmódban részesül, a földreform végrehajtásával még akarják fosztani ősi földjétől, holott ők elsősorban non magukért, hanem a náluk menedéket, védelmet kereső katonatisztek és államhivatalnokok érdekében fogtak fegyvert. Ezért a kozákok nem hajlandók tovább engedelmeskedni sem Denyikinnek, sem az ellenforradalmi kormánynak.

Ez a beszéd tökéletesen megfelelt a kozákság akkori hangulatának s már majdnem nyílt harcban törték ki az ellentétek, amikor Denyikin értesülve a jekatednodari eseményekről, hármezer főnyi testőr-csapatával Jekaterinodaron termett s első indulatának engedve Kalabuhovot

és két társát a város piacán felakasztatta. Kalabuhov többi híveinek sikerült elmenekülniük a büntetés elől.

Az ezt követő csend és nyugalom azonban csak látszólagos volt. Az akasztás híre villámgyorsan elterjedt a kozák sztanyicákon és a fronton harcoló kozákság között, ahol általában a lázadók büntetését, mint a kozákság szégyenét és sérelmét fogták fel. Ez az álláspont nemcsak a kozákoknak, de a tiszteknek is elvette harci kedvét s elkeseredve csapatostól fordítottak hátat a frontnak.

Itt meg kell még említenünk, hogy a kozák csapatok ezen magatartását erősen befolyásolták azok a kósza hírek, amelyeket valószínűleg a szovjet ágensei terjesztettek s amelyek szerint a szovjet már egészen más szellemben uralkodik, mint kezdetben. A vörösök — beszéltek egymásnak a hiszékeny kozákok — most már tiszteletben tartják a magántulajdont, a „nasi-vasi“ kora náluk is lejárt, rendes törvények alapján ítéleznek s megszüntették a rekvirálásokat is; egyébként a kommunisták nem is a kozákok ellen harcolnak, hanem közös ellenségeik, a generálisok, miniszterek és gyárosok ellen, akik a kozákság háta mögé bújtak.

Ezek a híresztelések termékeny talajra találtak az elkeseredett és a hosszú háborúba beleunt kozákok lelkében. Az igazság az volt, hogy Trockij és általában a szovjetkormány — felismerve a lakosság rokonszenvében rejlő nagy előnyt — látszatra jobbra átot csinált s hadseregét is új szellemben szervezte át.

Ilyen viszonyok között indult meg a vörös lavina a bomladozó kozákfront ellen. A kedvét vesztett kozákság minden komoly ellenállás nélkül fordított hátat Moszkvának s egyetlen gondjuk a minél gyorsabb menekülés volt. A fehér hadsereg visszavonulását nagyban megnehezítette a gyér vasúthálózat, a kevés vonat, a rettenetes hideg és a lakosság ellenséges magatartása.

1919 karácsonyában, még Oroszországban is ritkaságszámba menő hidegben, özönlött vissza a fehér hadsereg a keményen támadó vörös csapatok elől, alig 2—3 hét alatt téve meg az ezer kilométeres utat Moszkvától a Don vidékéig. Talán Napóleon elpusztult hadseregének tragikus visszavonulását is messze felülmúlta borzalmisságában a fehér hadsereg menekülése.

1920 januárjában már a Donmentén próbál összeszedelőzködni az erősen megroppant és demoralizált ellenforradalmi hadsereg, mely két év előtt ugyancsak a Don vidékéről indult útjára. A visszavonulás alatt teljesen szétzilálódott hadsereg azonban itt sem volt képes komoly ellenállásra. Tetézte a bajt az is, hogy a hadsereg vezetői nem látva tisztán az eseményeket előidéző okokat, nyíltan egymást vádolták a kétségbeejtő kudarcokért.

A kozákok — bízva a vörösök ígéréteiben — visszavonulás közben elérve otthonukat, tömegesen hagyták ott a tovább vonuló hadsereget, melynek útját rongyokba burkolt, megfagyott katonák, elhullott lovak teteme és felfordult, összetört kocsik jelezték. Mindennél siralmasabb látványt nyújtott azonban a hadsereg nyomában menekülő lakosság: az elcsigázott lovak által vontatott, bútorral, ruhákkal megterakott szánkókon, kocsikon gyermekek, öregek, betegek feküdtek

félíg megfagyva, s pihenés nélkül menekülve a fűrge vörös lovasság üldözése elől.

Hasztalan próbált a kétségbeesett ellenforradalmi kormány új sorozást elrendelni, a háborúba és az ellenforradalomba beleunt nép nem engedelmeskedett a menekülő kormány rendeletének.

A francia és angol katonai megbízottak látva az ellenforradalom kikerülhetetlen összeomlását és a vörös hadsereg egyre növekvő sikereit, nemcsak mereven megtagadtak Denyikintől minden további támogatást, hanem egyenesen felszólították a segélyt sürgető fehér kormányt, hogy szüntessék be a céltalan küzdelmet.

Denyikin maradék hadseregével a Krim félszigetre vonult vissza, s az események hatása alatt lemondott a fővezérségről. A reménytelen helyzetben az erélyes báró Vrangel Péter tábornok vette kezébe a fehér hadsereg további sorsát. Vrangel számítva arra, hogy az orosz-lengyel háború megakadályozza a szovjet minden erőteljesebb akcióját az ellenforradalmi csapatok ellen, nem törődve a Lloyd George közvetítésével megindult békítő tárgyalásokkal, hozzálátott a Krimre szorult hadsereg reorganizációjához.

Ezalatt a vörös csapatok által elfoglalt Don és Kubán megmaradt gabonakészletét és állatállományát a vörös kormány szabad zsákmánynak tekintve, éppúgy elkoboztatta, mint két évvel előbb, az otthon talált kozákokat pedig — részben fegyveres, részben hadtápszolgálatra — bekényszerítették a vörös hadseregbe. A proletárdiktatúra szempontjából nem kívánatos egyéb elemeket az Ural bányáiba, vasútmunkára, vagy erdőirtásra vitték. Így nem csoda, hogy a gazdag Don, Kubán és Sztavropol megmaradt népe ijesztő ínség és nyomor elé tekintett.

A kozákok ekkor már keserűen megbánták meggondolatlanságukat és hiszékenységüket, a késő megbánás azonban már nem sokat segített. A szovjetadminisztráció szigorú ellenőrzése mellett csak nagyon kevésnek sikerült közülük a Don és Kubán vidékéről eljutni Vrangel hadseregéhez.

Ebben az időben új reménysugár tűnt fel az ellenforradalom ügyének beborult horizontján: ez a fordulat a külpolitikai helyzet kedvező alakulása volt. A fehér front összezsugorodása által felszabadult kommunista csapatok komolyan kezdték veszélyeztetni a belső zavarokkal is küzdő fiatal Lengyelországot, melynek győzelme a német veszély ellensúlyozására az antant érdeke volt. Ez a politikai szempont vezette a nagyhatalmakat, mikor az elerőtlenedett orosz ellenforradalmat újból segíteni kezdték. S csakugyan Millerand francia tábornok 1920 őszi főleg fegyverekkel és hadianyaggal támogatta Vrangel hadseregét; mikor azonban a szovjet-lengyel hadi helyzet a lengyelek javára fordult, s így a nagyhatalmaknak a Vrangel-féle mozgalom sikeréhez fűződő érdekei megszűntek, végleg beszüntettek minden támogatást.

Másrészről a szovjetkormány, látva a lengyel háború elhúzódását, fontosabbnak tartotta a lengyel kérdésnél a még egyre kísérletező ellenforradalommal való végső leszámolást. Ezért a szovjet csapatait Varsó alól visszavonva, megindította a lengyel béketárgyalásokat, amit a súlyos helyzetben levő Lengyelország is szívesen fogadott.

A nagyhatalmak ily körülmények között sorsára hagyták az orosz ellenforradalom reménytelen ügyét; ezután az alig 200.000 fegyverre zsugorodott Vrangel-hadsereg előtt két választás maradt: szégyenletesen megalkudva kiszolgáltatni magukat a vörös kormány kegyetlen megtorlásának és bosszújának, vagy pusztá életüket megmentve külföldre menekülni.

A hadsereg zöme az utóbbit választotta: közel másfélszáz ezer katona s ezek családja hagyták el 1920 november elején az ősi orosz földet három esztendei nehéz háború után, hogy a vörös rém karmai közé került hazai földet a bujdosás és hontalanság keserű kenyerével cseréljék fel.

És ma a világ minden részén szétszórta élő orosz emigránsok hol lankadó, hol újra éledő reménnyel várják a nagy orosz probléma további alakulását. A mai európai politikai helyzet azonban nem biztatja az orosz emigrációt az orosz kérdés kedvező megoldásával. Egyrészt a hontalanok sorait egyre gyengíti az emigránsok közti tipikus egyenetlenkedés és gyűlölködés, másrészt a nagyhatalmak sem tartják kívánatosnak egy erős nemzeti Oroszország visszaállítását, mivel ez a balkáni szláv államokra gyakorolt befolyásával könnyen nehéz helyzet elé állíthatná a nagyhatalmakat.

Az Oroszországból hozzánk eljutó legújabb hírekből következően az új rendszer erjedése és forrongása még egyre tart s nem lehetetlen, hogy nem a pusztuló orosz emigráció és nem Európa nagyhatalmainak érdeke fogják megoldani a bolsevizmus kérdését. Lehet, hogy talán magából a szovjetrendszerből fog kialakulni egy erős diktatori uralom segítségével az orosz nép lélektanának leginkább megfelelő államforma: az erős központi hatalmon nyugvó nemzeti Oroszország.

BERÉNYI LÁSZLÓ.

A „FALU“ JEGYZŐJE.

NEM Eötvös József ilyen című regényéről akarok írni, hanem a falunak arról a vezetőjéről, aki valóban a falué, a népé, az ottani gazdaközönségé, a munkásoké, a kisembereké, az iparosoké, szóval mindenkié; aki a falu mai nehéz helyzetének orvosa, az ottani lakosság gazdasági megerősödésének s a község gazdasági életének, a községi vagyonnak őrzője, munkálója, fontos tényezője: a jegyzőről, a falu jegyzőjéről kívánok itt megemlékezni.

A falu az államélet alapja. A mezőgazdasággal foglalkozó egyedek tömörülése, ahol csekély kivétellel a faluban élő minden más elem a mezőgazdasági foglalkozású lakosság művelődési, lelki és ipari igényeit szolgálja. A falu teszi a nemzet, az ország alapanyagát. Ez fizeti az adó nagy részét, ez katonáskodik, ez termel és — kivándorol.

Az utóbbi időből alig tett rám munka olyan hatást, mint Koncz János csepeli főjegyzőnek a közelmúltban megjelent „A falu sorsa“ című kis munkája, amely a falu mai nehéz helyzetét aggódó magyar lélekkel tárja fel és vetíti elénk. Ez a könyv mementó, mely figyelmezteti az illetékeseket, hogy a falu életében már csak visszafejlődés következhetik s a falun segíteni kell, mert a falu, mint erkölcsi testület, elvéri, ha sürgősen segítségére nem sietünk. De elvéri benne a falusi nép is, ha a mai állapot tovább így tart.

A községi jegyző, igen kevés kivételtől eltekintve, ma falusi jegyző, vagyis olyan társadalmi rétegnek a Vezetője, amely mezőgazdaságból él, amely földet művel, amely gazdálkodik. Ennek a lakosságnak ilyen irányban vannak fájdalmai, panaszai, kívánságai és ebben a tekintetben szorul igazán támogatásra. Ez a kérdés különösen aktuális ma, amidőn a készülő közigazgatási reform kapcsán meg kell találni a törvényhozónak a falut, annak társadalmát, mint gazdasági egységet, a falusi lakosságot, mint a földön és a földből élő társadalmi réteget; vagyis a közigazgatási reformot feltétlenül agrárius irányban kell megalkotni, mert azok, akikkel a mai közigazgatás terén a közigazgatási embereknek dolguk van, akikkel érintkezniök kell, akiknek életviszonyai várnak rendezést az új közigazgatási reformban is: azok 95%-ban gazdák, földműveléssel foglalkozók, mezőgazdasági munkások, szóval mind olyanok, akiknek élete a gazdálkodással függ össze, akiknek életviszonyai főleg a mezőgazdasági igazgatás működését indítják meg.

Nem elméleti közigazgatási paragrafusokra van itt szükség, hiszen az élet kitaposta már azt az utat, amelyen a magyar közigazgatásnak gazdasági irányban fejlődnie kell. Sokat lehetne ezen a téren elérni. Már a községnek, mint erkölcsi testületnek az ingatlana is új szabá-

lyozást, fokozott felügyeletet és gondozást kíván. De ezek mellett a falusi lakosságnak soha nem volt nagyobb szüksége a község vezetője részétől támogatásra, tanácsra, útmutatásra, mint éppen most, amikor a gazdasági élet állandóan bonyolultabb lesz, amikor a mai nehéz gazdasági helyzet már-már összeroppanással fenyegeti a gazdasági egyvedeket.

A Községi Közlöny egyik nem régi számában¹ Koncz János foglalkozik e kérdéssel. Szerinte a földműves ember konzervatív felfogása nem baj, ha ezt jótékonyan tudja befolyásolni a jegyző felvilágosodottsága. Ennek nyomán jöhetnek a hasznos újítások, célszerű változtatások a mezőgazdaságban is. A falusi ember tartózkodó természete érthető, — mert sokszor félrevezették — de ezzel szemben ott kell lennie a községi jegyző nyílt szívének, az emberek szívéhez hozzáférő természetének. A maradiság, a tudatlanság, az áldozatkészség hiánya még most is — sajnos — sok helyen fennálló állapot, de jóakarattal, példaadással, gyakorlati tanítással meg lehet és meg kell szüntetni.

Majd így folytatja: A gazdasági érdekű szervezkedés szüksége annyira kézenfekvő, hogy a falusi földműveslakosság és a falusi jegyzők ebben a feladatban szinte elválaszthatatlanok egymástól. A gazdakör, a hitelszövetkezet, a fogyasztási és értékesítő-, vagy gabonarakártszövetkezetek, az ország kereskedelmi gyors hírszolgálatok stb. mind olyan intézmények, melyek a mezőgazdaságot igen közelről érintik. Ezeket és hasonló gazdasági jellegű intézményeket meg kell kedvelni és kedveltetni. Ha némi anyagi és időbeli áldozattal járna is az ez irányú gazdasági szervezkedés, nem kell sajnálni, mert a szolgáltatott áldozatot bőven kárpótolja az elérhető mezőgazdasági biztonság tőkéje. Nem utolsó sorban a mezőgazdaság szervezésében a társadalmi biztonság megalapozása sem. Köztudomású, hogy a hazafias, nemzeti és keresztény erkölcsi felfogás ellen hadakozó nemzetközi mótely (osztályharc, kommunizmus, helytelen irányú liberalizmus, radikalizmus stb.) a városi lakosság köréből már nem tud elegendő nagyságú tömeget magához fűzni s ezért a falura vetette magát. Ismeretes az is, hogy falusi népünk az ily irányú kellő felvértezés hiányában bizony hiszékeny és a demagógiának sokszor megfontolás nélkül meghódol.

Amint tudjuk, ma a gazdátársadalomnak elsősorban termelési és még inkább értékesítési vonatkozású támogatásra van szüksége, mert nem tudja terményeit jól értékesíteni. E tekintetben is csak a falu jegyzője lehet neki segítségére, aki utána jár a dolgoknak, megszervezi a kérdések megoldására szolgáló intézményeket és ezáltal nemcsak a lakosság egyéni boldogulását mozditja elő, hanem a község egyetemének, így az országnak is nagy hasznára van.

Mielőtt rátérnénk arra, hogy ma a jegyző tulajdonképpen nem a nép vezetője és embere, — hiszen munkájának háromnegyedrészét állami feladat — röviden meg kell emlékeznünk arról, hogy mennyire eltávolodik a jegyzők munkálkodása az eredeti hivatástól és munkakörétől.

A Mária Terézia-féle urbárium szerint a nép választotta jegyzőnek az volt a hivatása, hogy a törvényben járatlan jobbágyoknak legyen a tanácsadója, sőt a földesúrral szemben védelmezője.

¹ 1927. július hó 10. szám.

Ilyen értelemben óhajtotta a vármegye is megszabni a jegyzők munkakörét, amint kitűnik ez Bihar vármegye nótáriusainak a múlt század második évtizedében készült instrukcióiból is, melynek 46. §-a szerint „a nótáriusnak a helybeli lakosok iránt való kötelezettsége abban áll, hogy önekik minden ügyes-bajos dolgokban, kárvallásokban és keresetekben jó tanáccsal, instancia-írással szolgáljon, sőt ha a kömyül-állások azt kívánják, személyesen is igazságos ügyeket előmozdítani igyekezzenek“.

Így kezdett kialakulni a községi életben a magyar jogszokás, amelynek az 1832/36-i országgyűlés törvényes keretet is adott. Ezt a szépen fejlődő, a falu népének védelmét célzó jogfejlődést zavarta meg 1848 után az önkényuralom, amely az osztrák községi jogot húzta rá a magyar falvakra.

Ekkor kezdődik a jegyzők munkájának elvonása a község életétől s átplántálása a politikai község életébe; Az úrbéres községeket beleolvasztották a politikai községbe, ezáltal a közbirtokosság elvesztette a maga emberét, a jegyzőt, mert lefoglalja azt a politikai község, annak ellenére, hogy a jegyző fizetésének alapját az úrbéresek által adott föld, lakás és egyéb járandóságok teszik.¹

Az most már aligha mehetne végbe, hogy az úrbéres községet, a közbirtokosságot ismét önálló községgé tegyék, amely így a maga vezetőjét, a község jegyzőjét visszakapva dolgozhat tovább a gazdaközönség érdekében. Káros és megváltoztatandó azonban a mai állapot is, hogy tudniillik a község által fizetett jegyző majdnem teljesen állami funkciókat végez, illetőleg a politikai község adminisztrációját végzi, amely mellett nem jut ideje a község lakosait kitevő gazdaközönség ügyeivel foglalkozásra, sőt az adóügyi jegyzőt is a községnek kell fizetnie, akinek működése pedig legfeljebb igen közvetett módon szolgálja a községi igazgatás és lakosság érdekeit.

Ez az oka, hogy a községi jegyző nem tud résztvenni a falu gazdasági életében, nem foglalkozhatok szövetkezési kérdésekkel, nem dolgozhat a gazdaközönség mezőgazdasági előbbrevitele érdekében, sőt nem foglalkozhatik a nagyon sok községben még meglévő közlegelők kérdésével sem, holott a közlegelők legnagyobb része azé a közbirtokosságé, amely annak idején teljesen magáénak tudta a jegyzőt és amely megvetette a jegyzői fizetés alapját s amely közlegelő az állattenyésztés fejlesztésének ma még egyik igen fontos tényezője.

A községekről szóló 1886: XXII. t.-c. a község élére az elöljáróságot helyezi; a községet a bíró reprezentálja, ő elnöke a képviselőtestületnek. Úgy a törvényben, mint a jegyzők részére készült ügyviteli szabályzatban (126.000/1902. B. M.) hasztalan keressük a jegyző kezdeményező, vezető szerepének kidomborítását. Mindenütt az elöljáróság szerepel, melynek a jegyző is tagja. A képviselőtestületet csak a bíró hívhatja össze, köteles azonban a jegyző felhívására összehívni. A kisebb polgári perekben és mezőrendőri kihágási ügyekben (egy bizonyos értékhatárig) a bíró az elöljáróság egy tagjával és a jegyzővel bíraskodik; az írásbeliket az utóbbi végzi.

¹ Lásd ezeket Kajet Endre: A falu politikája című műve, 1926, 41—44. lap.

Az a község, amelynek igazi vezetője a falu jegyzője, amelyet nem nem foglalnak le az állami adminisztrációnak ezerféle kinövésai, a községi mezőgazdasági bizottság munkáját is eredményesebbé tudná tenni, amely így a járási és vármegyei mezőgazdasági bizottságokon keresztül a mezőgazdasági kamarák életében is igen jelentősen éreztetné hatását.

Azonban a falunak nemcsak gazdasági, hanem jogi élete is van. Örökösödési ügyek, telekkönyv, szerződések, amelyeket azonban ma alig tud végezni, úgy, hogy a falu népe kénytelen a sokszor távollevő ügyvédhez menni és nagy díjakat fizetni. Ma a községi lakos nem mehet például adóügyi panaszra a lakosság tulajdonképpeni védőjéhez, a jegyzőhöz, aki tartozik végrehajtani az állami ezirányú rendeleteket, de az adózók sérelmeit nem igen orvosolhatja.

Vagy beszéljünk talán a mai gazdasági élet egyik legfontosabb kérdéséről, a falvakban igen nagy számban levő mezőgazdasági munkások helyzetéről, akikkel szintén a községi jegyzőnek kellene foglalkoznia, ha neki erre ideje volna, mert könnyen megeshetik, hogy ennek hiányában a falutól idegen elemek vetik rá magukat s ez nemzeti és gazdasági szempontból kiszámíthatatlan következményekkel járhat.

A különböző közigazgatási teendőkkal túlhalmozott községi adminisztrációban alig jut helye a mezőgazdasági közigazgatásnak. Ennek a roppant fontosságú igazgatási ágának életbevágó kérdései elvesznek, vagy alárendeltetnek más feladatok elvégzésének, az ország jólétének, gazdasági előhaladásának legnagyobb kárára. Ma az a helyzet, hogy a községeknek nincs gazdasági szakképzetségű tisztviselője, akinek élethivatása, feladata volna a gazdasági irányú igazgatási és végrehajtási teendők ellátása. Pedig a községi (falusi) életben a gazdasági irányú intézkedések eredményei azon fordulnak meg, vajjon a jegyzőnek a ráérő időn kívül van-e különösebb hajlandósága, érzéke és szaktudása a gazdasági élet követelményei iránt. A mai helyzet feltétlenül szükségessé teszi e kérdés mielőbbi rendezését, hogy a falunak legyen gazdája s a falusi gazdáknak legyen állandóan kéznél gazdasági tanácsadója.

Hogy mennyire közérdekű e kérdés, mutatja az, hogy mind többen és többen foglalkoznak vele. Így legutóbb egyik fősztalgariról jelent meg erre vonatkozólag egy szaklapban¹ egy közlemény, amely szintén a fentiek mellett foglal állást: „A közigazgatásnak legfőbb feladata ma a falusi lakosság kulturális és gazdasági téren való megsegítése és gyámolítása. Hogy ez sikeresen keresztülvihető legyen, ahhoz a községek gazdasági alapon való megszervezése volna kívánatos. Már a laikus közönség köréből is sűrűbben hangzik fel panasz, hogy a falunak nincs gazdája. A községek vezetői ma bürokratikus elfoglaltságuk mellett nem érenek rá arra, hogy a község lakosságának, a falu népének, mezőgazdasági és állattenyésztési vonatkozásokban tanácsadói és irányadói legyenek. A közérdek iránt való érzék fejlesztése mellett a falusi élet problémáinak gyakorlati megoldása lehet tehát csak az az iránytű, mely a közigazgatás reformjánál annak közreműködését hazánk gazdasági fellendítése érdekében kívánja igénybe venni.“

¹ Dr. Markó Jenő fősztalgariró; „A Vármegye“ 1928 3. szám

De szükségessé teszi ezt az a körülmény is, hogy a községek közül igen sok jelentékeny birtokkal rendelkeznek. Ma a községeknek, mint erkölcsi testületnek kezén 971 olyan birtoktest van, amelynek területe 100 kat. holdtól egészen 100.000 holdig terjed s amelyek összesen 691.640 kat. holdat tesznek ki. Ebből szántóföld 162.737 kat. hold, kert 2.183 kat. hold, szőlő 3.663 kat. hold, rét 35.609 kat. hold, legelő 182.000 kat. hold, az erdő 117.536 kat. hold, a nádas 4.635 kat. hold, a földadó alá nem eső terület 182.972 kat. hold. E birtokok okszerű kihasználása közérdek s egy gazdasági szakképzettségű jegyző fizetésének pénzügyi megoldására is kellő alapot ad. Hiszen a 162.737 kat. hold szántóföld bármelyik terményének csak 1 q búza értékű hozadék-többlete máris olyan pénzügyi eredménnyel kecsegtet, amely megérdemli, hogy foglalkozzunk e kérdéssel s amely egyúttal egy gazdasíztviselő eltartási költségeinek is jórészt fedezni tudná. De egyéb községi vagyonnak, a legelőnek, rétnak, szőlőnek, erdőnek, nádasnak okszerű és a többtermelés elve szerint irányított kezelése is igen nagy eredményekkel kecsegtet.¹ Különösen áll ez ma, amikor a földművelésügyi kormány intenciói szerint a legelő- és rétgazdálkodás terén új korszak kezdődik, amelynek eredménye kell, hogy legyen az állattenyésztés minőségi fejlődése s ezzel együtt az állattenyésztés rentabilisabbá tétele.

Miként lehetne a falu élére egy olyan gazdasági képzettséggel bíró gazdasági jegyzőt állítani, aki a falunak igazi jegyzője volna, aki a falu népének tanácsadója, útmutatója, gazdasági irányítója volna, akinek kötelessége volna a gazdaközönseget úgy a szőlőtermelés, mint a gyümölcsstemeselés, növényvédelem, a növénytermesztés, trágyakezelés, homoktalajok megjavítása, állattenyésztés, baromfitenyésztés stb., stb. napról-napra való fejlődésére megtanítani, a haladással lépést tartani, a mezőrendőri igazgatás alá tartozó ügyekben eljárni, szóval a mezőgazdasági közigazgatást elvégezni, az értékesítésről gondoskodni, szóval mindazokat a teendőket ellátni, amelyek szükségeseek ahhoz, hogy a falvak gazdasági élete emelkedjék, a gazdaközönség, mint adóalany erősebb legyen, ezáltal a község, mint erkölcsi testület, továbbá az ország is nyerjen vele?!

Érdekes ezirányban, amit Koncz János említett kis fűzetében Tisza István mond: „A község szabadabb háztartási munkáját megoldanám gazdasági jegyző beállításával a nép érdekében. Ha fontos volt az állami adóügyek intenzív kidolgozása érdekében az adóügyi jegyzők rendszeresítése, még fontosabbnak látnám a mezőgazdasághoz értő, ezt irányító, kizárólag ezzel foglalkozó, legtöbbször külső szolgálatot teljesítő gazdasági jegyző rendszeresítését minden jegyzőségben. Ez a nemzeti vagyont is gyarapítaná, de a falu népének is gazdasági haladást jelentene.“

Nem akarunk itt azzal a kérdéssel foglalkozni, hogy külkereskedelmi mérlegünk adatait tekintve gazdasági életünk megszilárdulása kizárólag csak mezőgazdasági termelésünk fokozásától függ, nem akarunk itt hivatkozni arra sem, hogy kivitelünk 75—80%-a mezőgazdasági jellegű és csak ezen a téren fokozható még tovább kivitelünk,

¹ Budapesti Hírlap 1927 július 3. A falu gazdája.

csak egészen röviden pár szempontot említünk meg, amelyek indokoltá fogják tenni, hogy miért van szükség a gazdasági jegyző állásának létesítésére.

Elég itt csak a mezőgazdasági közigazgatás körébe vágó rendeletek végrehajtására utalni. Ma a községben nincs külön olyan tisztviselő, aki a törvénynek itt-ott jelentkező szigorát szeretettel igyekeznék a gazdaközönséggel szemben enyhíteni. Nincs senki, aki a törvények végrehajtását ellenőrizné, azoknak a gyakorlatban bevált szerepét figyelemmel kísérmé és a hiányokról jelentést tenne. A község tenyészállat szükségletének beszerzését illetőleg például van ugyan szakértőnk, a gazdasági felügyelő, de nincs, aki tovább ellenőrizze a tenyészállatok elhelyezését, gondozását, táplálását, aminek azután igen szomorú következményei vannak. Itt vannak az új birtokosok, akiknek irányítása, a gazdasági ismeretek hatalmas nagy tárházába való bevezetése elsőrendű fontosságú kérdés. A fásítás megkedveltetése, a fának szeretete, ápolása, fontos közérdek s ezzel kapcsolatban faiskolák létesítése és fenntartása. A községi és dűlőutak rendbentartása, a hegyközségi ügyek, tagosítás kérdése, állategészségügy, megfelelő mezőőrök és pásztorok kiválasztása, vadászat, halászat, selyemtenyésztés, gazdaság, munkásügyek, cselédügyek, általában a növénytermelésnek, a jó vetőmag használatának, az állattenyésztés kérdésének ezer és ezerféle kérdése várnak itt gazdát, vezetőt, irányítót.

Kimondhatatlan szükség van erre, hiszen a „falú népe ismét váltók rabja és földje, háza megint a telekkönyv C. lapján szerepel. Senki sem veszi észre, hogy az eladósodó falu regénye íródik nálunk a mezőgazdasági hitel szervezetlensége, a községek megkötöttsége miatt”.¹

De ezenkívül ott van a község, a falu gazdatársadalmi életének irányítása, a gazdasági ismétlőiskola ellenőrzése, a gazdakörök, földműveskörök, a hitel-, fogyasztási, tejszövetkezetek, földmunkásvállalkozó, értékesítő-, állatbiztosítási szövetkezetek vezetése és irányítása. Nem szabad megtörténni annak, hogy a szanálás a községek háztartásának gúzsbakötése mellett akadályozza a községi jegyzőt egynémely falupolitikai irányban. Ma úgy áll a helyzet, hogy a jegyző a szövetkezetek vezetésében is csak alispáni engedéllyel vehet részt. Ez még nem jelentene veszedelmet, ha csak formáság volna. De történt olyan eset is, midőn a szövetkezeti munka abbahagyására a jegyző határidőt kapott.² Az ilyen intézkedéseken csodálkozunk kell, hiszen állami és nemzeti érdek fűződik ahhoz, hogy a jegyző részt vegyen ilyen munkában, hogy így tudja irányítani, helyes irányban vezetni a gazdatársadalmat.

Végtelen kár volna pedig a jegyzők kitiltása a szövetkezetekből, mert igen nagy űr maradna utánuk. A Hangyánál például 1925-ben 179 vidéki hangyaszövetkezeti elnök volt jegyző, 38 pénztáros és 118 könyvelő. Ehhez hasonló lehet az arány a hitelszövetkezeteknél is. E téren dolgozva a falu igazi jegyzője lehet a falu jegyzője.

¹ Konez János i. műve.

² Lásd Hangya 1927 december 23. szám.

Hogy milyen irányban és milyen arányban foglalja el ma a nem községi adminisztráció a jegyzőt, arra adatokat találhatunk Koncz János idézett művében, amelyből látható, hogy a jegyző ma semmiképpen nem a falu jegyzője, annak ellenében, hogy a fizetését a községnek kell vállalnia. Tisza István 1899 március 16-án a közigazgatási reform tárgyalása kapcsán azt mondta idevonatkozólag: „Arra, hogy a közigazgatás reformját elérjük, feltétlenül jelentékeny többletre van szükségünk. Többletre azért, mert ma már elégtelen a közigazgatás dotálása, de azért is, mert erős meggyőződésem szerint a közigazgatási reformmal kapcsolatban feltétlenül szükség lesz a község terheinek könnyítésére.^{1*} E helyett ma a község ezerféle teherrel sújtva, autonómiaja megkötve, a községi jegyzők állami adminisztrációval agyonnyomva, a teljes dezorganizáció állapotában van, amely ha sokáig így tart, tönkreteszi a községeket, mint erkölcsi testületeket, de tönkre fogja tenni az egyéneket, a község, a vármegye, az állam fenntartóit, az adózó polgárokat, a gazdaközönseget is.

Az úgynevezett gazdasági jegyző a falu igazi jegyzője lenne, aki egyrészt a mezőgazdasági igazgatás teendőit ellátná, másrészt a községnek, mint erkölcsi testületnek gazdálkodását (saját birtokán, szőlőjén, tenyészállatai gondozását stb.) irányítaná, e mellett tanácsadója, útmutatója lenne a falu gazdaközönségének, őket tanítaná, nevelné, oktatná a jobbtermelésre és az értékesítésre. A gazdasági jegyzőnek nem volna szabad aktát gyártani, nem szabadna őt agyonnyomorítani statisztikák szerkesztésével, — bár mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtésre is fel kellene munkaerejének egy kis részét használni — hanem állandóan a körjegyzőség határát járva, a gazdák portáját, udvarát, istállóját, hizlaldáját, trágyagödrt, baromfitenyésztését, gyümölcsösét, szőlőjét, szántását, vetését, vetőmagját, szóval egész gazdasági munkáját figyelemmel kísérve, arra kellene törekednie, hogy ne elsősorban többet, hanem feltétlenül jobb minőségűt termeljen, jobb állapotot tartson, jobban művelje földjét, jobban ápolja gyümölcsösét és szőlőjét, jobb vetőmagot használjon s ezáltal jobban tudjon értékesíteni.

Ha a kormány e kérdés lényegét áttekinti, nemcsak a ma állás nélkül levő több ezer okleveles gazdának ad megélhetést, de az ország gazdasági fejlődésében olyan hatalmas munkát végez, amely az elmúlt évtizedek minden eddigi eredményét felülmúlja. Ez a gazdasági jegyző volna a mezőgazdasági kamara községi mezőgazdasági bizottságainak is az irányítója, a kamara intézkedéseinek végrehajtója s így minden utolsó község belekapcsolatnék az egységes agrárprogram végrehajtásába, amelynek eredményei ma gazdasági és nemzeti szempontból s az ország gazdasági megerősödése szempontjából szinte kiszámíthatatlanok.

A gazdasági jegyzői intézmény szervezése lehetővé tenné a gazdasági felügyelői intézménynek egész a faluig történő kiépítését, amely ma papíron megvan a járásokig, a valóságban azonban kevés járásnak van önálló felügyelője s így be tudná kapcsolni a községek gazdasági életét az ország gazdasági életébe, annak egységes szervezetébe, vezetésébe és felhasználásába.

GESZTELYI NAGY LÁSZLÓ.

A MAGYAR SZÖVETKEZETEK VÁLSÁGA.

BÁRKI, bármely oldalon és bármily vonatkozásban foglalkozik is a szövetkezetekkel, el kell ma már ismernie, hogy egy oly gazdasági szervezési irányról van szó, mely életképességét igazolta és mely a gazdasági életnek bizonyos terein nélkülözhetetlen, hogy arról ne is beszéljünk, mikor bizonyos társadalompolitikai mentőakciók véghezvitelére az egyetlen mód bennük kínálkozik. Ezt azokban a vitákban sem vonta kétségbe senki, melyek legutóbb a magyar szövetkezetek körül keletkeztek. A kifogások nem is az ellen hangzottak el, hogy szövetkezetek vannak, hanem az ellen, hogy az állam támogatja őket. Aki azonban a szövetkezeti sajtót figyelemmel kíséri, tapasztalhatja, hogy maguk a szövetkezeti körök, a vezetőket is beleértve, sincsenek minden tekintetben megelégedve a mozgalom jelenlegi helyzetével. Itt természetesen a panaszok egészen mások; alapjukban véve abban foglalhatók össze, hogy a szövetkezeti mozgalom nem mutatja azt az elevenséget, rugalmasságot, fejlődésképeséget, melyet másutt látunk, sőt mely másfél évtizeddel ezelőtt nálunk is lüktetett.

Ily körülmények közt, külső támadások és belső elégedetlenség mellett, joggal lehet válságról beszélni.

Mi idézte ezt elő? Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy a külföldön hasonló, sőt súlyosabb jelenségek fordultak elő. A dán szövetkezetek bankja (Dansk Andelsbank) kénytelen volt csődbe menni. A német Raiffeisenbank pár éven belül most van másodszor igen nehéz helyzetben. A százezernél több tagot számláló bécsi fogyasztási szövetkezet kénytelen volt felszámolását elhatározni. Ezek a tények arra figyelmeztetnek, hogy az itthoni szövetkezetek mai helyzetének lehetnek nem csupán sajátlagos itthoni okai is. Ebben megerősíthet a külföldi mozgalmak tőkeviszonyainak statisztikai vizsgálata, mely azt mutatja, hogy mindenütt, ahol a háború végét mélyebbre ható gazdasági megrázkódtatások követték, a szövetkezeteknek ebből a szempontból nagy nehézségekkel kellett megküzdeniök.

Es valóban, az elmúlt évek tőkepusztítása volt a bajok első forrása nálunk. Tehát egy ok, mely voltaképp nem a magyar mozgalom belső tökéletlenségéből eredt. Ellenben a szövetkezeti rendszer általános természete magyarázatát adja, hogy a gazdasági válságot sokkal nagyobb mértékben megszenvedte, mint más vállalatok.

A szövetkezetektől hagyományos üzletvitelük, de az állam és közönségük is megkövetelték, hogy szinte a végletekig ragaszkodjanak a korona fikciójához. De éppen az a körülmény, hogy a szövetkezetek az általános valorizációs törekvések közepett mérsékletet

tanúsítottak, az új tagok rendkívüli tömegeit vonzotta hozzájuk; ők vállalták ezek ellátását, megfelelően kiépítették szervezetüket; az új tagok ezzel szemben ugyanazokkal a névleges tíz és húsz koronával járultak hozzá a növekedő forgalom által megnövelt tőkeszükséglet fedezéséhez, mint a régiek, kik még az aranyértékű korona idején léptek be. És ami az egyes szövetkezet helyzete volt tagjaival, ugyanaz volt a központé a hozzátartozó szövetkezetekkel szemben. Természetes, ha a nagy kijózanodás pillanatában azzal a megdöbbentő ténnyel találták magukat szemben, hogy nincs elég tőkéjük. Alig van nemcsak nálunk, hanem az elpusztult valutájú külföldi államokban is szövetkezet, mely ezt a sorsot elkerülhette volna. Ekkor jött az állam, segített ott, ahol okvetlenül kellett és ezzel magára zúdította mindazok panaszait, kiknek a szövetkezetek versenytársaik.

Messze vezetne, ha most felvetnek a kérdést: jogos-e vagy nem, hogy az állam támogassa a szövetkezeteket. Éppúgy fel lehetne vetni azt is, jogos-e egyáltalában, hogy az állam valamely foglalkozási ágat vagy valamely vállalatot támogasson. Mert erre is rengeteg példát lehetne felhozni. Valamennyinél, a Bacher-ügynél csakúgy, mint az Egyesült Fővárosi Takarékpénztárnál valamilyen közérdek indította az államot a saját pénzügyi helyzetében igazán nem indokolt áldozatokra. Sok eset volt, mikor az állam pénzét végleg elvesztette, ellenben senki sem állíthatja ezt általában azokról az összegekről, melyeket a szövetkezeteknek hitelezett. Ne bolygassuk tehát, hogy az állam milyen címen segített a szövetkezeteken. Azon, melyen ezt teszi mindenütt a világon, ahol erre szükség van. Tény az, hogy a szövetkezetek tartoznak az államnak és tartozásukat vissza fogják fizetni. És akkor ki fog derülni, hogy nem is a legrosszabb helyen volt a pénz.

Aki egyébként csak belepillant a szövetkezeti sajtóba, láthatja, hogy a szövetkezetek minden erejükkel iparkodnak saját tőkét teremteni. E tekintetben is hátrányban vannak a vállalatokkal szemben. Az utóbbiak, ha egészségesek, mindig fognak tőkét találni, mely a nyereség reményében kész örömet helyezkedik el bennük. A szövetkezetben a tőke hiába keres nyereséget, ha még oly kecsesgetők is a sikeres működés kilátásai. Itt megkaphatja a normális kamatot osztalék formájában, de ezen túlmenő nyereséget csak akkor, ha a szövetkezeti forma csak köntös. Már pedig ily irányú átalakulás nem állna érdekében sem a szövetkezeteknek, sem azoknak a köröknek, melyek velük szemben állnak. Hiszen az előbbiek éppen ily irányú befolyásolások elkerülése miatt idegenkednek nagyobb magán-, tudniillik banktőkék igénybevételétől. A szövetkezetek tőkéjének egyetlen forrása: tagjaik, vagyis a földműves, munkás, tisztviselő kisembereknek azok a százezrei, kiknek érdekében a szövetkezetek működnek. Tudvalevő dolog, hogy ezeknek helyzete éppen ma minden egyébre inkább módot ad, mint arra, hogy jövedelmük egyrészét megtakarítsák és befektessék.

A probléma tehát az, tőkét venni onnan, ahol nincs. Egyetlen megoldási módja: sok kicsiből gyűjteni a nagyot, az észre nem vehetőből képezni a jelentékenyt. Egy millió tag tíz és húsz pengőiből, még ha részletekben fizetik is azokat be, tekintélyes összegek lehetnek.

A magyar szövetkezeti mozgalomnak — igen helyesen — ma ez a legfőbb törekvése. Egészen bizonyos, hogy nagy nehézségekkel találja szemben magát. Nemcsak azért, mert kevés a nélkülözhető pénz, de azért is, mert az emberek egyszerűen elszoktak attól, hogy a szövetkezet nemcsak nekik ad, hanem tőlük is kér. Az érezhető üzletrészjegyzéshez való ragaszkodás elmulasztása az infláció idején most bosszulja meg magát. Pedig a kétszer kettőnél világosabb, hogy a tagok erőfeszítése nélkül a szövetkezeteknél nincs igazi tőke. Valamikor ez természetes volt; most azonban újból meg kell erről győzni a kisembereket.

És itt eljutottunk a magyar szövetkezetek válságának egy másik okához. Nem foglalkoztak eleget tagjaikkal. Bármily meglepőnek lássék is, az utolsó másfél évtized fejlődése nagyobb haladást jelent üzleti, mint szövetkezeti téren.

Az olvasó nem igen fogja megérezni a különbséget. A szövetkezetek lényegéről, szemben más vállalozási formákkal, a nagyközönség tájékozatlan. Hogy ebből mennyi kár származik, azt legjobban a most ellenük folyó harcban tapasztalhatják a szövetkezetek. Sajnos azonban, magukban a szövetkezeti tömegekben is elhomályosult az eszmei vonatkozások tudata. Ennek következménye, hogy a mozgalom sorsa iránt közömbösebbek, mint szabad volna. Az eszmei tartalom pedig éppen abban a tudatban van: hogy a szövetkezet nem egy harmadik, hanem ők maguk. Hogy nemcsak pillanatnyi előnyöket nyújt nekik, hanem átfogó ereje van és kihat az egész körre, mely belekapcsolódik és ennek helyzetén általában tud javítani. E tekintetben elég a közismert dán, valamint egyes amerikai és britindiai mozgalmakra utalni. De nem is kell ilyen messze menni; akármelyik budapesti építőipari munkás megmondhatja, mennyit köszönhetnek a szakmabeli munkások is az 'Alapító*' szövetkezet működésének.

De a szövetkezeti mozgalom jelentőségének tudatában is, a szövetkezetek előtt világos, hogy üzletileg sem fejlődhetnek, ha a tagok és azok, kikből tagok lesznek, eszmeileg nincsenek kellőkép iskolázva. Az ezen a téren történt mulasztások jelentkeznek a tőkegyűjtés nehézségeiben is. Az üzletrészben történő pénzbefektetés biztonsága és szolid kamatozása non elég érv az üzletrészjegyzés érdekében. Évenként egy pengő osztlék nem okoz annyi örömet, mint amekkora lemondást kíván a kisembertől 20 pengő befizetése. Legkevésbé pedig akkor, ha a szövetkezetét e nélkül is — mint nemtag — igénybeveheti. Visszatérítést igaz, csak a tag kap; de ennek folytonos emlegetésével az igényeket túlságosan felfokozni szintén a meggondolt tőkepolitikába ütközik, mert nagy csalódást okozhat a tagnak olyankor, mikor erős tartalékolás elengedhetetlen. Mi ösztönözze tehát a tagot az üzletrészjegyzésre? A meggyőződés, hogy a szövetkezetnek a tagra, a tagnak a szövetkezetre szüksége van. Kisembereknél ideális motívumok még működnek, sőt éppen ezek nélkül nehéz nagyobb eredményeket elérni. És miért volna lehetetlen a szövetkezeteknek épp oly gyökeret verni a maguk közönségének lelkivilágában, mint erre a szakszervezetek képesek?

A szövetkezeti mozgalom stagnálásának egyik oka, hogy az ily irányban való nevelést elhanyagolta. Egészen bizonyos, hogy a nyugat-

európai munkás és gazda több érzékkel bír aziránt, mit kíván saját érdeke, mint a mieink; mégis külföldön sokkal nagyobb gondot fordítanak az 'eszme' és nem csupán a bolt iránti érdeklődés fenntartására, mint nálunk. Ott, ahol a társadalmi szervezés technikája már művészetté vált, nagyon jól látják, hogy a tömegeknek ideálokra és jelszavakra van szükségük és hogy utóbbiak hatnak még akkor is, ha véletlenül igazak. Hasonlót tapasztalunk az amerikai farmereknél. Egyik szövetkezetünk többek közt a következő körkérdéseket intézte több tízezernyi tagjához: Meg van-e elégedve a szövetkezet vezetőivel? Ha nem, miért nem? Soknak találja-e a személyi kiadásokat? Meg van-e elégedve a szövetkezeti alkalmazottak vele szemben való magaviseletével? Belépne-e másodszor is — tudniillik a szerződés letelte után — a szövetkezetbe? Ha nem, miért nem? Érti-e előnyét a szövetkezet működésének? Mit szólnak a szomszédai ehhez? Itt a kérdések gyakorlatiasabb irányban mozognak, de a cél ugyanaz: a taggal éreztetni, hogy a szövetkezet ő, hogy abban ő is valami. Az ilyenfajta törődés fokozza a tag önértétét és megerősíti a szövetkezethez való tartozandósága tudatát.

El kell ismerni, hogy a szövetkezeti propaganda részben a viszonyok kényszere alatt lanyhult él az utóbbi időkben. Sok volt az üzleti gond, a tagözönléssel járó kiépítés, majd a viszonyok változtatával a léépítés feladatai. És a takarékoság folytonos szükségessége. De épp a következményekből kell belátni, hogy itt a legutolsó óra ennek a munkának a megkezdésére. Még pedig úgy, hogy a szövetkezeti mozgalom érdekében folyó propaganda elkülönüljön az egyes szövetkezetek érdekében történőtől.

A szövetkezeti nevelés általában igen nagy szerepre van hivatva a mai krízis legyőzésénél. Mert ez a mozgalom rendkívüli igényeket támaszt munkásaival és vezetőivel szemben. Félt kell szerelve lenniük a jó üzletember összes előnyeivel és teljes rutinjával, de e mellett fegyelmezett önmérsékletre és agitatori hévre is szükség van bennük. Nem szabad szövetkezeti embernek lenniök, mikor üzletet kötnek, de nem szabad üzletembernek lenniök, mikor a tagokkal állnak szemben. Jó szervezőknek és adminisztrátoroknak kell lenniök, de be kell hogy oltva legyenek az elbürokratizálódás ellen. Ezért van szükség a szövetkezeti mozgalom munkásainál egész különleges nevelésre. Nagyon helyesen hangsúlyozzák mostanában Németországban annyit: das Genossenschaftsproblem ist ein Führerproblem. Nálunk még sokan élnek azokból a vezetőkből, akik ott álltak a mozgalom bölcsőjénél és akik egy hosszú, eredményekben gazdag szövetkezeti pálya tapasztalataival rendelkeznek. De az utódok nem lesznek ilyen szerencsés helyzetben; és a szövetkezeti tisztviselők, hol nevelődnek ezek? Kereskedelmi vagy jogi élőképzettség, egy rövid és zártkörű tanfolyam és aztán egy szövetkezeti iroda: nem hisszük, hogy helyes és kielégítő út volna.

Elmélyítésre van szükség. Magyarország egy tekintetben minden más országot megelőzött: abban, hogy két főiskoláján kötelező tárgy a szövetkezeti ügy. És ha a Közgazdasági Egyetem szövetkezeti tanszékét sokan feleslegesnek tartják is, nehéz lesz kétségbevonniok,

hogy egy agrárországban a legfőbb gazdasági képesítés nem lehet teljes szövetkezeti ismeretek nélkül. Míg azonban a legfelsőbb fokú szövetkezeti oktatás kérdésének megoldott voltára ily módon büszkén hivatkozhatunk, teljesen hiányzanak olyan tanfolyamok, melyeknek az alkalmazottak kiképzése és állandó továbbképzése volna a feladatuk.

De reformra szorul a gyakorlati nevelés is. Különösen fontos annak az elvnek megszívlelése, mely ma minden téren, ahol nagy szervezet távolabbról és közvetve való intézkedést, tehát nagyobb* szabású adminisztrációt tesz szükségessé, elismerésre talál: hogy a központi, intézkedő pozíciókba csak a perifériális szolgálat retortáin lehessen bejutni.

Itt aztán egy újabb gyökeres problémát érintettünk: a központok és a vidék kapcsolatát. Előbbiek nálunk egytől-egyig a fővárosban működnek; ellenben maguk a szövetkezetek túlnyomóan mezőgazdasági jellegűek és a vidéken vannak. Nyilvánvaló, hogy a központok a helyes irányt csak akkor találják meg, ha a vidéki szövetkezeti életben kialakuló változásokat, törekvéseket és hatásokat felveszik. Viszont a külföldi mozgalmak eredményeinek elsajátítására, szervezeti újítások bevezetésére és a gazdasági helyzet alakulásának megfelelő üzletpolitika érvényesítésére ők vannak hivatva. De a vidék az irányítást csak akkor veszi át, ha bizalommal van a központ iránt. A két tényező benső összeforrasztása egyike a legfontosabb feladatoknak.

A kapcsolatot ma az ellenőri kar tartja fenn, mely, bármily kiváló is, egyedül ezt nem végezheti. Számos más módja van a szövetkezeti tábor és a főhadiszállás közti közvetlenebb összeköttetésnek. Egy-egy kongresszus a fővárosban, még hozzá a központ közgyűlésével együtt, mikor a központra nézve természetesen az utóbbi a fontos, non elég. Miért ne lehetne külön országos kongresszusokat tartani, még pedig felváltva nagyobb vidéki gócpontokban vagy ott, ahol imponáló szövetkezeti eredményeket lehet felmutatni? Így az évek során át minden egyes szövetkezeti tag részt vehetne legalább egy kongresszuson; az ilyen ünnepélyes alkalom a kis vidéki embernél, ki ritkán jut ilyesmihez, sokkal mélyebb nyomot hagy, mint azt a szenzációkban elfásult városi ember képzelné. A szövetkezeti vezetőknek helyszínen lehetne bemutatni kiváló bajtársaik eredményeit, ami jobban hatna, mintha csak a központ utasítása nyomán szereznek azokról tudomást, sőt haladásra vágóvá tenné a tagokat is, akiken pedig sokszor akad meg valamely jó reform. A kisember csak annak hisz, amit lát, nem pedig annak, amit olvas vagy hall. Annak is igen jó hatása lehet, ha ily módon minden szövetkezeti tag legalább egyszer szemtől-szembe megismeri a központok vezetőit. Szükség volna olyan kongresszusokra is, melyeken a különféle szövetkezetek találkoznak: a sokszor sürgetett közvetlen összeköttetés a különböző szövetkezetek közt sokat nyerne így.

De a vidéki életet szervezeten is jobban bele kell kapcsolni a központok munkájába. A legfontosabb, hogy a vidék minél több olyan embert tudjon a központok tisztviselői és vezetői közt, kik nála jártak a szövetkezeti élet iskoláját. Ez a vidékben a bizalmat, a központi

vezetésben a nehézségek, a vidéki gazdasági viszonyok és az egyszerű igazgatósági vagy szövetkezeti tagokkal való bánásmód iránti érzéket növelné.

A magyar szövetkezeti élet problémáival foglalkozva két kört kell szem előtt tartani. Az egyik a meglevő mozgalom megerősítése, a másik a szervezetnek új területekre való átvitele. Ami az utóbbit illeti, különösen a mezőgazdasági értékesítés van évek óta előtérben és joggal, mert a külföld példája elég érvel szolgál fontossága mellett. Egyes vidékeken a gazdaközönség elismeri az új alakulatok jótékony árszabályozó hatását; de ennyi nem elég, ha meggondoljuk, hogy a szövetkezeti értékesítés már az összeomlás, tehát tíz év óta foglalkoztatja úgy az államot, mint a gazdaközönseget és került mindkettőnek számottevő áldozatába. Ami eddig történt, ragaszkodott az úgynevezett magyar rendszer alapelveihez, ami abban áll, hogy előbb alakul meg a központi szerv és ez építi ki a vidéki hálózatot. Csakhogy a jelenlegi szövetkezetek túlnyomó része a fogyasztás, a hitel vagy a beszerzés terén működik. Feladatuk tehát a forgalomnak úgynevezett szétosztó részét megszervezni, hogy árut és hitelt juttassanak el oda, ahova az különben nem, vagy drágábban jutna csak el. Ha tehát a szervezés a nagyforgalomban, vagyis a központoknál kezdődik, ez a természetes út. Ha a nagykereskedelemben vagy a nagy pénzpiacba a központ megtalálta a kapcsolatot, a többi már könnyebben megy. Amely arányban versenyképesek a központ és az egyes szövetkezet; abban nő vagy csökken forgalmuk és abban az arányban veszik igénybe a hiteket, melyeket a központ mint a nagy piacon működő és ott összeköttetésekkel rendelkező cég révén élveznek. Rendes viszonyok közt kockázatuk alig van és az sem okoz különösebb gondot, hogy mennyi a vásárlójuk. Ez még árszabályozó hatásuk szempontjából sem döntő, mert a kínálatban már egy kis rész alacsonyabb szintje is hat az ár alakulására. Bármily kevés tagja van is a fogyasztási szövetkezetnek, kedvezőbb árfeltételeihez a kereskedők is iparkodni fognak alkalmazkodni, mert a szövetkezetnek alig okoz nehézséget az összes fogyasztókat kielégíteni.

Az értékesítő szövetkezetek éppen az ellenkező irányban működnek. Feladatuk a gyűjtés: a szétszórt termelőktől összeszedni az árut és eljuttatni oda, ahol az legjobban értékesíthető. Csak azzal kezdhetik, hogy kedvezőbb ajánlatokkal lépnek fel a termelőnél, mint a kereskedelem; egyszersmind azonban az áru továbbadásánál is kedvezőbb árat kell elérniök, mint ami volt, mert különben veszteség éri őket. Erre csak úgy képesek, ha azon a piacon, ahol ők helyezik el az árut, az ár alakulást befolyásolni tudják. Ehhez azonban nem elegendő, ha az összes kínálatnak csak egy töredékével lépnek fel, hanem éppen ellenkezőleg, annyi áruval kell rendelkezniük, hogy annak megvétele nélkül a keresletnek számottevő része maradna fedezetlenül; csak ebben az esetben fognak tudni magasabb árigenyekkel érvényesülni. Ez akkor is áll, ha a szövetkezet nem törekszik mesterséges ár alakulásra, hanem tisztán arra, hogy a kereskedelemnek a termelő érdekeivel nem törődő áraival szemben a piac helyzetének megfelelő természetes és igazságos ár alakulást

biztosítsa. Tényező mindenképp csak akkor lehet, ha az adott piacon levő kínálatnak egy jelentékeny része kezében van. Kanadában ismételtén előfordult, hogy hetekig tartó szervezési kampány után a szövetkezet nem alakult meg, mert nem tudta az illető körzet termelőterületének ötven százalékát beszerezni. Az Egyesült-Államokban azoknak a szerződéseknek, melyeket az értékesítő szövetkezetek tagjaikkal kötnek, rendesen egyik kikötése, hogy a szerződés nem lép érvénybe, ha a szövetkezetnek nem sikerült egy bizonyos mennyiségű terményt jelentő gazdát bevonni. Tehát amíg nincs biztosítva, hogy a piacon valóban tényezők lehetnek, meg sem kezdik a működést.

Ha a központ létesül, mielőtt az alépítmény, a helyi szövetkezetek kielégítőleg működnek, nincs gyűjtőszervezet. Ha erre a célra az ügynökök hadát állítják be, az sok veszéllyel jár. Költséges adminisztráció, nehéz ellenőrzés és mindaz, ami ered abból, hogy akik a szövetkezed tagokkal érintkeznek, szövetkezedig iskolázva nincsenek. E mellett mindjárt a legnehezebb feladattal kell kezdeniök: a nagy piacon befolyásolni az áralakulást, akár az országos, akár a nemzetközi kereskedelem gyűjtőpontja az. Ott, ahol a kereskedelem szervezete a leghatalmasabb; ahol a nagy érzéket és sok tapasztalatot, de ezenkívül kifogástalanul működő gyűjtő és informáló szervezetet kívánó spekulációs elemek (határidőüzlet) a legnagyobb szerepet játsszák; ahol maga a piac is a legbonyolultabb, mert világpiacon konjunktúrahullámokra is érzékeny; és ahol óriási árutömegekkel kell rendelkezni, hogy az árakra befolyást lehessen gyakorolni. Márólholnapra egy olyan szervezetet teremteni, mely mindezeknek az igényeknek meg tud felelni, túl nagy vállalkozás. Ha pedig a szervezet nem válik be és nem tud kifogástalanul értékesíteni, míg a termelőnél jó árakat fizet: kész a veszteség, mégpedig egyszerre nagy arányokban.

A termelő mindig a legkisebb, legegyszerűbb piaccal áll érintkezésben. Érdekeinek képviselőit itt is szükség van és a szövetkezet haszonnal működik akkor is, ha kezdi lent a legkisebb feladatoknál, ott, ahol a vezetőség az egyes taggal közvetlenül tud érintkezni, ahol fokozatosan és olcsóbb tandíjjal lehet tapasztalatokat gyűjteni. Mindenesetre könnyebb a helyi gabonakereskedelemben érvényre juttatni a termelő szempontjából természetes áralakulást, mint a fővárosi tőzsdén; a természetes fejlődés, mely fokozatosan fonja körül szövetkezed hálózattal a nagyobb vidéki, majd a fővárosi piacokat és csak végül indul neki a nemzetközi piacoknak, ha lassabban is, de biztosabban és kevesebb bukdácsolással fog maradandó eredményeket elérni.

Nézetünk szerint tehát nem helyes az értékesítő szövetkezetek megszervezésében a fogyasztási és hitelszövetkezetek terén tett tapasztalatokat egyszerűen alkalmazni. Itt alulról kell kezdeni az építést, nagyszabású intézmények helyett megelégedni a csendes, aprólékos, szívós munkával. Csak így lehet elérni azt is, ami éppen az effajta szövetkezeteknél még fontosabb, mint a már meglévőknél: hogy a személyzet iskolázott, a tagok fegyelmezettek legyenek. A helyi

szövetkezetekben kell előbb kijámi a jövődő vezetőknek az elemi iskolát és a helyi szövetkezet tudja csak a tagok szemeláttára folyó működésével, a tagoknak szinte egyéni meggyőzésével azokat nemcsak jóban, de rosszban is magához fűzni. Ezen rendszer mellett a tőkekérdés són lesz olyan megoldhatatlan. A híres dán szövetkezetek alaptőke nélkül, tisztán a tagok egyetemleges felelősségére felvett kölcsönnel indulnak; ez keresztülvihető azért, mert csak olyanok vannak együtt és vállalnak egymásért felelősséget, akik egymást ismerik. Nehéz a magyar kisgazdától azt várni, hogy valami ilyen bensőbb kapcsolatokat érezzen a Budapesten székelő nagy szövetkezetekhez. Azt is nehéz tőle elvárni, hogy az értékesítés végett átadott termények árát hitelezze egy intézménynek, mely oly messze esik tőle. Mind erre inkább van kilátás, ha a szövetkezet közel van hozzá, azt magáénak érzi.

Tehát az értékesítésnél a magyar szövetkezeti rendszert meg kell fordítani és a szerves fejlődés útján haladni. Kétségtelen, hogy ez az út nagyobb előkészítést és több türelmet igényel, mint egy központi szövet intézmények támogatásával és gazdák benső részvétele nélkül formailag megalakítani; de úgy a szervezet a talajból fog kinőni és minden bizonnyal egészségesebb lesz.

Egy előfeltétele mindenesetre van: az érdekelt néprétegek előkészítése. Nem lehet eléggé szem előtt tartani, hogy az értékesítő szövetkezet egy sokkal magasabb fázisa a mozgalomnak, mint a többi. Egészen más tagok kellenek hozzá. Annyira más kötelezettségeket kíván meg tőlük, hogy azoknak előbb alaposan meg kell barátkozniok a gondolattal, mielőtt a megalakításba fogni lehet. Hosszú és beható propagandára van szükség, hogy ők maguk kívánják a szövetkezet megalakítását, ne pedig felülről próbálják azt rájuk oktrojálni.

Az állam részvételének súlypontja itt kell, hogy legyen. Létesítsen vagy még inkább támogasson egy szövet, mely a szövetkezeti értékesítés kérdését tanulmányozza, országos propagandát folytat, a kísérleteket figyelemmel kíséri, a tapasztalatokat köztudomásra hozza, a hibákat kinyomozza, a hozzáfordulókat útbaigazítással ellátja. Ezt teszik az Egyesült-Államok, ahol pedig az évi mezőgazdasági termelés 25%-a már a szövetkezetek útján kerül a piacra. A szövetkezetnél csak végső esetben vállaljon az állam anyagi érdekeltséget; ha már támogatja a szövetkezeteket kölcsönökkel vagy üzletrészejegyzéssel, ne közvetlenül, hanem szövetkezeti pénzüzetek útján tegye ezt, hogy így a hitelek kezeléséből és az azokért való felelősségben az üzletszerűség szigorúbb elvei érvényesüljenek. Az Egyesült-Államok különféle credit bank-jei mintául szolgálhatnak. Amit így az állam a kamaton megtakarít, azt mindaddig, míg a szövetkezeti élet maga nem képes fenntartani ilyen propaganda intézményt, fordítsa utóbbinak támogatására. A szövetkezeti ügynek is több jót tesz így. Kifogást sem fog tenni senki az ily formában való támogatás ellen, mert hiszen az állam egy egész sereg kísérleti intézményt tart fenn, melyek közvetve valamely foglalkozási ágának, köztük a kereskedelemnek is hasznára válnak. Legyen ez a szerv a szövetkezeti értékesítés megfigyelő és útbaigazító állomása, de ne több; az eredmények értékesítését és az azok gyakorlati megvalósításától elválaszthatatlan kockázatot hagyja meg azoknak,

akik érdekeltek és akiknek a kockázatot illik is viselni. Egészen bizonyos, hogy a tanulás több lesz, annak ára kevesebb.

A magyar szövetkezeti mozgalomnak ma óriási feladatai vannak. Neki kell a széles földművelő rétegekkel közölni mindazt az érzéket és tudást, mely nélkül a mai időkben mezőgazdaságunk a világversenyben meg nem állhat és amelyek tekintetében népünk, lássuk be, nagyon el van maradva. Nekik kell megoldaniok a mezőgazdaságnak egy sereg oly problémáját, mely ma annak válságos helyzetét okozza, — nekik és nem az államnak, melynek segítő keze után annyian esdekelnek. Az országos közgazdaságpolitikának nagy terveibe, a racionalizálásba, a versenytermelésbe, a kivitel növelésébe, vagy nevezzék bármily szóval az elkövetkezendő közgazdaságpolitika vezető gondolatát, a mezőgazdaság csak a minden irányban kiépített szövetkezeti hálózat útján tud bekapcsolódni. Ma a mozgalom egy újabb alapvetésnél tart; ha itt nem találjuk meg a helyes kiindulópontot, ha nem ragaszkodunk hozzá, hogy a mozgalom előbb gyökeret verjen és azután terebélyesedjék, akkor nemcsak a szövetkezeti mozgalom fejlődését vágjuk el hosszú időre, hanem elzárjuk a lehetőségét annak a nagyvonalú gazdaságpolitikának is, melyre az országnak oly nagy szüksége volna végre.

IHRIG KÁROLY.

DECENTRALIZÁCIÓ ÉS ÖNKORMÁNYZAT.¹

BERNÁT ISTVÁN és Weis István e folyóirat 1. és 2. számában olyan kérdést vittek a magyar közvélemény elé, mely minden állami berendezésnek alapproblémája, az utolsó nyolc évtizedben a magyar gondolkodás egyik állandó vitapontja, és amelynek időszertűsége talán sohasem volt nagyobb, mint ma. Ez a kérdés a központosítás (centralizáció), illetőleg (még nem általános használatú kifejezéssel): a szétpontosítás, azaz decentralizáció kérdése.

I. Ha a fölvetett kérdéssel foglalkozni akarunk, a központosítás és decentralizáció fogalmát nemcsak meg kell tisztánunk a velük kapcsolatos vagy összebonyolódott fogalmaktól (mint demokrácia, önkormányzat, bürokrácia), hanem a fogalmak elemzésénél el kell menni azoknak gyökeréig, hogy a kérdés a maga egyetemes jelentőségében tisztán álljon előttünk.

A fejlődést mindig különböző ható erők, érdekek küzdelme biztosítja; a fejlődés útját az említett erők küzdelmének eredménye jelöli ki. Lehet, hogy átmenetileg az ellentétesen működő érdekek közül az egyik vagy a másik jut túlsúlyra vagy közöttük egyensúly (kompromisszum) jön létre; a küzdelem azonban nem áll meg, az érdekek tovább hatnak s biztosítják a haladást.

Általánosan ismert például az a küzdelem, amely az egyéni érdekek és a közérdek között az emberi élet kezdetei óta tart s amely két nagy világfelfogásban: a liberális és konzervatív irányban jut kifejezésre. Az előbbi az egyéni jogok minél teljesebb biztosítására és a közhatalom körének szigorú elhatárolására törekszik, az utóbbi a közület érdekéből indul ki és az egyéni erőket erre a célra akarja és engedi érvényesíteni. Amaz a politikai jogot hatalomnak, ez kötelességnek tekinti; az a haladást individualisztikus, ez közületi célok irányában keresi. Amannak elfajulása a radikalizmus, az utóbbié a reakció.

Amíg az egyéni és közérdek szembeállítása, mint a liberális és konzervatív irány kiindulópontja a tudományos politikai irodalomban általánosan elfogadott, sokkal kevésbé foglalkoznak már azzal a kérdéssel, hogy a közérdekek is szembe kerülhetnek egymással. Az emberi közösségeknek ugyanis különféle alakjai vannak, melyek a legeltérőbb alapokon keletkeznek és ezek a közösségek nemcsak a hozzájuk tartozó egyesek külön érdekeivel szemben kénytelenek állandó küzdelmet folytatni, hanem a közös érdekekért más közületek ellentétes közös érdekeivel szemben is.

A nemzeti társadalom például a legkülönbélebb szempontok szerint tagozódik. Vannak néprajzi szempontból különféle fajok, anyanyelv szempontjából különféle nemzetiségek, vallási szempontból különféle egyházak és felekezetek, foglalkozási ágak szempontjából különféle osztályok (rendek).

¹ V. ö. Bemát István, Decentralizáció, Magyar Szemle, 1927 5. 1. és Weis István, Központosítás—szétpontosítás, ugyanott 121. 1.

A nemzeti társadalom e különféle csoportjaiban, részeiben külön érdekek fejlődnek ki és élnek, és ezek a külön érdekek a többi csoport érdekeivel és a nemzet egyetemes érdekeivel többé-kevésbé ellentétesek. A csoportérdekek egymással való küzdelme azonban nélkülözhetetlen és bizonyos mértékig jótékony hatású is, mert a nemzet haladását szolgálja.

A nemzet tagozódása azonban nemcsak fajok, nemzetiségek, felekezetek és osztályok szerint történik, hanem területi alapon vidékek szerint is. A kezdetlegesebb korszakban előtérben álló törzsi és nemzeti kapcsolatok ugyanis lassanként a területi kapcsolatok váltják fel, minthogy egy törzs vagy nemzetség tagjai egy vidéken telepednek le és egy vidék így a nemzetnek a rokoni kapcsolatok által megkülönböztetett külön részét képviseli. Az egy vidéken lakókban azután a közös érdekek egész sora fejlődik ki. A rokoni kapcsolatokon felül az égalji és a természeti viszonyok azonossága, az egymás közelében lakás és állandó érintkezés sok közös vonást fejleszt, sok közös érdeket vált ki. Ezek a közös vonások és közös érdekek megmaradnak akkor is, amikor a rokoni kapcsolatok újabb betelepülések és beházasodások következtében esetleg lazulni kezdenek.

Az egész nemzetet összefogó állami kapcsolat mellett így alakulnak ki a helyi kapcsolatok. Az egyes vidékek lakosságát egy szökebb haza fogalma (ú. n. lokálpatriotizmus) köti össze. Minden vidéknek kialakul a külön faji típusa, külön tájszólása, külön népviselete és népművészete. A francia Bretagne, Gascogne vagy Provence egész külön kis világ. De az egyes magyar megyék is nemcsak közigazgatási beosztást jelentenek, hanem külön népkaraktert képviselnek. A somogyi, bácskai, vagy bihari magyar külön típus. A török hódoltság alól menekült megyék a meg nem szállott területen folytatták életüket, a ma elszakított részek menekült lakossága is az elhagyott vidék szerint tart össze (pl. szepesi, szatmári kör stb.).

Már most egy vidék, megye vagy város közös érdekei ellentétesek lehetnek más vidékek érdekeivel, de ellentétesek lehetnek az országos érdekekkel is. Hiszen az egyes nemzetrészek külön karaktere is érvényesülni igyekszik és a nemzet egész haladását legjobban épp az illető nemzetrészben rejlő különleges értékek által tudja szolgálni. A helyi kapcsolatok a helyi érdekek egész rendszerét fejlesztik ki s mikor a helyi érdekeltség ellentétbe kerül az országos érdekekkel, el kell döntenie, hogy melyik érvényesüljön.

Amiképpen az egyén és a köz egymással sokszor ellentétes érdekei a liberális és konzervatív irányzat kialakulására vezettek, úgy a helyi és országos érdek ellentéte a decentralizáló és központosító irányban jut kifejezésre. Az első minél tágabb teret enged a helyi erők hatásának, a helyi érdekek megvalósulásának; az utóbbi mindent egy kézbe fogni, államosítani akar, hogy az egységes nemzeti akarat akadály nélkül érvényesüljön a legkisebb részletkérdésben is az ország egész területén.

Az országos kormány nyomása és a helybeli érdekeltségek bizalmatlansága és ellenszegülése tehát folyton megismétlődő tünetek. A központosítás és decentralizáció olyan irányok, amelyeket az országos és helyi érdekek különbözősége, eltérése, a központ és a vidék élő antagonizmusa természetesen vált ki; olyan irányok, amelyek ható okait kiküszöbölni, amelyek hatását megszüntetni semmiféle állami berendezés mellett sem lehet, amelyekkel tehát minden államéletben számolni kell.

Helytelen lenne az államéletben az egyik vagy a másik iránynak adni a kizárólagos vezérszerepet. A decentralizáció túlzásba vitele a nemzet szétdarabolására vezet (föderalizmus) s végeredményben úgy, mint annak idején Lengyelországban, az állam felbomlását, bukását okozhatja. A föderalizmushoz hajló decentralizáció Németországnak és Ausztriának is állandó problémája. De épp oly helytelen lenne a központosítást a helyi érdekek

teljes elnyomásáig fokozni, ami viszont a francia történetnek, különösen a forradalom és Napóleon óta megfigyelhető jelensége s ez a franciáktól is elpanaszolt centralizáció azért is érdekes, mert demokrata jelszavak kíséretében jött létre s áll fenn.

A valóságban a központ a vidék nélkül, a vidék a központ nélkül meg nem lehet. A központi (országos) és helyi érdekek között tehát a harmóniának oly fokát kell megteremteni, amely mellett mindkét érdekcsoport méltányos érvényesülése biztosítva van. Ezt a helyes arányt elvileg talán annak tisztázásával lehetne megközelíteni, hogy a vidékeket mely azonosságok és hasonlóságok forrasztják össze egységes nemzetszemlélyé és ennek a nemzetszemlélynek melyek a részek felett álló egyetemes érdekei; viszont melyek az egyes vidékek különleges jellemvonásai és ezeknek megfelelő külön érdekei.

A helyi és közös érdekek aránya nem mindenütt azonos és nem mindig állandó. Lehetnek nemzetek és korok, amelyeknek erős központosítás felel meg, mert a hiányzó nemzeti egységet csak így lehet felépíteni, a Széteső nemzetrészeket csak így lehet összefogni, a nagy akciókat (pl. háborút) és a nagy reformokat csak így lehet végrehajtani. Átmenetileg minden külön érdeknek háttérbe kell vonulnia s nemcsak az egyéni szabadság biztosítékait lehet kivételes hatalommal felfüggeszteni, de esetleg a részek külön érdekeinek bástyáit, a helyi önkormányzatokat is. Az egyéni és helyi szabadságok e megszorítása azonban nem válhatik állandóvá, nem lehet a normális idők tartós kormányzati rendszere.

Vizsont lehetnek nemzetek és korok, amelyeknek erős decentralizáció felel meg. Mikor a Habsburgok uralkodása alatt a magyarság alkotmányos érzülete századokon át nem talált a kellő megértésre, a meghasonlott nemzeti lélek a megyei szervezet sáncai közé vonult vissza és az országgyűlés együtt nem léteben és központi nemzeti kormány hiányában ott folytatta nemzeti életét. így lett az idegen kormány abszolutisztikus törekvései ellen megingathatatlan erővel küzdő megye a nemzeti élet központja. A helyi hatóságoknak az alkotmányosság valóságos védbástyáivá kiépített ez a rendkívüli hatásköre elméleti szempontból talán hibáztatható, akkor azonban fontos nemzeti hivatást teljesített, a magyar államiságot a megye mentette át az elnyomatások korszakain. A nemzeti kormány megalkotásával azonban a nemzet azonnal igyekezett a megyei önkormányzatot a központi kormányzat érdekeivel összeegyeztetni.

Ha a politikai írók tanítása szerint a liberális és konzervatív pártok váltakozó uralma az angol politikai életnek nagy előnye, épp oly kívánatosnak lehet jelezni a központosító és decentralizáló irányzatok egymást felváltó érvényesülését. A megerősödő vidékek esetleges túlkapasait az uralomra jutó centralista irány, a központosítás túlhajtását a vidék erősebb érvényesülése hivatott megakadályozni. A vidékek előretörése friss elemeket állít az országos érdekek szolgálatába, a külföldi példák iránt rendszerint fogékonyabb központi erők hatályosabb érvényesülése pedig új szempontokat vihet be a helyi kapcsolatok folytán maradiságra inkább hajló vidéki életbe. A reformok felülről szoktak jönni, de az erőket a vidékek és végek adják.

II. A magyar közéletben a múlt század negyvenes éveiben indul meg és a törvényhatósági hatáskör bírói védelmét biztosító (1907: LX. törvény-cikk) koalíciós kormányzat idejét leszámítva változatlan erővel tör előre a centralista irányzat. Ennek az irányznak kétségtelenül megvolt a jogosultsága; a rendiség romjain új életre kelő országnak erős kormányra volt szüksége, a megyéknek az abszolutizmus elleni védekezés korában kifejlődött rendkívüli hatáskörét vissza kellett szorítani. A központosítás azonban nem állt meg az említett szempontokból szükséges határoknál. Az államosítás

fokról-fokra haladt előre, az igazságszolgáltatás mellett mindig újabb és újabb közigazgatási ágra tette rá a kezét s már ismételen (1891, 1914) megkísérelték a vármegyei tisztviselők kinevezésének a behozatalát is. A centralista iránynak a világháború és az azt követő korszak is kedvezett, minthogy ebben az időben előbb a hadviselésnek, majd a forradalmak által kifosztott ország talpraállításának az érdeke a partikuláris érdekekkel szemben joggal lépett előtérbe.

A kiegyezést követő félszázad centrális-liberális kormányzata alatt az ország hatalmas lépésekkel haladt. A nyugalom ideje a kulturális és gazdasági megerősödés és föllendülés korszaka volt. Ez a megerősödés azonban nem volt egyenletes elosztású. Az ország fejlődő kulturális és gazdasági erőit mind az ország központjában fogták össze. Az újonnan egyesített Budapest rohamlépésekkel lett világváros, de nem gondoskodtak vidéki központok alapításáról és megfelelő fejlesztéséről, nem gondoskodtak az ország és a központ érzelmi összhangjának intézményes biztosításáról; így a vármegyék hatáskörét is lépésről-lépésre korlátozták. Nem vették figyelembe, hogy a vármegye a magyar gondolkodás egyik legeredetibb, legősibb és legértékesebb alkotása; nem vették észre, hogy a vármegyék a nemzeti erők legfontosabb gyűjtő- és tartaléktelepei. Ehhez járult, hogy a központ szívesen fogadott minden külföldről jövő gondolatot, egyszerűen átvett nyugati törvénykönyveket, nem gondolva a sajátlagos magyar viszonyok különleges figyelembevételére és feledve, hogy a magyar faj és a magyar glóbusz külön világ, amely sokszor még meg sem érett haladotabb nyugati államok gazdasági és jogi rendszerére, de különben is elsősorban a különleges magyar értékeket hivatott kitemelni. A hátrányos következmények sokszor már a példaképtül vett nyugati államokban is jelentkeztek, de mi, sajnos, tovább kitarítottunk e jelszavak mellett.

A következők nem maradhattak el. Az októberi forradalomnak az elhanyagolt, szervezetlen vidék nem volt képes ellenállni, a nemzettől elfordult központi gépezet pedig kész hatalmi eszköz volt egy kis kalandorcsoport törekvéseinek a végrehajtására. Ennek tanulságaként a forradalmak bukása után előtérbe lépő nemzeti keresztény irányzatnak csak a nemzeti erők megszervezése és a központnak ez erők szolgálatába állítása adhat komoly tartalmat, ez az irányzat helyesen csak a nemzeti társadalom helyi szervezeteinek megerősítését és kiépítését vallhatja programjával.

A megyei követküldés ősi intézményének felélesztése, a felsőházi tagok egy részének a törvényhatóságok részéről való választása által, talán ösztönös megérzése a nemzeti irány követelményeinek; a kormánytól inkább politikai függésben élő képviselőház mellett a felsőház a magyar társadalomnak a kormánytól független elemeit, az intelligens középosztályt juttatja erősebb befolyáshoz.

A vidéki egyetemek felállítása és felszerelése vidéki kultúrközpontokat alakított. Az egyetemi városokban új tudományos egyletek keletkeztek, új folyóiratok, népszerű tanfolyamok indultak és így minden remény megvan arra, hogy Budapest mellett a nemzeti kultúrának új fellegrárai képződjenek.

Az 1920: XXV. törvénycikk módosításáról előterjesztett törvényjavaslat az egyetemekre való felvételnél az egyes termelési ágak és törvényhatóságok aránylagos figyelembevételét is kiválasztó elvül írja elő, ami végeredményben a vidéki mezőgazdasági foglalkozású lakosság fiainak a vezetésben való térfoglalását fogja maga után vonni.

A tanyakérdés jelentőségének a felismerése, a tanyai közigazgatás kiépítése, tanyai iskolák állítása a magyar alföld legégetőbb problémáját segítik a megoldás felé.

Az előkészítésben levő közigazgatási reformjavaslatok tudtunkkal feladták a vármegyei tisztviselők kinevezésének eddig folyton visszatérő gondolatát; a törvényhatósági bizottság tervezett újjászervezésétől az önkormányzat erősödését, a közigazgatási képzés tervezett emelésétől a közigazgatás javulását lehet várni.

Biztató jelenségek ezek, de valljuk be, még szórványosak. Igaza van abban Weis Istvánnak, hogy a vidéki magyar társadalom még mindig elemeyedt, hiányzik a gazdasági önállóság és a társadalmi szervezettség; a vidék mindent a központtól vár s az önkormányzat meglevő formáit sem tudja élettél kitölteni. Ebből azonban a legnagyobb dőreség lenne arra a következtetésre jutni, hogy vessük magunkat fenntartás nélkül a központosítás karjaiba. Ellenkezőleg, itt az ideje, hogy a gazdasági megerősítéssel és kulturális eszközökkel megteremtjük a szét-pontosítás feltételeit.

Tévedés azt hinni, mintha a technika haladása, a gondolatközlés és közlekedés könnyűsége szükségképpen terelne a centralizációra. A találmányok szolgálhatják ugyan a központosítás érdekeit is, azonban viszont lehetővé tesznek aránylag széleskörű decentralizációt, minthogy a központi ellenőrzés gyorsan és akadálytalanul érvényesülhet és szükség esetén bármikor biztosan közbeléphet. A postakocsi korában sokkal veszélyesebb volt az országos érdekekre a vidéki hatóságok önállósága, mint a távíró és rádió korszakában.

Azt az érvét sem fogadhatom el Weis Istvánnak, hogy a decentralizáció túlságosan költséges. Ellenkezőleg kétségtelen, hogy a hatósági teendők folytonos szaporodásával a bürokratikus hivatalnoki kar létszáma többé nem tarthat lépést, különben valóságos szörnyé válna és elviselhetetlen pénzügyi terhet jelentene. A megoldás csak a helyi érdekeltségeknek a hatósági teendők intézésébe mindig szélesebb körben való bevonása lehet.

Ma a decentralizáció nemzetiségi szempontból sem lehet többé veszélyes. Ellenkezőleg, minthogy szomszédaink a tőlünk elszakított területeken az ősi magyar önkormányzati szervezetek helyébe általában megfelelő szak-tudással és nyelvismerettel nem rendelkező kormánytisztviselőket állítottak és szigorú központosítást vezettek be: a decentralizáció a magyar területi integritás gondolatát szolgálhatja esetleg még a nem magyar anyanyelvű volt polgártársaink gondolatvilágában is.

Szokták mondani, hogy az Ausztriától való teljes szétválással a megye alkotmánybiztosító szerepe idejét múlta. Azonban feledik, hogy külföldi befolyás vagy a központi kormányzat nemzetietlen iránya a jövőben is esetleg veszélyeztetheti a nemzeti politika érdekeit és a magyar jognak folytonosságát. Károlyi Mihály kormányrajutása, a kommunizmus, valamint a szomszéd államok beavatkozási kísérletei intő példák arra, hogy nem szabad mindent egy kockára tenni és a helyi önkormányzatokban új várakat kell emelni a magyar érdekek védelmére. A parlamentárizmus szünetelése, munkaképtelensége vagy csődje esetén is a területi önkormányzatok vehetik át a nemzeti akarat kifejezésének és érvényesítésének feladatát.

Nem fogadhatom el azok nézetét, akik Weis Istvánnal együtt a decentralizációt csak az ügyintézésre, az igazgatásra korlátoznák, a kormányzat terén pedig a központosítás feltétlen hívei. Az igazgatási szét-pontosítás már alsófokú kormányhivataloknak hatósági jogkörrel való megszervezésével is megvalósítható (pl. pénzügyigazgatóságok); hogy azonban a központból kiküldött, bármikor áthelyezhető tisztviselők a helyi érdekek érvényesítése szempontjából alig jöhetnek számba, az kétségtelen. De még a helyi igazgatásnak autonóm alapon való megszervezése sem méltó az önkormányzat nevére (az csak öngazgatás lehet). Az önkormányzat a helyi kormányzatot: a helyi akarat kifejezésének (szabályalkotásnak), a helyi

hatóságok megszervezésének, a helyi háztartás vezetésének a jogát jelenti, ezek nélkül meg sincs vagy hiányos. A helyi érdekek felismerése és érvényesítése kormányzati munka nélkül lehetetlen, ezt a kormányzati munkát pedig nem lehet a központra bízni.

A mai kor nemcsak nálunk, de számos más államban is az erős, sokszor abszolutisztikus központi kormányzat kora. A rendkívüli idők: a nagy pusztítások és az ezek nyomán előállt emberfeletti feladatok oly hatalomnak egy kézbe való összpontosítását tették kívánatosná, amely hatalom mellett még az országgyűlés szerepe is elhomályosul. Joggal vethető fel a kérdés, hogy a rendkívüli erőfeszítéseknek, a szanalásnak és újjáépítésnek ebben a korában lehet-e és helyes-e komolyan a helyi hatalmak kiépítéséről, a partikuláris érdekek különleges gondozásáról beszélni. E sorok írója egyetért Bernát Istvánnal abban, hogy lehet, sőt kell. Fel kell használni a központi kormányzat részére ma rendelkezésre álló rendkívüli eszközöket azoknak a gazdasági, kulturális és jogi feltételeknek megalkotására, amelyek mellett a megerősödő helyi szervezetek majd átvehetik a kormányzati munkának a minisztérium kezéből természetesen kiváló részét és a helyi kapcsolatokban rejlő különleges erőket az állam fenntartásának és felvirágoztatásának, a jobb magyar jövőnek szolgálatába állíthatják.

EGYED ISTVÁN.

A SZERKESZTŐ MEGJEGYZÉSE. Azon magas színvonalú eszmecsere-hez, melyet folyóiratunk hasábjain a hazai közigazgatás kérdéseinek elméletileg és gyakorlatilag egyaránt kitűnő szakemberei, a nagytekintélyű Bernát István, Weis István és a fenti cikkben Egyed István folytattak, legyen szabad befejezésül inkább társadalomtörténeti szempontból néhány szót hozzáfűznöm.

A nemzeti élet összefüggéseit szemlélve, kétséget nem szenved, hogy az erőnek: hatalomnak, kormányzatnak, műveltségnek minél gyorsabb és minél erélyesebb decentralizálására volna szükségünk. Ez teljesen laikus módon is érthetővé válik, ha a centralizáció szónak a köztudatban meglévő tartalmát érzékeljük. Centralizáció alatt ma mindenki azt érti, hogy valahol a nagy, elérhetetlen messzeségben határoznak rólunk, kevesen, ismeretlen, felelősségre alig vonható emberek. Hogy ez a központosított kormányzat a miniszteri felelősség elvénél fogva mégis csak alá van vetve nekünk, egyszerű vidéki választóknak, erre természetesen senki sem gondol manapság, amikor a parlamenti kormányzat, pártszervezetek stb. technikájának ismerete a múlt század liberális illúzióit rég kiölte már. Centralizáció alatt ma az úgynevezett Obrigkeitssaat működését szeretjük érteni, amelyben felsőbbség parancsol, a tömegek engedelmessé válnak, a nélkül hogy gondolkodnának vagy gondolkodásuknak eredménye volna. A centralizáció hordozói tehát a ^elsőbbség*, azaz a hivatalok, melyeknek bürokratikus szervezetével szemben a decentralizáció a helyi tömegeket akarja megszervezni.

A kérdést így tekintve, nem lehet sürgősebb feladatunk, mint a decentralizáció előkészítése, kapcsolatban a bürokratikus központi hatóságok hatáskörének összehúzóásával. Mindhárom cikkírónk rámutatott arra a történeti tényre, hogy az októberi forradalom kitörését elsősorban a helyi, vidéki tömegek tökéletes szervezetlensége tette lehetővé. A régi, parlamentáris formák védelme alatt működő felsőbbégi kormányzat egyetlen roppanásra összedőlt, s a centralizáció e siralmas bukásával nem volt többé számbavehető hatalom az ország széles vidéki területein, mely az ellenállást megszervezte és végigküzdötte volna.

De nemcsak hasonló lehetőségek kikerülése érdekében szükséges a helyi, decentralizált szervezetek kiépítése. Amennyiben a centralizáció a felsőbbségnek a patriarchális abszolutizmus korán emlékeztető, az alattvalói szubjektumoktól független kormányzatát jelenti, a központi bürokrácia kormányzatát, mely főnökei, a miniszterek útján a valóságban egyedül parlamenti testületeknek felelős, ezzel szemben kétségtelenül megkívánja maga a jól felfogott keresztény demokrácia is, hogy a kormányzás és közigazgatás működésével a széles néptömegeknek valami közelebbi kapcsolatuk is legyen, mint hogy időnkint résztvesznek azon parlament megválasztásában, mely a centralizált hivatalok működését ellenőrizni hivatott. A keresztény demokrácia, amint ez például a Németbirodalom és Hollandia kimon-

dottan keresztény pártjainak működésében észlelhető iparkodik a hatalmat s vele a műveltséget minél szélesebb rétegekre kiterjeszteni s a felsőbbség állama helyett a népállamot létrehozni. Éppen az említett külföldi országok fejlődése mutatja, hogy a demokratikus széles néprétegek nem feltétlenül hordozói a liberális és radikális politikának, ellenkezőleg, a német katolikus centripártnak konzerváló erkölcsi szempontokat mindenekfelett értékelő politikáját a pártnak több milliónyi kisember tagja: kisgazda, ipari, gyári, mezőgazdasági munkás teszi lehetővé.

Tehát a decentralizáció érdekében kellene magát mindenkinek elhatároznia aki forradalmi kirobbanásoktól mentes, nyugodt, egyenletes társadalmi fejlődésnek a híve. Mindezt azonban elvben megállapítva, fel kell hívnunk a figyelmet Weis István azon megjegyzésére, hogy nálunk a decentralizált vidéki központoknak még a legújabb időkben is hiányzott a 'társadalmi alapépítménye'. A vármegyék itt alig jönnek szóba. Először is a vármegyék háromszáz esztendőn át nem tudták megakadályozni a központi kormányzat elidegenítését — e tekintetben nemzetvédő szerepüket Kossuth elmélete meglehetősen túlozta, — másrészt pedig alapjukban véve egy aránylag vékony társadalmi osztály, a vagyonos, birtokos középnemesség önkormányzati szerve voltak és arra még csak kísérletet sem tettek, hogy maguk közé vegyék és hasonlóképp önkormányzatra neveljék akár a birtoktalan 'bocskoros' nemességet, akár később, a jobbágyságnak politikailag felszabadított utódait. Ebből a szempontból az önkormányzat és decentralizáció előfeltételeit tekintve, nemzeti érzésű, vagyonos és kiterjedt polgárság hiányában kétségtelenül vákuum van tehát történelmileg adott társadalomban úr, melyre lehetetlen erős vidéki decentralizált szervezeteket felépíteni a nélkül, hogy ez úr előbb betöltődne s a vidéken erős, művelt, vagyonosodó nemzeti célokat tudatosan és önállóan megvalósító alsóbb társadalmi osztályok létrejönnének és megszerveződnének.

A decentralizációt csakis megfeszített társadalmi, közművelődési, népjóléti munkával lehet előkészíteni, ez legáltalánosabb formulázásban fenti cikkeinknek tanulsága Folyóiratunk, mint eddig, ezután is iparkodni fog ezt a munkát az egyes részletkérdések megbeszélésével is elősegíteni s e törekvésünket bizonyítja jelen számunkban is a falu jegyzőjéről szóló cikk.

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS.

AZ ERDÉLYI MAGYAR ÉS ROMÁN KULTÚRZÓNÁK.

I. A MAGYAR KULTÚRZÓNA.

AZ ERDÉLYI, úgynevezett magyar kultúrzóna története röviden — Aromán forrás szerint¹ is — következő:

1916 év végén, amikor az Erdélybe betört román hadakat a központi hatalmak haderői kiszorították és az ellenségtől megtisztított magyar területeken a rendet helyre kellett állítani: megdöbbenéssel állapították meg a magyar hatóságok, hogy a határmenti községek román papjai és tanítói százával hagyták oda állomáshelyüket és távoztak el az ellenséggel.

E jelenség megállapítása után, főleg a hadvezetőség kérésére, a m. kir. közoktatásügyi miniszter (gróf Apponyi Albert) 1917 augusztus 2-án tudatta a nagyszebeni görög keleti román érsekkel, hogy kénytelen államosítani mindazon községek községi vagy felekezeti iskoláit, amelyeknek tanítói önként távoztak el az ellenséggel, vagy pedig bűnügyi vizsgálat alatt állanak. Az érdekelt községek görög keleti és görög katolikus iskoláitól a tanítói fizetés kiegészítésül szolgáló államsegélyeket megvonja, de a létesítendő állami iskolákba csakis olyan tanítókat kíván alkalmazni, akik beszélnek a nép anyanyelvét.

A miniszter 1917 december 17-én arról értesítette a nagyszebeni görög keleti román érseket, hogy az 1917/18-i költségvetésbe a kulturális zónákban létesítendő 1.600 állami elemi iskola és 800 kisdedóvó költségeit irányozta elő. Később — 1918 március 20-án — pedig arról, hogy a jelzett görög keleti román felekezeti iskolák államsegélyét 1918 június végével szünteti be. Még később, július 6-án a pénzügyminiszter hozzájárult a közoktatásügyi miniszter azon kéréséhez, hogy az ország délkeleti részén 507 községben az iskolai épületek kisajátíttassanak.

Azonban a kisajátítások megkezdése előtt Lovászy Márton közoktatásügyi miniszter a határszéli iskolák államosítására vonatkozó rendelkezéseket visszavonta s ezzel magyar részről az erdélyi kultúr zóna-ügy is befejezést nyert, melyet különben is csak a nyílt hazaárulás ténye és a hadvezetőség követelése állított előtérbe.

A magyar közoktatásügyi politikának hagyományos szabadelvűségétől tesz bizonyosságot az a mód, ahogyan—még a háború zajos viharai között is — a magyar kormányzat eljár azokkal az iskolákkal szemben, melyeknek fenntartói és közvetlen vezetői a nyílt hazaárulás terére léptek.

Jellemző eset erre vonatkozólag a brassói görög keleti román főgimnázium esete. Megállapítást nyert, hogy ez iskolának az 1915 és 1916 években érettségizett ifjai katonai kötelezettségük elől, a vizsgálatok után azonnal átszöktek Romániába. Az 1916 évi román betörés után pedig a főgimnázium egész tanári testületé — egy tanár kivételével — élén az

¹ L. Triteanu: Scoak noastra. Zona culturala. Sibiu 1919. 61—164. lap éa Ministerul Instructiunii: Proect de Lege asupra Invatamantiului Particular, Bucuresti, 1925. 54—56. kp.

igazgatóval (Iosif Blaga a z ellenséghez csatlakozva — megszökött az országból. Hasonló magatartást tanúsított a brassói román alreáliskola és kereskedelmi iskola tanári testületé is,¹ a nélkül, hogy ezért az illető iskolák még csak megrendszabályoztattak volna.

2. A ROMÁN ISKOLAI KULTÚRZÓNA.

Nyolc év óta kísérjük figyelemmel Románia kisebbségi politikáját, de sajnos abban nyomát se találjuk, a béketárgyalások alatt, a román szabadelvűség igazolására sikeresen felhasznált (1918 december 1.) gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozatainak, sem pedig a nemzetközileg biztosított kisebbségi szerződés sovány ígéreteinek. Pedig az 1919 december 9-i párizsi kisebbségi szerződésben Románia megfogadta, tekintettel a neki juttatott nagy területi gyarapodásra, hogy a hatalma alá adott nemzeti kisebbségekkel szemben „a szabadság és az igazság határozott biztosítékait”² megadja, hogy az állami elemi iskolákban anyanyelven fognak tanítani, hogy a nemzeti kisebbségek iskolákat állíthatnak s ezeket az állam arányosan fogja segíyezni (9—10. §.); hogy ezeken felül a székelyeknek és szászoknak egyházi és iskolai autonómiát engedélyez (11. §.). E szerződést ünnepélyesen aláírta Románia és a többi szerződő fél. Az így megkötött nemzetközi szerződést az aláírók közös egyetértéssel a Genfben székelő Nemzetek Szövetségének ellenőrzése alá helyezték.

Mindezzel szemben sokszorosan beigazolható, hogy a háború befejezése után a Románia sorsát rövid megszakításokkal állandóan intéző Bratianu Jonel-féle nemzeti-liberális kormányok nyíltan is hirdetik, hogy az 1919 december 9-én Párizsban megkötött és Bukarestben 1920 november 4-én ratifikált (Monitorul Oficial 1920 november 26. No. 140.) kisebbségi szerződést csak annyiban veszik tekintetbe, amennyiben annak elvei és rendelkezései nem ütköznek össze a nemzeti szuverenitással.³ Ezzel az elvi magatartással magyarázható meg, hogy a hét év óta hozott román törvényekben — még az 1923 évi alkotmánytörvényben sincs egyetlen szó hivatkozás se e nemzetközileg garantált kisebbségi szerződés rendelkezésére, pedig a szerződés első dkké ezeket mondja: „semmiféle törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés ezekkel a rendelkezésekkel nem lesz ellenmondásban vagy ellentétben s hogy ezekkel szemben semmiféle törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos“.

Valahányszor a kisebbségek részéről utalás történt a kisebbségi szer-

¹ Iosif Blaga 1887 után négy éven át a magyar állam évi 1.000 K-ás ösztöndíjával végezte egyetemi tanulmányait. Lásd dr. E. R. Rosca: Monográfia Institutului Andreian, Sibiu, 2911 250. lap.

² A magán (kisebbségi) oktatásról szóló törvényjavaslat tárgyalása rendjén 1925 dec. 11-én (Lásd: Desbaterile Deputatilor 1925/26. No. 28.) Hans Ottó Rom szász képviselő a román képviselőkamarában megállapította, hogy a törvényjavaslatban, sem annak indokolásában említés sincs a békeszerződés rendelkezéseiről. Demeter Lascu kormánypárti vezető politikus közbeszólásként a következőket jelentette ki:

— Ha önöknek a békeszerződés nagyobb jogforrás, mint a román állam alap-törvényei, akkor nem tudom: mi lesz velünk.

— Hans Ottó Roth: Konfliktus e két törvény között nem lehet, mivel a kisebbségi szerződés része az életben levő román törvényeknek és mivel ratifikálva van.

— D. Lascu: Igen, amennyiben a békeszerződés nem sérti az állami szuverenitás elvét. (Taps.) Már Bratianu miniszterelnök is kijelentette április 11-én határozott formában a Szenátusban, egy szász szenátornak felelve: Semmit, ami ellentétben van a nemzeti szuverenitás elvével, nem fogadunk el, s azoknak nem vetjük magunkat alá.

— Dr. C. Angelescu közökt. min.: Úgy van.

zódással ellenkező kormány- és hatósági intézkedésekre, a román kormány ezzel felelt: Romániában nincsenek kisebbségek, Romániában mindenki egyenlő — és román, az ország háromnegyed román-többségével szemben az egynegyed kisebbség nem élvezhet privilégiumokat.

E szellemnek megfelelően a kormányzat Románia egész köztisztviselői karát, egész hadseregét rászabadította a kisebbségekre s ezek között, különösen a közel kétmilliónyi magyarságra.

Az erdélyi kisebbségek, főleg a magyarság elnyomására és elrománosítására alkotott törvények közé tartozik az 1924-ben hozott „Elemi oktatásról“ szóló törvény.

Ennek néhány olyan rendelkezése van, amely az egyén legtermészetesebb jogát is megtagadja.

Ha valaki önként nem akarja magát fajilag is románnak vallani, azt a törvény 8. §-a alapján, már a román állami tanító is, legalább utódaiban, románná lenni kényszerítheti. Ha valamelyik magyarra a román tanító ráfogja, hogy ősei közt görög keleti, vagy görög katolikus vallású is akadt, vagy pedig neve romános hangzású, akkor annak gyermekeit — fellebbezés kizárásával — hatóságilag kényszerítheti, hogy csakis olyan iskolában tanuljon és vizsgáljon, ahol anyanyelvén semmit sem tanítanak, csakis románul. Aki véletlenül görög keleti vagy görög katolikus vallású, annak — tekintet nélkül anyanyelvére — gyermekei hivatalból román anyanyelvűeknek tekintetnek s így csakis román tanításvizsgáló iskolába iratkozhatnak be.

A román állami iskola igazgatója dönti el és enged meg, hogy valamelyik magyar gyermek beiratkozhatik-e valamelyik magyar felekezeti elemi iskolába. Ezt az engedélyt sajátkezűleg, a román tanító előtt román nyelven írt bélyeges kérvényben kell kérnie a magyar szülőnek.

Ha valakiről tanévközben állapítják meg, hogy „román származásúnak“ tekinthető, akkor az illető gyermekének azonnal oda kell hagynia a saját anyanyelvén is tanító iskoláját, különben hatóságilag kényszerítik, hogy román tanításvizsgáló iskolába menjen át.

Aki véletlenül izraelitának született, annak anyanyelve nem lehet — magyar s így magyar nyelven nem is tanulhat Románia területén. Bethlen Gábor kancellárja, Pécsi Simon székely szombatos hitvallóinak uno-kái, mivel 1867-ben az izraelita vallást vették fel, a román törvény szerint (Magánokt. törvény 36. §.) fajilag is zsidókká váltak s így csakis román vagy héber tanításvizsgáló iskolákba járhatnak.

A magyar felekezeti iskolák semminemű államsegélyben nem részesülnek, de vizsgadíj és tandíj címén az államnak külön tartoznak adózni. (Magánokt. törvény 54. és 59. §-ai.) A magyar lakosság saját erejéből nagy erkölcsi és anyagi áldozatot kívánó módon tarthat fenn felekezeti iskolát, de ezen felül köteles a román állami iskola építkezési, felszerelési és fenntartási költségeit is hordozni. (Elemi oktatási törvény 161—179. §-ai.)

A magyar tanítónak hiába van meg a törvényes román képesítése, csak úgy taníthat magyar felekezeti iskolában, ha személyére külön és előzetesen tanítási engedélyt eszközöl ki a minisztériumtól. (Magánoktatási törvény 15. §.) Sőt ezután is ha valamelyik tanfelügyelő nem találja tökéletesnek román nyelvi tudását, kétszer újabb vizsgára rendelheti, mely után, nem sikerülés esetén többé nem taníthat. (Elemi oktatási törvény 156. és 228. §-ai.) A magyar tanítóknak nyugdíjat nem ad az állam s azt nem is biztosítja.

Minden magyar felekezeti iskola kétnyelvű. A román nyelvet, történelmet, földrajzot, esetleg az alkotmánytant is kizárólag csakis román nyelven kell tanítani. (Magánokt. törvény 39. és 41. §-ai.) Az elemi iskola 2-ik osztályában már külön órákban tanítják a román földrajzot és történelmet.

Dacára annak, hogy külföldi és népszövetségi vonatkozású hivatalos vagy félhivatalos kormánynyilatkozatokban az állami, kisebbségi tannyelvű iskolák hangsúlyozottan említettek, mindig szembeállítva azzal a hivatkozással, hogy a magyar állam egyetlen nemzetiségi-nyelvű elemi iskolát se tartott fenn, a román közoktatási minisztérium által egységesen kötelezőnek elrendelt tanterv (Monitorul Oficial 1925 augusztus 28. No. 188) az anyanyelvnek, még mint tantárgynak tanításáról se emlékezik meg.

Azt hihetné ezek után bárki, hogy az ilyen drákói kisebbségellenes rendszabályok is megnyugtathatják Romániát arra vonatkozólag, hogy nemzetiségeivel szemben minden veszély ellen biztosítva érezheti magát. De nagy tévedés volna e hiedelem. Románia még ezeknél is több garanciát akar szerezni nemzetiségeivel szemben, hogy azok nyelvüket, nemzetiiségüket és majd hitüket is feladva, beolvadnak, a népiskolai törvény 159. §-a alkalmazásával véglegesen a románságba.

E cél érdekében létesítette a román kormány előbb rendeletileg, majd 1924-ben törvényileg az ú. n. kultúrzónát a „vegyes lakosságú“ megyékben. S hogy ennek nem a kultúraterjesztés a célja, elegendő arra hivatkozni, hogy a kultúrzónamentes királyságbeli megyékben, ahonnan szállítják a tanítókat „az erdélyi magyar tannyelvű állami iskolákba“, a legutóbbi román népszámlálás adatai szerint a lakosságnak 60.6%-a analfabéta (lásd: Desbaterile Deputatilor 1924. VI. 20. No. 110. miniszteri jelentés 3078.1.), míg a romániai tanítókkal boldogítani szándékolt erdélyi megyékben az ími-olvasni tudók arányát mutatja közel a hasonló nagyságú szám.

Az 1924 július 26-án kihirdetett román elemi oktatási törvény 159. §-a, az úgynevezett kultúrzóna-paragrafus, a következő intézkedéseket foglalja magában:

a) A Magyarországból Romániához csatolt területen: Bihar, Szilágy, Szatmár, Udvarhely, Csík, Háromszék, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Máramaros és Huny ad megyék; továbbá az újonnan csatolt Bukovinából négy, Besszarábiából négy és Dobrudzsából két megye, összesen húsz megye kultúrzóna néven külön tanügypolitikai igazgatás alá kerül.

b) Mindazok a román tanítók, akik nem e megyékben születtek, de e megyékben kívánnak állást foglalni, rendes fizetésükön felül, fizetésük 50%-át kapják kultúrzónabeli pótlékkul s ezenfelül ötödéves korpótlékuk elnyeréséhez csak négy év szükséges és a határidőhöz kötött előlépésük a fizetési fokozatokban egy-egy évvel korábban történik.

c) Az átköltözés költségeit az állam megtéríti, még pedig e címen a nőtlen tanítóknak két és a nőknek három havi járandóságához van igényük.

d) Azon román tanítók, akik kinyilatkoztatják, hogy valamelyik kultúrzónabeli megyében óhajtanak megtelepedni, az ötödéves korpótlék-fizetés-emelkedést öt helyett három év alatt érik el s ezenfelül tíz hektárnyi települési földet is kapnak.

e) Ha mindezen kedvezmények ellenére sem jelentkezik elég számú tanító a kultúrzónába, a közoktatásügyi minisztert felhatalmazza a törvény, hogy a tanítóképzőkből kikerülő és román származás tekintetében megfelelő tanítójelölteket hivatalból helyezze el a kultúrzónában s ezek csak három évi szolgálat után nyerik el a tanítóknak azon törvényben biztosított jogát, hogy tetszésük és jogosultságuk szerint választhassanak az üresedésben levő állások között.

A törvény indokolása (Desbaterile Senatului 1923/24. No. 69., az 1924 június 6-i Szenátusi Napló 1331. oldalán) a kultúrzóna szükségességét azzal magyarázza, hogy az ország szélein, továbbá Csík, Háromszék, Udvarhely megyékben a román népet az idegen elemek elnemzetlenítették vagy pedig a románság kultúra tekintetében hátrányba került az idegenekkel szemben.

Jellemző a román kormány észjárására, hogy amikor 1925 december 3-án a Népszövetséghez, az erdélyi magyar egyházak panaszára beterjesztette észrevételeit, ezek között többször hivatkozik az 1917-ben tervezett, de be nem vezetett, határmenti magyar kultúrzónára, mint a magyar kormányzat kultúrelleenes és elnemzetlemtő irányának bizonyítékára, pedig ugyanakkor már másfél évvel a román törvénykönyvbe volt iktatva a román kultúrzóna, sőt ezt a kultúraterjesztési módot már jóval korábban ismerték és gyakorolták a román kormányok, amit maga C. Angelescu közoktatásügyi miniszter vallott be 1924 június 12-én (lásd: Desbaterile Senatului 1923/24. No. 74) a kultúrzónajavaslat szenátusi tárgyalása kapcsán. Alexandra. Adu szenátor az erdélyi román nemzeti párt tagja nagy beszédben támadta a javaslatot, többek között e szavakkal: „Hát engem a törvény helotává, páriává tesz? Nekem hazámban nincs annyi jogom, mint másnak? Miért? Talán azért, mert kételkednek bennem? Miféle célja lehet annak, hogy ezekbe a kultúrzónabeli iskolákba olyan embereket küldjünk, akik csakis románul értenek, akik nem ismerik a tanulók nyelvét és semmi kapcsolatuk sincs a tanulók szüleivel?”

E román kritika ellen C. Angelescu miniszter csak azzal védekezett, hogy a kultúrzóna-rendszer gondolata nem az övé, hanem az már az előbbi oktatási törvényben is benne volt. Spiru Haret korábbi közoktatásügyi miniszter (C. Angelescu apósa!) volt ugyanis az első, aki azt már életbeléptette (1890-es években!) Román, Bákó megyékben és Új-Dobrudzsában. Itt meg kell jegyeznünk, hogy Román és Bákó megyékben kb. 100—150 ezer magyar (csángó) él, mint román állampolgár, míg Új-Dobrudzsában a bolgárok az őslakók. Tehát ezek elrománosítását a román kormányzat, amely, már a magyar kultúrzóna gondolatáért is, a nemzetközi közvélemény előtt örök időkre meg akarja bélyegezni a háború alatti magyar kormányzatot, maga ezt a „kultúrbotrányt” szép hallgatagon, már előzőleg, évtize-

területének	46*5/o-a	reformátusainak	68*9/o-a
lakosságának	44*5 „	unitáriusainak	76*7 „
magyarságának	66*4 „	ág. evangélikusainak	7*4 „
románságának	44-8 „	izraelitáinak	62*7 „
németségének	10-7 „	görög katolikusainak . . .	52*5 „
t. katolikusainak	43-9 „	görög keletiének	31*8 „

deken át sikeresen kipróbálta.

Románia valóban e téren nagy sikerekre is hivatkozhatik, mert pl. a román- és bákómezei magyarok anyanyelvét nemcsak az iskolákból, hanem még a templomokból is (a csángók róm. katolikusok!) úgy kiküszöbölte, hogy e magyarok között ma már nem is akad olyan, aki anyanyelvén írni és olvasni tudna!

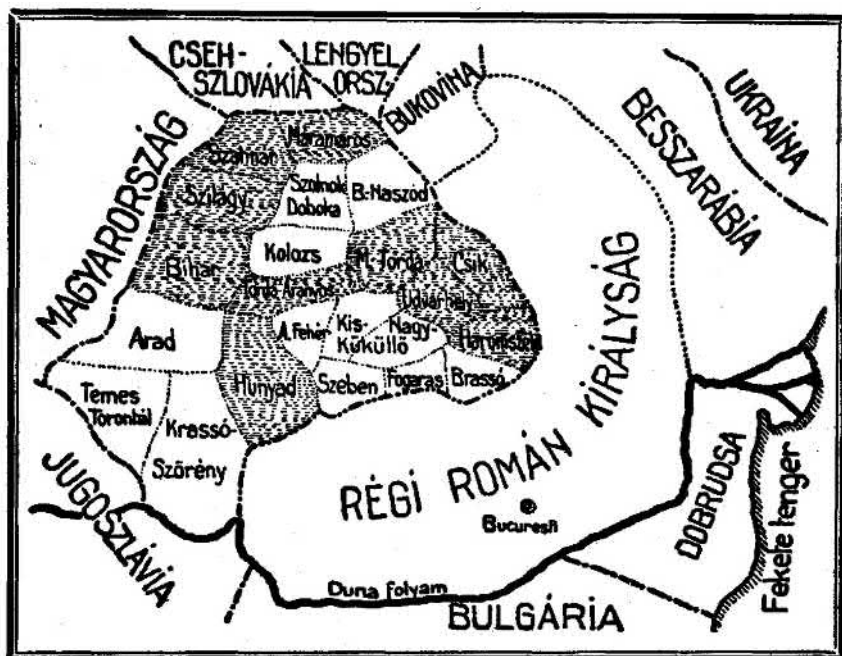
Ez a siker készítette a román kormányzatot, hogy az 1919 évi december 9-i párizsi nemzetközi szerződéssel nyelvében, hitében és nemzetiségében védelmeszt többmilliónyi kisebbséget a már kipróbált kultúrzóna révén megkísértse véglegesen elromanosítani.

Az új kultúrzóna-törvény életbelépte után, C. Angelescu miniszter 1922—1926 évi működéséről szóló jelentésében (Actăvitatea Ministerul Instracțiunii 1922—1926, Bucuresti, 1926) idevonatkozólag ezeket mondja (8. lap): Már az első év alatt is igen örvendetes eredményt értem el, mivel több mint 3.000 tanítót tudtam küldeni a határmenti zónába.

A miniszter által igen örvendetes eredménynek jelzett akciónak igazi, le nem tagadható célját és valóságos eredményét közelebbről és bővebben ismerteti Angelescu miniszternek egyik érdemes tanfelügyelője, aki Maros-Torda megye 1924/25. évi oktatásügyéről szóló 2.000/925. sz. jelentésében (lásd: Dare de Seama asupra invatamantului primar din Judetul Mures-Turda pe anul scolar 1924/25. Targu-Mures, 1926) írja a következőket:

A megye 219.051 lakosából 87.547 a román (fájdalom, sokan közülök nem beszélnek a nyelvet), 115.843 a magyar, 6.329 a szász, 7.551 a zsidó és 2.681 a különböző nemzetiségű. A megye 206 községéből 60 a román lakosságú, egészben vagy részben elmagyarosodva (4. oldalon).

A miniszter úr az 1924 évben *képesített tanítókat* utasította, hogy csakis

AZ ERDÉLYI ROMÁN ISKOLAI-KULTÚRZÓNA TAGOZATA:

	Tertület km ²	Lakosság	Magyar %	Román %
1. Székelyföld (Csík, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely megyék)....	16.096	637.562	78·7	18·1
2. Torda-Aranyos, Bihar, Szilágy, Szatmár	20.128	1.198.252	43·5	53·9
3. Hunyad és Máramaros megyék	11.191	490.593	16·5	70·3
Összesen	47.415	2.326.407	47·5	47·6

AZ ISKOLAI-KULTÚRZÓNÁBA ESİK ERDÉLY

területének	46·5%-a	reformátusainak	68·9%-a
lakosságának	44·5 „	unitáriusainak	76·7 „
magyarságának	66·4 „	ág. evangélikusainak	7·4 „
románságának	44·8 „	izraelitáinak	62·7 „
németségének	10·7 „	görög katolikusainak	52·5 „
r. katolikusainak	43·9 „	görög keletieinek	31·8 „

A miniszter úr az 1924 évben képesített tanítókat utasította, hogy csakis a csatolt területeken válasszanak állást maguknak, s miután megyénk is beosztott a vegyes lakosságú kultúrzába — 50%-os tanítói fizetéstöbbléttel és más előléptetési kedvezményekkel,—hozzánk is jött nagy örömmel 120 derék ifjú, az általunk viselt kulturális harc támogatására. Egyévi tapasztalat után azonban megállapíthatjuk, hogy e kinevezésekkel hibát követtek el. Ugyanis olyan községekbe, ahol talán a jegyzőn és a csendőrön kívül egyetlen lélek se tud románul, olyan tanítókat küldtek, akik egész életükben se hallottak egyetlen szót se magyarul, annál kevésbé ismerhetik azon nép szokásait, gondolkodását, melynek körébe jönnek dolgozni. Ez okból ezek a tanítók, ha kötelességtudók is különben, úgy vergődnek,

mint a szárazra vetett hal, hogy a gyermekek a nekik mondott sok beszédből valamit is megértsenek. Nyíltan és őszintén elcsüggedve jelentették ki, hogy képtelenség valamelyes eredményt is elérni, mivel a gyermekek nem tudnak románul. így, végzetszerűen arra vannak ezek a tanítók kényszerítve, hogy izolálva maradjanak falvaikban, ahol pedig arra volnának hivatva, hogy minden közérdekű mozgalomnak irányítói legyenek. (26—27. oldalon.)

A kultúrzónát különben maguk az erdélyi román tanítók is ellenséges érzéssel tekintik, mivel ők a fizetési előnyöket nem kaphatják meg s ezenkívül a megüresedő erdélyi állásokra se pályázhatnak a királyságból valókkal szemben. Ezen állapotok ellen már az erdélyi román tanítók egyetemes gyűlése is tiltakozott.

Hogy ezekben a kultúrzónabeli hivatalosan „magyar tannyelvű”-nek nevezett iskolákban milyen nevelő és oktató munka folyik, a számtalan szomorú példa közül csak egy esetet említünk fel. Csíkjenőfalván a lakosság mind egy szálig magyar anyanyelvű, még pedig 2.202 róm. katolikus, 6 református és 26 görög katolikus. Amikor 1921-ben a román állam a községi iskoláját átvette, jegyzőkönyvileg vállalta, hogy az állami iskola tanításnyelve továbbra is a magyar lesz és csakis róm. kath. vallású magyar tanítókat fognak alkalmazni. A román állam adott szavát úgy tartotta meg, hogy az 1924/25 tanévben már mind a négy tanító gör. kelet vallású és régi királyságbeli román volt, akik egy szót se tudtak magyarul. A szegény csíkjenőfalvi iskolás gyermekeknek (több mint 300!) — a modern román pedagógiai elvei szerint — több verésben volt részük, mint tudományban. Az Angelescu-féle tanítók egyike, Tratiu Clemens odáig ment buzgalmában, hogy 1925 év decemberében egyetlen napon, a vele értekezni nem tudó magyar gyermekek között olyan verést rendezett, hogy 24-et sebesülve szállítottak haza — a szülők. (Brassói Lapok, 1925 dec. 14.)

Könnyű elképzelni ezek után azt a szenvedést, amit az ú. n. magyar tannyelvű, román állami és kultúrzónai rendszabályokkal súlyosbított 762¹ elemi iskola tanulói elszenvednek évek során a román kultúra elsajátítása érdekében. A kétségbeesést még fokozza az a tudat, hogy a magyar szülők kénytelenek megfizetni pénzben és földbirtokban a vállalkozó román tanítók többletfizetését és ingyen települési földbirtokait is.

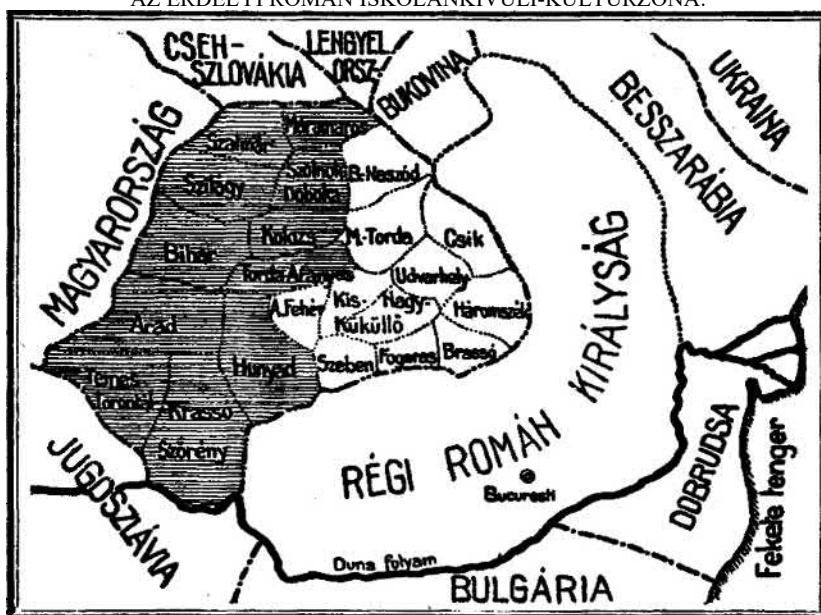
3. A ROMÁN ISKOLÁNKÍVÜLI KULTÚRZÓNA.

A román kormány nem elégszik meg ezzel a kultúrzónával, amely nyíltan a lakosság régi kultúráját van hivatva kipusztítani, hanem Angelescu utóda, Petrovic közoktatási miniszter 1926-ban még egy másik, úgynevezett' „offenzív” vagy iskolánkívüli kultúrzónát is létesített a 32 határszéeli megyében, hét kerülettel és 476 kulturális központtal, amelynek az a feladata, hogy az iskolánkívüli román oktatást e területen intenzíven végezze és a katonai, közigazgatási és iskolai ostromállapot állandó fenntartásával — az iskolán kívüli oktatás terén is — minden idegen kultúra fejlődésének útját állja. Ezen iskolánkívüli kultúrzónába tartozik a csatolt magyar területen: Krassó-Szörény, Hunyad, Temes-Torontál és Arad megyék (V. kerület); Bihar, Szatmár, Szilágy és Máramaros megyék (VI. kerület);

¹ A román kormány 1925 dec. 3-án azt jelenti a Nemzetek Szövetsége Tanácsának, hogy a magyar felekezeti iskoláknak az állam segílyt tényleg nem ad, „azonban — ami sokkal többet jelent — magára vette 762 elemi iskolának, 22 polgári iskolának, 9 líceumnak stb. teljes költségét, megjegyezve, hogy ezekben a tanítás magyar nyelven folyik és 1.586 magyar tanítót és tanárt fizet. Nem lehet a román kormányt arra kötelezni, hogy olyan iskolákat segílyezzen, melyek teljesen feleslegesek és aláássák az állam tekintélyét“

Kolozs, Szolnok-Doboka és Torda-Aranyos megyék (VII. kerület). Miután — úgy látszik — a rendes kultúrzónabeli Csík, Háromszék, Udvarhely és Maros-Torda megyékben az iskolán kívüli intenzíven támadó román kultúra elsajátítására a lakosság egyelőre még nem alkalmas (azaz ott még jelentéktelen az igazi román elem), e megyék nincsenek beosztva a „támadó kultúrzónába”. Büszkén jelenti ki Angelescu közoktatásügyi miniszter (Dimineata 1927 szeptember 29), hogy ezen „támadó” kultúrzóna szükségleteire is jelentékeny összeget állított be a költségvetésbe (ahonnan következetesen kihagyja a pusztulásra ítélt magyar felekezeti iskolák arányos államsegélyét) és máris 130.000 méter oktató román kultúrfilmet készített. Állandó és vándor mozgószínházakat, könyvtárakat létesít. Ausztria elpusztulása után — mondja — Romániának kell átvennie a volt monarchia szerepét, a kultúrának Délkelet-Európában való terjesztése terén.

AZ ERDÉLYI ROMÁN ISKOLÁNKÍVÜLI-KULTÚRZÓNA.

AZ ERDÉLYI ROMÁN ISKOLÁNKÍVÜLI-KULTÚRZÓNA:

	Tertület km ²	Lakosság	Magyar %	Román %
1. Bihar, Szilágy, Szatmár és Máramaros	19.995	1,172.451	43'0	50'7
2. Torda-Aranyos, Kolozs, Szolnok-Doboka	13.307	712.998	29'2	66'7
3. Arad, Hunyad, Krassó-Szörény, Temes-Torontál	32.208	1,731.341	16'8	59'5
Összesen	65.510	3,616.790	27'8	58'1

AZ ISKOLÁNKÍVÜLI-KULTÚRZÓNÁBA ESIK ERDÉLY

területének	64'1 ⁰ / ₀ -8	reformátusainak	62'8 ⁰ / ₀ -8
lakosságának	69'0 „	unitáriusainak	23'3 „
magyarságának	60'4 „	ág. evangélikusainak	18'5 „
románságának	74'4 „	izraelitáinak	85'0 „
németségének	62'1 „	görög katolikusainak	73'2 „
r. katolikusainak	69'9 „	görög keletieinek	75'7 „

Hogy a Népszövetség garanciája mellett tanügyi autonómiával felruházott (!) Székelyföldre milyen idők várnak, azt 1927 augusztus hónapjában C. Angelescu közoktatási miniszter székelyföldi tanulmányútja után fejtegette ki egyik bukaresti kormánypárti lapban (Universul, 1927 július 17):

„A székelyföldi állami iskolák kérdése — mondja Angelescu közoktatási miniszter—mindig elsőrangú gondunk volt. Ennek a problémának minden egyes részéről olyan alaposan vagyunk tájékozva, hogy közvetlenül magam, a helyszínén tehetem meg azokat az intézkedéseket, amelyeket megkíván Csíkmegyében, Háromszéken és általában az egész Székelyföldön az állami iskoláknak különleges helyzete, a magyar lakosságra való tekintettel. Minden igyekezetünkkel azon kell lennünk, hogy minél több állami iskolánk legyen, különösen azokban a községekben, ahol nem laknak románok s amelyekben a kisebbségek a legjobban vitatják az állami iskolák létjogosultságát. Megkívánom az ellenőrző közegeimtől, hogy e vidékeken fokozott éberséggel őrkdjenek az államérdekek fölött, mozdítsák elő új iskolák építését (el is rendelte azonnal vagy negyven székely községre vonatkozólag, hogy a lakosság terhére román állami iskolai épületeket emeljenek) és teremtsék meg itt a román tanítóknak azt a lelkes hadseregét, amely tudatában legyen missziójának s azoknak a nehéz kötelezettségeknek, amelyeket az itteni, különleges viszonyok rónak reájuk. Intézkedni fogok, hogy Csík megyébe (így nyilatkozott a bukaresti lapnak!) lehetőleg csak román tanító kerüljön s csak azok a kisebbségi tanítók tarthassák meg állásukat, akik az állam nyelvét tökéletesen ismerik. A többieket s mindent, ami hozzájárul a jelenlegi állapot fenntartásához, el kell távolítani! Az így megszervezett iskolákba azután bizalommal küldheti gyermekeit ennek a vidéknek lakossága. Végeredményben, ha már az állami iskolákban fenntartjuk a magyar tagozatokat, nincs tovább semmi értelmük a felekezeti iskoláknak, amelyekért az egyes felekezetek olyan hallatlan és hiábavaló áldozatokat hoznak.“

Ennyit a nemzetközileg garantált kisebbségi szerződés székely tanügyi autonómiájának nyolc éves múltjáról.

AZ ERDÉLYI KULTÚRZÓNÁK ÖSSZEFOGLALÓ ADATAI:

	Terület km ²	Lakosság	Magyar %	Román %
Tisztán iskolai-kultúrizona: Csík, Háromszék, Maros-Torda, Udvarhely megyék	16.096	637.562	78·7	18·1
Iskolai és iskolánküüli vegyes kultúrizona Torda-Aranyos, Hunyad, Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros megyék	31.319	1,686.961	35·6	58·9
Tisztán iskolánküüli-kultúrizona: Kolozs, Szolnok-Doboka, Arad, Temes, Torontál és Krassó-Szörény megyék ..	3.4191	1,929.829	20·9	57·5
A kétféle kultúrizona együütt 15 megye	81.606	4,254.352	35·4	52·0
Kultúrizonamentes: Brassó, Fogaras, Szeben, Kis- és Nagyküküllő, Alsó-Fehér és Beszterce-Naszód megyék ..	20.594	987.672	15·7	61·6
Egész Erdély 22 megyéje . . .	102.200	5,242.024	31·7	53·8

BARABÁS ENDRE.

A TURÓCSZENTMÁRTONI DEKLARÁCIÓ.

TUKA BÉLA dr., a prágai nemzetgyűlés néppárti tagja a „Slovák“ című lapban arra figyelmeztette a cseh-tót politikai tényezőket, hogy 1928 október 31-én, a köztársaság 10-ik évében, Szlovenszónak az államhoz való viszonyában a túrócszentmártoni deklaráció titkos szakasza értelméből jognélküli állapot fog bekövetkezni, mert ekkor Szlovenszón a „vacuum iuris“ állapota fog beállni, mely csakis a tót nemzet önrendelkezési jogának érvényesítése által kerülhető ki. Ámbár Tuka arra az álláspontra helyezkedett, hogy az önrendelkezését gyakorló tót nemzet mindent megtehet, csak egyet nem mondhat ki, a Csehországtól való elszakadást, a cikk mégis rendkívül nagy nyugtalanságot keltett cseh és csehofil politikai körökben. A cseh-tót sajtó, különösen a cseh kormány lapjai és a prágai nemzetgyűlés abban bízva, hogy a túrócszentmártoni deklaráció keletkezésének homályossága érintetlen marad, a titkos klauzula létezését tagadja. Szükségesnek tartom, hogy e Magyarországot érdeklő fontos kérdést részletesen megvilágítsam és bebizonyítsam az itt éppúgy elkövetett szemfényvesztést, mint a többi cseh-tót egyezmények és deklarációknál (Pittsburg, Moszkva, Liptószentmiklós stb.).

A harctéri összeomlást követő általános zavar, tájékozatlanság és fejesztettség által előidézett általános hangulat hatása alatt hívta össze értekezletre Dula Máté, a tót nemzeti párt elnöke október 30-án Túrócszentmártonba a tót politikai frakciók vezetőit. A meghívóban nem volt megjelölve, hogy mi lesz a konferencia tárgya és célja. A megbízottaknak senkitől, sem várostól, sem megyétől, sem nemzettől megbízatásuk és felhatalmazásuk nem volt. Nem is tettek eleget legnagyobbbrészt a meghívásnak, úgyhogy Túrócszentmártonban a Tátrabank helyiségeiben mindössze 60—70 személy jelent meg. A megjelentek 80%-a túrócszentmártoni és túrócmegyei volt. Ez az értekezlet már összetételénél fogva sem képviselhette a tót nemzetet, vagy Felső-Magyarországot, melynek másfélmilliónyi magyarsága éppen úgy jogosult a terület felett dönteni, mint a másfélmillió lélekszámmal valamivel számosabb tótság.

A túrócszentmártoni értekezlet többsége bár a tót nemzet önrendelkezési jogáért lelkesedett, de általában nem volt ellensége a magyar állam területi épségének. A konferencia két napig tartott. Október 30-án még nem tudták tagjai, mit határozzanak. A csehofilek két érvet használtak az ingadozók megnyerésére. Az egyik az volt, hogy Andrássy Gyula gróf külügyminiszter október 27-én Wilsonhoz intézett jegyzékében a cseh-tót államalakítást elismerte és hogy az új cseh-tót államot az antant hatalmak nemcsak elismerték, hanem megállapodásokat is kötöttek vele, sőt október 28-án a cseh-tót állam' kormánya Prágában már meg is alakult, tehát a hozandó határozat csupán a már meglévő államalakulásnak konstatálása lehet. Ezek az érvek azonban nem tudták eloszlatni a tót aggodalmakat, mert azt látták, hogy a sorsdöntő kérdésben tulajdonképpen a tót nemzet megkérdezése nélkül akarnak dönteni, már pedig a tótság saját maga részére követelte az önrendelkezési jogot, semmilyen más nemzetnek önrendelkezési jogával való kapcsolatban.

Megemlítenő, hogy Srobár az internálásból való kibocsátása után megegyezett Dulával abban, hogy október 26-án Prágába megy, ahol a tót nemzeti párttól kiállított meghatalmazás alapján fog tárgyalni. A Károlyi Mihállyal való tárgyalásokból kitűnik, hogy Dula nem utasította vissza a magyar-tót megegyezés eszméjét sem, sőt kívánta, de csakhamar meggyőződött, hogy a Károlyi Mihállyal való megegyezésnek nincsen sok reménye. A tót

nemzeti párt ennek következtében teljesen izoláltatott, miután már a Wekerle-kormánynak kísérlete is, hogy október utolsó napjaiban Kürthy báró és Ghillány báró útján a tót nemzeti párttal tárgyalásokba bocsátkozzék, elkésett és ezért visszautasításban részesült akció volt, mely már a közvetítő személyek exponálsága miatt sem remélhetett eredményt. Ezért Dula, aki a nagy összeomlást is megérezte, már október 25-én Prágával kezdett komoly tárgyalásokat Srobár kiküldetésével. Srobár október 28-án délelőtt Prágába érkezve, rögtön a cseh nemzeti tanács elnökségébe helyzetetett és azután október 29-én az első cseh kormányban miniszteri tárcát vállalt, a nélkül, hogy erre a tót nemzetől megbízatása lett volna és így önhatalmúlag a Dulával való tárgyalásokat feleslegessé téve, elébe vágott a túrócszentmártoni konferenciának. Az október 28-án kibocsátott cseh nemzeti bizottmányi felhívásokat, melyek a cseh-tót államalakítást kihirdetik, már Szlovenszko nevében Srobár is aláírta, holott még csak 30-án kellett határozni a tótság magartásáról. Misem természetesebb, hogy Srobár eljárásának hatása Túrócszentmártonban se maradt el. A ki nem elégített politikai ambíciók Srobár példájából merész ösztönzést nyertek, melyeket Stodola Emil dr., Medveczky Károly, Bella Method, Dérer Iván stb. a cseh ígéretekkel még jobban kiszínezték. Magyar részről ezzel szemben semmi nem történt. A túrócszentmártoni konferencia eredményeként november elsején a következő deklarációt közölték a lakossággal.

A TÓT NEMZET DEKLARÁCIÓJA.

Az egységes cseh-tót nemzet tót ágának a Nemzeti Tanácsban megszervezett összes tót politikai pártbeli képviselői összegyűlve 1918 október hó 30-án Túrócszentmártonban, a nemzeteknek az egész világ által elismert önrendelkezési jogának alapjára helyezkednek. A Nemzeti Tanács kijelenti, hogy a Magyarország határain belül lakó cseh-tót nemzet nevében egyedül ő van felhatalmazva intézkedni és beszélni. Nincs erre felhatalmazva a magyar kormány, mely évtizedeken keresztül nem ismert fontosabb feladatot, mint elnyomni mindent, ami tót, nem emelt és nem engedélyezett nemzetünknek egy iskolát sem, nem engedte, hogy tót emberek kerüljenek a közigazgatásba és a hivatalokba, népünket anyagilag tönkretette és kizsákmányolta középkori feudális alkotmányával és politikájával.

Arra, hogy a tót nemzet nevében beszéljenek, nincsenek felhatalmazva az úgynevezett képviselőtestületek sem, amelyek a nemzeti akarat megnyilvánulását nem engedő szűk választói jog alapján jöttek létre, s amelyek oly egyénekből állítottak össze, akik a törvény rendelkezése ellenére egy tót szót sem engedtek elhangzani a tiszta tót megyék gyűlésein.

Nincsenek erre felhatalmazva oly népgyűlések sem, melyek határozataikat idegen erőszak nyomása alatt hozzák.

A tót nemzet nevében beszélni Szlovenszkon tehát egyedül a Tót Nemzeti Tanács jogosult.

A Magyarországon lakó cseh-tót nemzet Nemzeti Tanácsa kijelenti:

1. A tót nemzet, úgy nyelvileg, mint kultúrhistoriailag az egységes cseh-tót nemzetnek része. Az összes kultúrharokban, melyeket a cseh nemzet vívott, s amelyek ismertté tették az egész világon, résztvett a tótság is.

2. A teljes függetlenség alapján követeljük mi is, a cseh-tót nemzet számára a korlátlan önrendelkezési jogot. Ezen elv alapján egyetértünk azon újonnan kialakult nemzetközi közjogi helyzettel, melyet Wilson elnök formulázott meg 1918 október 18-án és melyet az osztrák-magyar külügyminiszter 1918 október 27-én elismert.

3. Követeljük az azonnali békekötést, mégpedig az általános emberi és keresztény elvek alapján, hogy a béke olyan legyen, miszerint nemzetközi garanciákkal lehetetlenné tegye a további háborút és a fegyverkezést.

A Tót Nemzeti Tanács gyűlésén.

Túrócszentmárton, 1918 október hó 30-án.

Medveczky A. Károly s. k.,
a Tót Nemzeti Tanács titkára.

Dula Máté s. k.,
a Tót Nemzeti Tanács elnöke.

A deklaráción összesen 93 aláírás szerepel.

A 4.113 lakosú Túrócszentmártonból a deklarációt alájegyezte .	38
A 3.000 „ Liptószentmiklósból „ „ „ „	6
A 11841 „ Rózsahegyéről „ „ „ „	8
A maximálisan összesen 19.000 lakosú 15 lipitói és túród kisközségből	20

Összesen 72

Tehát összesen 37.954 lelket számláló, 1 várost, 2 nagyközséget, 15 kisközséget állítólag képviselő megbízottak képezték a konferencia jelentős részét, vagyis 72 szavazatot 103 közül. Ez annyit jelent, hogy Felső-Magyarországnak, vagyis a mai Szlovenszónak többi 2,962.917 lakosával szemben a 37.954 lakos döntött, azaz míg ez 72 megbízott által volt képviselve, addig a többi három millió csak 33 személlyel.

E kimutatásból is kitűnik, mennyire nem volt illetékes a túrócszentmártoni konferencia határozni, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy azon a Felső-Magyarország 1½ milliónyi magyarsága szóhoz sem juthatott, mert ez a tót magánkonferenda vindikálta magának a jogot Felső-Magyarország hovátartozandósága felett dönteni.

Evidens tény tehát, hogy Túrócszentmártonban Felső-Magyarországot nem képviselhették az 1918 október 30-án megjelentek. Ki kell azonban emelnem azt is, hogy a deklarációt aláírt személyeknek körülbelül 50%-a nem is volt jelen és csak utólag jegyeztetett oda a nevük.

A túrócszentmártoni értekezlet tagjai bár nem voltak Magyarország integritásának ellenségei, de részint az események, részint pedig a megvesztegetések hatása alatt a cseh megoldás mellé állottak, de a tót nemzeti szempontokat biztosító feltételek mellett, ami arra enged következtetni, hogy a cseh megoldás iránt bizalmatlanok voltak. Ez a bizalmatlanság tulajdonképpen minden cseh-tót egyezményből kiolvasható, mert a tótok mindenütt a tót nemzeti autonómia biztosítására fektették a fősúlyt.

Megjegyzendő, hogy a közölt deklaráció nem felel meg a konferenda által elfogadott eredeti szövegnek, mert a deklarációt a csehofilek önkényesen megváltoztatták és ezért ez a deklarációs kérdés 1922 óta az autonómiai törekvés előterében áll. 1922 februárjáig még nem érintette senki ezt a kényes ügyet, mert egyrészt a vezetők legnagyobb része akkor a húsfafazék mellett ült, másrészt pedig majdnem valamennyi bűnös volt ebben az okmányhamisításban és ezért óvakodtak róla beszélni, mígnem Bazovszky Lajos volt nógrádi zsupán, aki a cseh kormánnyal szembefordult, „Slovensko Národná Jednota“ című lapjában a hamisítási ügyet leleplezte. A hamisítást, lényegét, módját és következményeit az alábbiak világítják meg.

Míg a csehofilek tényleges cseh ígéretekre hivatkozhattak, sőt a konferencián azt hirdették, hogy a csehek fehér lapot nyújtanak át a tótoknak és minden tót követelést, amelyet e lapra ráírnak, teljesíteni fognak, addig a magyar integritás melletti csehellenesek nem tudtak hivatkozni tárgyalásokból eredő magyar-tót egyezményi eredményekre és kilátásos ígéretekre. Ez volt az októberi magyar kormány legnagyobb hibája és bűne, magukra hagyta azokat, akik a magyar megoldást követelték. Ezek elkedvetlenedve távoztak Túrócszentmártonból és alá sem írták a deklarációt. Az eredeti szöveg szerint a cseh megoldást szótöbbséggel szavazták meg és követelték, hogy az önrendelkezési jog alapján a tót nemzet a békekonferenciára a esetiektől függetlenül delegátusait küldhesse. A deklaráció második pontja sem a cseh-tót, hanem csak a tót nemzet részére követelt önrendelkezési jogot. Azonkívül a deklarációnak volt egy klauzulája, mely szerint a cseh megoldás teljes paritás alapján csak tízesztendős próbaidőre szól, melynek letelte után a tót nemzet végérvényesen dönteni fog hovátartozandósága felett. E dekla-

ráción kétízben változtattak a Tót Nemzeti Tanácsá alakult értekezleten. Mindjárt a szavazás után, mely csak kis többséget hozott a cseh megoldásnak, a jelenlevő csehofilek közül néhányan írásbelileg változtattak a szövegen. Este pedig váratlanul megérkezett Hodza Milán és elolvastván a deklarációt, néhány csehofil barátjával behatolt a tót nyomdába, fenyegetéssel kényszerítette a szedőket, hogy a deklarációt ne az eredeti szöveg, hanem az ő korrektúrája szerint szedjék ki, vagyis a következő változtatásokat eszközöljék a szedésen: „szótöbbség“ helyett „egyhangúlag“ szedendő, a tót nemzet önrendelkezési joga helyett a cseh-tót nemzet Önrendelkezési joga iktatandó, azonkívül kihagyandó a szakasz, mely a tót delegációnak a békekonferenciára való kiküldetését követeli.

E változtatások a Tót Nemzeti Tanács hozzájárulása és tudomása nélkül történtek. Dula Máté és Skultéty József ugyan formailag tiltakoztak az eljárás ellen, de nem tettek semmit ellene és a nagy zavarban és fejtelenségben nem törődött vele senki. Hodza később, mikor ez a hamisítás kiderült, az általa készített korrektúra revíziós példányával akarta magát igazolni, pedig a kérdésben csakis a deklaráció eredeti szövege bizonyíthat. Ez azonban eltűnt. Hodza hamisításának célja az volt, hogy a szótöbbséggel való határozathozatal elhallgatásával az esetleges népszavazást megghiúsítsa, mert a békekonferencia ebben az esetben mindenesetre érdeklődött volna, hogy a szótöbbség milyen arányú, ha mint állítják, csupán 2—10 szavazatról van szó, világos, hogy a lakosság többsége a cseh megoldás ellen foglal állást, mert ez csak a Tót Nemzeti Tanácsnak nevezett magánkonferencia szavazatarányára vonatkozáva, ehhez hozzá kell a magyar és német lakosságot számítani, eltekintve attól, hogy a tót nép szintén a cseh megoldás ellen volt. A népszavazás elrendelése tehát így valószínű lett volna. A tót delegátusoknak a békekonferenciára való kiküldetése pedig nyilvánvalóvá tette volna azt, hogy a tótok nem azonosak a csehekkel és cseh-tót nemzetegységet nem akarnak, azonban a cseh-tót államban résztvesznek, ha arra kényszerítettek, de csak azon feltétel alatt, ha teljesen önállóak és függetlenek lesznek és az autonómia minden tekintetben biztosítatik. A csehek és csehofilek ezt mindenképpen meg akarták akadályozni és Hodza a deklaráción ejtett hamisítással tényleg megfosztotta nemzetét attól, hogy önrendelkezési jogát gyakorolhassa, mert a meghamisított deklarációt az antant hatalmak, valamint a békekonferencia előtt, mint az önrendelkezés eredményét szerepeltették, melyben a Tót Nemzeti Tanács máris lemondott a tót nemzeti önállósági és függetlenségi törekvésről, mert a cseh-tót nemzetegységet ismerte el.

Bazovszky leleplező cikkei után 1922—3-ban a tót néppárt tűzte tulajdonképpen a hamisítási ügyet napirendre. Zoch Sámuel, aki a túrócszentmártoni konferencián a deklarációt felolvasta, kénytelen volt ebben a kérdésben nyilatkozni. 1923 február 11-én a brünni „Lidové Noviny“ című cseh lap igyekezett a néppárt állításait gyengíteni, de mégis kénytelen bevallani, hogy a deklaráción nagyjelentőségű változtatásokat eszközölt Hodza; sőt, mint a néppárti ellenválaszok mutatják, maga Zoch is meghamisította a deklaráció szellemét, úgyhogy ez már Hodza odaérkezte előtt is deformáltatott. Zoch szerint ez a kifejezés: „A tót nemzet mind nyelvileg, mind művelődéstörténetileg az egész cseh-tót nemzet része“, az eredeti szövegben is benne volt és ezt nem iktatták be utólag, sőt ezt szóról-szóra Juriga és Hlinka is elfogadták, amit azonban Hlinka ellenvetésében megcáfolt. Zoch a változtatás ellen tiltakozott, azonban szerinte Dula és Krcsméry hozzájárultak, mire a szöveget Krcsméry megváltoztatta.

A nyilatkozat végén Zoch felszólította Hlinkát, hogy bizonyítsa be, miben lett a deklaráció meghamisítva. Ez a felszólítás azonban Zoch vallomása következtében már szükségtelen is volt, mert hiszen ő legkompeten-

sebben bizonyítja, hogy a deklaráció meg lett másítva Hodza által, aki erre nem lehetett feljogosítva. Zoch felszólítására Hlinka válaszolt¹ és négy közleményből álló cikksorozatában bebizonyítja egyrészt azt, hogy a konferencián cseh-tót nemzetegységről szó sem volt, a deklarációt nem hallotta senki, másrészt határozottan csakis a tót nemzet függetlenségét és önrendelkezését követelték. A cseh-tót állam ellen ugyan nem beszélt senki, de „az ellen, ami nem volt a deklarációban, nem is szólhatott senki“. A szöveg a nyilvánosság számára meg lett hamisítva és ezt Zoch beismerte, erre pedig senkinek joga nem volt, mert a deklaráció a Tót Nemzeti Tanács deklarációja volt. Addig, míg az eredeti kéziratot fel nem mutatják, a hamisítási vádat különösen Zoch beismerése után fenntartják.

Egy másik tót néppárti közlemény² szerint Zoch meghamisította a deklaráció szellemét és ha ő 1918 október 30-án előállt volna Túrócszentmártonban a deklaráció olyan értelmezésével, mint azt fentidézett nyilatkozatában megtette, úgy bajosan távozott volna a gyűlésről ép testtel. Mudrony János egy Scotus Viatorhoz intézett cikksorozatában³ szintén foglalkozott a túrócszentmártoni deklarációval, az ezt megelőző tót hangulattal és a konferencia tulajdonképpeni intencióival.

Megállapítja azt, hogy a tót nemzet a túrócszentmártoni deklarációig, tehát 1918 október 30-ig semmit sem tadott azon politikai programokról és egyezményekről, melyek a csehek és tótok között a külföldön kötettek. Stefanikról, Masarykról, Benesről, ezek külföldi munkásságáról, a moszkvai, pétervári, kiewi egyezményekről, az osztrák-magyar monarchiát szétrobbantani készülő clevelandi programról és a közös cseh-tót állam megalkotásáról nem hallottak semmit. Erről csak Srobár és az ő legbizalmasabbjai tudtak. A pittsburgi egyezményről is csak 1919 év tavaszán szereztek tudomást, ezt a mártóni deklarációnál teljesen elhallgatták. A pittsburgi egyezményt nem ismerve, úgy határoztak, hogy a cseh-tót respublikát két nemzet fogja alkotni, a cseh és a tót, hogy egyenrangú alkotó részei lesznek Csehország és Szlovenszko.

A vitába kénytelen volt beleszólni a tót nemzeti párt későbbi elnöke, Stodola Emil dr. is, aki szintén elősegítette a deklaráció meghamisítását, miután már a kocka eldőlt. Stodola a hamisítás kérdésének vitája alkalmával eleinte húzódozott attól, hogy nyilatkozzék, azt állítván, hogy ez a kérdés már tárgytalan.⁴ Kénytelen lett azonban később mégis nyilatkozni.⁵ Szerinte a deklaráció megváltoztatása nem történt Dula és társai tudta nélkül, akiket erre illetékeseknek mond. Amikor ő vezette a tanácskozásokat 1918 október 30-án, úgy határoztak, hogy Szlovenszko teljes autonómiáját legkésőbb tíz esztendőn belül meg kell valósítani. Zoch ama megállapítására, hogy Hodza kitörölt egy részt a deklarációból, Stodola nyilatkozatában megjegyezte, hogy Hodza egy új pontot is felvett, amely így szólt: „Ennek alapján (a nemzetek önrendelkezésének alapján) kinyilatkoztatjuk, hogy hozzájárulunk ama jogi alaphoz, amelyet október 18-án szövegezőit meg Wilson elnök és amelyet az osztrák külügyminisztérium október 27-én elismert.“ Szerinte nem a deklarációban rejlett a hiba, hanem abban, hogy a tót férfiak nem tanúsítottak a határozathozatal után kellő megértést az autonómia kérdése és az autonómia biztosítása iránt s csak így történhetett meg, hogy 1918 október 31-én Szlovenszko autonómiája mellett csak 15 szavazat volt 9 ellenében.⁶

E nyilatkozatok merituma tehát az, hogy Bazovszky szerint Hodza

¹ „Slovák“ — 1923 február 21, stb

² „Slovák“ 1923 február 17.

³ „Slovák“ 1923 február 8.

⁴ „Národnie Noviny“ 1923 20. szám.

⁵ „Lidové Noviny“ 1923 március 13.

⁶ „Prágai Magyar Hírlap“ 1923 13.

önhatalmúlag megváltoztatta a deklarációt, amit Zoch a deklaráció fogalmazója is beismer, de a változtatást utólag helyesli, ámbár annak idején tiltakozott ellene. Hlinka szerint pedig nemcsak, hogy cseh-tót nemzetegységről nem volt szó, hanem október 30-án erre nem is gondoltak és a deklarációban cseh-tót nemzetegységről említést sem tettek. Különben is Hlinka szavaiból kiderül, hogy a deklarációt nem hallotta senki a nagy zajban és az eredeti deklarációnak a konferencia határozata értelmében csakis a tót nemzeti önállóság és önrendelkezés elveit kellett magába foglalnia. Minden ettől eltérő szöveg utólagos hamisítás, misztifikáció, melyet a csehofilek az egységes cseh-tót állam érdekében elkövettek. A misztifikáció szándéka kiderül abból is, hogy mint Mudrony állítja, a Tót Nemzeti Tanács előtt a csehek eltitkolták a pittsburgi egyezményt, mely szintén a paritás elvéből kifolyólag nemzeti autonómiát kötött ki feltétlenül. A hamisítást nem cáfolja Stodola sem, sőt kiemeli, hogy a Wilson által követelt cseh-tót állam és a cseh-tót külföldi nemzeti bizottmány elismerését, melyet az eredeti deklaráció hallgatással mellőzött, Hodza iktatta önkényesen a deklarációba, amivel a kérdésnek végzetes fordulatot adott. Ugyanis Wilson illetéktelen követelésével szemben, mely a már általa elismert cseh-tót állam részére kívánt teljes elismerést, a Tót Nemzeti Tanács olyan szellemű deklarációja állt volna, mely ugyan önrendelkezést, de nem cseh-tót, hanem csak tót önrendelkezést követel és így a külföldi cseh komitét minden tekintetben dezavualta volna.

Stodola Emil dr. erről az október 31-i tanácskozásról a Tuka-féle cikkei kapcsolatban¹ nyilatkozatot tett közzé, melyben tagadja ugyan azt, hogy 1918 október 31-én olyan határozat hozatott volna, melynek alapját tíz esztendő elteltével Szlovenszko végleges közjogi viszonyának rendezése újabb kiegyezés tárgyát képezné, azonban kijelenti:

„Tény az, hogy a Tót Nemzeti Tanács 1918 október 31-én elnökletem alatt ülést tartott és indítványomra szótöbbséggel elhatározta, hogy Szlovenszko részére autonómiát követel. Egy szerződés nélküli (vacuum iuris) állapotról azonban szó sem lehet, mivel a forradalmi nemzetgyűlésen résztvevő tótok * köztársaság új alkotmányát feltétel nélkül elfogadták.“¹

E nyilatkozat szerint tényleg volt titkos szakasz és e határozatot magába foglaló jegyzőkönyv, melyet azonban eltűntettek. Mindenesetre figyelemreméltó, úgy Stodola Emil dr.-nak, mint a kormányajtónak³ érvelése, mely az autonómia követelését és a tízévi határidőben való megállapodást csupán jelentéktelen „intermezzónak“ nyilvánítja, melynek semilyen alkotmánypolitikai jelentősége nem lehet, azért sem, mert az összes tót pártok a forradalmi nemzetgyűlés által hozott alkotmányt megszavazták, és így de facto a köztársasági közjogi egység álláspontján állnak. E nyilatkozatok szerint tehát az eddig konokul tagadásba vett titkos szakasz létezik, azonban azt csupán jelentéktelen epizódnak tartják. Ha már most tekintetbe vesszük azt, hogy a deklarációnak a cseh-tót egység melletti állásfoglalás, az államalakítás és az alaptörvények szempontjából a legnagyobb fontosság tulajdoníthatik, logikus, hogy a Tót Nemzeti Tanácsnak ezen állásfoglalást kiegészítő határozata államalakítási és alaptörvényi szempontból szintén olyan fontos és figyelemreméltó, mint az ezt megelőző határozat.

A hamisítási deliktumon kívül súlyos szemrehányások és vádak tárgyát képezi az is, hogy a deklarációnak titkos szakasza van, mely szerint a cseh és tót nemzetek közötti államviszony, mely paritáson alapul, egyelőre tízévi

¹ „Slovák“ 1928 január 1.

² „Neue Freie Presse“ 1928 január 10.

³ „Prager Presse“ január 19. 1918.

próbaidőre állapított meg, melynek letelte után a tót nemzet önrendelkezési joga alapján ismét dönteni fog, vajjon az állami viszonylatot fenn akarja-e továbbra is tartani? Az eredeti deklarációnak a Tót Nemzeti Tanács irataiból való eltüntetése joggal gyanússá tette azoknak a nyilatkozatait, akik azt hirdették, hogy hamisítás nem történt és titkos szakasz nincsen. Husefc Károly, a csehofil „Slovensky Dennik“ szerkesztője, Koza-Matejov Györgyöt, a „Slovák“ volt szerkesztőjét hazugnak nevezte lapjában, mert ez a titkos szakasz létezéséről írt. A néppárti szerkesztő becsületsértésért beperelte kollégáját. A bíróság a titkos szakaszra vonatkozólag bizonyító eljárást rendelt el, ami azonban rendkívül nehézé vált, azért, mert a deklaráció eredeti példánya eltűnt, ennek következtében csak a tanácskozáson résztvettek tanuságtételére lehetett szorítkozni. E tanúvallomások szerint a konferencia a csehek és tótok közötti közjogi viszonylatról tanácskozott ugyan, de titkos szakasz nincsen. Már most figyelembevételre Stodola dr. nyilatkozatát, mely szerint a konferencia Szlovenszko autonómiájának eszméjét elfogadta és Hlinka nyilatkozatát, mely szerint a Zoch által felolvasott deklarációt a nagy zajban senki sem értette, a konferencia tagjainak nagy része joggal hihette és hitte is, hogy a közjogi viszonylatra vonatkozó megállapodás a deklarációhoz illesztett. Különben mellékes az, vajjon az autonómiai megállapodás írásban foglaltatott-e, vagy sem?

Az egészből a következő fontos és súlyos konklúzió-sorozat állapítható meg: a cseh-tót állam a tót nemzet megkérdezése nélkül alapított meg; minthogy a csehek a túrócszentmártoni konferenciának államalkotó jelentőségét tagadják, e deklarációnak államalkotó jelentősége azért sincsen, mert eredeti szövegét meghamisították és mert a tót nemzet önrendelkezési, autonómiai jogára és a békekonferencián való képviseltetésre vonatkozó követeléseket a hamisítók törölték. Ezzel szemben az eltüntetett eredeti deklarációnak igenis van közjogi és népjogi jelentősége és lett volna államalkotó hatása, mert nem mondja ki a cseh-tót nemzetegységet és mert tót önrendelkezést, autonómiát követelt és e követeléseknek a békekonferencián tótok általi interpretálása jelentősen befolyásolta volna az antant szándékát Magyarország feldarabolása és a cseh-tót államnak ilyen terjedelemben való alapítása tekintetében. Túrócszentmártonban a többség tót nemzeti függetlenségre, autonómiára gondolt és nem elszakadásra, nem cseh-tót államra. A meghamisított deklaráció azért nem államalkotó jelentőségű, mert más mond, mint ami eredetileg benne volt és mert a titkos szakaszt is elsikkasztotta.

A deklaráció meghamisítására vonatkozó Bazovszky-nyilatkozatok¹ szerint a deklaráció a hamisítás következtében elvesztette nemcsak érvényességét, hanem értelmét is. A tótság a hamisítás valóságos nemzeti szerencsétlenséget hozott, mert a békekonferencia ebből az okmányból hozta ki a falzumot, mintha a tótok és csehek egy nemzetet képeznének és mintha ennek következtében a tótok lemondtak volna nemzeti mivoltukról is nemzeti követelményeikről.

STEIER LAJOS.

¹ „Kassai Napló“ 1923 február 26.

FIGYELŐ.

HARSÁNYI KÁLMÁN MUNKÁI.

HARSÁNYI KÁLMÁN összegyűjtött munkáinak megjelent első sorozata, Hnégy kötetben: „Kristálynézők“ című regénye, a Nemzeti Színházban nagy sikert elért tragédiája, az „Ellák“, drámai miniatúrjei és színházi kritikái. Az első sorozatot csakhamar követni fogja a második, mely költeményeit, „A tölgyfáiévé!“ című verses tündérregéjét és összegyűjtött tanulmányait fogja hozni. Líra, éposz, dráma, regény, kritika, tanulmány egy író oeuvre-jében! Jó volt összegyűjteni, mert Harsányi Kálmán írói alakja szétosztva élt eddig irodalmi tudatunkban, csendes, halk egyénisége, mely benső drámai feszültséget takart, könnyen megtéveszthetett, ha csak egy tükrön át szemléltük. Most kirajzolódik előttünk egész írói profilja és elévülhetetlen helyet kér magának a nagy magyar írók galériájában.

Korunk átmeneti voltát semmi sem jellemzi jobban, mint a lezáró összefoglalások lázas hajszolása. Nemcsak kiadói élelmességnak és üzleti fogásnak tudható be, hogy egymásután jelennek meg irodalmi és művészeti lexikonok és — nem is éppen elsőrendű, működésük javakorában levő — írók műveinek gyűjteményes kiadásai, hanem a korszellem tünetének, mely mintha le akarna számolni a régivel és áhítózva várna az újat. Vájjon Harsányi Kálmán is ennek a korszellemnek hatása alatt áll? Nem hisszük! Műveinek legnagyobb részét közvetlenül a háború előtti években írta és jelentette meg, talán már akkor tudatosan érezve, hogy nem a ma, hanem a holnap számára ír. Ez a holnap hamarabb érkezett, mint gondolhatta volna és főműveinek ma csodálatos aktualitás értéke van. Gondolatait akkor, amikor leírta őket, nem értették meg, ma pedig már ügyesebb kezek aprópénzre váltva vagy pedig rikító csomagolásban kidobták a közönség közé. Harsányi Kálmán ma valahogyan úgy érezheti magát, mint a zseniális feltaláló, akinek a találmányait mások értékesítik (ami különben örök magyar tragédia). Műveinek gyűjteményes kiadása magamegmutatás, ami kötelessége volt írói egyéniségével és a magyar irodalommal szemben.

Szeretnők hinni, hogy eddigi munkáinak összegyűjtése nem „utolsó felgyűlés“, mint ahogyan utolsó verses kötetét nevezte, mégis megkíséreljük már most, hogy történeti szempontból tekintsünk át írói művén és rajzoljuk meg magunk számára írói arculatát.

Ebben a törekvésünkben nem elégedhetünk meg összes munkáinak eddigi köteteivel, mert hiszen lírájából ismerhetjük meg legközvetlenebbül lelkivilágát. 1924-ben kiadta egy negyedévszázad alatt írt válogatott költeményeit, huszonöt év termését, alig ötven verset. Harsányi valahol a regényében azt mondja: „Ami Petőfiben meg Aranyban még külsőségeikben is olyan megbecsülhetetlen érték volt a maguk idejében, az velük tetőpontra is jutott, s végzetes hiba volt utánuk még egy félévszázadig erőszakolni. Mint ahogy végzetes hiba most mindenestül megtagadni.“ A legutóbbi Ady-viták alatt hangozott el ehhez hasonló gondolat és akkor ismét újnak és merésznek hatott, mert irodalmi életünk még mindig ott tart, mint másfél évtizeddel ezelőtt, amikor Harsányi e szavakat leírta. S vájjon a költő, aki

nem akar, tudatosan nem akar beállni az Arany-epigonok sorába, de aki hidegen nézi a forradalmi zászló alatt gyülekezőket is, megkísérli-e, hogy magának új tábornotoborozzon és új utakon induljon meg? Tábornot tudott toborozni, de új utat vágott és azon magányosan haladt és halad. Nem elődök nélkül. Úgy érezzük, mintha Harsányi lírájában a Vajda—Reviczky—Komjáthy-hagyománynak volna továbbfolytatója és kiépítője. Belső eksztatikus szenvedélyesség fűti, mint Vajdát, lelkének alaphangulata borongós, mint Reviczkyé, lírai hevülete kozmikus távlatokba ragadja, mint Komjáthyt. Természetesen mégis egészen más, mint akármelyik közülük. Egész kötetében talán egyszer sem fordul elő az a szó, hogy „magyar“, sem az, hogy „haza“, melytől Reviczkyék az Arany- és Petőfi-epigonok hatása alatt annyira megcsömörlöttek. Harsányi lírájára mégsem mondhatta volna soha Arany János, hogy kozmopolitikai líra, mert kiérezte volna belőle mély-séges magyar voltát, ami nem szavakban nyilvánul, hanem lelkületben. Harsányi magán viseli annak a végzetnek súlyát, melyet Gyulai szerint legjobb-jaink a sírig hurcolnak magukkal és mely megbénítja őket alkotásaikban. „Az ősbórnak vagyok gunnyasztója“ írja egyik legszebb versében. Ez az ősbórnú sír fel Vörösmarty és Kölcsey költészetében, ez árnyékolja be Arany János őszikéit. Ez az ősbórnú viszi ki a költőt a természetbe, mellyel való-ságos panteisztikus közösséget érez. Mélyen magyarok háborús versei. A céltalan vérontás irtózata sír ki belőlük, mint a Hajrá című gyönyörű rapszódikus versben, de ez az irtózat mégsem válik nála forradalmi béke-vággyá vagy pacifista programmá. Harsányinak ebben a pár háborús versében benne van a magyar katona örök arca, aki idegen vezényszó mellett, idegen célokért összeszorított ajakkal, hallgatva, szent kötelességérzettel megy a halálba.

Barom és ember nem kérdezte: mért.

Mindenki tudta, de senki sem tudta,
Csak tudni vélte, csak hazudta.
Hiszen ha tudta volna?! . . . hajh,
Rádörgött volna mindnyájunkra:
— „Rabszolgafaj..

De próbált volna csak szót szólani
A nyomorult (a hős, az igazi!),
Elsőnek én ragadtam volna torkon.
Egy sóhaját se tűrje meg soha
A nagy jajszóznak, aki katona.

Emberi érzése lázad fel a forradalmak alatt is. Fölébe emelkedik a napi harcoknak és emberi szó után vágyódik:

Nem kell lobogó, csak a nagy lobogás kell, az örök fény.
Rózsát akarok, rózsát, nem pirosat, nem fehérét: rózsát!
Embert akarok, embert, nem hőst, nem zászlótartót: embert.

Harsányi nem ömlő ihletű lírikus. Ezért van olyan kevés verse. Mindig a legnagyobbra tör, a legátláthatatlanabb mélységeket kutatja s mindig első-sorban emberi problémák érdeklik. Hogy az úgynevezett nemzeti és hazafias líra nem talál benne művelőre, azt ugyanazon lelki okokkal magyarázhatjuk, mint Reviczky líráját. Harsányi a szétszakadt irodalom közepén áll. Nem magasztal olcsó frázisokkal, mézes-mázos szókkal, de nem is átkozódik és szitkozódik arcpirító szidalmakkal. Csak szenved.

Mert hogy mennyire benne gyökeredzik egész valójával a magyar talajban, azt legjobban drámái és regénye mutatják. A mai közönség őt első-sorban, mint az Ellák szerzőjét ismeri és méltatja. Ezt a történelmi tragédiát is már

régen írta, de csak a háború után tudta vele meghódítani a Nemzeti Színház színpadát és azon át a magyar közönség szívét. Akkor, amikor a nemzeti csapások előkészítették befogadására a lelki talajt. Ellákban benne tükröződik az ezeréves magyar tragédia, melyet még Szent István indított meg, amikor abból a meggyőződésből kiindulva, hogy csak a soknyelvű ország lehet hatalmas és gazdag, udvarában körülvetette magát idegenekkel. Itt kezdődött a lassan uralomra jutó idegenség és az ősi magyarság ezeréves harca. Az idegen a műveltebb, az életrevalóbb, a hajlékonyabb, de jellemtelen, gyáva, a magyar a bárdolatlan, passzív, tanulatlan, de őstehetségű, ősbecsületű. Az összeütközés elkerülhetetlen. Magának a tragikus hősnek a magyar szellemi életben sokféle arculata van, — hol Bánk Bánnak hívják, hol Zrínyinek, hol Elláknak — a tragédiának pedig sokféle változata, de a hős mindig elbukik, még ha nem is semmisíti meg előbb az idegent. A harc ezer év óta áll és a világháború óta újra fellángolt. Úgy is hívják, hogy a Kelet és Nyugat harca és vannak, akik keresik a „nagy szintézist“. Harsányi is a keresők között van. Az Ellákot ez a tragikai magva teszi az egyik legjelentősebb magyar drámává, noha kompozíciója és lélekfestése nem hiánytalan művészi alkotás. Harsányi a Szent Istvántól keletkezett magyar tragédiát visszaviszi a monda-beli magyar ősökig, a hunokig, Attiláig. Attila ebben a tragédiában valóságos mitikus nagysággá nő ősemeri voltaival, féktelen szenvedélyességével és minden népek fölé való emelkedésével. Valóságos Isten ostora, aki küldetésének titkát egyedül bírja. A főhős mellette eltöprel, hamleti, tétovázó alak, fel-fellobban, majd összeomlik, csak fajtája iránti szeretete ég benne emésztő hévvel, de ez sem válik teremtő akarattá életében, hanem csak holta után, amikor lóra kötötteti magát és úgy megy népe előtt vissza Ázsiába. Jellemző magyar típus, de mégsem tragikus hős. Miért volt szükség rá, hogy Csaba ölje meg, harc nélkül, ellenállás nélkül? Csaba, akit ő ejtett fogságba, mert ellenségei félrevezették. Itt mintha megtörne a tragédia magasba ívelő vonala, mintha Csaba eszköz volna, nem a sors, hanem a szerző kezében, hogy a végkifejletet siettesse. Az Ellákot még sokat fogják magyarázni, jellemeit boncolni s bizonyára még játszani is fogják nemzeti ünnepeken. Mert ez nem egyszerű jellemtragédia, hanem feleletkeresés a legnagyobb és legfájóbb magyar kérdésekre, ami csak tegnagyobbjainknak volt joga és kötelessége.

Az Ellák gondolatvilágába tartozik két kisebb drámai miniatűr, a Páter Benedek és az Atyamester. Megpihentető, csöndes, vigasztos könyvet és enyhítő mosolyt ajándékozó állomások Harsányi önemésztő írói pályáján. A magyar renaissance korába vezetnek, amikor a magyar királyi udvar újra idegenek tanyája lesz, akik szemében a nagy magyar művész, a nyolcvan éves Benedek csak faragatlan barát, akivel szemben, hogy királya kegyéből kitűrnék, minden eszköz jó. Ennek az egyszerű szerzetesnek nincsen modora, kíméletlenül szemébe mondja az olasz Chierichónak, hogy Vergiliust nem értette meg, nem áhítozik a király kegye után és visszautasítja a felszólítást, hogy illusztrálja Dante hatalmas művét, mert már pihenni akar. Amikor azonban Attavante kérésére (mert a nagy művészek még—ha idegenek is—emberek!) lapozgatni kezd a könyvben, nem tudja letenni egész éjszaka, míg csak végig nem olvassa és aztán térdreborulva könyörög Istentől még két esztendő, hogy a nagy munkát elvégezhesse. A Dantét illusztráló magyar művész! nem Kelet és Nyugat szintézise ez?

Páter Benedeknek nyersebb, rögből valóbb társa az Atyamester, a borba és kártyába züllő magyar tehetség típusa, tele egészséggel. Harsányinak legéletesebb és talán egyedüli humoros alakja. De a humor mellett itt is felcsillan az „ősború“. Szentképeket kell neki festenie a vád székesegyház számára, negyvennyolcat, mind egyazon mintára, ezért iszik bánatában és

közben egykori régi képeiről álmodozik, amikor még a logodi csárdát és egy kis florenciai osteriát festett. „Azok voltak a képek, — mondja Báthorinak — ... kárhozzam el, ha az a legkisebb pityuri csaplárné többet nem ért rajta ennél az egész malasztverte vacaknál!“

Harsányit az irodalomtörténetírás hivatalosan besorozta az úgynevezett keresztény szellemű írók közé és ezt a kálvinista magyart együtt szokta emlegetni katolikus vallásos költőinkkel. Ez a tévedés valószínűleg onnan származhatott, hogy Harsányi működését egy katolikus szépirodalmi lapnál kezdte meg, mely annyi kiváló tehetségnek volt nálunk első megszólaltatója, akikből aztán sokan hírnévre kapva átmentek az ellentáborba. Harsányi kitarított mindmáig azok között, akik szeretettel fogadták első megnyilatkozásait, de ez nem téveszthet meg most már, amikor előttünk fekszik egész írói termése: lelkileg nem tartozik teljesen közéjük. Hasonlít ő azokhoz az ősmagyarokhoz, akik királyi parancsra odaálltak a keresztelő medence elé és vasárnaponként térdreborulva verték a mellüket a kőszékesegyház padlózatain, de éjszakának idején titokban kiszöktek a ligetekbe és fehérlovat áldoztak. Lírai költészetében ősi eredetű panteisztikus rajongás áramlik felénk, melyet alig tompít a poéta doctus filozófiai gondolatharca. Legnagyobb drámája ösgyökerű pogány dráma és Attila alakja azért olyan mesteri, mert földszagúan pogány. És az Atyamester, ez a lelkéből lelkedzett zsáneralak, malasztverte vacaknak nevezi szentképeit!

Pogány a regénye is, Harsányi legkülönösebb és legizgatóbb alkotása. 1914-ben jelentette meg először és már akkor szükségesnek látta, hogy előszót írjon hozzá. Újabb kiadását ismét előszóval látta el. Előszavas regények mindig programot jelentenek, célzatosságot. A „Kristálynézők“-ben ez a célzatosság érdekel bennünket legjobban és nem a spiritisztikus lélektani háttér, sem a regénynek borzalmas, de vékonyerű cselekménymagva. Harsányi sok-sok magyar mondanivalóját kívánta belezsúfolni, de maga is érezte, hogy egy egész könyvtárat kellene írnia, hogy minden magyar fájdalmat kiírjon magából. Könyve ennek a regényciklusnak, melynek talán sohasem lesz folytatása, első fejezete, nevezhetnők úgy is: Budapest arculata. Milyennek látja Harsányi főhősének, Balogh Fábiánnak szemén át ezt a háborúelőtti Budapestet? Idegenszerűnek, nem magyarnak. Egy feltörekvő, idegen szellemű, tehetségtelen, de nagyszájú nemzedék cinikus céltudatossággal foglal el minden helyet az igazi magyar tehetségek elől, piád lármával szerez magának hírnevet és anyagi jólétet, kigúnyol mindent, ami a nemzeti érzés előtt szent. Lábbal tiporja a nemzeti hagyományokat és lázas sietséggel tüntet el a nagyvárosból minden emléket, ami a magyar múlthoz köti. Régi művészi stílus házakat lerombol és helyébe ízléstelen fakó bérházakat emel. Kultúrépületek helyét a bankok foglalják el. Az igazi magyarság visszavonul ettől a harctól, némán, keleti passzivitással szemléli, — ez a kristálynézők óriási tábora — mint megy tönkre fajtája. Félredobja a tollat, az ecsetet és a vésőt. Mind olyan gondolatok, melyek napilapok vezércikkein, folyóiratok hasábjain át szétszivarogtak már a nemzeti köztudatba, a nélkül, hogy a keleti passzivitásból szemellátható eredményekkel kiemelhették volna a magyarságot. Azért mondja Harsányi joggal az újabb kiadás előszavában, hogy regénye még mindig nagyon aktuális. Szomorúan aktuális! Harsányi ebben a regényében a legsötétebb színekkel fest, még ha vigasztalásul oda is állítja Balogh mellé, mint leghűbb barátját, Tamást, aki hivatva van, hogy híd legyen Kelet és Nyugat között (ez Harsányinak mindig vissza-visszatérő gondolata) és aki pénzügyminiszteri akták között díjnokoskodva megteremti az új magyar lírát. Tamás és Fábián az hó egyéniségének kettéosztott alakjai, érezzük, mind a kettő ő maga, az egyik, aki után vágyódik, a másik, akitől menekül. Benne magában kelnek tusára és Harsányi ennek

a harcnak belső extázisában írta a regényét. Éppen azért alakjai nem is válnak életessé, kivetített önarcképek, szertelenné torzulnak, ködbe vesznek. Fábián önkéntelenül Petőfi Apostoljára emlékeztet, aki szintén olyan régiókba jut el képzeletében, ahová csak félistenek és örültek nyerhetnek betekintést. Fábiánról sem tudjuk meg mind a regény végéig, hogy félisten-e vagy örült és róla is elmondhatjuk, hogy egy zseniális főnek szertelen alkotása. Éppen olyan szélsőséges és minden emberi méretet felülhaladó, mint az Apostol. Mellékalakjai is olyan hatást keltenek, mintha mindegyiküknek egy kicsit bomlott volna az idegrendszere. Fábián hatalmas látomása a Margithídon, amikor kibontakozik előtte vágyai Budapestjének a képe, felidézi Jenőy Kálmán látomását az *Eppur si muoveban*. Amikor e regényről beszélünk, akaratlanul tolakszik fel az összehasonlítás a két legnagyobb képzeletű magyar költőfejedelemmel, Jókaival és Petőfivel. Harsányi valahol nagy-szerű meghatározását adja a zseninek. Aki a képzeletét igazgatni tudja és nem engedi maga fölött úrrá lenni, az az igazi zseni. Ezen a meghatározáson átérzik, hogy Harsányinak küzdeni kell ezért az uralomért — mihelyt művészi alkotásra fordítja erejét.

Mert ez a lángképzeletű költő meglepően hideg tud lenni, mihelyt tudományos elgondolásról van szó. Színi kritikái egy tudós és művészi lelkű esztétát mutatnak, aki számára költői képzelete utat nyit, hogy a művek mélységeibe minél jobban be tudjon hatolni és költői nyelve csak eszköz, hogy legelvontabb mondanivalóit is hiánytalanul ki tudja fejezni. Shakespeare-t kevesen értették meg nálunk annyira, mint ő és a spanyol drámához is kevesen férköztek annyira közel. Tehetsége és tudása egészen univerzálisnak látszik. Hangja, a szigorú kritikusnak hangja, csak akkor lágyul el, mikor magyar alkotásról van szó. Maga mondja: a színpadon az igazi siker csak a magyar siker. Minden idegen siker csak félsiker marad.

Visszatekintésül érdemes még elgondolkozni a felett, hogy Harsányi miért nem tölti be irodalmunkban azt a vezérszerepet, mely univerzális tehetségénél, szinte prófétai ihleténél és korszerűségénél fogva megilletné. Miért teszik ezt számára vitássá (vagy nem is vitássá) olyanok, akiknek szándékai nem oly tiszták, mint az övéi? A feleletet megadja ő maga a Kristály-nézőkben. Harsányi, az ember, nem harcos egyéniség. Csak ír és alkot, azt is csak akkor, ha elfogja az alkotás kényszere. Nem áll ki a porondra, nem hág fel a szöszékre, nem támad senkit és nem válik soha botrányok középpontjává. Nem lesz zászló mások kezében, sem azért, hogy vezessen, sem azért, hogy takarjon. Csak ír. Nálunk pedig könyvekkel nehezen lehet eljutni a nemzet szívéhez. De azért mégis jó, hogy Harsányi kiadta összegyűjtött műveit. Ezek felett a vaskos szép kötetek felett már nem térhet napirendre a magyarság lelkiismerete. Meg kell látnia ezt az írói arcot, melyre súlyos, mély barázdákat vont a magyar szenvedés és melynek mélytűző szemében ősi magyar fájdalom tükrözik.

FARKAS GYULA.

THOMAS HARDY.

A NGLIÁNAK két nagy tragikus költője volt; az egyik a földkerekség összes színpadain éli halhatatlanságát: Shakespeare, a másik, aki most indul el a halhatatlanság útján a halál kapujából, élete főművét regényekben alkotta meg és soha nem kerül színpadra, mert egyetlen monumentális drámai ciklusát (*Dynasts*) imaginárius színház számára írta, mégis tagadhatatlanul egyike a világirodalom nagy tragikusainak: Thomas Hardy. Wilamowitz nagy Plató-tanulmányában a prózában írt éposszal szemben, amelynek kimagasló alkotásaiként a *Don Quijote*-ot, a *Gil Blast*, a *Wilhelm*

Meistert, a Gösta Berlinget s a Háború és Békét sorolja fel, a prózában írt drámát állítja oda, amelynek egyik minden ízében tipikus és monumentális mesterműve szerinte a *Tess of the d'Urbervilles*, Thomas Hardy regénye. Színié az Atxidák sorsának borzalmas kikerülhetetlensége éled újjá Hardy történeteiben, ahol a végzetet egy pesszimista panteizmus keserű nihilizmusának predesztinációs tana helyettesíti.

De teljesen fölösleges a műfaji problémák okait és megoldását kutatni Hardynál. Az igazán nagy költőnél elmosódnak ezek a határok. Benedetto Croce szerint a jövő esztétikájának egyik nagy feladata a műfaji osztályozás és lajstromozás kiküszöbölése, mert a műfajiság s a formák szűk korlátait szétrepesztő hatalmas szellem úgyis leráz magáról minden ilyen megkötöttséget. És Thomas Hardy a világirodalomnak ezek közé a kivételes nagy szellemei közé tartozott. Hatalmas szárnyalású költő volt akár prózát írt, akár verset, akár regénnyé formálta a lelkében átélt mély tragédiákat, akár drámai költeménnyé sűrűsödött benne az a roppant epikus anyag, amelyet a költő és filozófus szemszögéből az örök emberi tanulságok prófétai extázisában látott.

Kétségtelen, hogy Hardyban az utolsó nagy európai regényíró szállt sírba. Az utolsó, aki még a monumentális nagy alkotókkal: Dosztojevszkivel, Tolsztojjal, Balzac-kal és Stendhallal állítható egy sorba. Vannak ma is értékes, költői erejű, sőt olykor monumentális hatásokat is elérő regényírók, de olyan, akinek csodálatos feszültségű atmoszférájában lenyűgöző valóság és vizionárius izzású költészet, emberi mélység és egy végzetté emelt roppant univerzum magassága olyan tökéletes egységbe olvadt volna, mint Thomas Hardy művében, egyetlenegy sincs az egész világirodalomban.

Ez magyarázza meg, miért volt Hardynak olyan kivételes helyzete az angol irodalomban s az egész angol közvélemény fenntartás nélküli hódolatában, aminőt egyetlen nagy író sem élvez ma saját hazája és nemzete értékelésében. Anatole France alig néhány évvel halála után kezd teljes feledésbe süllyedni. A fiatalság különben is mindig szemben állott vele. G.rhardt Hauptmann Thomas Mannal kénytelen küzdeni az irodalmi primátusért, de Thomas Hardy falusi olimpusának tiszta csöndjében, élete kilencedik tizedének szinte goethei kiteljesedésű korhatárán úgy élt csaknem három élő nemzedék szemében, mint az angol irodalom „grand old man“-je, akit világnézeti és pártkülönbség nélkül az uralkodóháztól lefelé, amelynek művészeti tartózkodása megtört ennek az írói nagyságnak parancsoló erejével szemben, minden osztály, minden réteg, minden szellemi színvonal és minden ízlés, minden korhatár, szkepszis és minden rajongás, mint az angol szellem bírálaton rég fölülálló csodálatos kivirágzását becsült és szeretett s akinek művét soha a nála annyira megszokott gúny és lekicsinylés kíméletlenségével nem illette, még akkor sem, ha Hardy műve ellentétben állott is nemzeti puritanizmusának legmegcsontosodottabb előítéleteivel.

Mert Hardy a nagy tehetségek legyőzhetetlen erejével érvényesül kora közfelfogásával szemben. Sötét pesszimizmusa, tragikus életfilozófiája a legteljesebb ellentétben állt a Viktória-korszak szemforgató, lagymatag puritanizmusával és abban a korban, midőn egy radikális fiatal nemzedék kíméletlenül gázolt belé mindenbe, ami a puritán Viktória-korszak hagyatéka volt. Hardy már rég visszavonult az aktív irodalomtól s legfeljebb a saját gyönyörűségére írogatta verseit maxegatei elvonultságában.

Ennek az elvonultságnak csöndje borult azonban egész életére. Semmi izgalmas nagy esemény, semmi heroikus nekilendülés, semmi drámai konfliktus nem zavarta ennek az életnek harmóniáját, amely látszatra a legteljesebb boldogságban folyt azon a földön, amelyhez Hardy gyermeki odaadással ragaszkodott. Honnan vette hát a költő azt a belső feszültséget, azt

a mélységes izzást, amely szigorú értelemben véve regionális regényeit a legegységesebb érdekűvé tudta emelni, amely olyan csodát művelt, hogy Anglia egy kis zugában néhány egészen egyszerű ember tragikus sorsa öt kontinens olvasó közönségének elitjében szította fel a részvét, az elkeseredés* az élet és társadalom béklyói ellen való lázongás s az abszolút igazság soha nem csillapítható szomjának gyötrő lángját?

Ugyanennek a tragikus gyötrődésnek kellett égetnie a klasszikus harmóniák külső formái közt élő Hardy lelkét is, s a láng csak annál kínzóbb lehetett, mennél elfojtottabb volt. Annyi bizonyos, hogy Hardy fiatal korában nagy lelki válságokon esett át s éppen ezek a válságok parancsolták kényszerítő erővel, hogy író legyen. Hardy eredetileg építésznek készült éa néhány tervével sikere is volt. Meredith-szel való találkozása döntötte el, hogy író legyen. A múlt század hatvanas éveinek elején történt ez. Addig Hardy a Viktória-korszak „idealizmusában“ nőtt fel, amely lényegileg önző utilitarizmusában szívesen játszott magas lóhátról az erkölcsbíró. Tennyson volt akkor a poéta laureatus s egy mértékletes polgári közepszer nyomasztó szélsősöndje nehezedett az angol irodalomra. De a hatvanas évek elején, éppen mikor Hardy az élet nagy nyilvánosságába kilépett, hirtelen vihar tépett bele a szélsősöndbe és Anglia óriási világnézeti, erkölcsi és művészeti válságon esett át, amely hatását elsősorban a fogékony fiatal lelkekkel érezte. A keresztény szellem és a természettudományos materializmus összecsapása ekkor kezdődött Wilberforce püspök és Huxley, a tudós fizikus szenvedélyes és véget nem érő vitái folytonos hullámlásban tartották az ellentétes felfogásokat. A hit megrendült s vele együtt megrendült a társadalom egész épülete. A teológusok megpróbálták összeegyeztetni a vallást a pozitív tudománnyal s a természettudományos világnézetet vallók a lélek még ismeretlen tevékenységével akarták magyarázatát adni a természetfölötti jelenségeknek. Darwin és követői összeütközésbe kerültek a világ keletkezéséről * az emberi nem fejlődéséről szóló ortodox elméletekkel s a tudomány először mondta ki az agnoszticizmus letargikus jelmondatát.

Ebben a nagy válságban megrendült Hardy lelke is. Elvesztette gyermeki hitét s helyébe nem tudta odaültetni kora sivár materializmusát, magába mélyedt, keserű töprengéssel látta az egyén, a társadalom és a természet ádáz és végeredményében céltalan küzdelmét s végül ő is az agnoszticizmus lemondó pesszimizmusával kezdte szemlélni az életet. Az volt a felfogása, hogy az ember csak játékszer a sors kezében s az élet maga csak véletlen eredménye egy vak akaratnak, amely állandóan, bár öntudatlanul hat a világegyetem törvénytelen törvényszerűségében, de teljesen részvétlen az emberi szenvedéssel és boldogsággal szemben és független az emberi jószágtól és emberi haladástól. Ebben a felfogásban korának különösen két nagy „rög-eszméje“, önámítása ellen küzdött: először az emberi önbizalom ellen, amelyet gyermekkorának idealisztikus iránya az ember és a természet leegyszerűsített felfogására alapított, s amelynek hite szerint a szellem végleges győzelmére kellett vezetnie a természet fölött; másodsor és időrendben is később az ellen a másik nagy illúzió ellen, amely az emberi fejlődés határtalan és szükségszerű győzelmében bízott az anyag korlátái és elhatároltsága fölött. Hardy szerint az ember és a természet szemben áll egymással, két különböző és merőben ellentétes akaratral feszül egymás ellen és ebből származik a dráma. És hiába próbál az ember visszatérni a természethez. Mert amely pillanatban legyőzi értelmiségét, belénevelt hajlamait és konvencióit, hogy a természettel testvér ősi hajlamainak engedelmeskedjen, tüstént szemben találja magát a társadalmi törvényekkel. Ezért lehetetlen a földön boldogság az ember számára. És nincs rettenetesebb akadálya a boldogságnak a szerelemnél. Ennek oka az, hogy a szerelem is ősz természeti

törvény és csak a civilizáció ezer törvénye, szokása, előítélete között sorvadhat, amely mind a legkegyetlenebb zsarnokság nyúgével nehezedik rá. S végtelen szenvedés forrása a szerelemben az is, hogy két lénynél soha nem egyidőben kezdődik és soha nem ugyanabban az időpontban ér véget a szerelem.

Hardy regényeiben, amelyeknek legnagyobb része szülőföldjén, Dorsetshire-ben játszik parasztok és egészen egyszerű emberek között, rendszerint ezekből az ellentétekből fakadnak a társadalmi vagy belső lelki konfliktusok. Mind a két konfliktus a maga teljes drámaiságában bontakozik ki Hardy két mesterművében; a társadalmi a *Tess of the d'Urbervilles*-ben s a pszichológiai a *Jude the Obscure*-ben.

Hardy chef-d'oeuvreje kétségkívül a *Tess of the d'Urbervilles*. Realizmusának determinista alapprendpiuma kivétel nélkül felölel minden olyan vonást, amely művészetének tipikus jellegzetessége. A regény szereplőinek már vérében benne van, hogy úgy kell szeretniük és gyűlölniük, úgy kell okosan vagy esztelenül cselekedniük, hogy a tragikus lánc szemről szemre szorososan zárjon. Az élők bábjai itt egy gigantikus játéknak, amelyben a legkisebb véletlen, a környező tárgyak színe és alakja, az időjárás, a természet, minden, sorsterhes lelkiséggel telik meg s ezer szállal mozgatja a tragikus marionettek agyát, szívét és érzékeit. Tess egy szegény paraszt rendkívül szép és ártatlan leánya. Családjá a legteljesebb nyomorúságba jut, aminek 6 maga is oka, ezért valamiképpen segíteni akar hozzátartozóin s közben belekerül a gazdag Alec d'Urbervilles hálójába, aki a szerencsétlen leányt fájdalomában és szégyenében magára hagyja. Tess kénytelen elvándorolni falujából. Egy tejgazdaságba szegődik be s itt megismerkedik Angel Qare-rel, a lelkész fiával, aki megszereti a szép leányt és feleségül akarja venni. Tess közölni szeretné vőlegényével gyötrő titkát, de apró véletlenek folyton megakadályozzák ebben, úgyhogy csak az eskü napján tud neki mindent bevallani. Angel elfordul tőle és kétségbeesésében messzire elvándorol. Tess bízik abban, hogy vissza fog hozzá térni és hősiezen küzd az élet minden nehézségével. De a sors kegyetlenül üldözi s már ismét a végső nyomorúság szélén áll, midőn Alec ismét ráakad. Tess, aki két évig várt Angelre és most, hogy már nincs semmi reménye, újra Alec kedvese lesz, hogy családjának födelet szerezzon. Közben Angel mégis legyőzi előítéleteit és visszatér Tesshez. De már késő, a lány ismét Alec hálójában van. Ekkor őseinek zabolátlan vére — Tess régi lezüllött lovagi család sarja — fellázad a leányban, aki leszúrja élete és boldogsága megrontóját. A halál előtti boldogságnak néhány idilli szép napja következik ezután, míg Tess üldözőinek kezébe nem kerül. És Angel csak a fegyház tornyára tűzött fekete zásdóról tudja meg, hogy szerelmesét kivégezték. Tess maga a született ártatlanság és tisztaság, az eszményi jóság és szeretet, aki ellen összefog a természet, a vérség, az emberi gonoszság, a társadalmi előítéletek korlátoltsága, sőt a kiszámíthatatlan véletlenek minden álnoksága, hogy behajszolja a bűnbe és a halálba. Soha szinte klasszikus objektivitású remekmű ilyen vérlázító erővel és ilyen kérlelhetetlenül ki nem mutatta az emberi igazságszolgáltatás hiábavalóságát. Anglia puritán olvasóközönsége meg is botránkozott Hardy vakmerőségén, pedig az igazi meglepetés csak ezután következett, öt év múlva megjelent a *Jude the Obscure*, a világirodalom leglesújtóbb hatású regénye, amelyhez képest Strindberg sátni kegyetlensége enyhe limonádé. Hardy ebben a könyvében a test és a lélek ősi élethalálharcát írta meg s közben kérlelhetetlen logikával s szinte a biblia hatalmas lélekzetével leplezte le az egész modern gondolkodás, a szerelmi és a kultúra reménytelen csődjét s a lét roppant céltalanságát.

Ez a két hatalmas regényszimfónia teszi rá a koronát Hardy gazdag szépprózai művére, amelyből még *The Major of Casterbrige* és *The Return*

of the Native emelkedik ki. A Jude volt utolsó regénye. A közönség nem tudta követni a vigasztalan filozófiának ebbe a sötét útvesztőibe és Hardy meghajolt a közönség ítélete előtt. Ezután már csak drámai költeményeket és lírai műveket írt. Még 85 éves korában is kiadott egy verskötetet (Human Shows), amely fényes bizonyítéka annak, hogy angol rimes versben és ritmizált prózában az érzéseknek és indulatoknak legsokrétűbb változatát és legfinomabb változatait is ki lehet fejezni.

Különben ez a csodálatos gazdagságú, ez a változatos hangszerelést és leheletnyi árnyalatok kifejezésére kész költő ott van prózai műveiben is, különösen, ahol a természet és az emberi lélek bámulatos összehangoló* sáról van szó. Csak Shakespeare-nál vannak ilyen tragikus tájak, ahol a boszorkányjárta vadonban ott bujkál már Macbeth egész szörnyű végzete. Megrendítő zene harsog ki Hardy képeiből. A fény remegésének, a szél elnyújtott nyögésének, az éj sejtelmes csöndjének kísértetes hangjai vannak nála. Roppant hangszeren játszik, melynek húrjai a föld szívéből a mennybolt végtelenségéig feszülnek.

Drámai költeményéről, a Dynastsról Arnold Bennet emlékezésében a következőket írta: „Azt hiszem, hogy Hardy egyetlen regénye sem áll Dynasts című drámájával egyenlő rangsorban. Ezt a művet, belső távlatait, erejét, történelmi belátásait, alapvető realizmusát és az emberi dolgokon való mélységes megindulását tekintve semmi az európai irodalomban felül nem múlja. Még Tolsztoj „Háború és békéje“ sem fogható hozzá, bár ez az egyetlen mű, amellyel összehasonlítható. S ha ez az összehasonlítás csakugyan megtörténne, akkor tekintettel messze horizontjaira, sasszemű éleslátására, amellyel a szürke anyaghalmazból az ideális szépség vízióit kiválasztja, Hardynak kellene a pálmát nyújtani.“

Költeményeihez fogható csakugyan nem írtak angolul Milton és Wordsworth óta. Azokkal a vonalakkal, amelyekkel Blake fantasztikus vízióinak adott formát, Hardy a való világ szépségeit ábrázolta. Halálával az angol irodalom legmagasabb polca ürült meg s helyét nem is lehet hirtelen hozzá méltó utóddal betölteni.

KÁLLAY MIKLÓS.

EGY ANGOL KONZERVATÍV ÍRÓ: CHESTERTON.

AZ ANGOL közönségnek van egy sajátos követelménye íróival szemben:

megköveteli, hogy gorombáskodva hízelegjenek neki. Ellentétben a magyar publikummal, mely jobb szereti, ha hízelegve gorombáskodnak vele. A magyarral például így jó beszélni: a magyarság kiválasztott fajta. Csoda, hogy nem játszik főszerepet a világ színjátékában. Igaz, hogy vannak egyes hibái stb. Az angollal viszont így kell beszélni: az angol képmutató, száraz és ostoba. Egy ocsmány náció. Csoda, hogy mégis a legelső a nemzetek között stb. A klasszikus Swift és a romantikus Byron ebben az egyben hasonlatosak voltak: mérhetetlen gorombaságukkal szerezték meg mérhetetlen népszerűségüket.

Ennek a tradícióvá vált angol öntámadásnak Wilde Oszkár találta meg a most már ugyancsak tradícióvá vált formát, a paradoxont. Wilde egykor oly híres paradoxonjai az angol nyárspolgáriság, az angol képmutatás ellen szálltak hadba; céljuk az volt, hogy már a formájuk által is abba az idegállapotba hozzák a jámbor angolt, amikor azt mondja: shocking (borzasztó). Wilde ki akarta ijeszteni a késő Viktória-kor angolját nyugalmából, valami távoli szépség, az esztétikai kultúra romantikus kalandja felé. Wildének azonban meg kellett élnie, hogy egy utána jövő író ellene fordította

gondosan kovácsolt fegyverét, a paradoxont; Bemard Shaw azzal kezdte, hogy még vadabb paradoxonokkal agyonütötte Wildének és korának dilettáns szépségkultuszát és az angol közönség figyelmét a szépségnél is nagyobb dolgokra fordította, a modern társadalom gazdasági problémáira. Wilde a gazdag angol polgárokat azért támadta, mert polgárok, — Shaw pedig (kinek a számára a polgár a legmagasabb ideál) azért, mert gazdagok. Támadta a nagykapitalizmust és következetes támadása szükségképpen a szocializmus táborába vitte.

De valahogy Shawt is az apja ellen lázadó Kronos isten végzete érte el: trónjáról saját gyermeke döntötte le. Akadt egy ember, aki nála is paradoxabb paradoxonokat tudott ontani és még erősebben odamondogatott az angoloknak. Gilbert K. Chesterton első dolga volt, hogy megírta Shaw életrajzát és ebben, tiszteletben tartva mesterének és elődjének puritán egyéniségét és írói művészetét, leszámolt Shaw eszmei mondanivalójával. Az angolnak van egy Shakespeare-től eredő kifejezése: to outherde Herode, Heródesebbnek lenni Heródesnél, — ezt tette Chesterton is: Shawbb volt Shawnál és ezzel ütötte agyon.

Shaw egy életrajzi írásában elmeséli, hogy megvizsgáltatta szemét egy szemorvos barátjával és az konstataulta, hogy Shawnak rossz szeme van: mert teljesen normális, holott az emberiség 90%-ának beteg a szeme. Ezt Shaw nagyszabású, biztató szimbólumnak tekintette: íme, ő az egyetlen helyesen látó, józan ember Angliában, a bolondok régi szigetén, ő az egyetlen, aki látja, hogy a fehér bor nem is fehér, hanem sárga, ő az egyetlen, aki látja, hogy az egész kapitalista angol társadalom, köz- és magánéletben egyaránt, jóhiszeműen hazug konvenciókon épül fel, és alapjai összeomlanak a józan ész világossága előtt.

Chesterton pedig egy fokkal józanabb Shawnál is. ő olyan, mint az a bizonyos korbély, aki egyre később feküdt le és végül már odáig züllött, hogy este kilenckor fekszik le. ő rájött, hogy a józan ész is egy jóhiszeműen hazug konvenció, a 18. századbeli felvilágosodás elavult babonája. Rájött, hogy nagykapitalizmus és szocializmus harca is jóhiszeműen hazug konvenció: mert hiszen egyet akarnak: pénzt. Csak éppen abban nem tudnak megegyezni, hogy kinél legyen a pénz.

Már pedig éppen ez a végső, paradox izzásig feszített józanság, Chesterton szenvedélyes józansága azt tanítja, hogy a mai társadalom hibája nem az, hogy hol van a pénz, hanem hogy egyáltalán a pénz az, melynek a holtilétén fordul meg minden. Chesterton támadása nem a kapitalizmus ellen irányul és nem is a szocializmus ellen, hanem mind a kettő ellen egyszerre: az egész, materialista világnézet, pénzgazdagságon alapuló industrialista társadalmi rend ellen. Ideálja egy oly gazdasági rend, mely önálló kistermelők érdekközösségéből nő ki: az agrárállam; és hiszi, hogy idővel ehhez az ősi mintához fognak visszatérni az angolok, miután a Birodalom-gondolat csődöt mondott. Némi rezignációval bár, de tudomásul veszi, hogy a brit birodalom, így, ahogy most van, a világtörténelem területileg legnagyobb államaként, nem fog tudni fennállani. Feljegyzi most megjelent amerikai beszámolójában, hogy az amerikaiak máris bizonyos lesajnálással beszélnek Angliáról, mint a történelem egy meghatározó maradványáról; ez Chestertonnak a fejébe kergeti a vért, de nem lepi meg; hiszi, hogy a Nagy-Anglia összeomlása egy Boldog-Anglia számára fog helyet adni, az Old Merry England fog feltámadni messze századok felől.

Chesterton természetesen tradicionalista; nem hisz az emberiség fejlődésében, ami Shawnak, Wellsnek és minden nagy nyárspolgámak fő bálványá; szenvedélyes szeretettel csügg a régi korok minden emlékére, mely az örök és szép dolgok illatát árasztja rohanó korunkba. Shaw a józan ész

nevében tiltakozik minden szentimentalizmus, minden romantika ellen. Cézárja ugyan csodálatos romantikus monológot mond el a Nagy Szfinx előtt, de rögtön utána előbujik Kleopátra a szfinx mögül és kijelenti, hogy tévedés az egész: ez nem is a Nagy Szfinx, hanem egy egész kicsi kis mellékszfinx a sivatagban. Chesterton szereti a múltba merengő romantikát és minden romantikás csillogást, éppen a magasabb józan ész nevében. A newyorki Broadway nappalt varázsló villamos reklámét például, melyeket az esztéták hasznosnak, de csúnyának tartanak, ő szépnek, de haszontalannak minősíti: szép, mert romantikus, mert vibráló, tündéri, reggelre eltűnő, kacsalábon forgó kastélyvá varázsolja az üzérkedők nagy Newyorkját; de haszontalan, vagyis azzá fog válni, mihelyt újra józan emberek lesznek a világon, akik nem fogják elhinni, hogy egy rágógumi azért tökéletes, mert a gyáros a villamos plakátokkal erősítgeti tökéletességét.

Tradícióisztelete és romantizmusa természetesen elvezették ahhoz, ami az Örök-romantikus tradícióknak és egyben az örökké tartó rendnek legintaktabb öre korunkban: a katolikus Egyházhoz. Miután műveiben már rég a katolikus világnézet jegyében támadta kortársait, mint eretnekeket, nemrégiben hivatalosan is áttért a katolikus hitre. Chesterton katholicizmusában valóban van valami paradoxonhajhászó és valami igaz van abban, hogy Chesterton talán nem érezte volna szükségét, hogy katolikussá legyen, ha Anglia nem lenne történetesen protestáns. Egy kicsit csakugyan Isten zsonglőrije ő, mint ahogy nem régen megjelent gyönyörű tanulmányában Assisi Szent Ferencet jellemzi; szeret néha a feje tetejére állni Isten nagyobb dicsőségére és ilyenkor gyönyörködik benne, hogy a dolgokat fordítva látja, de ugyanakkor élesebb színekben is. Mégis komoly, átélt, mélységes hit ez: a következetes emberé, aki a paradoxonok útját végigjárta és eljutott az emberi esztől érthetetlenig: az Isten-emberig. A kételkedés, közöny és tagadás jó néhány évszázadja „modern” eszmék, immár ideje az embereknek ráeszmélni, hogy ezek a modernségek már végkép elavultak.

Utolsó könyvében amerikai felolvasó körútjának tapasztalatairól számol be. Azt várnók, hogy a tradicionalista, a földszerető Chesterton csak ellen-szenvvel tud viselkedni Amerika iránt; e helyett egy újabb bukfenced elkezd gyönyörködni Amerikában, igaz, hogy nincs benne sok köszönet. Megtalálja Amerikában is a tradíciók által szépet; a keleti part régi városai-ban, Washingtonban, Bostonban, a 18. század történelmi levegőjét, az amerikai alkotmányban a 19. század fehér idealizmusát; egyúttal konstatálja, hogy mindez már visszahozhataüanul a múlté: a köztársaságot megeremtő felvilágosult demokrácia, az emberi jogok kultusza, Amerikában is haldoklik már a ránehezédő kapitalizmus súlya alatt; legjobb példa erre az alkoholtilalom, a szabadság eszméjének ez a példátlan lábbal tiprása. És ami a számára legfontosabb, Amerikában is megtalálja az általa prófétáit új idők kezdeti jeleit: a primitív ógermán faházak tengerét, melyek egyszerű lakosaikkal külvárosként övezik a felhőkarcolók Newyorkját és fokép a farmokat, a nagy, öntudatra most ébredő parasztságot az Egyesült-Államok közepén, a Middle West síkjain.

Chesterton talán megérdemli a legmodernebb író nevet; ő olyan modern már, hogy elavultnak lát mindent, amit általában modernnek tartanak, a szocializmustól és a nőmozgalomtól kezdve minden társadalmi, szellemi és technikai forradalmat a rádióig és a beszélő filmig és modernnek, jövő-hordozónak tartja mindazt, ami beteg nagyvárosok félműveltségében elavultnak hírlik: a földműves egyszerű életét, a Rend fanatikus tiszteletét és a katolikumot.

ROMÁN VÉLEKEDÉS A KÜLFÖLDI MAGYAR PROPAGANDÁRÓL.

SZÁSZ ZSOMBOR tollából „The Minorities in Roumanian Transyl-Svama“ címmel az idei nyár közepén egy többszáz lap terjedelmű könyv jelent meg Londonban. A román sajtó eleinte az agyonhallgatás álláspontjára helyezkedett e könyvvel szemben. Csak akkor kezdett vele foglalkozni, mikor látta, hogy az angol sajtó behatóbban és sok elismeréssel foglalkozik vele és hogy annak adatai, megállapításai, sőt leleplezései is olyan folyton növekedő hatást gyakorolnak az angol közvélemény egy néhány jelentékenyebb sajtóorgánumára, amelyet nem lehet kedvezőnek mondani arra a politikai rendszerre, mélyet a román kormányzat a maga többmillióra rúgó kisebbségével szemben követ. Első, aki ezt a hatást észrevette és rá a román olvasóközönség figyelmét felhívta, Jorga Miklós volt, akinél az utolsó két évtizedben a román törekvések érdekében hatásosabb és nagyobb terjedelmű irodalmi és tudományos nemzetközi propagandát senki sem folytatott. Lapjának, a „Neamul Românesc“-nek szeptember 30-i számában e könyv hatásáról a következőket írta:

„A minap egy angol nyelven írott könyv jelent meg. Ezt a könyvet mi írjuk úgy, amint választáskor és különböző politikai események alkalmával szoktunk írni. A magyarok csak arról gondoskodtak, hogy azokat angolra lefordítsák. Az az ügyesség, amellyel szomszédaink dolgozni tudnak, hogy számunkra kedveződen atmoszférát teremtsenek, felülmúlhatatlan. „Mit mondanak a románok saját magukról?“ vagy „Kik vezetnek Romániát?“ és sok más egyéb. Joggal mondhatjuk, hogy ők nem csináltak semmit maguktól. Csináltunk mi eleget. Ebből a könyvből az tűnik ki, hogy a mi összes politikusaink tolvajok és analfabéták. Országunk intézményei ázsiaiak stb. A román polgárnak nem szükséges, hogy e könyvet elolvassa. Olvassa el csak a román lapokat, mert e könyv tartalmát azokból másolták le. Ez anyagot használják fel ellenségeink, hogy minket a világ előtt befeketítsenek. Ezt sikerrel is csinálják, mert könnyű védekezni mások vádjai ellen, de nagyon nehéz magadat saját vádjaiddal szemben megvédelmezni. Ez a könyv sok hívet fog magának hódítani. Olvasói közül vajjon hánynak lesz alkalma, hogy országunkat meglátogassa és meggyőződjék, hogy mi, bár semmiségeket beszélünk, de mégis munkát végzünk. Ez a könyv nagyon sok kárt fog tenni nekünk — pedig mi írjuk saját magunk ellen.“

Nyolc nappal később a jelenlegi román igazságügyminiszternek, Stelian Popescunak lapja, az „Universul“ foglalkozott azzal a hatással, amelyet ez a könyv román felfogás szerint az angol közvéleményre tett.

„Közelebről ismét nyilvánossá lett egyike azoknak az eszközöknek, amelyeket ellenségeink gyakorlatba vettek, hogy más színben mutassanak be a világnak, mint aminők valóban vagyunk. Új módszer ez, amely a nélkül, hogy az eredetiséget nélkülöznék, nem kevésbé van hivatva, hogy szaporítsa a Románia terhére írt embertelenségeket. Ez eljárásban van valami még új, amelynek megismerése főként az abból folyó tanulságok szempontjából érdekes. Állapítsuk meg, hogy ez új módszer atyasága Magyarországré. Az angol és amerikai lapok szerkesztőségeit utóbbi időben elárasztották egy angol nyelvű irat példányaival, amelynek tendenciája: bemutatni „Romániát a románok ítéletében.*“ Valaki összegyűjtötte mindazt, ami hírlapi polémiáinkban kiéleződött és aztán abból az anyagból alkotta meg könyvét. Ily módon kétségtelenül egy egészen különös anyag gyűlt össze, amelynek a mesterséges csoportosítás, a felsorolt tulajdonnevek, a forrás megnevezése nagyon fontos jelentőséget adnak. Ránk nézve, kik tisztában vagyunk az összegyűjtött anyag értékével, a munka bizonyára jelentőség nélkül való. Másként van ez a külföldiekkel, akik nem ismerősök a mi viszonyainkkal. Ha egy kissé beleéljük magunkat abba, hogy a külföld miként gondolkozik rólunk, főként belső politikai életünket illetőleg, megértjük, hogy Románia ki van téve annak, hogy azokat úgy lássa, mint azt perfidül ez a könyv beállította.“

Egy másik román miniszternek, Lupunak lapja, az „Aurora“ október 16-i számában „Magyarország propagandája“ cím alatt a következőképpen ír:

„Minden román, aki mostanában megfordult Genfben és Párizsban, tapasztalta, hogy mély benyomást keltett az a rendszeres, céltudatos, helyesen és csodálatos lélektani ismerettel vezetett munkásság, amelyet a Budapesten szervezett propaganda-irodának lehet köszönni. Úgy Genfben és Párizsban, mint egyebütt érezni lehetett e propagandának direkt hatását. Ez a propaganda veszedelmessé válhatik, mert Budapestnek sikerült máris a helyzetet teljesen a románok kárára változtatni. Irányvonala ennek a tevékenységnek az, hogy egyrészt a világgal megismertesse a magyar élet művelt voltát, másrészt pedig a románokról kedvezőtlen híreket terjesszen. Budapest ezt az akciót nem lármával folytatja, hanem csendesen terjeszkedve, de úgy, hogy elérjen a világ minden részébe és úgy, hogy senki se legyen látható mögötte és így érte senkit se lehessen felelősségre vonni.“

Mehedinti, volt közoktatásügyi miniszter pedig a „Cuvântul“ október 17-i számában rámutat arra a megváltozott európai közfelfogásra, amely a magyar propaganda számára a talajt oly kedvezővé és e propagandát várható hatásaiban Romániára nézve valóban veszedelmessé is teszi.

„Még tíz év sem telt el — írja Mehedinti — a versailles-i fegyverszünet megkötése óta és Európa lelki arculata egészen megváltozott. Ki hitte volna a háború folyamán, hogy Gladstone fia már 1927-ben bolgárbarát beszédet fog mondani Szófia egyik balkonjáról? Ki hitte volna, hogy egy angol lord, Rothermere olyan heves agitációt fog kifejteni Magyarország érdekében? Hiszen igaz: ma már nagyon messze vagyunk azoktól az évektől, amikor az antant hatalmak lázas sietséggel könyörögtek azért, hogy Románia szintén vegye ki a maga részét a háborús áldozathozatalból.“

Bizonyára megokolatlanul nagy optimizmus, sőt naivítás lenne részünkről, ha e nyilatkozatok tartalmát, amelyeknek számát még szaporíthatnók, tökéletes igazságnak véve, elhinnők, hogy a külföldi magyar propaganda-tevékenység oly kitűnően van szervezve és olyan nagyhatású a nyugati nemzetek közvéleményének felvilágosításában, mint az idézett román hírlapi nyilatkozatok feltűntetik. Leszámítva minden túlzást, annyi mégis megfelel az igazságnak, hogy annak a nyolcéves propaganda-tevékenységnek, amelyet a „magyar kérdés“ érdekében külföldön folytattunk, tényleg volt eléggé jelentékeny sikere. És ha vizsgálódásaink tárgyává tesszük azt a hatást, amelyet e tevékenység egyrészt az európai közvéleményre, másrészt ellenségeinkre gyakorolt, igen értékes tanulságokat és útmutatásokat vonhatunk le arra vonatkozóan, hogy miként tehetnők a magyar társadalom ezirányú tevékenységét mentül hatásosabbá és eredményesebbé?

Annak a propaganda-tevékenységnek, amelyet a „magyar kérdés“ érdekében makacs kitartással tartozunk folytatni, kétféle módszere van éppen úgy, mint a hadviselésnek: védekező és támadó. Ha megvizsgáljuk nyolcéves ilyen irányú tevékenységünket, megállapíthatjuk, hogy e tevékenységünk kizárólagosan védekező volt. Elsősorban is azt akartuk bizonyítani, hogy minket a háborús felelősség nem terhelhet, mert mi a háborút nem akartuk. Jellemző nemzeti hiúságunkra, hogy mindenféle módon igyekeztünk a háborús felelősséget magunkról elhárítani, de nem volt erkölcsi bátorságunk nyíltan és őszintén bevallani, hogy nekünk a monarchia külpolitikájára alig volt befolyásunk, abban pedig szavunk sem lehetett, hogy a bécsi császári akarat háborúra határozza-e el magát, vagy nem? E háborúért a monarchia egyetlen népe sem tehető felelőssé, mert ez a monarchia nem az őt alkotó nemzeteké és népeké volt, hanem a Habsburg-udvaré. Csak névleg volt „osztrák-magyar monarchia“, a valóságban

„Habsburg-monarchia“. Azután azt igyekeztünk bebizonyítani, hogy nem igaz az a vád sem, mintha mi magyarok nemzetiségeinket oly brutális módon elnyomtuk volna, mint azt rólunk ellenségeink egy, az igazságot elferdítő hazug és rágalmazó propaganda segítségével elhitetni igyekeztek.

E védekezésünket aztán kiegészítettük azokkal a panaszokkal, amelyek egyenes következményei voltak a trianoni békeszerződés ránk nézve káros következményeinek. Felsoroltuk elveszített természeti kincseinket, anyagi erőforrásainkat és igyekeztünk bebizonyítani, hogy a veszteségek lehetlenné tették számunkra, hogy csonka mivoltunkban mint önálló állam és nemzet megélhessünk. Anyagi veszteségeink lajstromát kiegészítettük azoknak a károknak felsorolásával is, amelyek legdrágább javunkat, nemzeti kultúránkat érték. Elpanaszoltuk azokat a szenvedéseket és brutális üldözéseket, amelyeket cseh, szerb és román uralom alá került magyar testvéreink kénytelenek elviselni.

Szász Zsombor „The Minorities in Roumanian Transylvania“ című könyvében az eddig alkalmazott defenzív módszer helyett a támadó — az offenzív — taktikát igyekezett alkalmazni azon hallgatólagos tételének bizonyítására, hogy a párizsi békék diktálói helyrehozhatatlanul tévedtek, mikor a magasabb történelmi, jogi, politikai és kulturális közéletet élő Erdélyt annak a Romániának uralma alá helyezték, amely a most felsorolt követelményeket tekintve, sokkal alacsonyabb színvonalon áll, mint állott Erdély s amely saját bevallása szerint is képtelen belátható időn belül erre a magasabb közéleti színvonalra emelkedni.

Támadó taktikájának fegyvereit Szász Zsombor pontosan idézett és kritikailag megrostált román forrásokból vette. Azok az ítéletek is, amelyeket forrásainak felhasználásával megfogalmazott, tulajdonképpen a románoknak önmaguktól megalkotott ítéletei. Az esetleg vitatkozó románok ennél fogva abba a kellemetlen helyzetbe kerülnek, hogy saját vádjaik ellen kénytelenek önmagukat védelmezni. Szász Zsombor céljából kitűzött feladatát nemcsak nem oldhatta volna meg, hanem meg sem kísérelhette volna, ha valaki mind azt, — mint az „Universul“ írja — amit a románok önmagukról írtak, össze nem gyűjtötte volna.

Az idézett román megállapításokból értékesítés végett egy másik útbaigazítást is levonhatunk: A sikeres és valóban hatásos nemzetközi propagandának első feltétele; ellenségeinknek mentül alaposabb és részletesebb ismerete. Ha nem ismerjük a csehek, a szerbek és a románok közéletének összes nyilvánulatait, nem állhatunk egyenlő erejű ellenfélként velük szembe, ők nagyon jól ismernek minket hibáinkkal és erényeinkkel egyetemben s azért érzik magukat velünk szemben előnyösebb helyzetben levőknek a vitatkozás minden egyes esetében.

A mi eddigi propaganda-tevékenységeinknek legnagyobb gyengesége éppen ezirányú ismereteink hiányossága volt. Fokozta ezt az is, hogy idegen uralom alatt szenvedő magyar testvéreinknek sem ismerjük kellő alaposággal többségi államukban elfoglalt kisebbségi helyzetét. Politikusaink és jogászaink közül többen foglalkoztak ugyan a kisebbségi kérdéssel, de a kisebbségek reális helyzetének ismerete nélkül a priori megkonstruált elméleti feltevésekre és megállapításokra támaszkodva. A valóság tényeit nem ismerve, légtüres térben mozogtak a nélkül, hogy szükségét is érezték volna a valóság ismeretének.

Igazságtalanság volna ezt szigorú ítélet tárgyává tenni, mert az a nagy katasztrófa, amely 1918/19-ben szétverte a magyar állam egységét, nemcsak a magyar értelmiség egészét, hanem a nemzet legjobbait is teljesen készületlenül találta azokat a súlyos feladatokat illetően, amelyek e nagy összeomlásnak következményei lettek. Az integer Magyarország

államférfiú és kormányzói nem ismerték a nemzetiségi kérdést és ma utólagosan sem akarják politikusaink, s velük együtt a közvélemény hangadóí belátni, hogy integritásunk elvesztésének legfőbb okozója a nem-, vagy a szándékosan félreismert nemzetiségi kérdés volt. A nemzetiségi kérdést Csonka-Magyarország állami és politikai életében a kisebbségi kérdés váltotta fel. Ennek állandó tanulmánya és ismerete nélkül a mai Magyarország közéletében komoly politikai szerepet nem játszhatik senki. Helyes és célravezető magyar politika e kérdés ismerete nélkül éppen úgy lehetetlenség, mint eredményes külföldi propaganda-tevékenység.

JANCSÓ BENEDEK.

„AZ OLASZ FORRADALMI GÁRDA.“

EZZEL az egy mondattal jellemezte Mussolini a fasiszta milíciát. Forradalmi gárdistáknak nevezte a fekete ingeseket, akik fegyveres kezüket állandóan a nemzeti élet ütőerén tartják. Tökéletesen újszerű intézmény, új emberekkel és teljesen új célkitűzésekkel. Első pillantásra lehetetlen észre nem venni a középkori olasz világ condottieri szabad csapataihoz való hasonlatosságot, ez a látszólagos hasonlatosság azonban inkább, sőt talán csakis a külsőségekben jelentkezik. A faszizmus első condottieri csapatai csak a harci erényeit és mozgalmas emlékeit idézték fel a régi condottieri világnak. Amannak önző, egyéni vállalkozásait emitt hi^ba keressük. A régi világ alapjában erkölcstelen és sokszor kíméletlenül erőszakos lovagjait felváltották a nemzeti biztonság állandóságáért aggódó önkéntes csapatoknak az egységes Olaszország védelmére felesküdtöt hazafias légiói.

1922 októberében több mint 40.000 fekete inges özönlött el Róma utcáit. Mint minden forradalomnál, itt is félő volt, hogy ez a fanatizált tömeg nem tudja majd magának s az országnak biztosítani a békés polgári életbe való nyugodt átmenetet. Ez volt a faszizmusnak talán egyik legnagyobb problémája. Az állam tekintélyének megóvását nem lehetett figyelmen kívül hagyni. A kérdés sikeres megoldását csak egy úton lehetett biztosítani: a legitimizálással. A forradalmi hadsereg egyik napról a másikra a fasiszta állam politikai gárdájává alakult át s ezzel útját egyengette a belpolitika élet nyugodt kialakulásának.

Amikor a faszizmus hatalomra jutott, az államkassza üres volt.. Az állam pénzügyi ereje, hitele teljesen kimerült. A bolsevizmussal kacérkodó parlamenti élet üres és felelőtlen demagógiája megingatta az állami pénzügy iránti közbizalmat. A kereskedelmi és idegenforgalom biztonságáért senki sem szavatolt már. Csak természetes, hogy a reformok során éppen a lezüllött közszoigálalati ágak területét hívta életre az új rezsim. így legelőször is a posta és a vasút kerültek sorra. Itt uralkodott a legnagyobb anarchia. Ez a postai és vasúti szolgálat ma is egyik legfontosabb fasiszta teendő, amely egyúttal tehermentesíti a hadsereg költséges alakulatait ezen feladat ellátása alól.

A fekete ingesek korszerinti megoszlása a 17 és 50 életév között mozog. A 16 zónára osztott Olaszország jelenleg 16 fasiszta légiójában mégis túlnyomókig fiatalembereket találunk. Maguk a tisztok és tábornokok is igen fiatalok. Egy-egy légió élén áll egy konzul, akinek a hatásköre körülbelül egyenlő egy hadseregbeli ezred parancsnokságával. A légiók viszont 5, illetve 6 zászlóaljra tagozódnak, ezek viszont századokra és szakaszokra. Az első beöltözés az állam költségére történik. Egy nadrág, kabát, lábszárvédő és a jól ismert fekete fez mindössze az állami hozzájárulás, az összes többi felszerelésről, sőt magáról az ellátásról is a legionista maga tartozik

gondoskodni. Csak azon esetben térítik meg részére az ellátás költségeit, ha polgári foglalkozásától távol látja el a szolgálatát, vagy ha lakóhelyét huzamosabb időre kénytelen elhagyni.

A tisztek közül fizetést csak azok kapnak, akik a magasabb parancsnokságok (konzulok) mellett teljesítenek állandó szolgálatot. Ez a díjazás azonban lényegesen alatta marad egy hasonrangú hadseregbeli tiszt illetményének. Az egyes légiók kádereiről szigorú statisztikát vezetnek. És bizonyos időszakonként alaposan megrostálják az egyes alakulatokat az esetlegesen oda nem való elemektől. A katonai kiképzés tökéletesítése céljából egymást érik a hadgyakorlatok, sőt nem egyszer a nagyszabású manőverek is, amelyek közül messze híres volt a bolognai próbamozgósítás és a legutóbbi umbriai nagy hadgyakorlat, amelyen Mussolini jelenlétében maga Bazan tábornok, az összes fasiszta alakulatok vezérkari főnöke látta el a főhadvezéri tiszteket.

A gyarmatok fasiszta káderei ma még kezdetlegesek. Egyedül a lybiai légió, amely Cyrenaicában székel, érdemel külön megemlítést. Itt körülbelül 5.000 fasiszta teljesít állandó szolgálatot nem egyszer súlyos kimenetelű guerilla harcok közepén.

Igen nagy jelentőséget tulajdonítanak azonban az ifjúsági szervezetek kiépítésének. Az úgynevezett balila formációk ma már tökéletesebben működnek, mint a középiskolás alakulatok. Itt az egész fiatal baliláknál is a sport és testi kultúra fejlesztésén van a hangsúly. Általában a fasiszta milícia ma — azt lehet mondani — vezet a sport terén. Majdnem minden sportmozgalomnak éltető eleme és az olimpiai játékok kultuszának egyik legcéltudatosabb istápolója. Ennek élénk tanujele, hogy míg Olaszország eddig a sport terén alig tudott valamelyest is csak nevezetes sporteredményt felmutatni, pár év óta a fasiszta sportkultusz félreismerhetetlen következményeképpen majdnem minden téren elviszi a pálmát.

A különböző népjóléti, szociális, jótékonyági akciók egészítik ki végül ennek a forradalmi gárdának munkaprogramját, amely nemcsak a célkitűzésekben, de az eredményekben is gazdag.

Alapjában véve egy igen nagyrahatott, érdekes intézmény, amelynek jövője szorosan összefügg Olaszország helyzetével. Ma kétségkívül jelentős tényező az olasz nemzeti közéletben, ahol egyúttal a harci erények ápolásának is egyik leghivatottabb szószólója.

Mussolini szerint Napóleon sírja a párizsi Panteonban a francia gényűz egyik leghatalmasabb élesztője. Amint a franciáknak, az olaszoknak is szükségük van erre a harci szellemre. Ami a Szajna mellett a halott császár, itt a Tiberis partján az élő légiók fekete hada. Jelenleg belőlük táplálkozik Romulus és Remus nemzete.

CZAKÓ ISTVÁN.

A FRANCIA MEZŐGAZDASÁG VÁLSÁGA.

APÁRIZSI REVUE HEBDOMADAIRE legutóbbi decemberi számában egy neves gazdasági szakember, André Pavie, a francia mezőgazdaság válságával foglalkozik.

A francia mezőgazdaság — úgymond — már régóta válságos korszakba jutott, melynek igen súlyos gazdasági s társadalmi következményei lehetnek. Meg kéű vizsgálni e válság okait s az orvoslás lehető módjait, melyek ha nem is teljes gyógyuláshoz, de legalább is enyhüléshez vezethetnek.

1926-ban, a frank legnagyobb elértéktelenedése korában, egyúttal a mezőgazdasági termékek ára is legmagasabbra emelkedett. Az árak már a következő ősszel csökkentek, de még nem volt szó krízisről. Ez időtől kezdve a

mezőgazdasági termékek ára szüntelenül esett, holott mindazok a cikkek, melyeket a mezőgazdának készpénzzel kellett vásárolnia üzeme és családja fenntartására, vagy változatlanok maradtak vagy emelkedtek. Sem a gépek, sem az eszközök ára, sem a kovácsok, sem a kőművesek, ácsok, fedőmunkások bére nem csökkent. Az egyre csökkenő számú gazdasági munkások és alkalmazottak bére is változatlan maradt. Mindemellett 1927-ben az adók is emelkedtek, a bérlők új bértételei pedig az 1927 június 9-i törvénycikk értelmében lehetővé vált szerződés-revíziók következtében, szintén súlyosabbakká váltak. Ekkor már nyilvánvalóvá vált, hogy a mezőgazda helyzete nem oly rózsás, amint azt sokan feltüntetni igyekeztek.

A búza ára, amely 1926 januárjában 130 frank volt, májusban 145-re, augusztusban 246-ra emelkedett. Majd fokozatosan leszállt 1926 novemberében 240 frankra, 1927 júliusában 175-re s szeptemberben 130-ra. Ez idő alatt (míg a búza 175-ről 130-ra csökkent) a frank csaknem teljesen stabil állapotban maradt.

Egy év óta az élő marha ára is mintegy 40—50%-kal, tehát a gabonáénál rohamosabban, esett. (Megjegyzendő, hogy titokzatos módon csak az élő marha ára esett, míg a mézszárszéki árak nem követték ez irányzatot.) Ennek oka talán az elég jelentékeny behozatalban is rejlett. Franciaország csak 1926-ban 1,250.000 birkát importált. Mindamellett a nemzeti állattenyésztés védelmére kétízben is emelték a behozatali vámokat, valamint megötszörözték a behozatali barmok állategészségügyi vizsgálatának díját. Így azután 1927-ben a behozatali szám mégis csak elég jelentékenyen csökkent. Tehát nem a behozatal volt az, ami a helyzetet válságossá tette. Sőt az árcsökkenés oka inkább az volt, hogy a francia mezőgazdaság részére a kiviteli piacok (a belga és spanyol főként) zárva maradtak a nyájakban pusztító száj- és körömfájás ragályától való félelem miatt. Anglia, melyet a háború előtt bőven látott el hússal, Németország és Argentína felé fordult. Németország, mely állatállományát a háború óta jobban helyreállította, mint maguk a franciák, bőségesen ellátja önmagát. Mivel a francia belső fogyasztás képtelen a hústermelés elfogyasztására, okvetlenül új piacokat kell keresnie.

Mivel a tenyésztők legnagyobb része állatállományába kölcsöntőkéket fektetett be, így az áresés, valamint piachiány következtében nemcsak a remélt jogos haszon maradt el, hanem a kamat- és amortizációfizetés kötelezettségei következtében érzékeny károsodás is állott elő.

A mezőgazdasági válság az egész nemzet gazdasági életét súlyosan érinti. Mindenekelőtt a földművelés sorvadása által a többi termelési ág is elveszti piacának egy jelentékeny részét. A termelés egyensúlyának nagy veszélyére a vidék egyre elnéptelenedik s egyre több terület marad paragon. Már is mennyi elsőrendű termőföld változott át rétté és legelővé! 1913-ban Franciaországnak 6,542.230 hektár búzatermőföldje volt. Tavaly, a visszaszerzett Elzász-Lotharingiát is hozzá számítva, mindössze 5,446.050 hektár volt, míg az idén csak 5,368.970. E föld az idén 77 millió mázsa búzát termelt, vagyis 10 millióval kevesebbet, mint a fogyasztás szükséglete.

Ez a válság társadalmilag, vagy ha úgy tetszik, politikailag is igen aggasztó. Az elégedetlen földműves, aki mindenért a kormányt teszi felelőssé, alkalomadtán könnyen a kormány ellen, a szocialistákra s kommunistákra fog szavazni.

Milyen orvoslás lehetséges mindez ellen? veti fel a kérdést a francia író. Elsősorban a behozatali vámok emelésével akarja védeni a hazai termelés érdekeit a külföldi konkurrenca ellen, az alsóbb őrléstermékeknek a búzalisztbe való keverésének csökkentése, az állatkivitel szabaddá tétele, ha a belső piac felvevőképessége elégtelen: ez volna az első, de csak ideiglenes, éppen nem tartós orvoslás. A gyökeres orvoslás abban állana, hogy a föld-

nek műveletlenül hagyása s a földművelési szak elnéptelenedése meggátol-
tassék. E végből a földművelést előnyös, jövedelmező foglalkozássá kell
tenni. Erre pedig egyetlen eszköz a többtermelés, amit viszont csak a trágyázás
intenzívebbé tételével, a vetőmagvak megválogatásával, a tökéletesített ter-
melési s művelési módszerek népszerűsítésével, a kártékony és élősdri rovarok
s növények elleni küzdelem fokozásával érhetni el.

Fontos az is, hogy a földművelők szükségleteik szerint egy gépiesen
mgszervezett hitelforrás felett rendelkezzenek. A bankok csak rövid határ-
időre kölcsönöznek, holott a lassú hozadékú mezőgazdaságnak hosszú
lejáratú kölcsönökre van szüksége. A mezőgazdasági hitelt minden formájá-
ban meg kell szervezni s kiépíteni.

A kincstári terheket is méltányosan s a mezőgazdák igazi helyzetének
tekintetbevételével kell kivetni. E végből a helyzetet alapos vizsgálat alá
kell vetni. A legutolsó ily hivatalos helyzettanulmány 1892-ben történt.

Ezek volnának a fő orvosszerek s a francia mezőgazdaság sorsa ezek
alkalmazásának gyorsaságától s a végrehajtás energiájától függ.

Amiből látható, hogy a magyar mezőgazdasági termelés nehézségei,
nagy többségükben, éppenséggel nem magyar specialitást alkotnak, bár
az is bizonyos, hogy a hazai bajok az egész nemzetestre nézve sokkal fon-
tosabb jelenséget képeznek, semmint a francia mezőgazdasági bajok Francia-
országra, melynek a mienknél sokkal nagyobb ipari termelése van.

SAJTÓ ÉS ISKOLA.

AZ, AKI az elmúlt hetekben nem kísérte figyelemmel a hírlapokat, de
véletlenül tudja, mily küzdelembe s gyakran mily meddő küzdelembe
kerül napisajtónk hasábjain az oktatás vagy az oktatás munkásainak érdekeit
általános szempontokból megvitató cikkek teret szerezni, csodálkozni
fog, ha most azt hallja, hogy tekintélyes lapok nap-nap után többhasábjnyi
terjedelemben foglalkoztak egy fővárosi iskola tanártestületi intézkedésével.
Rögtön megnyugtathatjuk: ezúttal is olyan iskolai ügyről van szó, amelynek
a sajtó mégis mintha különösebb figyelmet szokott volna szentelni. Igaz-
gatóknak és tanároknak ma már szinte számítaniok kell arra, hogy diák-
fegyelmi ügyekben a legnagyobb lelkiismeretességgel és körültekintéssel
hozott döntéseiket is megfellebbezi valaki a rosszabbul értesült közvéle-
ményhez. S azt is elégszer tapasztalhatták, hogy az 'újságba kerülés'*
ebben a vonatkozásban számukra a legjobb esetben is vállveregető kiocta-
tást jelent, ha ugyan nem vádat vagy — viszonyvadat, emberi gyöngeségeik
rosszindulatú leleplezését, hivatásos munkájuk és magánéletük kipellen-
gerezését, gúnyt és gáncsot. Nem akarunk azoknak adni igazat, akik az
iskola illetén gyakori megtámadását úgy szokták magyarázni, hogy egyik-
másik hírlapírónak talán kellemetlen emlékei vannak az iskolai fegyelem és
tanári ellenőrzés végletekig nem lazítható kötelékeiről. Ellenkezőleg: éppen
azért, mert feltesszük, hogy a sajtót az emberiség szempontjai vezetik,
amikor rendszerint a tanuló oldalán áll a tanárral szemben, óhajtunk kifeje-
zést adni kétségünknek: vajjon igazi, minden emberi szempontot mérlegelő
emberiség-e az, amely ilyen esetekben a közvéleményt szembeállítja az
iskolával?

Az ügyel magával, amelyre céloztunk, foglalkozni nem kívánunk.
Tudjuk, hogy az ítéletet hozó testület esküt tett emberekből áll: emberekből,
akik tévedhetnek s ezért határozataik felettes hatóságaikhoz megfelleb-
bezhető, de tanáreberekből, akikről a köteles jöhiszeműségen kívül
még két dolog eleve föltételezhető: a gyermekek dolgaiban hivatásukhoz

ülő hozzáértés, tanítványaik minden ügyében a szülőkével versenyző, sőt annál tárgyilagosabb, aggodalmas lelkiismeretesség. Hogy ennyit feltételezzünk róluk, olyan kötelességünk, amellyel elemi emberi jogokat ismerünk el. De ne is beszéljünk jogról. Egyszerűen mint távolabb állók nem tartjuk magunkat illetékeseknek felülvizsgálni egy olyan testület határozatát, amely jobban tudhatja, kiről ítélt, mert egész működését életfeladatként a gyermekekkel való foglalkozásnak szenteli s mert soraiban többen ültek, akik magával a 'vádlottal' is mint nevelők foglalkoztak. Mi tudjuk azt, hogy ilyen természetű tájékozottságot: a tanár tapasztalatát, tanultságát, gyakorlatát, amelyhez hozzá jó az is, hogy egy tanártestület, tagjainak természetesen különböző gondolkodása szerint, minden adott esetet minden lehető oldalról megvizsgálhat, nem pótolhatná az sem, ha egyforma fürgeséggel interjúvolnánk meg igazgatót és szülőket, tanárt és tanulót. Előttünk gyermekeink nevelésének ügye olyan szent, hogy azok kényes munkáját, akikre őket reábíztuk, a netalán jogos kritika szavával is csak szakemberek előtt, szakfolyóiratban mecsak illetni, és félnénk nagy nyűvánosság előtt a tanári tekintélynek s ami ennél több: az iskolának rovására stílusgyakorlat tárgyává tenni olyan ügyet, amelyet tapasztalataink szerint az iskola, éppen a tanuló érdekében, mindig a legnagyobb tapintattal kezel.

Ezek a mi aggodalmaink. De miért nem szoktak mindettől a napilapok cikkírói visszariadni? Miért nem veszik figyelembe, amikre itt céloztunk: egy általánosabb, a közösség és az egyén, iskola, tanár és tanuló érdekeit egyformán ápoló emberiség tekinteteit? Nézetünk szerint minden olyan állásfoglalás, amely erre a magaslatra felemelkedni nem tud, inkább mondható elsietve és felületesen érzelőnek, mint humánusnak. Nyütan merünk ilyen esetben a hírlapíró-szentszimentalizmus tekintélyromboló hatásáról beszélni, és fölvetni a kérdést: van-e ez ellen segítség? Aki ismeri az újságolvasás lélektanát, nagyon jól tudja, hogy a helyreigazítás kötelezettsége korántsem orvosság, különösen itt nem, ahol az érzelő hangulat-keltésben rejtőzhetik a leggonoszabb hamisság. Nem ügyelhetnének maguk a hírlapok és az újságírótestületek arra, hogy a sajtónak és az iskolának egymáshoz való viszonya a régi 'tanbetyár'-stílus édeskésre modernizált, mérgezett-törös módszerei helyett egy szebb és meggondoltabb emberiség elvei szerint alakuljon? Nincs-e testületi lelkiismeret, amely az iskolai szenzációra vadászó riportert és hírlapját a hivatlanul illetéktelen és káros bíraskodásért felelősségre vonja? És végül nem képzelhető-e a sajtótörvénynek olyan novelláris kiegészítése, amely bizonyos fokig óvatossá tehetné az iskola erkölcsi hiteit akaratlanul is rontó újságcikkírókat? Korunk sajtójának számtalan kinövése van. Egyre kívántunk itt rávüágítani.

Q.

A PUSZTULÓ HEGYALJA.

AZ EGYIK hegyaljai városka templomában ülök. Most vonulnak be az iskolás gyermekek rongyos ruhában, kopogó csizmában, egyik-másik meztelen lábszárral és kiszakadt cipőben, a hideg kövön. Arcuk hamuszínű, vérszegény, ijedt szemükben nyoma sincs az egészséges pajkosságnak, kényszereden közömbösséggel nézik a színes ablakon át beszűrődő ködös téli világosságot. Ilyen rongyos, sápadt, elhagyatott gyermekei Magyarországnak a Hegyalja apró városai: a 3—5 ezer lakosú Szántó, Tállya, Mád, Tarcál, Tokaj, Tolcsva. Dideregve kuporodnak meg egymás mellett ebben a rideg világban a szőlőtermő hegyek alján, s színes, dalos múltjuk után fásultan tengetik a szürke jelent, várják a reménytelen jövőt.

Az abaújmegyei Szántón vagyunk, a hegyaljai borkereskedelemnek Újhely után legfontosabb piacán. Tipikus hegyaljai fészek, mely letört dzsentrijével, elvágódó értelmiségével, tengődő polgárságával és sok, nagyon sok nyomorgó, szebb jövőbe elindult szegényével a fájó elhagyott-tág szomorú társadalmi képét tárja elénk.

Micsoda világ ez, amibe itt máról-holnapra belecseppentünk? Mi lett a magyarból, ha még az italt sem kívánja? Alig csurran a hegyekből a nedű, s még ennek a kevésnek sincs vevője. Fogy, koldusodik szőlősgazda, szőlőmunkás egyaránt. Pedig milyen hajrás, kemény derekú magyarság lakott itt valamikor. Ide telepítették az első Árpádok az Aba nemzetség embereit, az Abaúj megyén rézsút átvonuló gyepük székelő határait.

A legrégebb kőkortól a bronzkoron át állandóan sűrűn lakott helyen telepedtek le itt ezek a besenyő-székelők. A Szántó melletti fennsík: valószínű kiaknázatlan múzeum. A felsődobszi földvár leletei a British- és Magyar Nemzeti Múzeum kincsei. A büdi boszorkányok vára, az úgynevezett leányvár — észak felől nézve méreteiben lenyűgöző két földbástya — még teljesen kikutatlan. A három perei és a két baksi halom szintén még fölbontatlan síremlékek.

A Hegyalján véget ér az Alföld történelemnélkülisége. A folyton fíjdogáló, hideg kassai szél elhozta ide a történelem levegőjét. Igazi virágkora a török világban volt. Ezek a határvárosok úgy ahogy megvédték magukat a portyázó török ellen, viszont a német a török szomszédság miatt non igen mert ide sokat ellátogatni. Az új hit prédikátorai valószínű kultúrétet teremtettek, az úgynevezett hegyaljai zendülés pedig országos emlékü mozgalom maradt. Rákóczi gazdasági udvarában, lógó bajszi, ráncos arcú, viharvert vén hajdúk sorakoztatták a magyar és orosz jobbagyokat a kék-piros lobogó alá. A híres szánti csizmadiák szögelték azokat a piros csizmákat, amelyek nyomát azután az idők szomorúra fordulásakor zöld erdők harmatával együtt hóval lepte be a tél.

A vidéket a régi szőlőkultúra jellemzi. Amennyire régi feljegyzéseink visszaemlékeznek — a 13. századig — már itt fejlett szőlőkultúra van, a grádicsok valószínű dklopi építmények, mai munkás nem vállalná köveit egymásra rakni. Akkor még igazán szerethette, nemcsak kóstolgatta a magyar a bort, mert ahol csak a legkisebb humusz is mutatkozik, mindenütt szőlők voltak. A filoxera pusztítása óta a szőlőterületeknek kétharmada még mindig parlag. Persze a régi magyar szőlő telepítése és munkálása nem volt olyan nehéz, mint a mostanié.

Minden szőlővárosnak folyton fluktuáló, változó a lakossága, amit a borkonjunktúra befolyásol. E mellett a változó földesurak is folyton új népet hoztak magukkal. A magyar rétegre letelepültek Brankovics szerbjei, Zápolya! tótjai, Rákóczi ruténjei, Trautson herceg németjei, s egy-egy csapatot, többnyire egy-egy mellékutcát, mind itthagytak. A mellett a kisebb szőlőbirtokosok az ország minden részén szétszórt birtokaikról idehordott időszaki munkásaik ügyesebbjét itt hagyták vincelléreknek, akik azután végleg ittmaradtak. Ez az össze-visszakeveredés szülte a mai faji jelleg nélküli népet. Legnagyobb része földművelő féliparos, házzal és kis szőlővel, vagy szőlőmunkás, aki nyáron arató, őszzel szüreti munkás, télen iparos, tavasszal pedig elmege közmunkába.

Kisipara elég fejlett, ipartestületének 300 Szántón lakó képesített iparos tagja van. Legtöbb a csizmadiák. Társulatuknak 120 bejegyzett tagja van, akik önkéntesen rendes céhfegyelemben élnek. Ha a vásáron szerzett Szánti csizmával valamelyik gazduram nincs megelégedve, nem a bírósághoz fordul, hanem az atyamesterhez, aki kéréssel rendelést csinál. Ha valami sürgős megbeszélés végett a társulatot össze kell hívni, az atya-

mester kiveszi a céhládából a „jel“-et, ebbe beleteszi az értesítést, átküldi helyetteséhez, a jel azután az előírt sorrendben a legegyszerűbb posta útján végigjárja az összes céhtagokat, s néhány órán belül együtt van a közgyűlés.

Ez a kettő fontos itt, a bor és a csizma. Mind a kettőnek vásárló közönsége csökken. Pedig borát nem kell dicsérni, csizmája pedig az a tímár-bórból készült, tartós parasztcizma, a mi a vásárok kedvenc portékája. Ezek mellett elég élénk a régi, kipróbált kereskedői kar forgalma.

A férfimunkás szőlőnapszáma két pengő. Elég kevés, főként ha figyelembe vesszük, hogy a munkaalkalom teljesen az időjárástól függ. Alikor e cikk íródik, a hideg télben a tojás darabja itt 40 fillér, tehát egy férfi egész napi munkájának értéke ma öt darab tojás. De ezt sem szívesen adják meg a termelők, hisz még így sem érdemes a szőlőt megdolgoztatni. Mindehhez még nem is szeretik a gyengébb szervezetű helybeli munkást, szívesebben dolgoztatnak a vidéki falvak erőteljes földműveseivel, akik jobban, megelégedettebben dolgoznak, sőt némelyik 20 kilométerről jön be, hogy ezt a kis napszámot megkereshesse.

Bizony szomorú dolgok ezek; a kormány segíteni próbált, de nem sikerült. Avval ma már számolni kezdenek, hogy a kisebb szőlőket kivágják. Egyelőre káposztát és krumplit termelnek a megdolgozatlan tőkék közt, de rövidesen az lesz belőlük, mint a többi parlagszőlőből: juhlegelő. Egyik birtokos ötlete az, hogy őszibaracktermeléssel fog kísérletezni, a másik kecskével akar kosaroztatni, ami után a macedóniai vidék viszonyainak megfelelő legfinomabb dohányt reméli termelni. De ezek a gondolatok a tervnél tovább nem jutottak.

Egyelőre közmunkák segítségével juttatnak kenyeret. Két év előtt a Szerencs patakot szabályozták, tavaly az aszfaltjárda elkészítése, ez éven az úttest kockaburkolása teszik tengethetővé az életet egyik évről a másikra. Az öregek, betegek és gyermekek könnyeit pedig felekezetek szerinti jótékony akciók, felruházások segítenek felszárítani.

Ilyen az élet a többi kisvárosban is, csak Tállyán, Mádon még nagyobb, sokkal nagyobb a nyomor. Itt sem járási székhely, sem bevásárló vidék, sem közmunka nincs. A csendőrök a jogosított italmérők érdekei védelmében nem győzik a szomszéd falvakban batyuval bort házaló asszonyokat hazazavarni. Mert az asszonyoknak már betevő falatra alig jut, legfeljebb a már igazán nélkülözhetetlen vasárnapi testszínű harisnyára és lakkcipőre telik. Tokajban legalább a kőtermelés folyik, ez a testet oly korán megrokkantó nehéz munka addig, amíg az útépitésre fordított vármegyei kölcsönökből futja.

Egyelőre a borkereskedelem és a termelők közt teljes passzivitással áll a harc a bo'rárok letörésére. A holnap tehát még kilátástalanabb.

KÁSZONYI FERENC.

A MAI AMERIKA.

— André Siegfried könyve. —

AMULT nyáron az Amerikai Egyesült-Államokban utazván, meglepett az, hogy csaknem mindegyik, magasabb műveltségű ottani ismerősöm már az első beszélgetés során megkérdezte, hogy ismerem-e André Siegfried könyvét és elfogadom-e megállapításait. Napilapokban és folyóiratokban Siegfried körül éles polémiák fejlődtek ki; az amerikai hagyományok védői és a meglévő állapotok dicsérői majdnem elérték azt, hogy a közvélemény indexre tegye a munkát, a reformerek, a hazájuk sorsán aggódók ellenben

azt vitatták, hogy ennek a franciásan ötletes és németesen alapos elzászinak hálaival kell adózniok és tanításait meg kell szívlelniük.

Miben rejlik André Siegfried könyvének¹ lényege? Mi sikerének a titka?

Igen könnyű rá a felelet.

Olyan mélyen bocsátkozik bele az amerikai közélet elemeinek, felkutatásába, mint a nagy Bryce-n kívül senki. Oly bátran mutat rá az amerikai visszasságokra, furcsaságokra, mint ahogy legfeljebb a merész regényírók, Upton Sinclair és társai teszik.

E mellett — legalább tudatosan — senkit sem bánt; az újságíró könnyű tollával, de az igazi tudós igazságszomjával ír le és ítél meg eseményeket és személyeket. Nem csoda tehát, ha a közönséget ez az újszerűség meglepte és az egyoldalú öndicsérethez szokott „100%-os“ (mily börzei kifejezés!) amerikaiakat ez a tárgyilagos bírálat annál inkább felbőszítette, mert Siegfried — amint látni fogjuk — éppen azoknál a mozzanatoknál a legkritikusabb, azoknál a porcoknál fojgatja meg a legjobban a boncoló kést, amelyek érintése eddig tabuszerűen tilos volt.

Megvesztegető gondolat ennek a vaskos kötetnek részletes ismertetése. Sajnos, le kell azonban mondanunk arról, hogy a gazdasági helyzetet, és a politikai állapotot leíró részekkel behatóan foglalkozunk ezen a szűkre szabott téren.

Elég, ha arra mutatunk rá, hogy Siegfried felismerése szerint az amerikai gazdasági élet legjellemzőbb tünete a magas, szinte mesterségesen emelt életszínvonal, amelynek fenntartása tette szükségessé a termelésnek és fogyasztásnak egyforma, kevés típusú tömegcikkre berendezkedését, aminek azután politikai lecsapódása Hoover terveiben, üzemgazdasági csúcspontja pedig Ford törekvéseiben jelentkezik, míg tömeglélektani következményként az egyéniség fokozatos megszűnését látjuk. Kellő figyelmet szentel a gazdasági élet másik alapjelenségének is: annak, hogy az Unió — nyersanyag-gazdasága és belső fogyasztásának fejlettsége miatt — függetlenebb a világ-gazdaságtól, mint bármely más állam.

Ugyancsak jó megfigyelései vannak a politikai élet terén is. Hangsúlyozza, hogy ott európai értelemben vett politikai pártokról alig beszélhetünk. Programúiban, sőt — hatalomra jutás esetében — gyakorlatban is jóformán azonos a két történelmi csoport: a republikánusok és a demokraták. Az előbbieket a gazdasági fejlődés és a közéleti állandóság emberei, tehát túlnyomóan az ortodox angolszász ideál lovagjai, a demokraták pedig az elnyomottak alkalmi szövetezése, tehát a délieké az északiakkal szemben, a bevándorlóké a régi telepések utódaival szemben, egyes erősebb államok polgáraié a szövetségi hatalommal szemben. Mindkét párt majdnem vallásos szekta a tagok önállóságának letiprását illetően is; harmadik párttal kísérletezés (La Follette) csak ott történhetett^ ahol individualista és introspektív életet élő skandinávok tömegesen laknak.

Ezzel azonban átsiklottunk a könyvnek sokat vitatott első részére, amely annyi jogos és jogtalan érzékenységet sért és amely az etikai helyzettel foglalkozik.

Már majdnem nyílt kihívás, kesztyűdobás ennek a résznek alcíme is: „Protestáns és angolszász marad-e Amerika?“ Ugyanez a kérdés, amely titokban annyira foglalkoztatja az amerikai államférfiakat és tudósokat és amelyekre most négy éve feltétlenül tagadó választ adott nekem New-York egyik legkiválóbb statisztikusa.

Siegfried a kérdést két részre osztja. Megtarthatja-e a fehér faj teljes

¹ Amerika comes of age. London, 1927.

tisztaságát akkor, amikor több, mint tízmillió fekete nyomul sorai közé? Meg lehet-e őrizni a protestáns szellemet és az angolszász hagyományokat, mint a nemzeti jelleg lényegét a katolikus latin-szláv és keleti zsidó bevándorlás ellenére?

Hogy ezeknek a kérdéseknek horderejét megértsük, tudnunk kell azt, hogy az Unió két kijegecedési pontja és a mai napig vezető szerepet betöltő vidéke angol és protestáns. Új Anglia — nagy városaitól eltekintve — puritán és demokratikus ősoktól származó, a Dél anglikán és gentryk utóda, és a maguk képére alakították ki azokat a nyugati államokat is, amelyeket betelepítettek. Ezek azok a részek, ahol a fehér lakosság háromnegyede, sőt több is, Amerikában született szülőktől származik, szemben az első és második nemzedékbeli keleti nagyvárosokkal és a középső államokkal.

A bevándorlás nemzeti szempontból nem volt aggodalmas addig, amíg csupán az angolszászhoz közel álló északi népeket sodort az Újvilágba. Ezek, ha nem is hasonultak át teljesen, olyan vonásokkal tarkították az amerikai jellemet, amelyek előnyére váltak, 1880-tól kezdve azonban a helyzet gyökeresen változott. A múlt század utolsó évtizedében az európai déli és keleti államokból bevándorlók száma az összes bevándorlóknak nagyobb felét tette ki, a 20. század első két évtizedében pedig állandóan a háromnegyed felé emelkedett.

Ilyen körülmények között az „olvasztó fazék“ elmélet — amelyre pedig az amerikaiak oly büszkék voltak — lassankint kezdte felmondani a szolgálatot. A beolvasztás művelete tovább folyt és a külsőségeket illetőleg hirtelen sikereket is ért el, a belső áthasonulás folyamata azonban megakadt, amint ezt Siegfried szerint különösen a zsidók példája mutatja, akik szokásaikban már az első nemzedékben teljesen amerikanizálódtak, azonban gondolkozásuk, értékelésük a régi maradt, amely körülmény — természetes agilitásukkal kapcsolatban — oly veszedelmes versenytársakká teszi őket a 100%-os amerikaiakkal szemben. Még a harmadik nemzedék is veszedelmes ebben a latin-szláv-zsidó csoportban; az amerikai nevelés és saját, az előző nemzedékéhez képest kedvezőbb anyagi helyzete leszállítja szemében az európai kultúra értékét, amelynek alacsonyabb társadalmi osztályból származó szülei és nagyszülei különben sem hivatott képviselői, viszont hiányzik belőle az a századokon át kialakult „polgári erény és önmérséklet“, amely indokolja és kellemessé teszi az életnek angolszász formáit. Ezekből a bevándorlóktól és utódaiktól ered az a hedonizmus és izgatottság, amely a régi puritánok leszármazóit kétségbe ejti és ami abban az esetben is aggályossá tenné a helyzetet, ha ezeknek a népelemeknek számbeli ereje és vallásos különállása nem repesztene máris számbaveendő réseket az amerikai közszellem egységén.

Amint ugyanis már említettük, az Unió — a 18. század vallásos indifferentizmusát visszatükrözőtető szövetség és állami alkotmányai ellenére — lényegileg nemcsak a nyolcvanas évekig volt protestáns, hanem ma is törekszik ennek a jellegnek megtartására. Az átlag-yankee előtt nemcsak a katolicizmus által — univerzális jellegére tekintettel — elfogadható „állam és egyház szétválasztása“ elképzelhetetlen valami, hanem a luteránus elv is, amely szerint testiekben a világi főhatalom akarata a döntő, de lelkét mindenki szabadon tarthatja. A kálvinista-anglikán világszemlélet amerikai formája szerint a köz- és magánélet, anyagi és szellemi mozzanatok egységes egészet alkotnak, amelyet a vallásos tájékozódás irányít.

Ennek az elvnek azután egészen sajátos gyakorlati következményei vannak.

Első ilyen következmény az, hogy vallásos kötelesség a világi ügyekben

való meggyőződés sikerre vezetése is. Innen ered az amerikaiak sokszor nevetséges, sokszor csaknem túrhetetlen és oly gyakran naív világmegváltó és javító működése, de egyszemélyű és elfogult türelmetlensége is, aminek oly kiáltó példáját adta Wilson is. Más következmény az, hogy — sajátságos, de a rendszerből folyó képzet-zavar következtében — az anyagi előrehaladást Isten kegyelmével azonosítják és az „efficiency“ — az eredményesség, ez a modern amerikai bálvány vallásos fogalommá és kategóriává vált. Mint-hogy pedig a szegény puritánok és metodisták utódai a leggazdagabb emberek, ők nyomják rá bélyegüket nemcsak a protestáns és a protestantiz-mushoz közel álló vallásos közösségekre, hanem az egész amerikai közéletre, Innen ered a protestáns egyházak bizonyos fokú arisztokratikus jellege, amely egyes egyházközségekből nemcsak a színeseket, hanem a szegényeket is kizárja. Innen ered azonban Amerikának, sőt a fehér faj műveltségének is legnagyobb veszedelme: a gondolat-zabadság megszüntetése, az ellen-vélemény üldözése. A hatalmas protestáns pénzfejedelem vagy gyárvezér eszmemenete — mindez Siegfried könyve szerint — a következő: „Helyes-nek tartok valamit; vallásos kötelességem az, hogy helyes nézetemet felebarátaimra ráerőszakoljam; erre a célra felhasználom anyagi erőmet és tönkre teszem azt, aki más hibás és bűnös nézeteket táplál magában.“ Természetes, hogy ez a gondolkodás olyan uniformizálódását, „standardizálódását“ idézte elő, amely az igazi művelődéssel merőben összeegye-zetetlen és valóban élő is idézte a lelki élet elsőkélyesedését.

Az egyenlősített gondolkodású protestáns többséggel szemben áll a csaknem húszmillió katolikus egyház, amely nemcsak etnikailag körül-határolt (ír és olasz), hanem úgy tagjaival szemben megértő álláspontot foglal el, mint papjainak is meglehetősen szabadságot ad a legszorosabb értelemben vett teológiai kérdések körén kívül.

Nem csoda Siegfried előtt, ha az ortodox, egyenlősítő és erőszakos puritanizmus előtt veres posztó az amerikai katolikus egyház.

Éppen ilyen veres posztó a déliek előtt a néger-kérdés, amely a nemzet egységet éppen úgy megbontja.

A polgárháborút követő évek rémuralma után sikerült a négereket ismét teljes társadalmi, jogi, gazdasági, sőt szexuális alávetettségbe is szorítani. (Az utóbbinak élénk bizonyossága a sok mulatt és halvány arcú néger.) Európai szemmel nézve a viszonyokat, érthetetlen és bántó az a megalázás, amelyen még a színes püspököknek és főiskolai minősítésű, ladylike viselkedésű néger nőknek is át kell esniük. A déliek azonban mindezzel ideinek, hogy nekik a fehér faj felsőségét kell megvédeniük és ebben ügyesen használ-ják fel a déli államok telivér, szegény fehéreit, akik ösztönszerűen gyűlölik az igénytdenségtük révén a munkabéreket lenyomó színeseket.

A négerök maguk is belenyugodtak elnyomatásukba mindaddig, amíg azután az ipari munkások hadbavonulása lehetővé tette számukra az Északra vándorlást, ahol Newyorkot, Chicagót és a nagy gyárvárosokat ellepték. Az új környezet és a magas munkabérek önértéküket felcsigázták és most már erős a Booker T. Washington által kezdeményezett egyenjogosítási mozgalom, de viszont megváltozott „Észak“ hangulata is a „szegény feketékkd“ szemben, akiket csak most ismertek meg igazi mivoltukban.

Ennyi etnikai, sőt tömeglélektani és etikai bajjal küzd az Unió?

Hogy gázolhat ki belőlük?

Az eugenetika túlzásaival: a születési szám csökkentésével és operatív beavatkozásokkal aligha. A kivándorlás korlátozása sem segít, mert az eddigi bevándorlók és utódaik szaporodási aránya kedvezőbb, mint a yankeeké és így a nép jelleg változása ennek ellenére fenyeget: többen varnának, semhogy az „olvasztó fazék“ ki tudná vonni fajiságukat. E mellett számolni

kell a máris jelentkező mexikói bevándorlókkal. Nem segíthetnek olyan erőszakos rendszabályok sem, mint a Ku-Kux-Clan, ami különben az ellenvélemény legázolásának és az átlagosításnak a legjobban szembeszökő példája. Wizard Evans, a Láthatatlan Birodalom császára azzal dicsekszik, hogy Amerikában ő közelíti meg a legjobban az átlagot.

Siegfried nem ad választ a kérdésre, csupán irányítást a megoldás lehetőségeire. Nekünk kell tehát kihámozniuk a feleletet. Nem segít más, minthogy Amerika közeledjék jobban ahhoz az általános európai kultúrához, amelynek igazi értékét akkor ismeri fel az ember, amikor összehasonlítja a transzcendentális mélységekben elvesző Ázsiával és a mechanikus felszín ritkán elhagyó Amerikával.

WEIS ISTVÁN.

A POLITIKA ÉS A BÉKEREVÍZIO.

„CSINÁLJATOK jó politikát s én csinállok jó pénzügyeket” — egy francia pénzügyminiszternek ez az ismert mondása szállóige lett nálunk az inflációs időkben, midőn az ország nehéz külpolitikai helyzete és zűrzavaros belviszonyai már eleve halálra ítélték minden oly kormányzati akciót, amely az államháztartás egyensúlyának biztosítására és a közgazdasági állapotok konszolidálására irányult. Majd hallottuk ezt az elcsépelte szállóigét változott alakban is: midőn a „csináljatok jó belpolitikát \$ én csinállok jó külpolitikát” megfogalmazásában ajánlotta figyelmünkbe az egyik nem éppen barátságos érzésű nagyhatalom külügyminisztere a szerencsétlen frankügy kapcsán a jó belpolitika e kézenfekvő kategórikus imperatívuszát. Értve természetesen a jó „belpolitikán” a magyar lelkek teljes pacifikálását a trianoni elgondolás keretei között, az amolyan „quieta non movere” stílusú politikai koncepció intézményesítését, amely elvonja a nemzet figyelmét a nagy európai és világkérdések szemlélésétől s ezzel kapcsolatosan saját sorsának a nemzetközi távlatok szemszögéből való önálló megítélésétől.

Napjainkban ez a szállóige ismét új süveg alatt ütötte fel a fejét a magyar közélet horizontján, ezt ma „csináljatok jó belpolitikát, én csinállok jó békereviziót” axiómájává sűrítve halljuk most keresztül-kasul az országban. Egyszer a radikális újságok hasábjain, másszor az egyik baloldali pártvezér ajakéről, ismét másszor lelkes hangú politikai vezércikkekben és felköszöntőkben mered elénk ez az újból és újból átlényegült politikai szállóige, amelynek — így állítják — varázslatos erejétől, mint valami új mesebeli „Szézámtól”, önmaguktól pattannak fel előttünk Trianon nehézveretű ércapui. „A jó belpolitika a jó békerevizio conditio sine qua non-ja” hirdetik lépten-nyomon e modor politikai ezeregyéjszaka lelkes és fantasztikus Aladinjai, értve ezt a jó belpolitikát természetesen mindig a saját egyéni szájukize szerint: abban a bizonyos radikális elgondolásban, amely oly közvetlen és szerves kapcsolatot tart fenn még ma is az októberi ideológiával.

Nem tulajdonítanánk túlzottabb jelentőséget ez ismét és ismét átfajelt politikai szállóige nagy tűzzel-füsttel kísért pályafutásának, ha nem volnánk tisztában azzal, hogy szerencsétlenségünkre tálán éppen mi vagyunk az a nemzet, amelynek politikai akcióiban oly nagy szerepe van a jelszavak tömegpszichikai fertőzésének. Ha a magyar politikai géniusz bizonyos fokú improduktivitását konstatálni lehet a nagy európai nemzetek hasonló talentumával szemben, úgy egyéb jelentős tényezők mellett, éppen e jelszópolitika túltengésében kell látnunk az utolsó félszázad hatalmas politikai erő kifejtesinek aránylag gyenge és jelentéktelen eredményeit. A jelszó igen kényelmes

politikai eszköz: nagy problémákat néhány pasztikus és markáns gondolat fordultatos mondattal összefűzésével szinte a végtelenségig le lehet vele egyszerűsíteni s ezáltal megkímélni a politikai vezetőket az egyes politikai kérdések fáradtságos és kockázatos kifejtésétől, a közkatonát pedig az önálló politikai gondolkozástól. Ezért nehéz és hálátlan dolog egy-egy politikai jelmondatot, mikor az már gyökeret vert a közvélemény gondolkozásának humuszában, kigyomlálni és ártalmatlanná tenni. Ekkor már nagyon kevésbé segít a politikai meggyőzés különben igen értékes és hatásos analitikus módszere s mert e jelszavak már nem az értelem idegpályáin, hanem az érzések és ösztönök zög-zugos labirintjain haladnak előre, nem sikerül, vagy csak igen nehezen, kimutatni, milyen és mennyi valóság rejtőzik egy-egy politikai szállóige cífra és kemény szavai mögött. Azért szükséges tehát ezeket a politikai szállóigéket már születésük pillanatában szétboncolni s belső tartalmuk reális értéke felől a közvéleményt felvilágosítani, nehogy mikor már a lelki infekció megtette a maga romboló kórútját a nemzet nagy kérdései iránt fogékony lelkekben, esetleg késő legyen s minden józan igyekezet hatástalanul porladjon szét a megkövesedett jelszavak akadályain.

Mennyi könny, mennyi pusztulás, mennyi tragédia lett volna megtakarítható, ha a magyar közvélemény tíz évvel ezelőtt jobban a szemek közé néz a „kárpótlás és az anneatió nélküli béke“ jelszavának, amely ellenségeink részéről nem komoly politikai programnak, hanem egy tömeglélektani „tanknak“ volt szánva a középhatalmak lelki és erkölcsi frontvonalának az áttörésére és felgöngyölítésére. Vagy mily összeomlástól kímélhettük volna meg a nemzetet, ha egy kissé komolyabban és tüzetesebben megvizsgáljuk, van-e valami valóság és ha van, mennyi, Károlyi Mihálynak az „antant csak velem ül le tárgyaim“ hazug és alattomos önreklámja mögött? Amelynek pedig szinte kritika és gondolkodás nélkül „dőlt be“ az egész nemzet, élén azzal a kiváló publicistával, akinek egész élete a Károlyi-stílusú politikai kísérletek elleni szakadatlan küzdelemben telt el. „Hát jöjjön Károlyi“, kiáltott fel ő is a nagy katasztrófa előestéjén, holott ha csak halvány sejtelve lett volna is, mennyi számbavehető realitás rejtőzik Károlyi antant barát politikája mögött, bizonyára vészharangként emelte volna fel szavát Károlyiék jövetelének még csak a gondolata ellen is.

Ezért nem árt szembenézni, mi is rejtőzködik annak a radikális baloldal által már-már szent és sérthetetlen politikai dogmává csontosított mondásnak is a háta mögött, hogy a trianoni béke revíziójának a magyar belpolitikai viszonyok „demokratizálása“ az előfeltétele, illetve amint e politikai dogma csapongó kedélyű glosszázója az egyik radikális újság hasábjain legutóbb ország-világgá hirdette: „a reakció megszüntetése nélkül nincsen békerevizio“.

Hogyan kell érteni ezt a legújabb keletű politikai parafrázist?

Bizonyára úgy, hogy a békerevizio előfeltételeinek a megteremtéséhez olyan európai közhangulatot kell teremtetni, amely kedvező az ország revíziós igényeire nézve. S mivel „e közhangulat legfontosabb hangadói a nagy nyugati országok, az ő állítólagos politikai ízlésükhöz és gondolkodásukhoz mérten kell természetesen „demokratikus és progresszív“ alapokon átalakítani a magyar politika vitelének és intézményeinek a szellemét. Ez átalakítás alap gondolata — amint azt az egyik politikai tanulmányban olvassuk — az lenne, hogy „a közélet reakciós vonásának a kiirtásával a rend és az alkotmányos szabadság alapján egyesítsük az egész magyarságot a szent célért való küzdelemben“

Ez a felfogás azt feltételezi, hogy az egyes nyugati országok hajlandók volnának a más országok irányában tanúsított külpolitikai magatartásukat az illető országok belpolitikai viszonyainak minősége szerint irányítani a az

egyes államokkal szemben gyakorolt barátságos vagy ellenséges érzületük zsinórmértékét az illető államok belső politikai intézményeinek a természetéhez képest igazítani. Illetve, hogy még szabatosabban fejezzük ki magunkat, egy úgynevezett „liberális és demokratikus“ berendezkedésű állam inkább keresi a hasonló politikai mentalitással rendelkező országok barátságát s inkább hajlandó reális külpolitikai kapcsolatokat fenntartani az ilyen, mint az úgynevezett „reakciós“ országokkal.

Ez a felfogás szem elől téveszti azt az igazán dönthetetlen érvényű s a történelmi tapasztalás ezernyi tényével alátámasztott politikai axiómát, hogy az államok nemzetközi magatartásának egyetlen biztos rúgója van s ez az a bizonyos „sacro egoismo della patria“, amelynek nyomai megtalálhatók a látszólag legönzletlenebb és legeszményibb értékű nemzetközi akciók mélyén is, ha még annyira hirdetik is és hangsúlyozzák az illető nemzetközi akció teljesen érdektelen és altruista voltát. E „sacro egoismo“ követelményei mellett elhallgatnak minden érzés- és erkölcsbeli aggályok egy-egy külpolitikai fellépés jogszerű, illendő, avagy tisztességes voltát illetőleg. E „sacro egoismo“ elfeledteti az országokkal a másik országgal fennálló eszmei, faji, avagy kultúrorokonságot, történelmük közös emlékeit, annak azonos, avagy eltérő politikai és társadalmi struktúráját, törekvéseinek jogos, igazságos, avagy jogtalan és igazságtalan voltát s csak egyre van tekintettel: az illető országgal való barátság és kooperáció ápolása árt-e, avagy használ a saját érdekeinek?

Így jönnek létre azok a képtelen nemzetközi együttműködések, amelyek láttára bizony minden, a külpolitikához értő, avagy magáról ezt tartó államférfinak inkább arról kellene meggyőzni a közvéleményt, hogy a nemzetközi életben nincs barátság, nincs szimpátia, nincs ízlés és nincs tapintat, csak egy van: a különleges nemzeti érdekek könyörtelen érvényesítése. Ha lehet barátsággal, ha kell a nélkül. Nem pedig azt a ferde és csalóka hitet gerjeszteni a külpolitikai exotikumok iránt különben is hajlamos magyar lelkekben, hogy a hatalmak egymásközi viszonyának a kialakításában valami szerepe is van az egyes országok belső demokratikus, avagy reakciós berendezkedéseinek, a választójognak, az esküdtszéknek és a gyülekezési szabadságnak, hacsak nem azért, hogy ez a belső struktúra milyen ütőerőt tud biztosítani az illető országok számára az egyes külpolitikai akciók keresztülvitelénél?

Hiszen e politikai felfogás mellett a szabadkőműves, radikális Franciaország éppúgy nem köthetett volna szoros politikai véd- és dacsövetséget az ortodox és reakciós cári Oroszországgal, mint ahogy ma a demokratikus alkotmányosság klasszikus példája, Anglia sem ápolhatja meleg barátságot Mussolini Itáliájával, avagy a szintén „demokratikus“, szocialista elveket hangoztató Csehország sem csinálhatja kis antantot Bratianuék balkáni reakciójával. Pedig mily jól működött a világháború alatt a négy teljesen különböző belpolitikai berendezkedésű és társadalmi rétegződésű antant ország szövetsége a háború nagy céljainak a megvalósításában és mennyire egyetért Bratianu Romániája Massaryk Csehszlovákiájával például a kis antant szentgotthárdi manőverének a kibontakozásában.

Aki azt az elvet vallja, hogy a hatalmak külpolitikai akcióiban valami szerepe is jut a belpolitikai berendezkedések iránti rokon-, avagy ellenérzéseknek, az szem elől téveszti, hogy az egyes országok külpolitikája — főként természetesen a nagyhatalmaké — annyira meghatározott, egyetemes, a nemzet belpolitikai erőhullámzásaitól elvonatkoztatott irányelveket követ, hogy azokon az esetleges belpolitikai eltolódások lényegesen alig változtathatnak. Kiváló példa erre MacDonalddal esete, aki csak addig hangoztatta a Labour Party fellegekben járó, filantropikus külpolitikai célkitűzéseit, míg a kormányra nem került. Mihelyt azonban beköltözött a Downing Street-re,

nyomban lehűtötte — még pedig igen erélyesen — az egyiptomi és indiai nacionalisták vérmes reményeit, tudtukra adván, hogy Angliának lehetnek különböző kormányai, de csak egyetlen külpolitikája, amelyhez, — mint a farit birodalom érdekeit egyedül biztosító nemzetközi akcióprogramhoz — konzervatívnak, liberálisnak és munkáspártinak egyaránt szigorúan kell alkalmazkodnia. Hiába kerül tehát uralomra az egyik, avagy a másik nagyhatalom országában ez, avagy az a politikai párt, emez vagy amaz világnézeti irányzat, csak azért, mert nálunk vele egyező, avagy ellenkező szellemben viszik a nagypolitikát, az ő reális külpolitikai tényekben megnyilatkozó szimpátiájukat, vagy antipatiájukat sem meg nem szerezhetjük, sem el nem veszíthetjük.

Magyarország csak úgy szerezhet a maga nagy és igazságos ügyének komoly és őszinte barátokat a nagyhatalmak között, ha először be tudja előttük bizonyítani, hogy a jelenlegi állapotok fenntartása az ő érdeküket is mélyen sérti és sokkal inkább az előnyükre szolgál, ha a trianoni béke revíziójával rend, nyugalom és béke honol Közép-Burópában, mintha a békeszerződés kiáltó igazságtalanságainak merev és dogmatikus fenntartásával az elégedetlenség és a gyűlölet tüze tovább izzik Európa szívének kellős-közepén. És ha másodsor világossá tudja tenni előttük, hogy Magyarország ereje és barátsága van olyan jelentős és reális értékkel, külpolitikai értékkel, a számukra, amelyért érdemes nemzetközi értelemben vett viszontszolgálatot nyújtani. A belpolitikának csak ebben az egyetlen egy vonatkozásban — a nemzet összes belső anyagi és erkölcsi erőinek a felszínrehozása és megszervezése szempontjából — van reális külpolitikai jelentősége, minden más beállítás, amely a belpolitikát viszonyok külpolitikai kihatását ettől eltérően igyekszik magyarázni, nem a belpolitikával akar a külpolitikán segíteni, hanem külpolitikai eszközökkel akar belpolitikai célokat elérni.

Éppen ezért nem is tettük ez írásunkban vizsgálat tárgyává, igaz-e az a már-már szintén az unalomig elcsépelet állítás, hogy a jelenlegi magyar belpolitikai viszonyok és intézmények tényleg annyira elütnek e nyugati országok szellemétől és ízlésétől? E tekintetben is szívesen szállunk vitába minden ellentétes politikai felfogással, bár véleményünk szerint erre annál az egyszerű oknál fogva sincsen szükség, mert ha igaz volna az, hogy a nyugati államok külpolitikájának irányát és célkitűzéseit a politikai ízlés és nem a politikai érdek határozza meg, úgy Magyarországnak a csehek, az oláhok és a szerbek előtt igazán kivételes nemzetközi pozíció jutna osztályrészül Európában.

ANTAL ISTVÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE.

EURÓPÁNAK az Egyesült-Államokhoz való viszonya mind határozottabban és világosabban mint a világpolitika legkimagaslóbb, döntő súlyú tényezője bontakozik ki. Nekünk, akiknek számára még tizenöt évvel ezelőtt a külpolitikai gondolkodás határai Feldkirch és Predeál voltak, hozzá kell szoknunk ahhoz, ami tudvalevőleg eddig az angolok privilégiuma volt: kontinensekben kell gondolkoznunk. Meg kell ezt tanulnunk, bármily megerőltetésünkbe kerüljön is a méreteknek ez a hirtelen eltolódása. Az amerikai probléma, amely a világpolitikai irodalomnak az utóbbi esztendőkből egyik legtöbbet tárgyak témájává lett, már csak a pénz- és hitelpiacra gyakorolt hatásainál fogva is, közvetlen érdekű Magyarország számára is.

Az utóbbi hetek három politikai eseménye helyezte Amerika—Európa

nagy meccsét az aktualitások középpontjába. Az első a Briand—Kellogg-féle francia-amerikai paktumtárgyalás, a második a január 16-án Havannában összeült pánamerikai kongresszus ülésezése, a harmadik azoknak a tüneteknek felbukkanása, amelyek az amerikai tengeri felszerelési tervvel kapcsolatban az angol-amerikai viszony alakulására olyan meglepő világot vetettek.

Briand tudvalevőleg még tavaly júniusban — eddig még nem egészen tisztázott indokokból kifolyólag — javaslatot tett a washingtoni kormánynak egy, a háborút a két ország között kizáró, általános békepaktum létesítésére, amelyet az ez év február folyamán megújításra kerülő döntőbíróági szerződéssel egyidejűleg kötnének meg. A francia külügyminisztert ennél a lépésénél valószínűleg az őt jellemző idealizmus és realizmus egyaránt vezették. A béke mellett akart tüntető állásfoglalást, másrészt világos, hogy magasra kellett neki értékelnie azt a körülményt, hogy ilyen paktummal az Egyesült-Államok semlegességét Franciaországgal szemben minden esetben biztosíthatná. Az amerikai válasz soká váratott magára; közben konverzációk is folytak, amelyeknek eredményeképpen múlt év december 28-án a párizsi amerikai ügyvivő Kelloggnak két jegyzékét nyújtotta át a Quai d'Orsay. Az egyik a Root-Jusserand-féle, 1908 február 27-én kelt döntőbíróági szerződés újrafogalmazását tartalmazta, míg a másik a Briand júniusi javaslatának, mely csak a két állam közötti viszonyra szorítkozott, egészen meglepő, új formulázását hozta. A Fehér Ház, amelynek az egyoldalú lekööttség kényelmetlen, eltekintve attól, hogy a Washington elnök által felállított tradícióval ellenkezik is, javaslatba hozta, hogy a francia és amerikai kormányok ne csak kétoldalú szerződést kössenek, hanem olyan általános szerződésre keressenek megegyezést, amelyet egyidejűleg az összes nagyhatalmaknak is átnyújtanának és csak akkor lépne életbe, ha a háború törvényen kívül helyezésére — tehát a szerződés szövegére és lényeges tartalmára — nézve az összes felek között megegyezés jönne létre. A jegyzék másolatát Kellogg egyidejűleg megküldte Nagy-Britanniának, Németországnak, Olaszországnak és Japánnak. Ebben tehát világosan benne volt az, hogy Németország részvétele nélkül nem hajlandó magát lekötöni. Kétségtelen, hogy a State Department ezzel a lépésével Briand eredeti terve elvesztette létjogosultságának nagyrészét. Ezt nyilvánvalóvá tette egyrészt a francia sajtó kissé kesyemésedő kommentárja, másrészt Briand január 5-i válasza, amely „nagy elégtétellel“ fogadta az új javaslatot a következő két megszorítással: hogy a szerződés csak a támadó háborúra vonatkozzék, mert a népszövetségi egyezségokmányban vállalt kötelezettségeinél fogva más kötelezettséget Franciaország nem vállalhat, másrészt, hogy a szerződést előbb a két állam kösse meg és csak azután szólítsa fel a többi hatalmakat a hozzájárulásra. Ezekben a feltételekben viszont Kellogg fedezett fel nehézségeket: január 11-i válaszában rámutatott arra, hogy az előre megállapított szöveg esetleg nem lenne alkalmas harmadik államok számára és így előbb erre nézve egységesen kellene megállapodniok, másrészt rámutatott arra, hogy az Egyesült-Államok Franciaországgal karöltve a háború elítélésére irányuló, nagyszabású morális akciót óhajtottak és ehhez éppen Briand eredeti javaslatát vették alapul, amely a „támadó háború“ megkülönböztetést nem ismeri: miért változtatta tehát meg a francia kormány ezt az eredeti álláspontját? A francia sajtó-kommentár erre aztán már egészen maró hangúvá lett és fátyolosan nyíltsággal mutatott rá az Egyesült-Államok politikájának elvi és gyakorlati nagy ellentétére, továbbá arra, hogy még ez az ellentét is más, ha Amerikáról van szó, és más, ha Európáról van szó. Briand január 20-i válaszjegyzéke pedig elment addig a határig, ameddig a másik tárgyaló fél álláspontjának kritizálásában a legudvariasabb formák között el lehet menni; figyelmeztette az Egyesült-Államok kormányát arra, hogy a Népszöveget, még ha nem

tagja is, nem szabad ignorálnia és tudomásul kell vennie, hogy más államokat ennek keretén belül kötelezettségek terhelnek, amelyeket azoknak éppúgy tekintetbe kell venniük, mint ahogy a washingtoni kormány például a Monroe-doktrína feltétlen respektálását kívánja. Rámutatott továbbá arra, hogy ő kétoldalú szerződést javasolt, amelyben a közöttük kizártnak tekinthető támadó háború külön kiemelése nem volt szükséges; az általános jellegű szerződésnél, hol a szerződő felek többsége tagja a Népszövetségnek, viszont a fennálló általános kötelezettségeket tekintetbe kell venni. Reméli azonban, hogy mindez csak formulák kérdése és hogy további tárgyalások során megoldást találhatnak.

Így áll ma a helyzet és az amerikai sajtó kommentárjait tekintve egyelőre nem sok remény van arra, hogy a kérdést meg lehessen oldani. A franciák mást akartak, tehát nem fogják nagy nyomatékkal keresni a számukra nem sokat jelentő megoldást, amely talán még a béke ügyének sem nagyon használna; a háborúnak papírformájú elítélésével már valóban telítve van a világ közvéleménye: minden újabb „ideális” okmány csak azt tudná bizonyítani, mily gyengén áll a béke ügye.

A francia-amerikai tárgyalásokból eddig csak a február 6-án Washingtonban aláírt döntőbírói szerződés vált ténnyé, amely önmagában is sokatmondó fényképe annak, mily nehéz világosan látni az amerikai politika útvesztőjében. A kötelező arbitrázs alól tudniillik már eredetileg is ki vannak véve mindazok a kérdések, amelyek: 1. az Egyesült-Államok béli ügyeit, 2. harmadik államok érdekeit, 3. a Monroe-doktrínát érintik. Ehhez hozzá kell venni azt a csekélységet, hogy a Szenátus, még ha valamely döntőbírói szerződést ratifikált is, fenntartja magának a jogot, hogy magát a bírói döntvényt is csak akkor ismerje el kötelezőnek az Egyesült-Államokra nézve, ha ez ratifikálásának ismét alá van vetve és kétharmad szótöbbséggel elfogadtatik. Túlzás lenne azt mondani, hogy ilyen döntőbírói szerződés mintaszerű lenne és hogy a másik fél részére nagyon kecsesítő volna ilyet elfogadni. Briand azonban elfogadta ezt a szöveget és csak arra nézve kért felvilágosítást, mi történik akkor, ha a Szenátus a konkrét döntéstől megtagadja a ratifikációt.

A végleges szövegből ki lehet emelni azt a körülményt, hogy a „Préambule” kifejezi a szerződő feleknek a kettőjük között esetleg felmerülő viszályok lehető békés elintézésére irányuló kívánságát. Talán nem tévedünk, ha azt hisszük, hogy ez az egész eredmény, ami a nagy „békeszerződésre” irányuló akcióból végül megmaradt.

Az Egyesült-Államok mai kormányzatának minden tettét a közelgő elnökválasztás befolyásolja. A republikánus jelöltnek novemberben remélt megválasztása nagymértékben függ a Coolidge-adminisztráció szavaitól, tetteitől és sikereitől. Az a békére és barátságra törekvés, amely az elnöknek minden nyilatkozatát jellemzi az utóbbi időben, legfeltűnőbben mutatkozott Coolidge-nak a hatodik pánamerikai konferencia megnyitó ütésén tartott beszédében. Az Egyesült-Államok népe valószínűleg őszintén meg van arról győződve, hogy tényleg a legbékésebb, emberszeretőbb politikát folytatja, hogy semmilyen irányban sem törekszik uralomra, hogy a kis államok jogait tiszteletben tartja, hogy erőszakot sehol sem alkalmaz, hogy George Washington demokráciájának elvei szerint jár el stb. Coolidge beszéde legalább is ezeket a tételeket állította fel belső meggyőződéstől átítatott hangon: csak Will Rogers, a híres cowboy karikaturista vette úgy látszik észre, hogy a nikaraguaiak talán csodálkozni fognak, amikor az Egyesült-Államok egyik kezükkel a keblükre ölelik őket, míg a másikkal revolvvert fognak rájuk.

Az a nagy felkészültség, amellyel a washingtoni kormány Havannában megjelent: — ez a második eset a történelemben, hogy egy President elhagyta

az Unió területét — beszédesen bizonyítja, mily jelentőséget tulajdonított annak, hogy a latin-amerikai államok előtt hangoztatott elveivel nem egészen kongruens tetteit kellőképpen megvédelmezze és hogy el volt készülve kényelmetlen kritikára is. Az elnök kíséretében két napig Havannában időzött Kellogg államtitkár is; az állandó delegáció feje pedig Amerika egyik leg-tiszteltebb államférfia, Charles Evans Hughes, a volt államtitkár és elnök-idölt, aki a nemzetközi jognak és a világpolitikának egyaránt komoly, alapos ismerője és az amerikai közéletnek támadásokon felülálló nagy alakja. Az ő tekintélyére és diplomáciai tapintatára van bízva az Egyesült-Államok presztízsének és érdekeinek megvédése a közép- és délamerikai államok akdói ellen. Nem is múlt d még eddig nap, — a konferencia tartamát hat hétre tervezik — hogy valamely latin-amerikai delegátus Nikaragua megszállását (a washingtoni kormány szinte Coolidge Havannába utazásával egyidejűleg küldött jelentékeny megerősítéseket Nikaraguába az ottani liberálisok legyőzésére, akik ugyan állítólag a lakosság többsége bizalmának birtokában vannak, de viszont nem hajlandók Washington érdekeinek megfelelő politikát folytatni,) a San Domingóba, Haitibe és Panamába küldött amerikai csapatok kérdését valamilyen formában fel ne vetette volna: azt akarják ezzel bizonyítani, hogy a kis államok szuverénitásának tiszteletben tartása mégsem egészen megtámadhatatlan elve a Fehér Háznak és hogy ha az Egyesült-Államok olyan politikát folytatnak, amelyet az elfogulatlan szemlélő némi tünődés után kénytelen imperialistának ítélni, akkor ez talán mégsem kizárólag azoknak a kis államoknak érdekében történik, akikre az Egyesült-Államok anyagi, szellemi és politikai befolyását ekképen kézzelfoghatóan kiterjeszti. Különböző délamerikai államok — Argentína, Haiti, Mexikó, Paraguay stb. — javaslatba hozták tehát, hogy a pánamerikai Unió külön bizottsága által kidolgozandó, Amerikára érvényes nemzetközi jog a következő elveket kodifikálja: minden olyan akció, amelyet egy állam akár diplomáciai nyomással, akár fegyveres erővel valamely más állammal szemben azért alkalmaz, hogy akarátát erre az államra ráerőszakolja, beavatkozásnak tekintendő, továbbá egy állam se avatkozzék be más állam belső vagy külső ügyeibe és ne foglalhassa el, bármily rövid időre is, más állam területét stb. A címzés, ha nincs is megadva, világosan felismerhető; az Egyesült-Államok politikája ezzel szemben egyelőre az, hogy a vitában elveinek tisztaságát hangoztatja és a lényeg tárgyalását lehetőleg elhalasztani igyekszik, másrészt pedig, hogy a Wall Street rendelkezésére álló eszközeivel megbontani törekszik a latin-amerikai államoknak igen gyenge összetartását. Domináló hatalmánál fogva valószínűleg el is fogja érni mind azt, hogy ezeket a neki kényelmetlen kérdéseket leveszik a napirendről, tárgyalásukat elhalasztják, mind pedig azt, hogy a pánamerikai Unió vezetése az ő kezében maradjon.

Dacára annak az áthidalhatatlan szellemi, erkölcsi, gazdasági és a hagyományokban rejlő különbségnek, amely Észak-Amerika s a Közép és Dél spanyol-portugál államai között fennáll, nyilvánvaló, hogy az Egyesült-Államoknak Monroe elnök elvének mindig kizárólagosabb értelmezésére alapított főhatalma a nagy nyugati kontinensen olyan adottság, amelyet megingatni, vagy pláne megdönteni nem lehet. Az Egyesült-Államok történetében a világháborúba való belépése napjával kétségtelenül új fejezet nyílt, amelyet, ha a jelek nem csalnak, a világhegemóniára való törekvés korszakának nevezhetünk. A területileg megsebezhetetlen és erőforrásaiban kimeríthetetlen Amerika, ha lehet; puritán szellemnek megfelelően keneteljes békés eszközökkel, de ha kell, éppen ezekre a forrásokra támaszkodva, a legteljesebb hatalmi vértessel is hajlandó lesz azért a pozícióért harcba kelni és méreteiben szinte elgondolhatatlanul nagy háborút folytatni, amelyre az amerikai nép — „Isten saját népe“ — egyedül hivatottnak érzi magát.

Az amerikai népek ez a meggyőződése a széles alapja annak a szócsatának, amely a Szenátus elé terjesztett nagy tengeri felszerelési programra következében az Egyesült Államok és Nagy-Britannia között megindult. A világháború előtt lord Fisher és Tirpitz admirálisok folytattak ilyen kedélyes csevegést a Csatornán át, — amely az utóbb bekövetkezett eseményeket alapos elmérgesítéssel készítette elő — mint amily léleknyugalommal Taylor angol és Plunkett amerikai ellentengernagyok beszélnek most az angol-amerikai háború szinte elképzelhetetlen réméről. Azonban ma még túl korai lenne állást foglalni: Amerikában mindez beletartozik a választást kampányba és nagyon lehetséges, hogy ha Coolidge elnököt, az átlag-amerikainak e tökéletes megtestesülését, más váltja fel 1929 márciusban, akkor a nagy angolszász közösségek egymáshoz való viszonya egészen más irányt vehet. Különösen jogos ez a remény arra az esetre, ha az Európát, de különösen a Britbirodalmat alaposan ismerő, józan, gyakorlati érzékű Hoover választanák meg elnökké, akinek a mai prognózis szerint a legnagyobb esélyei vannak.

A következő év, vagy inkább másfél év egyáltalában a fontos és a legközelebbi korszak történetére elhatározó választások ideje lesz. Valószínűleg áprilisban lesznek a francia kamarai választások, amelyek nemcsak a Poincaré nemzeti egyesülésének sorsáról, hanem talán a francia pénzügyi stabilizációnak művéről is dönteni fognak. A francia közvéleményben eddig egy balra eltolódásnak az előjelei mutatkoztak; kérdés vajjon Poincaré presztízse és az újabb pénzügyi krízis veszélyének réme nem akadályozza-e meg ezt az esetleg túlkorán beharangozott fejlődést. Sorban ezután fog következni a német választás, amelynél szintén balfelé eltolódást jósolnak a hivatásos prognóziskészítők. Egyelőre csak azt látjuk, hogy a birodalmi elnök talán a balfelé való orientáció valószínűségére való tekintettel a balközéphez tartozó Gröner tábornokot nevezte ki a nyolcévi miniszterkedés után távozó Gessler hadügyminiszter helyére. Gesslert, aki a kormány legstabilabb minisztere volt, legfőképpen minisztériumában előfordult igen nagy rendellenességek készítettek arra, hogy távozzék helyéről. A filmpropagandára a hadügyminisztérium által elköltött és elveszett tízmillió márka tényleg lényeges teherterele Marx kancellár gyengülő kabinetjének.

Németország történetének új érdekes fejezetét nyitja meg az a mozgalom, amely a birodalom egységesítésére és újjáalakítására irányul. A jóvá-tételt vezérügynök jelentése rámutatott arra az anomáliára, amely a „Reich“ és a „Länder“ kettős adminisztrációjának túltengéséből származik. A két egymás mellett futó közigazgatás elsősorban nagy költségvetési terhet jelent, — hogy csak egy adatot említsek, több mint kétszáz nyugalmazott minisztere van Németországnak — hanem a kormányzást a birodalmi kormány részére az is nehézkessé teszi, hogy a belső és a pénzügyi közigazgatás felett nincs közvetlen ellenőrzése. Az unifikádó nagy problémájának megbeszélésére a birodalmi kormány január 16-ára Berlinbe érkezetletet hívott össze, amelyen az egységesítők tábora leginkább baloldaliak, a porosz szocialista miniszterelnökkel élükön — megütköztek a kérdés felett a partikularistákkal, akik a hagyományok és a „Vielstaaterei“ védelmében teljesen a Deutschnationalok és a bajor katolikusok köréből kerülnek ki. A württembergi kormány elnöke olyan hévvel támadta az eszmét, hogy az egységesítés esetére még polgárháborúval is fenyegetőzött. Az eredmény így nem is lett nagyon nagy, de a program egy speciális bizottsággal kapcsolatban a leglényegesebb hibákat mégis kiküszöbölni igyekszik, így például megoldást keres az egyes államokba beékelődő kis enklávék adminisztrációjának gyakorlatibb megoldására. Ha véleményt kellene mondanunk a megnyilvánuló tendenciák erejéről és a történelmi fejlődés irányáról, akkor a gazdasági és politikai erőviszonyoknál

fogva — Észak-Németország majdnem teljességében az egységes állam mellett van — valószínűbbnek kell találnunk az egységesítő törekvések diadalát. Több mint 120 év előtt mondotta Stein báró, a legjobb németek egyike: „Ich kenne nur ein Vaterland, und das heisst Deutschland.“

A nagy problémák és események oszlopai között lármás jelentéktelen* séggel húzódik meg a román külügyminiszternek az európai térképre fel* rajzolt külpolitikai akciója. Útjának főbb állomásai Róma, Párizs, Berlin, melyek közül elsőnek a Dúcénál tett látogatást. Az utazás elsődleges célja itt az volt, hogy az Averescu-kormány bukása óta kissé elhidegült olasz-román viszonyt azáltal, hogy Mussoliniben személye iránt új bizalmat óhajt kelteni, megint helyreállítsa. Nem tudjuk, hogy a kétségtelenül tehetséges levantinus ügyvédnek az egészséges ítéletű Dúcéra tett benyomása megfelelt-e a Titulescu által remélt hatásnak. Állítólag Jugoszlávia és Olaszország között akart közvetíteni és Románia helyzetét mindenestre úgy helyrehozni, hogy a kisantantnál ne veszítsen akkor, amikor Olaszország jóindulatát újból megszerzi magának. Valószínűleg felhasználta az alkalmat Titulescu arra is, hogy Olaszország középeurópai politikája iránt érdeklődjék. Titulescu sok nyilatkozata dacára semmi nyoma sincs annak a sajtóban, mintha román-magyar közeledésre akarták volna az ő ottidőzését felhasználni, amit pedig az oláh propaganda erősen híresztelt. Amikor az optáns-perre vonatkozólag megkérdezték, a román külügyminiszter azt felelte, hogy itt nincsen helye közvetítésnek, mert hiszen ő elfogadta a Chamberlain-féle javaslatot, a magyarok nem, ő pedig csak ennek az alapján hajlandó tárgyalni. Ha olvasni tudunk, ez annyit jelent, hogy Románia nem tartja szükségesnek Magyarországnak a közvetlen megegyezésre irányuló javaslatáról komolyan tárgyalni. Ez nem lenne meglepő s ez esetben ez a tüskés kérdés ismét a legközelebbi tanácsülés napirendjén fog szerepelni. Hogy a kisantant sajtó által egy ideig oly nagy hangon felfűjt szentgotthárdi határincidens, illetve hamis bevallású árucsempészés kérdésében katonai vizsgálatra fog-e sor kerülni, azt ma még nem lehet tudni. Tekintettel arra, hogy az áru Olaszországból származik, Titulescu úgy látszik nem tartotta célirányosnak, hogy ezt a kérdést feszegetse és a Benes által nagy hévvel propagált genfi demarshoz eredeti formájában hozzájáruljon, éppen akkor, amikor Romába készült viszonyjavító látogatásra. Végül is tudvalevőleg különböző fokozatokat kifejező három jegyzéket nyújtottak át Genfben, mely a Népszövetség figyelmét felhívja az esetre; a román jegyzék kifejezetten hangsúlyozta, hogy csak jelzi az eseményt, a nélkül, hogy bármi „gyanút fejezzen ki“, vagy konkrét javaslatot tegyen.

Nem valószínű viszont, hogy Titulescu a Jugoszlávia és Olaszország közötti közvetítéssel egyáltalán megpróbálkozott volna: fel kell tételeznünk, hogy eléggé kiismeri magát az európai politikában ahhoz, hogy tudja, mennyire nem alkalmas erre a funkcióra a román külügyminiszter. Mindenesetre elég egyszerű és goromba hangú figyelmeztetést kapott az olasz és a francia sajtó részéről egyaránt arra nézve, hogy mily kevésbé opportunus és ildomos dolog lett volna ez... Viszont egyelőre talán nincs is szükség erre a közvetítésre, mert a két kormány önmaga is igyekszik legalább is a szimptomákat gyógyítani. Bodrero belgrádi olasz követ és Marinkovich jugoszláv külügyminiszter január 25-én aláírták a jegyzőkönyvet, amely az olasz-jugoszláv barátsági szerződés értelmében annak az érvényét hat hónappal meghosszabbítja. Ez természetesen még nem jelent mást, mint hogy a fennforgó differendák kiküszöbölésére és barátságos, békés szellemben való megtárgyalására a két kormány elég időt akar magának biztosítani. Az olasz sajtó nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb része határozottan inkább barátságos módon kezeli a viszonyt Jugoszláviával, másrészt az

összes olasz lapok bizonyára nem tendencia nélkül, részletesen sorolják föl, hogy hány és milyen tartalmú fegyverszállítmány érkezett az utóbbi hónapok folyamán Franciaországból Gravozába és Susákba. A nagyhatalmak s első sorban Anglia álláspontja az, hogy éppen úgy, mint ahogyan Franciaországnak és Olaszországnak közvetlenül kell tárgyalni, Belgrádra és Rómára is rá kell bízni, hogy ügyeiket maguk intézzék el. Nyilatkozataik után ítélve Mussolininek, Michalakopoulos görög külügyminiszternek és Marinkovichnak egyaránt az a politikai tételük, hogy a Balkán a balkániaké. Csak másképpen értelmezi mindegyik (az olasz és görög értelmezés, úgy látszik, sok tekintetben rokonságban van egymással); már most csak meg kell találni a formulát, amelyben mindegyik megegyezhessen és ennek megfelelő tartalmat kld adni. Elég-e erre hat hónap és a fennforgó diszpozíciók, azt augusztusig meg fogjuk tudni. Kétségtelen, hogy ma Európának ez a része békésebbnek látszik, mint még csak néhány hónappal ezelőtt.

OTTLIK GYÖRGY.

ARNDT MAGYAR UTAZÁSA 1798-BAN.¹

A hatalmas kaszárnya József császár alkotása, a későbbi gyászos emlékü Neugebaude volt, a mai Szabadságtér helyén. Az invalidusház Károly király nagy alkotása, a mai Városháznak városházutcai frontépülete. Az imént megnyílt nagy új kórház a mai Rókus-kórház.² Főorvosa talán túlzott kissé, mikor oly sötét képet festett a magyar nép közt elterjedt betegségről.

Ezzel végzett is Arndt a látónivalókkal, miket Pest városa épületekben nyújtott. Pedig a mieink akkoriban szerették magyar Londonnak nevezni Pestet, nem annyira nagysága, mint inkább gyors fejlődése miatt.

Budára gyakran mentek át Arndtéak a hosszú hajóhídon, amelynek közepén széles kocsiút vezet, két oldalán pedig korláttal kerített gyalogjárók. A mai Erzsébet- és Lánchíd között állott ez a híd; Áradt kellemes sétahelynek is találja, a vizen nyüzsgő hajók, csónakok, a két part sürgésforgásának látványával s távolról a szigetek barátságosan hívogató képével.

„Buda még szabálytalanabban épült, mint Pest, hegyek között s hegyoldalokon, de a környéke sokkal szebb, mint Pesté. A Gellért-hegynél kezdődő Rácvárostól körülbelül negyedmértföldnyire terjed el egészen a zsidóváros végéig, de csak keskenyen, hegyek közé szorítva. Házai legnagyobbrészt rosszak, zsidelyesek, füstösek, az utcák rosszul vagy néhol egyáltalán nem is kövezettek/*

„A Gellért- és Várhegy közti völgyben fekszik a Rácváros, a lejtőkön egymás fölött ülő házaival. Rút, piszkos város, mélyebben benne még jámi is alig lehet az utcákon, nemhogy kocsizni. A rácoknak itt van a templomuk. A zsidóváros meglehetősen messze terjed a Duna mellett s nem oly elhanyagolt, bár még kevésbé díszes, mint a Rácváros. A legjobb házakat mindjárt a Dunánál találni s néhányat délen aszóllóknél s kerteknél, a budaiak szórakozóhelyeméi. Amfiteátrumszerűen csatlakoznak a városhoz a szőlőhegyek; természetük az úgynevezett vörös budai, mi, ha kellő kort ért el, a legkellemebb asztali borok közé tartozik, amiket ismerek; Bécsben legalább is ez volt kedvenc borom. Sokat szállítanak belőle Dél-Németországba, Sziléziába, Lengyelországba. Fehér bort is termelnek a könnyebb homokos talajon, sok enyhesség és kellem van benne, de nincs meg a vörösnek tüze/*

„A várba meredek utak visznek fel; önmagában is külön egész város. Erősségnek nem jöhet már számba, a falak tornyai és fokai bomladoznak, árkai dűledeznek. A gyöngébbek tiltakozása ellenére is körüljártuk a falakat, mindenütt csodaszép kilátás nyílt meg előttünk. Az egyik oldalon a Dunán és Pest városán át messze földek, melyek a mai nap rekkenő forróságában por és kőd párájában vesztek el; a másik oldalon a pompás szőlőhegyek. Csinos utcákat és sok nagyszabású épületet találni a várban, a közhivatalok és országos hatóságok székhelyeit. Magán az öreg várpalotán, fekvésén és

¹ Lásd Magyar Szemle I, 427—432, II, 92—96.

² Guszman József: A budai régi Szent János krónikája. Budapest 1923. E mű szerint a főorvost nem Höppnemek, hanem Haffnernek hívták.

régiségén kívül nincs semmi különös, de kertjei igen csinosak. Térrácsokban futnak le a várfalaktól egész az alsóvárosig a Pest felé eső lejtőn. Osztrák szokás szerint előttünk, idegen látogatók előtt, mindjárt megnyitották a kerteket. Már közvetlenül a palota homlokzata előtt is virágoskertek vannak, botanikai ritkaságokkal.“

A két város színházait is sorra látogatta Arndt társasága. Akkoriban még a német színészet is csak gyermekkorát élte itten; József császár alapította a várszínházat s kezdeményezte az új pesti német színháznak tervét is. Az európai szinten álló német színészet csak Áradt látogatása után másfél évtizedre honosodott meg a fővárosban, a mostaniról tehát igen kicsinylően ír Arndt a mint a többi korabeli látogatók is.

„A várszínházban minden másnap játszanak, váltakozva a pesti színházzal. Kívül-belül igen csinos épület, a benne játszó társaság számára nyilván túlelegáns is és ízléses. Első alkalommal Schröder egy darabját: „Glück bessert Thorheit“ néztük meg. A közönség ízlését mutatta; hogy a színészek még az inasokból is Kaspereket csináltak. Mi is mulattunk mén, de még jobban az első szerelmes, Herdt úr lécláb-játékán és gégét kínzó fuldoklásain. A másik alkalommal egy nagy lovagdrámát adtak, „Gráf Wiprecht von Groitzsch“ címen, Veit Weber után, a színház számára kellően megtűzdelve ütlegeléssel, medve-jelenetekkel. Bolondosabb valamit alig képzelhetni, mint a szereplők deklamációját és játékát. S minél természetlenebbben és hóbotosabban fojtogatták a szavakat, minél merevebbül és vadabból dolgoztak fejjel, kézzel, lábbal, annál többet tapsolt a publikum. Jelen volt a palatinus is több mágnással s egy sereg előkelő és ragyogó hölgygel; az ő arcuk és tapsuk is elragadtatásra mutatott. Vagy talán csak jóságból és elnézésből tapsoltak? Különbözik úgy itt, mint a nyári színházban Pesten, csak németül játszanak. A szereplők is németek, a színésznők között azonban sok a lengyel, akik, mint minden szláv nép, rendkívül könnyen sajátítják el az idegen nyelveket. A palatinus¹ barátságos ifjú, még igen ártatlan arckifejezéssel. Aki testvéreit, Károly főherceget és a császárt látta, könnyen megrajzolhatja képét, de mégis derekasabb külsejű, mint ők és szenvedélyes lovas és vadász“

„Mindjárt a nagy kávéház jobboldalán áll a pesti rendes színház, melynek belseje mégis csak jobb, mint külseje sejtetné.“ A nyári színház nem messze a Dunától a sétány mellett fekszik s jóval nagyobb a pozsonyinnál; máskülönbözik körülbelül olyasféle, mint amaz. Az első helyen húsz krajcárt kellett fizetni, de hét krajcárért itt is lehetett külön egy-egy felvonást végignézni s aztán tetszés szerint vagy tovább állani, vagy a következő felvonásra is befizetni. Mindig örvényelt tehát a színház belseje a felvonásközökben, új s új csoportok vonultak fel és el. Ehhez járult a karzat nyüzsgése, méhkaptára az a leglazább és legszabadabb ifjúságnak. Látni lehetett a budai és pesti szépek virágát, kik a közjó magas ideájának hódolva, magukat önzetlenül a nyilvános örömöknek szentelik. Voltak igen szép alakok is közöttük, kik bizony könnyen felébreszthetik az ember játékos kedvét. Csodálatosnak tűnt fel előttem, hogy itt, hol minden osztályban oly sok a szép nő, Amor e szabad nyilazásánál a lengyel nőknek van legtöbb szerencséjük. Úgy látszik, az ízlés döntött a lemergi, krakkói, halicsi, sandomirsi idegen lányok mellett, kik lengyel ügyességet és könnyelmű jártasságot hoztak magukkal, amivel a komolyabb és tartózkodóbb magyar jellem nem versenyezhet.“

¹ A nemes emlékü József főherceg, akkor még csak pár éve nádorispán.

² A mai Petőfi-szobor táján. Kőralakú török erődítményből átalakított épületét rondellának nevezték. Színészettörténeti adataink forrása: Kádár Jolán: A budai és pesti német színészet története 1812-ig. (Német Phil. Dolgozatok, 1914.)

„Ma komikus baletet adtak, „Judenhochzeit“ címen, finom és népszerű tréfákkal és színpadi csínyekkel át- s átszöve. Sajnos, a színház Kasperléje nem volt elemében s bármennyire is gyönyörködött a közönség, az egész játék hamis vágásba került az ostobaság és bárgyúság legalsóbb harlekinadéja és a városiasság finomabb élcei között. Az ilyen középútnak csupán ásitás az eredménye s ez lett volna eredménye nálunk is a könnyelmű és kecses lengyel nők, nagyszerű felvonásközök s néhány igen csinos színpadi hercegnő nélkül, kik ügyetlenül játszottak, de az ifjúságot ügyesen csábították. A felvonásközök csoda mulatságosak voltak. Minden kavargón, tolongott, örvénylett egymás között, a könnyelmű élet méhecskéi idegen méz után zümmögtek. A szomjas gégek és száraz nyelvek számára egy benyílóban a zenekar baloldalán tekintélyes sörös- és boroshordó állt; a nézők mindegyike odajárulhatott s 2—3 krajcárért szabadon csapolhatott Ceres vagy Bacchus hordójából. A thespisi művészet eredetének eme találó szimbólumához vonult le a színpadról az első hős és az első amorosa is, kik még előbb az eszményi világ magas légkörében mozogtak, most pedig igen földi hátgörbítésekkel merítgettek a hordóknál új lelkesedést*.

A főváros szellemi életéről különben láthatólag csak mások futó beszéde után tájékozódott Arndt. Mellékesen említi, hogy van itt egy egyetem is, „mely egyes szakokban, különösen az orvostudományban, fizikában és matematikában állítólag egész derék férfiakat mutathat fel, de amely a jelen körülmények között nehezen vergődhet fel a szellem ébresztőjévé és éltetőjévé“. Körülbelül ugyanígy beszélt Áradt előbb a bécsi egyetemről is. A kormányzat elfojt minden újító szellemet. Némi elméleti elfogultság vezeti ez ítéletében; a szellemtudományok, különösen a történettudomány terén több kiváló érdemű, alapvető munkásságé tudósunk volt már akkor. Különben az egyetemet csak nem régen helyezte a fővárosba a császári akarat újjászervezve és adományokkal gazdagítva. II. József nagy német központot akart teremteni Buda-Pestből; a színházalapítás, az országos hatóságok, kaszányák idetelepítése mind ezt a célt kívánta szolgálni.

Az egyetemi hallgatókat is csak az utcákról ismerte Arndt. „Többnyire egész magyarosan járnak, hatalmas kalpagokkal, karddal, bajusszal. Külsejük férfias és derék s láthatólag inkább büszkék önmagukra és nemzetükre, mint tudományukra.“

*

Bécs a telített, gondtalan kedélyesség, a dunai két magyar város a természet áldásainak boldog szegény-városa. Arndt sokáig járta körül tekintetét a vidéken a budai vár fokáról. „Az ég derűs, a levegő üde és tiszta. A föld tűzereje kénes vizekben buzog fel s érleli és hevíti a szőlőhegyeken az emberek örömet; jó lehet itt élni az embernek.“

„A Rácvárosban több kénforrás van, mik állítólag sok bajra gyógyító hatásúak s amelyek fürdőknek is be vannak rendezve. Külön fürdőért valami csekélységet kell fizetni, a nagy közös fürdőért meg éppen csak egy vagy két krajcárt. Férfiak, nők, ifjak, hajadonok együtt lubickolnak itt és sok kópé éppen e társasélet kedvéért látogat el ide. Mi is betekintettünk e fürdőbe és takaros csöcselék-gazdálkodást találtunk ott, mint ahogyan ezt mindenki elképzelheti ilyen közös fürdés mellett. Csak éppen az okvetlen elfödendők voltak eltakarva a csipőkre vetett ronggyal, hasonlóan a vademberek köténykéihez. Már a közepes hőmérsékletű fürdők is ördögi forróak; nekünk már a langyosabbban is áradatban folyt az izzadság homlokunkról. A berendezés bizony valamivel takarosabb és csinosabb is lehetne s az egészről szakértői felügyelettel és gondoskodással valami jobbat is lehetne teremteni, mint amilyen mostan. Minden fürdőnél egyúttal bor-kimérés is van, éppen olyan rossz, mint olcsó borral.“

Arndt tehát inkább a Dunafürdőkbe járt el; a hajóhídtól délre ilyent is többet talál. Hat-hét fülke van bennük, tiszták és takarosak s egy forintért ötször is meg lehet fürdeni.

Az egyik kora reggelen Arndt, a fáradhatatlan, a Gellért-hegyre csábította fel társait. Eleget izzadtak, míg felértek a meredeken, de a mennyei kilátás megjutalmazta fáradságukat. „Magunk előtt láttuk a világot buja nagyszerűségében, a büszke folyót, a zöld hegyeket. Nem messze tőlünk rácsozott kápolnácska, hol néhány jámbor öreg térdelt imádkozva. Vájjon áhitatosabban imádkoztak-e, mint ahogy mi tartottuk reggeli ájtatosságunkat. Rezedákon táboroztunk egy régi fal árnyékában. Valamikor valószínűleg torony és várfal állott itten a várhegy fedezésére, melyet innen a hegycsúcsról könnyen és borzalmasan össze lehetett volna lődözni.“

Már az előző napon átrándult a társaság a Palatinus- (azaz Margit-) szigetre és annyira tetszett ott nekik, hogy másnapra ebédet rendeltek maguknak a palatinus villájában, mely egyúttal vendéglő is volt.

„A Gellért-hegyről egy rossz budai kávéházba szálltunk le és úgy tíz óratájt a Dunához ballagtunk s halászokkal átvitettük magunkat a mi szigetünkre. Először egy kicsiny szigetre érkeztünk,¹ amelyen a palatinus pár tucat tehene legelészett; innen egy hídon át a nagyobb szigetre, ahol pár száz lépésre áll a villa. Tavaszi időkben szorgalmasan látogatják a városiak ez elragadó kis szigetet, ma azonban mi parancsoltunk itt egyedül. Kinn ültünk a szép, meleg napon a villa vidékies csarnoka alatt. Az ételek jók voltak, bár majd minden fogás baromfiból állott különfélekep elkészítve. Csemegéül itt ettem először életemben pörkölt kukoricát. A vendéglős nagy dicsérettel ajánlotta: maga a nádor is igen szereti. Mi inkább a vendéglős, mint a nádor kedvéért ettünk belőle, a bor úgyszólván gyorsan leöblítette kissé érdes ízét. Asztal után még egyszer körülsétáltunk a bájos szigeten, mely lombjaival, rétével, gabonaföldeivel s kicsiny szőlejevel mint Isten szigete fekszik itten. Sok játék és tréfa után alkonyat idején úsztattunk vissza Pestre, tolongtunk még pár órát a promenádon és a nyári színházban s azután nyugovóra tértünk.“

A két nap, mit a két városban töltöttek, a természet bőségének jegyében állott. Mindjárt Pestre érkezéskor jó ebédet rendeltek s bőven itták a magyar bort melléje. Este — jegyzi fel ismét Áradt — étellel-itallal bőven megteltek nyugovóra a nap mozgalmi után. Másnap mégis azt írja Arndt, hogy a város nézegetésében kiegészítve, még derekasabban ettek-ittak, mint az előző napon. Úgy látszik, mindig magasabb fokozatokat értek el ebben, egyre jobban rájöttek a jókedv és a bor ízére s énekszóval keltek fel a gazdag magyar asztaltól: „Királyi módon szórakozva, királyi módon étkezve és végül királyilag hajtva fejünket álomra.“

Hiszen mindjárt hajójuk érkezéskor a csordulásig menő bőség mozgalmas látványa tárult eléjük.

„A Duna mellett a kávéház és a fürdők között szabad, nyílt tér van, mintha a Gondviselés rendelte volna oda. Itt van a legnagyobb és leghangosabb nyüzgés és a legvidámabb élet a városban. Szekerek, talyigák, kosarak tartogatják itt bőséges tömegben mindazt, amire éhes gyomornak csak szüksége lehet; hajók és csónakok reggelenkint gyakran csaknem elfödik a Dunát, zsúfolva gyümölcscsel, zöldséggel, kisebb állatokkal, vaddal, szárnyassal. Nagy bárkák sorakoznak a parthoz, fenéktől tetőig szénával tömve, melyből a vásáros paraszt rögtön vásárolhat lovai és ökrei számára. Itt van sürgő-forgó helye a szakácsoknak és szakácsnőknek, valamint a

¹ A Margitsziget körül a múltban váltakozva kisebb szigetek képződtek és tűntek el.

becsületes polgárasszonynak is, ki maga vásárolja be szükségleteit. Hor-dárok, talygások és más lesekedők hada ácsorog szerte, maguk is kívánván kézi és hátszolgálatokkal elcsípni valamit Isten bő adományából, melyek oly gazdagon vannak itt kiterítve. Látni idegenekét is tömegesen, bécsieket, lengyeleket, rácokat, törököket és e merkúri táborozáshoz nagy számmal vonulnak ki mindig a lazaerkölcsű lányok is. Meg lehet itt figyelni a paraszti rendet is, mint él az körülbelül Magyarországon s mint foglalatoskodik dolgaiban, mert a vidéki ügyes-bajos embereknek is az egyik fő táborozó helye.”

„E föld buja teljéről, természeti gazdagságáról sejtelve sem lehet annak, ki saját szemével nem látta; innen van, meg a kevés ipar miatt, a rendkívüli olcsóság. Egy krajcárért annyi szilvát, szőlőt, barackot kapni, hogy két kézzel sem tudja tartani az ember. Egy tyúk hat krajcár, a zsíros ürü és malac félforint. Pedig nagyvárosban vagyunk, hol mégis van fény-üzés és ahol sok a gazdag ember. Egy birodalmi tallérért naponta az első vendéglőben élhet az idegen, jól elszállásolva, kétszer étkezhetik három-négy fogással és bőségesen ihatja a jó bort, csemegéül minden lehető leg-szebb gyümölcscsel. Mi elbámultunk, amikor a vendéglőben hat nap után a számlát hozták. Csaknem mindig itt étkeztünk a fentemlített módon, összesen öten és mindössze 42 osztrák forintot fizettünk. A konyhaművészet sem rossz itten, persze bécsi ízlés szerint főznek, de valamivel erősebb és nehezebb minden, mint ahogyan erősebb és keményebb maga e nemzet is.”

Különösen a Dunapart mozgalma teszi Pestet élénkebb várossá Pozsonynál. De ez a mozgalom nem egészen a valódi forgalom következménye, mert hiszen Pestről Budára és innen vissza állandóan mozgásban van, utazik s lovagol minden; az előkelőségek javát pedig a hivatal és a közügyek tartják itten. Pest különben már sokkal magyarabb Pozsonynál öltözékben és szellemben is; a magyar nyelv az általános, bár a legtöbb ember ért és beszél németül is.

A Pestről való indulás napját augusztus 26-ára tűzték ki, még pedig közfelkiáltással a gyalogos utazás mellett határozva. Az utolsó napon tehát elszéledtek a városban, nézegetni, elmerengni még egyszer, másrészt pedig valami emléket venni a kedves magyar földről. Kardokat, pipákat és egyéb semmiségeket vásároltak így össze, majd asztalhoz ültek utoljára, ujjongó bacchanáliára. Búcsúzásul pár palack tokajit is nyitattak, melynek üvege még itt, hazájában is egy aranyba került.

Poggyászuakat Budára szállították át, ahol a postára bízta, maguk pedig reggel négy órakor nekiindultak gyalogvándorlásuknak Győr felé.

HAJNAL ISTVÁN.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI.

A Szemle zárta: minden hó 1-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségével a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni.

A KÖZIGAZGATÁSI REFORM.

Jó KÖZIGAZGATÁSI rendszer megteremtése, jó közigazgatási törvények megalkotása világszerte általában nehezebb feladat, mint magán- vagy büntetőjogi (anyagi vagy alaki) jó törvények meghozatala.

Ennek a különbségnek oka egyebek közt abban rejlik, hogy a közigazgatásnál, illetőleg az erre vonatkozó közvélemény kialakulásánál a különböző államok és nemzetek sajátlagos egyénisége, a történelmi fejlődés, a hagyomány, a mindenkori politika sokkal több befolyást gyakorol, mint az igazságszolgáltatás mezején.

Például a magánjog egyes részeit vagy az egész polgári perrendtartást kodifikálni, sőt talán még az egész büntetőkódexet is megalkotni azért könnyebb, mert e téren többnyire már járt úton haladhatunk; mert itt bizonyos mértékben régóta, évszázadok, sőt néha már évezredek óta elfogadott, részben tudományosan is leszűrt alapvető igazságokkal, újabban már nemzetközileg is elfogadott olyan általános tételekkel találkozunk, amelyek érvényesítése elől egyetlen kultúráltam sem zárkozhatok el mereven.

Egészen más a helyzet a közigazgatásnál. Ennek nincs olyan hosszú történelmi múltja, mint az igazságszolgáltatásnak. Itt nincsenek olyan, már a római jogban megörögzített tételek, melyek általános népszerűségre számíthatnának. Ahány ország, annyi fajta közigazgatás; el sem képzelhető két állam, amelyeknek teljesen azonos közigazgatási berendezkedése lehetne. A közigazgatás, mint tudomány, egészen újabb keletű; régebben inkább csak gyakorlati ügyességnek, természetes józan ésszel ellátható foglalkozásnak tekintették. Csak legújabban sikerült a tudománynak, a nemzetközi sűrűbb érintkezésnek, elméleti és gyakorlati irányú szakkongresszusoknak a közigazgatás terén is némely alapvető igazságokat leszögezni, általános elfogadásra megérlelni.

És ha a megfelelő közigazgatási kodifikálás általában véve nehéz: kétszeresen nehéz volt ez mindig a régi Nagy-Magyarországban, és nem vált sokkal könnyebbé a mai Csonka-Magyarországban sem.

Ennek is megvan — a magyar történelmi jogfejlődésre gondolva — a maga természetes oka.

Magyarországon 1848 előtt, az ősi vármegyei szervezet klasszikus korszakában, tulajdonképp annyi közigazgatási egység, következésképp annyi fajta közigazgatás volt, ahány vármegye. A vármegyének, mint az alkotmány védbástyájának kiemelkedő politikai jelentősége nemcsak történelmi tény, de egyúttal nemzetpolitikai komoly szükségesség is volt. A 48-as törvényhozás nem vonta le, mert időhiány miatt nem is

vonhatta le a nagy politikai átalakulásnak: a felelős kormány inau gurálásával kapcsolatos parlamentarizmusnak logikai következményei, ami később — 67-től kezdve jóformán napjainkig — sok félreértésnek, eszmezavarnak és nem mindig gyümölcsöző küzdelmeknek vált kútforrásává. így történt, hogy a vármegyék alkotmányjogi hivatása a lényegesen változott viszonyok közepett is lényegileg csorbítatlanul maradt. így történt, hogy a vármegye a maga kiemelkedő rendeltetését és jelentőségét — még akkor is, amikor már erre a magyar felelős kormány és a parlamentarizmus korszakában nem volt, de legalább is kevésbé volt, vagy nem mindig volt komoly szükség, — továbbra is és majdnem állandóan a politikai szerepben látta. így történt, hogy a municípiumokban, különösen a vármegyékben — az örökös alkotmányjogi küzdelmek közepett — a tulajdonképpeni és elsődleges feladatok: az önkormányzati ügyek megvédő általános érdeklődésre nem találtak. így történt, hogy a korszellemmel karöltve folyton fejlődő, súlyban, jelentőségben folyton fokozódó kulturális, közgazdasági és szociális kérdések a vármegyékben kellő megértést és figyelmet kdeni nem tudtak s elsősorban a tisztviselőválasztásban, az országos ügyekkd foglalkozásban merült ki a közérdeklődés. így történt, hogy az ekként nem elég reálsan felfogott autonómiának minden legkisebb, néha még képzdt sérelme is képes volt időnkint lázba hozni, rémlátóvá tenni a magyar közélet szereplőinek egy jelentékeny részét; képes volt nemcsak az igazi, de gyakran még a nem létező veszélyekkel szemben való védekezést is nemzeti becsület kérdésévé tenni.

Ezt a mentalitást és idegességet a hagyományokhoz való tisztdetreméltó ragaszkodáson felül bizonyára még az 1867-án megnyílt új közjogi helyzet, a valóságban inkább reál-, mint perszonalúniót jelentő dualizmus, a monarchia másik államával való szoros kapcsolatunk természete is mindig felszínen tartotta, a bizalmatlanság lappangó tüzét egy-egy áldatlan incidens újból és újból lángra lobbantotta.

Lélektanilag egészen érthető tehát, ha nálunk a közigazgatási státuskvónak minden legkisebb megbotyátása, minden komolyabb közigazgatási reform a rendesnél több nehézségbe ütközött. A mai nemzedék már egészen elfelejtette azt, hogy mindjárt az alkotmány hdyreállítása után (1869-ben) az igazságszolgáltatásnak a közigazgatástól elkülönítése, az alsófokú kir. bíróságok szervezése, a régi jó táblabírák helyébe életfogytig kinevezett szakbírók beállítása, vagyis az ősi vármegyei önkormányzat egy tekintélyes részének az állam részére igénybevétele: annak idején mennyi küzdelmet, aggodalmat, keserúséget váltott ki. Pedig ma már vajjon ki kívánná — a jobbiztonság és pártatlan igazságszolgáltatás megingathatlan alapját alkotó — kir. bíróság rendszerét visszacsinálni; ki kívánná a pallosjogot a vármegyének visszaadni?

Arra már inkább emlékezünk, hogy a kir. csendőrség, majd előbb Budapesten, később a vidéki városokban is államrendőrség szervezése, a vármegyei közigazgatási szolgálat egyik vagy másik ágzatának megreformálása, így például 1902 évben a vármegyei pénztári és számvévségi szolgálat államosítása milyen sok akadály leküzdésével sikerült!

A legtöbb és legkomolyabb nehézséggel azonban mindmáig az

egész közigazgatásnak (vármegyei, városi és községi közigazgatásnak) korszerű és egyetemes reformálása találkozott. Pedig egy hosszú emberöltő óta minden közigazgatási ember, sőt az egész számottevő közvélemény is mindjobban érzi a gyökeres revízió, az általános reform szükségét. Hiszen az immár egymilliós világvárossá felnőtt Budapest közigazgatási életét ma is a régi kisvárosias Pest és Buda egyesítésékor meghozott 1872 évi törvény; a többi (vármegyei és városi) törvényhatóság és a községek életét az 1886 évi, sokban immár elavult törvények; a köztisztviselők minősítését az 1883 évi nemcsak elavult, de a maga teljességében végre sem hajtott törvény szabályozták. Az egész vonalon 40—50 esztendősz megkopott törvények egész sorozata, megannyi Procrusteságy jellemzi a magyar közigazgatást akkor, amikor a világ éppen ez időszakban olyan rohamosan haladt, és amikor az életszükségletek, az igények, a követelmények nálunk is faluban, vármegyében, kis- és nagyvárosban olyan feltartóztatlan rohamossággal növekedtek. A legégetőbb szükségleteket néhány parciális törvény igyekezett lehetőleg kielégíteni. Így az 1901 évi egyszerűsítési törvény a közigazgatási eljárást — az egyszerűsítésen felül — egységesíteni és modernizálni törekedett. Az 1912 évi városfejlesztési törvény a törvényhatósági és rendezett tanácsú városok életképességét kívánta fokozni. Végül legutóbb az 1927 évi törvényhozás az önkormányzati testületek háztartásának hatályosabb ellenőrzésével próbálta a közérdek védelmét előmozdítani.

Mindezek a jóakarató kísérletek csakis palliatív hatásúak lehetnek s a gyökeres javulást mindenki a közigazgatás egész területére kiterjedő általános reformoktól várta és várja. Ez a várakozás némileg megbosszulta magát. Az egyetemes nagy reformok megalkotása évtizedeken át meddő remény maradt; de megvalósításukra számítva, mindeddig elmulasztottuk azokat a behatóbb, részletreformokat is, amelyek létrehozásának közjogi és hangulatbeli akadályok nem állottak útjába.

Az egyetemes reformok útját pedig mindmáig csupán emlékeztető határkövek vagy csonka torzók szegélyezik.

Egy darabig azon vitakoztunk, hogy a közigazgatási reform kiépítését vajjon felülről vagy alulról: a vármegyével vagy a községgel kezdjük-e? Mintha bizony non az lenne az egyedül helyes megoldás, hogy a közigazgatási reformok megalkotója kész legyen az egész épület tervezetével s a már meglévő általános alaptervekhez képest, ezek keretébe beilleszkedően dolgozza ki apróra az egyes részleteket! Ha egyszer tisztában vagyunk az alapelvekkel, a végcélal, a közigazgatás egész nagy épületének elgondolásával: akkor teljesen közömbös, hogy melyik részt veszem előbb elő és viszem megoldásra. Természetesen az volna a legideálisabb, ha egyszerre lenne készen és egyszerre kerülhetne benyújtásra — akárcsak egy magánjogi egységes kódex — az összes közigazgatási reformokat felölelő mind az öt vagy hat törvényjavaslat és ha ekként az egész anyag ismeretében kezdene hozzá a törvényhozás a javaslatoknak egymásután tárgyalásához. De mivel ez technikailag alig lehető: be kell érünk azzal a relatíve jó megoldással, hogy az egységes általános terv ismeretében egyik, bármelyik rész megragadásával kezdjük meg valahára az alkotó munkát.

De a „sorrend“ kérdésénél komolyabb akadály is támadt, melyet a reformtörekvések útjából kitolni mindeddig nem sikerült. Ez pedig az önkormányzati tisztviselők alkalmazásának kérdése, ami egymással kibékülni nem tudó két ellentétes táborba sorakoztatta az embereket. Pedig a tisztviselők választása vagy kinevezése tulajdonképp még az önkormányzat szempontjából sem elsőrangú, vagy döntő kérdés; mert elképzelhető, sőt tényleg van is a külföldön erős önkormányzat kinevezett tisztviselőkkel — s mint éppen a magyar példa igazolja — van választási rendszer nem eléggé erőteljes és nem eléggé tartalmas önkormányzattal.

Akárhogy álljon is elvileg vagy gyakorlatilag a dolog: tény az, hogy különösen Grünwald Béla hatalmas agitációjának hatásaként a múlt század végeidé Magyarországon nemcsak a politikusok, a sajtó, a szakirodalom, de maga a közvetlenül érdekelt önkormányzati tisztviselői kar, sőt még a törvényhatósági közélet, egyszóval az egész közvélemény körében is mindjobban szaporodott az „államosítási“, helyesebben „kinevezési rendszer“ harcosainak tábora. Egy jó emberöltővel ezelőtt annyi dőnyét hangoztattuk — szakszerűség, megbízhatóság, pártatlanság, jogbiztonság, közszolgálati érdekek, modern közigazgatás szempontjából — a kinevezési rendszernek, hogy e nélkül a közvélemény akkori látszólagos többsége jóformán kizártnak gondolta a megfelelő közigazgatási reformot. A másik, a kisebbségnek vélt tábor minden tárgyilagosságnak mutakozó érveléssel szembeállította a maga, minden megalkuvást kizáró konzervatív merev álláspontját, azt tudniillik, hogy az ősi magyar önkormányzatot, a törvényhatóságoknak a tisztviselőválasztásban kicsúcsosodó önrendelkezési jogát, a nemzeti ellenállással és alkotmányvédelemmel is elválaszthatatlanul összefüggő hatalmi pozíciót feladni semmiféle más tetszetős ellenérték fejében nem szabad.

Így történt az, hogy gróf Szapáry Gyula kormánya által a kinevezési rendszer alapján kidolgozott első részletes vármegyei reformjavaslat a képviselőházi obstrukció özönébe főült s a sok hónapos parlamenti küzddem emlékeként törvénytárunkban csak egy szegényes torzó maradt fenn. „A vármegyei közigazgatás rendezéséről“ szóló 1891 évi ügynevezett „lex Szapariana“ ugyanis rövid két szakaszban mindössze azt az dvi kijelentést kodifikálta, hogy „a közigazgatás a vármegyékben állami feladatot képez, melyet kinevezett állami közegek intéznek“ stb. és egyúttal a belügyminisztert ez elvi kijelentést megvalósító több törvényjavaslat előterjesztésére utasította. De még ez a szokatlan tartalmú, kizárólag elméleti értékű törvény sem maradt sokáig a Corpus Jurisban, mert — mielőtt gyakorlati végrehajtására kerülhetett volna a sor — egy későbbi (1907 évi) törvény egyszerűen hatályon kívül helyezte, tehát az élő törvények sorából kiirtotta.

Később gróf Tisza István kormánya 1913-ban komolyan hozzáfogott a reformot előkészítő munkálatokhoz. A törvényhozás „a vármegyei közigazgatásnak küszöbön álló újjászervezésére való tekintettel“ (az 1913: LII. törvénycikkben) a vármegye választott tisztviselőinek 1913 év végével lejáró hivatali megbízatását a törvényhozás újabb intézkedéséig meghosszabbította.

Sándor János (a Tisza-kormány belügyminisztere) 1914-ben tényleg a törvényhozás elé terjesztette a vármegyei reformot tartalmazó három törvényjavaslatot. E javaslatok szintén a kinevezési rendszer alapjára helyezkedtek, viszont a vármegyei önkormányzatot az egész vonalon biztosítani, a jelenleg meglehetősen szűk keretet tágítani, ezt a mostani szegényes tartalom helyett komoly tartalommal megtölteni, az igazi önkormányzatot bevezetni törekedtek. A nagy körültekintéssel, szabatosan kidolgozott és alaposan megindokolt törvényjavaslatok úgy a parlamentben, mint azon kívül is általában véve kedvező fogadtatásban és tárgyilagos kritikában részesültek. A képviselőház közigazgatási bizottsága behatóan megvitatta s több irányban — a lényegét nem érintő — előnyös módosításokkal elfogadásra ajánlotta a plénumnak.

Mindez 1914 nyarán, a háborút közvetlenül megelőzőleg történt. Minden valószínűség megvolt a vármegyei reformjavaslatok plenáris tárgyalására s a törvényhozás mindkét háza által elfogadására. De lehetetlenné tette ezt a csakhamar reánk szakadt világháború, melynek hosszú tartama alatt természetesen szó sem lehetett az 1914-ben kényszerűségből elejtett fonál újrafelvételéről.

Így a régi Nagy-Magyarországban annyiszor eredménytelenül megkísértett közigazgatási reformok megalkotása terhes örökségképp Csonka-Magyarországra maradt.

Az első kérdés ma, hogy vajjon a mostani rendkívüli viszonyok közepett, Csonka-Magyarország mai tragikus helyzetében lehet-e, szabad-e olyan mélyreható közigazgatási reformokra gondolni, aminőket a régi boldog időkben sem tudtunk tető alá hozni?

E kérdésre nem egészen könnyű a válasz. Az mindenesetre helyes volt, hogy mindjárt az összeomlásunkat közvetlenül követő években sem az egymást gyorsan követő kormányok, sem a nemzetgyűlések nem kívánták ezt a nagy témát — az állandó jellegű nagyobb reformok nyugodt és tárgyilagos megalkotására nem alkalmas időpontban — napirendre tűzni. De ma, idestova tíz esztendővel az összeomlás után; ma a kormányzat, közszellem konszolidáltsága mellett; ma az ismét két házból álló törvényhozás új korszakában immár szabad, sőt kell is szembenéznünk a rég megoldásra váró nehéz kérdések egész sorozatával. Ilyen egyebek között a közigazgatás reformja is.

Bizonyos kérdések rendezésével tovább igazán nem várhatnánk. Hogy csak pár példára mutassak: 1907 óta nem volt általános vármegyei tisztújítás, az 1913 évben lejárt mandátumok máig meg lettek hosszabítva s csupán a megüresedett állásokra történtek időközi választások. Éppúgy a vármegyei és városi törvényhatósági bizottságok is régóta meg vannak kövesedve és a háború óta csakis Budapest székesfővárosban történt meg a jogfolytonosság helyreállítása, a közgyűlés megújítása, a választás alá eső tisztikar újból választása. A vármegyei és városi törvényhatóságokban fennálló hosszas átmeneti állapot tovább igazán nem tartható fenn.

Ha pedig az oly sokszor kerülgetett munkához a közigazgatásnál is hozzáfognak: be kell látnunk, hogy csupán a legszükségesebb, az igazán égető tatarozgatással immár nem érhetjük be, egyik kérdés

logikai kényszerrel kapcsolódik be a másikba. Úgy vagyunk ezzel, mint az, aki megbolygatva régi rozoga házikóját, csakhamar rájön arra, hogy pusztán ajtók, ablakok kicserélésével nem ér cél, hanem a falak, a tetőzet megerősítéséhez is hozzá kell nyúlni, mert különben a félig restaurált ház rosszabb lesz a réginél.

Húzni-halasztani lehetett — sőt részben kellett is — a mostani átmeneti helyzet megbolygatását. De ha egyszer munkához fogunk: a legégetőbb egy-két nagy kérdés mellé társul szegődik nagy csomó, kisebb-nagyobb, többé-kevésbé szintén égető kérdés. Sok olyan tennivaló, amit ma már, tíz év múltán, a konszolidáció korszakában — ruganyos törvényhozási felhatalmazásra alapított — rendeleti úton elintézni alig lehet.

Így a már fentebb tárgyalt nagyjelentőségű kérdésnek: a tisztviselők alkalmazási módjának, a törvényhatósági bizottságok összeállításának mikéntje mellett ott van egy csomó olyan kérdés, amit a közszolgálat és a nagyközönség érdekében már régebben meg kellett volna oldani s aminek egyidejűleg megoldását mellőzni nagy mulasztás lenne. Hogy csak pár példát említsek: ott van a mostani önkormányzati meglehetősen üres keretnek komoly tartalommal kitöltése; ott van a közgyűlésnek (és pedig úgy a vármegyei, mint a városi és községi közgyűléseknek) hatásköre; ott van a városi és községi kategóriáknak, a tanyagkérdésnek problémája; ott van a községjegyzők közigazgatásjogi helyzetének rendezése; ott van az önkormányzati háztartás, adóztatás, üzemügy rendezése; ott van az egész fellebbviteli és jóváhagyási rendszernek revíziója; ott van a közigazgatási eljárás egyszerűsítésének, gyorsításának mindenkit olyan közelről érdeklő kérdése, a meglehetősen bürokratikus közigazgatás helyén egy moderm eljárás meghonosítása; ott van a közigazgatási bíráskodás csonka rendszerének kiépítése, decentralizálása; ott van a közigazgatási tisztviselők minősítésének, különösen gyakorlati kiképzésének és rendszeres továbbképzésének, a tisztviselők jogainak, kötelességeinek, illetményeinek, fegyelmi felelősségének, szolgálati pragmatikájának (legalább is ez utóbbiak alapelveinek) kodifikálása stb.

Mind olyan kérdés ez, amelyek rendezésével további haladék nélkül foglalkoznunk kell, amelyek megoldását boldogabb időkre nem halaszthatjuk. Nagyobbára olyan kérdések ezek, amelyeknek jó megoldása Csonka-Magyarországban ugyanaz, mint a régi s a jövő Nagy-Magyarországban lett volna, vagy lenne.

Tehát azelégymásután megalkotandó közigazgatási reformok elég hosszú sorozatának lehetőleg fel kell ölelnie a sürgősen megoldásra váró összes nagy és kis kérdéseket. Csak egyre kell vigyáznunk szerintem is. Nem szabad erőltetni olyan vitás vagy vitatható sarkalatos kérdések felvetését vagy megoldásra kitűzését, amelyeket a régi boldogabb időben sem tudtunk megoldásra juttatni. Értem ezalatt elsősorban a kinevezési rendszert, amelynek előtérbe állítása mellett minden előző reformkísérlet hajótörést szenvedett.

Szabad legyen önmagam példájára hivatkoznom. Egyike vagyok azoknak, akik elvi és gyakorlati szempontokból a kinevezési rendszer előnyeit túlnyomóknak tartottuk a hátrányai felett. Egész hosszú és

elégge exponált közéleti pályámon, a kodifikádó és szakirodalom terén egy emberöltőn át folytatott munkásságom közben mindig meggyőződéses híve voltam a kinevezési rendszerek. És ma, törvényhozói minőségemben, mégsem szavaznék ennek napirendre tűzése mellett. Egyszerűen azért, mert a mai időpontot igazán nem tartom alkalmasnak ilyen problémának — nálunk talán mindennél kényesebb közigazgatási problémának — megoldására s lelkiismereti kötelességnek tekintem a nemzedék életünkben — sajnos — különben is meglévő sok szakadék mélyítésétől való tartózkodást. De mint gyakorlati közigazgatási szakember éppen gyakorlati szempontból is kikapcsolandónak vélem ezt a kérdést, amelyiken régen is mindig hajba kaptunk, most is hajba kapnánk s ezzel — amint a múltnak sok meddő kísérlete mutatja — most is újra veszélyeztetnek a közigazgatási reform tető alá hozását.

Az önkormányzati tisztviselők kinevezésének kérdését tehát tegyük el jobb időkre. Addig még a kinevezési rendszer meggyőződéses hívd is érzék be az életfogytiglan való választás módozatával, ami mégis csak közelít az életfogytiglan kinevezés rendszeréhez, s ami ma a vármegyékben hallgatólagosan úgysis életbe lépett, mert — amint erre már fentebb utaltam — 1907 óta, vagyis éppen két évtized óta, nem volt Magyarországon általános vármegyei restauráció.

Ha ezt a felettebb kényes és szálkás kérdést a közigazgatási reform nagy vitaanyagából kihúzzuk: a többi aránylag kevésbé érzékeny kérdésben talán mégis csak meg tudunk egyezni. Legfeljebb egy másik nehéz probléma marad fenn, aminek megoldása elől azonban már igazán nem térhetünk ki: nevezetesen a törvényhatósági bizottságok összeállításának élénken vitás kérdése.

E kérdés döntésénél jövőre is különbséget kell tenni egyfelől Budapest székesfőváros, másfelől a többi (vármegyei és városi) törvényhatóságok között, aminthogy az eltérés a múltban is mindig megvolt, ma is megvan.

A múltban az összes törvényhatóságokban a bizottsági tagok fele részét szabadon választották a mindenkori országgyűlési képviselő-választók; másik fderészét vármegyékben és vidéki törvényhatósági városokban a nyers virilizmus (a legtöbb adót fizetők sorrend szerinti csoportja) alkotta; — míg Budapesten a legtöbb adót fizetők hat-szorosából (1.200) választották meg a megállapított számú (200) virilista bizottsági tagot. A virilizmus intézményét általában, különösen a nyers virilizmusét, mint anachronizmust, régóta döngeti a korszellem. Budapest életéből mindjárt az összeomlás után összejött első nemzetgyűlésünk törvénye egészen kiküszöbölte és részben az érdekltségek képviselőinek bevonásával hdyettesítette. Itt tehát az első lépéssel megtörtént átmeneti rendezés után könnyebb lesz most a szerves reformtörvény keretében a második lépés, a végleges rendezés.

Sokkal nehezebb lesz a megfelelő és megnyugtató megoldás a vidéki törvényhatósági városokra, különösen a vármegyékre nézve. Itt még ma is változatlanul fennáll az 1871, illetőleg 1886 évi törvénynd létesített állapot: a bizottsági tagok felerészét az országgyűlési képviselőválasztók (és pedig mivd a háború óta nem volt új választás,

a régi, szűkkörű választói törvény — alapjában véve az 1874 évi törvény szerint választó jogosultak) választották, a másik felerésze pedig ma is a nyers virilizmus szülöttje. Az kétségtelen, hogy ennek a túlélt rendszerek változatlan fenntartása elvileg lehetetlen. A gyakorlati megoldás azonban annál nehezebb, mert itt a felszínen mozgó két, nagyon is végletes álláspont: a konzervatív és a radikális irányzat közt keresni kell a megfelelő kiegyenlítést és meg kell találni — bármilyen nehéz is — a helyes középutat.

Az például szóba sem jöhet, hogy a törvényhatóságokban a régi, túlszűk aktív választói jogot továbbra is fenn lehetne tartani. Éppúgy az is anachronizmus lenne, hogy — amikor immár az országgyűlés felsőházában is megszűnt a született törvényhozói jog és az ősi főrendi családok is csak a maguk köréből történő kuriális választás útján, tehát csak közvetve vesznek részt az országos törvényhozásban — a vármegyében mégis fenntartsuk a vármegyei született törvényhozók, vagyis a nyers virilizmus intézményét. Viszont, bár a korszellem világosra szerte a demokrácia jegyében halad tovább: mi, a mi különleges, súlyos helyzetünkben, semmi hangzatos jelszónak nem hódolhatunk be annyira, hogy ezzel komoly létérdekeinket veszélyeztessük. A mi szemünkben ma is és mindig a régi alapelv: a „salus rei publicae suprema lex esto“ marad a végcél.

Elvi és gyakorlati szempontokat tárgyilagosan összevetve, alig látunk tehát más, megfelelőbb megoldást, mint azt, hogy a törvényhatósági bizottságok jövőre, túlnyomó részben, választás (közvetlen és közvetett választás) útján alakíttassanak meg akként, hogy bennük minden számottevő társadalmi réteg, minden érdekcsoport megfelelő, vagyis súlyához, értékéhez méltó képviselőt nyerjen. Az, hogy az összeállítás esetleg nem egységes, de mozaikszerű lesz, éppúgy nem lesz hátránya az új rendszerek, mint ahogy új felsőházunkat éppen összeállításának mozaikszerű volta tette nemcsak speciálisan magyar, de egyúttal életképes, jól funkcionáló, magas színvonalú közjogi testületté.

Ha erre az egészséges elvi alapra helyezkedünk: a gyakorlati megoldás mikéntje többféleképpen képzelhető. A magam részéről leg-helyesebbnek vélném azt, hogy a törvényhatósági bizottságok három főcsoportból, úgymint:

1. az egész választó közönség választottjaiból,
 2. a virilisták különböző rétegeinek kategóriánként választottjaiból,
 3. az egyes érdekképviselők (gazdasági, kulturális, jogi, technikai, szociális érdekcsoportok) képviselőiből
- megfelelő számarány szerint alakíttassanak.

Megfontolandónak tartom kiegészítőképpen az örökös tagok (életfogytiglan választottak) intézményének itt is megvalósítását; valamint azt is, hogy az egész nagy választóközönség szabad választásával együttjáró hátrányokat esetleg a közvetett választás, vagyis a községi képviselőtestületek részéről történő választás útján lehetne jelentősen csökkenteni.

Egyéb fontos, de az alapvető főkérdésekhez képest relatíve mégis csak részletkérdések taglalásától ezúttal tartózkodva, csupán egy

dolgra kívánok még röviden kiterjeszkedni. Régóta meggyőződése a közigazgatási szakembereknek, hogy olyan túlnépes, jóformán népgyűlés jellegű, 400—600 tagú közgyűlésekkel, aminőkkel semmi más külföldi államban non találkozunk, jó közigazgatást (különösen városi közigazgatást) csinálni nem lehet. A szakszerűség, a tárgyilagosság, a felelősség szempontjai feltétlenül jobban biztosíthatók a kisebb számú testületben. Magam is abban a meggyőződésben voltam mindig, hogy a folyó adminisztratív ügyeknek, különösen a konkrét ügyeknek intézését egészen ki kell venni a mai népes közgyűlések kezéből s egy jól összeállított kisebb szervre (kisgyűlésre) kell bízni. Ezzel kettős célt érünk el. Egyfelől jobban biztosítjuk a folyó ügyek gyorsabb, szakszerűbb, tárgyilagossabb ellátását. Másfelől a nagyközgyűlést visszadjuk sajátképi rendeltetésének, az önkormányzatra nézve igazán értékes nagy ügyekkel való foglalkozás annál buzgóbb teljesítésének.

Ha ekként a reformtörvényekkel létesítendő új közgyűlés csakis súlyosabb, komolyabb kérdésekkel foglalkozik (aminők: választások; szabályrendeletalkotás; költségvetés, zárszámadás; nagyobb vagyonszerzés és elidegenítés, kölcsönvétel; közszolgáltatások rendszeresítése, megváltoztatása, megszüntetése; közintézmények, intézetek, közművek, közüzemek létesítése, megszüntetése; felírási, levelezési, kérelmezési jog, közigazgatási bírósági panaszjog, politikai jogok gyakorlása stb.); és ha minden kisebb, minden folyó ügy intézését a kisgyűléshez decentralizáljuk: akkor kevésbé fontos kérdés az, hogy mennyi tagja legyen a nagyközgyűlésnek, akkor többszáz tagú közgyűlés sem veszedelmes, sőt akkor a létszámcsökkentésnél egy bizonyos mértéken alul menni nem is lenne indokolt.

Ezúttal ennyit kívántam a közigazgatási reformokról nagy vonásokban elmondani.

A reformok jelentősége a minél alaposabb megvilágítást, a minden oldalról hozzászólást nagyon is megérdemli. Közigazgatási embereknek és a nagyközönségnek, az egész nemzetnek elsőrangú érdeke az, hogy az évtizedek óta várt és készülő közigazgatási reformok fokozatosan megvalósuláshoz jussanak.

Senki sem kívánhat félmunkát vagy fércmunkát, hanem teljes tudatával a felelősségnek kell minden ma megvalósíthatót tető alá hozni és a zökkenés nélküli továbbfejlődést biztosítani.

NÉMETHY KÁROLY.

A NÉPSZÖVETSÉG INVEZTIGÁCIÓS JOGA.

AVILÁGSAJTÓ az utolsó hetekben sűrűn foglalkozott a Népszövetség a békeszerződések alapján megillető vizsgálati (kutatási) jog terjedelmének, valamint gyakorlása módozatainak kérdésével. Ez a vita bennünket annál inkább érdekel, mert kiindulási pontja egy Magyarországon felmerült, magában véve jelentéktelen esemény volt, tudniillik öt gépfegyveralkatrészeket szállító vasúti kocsinak a szentgotthárdi határállomáson való feltartóztatása. Kétségtelenül a Népszövetség Tanácsának márciusi ülészakájában ennek a kérdésnek tárgyalása meglehetősen nagy szerepet fog játszani és ott fog eldőlni, vajjon fog-e alkalmazásba kerülni a Népszövetséget megillető vizsgálati jog, amely esetben Magyarország volna az első állam, amely kénytelen volna magát az ennek a jognak alapján meginduló eljárásnak alávetni.

Az vizsgálati jog a Népszövetséget a békeszerződések alapján illeti meg. A trianoni szerződés 143. cikke kimondja Magyarország ama kötelességét, amely szerint túrnie kell minden vizsgálatot (kutatást), amelynek elrendelését a Népszövetség Tanácsának többsége szükségesnek tartja. Az erre vonatkozó határozat tehát ama kivételes esetekhez tartozik, amelyek meghozatalához a Népszövetség Tanácsában nem szükséges az egyhangúság. Szószertint azonos intézkedéseket találunk a Németországgal, Ausztriával és Bolgárországgal kötött békeszerződésekben is. A Törökországgal kötött sévres-i szerződésben szintén volt ilyen intézkedés, de Törökországnak sikerült a lausanne-i szerződésben magát alóla mentesíteni. Az említett intézkedés a békeszerződésnek a katonai kérdéseket, azaz a közép-európai államok lefegyverzését tárgyaló cikkelyei végén foglal helyet. Célja nyilvánvalóan az volt, hogy a mikor a katonai leszerelés úgy, amint ezt a békeszerződés előírja, az állandó szövetségközi katonai ellenőrző bizottságok útján megtörtént, a Népszövetségre háruljon az a feladat, hogy az a leszerelési állapotot fenntartsa, ami az esetről-esetre elrendelendő vizsgálatok segítségével történék. Az vizsgálati jog gyakorlása tehát olyan esetekben válhatik aktuálissá, amikor komoly gyanú merülhet fel a tekintetben, hogy valamely leszerelt ország jelentékenyen nagyobb katonai készséget tart fenn—akár emberekben, akár anyagokban—mint amennyit a békeszerződések megengednek. Az vizsgálati jog gyakorlása mindaddig, amíg a legyőzött országokban a leszerelés ellenőrzésére állandó szövetségközi katonai bizottságok működtek, szükségtelen volt. Ezért gyakorlása módozatainak megállapítása érdekében komoly lépések csak 1924 májusában történtek, amikor az angol kormány ennek a kérdésnek a Tanács legközelebbi ülésének napi-

rendjére tűzését kérte, nyilván azzal a cézzal, hogy ezzel mielőbb megteremtődjenek az állandó szövetségközi katonai ellenőrző bizottság, mint az antant által kiküldött kifejezetten politikai szerv, beszüntetésének előfeltételei.

Mielőtt az vizsgálációs jog gyakorlásának mikéntjéről döntés történt volna, egy közbeeső kérdést kellett elintézni és az a mód, ahogyan elintézést nyert, rendkívül jellemző a Népszövetség mai szellemére. A Népszövetség alkotmányának, az úgynevezett „egységokmányának“, van tudniillik egy intézkedése (4. cikk, ötödik bekezdés), amely szerint a Tanácsban nem képviselt államnak joga van oly esetekben, amikor valamely az illető államot különösen érdeklő kérdés kerül a Tanács elé, kijelölni egy képviselőjét, aki a Tanács ülésén helyet foglalhat (az angol szöveg még azt is hozzáteszi, hogy a Tanácsban „tagként“ foglalhat helyet). Nem lehet vitás, hogy annak az vizsgálációs jognak mikénti gyakorlása, amely Magyarországgal szemben is alkalmazható, azokhoz a kérdésekhez tartozik, amelyek Magyarországot — mint különben a többi leszerelt államot is — különösen érdeklik, e szerint tehát az egységokmány 4. cikke alapján Magyarországnak és a vele hasonló helyzetben levő államoknak feltétlenül joguk lett volna arra, hogy egy-egy képviselőjük útján részt vegyenek a Tanács illető ülésében. Magyarország, Ausztria és Bolgárország be is jelentették ebbeli igényüket, de ugyanezt tették ezeknek az országoknak a Tanácsban nem képviselt szomszédai is, nevezetesen Görögország, Románia és Jugoszlávia (Csehszlovákország a Tanácsban akkor képviselve volt), azzal az indokolással, hogy az vizsgálációs jog mikénti gyakorlásában ők is különösen érdekelve vannak. Dacára annak, hogy az idézett 4. cikk szövege félremagyarázást nem tűró határozottsággal állapítja meg a Tanácsban nem képviselt államoknak jogát az őket különösen érdeklő kérdésekre vonatkozó tárgyalásokban való részvételre, mégis a Tanács az 1924 június 17-i ülésén de Jouvend francia delegátus az érdekelt államok meghívása ellen foglalt állást, azzal az indokolással, hogy ez esetben oly nagyszámú érdekeltről van szó, hogy a 4. cikk alkalmazása esetében az vizsgálációs jog gyakorlásánál egy szép napon majd annyi államnak képviselőjét kell bevonni a Tanács üléseibe, hogy a Tanácsból valóságos tñjes ülés — assemblée — fog válni. Ez ellenvélemény folytán a Tanács egy jogászbizottság nézetét kérte ki az egységokmány 4. cikkének az adott esetre való alkalmazhatósága tárgyában. Ez a bizottság július 30-án kijentette, hogy úgy abban a kérdésben, hogy az vizsgálációs jog gyakorlásánál minő eszközök és módok használtassanak, mint abban a kérdésben, hogy valamely a Tanács által kilátásba vett vizsgálációs rendszabály belesik-e a békeszerződésekben megállapított keretekbe, a Tanács mindig „rendes összetételében, más államok képviselőinek bevonása nélkül dönt“, mert „a békeszerződések szövege a szerződéseket aláíró hatalmak eme szándékára vall“. A bizottság azonban hozzátette, hogy határozata kizárólag csakis az említett két kérdésre vonatkozik. A Tanács szeptember 19-én foglalkozott a jogászbizottság jelentésével. Amikor említés tétett arról, hogy a belga bizottsági tag a bizottság véleményéhez nem járult hozzá, Briand francia külügyminiszter

azzal indokolta ezt a határozatot, hogy a Tanács azért kompetens rendes összetételében, mert voltaképpen nincsen másról szó, mint arról, hogy a Népszövetség magát egy új orgánummal egészítse ki. Hosszabb vita indult meg arról, hogy milyen legyen a Tanács eljárása később, ha valamely konkrét vizsgálat elrendeléséről lesz szó, hogy akkor meghallgassák-e az érdekelt államokat, vagy sem, de végül ezt a kérdést is nyitva hagyták, megelégedvén a jogászbizottság véleményének határozottá emelésével. Magyarország első delegátusa Apponyi Albert gróf e döntés ellen szeptember 22-én tiltakozását jelentette be. Sajnálkozását fejezte ki a felett, hogy a Tanács nem fejtette ki azokat a jogi indokokat, amelyekre támaszkodva az egyességokmány 4. cikkének a jelen esetre való alkalmazhatóságát megtagadta és kijelentette, hogy fenntartja kormánya részére a teljes akciószabadságot a Magyarországot megillető jogok és az egyességokmány és a szerződések által minden nemzetnek biztosított garandák integritásának megvédésére.

A Népszövetségi Tanács ezután szeptember 27-én elfogadta „az vizsgálati jog gyakorlásának megszervezéséről” szóló szabályzatot. E szerint az vizsgálati kiterjed a törvényhozásnak (katonai törvények, költségvetés), a létszámnak, a létező vagy készülő hadianyagoknak, a katonai kitanítás és kiképzésnek és új hadihajók építésének ellenőrzésére. Az vizsgálati jog gyakorlására vonatkozó kezdeményezés elsősorban a Tanács minden egyes tagját illeti meg, de a Népszövetséghez tartozó minden más állam kormányának is joga van arra, hogy a Népszövetség főtitkára útján közölje a Tanáccsal azokat az értesítéseket, amelyek szerinte az vizsgálati jog gyakorlását kívánatosá tennék. Az egyes vizsgálati, amelyek elhatározhatni fognak, az állandó tanácsadó (katonai) bizottság által lesznek előkészítendő; ily esetekben az illető, a kutatás megengedésére kötelezett állammal szomszédos államok mindenike képviselőt fog nyerni a bizottságban. Ez a bizottság minden évben programot ad a Tanácsnak azokról az vizsgálatiokról, amelyeknek a következő évben való keresztülvitelét ajánlja. Az egyes vizsgálati végrehajtására bizottságok fognak kiküldetni, amelyeknek tagjai a Tanácsban képviselt államok által kiküldött szakértőkről felvett névsorból fognak kivételni. Ilyformán az vizsgálati bizottságban csakis a Tanácsban képviselt államok szakértői foglalhatnak helyet. Ha azonban azok az államok, amelyek az vizsgálati állammal szomszédosak, nem volnának a Tanácsban képviselve, a Tanács az egyik szakértőt ezek képviselői sorából fogja a bizottságba kinevezni. A helyi kutatások keresztülvitelével megbízott bizottságnak legalább három tagból kell állania, akik nem lehetnek egy és ugyanazon állam polgárai. Az vizsgálati állam képviselője nem foglalhat a bizottságban helyet. Az állandó bizottság tagjai szintén nem vehetnek benne részt. A bizottságok tagjai élvezik a diplomáciai privilégiumokat és immunitást. Elnökeiket a Tanács évről-évre előre jelöli ki olyan egyének sorából, akik nem laknak az vizsgálati alávetett ország területén. (A Magyarország számára kijelölt vizsgálati bizottsági elnök egy angol tábornok.) A bizottságoknak joguk van, hogy az egyes vizsgálati tárgyat az utolsó pillanatig titok-

ban tarthatják. Egyébként a tényállás konstatálására kell szorítkoznok (devront se borner á la materialité des faits). Jelentésüket a Tanácshoz és az állandó tanácsadó bizottsághoz intézik, mely utóbbi indokolt véleményt készít a Tanács részére. Ha a Tanács másként nem határoz, az vizsgálat költségét a Népszövetség viseli.

Magából ebből az vizsgálati rendtartásból kitűnik, hogy az vizsgálat célja nem apró incidenseknek megvizsgálása, hanem inkább annak időről-időre való megállapítása, hogy valamely ország egészben véve nem lépte-e túl fegyverkezésére nézve a szerződésekben megállapított korlátokat. Az is kitűnik belőle, hogy csakis ténymegállapításokra lehet szorítkoznia.

A rendtartás megalkotását megelőző viták során élesen szembe került egymással a Briand által védett francia és a lord Parmoor által képviselt angol álláspont. A francia kormány az vizsgált állammal szomszédos államok mindenkének jogot akart adni az vizsgálati bizottságokban való részvételre. Ezzel szemben az angol képviselő-kormány legfőbb céljának azt mondja, hogy a háborús mentalitás helyét mielőbb a Népszövetségi mentalitás foglalja el, amiből az következik, hogy mindent kerülni kell, ami a szövetkezett antant hatalmak ellenőrzésének látszatát viselné magán és hogy ennek helyébe valóságos Népszövetségi ellenőrzést kell léptetni. Ebből kifolyólag az angol képviselő azt a javaslatot tette, hogy a szakértőket a legtágabb elvek szerint kell összeállítani a Népszövetség tagjaiból úgy, hogy csak egyharmadrészük kerülne ki a Tanácsban képviselt államokból. Ezt az álláspontot lord Parmoor a tárgyalások során fokozatosan el kellett ejtenie, de végig kitartott az összes szomszédállamoknak az vizsgálati bizottságokba való bevonása ellen. Ezzel kapcsolatban különösen utalt arra, hogy azokban a szövetségközi katonai ellenőrző bizottságokban, amelyek a leszerelt államokat eddig ellenőrizték, csakis a nagyhatalmak és Belgium voltak képviselve, és azoknak a bizonyos szomszéd államoknak érdekei mégis meg voltak védve. Különös volna, ha most kevesebb bizalmuk volna a hasonló módon összeállított vizsgálati bizottságok iránt. Lord Parmoor utalt arra is, hogy a szomszéd államok képviselőinek bevonása a bizottságokba a volt ellenséges államokban jogos érzékenységet válthat ki. Ezért szerinte ez esetben a háborús atmoszféra fenn fog maradni és meg fogja akadályozni annak a kölcsönös jóakaratra kifejlődését, amely pedig szükséges ahhoz, hogy az vizsgálati bizottságok fennakadás nélkül és hatékonyan vitessenek keresztül. „Nincs sürgősebb kötelességünk,—fejezte be lord Parmoor fejtegetéseit — mint Népszövetségi atmoszférát teremtem, lehetőleg kerülni minden irritáltságot akkor, ha az vizsgálati bizottságok folyamatba tétetnek, és semmit sem tenni, ami késleltethetné annak a napnak eljövételét, amikor az elégedetlenség és gyanakvás érzései el fognak tűnni.” Az angol képviselő e fellépése azonban csak annyiban volt eredményes, hogy az összes szomszéd államok helyett csak egy szomszéd állam nyert képviseletet az vizsgálati bizottságban.

A magyar kormány Nemes Albert gróf római követ útján a Rómában tartott 1924 december havi tanácsülés alkalmával december 8-án szintén megismételte tiltakozását az vizsgálati rendtartás ellen.

Újólaj sérelmesnek mondja, hogy a rendtartás megalkotásáról való tárgyalásokban az egyességokmány 4. cikkének világos rendelkezései ellenére nem vehetett részt. Utal arra, hogy a tanácsülésből való kizárása semmiféle jogi érveléssel nincs alátámasztva. Magyarország magát egyenlőnek tartja a Népszövetség többi tagjaival — mondja a jegyzék — és az a körülmény, hogy legyőzött ország, amelyre egy békeszerződést ráerőszakoltak, semmiben sem befolyásolhatja azokat a jogokat, amelyek őt az egyességokmány alapján megilletik. Ebből egyenlőtlenség származnék a legyőzött államok rovására és ez az egyenlőtlenség megsemmisítené a Népszövetség erkölcsi alapjait. Az a körülmény, hogy Magyarország képviselője nem vehetett részt a Tanács ülésén, mikor az invesztigációs rendtartást tárgyalták, az egyességokmány súlyos megsértését jelenti, amely ellen Magyarország tiltakozik. Amíg ez eljárás okairól felvilágosítást nem kap, a magyar kormány kifejezetten fenntartja magának akciószabadságát. Átérve az invesztigációs rendtartás tartalmára, a magyar kormány kijelenti, hogy amikor a szövetségközi katonai ellenőrzésnek a Népszövetségi invesztigációval való felváltása szóba került, az volt várható, hogy ez a változás véget fog vetni annak a szellemnek, amely a katonai ellenőrzést egyedül az antant hatalmak érdekében gyakorolta. Sajnos, a rendtartás intézkedései nem felelnek meg ennek a várakozásnak. Sérelmes, hogy az az ország, amely ellen invesztigáció folyik, nem vehet részt az invesztigáló bizottságban, ami aláhúzza a győzők és legyőzöitek közötti különbséget. Még sérelmesebb a szomszéd államoknak az „állandó katonai tanácsadó bizottságba“ való bevonása. Ez megváltoztatja ennek a bizottságnak egész jellegét, mert amíg ez a bizottság eddig lényegében szakértő bizottság volt, azáltal, hogy most keretei politikai okokból kitágíthatnak, politikai bizottság lesz belőle. Legsérelmesebb azonban a szomszéd államoknak az invesztigáló bizottságba való bevonása. Különös ellenmondás, hogy amikor az érdekelt Magyarország képviselőjét kizárták abból a tanácsülésből, amely az invesztigáció kérdését tárgyalta, ugyanakkor a szomszéd államokat beengedték az invesztigáló bizottságokba azon a címen, hogy ők ott érdekelve vannak. A szomszéd államok szakértőinek bevonása nem fog hozzájárulni az invesztigációk hatékonnyá tételéhez. A magyar kormány legjobban szeretné, ha az invesztigációs jog volt semleges országok technikai szakértői által gyakoroltatnék, bár tisztában van azzal, hogy a nagyhatalmakat e jog gyakorlásából nem lehet kizárni; — a szomszéd államok azonban, amelyek a katonai ellenőrzésben eddig nem vettek részt, semmi esetre sem vonhatók be az invesztigációs bizottságokba. A magyar kormány e jegyzékére a Népszövetség Tanácsának akkori elnöke, Milo Franco négy nappal később válaszolt udvarias, de kitérő levélben, mely semmit sem magyarázott és csak azt hangsúlyozta, hogy a Tanács alaposan megfontolta a szóban forgó kérdéseket.

Apponyi gróf és Nemes gróf idézett jegyzékeiből kitűnik, hogy a magyar kormány az invesztigációs rendtartást sohasem fogadta el és azzal szemben kifejezetten fenntartotta magának akciószabadságát.

Az invesztigációs rendtartás megalkotása után egyébként sok kérdés marad nyitva.

Az egyik kérdés az, hogy akkor, ha a Tanács valamely konkrét esetben vizsgálatot rendel el egy állam ellen, ez utóbbinak képviselője helyet foglalhat-e az egyességokmány 4. cikke alapján a Tanács ülésében. A jogászbizottság fentidézett véleménye azt a kérdést, hogy valamely konkrét vizsgálat belefér-e a békeszerződések által megállapított keretbe, a Tanács által rendes összetételében mondja eldöntendőnek. De el lehet képzelni, hogy a vita nemcsak a körül forog, hogy valamely konkrét vizsgálat belefér-e a békeszerződések keretébe. Erre az esetre a jogászbizottság nem nyilatkozik. Már 1924 szeptember 19-én, amikor a Tanács a jogászbizottság véleményét tárgyalta, szóba került ez a kérdés és a nézetek igen eltérőek voltak. Briand azon a nézeten volt, hogy kizárólag a Tanácstól függ, meg akarja-e hallgatni az érdekelt államok képviselőit, vagy sem, de ezt a meghallgatást a legjobb esetben is csak információk adására akarta szorítani. Branting és Benes szerint az érdekelt államoknak — a szomszéd államoknak is — csakis a tanácskozások elején kell vélemény kifejezésére alkalmat adni. Lord Parmoor erre kijelentette: „ha például arról lesz szó, hogy Magyarország ellen vizsgálatot rendeljünk el, észszerű lesz Magyarország nézeteit megismerni, de non Magyarország szomszédjainak nézetét.“ Végül Guani uruguay-i képviselő nézete szerint a „különösen érdekelt államokat“ (nyilván az egyességokmányban e kifejezést használó 4. cikke alapján) be kell bocsátani a Tanácsba. Határozatot akkor e kérdésben non hoztak és ilyen határozat később sem jött létre. Ennélfogva adott esetben a Tanács fogja elhatározni, hogy az érdekelt államok képviselőit meghívja-e vagy sem. A Népszövetségi egyességokmány egyik kiváló kommentátora, Wehberg (Pester Lloyd, 1928 január 27: Die Völkerbunduntersuchung gégen Ungarn) azon a nézeten van, hogy Magyarországot az egyességokmány 4. cikke alapján feltétlenül megilleti a Tanács tanácskozásain való részvétel joga, bár szavazati joga nincsen; ami a szomszéd államokat illeti, a Tanács szabadságában áll azokat meghívni vagy sem.

Még kevésbé tisztázott az a kérdés, hogy a Tanács amaz ülésén, amelyen majdan az vizsgálati bizottság jelentése alapján kell határozni, az érdekelt államok mennyiben vehetnek részt. Az egyességokmány 4. cikke alapján ez sem volna kétes, de számolni kell azzal, hogy a Népszövetségi Tanács a 4. cikk világos intézkedésén ez esetben is túlteszi magát. Oly határozat, amely ezt a kérdést már is eldöntötte volna, semmi esetre sem létezik.

Nem vitás az a kérdés, hogy az vizsgálati bizottság összeállítására vonatkozó határozatokhoz egyhangúság nem szükséges. Az vizsgálat elrendelése a békeszerződések értelmében szótöbbséggel történik. Erre való tekintettel a Tanács 1924 december 10-i ülésén Briand nyomatékosan képviselte azt az álláspontot, hogy az vizsgálati bizottság összeállításához szintén nem szükséges az egyhangúság. A békeszerződés — mondotta Briand — azzal, hogy az vizsgálat elrendeléséhez csak szótöbbséget kívánt meg, azt a lehetőséget akarta eliminálni, hogy a Tanács egyetlen tagja a maga szavazatával meghiúsíthassa az vizsgálatot. Ha azonban ez a lehetőség fennmaradna akkor, amikor az vizsgálati bizottság összeállításáról

van szó, összedőlné a békeszerződés intézkedésének egész épülete. Ha elégséges a szótöbbség az investigáció elrendelésére, nem lehetséges, hogy egyhangúság kívántassék meg a bizottság összeállításához, mert ez lehetlenné tenné az első pont végrehajtását. Briandnak ezt az álláspontját a Tanács magáévá tette.

Ellenben nem jött létre megegyezés a felett, hogy az investigációs bizottságok jelentései alapján hozandó határozat meghozatalához egyhangúság szükséges-e, vagy szótöbbség? Chamberlain szerint, aki ezt a kérdést szóba hozta, ezekre a határozatokra az egyességokmány 5. cikkének első bekezdése alkalmazandó, amely szerint a Tanács minden érdemleges határozatához egyhangúság kell, ha külön nincs megmondva, hogy a szótöbbség is elégséges. Ily külön diszpozíció ugyanis ebben az esetben hiányzik. Minden svéd delegátus szintén ehhez a nézethez csatlakozott. Szerinte a békeszerződések az ilyen esetekre nem adják meg a Tanácsnak azt a különleges jogot, hogy szótöbbséggel határozhasson, mert ez a különleges joga csak az investigáció elrendelésére szól. Ha az investigációs bizottságok a szerződések megsértését konstatálnák, akkor minden szerint az egyességokmány szerint kell állást foglalni, ez pedig egyhangúságot ír elő. Ezzel szemben Briand tarthatatlannak mondta ezt a felfogást. Ha a Tanács szótöbbséggel kiküld egy bizottságot és ez a szerződések súlyos megsértését állapítja meg, nem lehet a Tanács egyeden tagjának megadni a jogot annak eldöntésére, hogy az esetből nem kell semmiféle következményt levonni. Ebből a Népszövetség impotenciája, teljes megbénulása származnék, amely feljogosítaná az érdekelteket, hogy önállóan cselekedjenek, ez a cselekvés pedig nem állhatna másban, mint erőszak alkalmazásában, ami a Népszövetség tekintélyét végképpen megrendítené. A december 10-i ülésen, amelyen ez a kérdés szóba került, a márciusi ülészakra halasztották a döntést. 1925 márciusában azonban Chamberlain visszavonta a kérdés tárgyalására vonatkozó indítványát, úgyhogy ez a kérdés nyitva maradt.

Végül nem egészen tisztázott az a kérdés, hogy mit tegyen a Népszövetség Tanácsa, ha az investigált állam renitensnek mutatkoznék. Ezt a kérdést Briand vetette fel. Az elv, hogy az investigációt tűrni kell — mondotta — még nem vezet messze, kérdés, miként lehet azt a gyakorlatban érvényre juttatni! A bizottsági tagok szabad közlekedését biztosítani nem elég, mert ha majd valamely gyárba be akarnak hatolni, azt azért meg lehet akadályozni. Jogszabályokkal és jogmagyarázatokkal itt semmit sem lehet elérni. Chamberlain szintén rámutatott az investigáció gyakorlati keresztülvitelének nehézségeire, ha az investigált állam ki akarja játszani a bizottságot. Végül a Tanács egy albizottságot küldött ki e kérdés előkészítésére, amelynek nevében 1925 március 14-én Ishii vicomte tett jelentést azokról az „eszközökről és módokról, amelyek alkalmasak arra, hogy az investigációs bizottságnak missziójának teljes végrehajtását lehetővé tegyék“. Ezzel kapcsolatban az az eszme merült fel, hogy az investigáció túrésére kötelezett államoktól bizonyos külön törvényhozási intézkedéseket kellene követelni az investigációs bizottságok munkájának megkönnyítése érdekében. Ilyen javaslatok létre is jöttek, de a Tanács nem követelte

az államoktól azok elfogadását, valószínűleg, mert belátta, hogy erre nincs joga.

Az investigációs jog, amint az az előadottakból látszik, egyike azoknak a jogoknak, amelyek a békeszerződések alapján hárultak a Népszövetségre. Kirívóan magán viseli ezért annak az igazságtalan egyoldalúságnak bélyegét, amely az összes békeszerződések végigvonul a győző államok előnyére és a legyőzöttek hátrányára. Nem egészen kétségtelen, hogy az a szabályozás, amelyet az investigációs jog gyakorlása a Népszövetség tanácskozásai során nyert, valóban egyezik-e a békeszerződés intencióival. A német kormány abban a jegyzékében, amelyben az investigációs rendtartáshoz állást foglal, ezt kétségbe vonja és arra az álláspontra helyezkedik, hogy a békeszerződés csak egyes investigációk eltérésére kötelezte Németországot, de nem arra, hogy elfogadjon egy állandó népszövetségi szervezetet az investigációk keresztülvitelére. Ellenben egészen kétségtelen, hogy ennek a jognak gyakorlása nem egyeztethető össze a Népszövetség alap gondolatával, amely szerint nem lehet különbséget tenni győztes és legyőzött, felfegyverzett és leszerelt, ellenőrző és ellenőrzött országok között. Mi sem ártott jobban a Népszövetség súlyának és tekintélyének, mint az a körülmény, hogy a győztes államok sok esetben, — és így az investigációs jog tekintetében is — olyan feladatokat ruháztak rá, amelyek teljesítésében a győző államok egyoldalú érdekeit kell szolgálnia. De a Népszövetség buzgalmában még túlmegy azokon a köteleességeken, amelyeket a békeszerződések reárártak. Tekintettel arra a nagy befolyásra, amelyet a Népszövetség mai állapotában a győztes nagyhatalmak gyakorolnak annak határozataira, sok más sajnálatos tapasztalat után az investigációs jog szabályozásánál is azt kellett tapasztalnunk, hogy a Népszövetség — eltérve tulajdonképpeni hivatásától — ott sem egészen pártatlan és elfogulatlan, ahol ez a békeszerződések alapján módjában volna. Különösen kitűnik ez az investigációs bizottságok összeállítására vonatkozó intézkedésekben. Erre való tekintettel a legyőzött államoknak nem lehet más álláspontjuk, mint az, hogy tűrik ugyan az investigációs jog igazságtalanságát, mint ahogyan kénytelenek eltérni sok más igazságtalanságot, de semmi okuk sincs arra, hogy az investigációra vonatkozó köteleességeiket kiterjesztően magyarázzák, vagy azok teljesítésében különös buzgalmat fejtsenek ki. Az investigációs jog a békeszerződések azon intézkedéseivel tartozik, amelyeknek minél előbb el kell tűnniök, ha azt akarjuk, hogy a nemzetközi viszonylatokban új szellem: az igazság és kölcsönös méltányosságnak és a nemzetközi komplikációk békés elintézésének szelleme érvényesüljön. Az erre alkalmas atmoszféra kifejlődésének akadályai között az investigációs jognak létezése és az a mód, ahogyan azt a Népszövetség — gyakorolja, nagy szerepet játszik.

GRATZ GUSZTÁV.

OSZTÁLYELLENTÉT.

M^{ANAPSÁG} a nemzet hivatalos vezetőit és nem hivatalos munkásait sokat foglalkoztatja a nemzeti egység gondolata. Lélektani tény, hogy valamely korszak azzal a gondolattal foglalkozik legszívesebben, amelyikre legnagyobb szüksége van. A nemzeti egységre azért van nagy szükségünk, mert ez a nemzeti öntudatosságnak félig előfeltétele, félig következménye. Nemzeti öntudat nélkül pedig nincs meg a szellemiség legfontosabb követelménye, a gondolkodás-, érzés- és akarásbeli egység. Ezért nevezzük a nemzeti öntudatosságot a leghasznosabb dolognak, s egyszersmind olyan nélkülözhetetlen előfeltételnek, amely minden korszaknak és minden nemzedéknek közös célja.

A magyar nemzeti egységnek akadályai azok az ellentétek, amelyek történelmünk folyamán megjelentek és mély meghasonlást támasztva, szakadatlan láncolatban végighúzódnak egész életünkön. A magyar frazeológia szereti turáni atóknak nevezni, de szükséges meglátnunk, hogy ezeknek az ellentéteknek gyökere nem turáni származásunkban, hanem emberi mivoltunkban és a társadalom élettörvényeiben rejlik. A nagy, gyökeres meghasonlások között mélység tekintetéből rangfokozatot téve, ezt a sorrendet állapíthatjuk meg: nemzetiségi ellentét, osztályellentét, felekezeti és világnézeti ellentét, történelmi ellentét, gazdasági ellentét, politikai ellentét, általános művelődésbeli ellentétek. E soroknak az a feladata, hogy a felsorolt meghasonlások közül egyik legnagyobbal, az osztályellentéttel foglalkozzék.

Az osztályellentét alatt nem a társadalmi és gazdasági ellentéteket értem, hanem azt a mély szakadást, amely szembeállítja a tőkét a munkával, a polgári társadalmat a proletáriátussal. Mindkettőnek megvan a maga külön világnézete, politikája, társadalomtana és művelődési programja. Ez az ellentét úgy húzódik végig jelenlegi művelődésünkön, mint két ellentétes erejű földréteg, amelyik egymásra veti kozmikus erejét és egyik a másik léte árán kíván diadalmaskodni. A proletáriátus politikai szerve a szociáldemokrata és a kommunista párt, a kapitalizmus különböző politikája éppen ezekben a döntő kérdésekben mindenütt közös nevezőre hozható. A kérdés nem egyes országok és nemzetek kérdése, hanem világkérdés. Oroszországban éppúgy megvan, mint Dél-Amerikában, Kínában épp olyan tény, mint a nyugateurópai államokban. Természetes dolog, hogy e nagy közösségből Magyarország sem maradhat ki.

Mindenekelőtt arra vigyázzunk, hogy ne vezessen félre minket az a tény, amelynek bizonyossága szerint a szociális demokrácia Magyarországon távolról sem az a tényező, mint a nyugateurópai államok-

ban. Ennek megvannak a maga okai, de az okok ismerete megőrzi attól, hogy a kérdés jelentőségét félreismerjük. A szociális demokrácia nálunk nem lehet az a hatalom, mint a nyugateurópai államokban, először azért, mert az ország távolról sincs annyira indusztriálva, mint a nyugati iparúzó államok. Másodszor azért, mert a tisztviselői középosztály, sorozzuk ide minden intellektuális pályán dolgozó embert, Magyarországon sokkal inkább a tőke szolgálatában áll, mint az említett államokban, főképpen azért, mert az erősen fejlett államiság kezében tartja ennek az osztálynak jó nagy hányadát, elsősorban tisztviselőket és maga az állam Magyarországon tisztán polgári színvetű. Azután azért, mert a magyarországi tulajdonképpen nagy proletáriátus, a mezőgazdasági, nincs még a tőke elleni harcra megszervezve; nem azért mintha ezen a téren a szociális demokratapárt a maga szempontjából mulasztást követett volna el, hanem azért, mert a mezőgazdasági munkásság egy jó része aránylag jobb gazdasági helyzetben van, mint a földművelő kispolgár. Egy nagybirtok állandó munkása, főképp ha családja népes, körülbelül annyi jövedelemmel bír, mint egy 10—15 holddal bíró kispolgár család. Existenciájáért azonban távolról sem végzi azt a munkát, amit a saját földjét művelő kispolgár végeznek. Ur dolgába nem szakadnak bele az emberek. Végül azt is látnunk kell, hogy a vörös forradalom és a kommün rettentő emlékei kiábrándították az emberek egy részét Marx világmegváltó tanaiból. Bármennyire hangoztatja a szociális demokrácia, bizonyára teljes jóhiszeműséggel, hogy semmi köze nincs a kommunizmussal, a népielek ösztönszerűen érzi, hogy szociális demokrácia és kommunizmus között lehet ugyan igen jelentős különbség a módszerben, de nincs lényeges elvi differencia. Úgy viszonylanak egymáshoz, mint a mérsékelt konzervativizmus a feudális konzervativizmushoz.

Azonban az a tény, hogy Magyarországon a szociális demokrácia ma még nem döntő politikai tényező, ne vezessen félre. A szocializmus lényegéhez tartozik az is, hogy minél kevesebb érvényesülésre van lehetősége, annál kedvezőbbé válik a talaj arra, hogy egykor váratlanul érvényesüljön. Hiszen a társadalom törvényeinek különös anti-nómiája, hogy minél kisebb a lehetőség az ellentétek természetes áthidalására, annál nagyobb a bizonyossága a forradalmi és eruptív megoldási kísérleteknek.

A társadalmi élet dinamikájában az egységes, polgári alapon dolgozó, szociális politikának az a nagy hivatása, hogy a két, egymást kirekesztő ellentétet, a tőke és a munka szakadékát áthidalni igyekezék egyfelől azáltal, hogy a munkásság legfelsőbb rétegeiből mindig új meg új szállítmányokat toljon a kispolgári társadalomba és ezáltal annak területét balfele állandóan bővítse; másfelől pedig a nagytőkét állandóan ossza vagy pedig úgy integrálja, hogy ezzel először személytelenné tegye, második lépésében pedig szocializálja. Az előbbire jó példa Svédország, ahol minden tanult munkás szinte a középosztálynak megfelelő existenciát él, az utóbbira pedig Amerika, ahol a tőke felhalmozódása sokszor a tőke szocializálódását idézi elő és a tulajdonost, mint leginkább érdekelt természetes vezetőmunkást, állítja szolgálatába.

Ha ez így van, egy mérsékelt konzervatív és polgári kormányzat számára meg vannak adva politikájának természetes határai.

E politika alap gondolata az, hogy feleslegessé kell tenni a szocializmust, problémáinak megoldásával és programjának végrehajtásával. Természetes dolog, hogy ez a szocializmus gazdasági, népjóléti és társadalmi programjára vonatkozhatik csupán, de nem vonatkozhatik soha egy percig sem a szocializmus világnézeti és politikai programjának a végrehajtására. Tehát, ha egy kormányzat gondoskodik arról, hogy a munka elvegye méltó bérét, igyekszik megakadályozni, hogy könnyelmű és léha emberek nagy vagyonok birtokában dologtalan és demoralizáló életet éljenek, hatalmas népjóléti alkotásokkal gondoskodik a munkás egészségéről, családjának eltartásáról, öreg napjaira tisztas ellátást szerez számára, balesetek ellen biztosítja, a munkanélküliség rettentő válságain átsegíti, főképpen pedig hozzájuttatja ahhoz, hogy otthona, hajléka, kertje, egyszerűen magántulajdona legyen: tulajdonképpen jobban és helyesebben, oldja meg a szociális problémákat, mint a máról-holnapra uralomra jutó proletárdiktatúra, vagy kommunizmus, amelyik először kénytelen elpusztítani a tízezer esztendő kapitalista kultúra minden alkotását és csak akkor kezdhet az újjáépítéshez, ha először Szaharává tette az emberi kultúra viruló ültetvényeit. A kommunizmus egy olyan kerülő út az osztályellentét áthidalására, amelybe belepusztul az emberi művelődés minden nagy értéke és a szocializálandó társadalom előbb animalizálódik. A polgári demokratizmus pedig egy olyan út a szociális kérdés áthidalására, amely az emberi művelődés minden nagy alkotásaiban osztályos atyafivá teszi a munkást, hogy az annak építésén olyan erővel dolgozzék, mint aki a maga házát építi.

Természetes dolog, hogy e teoretikusnak látszó megoldásnak két nagy nehézsége van. Először az, hogy amíg a szocializmusnak egyetlen egy olyan programpontja van, amelyik még nincs végrehajtva, az egész szocializmus nemzetközi kórusa egyforma fortisszimóban harsogja tovább a kitagadottak himnuszát. Már pedig a szocializmusnak mindig lesz olyan programpontja, amit a polgári társadalom maga sub poena non existendae sohasem tehet magáévá. Ezt fokozza az a másik nehézség, hogy a szocializmus azon mértékben, amint programja végrehajthatná, haladna állandóan balfelé és zökkenő nélkül hajlanék át a legszélsőbb kommunizmusba. De ebből csak az következik, hogy a szociális demokratapárt mindig meglenne és mindig ellenzék lenne. Kérdés azonban, hogy ebben a tényben, azonkívül, hogy a helyzetet tisztázta, nincs-e egy nagy és kívánatos szükségszerűség? Mikor az okos polgári társadalom végrehajtja a maga szociális programját, szükség van mindig azoknak az ellenőrzésére, akik e program igazságából tőkét kovácsolnak pártjuk hatalmi céljaira. Emberi vonás ugyanis hogy aki ad, hamarabb megérkezik a lehetőség határához, mint az, aki követel. És éppen a polgári társadalomnak lehet méltán szeméretvetni, hogy nagyon kevésszer adott önként és adott sokat. Úgy kellett a kezéből mindent kicsavarni az erőszak fenyegetésével, rettentő harcok árán, akár egy órai munkaszünetről, akár pedig a munkás lelegelemből életszükségleteiről volt szó. E téren csak ott mutatkozik kivétel, amikor

a polgári társadalmat valami nagy ideális szenvedély hatotta át, a nemzeti eszme vagy a vallás inspirációja, s ennek lelkesítésére ünnepi tényben önként lemondott kiváltságokról, jogokról és előnyökről, hogy a végrehajtás során nem egyszer a vámon próbálja megmenteni, amit a réven elveszített.

De a történelem tanúságai szerint ezeknek az ellentéteknek a kiegyenlítéséből mindig jó származott. Semmi baj sem lesz abból, ha a leggazdagabb embernek sokkal kevesebb lesz a felesleges jövedelme, mint most, ha ugyanakkor a legjobb munkásnak sokkal magasabb lesz az életstandardje, mint most és minden becsületes munkásnak meglesz a betevő falatja és ruhája, öregségére kenyere és gyermekeit egy viruló kultúra áldásaiban fel tudja nevelni.

A szociális demokratapárt legjobb legyőzése az, ha feleslegessé tudjuk tenni. Már az is nagy eredmény, ha komolyan igyekszünk feleslegessé tenni.

RAVASZ LÁSZLÓ.

ELÉGETT AKTÁKBÓL.¹

(Az udvar az 1847-i pozsonyi országgyűlésen.)

ZRÍNYI MIKLÓS, a költő, írta volt egyik szép levelében, hogy Bécsben volt s ott látta az új királyt, látta az új udvart, az új minisztereket, de semmi újat nem vett észre. Csak a nevek és az emberek újak, de különben minden a régi. A szokás, a tespedés, a bálványozás, mind, mind a régi!

Zrínyi Miklós e szavai V. Ferdinánd királyra is illenek. E jószívű, nyájas és naiv király alatt sem változott semmi. Ferenc császár rideg abszolutizmusa, az egész országot behálózó kémrendszere és centralizmusa élt és virult tovább. Maga a bábkirály tán nem is sejtette, hogy mindez ellenkezik a korszellemmel, hadilábon állott országunk alkotmányával s a népek szabadságával. Miniszterei, ismervén elmebeli gyöngeségét, nyugodtan folytatták Ferenc császár rendszerét, melynek egyik sarkköve a magyar önállóság, a magyar államiság ellen való harc volt.

A főudvarmesteri hivatal régóta megszokta, hogy mikor az udvar akár országgyűlésre, akár koronázásra jött az országba, a szertartásokból a magyarokat lehetőleg kizárni igyekezett. V. Ferdinánd király pozsonyi látogatásánál is erre törekedett a főudvarmesteri hivatal. Ferdinánd király maga akarta megnyitni az 1847 évi pozsonyi országgyűlést, de miniszterei mindenáron lebeszélni igyekeztek őt erről. Maga Ferdinánd király mondotta Pozsonyban az urak fogadásakor: Bécsben mindenáron azt ajánlották, hogy ne menjek a magyarok közé, mert azok rossz és veszedelmes emberek. Most látom, hogy ez nem igaz. Hiszen a magyarok igen kedves és jó emberek!

A főudvarmesteri hivatal kidolgozván az udvar részére a ceremóniákat, 1847 október 7-én értesíté Apponyi György kancellárt, hogy a királyt Metternich herceg, Kolowrat gróf, Vratislav altábornagy és Cziilich udvari tanácsos kísérik Pozsonyba. Ő felsége a szokásos ünnepi ebéden nem fog megjelenni! Ünnepélyes bevonulás nem lesz. A királyi család a Viczay-féle házban fog lakni. Az országgyűlési küldöttség ünnepélyes fogadtatása elmarad. A darabant testőrség nem megy le Pozsonyba. Dietrichstein Móric főkamrás és helyettes főudvarmester a király oldala mellett leend.

Íme, a főudvarmesteri hivatal mindenáron azon volt, hogy az országgyűlés megnyitása minél egyszerűbb legyen.

¹ A legutóbbi bécsi forradalomban elégették a volt rendőrminisztérium levéltárát. Az itt felhasznált adat mind a már nem létező levéltárból való. A képviselőház e sorok írójával éveken át másoltatta ez aktákat, melyeknek jó része hiteles másolatban megvan a képviselőház birtokában s ezekből készült a jelen tanulmány.

Mivel Bécsben a magyarokat veszedelmes embereknek tartották, a haditanács az udvar biztonságára idegen katonaságot rendelt Pozsonyba. A Lamberg generális kardja alatt lévő helyőrségen kívül november hó i-ére egy zászlóalj morva gránátos, a Walmoden-ezred vasasai, tüzérezred stb. érkezett Pozsonyba. Volt tehát Pozsonyban — hogy az akkori szókkal éljünk — bombászkar, tűzmívészek, gátmászók (sappeurök), vámoki kar (geniecorps) és egy csomó fendőktiszt (stabsoffider). Untig elég lett volna a haderő Pozsony védelmére is.

Ferdinánd király úgy a főudvarmesteri, mint a haditanács intézkedéseit jóváhagyta. A magyar kancellária kérésére október 24-én mégis kijelentette, hogy az országgyűlési szokásos ebéden az udvar tagjaival együtt meg fog jelenni.

Bécsi minisztereinek sürgetésére különben már jó eleve rendeletet bocsátott Sedlniczky gróf rendőrminiszterhez, jelentvén, hogy november 7-ére Pozsonyba országgyűlést hirdetett. S meghagyta neki, hogy miként az előbbi országgyűléseken, úgy most is tegye meg a szükséges intézkedéseket a titkos jelentések dolgában.

Sedlniczky az országgyűlési titkos rendőrség fejevé ezúttal is Ferstl tanácsost tévé. Ferstl jelentéseinek revíziójára két városi követet nyertek meg (Rollert és Preyer Józsefet). „Az ellenzék korifeusainak s a jurátusoknak megfigyelésére alkalmas követeket — írja Ferstl — később szerzem meg. Három segédem leend: Lefler Albert, Rothschild János és Steinberger Lőrinc, akik már több országgyűlésen működtek s akik több nyelven beszélnek. Hausenbauer András és Hofmeister Antal is alkalmasak a titkos szolgálatra. Mindezek — írja Ferstl — november 4-én Pozsonyban legyenek.“

Ugyanide rendeltetett Engel Sándor is, mint az országgyűlési hírek cenzora, bár Szalay László és Tóth Lőrinc az újságírók nevében ez ellen erősen tiltakoztak s mindent megtettek, hogy a nádort Engel alkalmazása ellen megnyerjék. Apponyi György kancellár azonban igen szívélyesen fogadta Engelt s kijelenté neki, hogy mindent szabad közölni, ami nincs az udvar ellen, ami nem izgató s nem forradalmi. Ehhez Zsedényi tanácsos még hozzátette, hogy az örökös tartományoknak adandó alkotmány dolgában semmit sem szabad közölni.

A titkos rendőrség november elején megkezdte működését. November 6-án már jelentette a rendőrminiszternek s ez meg a királynak, hogy a követek legnagyobb része már megérkezett Pozsonyba. Az ellenzékiek a Zöld fához címzett vendégfogadóban vannak. „Feltűnést kelt, hogy napról-napra sűrűbben érkezik az országgyűlési ifjúság. A zemplénmegyeiek kalpagjukon vörös jdvényt hordanak. Durvák és neveletlenek. Úgy látszik, hogy ezek minden kormánypárti követet inzultálni fognak.“

Ez utóbbi jóslat hamar beteljesült. Az ifjúság november 5-én a sétatéren levő Lasznig- (Hollinger-) féle kávéház két szobáját a zsidóktól erővd elfoglalta. A főistállómester azonban azt az ajtót, mely a két szobát a biliárdteremmel összeköti, befalaztatta. Az ifjúság azonban, — jelenti a rendőrtanácsos — a falat keresztültörte s helyiségeit újra

¹ „Was nicht aufregend und revolutionaire ist und Umsturz predigend erscheint.“

elfoglalta. Az ajtót a főistállómester ez éjjel újra be akarja falaztatni. Az ifjak azonban kijelenték, hogy újra bedöntik.

A kávéházi foglalással egyidőben (november 5-én) az országgyűlési ifjúság elhatározta, hogy Károlyi János nógrádi, Papszász Lajos és Reviczky bihari követeknek hatalmas macskazenét ad. A titkos rendőrség jelentésére a főistállómester István főherceg jóváhagyásával elhatározta, hogyha kell, szuronyokkal akadályozza meg a tüntetést. Lamberg generálissal tehát megegyezett, hogy két század gránátos és két század gyalogos álljon fegyverben és két lovas s négy gyalog patrouille őrizze a nevezett követek lakását.

Az ifjúság látván a nagy katonai készülődést, lemondott tervéről. Az őrzérek csak hat lármás csizmadialegényt fogtak el s azokat hatnapi börtönnel büntették.

Néhány nappal később (november 10-én) jelenti a titkosrendőrség, hogy az ifjúság István főhercegnek minden áron fáklyászenét akar adni.

A főistállómester, akinek feladata volt az országgyűlés alatt a közrend fenntartása, kijelenté, hogy katonasággal és rendőrséggel akadályozza meg a tüntetést. A városi tanács meg lefoglalta a muzsikások zeneszerszámaikat. Az ifjúság erre elhatározta, hogy zene nélkül tartja meg a fáklyásmenetet. Épp ekkor érkezett Győrből Egressy bandája. Az ifjúság a bandát azonnal a Hollinger-kávéházba cipelte s biztosította a megrémült zenészeket, hogy semmi szín alatt nem engedik muzsikaszerszámaikat elvételni. Este kilenc óra helyett már hétkor meggyújtották a fáklyákat s bár az ifjak sokan voltak, egy perc alatt elkészültek.

A menet (közepén a bandával) megindult s a legnagyobb rendben érkezett a Grassalkovics-palotához. Grünne gróf, István főherceg főudvarmestere kijővén, igen udvariasan megköszönte az ifjaknak a tüntetést, de kijelenté, hogy a főherceg nem fogadhatja őket. Erre hatalmas „éljen a leendő nádor“ kiáltás közt Berecz Károly szavaira szép rendben visszatértek a Hollinger-kávéházba. A főistállómester egy század huszárt s egy század gránátost rejtetett a Grassalkovics-palota szomszédságába, de semmi szükség sem volt rájuk. Az ifjúság elérte célját s azt hiszi, hogy ezentúl is rendezhet fáklyásmenetet.¹

E jelentés keltekor a követek és a főrendek már majd mind Pozsonyban voltak. Sajátságos jelenség, hogy e fontos országgyűlésre meghívottak közül a legtöbb főpap távol maradt. Az országgyűlés megnyitásán szokásos beszédek — primás nem lévén — az egrí érseknek kellett volna tartania, de ő betegségével menté ki távolmaradását. István főherceg és helytartó erre Nádasdy Ferenc kalocsai érseket bízta meg a beszédek megtartásával. Ez is kimenté magát betegségével, bár azt írta a főhercegnek, hogy „polgári pályájának legdicsőbb fénypontjául“ tekintette volna e megtisztelő szerepet.

Így állván a dolog, Scitovszky pécsi püspök lett az országgyűlési ünnepi szónok.

Egy csomó apáton és káptalani követen kívül távol maradt Balassa

¹ Pressburg, 1847 november 10-i titkosrendőri jelentés Sedniczky miniszterhez.

Gábor szombathelyi püspök, Hohenlohe herceg váradi nagyprépost és sardicai püspök, Vécsei Czigler Ignác tábori püspök („tábori egyházi főnök“), a munkácsi, versed, károlyvárosi püspök.

November hó 11-én megérkezett Pozsonyba a király és a királyné. Ugyancsak megérkeztek Ferenc Károly, Ferenc József, Albrecht, Károly Ferdinánd, Lipót és Rainer főhercegek megfelelő kísérettel. Az uralkodóház fogadására Lamberg tábornok vezetése alatt kivonult a sorkatonaság, valamint Zichy Ottó „vezér“ alatt az „ideiglenes nemzetőrség“ is.

A király és a királyné a kivilágított városban még aznap nagy sétát tettek, nyájasan viszonzván a közönség köszönését.

A következő napon, november 12-én történt az országgyűlés ünnepélyes megnyitása. Az országgyűlési küldöttség reggd nyolc órakor gyülekezett a primási palota nagytermében, A király egy-negyed kilenckor jelent meg. Scitovszky szép magyar beszéddd köszöntötte ő felségét. A király néhány latin szóval felelt az üdvözletre.

A küldöttség ezután a királynét üdvözölte; ő is latinul válaszolt. Mire hatalmas éljenzés következett.¹ Erre a főhercegek üdvözlése következett. Itt már nagy meglepetés érte az országgyűlési küldöttséget. Ferenc Károly főherceg ugyanis magyar beszéddel válaszolt az üdvözletre. Eleinte — mondja a titkosrendőri jelentés — halkan, de igen jó kiejtéssel beszélt, de aztán fennhangon folytatta beszédjét. A többi közt megköszönte a rendeknek, hogy fiát: Ferenc Józsefet oly kedvesen és szeretettel fogadták. Ferenc József trónörökös az éljenzésre mélyen elpirult s oly kedves zavart mutatott, hogy a jelenlévők el voltak ragadtatva. Az országgyűlési küldöttség tagjai — írja a titkosrendőrség — Ferenc Károly főhercegnek főleg kifogástalan magyaros kiejtését csodálták!

Az országgyűlési küldöttség visszatérván az országházba, a vegyes ülésen Scitovszky püspök dőadá a királyi fogadtatás lefolyását. Hogy a király a magyar beszédre latinul felelt, a követek és a jurátusok igen kedvetlenül vették. De Scitovszky püspököt zajosan megéljenezték. A főrendi tábla ekkor már úgy megtelt, hogy az országgyűlési küldöttségéből csak Scitovszky és a tárnokmester juthattak be. Úgy a vegyes ülésen, mint a főrendi táblán Ferenc Károly főherceget éljenezték legjobban szép magyar beszéde miatt.

A két tábla ezután a primási palotába ment a királyi előterjesztések meghallgatására. Kilenc órakor a palota nagy terme már zsúfolva volt. A karzatot az előkelő hölgyvilág foglalta d. Ugyanitt foglaltak helyet a követségek és a főhercegek. A bevonulok közül — írja a titkosrendőrség — legjobban Ferenc Károly főherceget s fiát, Ferenc Józsefet éljenezték. Ez utóbbi különösen feltűnt szeretetreméltó szeréységévd. Közben megérkezett a császárné is. Harsogó éljenzés, kalpaglengetés és kardcsörtetés fogadta őt. A király István főherceggel és a főméltóságokkal bevonulván, megkezdődött az országgyűlés megnyitása. Apponyi György a mesteri módon kidolgozott trónbeszédet szabadon adá elő s megmagyarázta a királyi előterjesztéseket. A beszédet zajos éljenzéssd fogadták. Ezután Majláth országbíró mély és érzésteli

¹ „Ein langer enthusiastischer Éljenruf folgte derselben.“ (Rendőri jelentés.)

beszédben köszönte meg ő felségének a nemzet iránt való jóindulatát. Erre ő felsége átadván a prepozíciókat az országbírónak, így szólott: „Magyarország rendjei.“ E két magyar szóra olyan lelkesedés és éljenezés támadt, hogy a király tíz percen át nem folytathatta beszédét. „Meglepetés, öröm s meghatottság fogta el a lelkeket — mondja a rendőri jelentés. — Öreg és komoly férfiak szeméből könnyek fakadtak. A hölgyek a karzaton tapsoltak s kendőt lobogtattak. Kalpagok lengése, kardok csörgetése, harsogó éljenezés tölté be a levegőt“

Néma csönd támadván, a király elmondhatta rövidke magyar beszédét: „Magyarország rendjeit itt látni örvendek. Atyai szándékom a királyi előadások mutatják. Fogadják bizodalommal.“ E rosszul fogalmazott három mondatocska lázba hozta az egész várost. A titkosrendőrség jelentése szerint Mária Terézia kora óta ez volt a legnevezetesebb országgyűlési esemény.

Ferenc Károly főherceg — jelentik a rendőrminiszternek — annyira meg volt hatva, hogy alig bírta könnyeit visszatartani. Széchenyi István a nemzeti nyelv győzelmének mondá a király beszédét. Ez — úgymond — újabb bizonyíték arra, hogy mindent követelhetünk, a nélkül, hogy a nemzet történeti alapját aláásnák.¹

Az országgyűlés megnyitása után a két tábla tagjai távoztak s megválasztották István főherceget nádornak. Erre a karok és a rendek az új nádorral visszatértek a primási terembe, ahol az országbíró a nádorválasztás megerősítését kérte a királytól. E kérésre ő felsége ezt felelte: „E választást királyi hatalommal örömmel megerősítem!“

Az eskü letévése után a király így szólt a nádorhoz: „Kedves Öcsém! Kövesse hivatalában édesatyja dicső példáját!“²

A király magyar szavai közül az utóbbiak tetszetek legjobban. Aznap este — jelentik a rendőrminiszternek — minden párt, minden helyen a király szívjóságát emlegette s magasztalta. Az öröm a közönség köz is határtalan. A Híradó szóról-szóra közölte ő felsége szép beszédeit (!?) s a közönség mód nélkül kapkodja a lapot.³

Az első örömláz elmúltával már egészen másképpen beszéltek az országgyűlés megnyitásáról. Asztalos követ például a 8. kerületi ülésen udvarias hangon megállapította, hogy a királynak kötelessége volt magyarul beszélnie. Batthyány Lajosnál lévén Teleki László, Károlyi György grófok, aztán a jeles ellenzéki szónok: Mesznil báró, az országgyűlés megnyitásáról beszélgettek. A titkosrendőri jelentés szerint Batthyány Lajos, Károlyi Györgyné és Batthyány Lajosné csipős megjegyzéseket tettek a király magyar beszédére.¹

Kuthy Lajos, aki szintén jelen volt, nevetségesnek mondá, ha az a pár magyar szó bódító álomba terelne minket. Minden csak látszat és semmi más!⁵

¹ „Gráf Stephan Széchenyi äusserte, dass der soeben constatirte Sieg der Landessprache einen neuen Beweis liefere, dass man alles verlangen könne, ohne eben über Nacht den geschichtlichen Bóden einer Nation (auf Kossuth gemünzt) untergraben zu müssen“ etc.

² „Gut magyarisch ausgesprochen“ — írja a titkosrendőrség.

³ November 13-i jelentés.

⁴ „Einige böswillige Glossen darunter zu machen.“

⁵ „Alles sei Schein, nichts weiter“.

A király az országgyűlés megnyitásának napján (12-én) délután hat órakor három küldöttséget fogadott: a papságét, a megyei és a városi küldöttséget. A fogadtatáson a királyné és a főhercegek is jelen voltak. A fogadtatás közben valaki megsúgta a nádornak, hogy Bajcsy József főbíró, aki Pozsony város küldöttségét vezeti, magyar nyelven akarja köszönteni a királyt. A nádor erre főudvarmesterét: Grünne gróftól küldé Bajcsy uramhoz, hogy lebeszélje őt a magyar beszédről. Hiábavaló fáradság volt. Hiába erősítgeté Grünne gróf, hogy Ő felségét a magyar beszéd már nagyon kimerítette,¹ Bajcsy kijelenté, hogy ő csak magyarul fog beszélni. Grünne gróf ezt a nádornak megsúgván, István főherceg maga jött ki s erősén kapacitálta Bajcsyt a német beszédre. A pozsonyi küldöttség tagjai is támogatták a nádort, kijelentvén, hogy egyikük sem tud magyarul. Mivel minden kérézés hiábavalónak bizonyult, a nádor haraggal mondá Bajcsynak: „Hát mondja csak azon a nyelven, amelyben betanulta, de ő felsége mindenestre németül fog felelni.“

A városi küldöttség a király elé jutván, Bajcsy csakugyan magyar beszédet mondott s a király, mit sem értvén abból, néhány német szóval felelt. Pozsony város tanácsa utóbb Bajcsyt megróttá viseleté miatt. Bajcsy — jelenti a rendőrminiszter — szívesen játssza a hazafi szerepét s népszerűsége vadászat.²

A következő napon fogadta a király a karokat s rendeket s aztán a méltóságokat. A nádor legelőször az országbíró s a tárnokmestert mutatta be a királynak, ő felsége majd mindenkivel váltott pár nyájás szót. Csak Kossuthal, Batthyány Lajossal és Szentkirályi Mórival beszélt igen röviden. Az országgyűlési rendőrség jelentése szerint a király azt a megjegyzést tette, hogy a magyarok igen kedves és jó emberek s nem igaz, amiket felőlük néki Bécsben mondtak. A kihallgatás féltizenegtől negyedikettőig tartott.

Mivel 13-án böjt volt, a király 14-én adta a megválasztott nádor tiszteletére az ebédet. Ez a 800 terítékes ebéd valóban királyi volt. A karzatokat az előkelő világ hölgyei tölték meg. ő felségét, a királynét és a főhercegeket zajos éljenzéssel fogadták. A Sándor cár ezredének zenekara és a cigányok szolgáltatták a zenét. Az első felköszöntőt Majláth országbíró mondta a királyi családra. Ferdinánd erre odaszólt Apponyi kancellárhoz, hogy feleljen a felköszöntőre, mégpedig szépen. Apponyi — a különben nagyon népszerűtlen kancellár — oly kitűnő beszédet mondott, hogy a rendőrminiszter jelentése szerint még ellenségei is azt mondták: „dass Gráf Apponyi doch ein becsületes ember ist“.

Az ebéden, mely félötig tartott, még Pálffy adminisztrátor, Forgách kanonok, Szentiványi stb. is fel akartak szólalni, de nem hallgatták meg őket.

Az udvar az országgyűlés megnyitása után is Pozsonyban maradt. A király és a királyné több sétát tettek a városban, mely alkalommal

¹ „Da Allerhöchstdieselben an diesem Tage durch die ungarische Sprache schön angegriffen und erschöpft seien.“

² „Bajcsy spielt überhaupt geräde den ungarischen Patriot und jagt nach Popularität“

cigányzenekar játszott előttük s a királyi pár nyájasan fogadta a kísérő tömeg folytonos éljenzését.

November hó 17-én jelentette az országgyűlési titkosrendőrség, hogy a királyi pár nem hagyta el lakását, ő felsége ma fogadta a főhercegeket. A holnapi elutazásra Pozsonyba rendelt hatvan lovat és kocsikat visszarendelték; mivel őfelségéik csak 20-án utaznak. November 18-án a nádor a Grassalkovics-palotában bált ad, négy-ötszáz személy részére.

A következő napon (november 18-án) jelentette a rendőrség Sedlniczky miniszternek, hogy a király ma Stadion gróffal a sétatéren s több utcán sétálgatván, egész hazáig nagy tömeg éljenezte őt. Ő felsége ma este résztvesz a nádor bálján. A császárné 19-én reggel tíz órakor utazik Bécsbe.

A következő napon a titkosrendőrség azt jelentette, hogy a nádor bálja fényesen sikerült. Nyolc-tíz városi követet is meghívtak a bálra. A táncosok frakkban, a többiek mind magyar díszruhában jelentek meg. Az udvar tagjai mind jelen voltak. Kossuth is megjelent. Zichy Ottó grófot nagyon megbámulták, mert általános csodálkozásra a polgári örség eddig ismeretlen őrnagyi egyenruhájában jelent meg. Sokan ki is nevették őt.¹

Az udvar távozván Pozsonyból, az országgyűlési titkosrendőrség azontúl a követekről, a főrendekről és a tárgyalásokról küldött jelentéseket, melyekre a király sajátkezűleg írta volt: „Dient zür Nachricht, Ferdinand.“

Mivel Sedlniczky miniszter arra is kíváncsi volt, minő véleményük van az országgyűlés tagjainak a királyról, Ferstl tanácsosnak meghagyta, hogy erről neki jelentést küldjön. S Ferstl hűségesen megírta, hogy a magyar urak igen dicsérik a király jószívűségét és nyájasságát, de azt mondják, hogy nem való királynak, mert elmebeli tehetség dolgában gyenge lábon áll. S Ferdinánd király e jelentésre is ráírta: „Dient zur Nachricht Ferdinand.“

TAKÁTS SÁNDOR.

¹ „Man ist sehr geneigt für einen Narren zu erklären“ — írja a rendőrség vezetője.

A MAGYAR ÉPÍTŐMŰVÉSZET ÚTJA.

TALÁN harminc vagy negyven év az az idő, mióta szokássá vált nálunk magyar építőművészeiről beszélni. Szép épületeink régen is voltak, még a csonka haza is több emléket rejteget, mint amennyit a hivatottak is ismernek belőlük, — de a magyar építőművészet jelentőségére csak nemrég ébredtünk s az ma sem szerepel még tudatosan nemzeti kultúránk fegyvertárában.

Nemzetünk az itt egy helyben töltött ezer esztendő alatt valóban kevésszer látott oly csendes korokat, melyek nemzedékeket túlélő, bölcs és nyugodt számítással előre tervezett építészeti alkotások létrejöttének kedveztek volna. Túlon túl sok vérünkbe került a nyugatabbra élő népek békéje, túlon túl sok zaklatásunkba és romlásunkba büszke katedrálisainknak csendje. Ez az oka annak, hogy népünk nagy művészi hajlandóságai mellett is távolról sem ismeri úgy az építészeti, mint például a költői szép fogalmát. Csoda-e, ha tíz század után, végigsimítva homlokunkat s látva a körülöttünk nyüzsgő népek kultúráját, látva, mint formálódnak nagyszerű alkotásokká géniuszaik: révedező, kétségbeesetten fürkésző szemmel fúrjuk tekintetünket az elfelhőzött előidőkbe? Keressük az elmosódott képeket, próbáljuk visszaálmódi régmúlt otthonunkat s mint gyermekkorunk aranykődös képzeit, egy pillanatra látni véljük Attila király dombon álló tölgyfapalotáját, kopjafás sátrak hímes lapjait lebbenti a szél, messze, nagyon messze elfelejtett iráni istenek templomának körvonalai ködlenek... Közben pedig itt állunk az aszfalton, az automobil, a repülőgép s a technika ezer egyéb eszeveszett csodája dübörög a fülünkbe, az élet százféle új követelését szegezi a mellünknek... itt állunk s egyik tenyerünkkel másikkba pergetjük azt a pár keletről hozott arany színű homokszemet, melyet, ha beleszórjuk — egyforma szürke masszává kever az európai kultúra nagy betonkeverője.

A magyar építőművész gondjai kínzóbbak és nehezebbek minden másfajta művész gondjánál. Egy Kazinczy kellene, hogy a művelt közönséget abból a közönyéből felrázza, mellyel csak nézi, mint rókának a semmibe egymásután a jószándékú emberiek, miközben egyre emelkednek, egyre testesednek a kontárság és a szándéktalanság várfalai.

ÉPÍTÉSZETI múltunk kutatói határozottan megkülönböztető vonásokat vesznek észre műemlékeinken, melyek más népek építészetétől a miénket könnyen felismerhetővé teszik. Ezek a vonások öntudatlanul, a környezet rejtve munkáló hatására állottak elő. A múlt század végén

s a jelen század elején azonban elemi erővel tört ki a vágy s uralkodóvá lett egész művészeti életünkben: sajátos, magyar stílusunkat követeltük, mely az idegen eredetű stílushagyományoktól függetlenül jellemezzon bennünket a népek társaságában. Ez a mozgalom Lechner Ödön óta egész háború előtti építőművészetünket kizárólagosan jellemzi s gyökerei egyrészt a kiegyezés utáni nemzeti felbuzdulás, másrészt a szecesszió s az angol Ruskinizmus talajába ereszkednek.

A szecesszió logikus reakciója volt a 19. század historizmusának s a történeti stílusokkal való teljes leszámolást hirdette. A historizmus béklyói azidőtájt lebíráhatatlanul nehezdedek egész Európa építészetére. A renaissance óta, mely nagy tehetségek világánál először szedte össze az új kor számára mindazt, amit az ókor örökségéből használhatónak vélt, immár kétszer, sőt háromszor felmelegítve kezdtük felhasználni a klasszikusokat, majd a középkort is. Újra meg újra átértük az elmúlt stílusokat, egészen addig, míg az élményekből szokványok lettek s ezen az alapon — ha nem is új, élő művészet, mindenesetre az építészeti alkotómunkának bizonyos etikettje kezdett kialakulni. Bizonyos mértékig természetes volt, ha egy új színház renaissance, egy palota barokkstílusban épült, egy gót parlament hozzátartozott a bontonhoz s megértően bólogattunk román templomokat látva. Ma már nehéz megérteni és kibogozni az akkori felfogás okait. Úgy látszik, mintha az építészeti alkotókedv általános elernyedését a közlekedésügy egyidejű hirtelen kifejlődése is kedvezően befolyásolta volna. A sajtó, a vasút és a fényképezőgép az egész kultúrvilágból egy nagy falut csinált, melyben a kultúrák egymást utánzásra, a teremtő munkától mentesítő, kényelmes másolás, a jól bevált építészeti receptek elterjedése rendkívül könnyűvé vált. A közlekedésügy fejlődése jelentékenyen hozzájárult az építéstílusok összekeveredéséhez s afféle építőszokványok elterjedéséhez, melyeknek köszönhető, hogy a világvárosoknak a 19. század óta épült negyedei kétségbeejtően egy kaptafára készültek.

A szecesszió hadat üzent ennek a tarthatatlan helyzetnek. Hatályon kívül helyezett minden hagyományt és tekintélyt, megtagadta az oszloprendszer klasszikus törvényét a középkori mérművekkel és arany-szabályokkal együtt, hogy mindezek helyébe egy általános nagy negatívum kerüljön: csak semmit a régi nyomon! A művészet azonban negatívumokból nem élhet meg s a szecessziót csakhamar elérte tragikus végzete: a homlokzatöltöztetéshez szokott nemzedék belőle is csak egy új homlokzatot csinált, melynek indamotívumai s a kőfaragó munkát is uraló „szecessziósán” kígyózó vonalai a mai szemlélőre az éppen elmúlt divat komikumával hatnak. Ha visszanezünk erre az egész irányzatra, azt kell mondanunk, hogy ez a „már nem stílus” és „még nem stílus” találóbb nevet, mint szecesszió, nem kaphatott. A szecesszió nem jelent állapotot, hanem folyamatot. Valójában ez az egész „stílus” nem egyéb, mint művészetünk egyetemének ideges megremegése, vajúdo megvonaglása. Nincs egyetlen motívuma, részlete, mely az örökkévalóságra apellálna, nem más, mint jelzése annak, hogy valaminek vége és valami kezdődik.

Az átmenet kínos volt, de a természet örök rendje szerint, mint

a vedlő kigyón az új bőr, már szinte egyidejűleg készen várta az építőművészetet a feladatok új rendje. Ruskin Angliában, Muthesius Hermáim Németországban az otthon fedezték fel, mint az új művészet egyik kifejeződési pontját. A feladatoknak ez az intímabb, mindenkit egyénileg érdeklő csoportja szükségszerűen nemzeti karaktert nyert. Ruskin és Muthesius múlhatatlan érdeméből széleiben azon fáradoztak, hogy az újraéledő otthonkultuszt a hagyományok — de nem a nagy stílusok, hanem ellenkezőleg, a nagy stílusáramlatok sodrán kívül esetleg tovább vegetált nemzeti hagyományok — humuszába gyökereztesék.

A feladatok másik rendjét ellenkezőleg a legújabb kor változott viszonyai és változott társadalmi fejlődése szabta új problémák: a pályaudvarok, áruccsarnokok, gyárak és különböző közművek, továbbá az új kor szülte új építőszerkezetek alkották. Ezek a feladatok semmiféle ' hagyományra nem támaszkodhattak. A szecesszió történelmi nagy érdeme, hogy a historizmus bálványainak lerombolásával szabad kilátást nyitott ezekre a régiektől annyira különböző feladatokra s lehetővé tette, hogy az új generáció szemtől szemben állva a gigászi problémákkal, felismerhette az azokban szunnyadó stílusformáló erőt.

Az igazi szecesszió nemcsak a régi stílusok között, de az építési feladatok két nagy rendje között is beállott. Az egyik, az egyén szükségleteit kielégítő otthon, lokális színezetet, nemzeti jelleget nyert, a másik, a társadalom szükségleteinek megfelelő, túlnyomórészt modern rendeltetésű középületeket megábanfoglaló feladatcsoport nemzetközibb karaktert vett fel. A vas bevonulása az épületszerkezetekbe különösen nagy változásokat involvált. Ezt az új építőanyagot azzal az örömtől ragyogó bájos zavarral fogadta az építőművészet, mint amellyel a gyermek egy új játékot fogad. Az Eiffel-torony, ez a céltalan, szertelen, égis éró vascsoda nem más, mint a vasnak örvendő ember önfeledt örömkialtása. Építettek belőle hatalmas csarnokokat, aztán nem tudták mit kezdjenek vele architektonice s kulisszákat, spanyolfalakat áhítottak elibük. (Kitűnő példa erre a mi városligeti Iparcsarnokunk s mindkét pesti pályaudvarunk.) Végre rájöttek, hogy a vas, ez a becsületes, szürke anyag talán még jelentőségesebb, úgy, mint betonszerkezeteink belső összefogó ereje: a vasbeton szintén ezer új kérdést adott fel a tervezőknek s valóban nem csoda, ha az új anyagok formanyelve még napjainkban is erős forrongásban, alakulásban van.

*

MOST pedig lássuk, hogyan fogadta a magyar építőművészet a századforduló eme nagy eszmeáramlatait?

A szecesszió mozgalma nekünk arra volt jó, hogy ráébredjünk művészeti kultúránk fájdalmas hiányára, arra, hogy nekünk nincs nemzeti építőstílusunk. A háború előtt eltelt negyedszázad alatt testvértelen népünk a politika és irodalom után most a művészetben keresztül ébredt rá egyedülhagyatottságának és idegenségének tudatára. Mint a múlt század reformországgyűlésein, mintegy kábulatból ébredve ismerte fel annak a tarthatatlanságát, hogy honában idegen nyelvet beszéljen, úgy eszmélt rá eladdig nemzetközi stílusok formanyelvével valló építőművészetünk mulasztásaira. Csakhogy, sajnos, a két felismerés

közt tragikus különbség volt, amelynek következményei hamarosan jelentkeztek. Ha az irodalom idegen volt is, ott volt a magyar nyelv, melyet a nép tisztán megőrzött, s melyet csak régi jogaiba kellett iktatni. Hol volt azonban a mi nemzeti építőművészetünk? Az analógia kézenfekvő volt: Arany és Petőfi fényes példái biztatóan intettek a nép felé, mely íme, megőrizte nemcsak nyelvünket, de költői hagyományainkat is. Azt azonban elfeledtük, hogy őseink, mikor lóháton, évszázados vándorlások után idejöttek s itt örökös vérben és vasban megmaradtak, a nyelvet igen könnyen átadhatták nemzedékről-nemzedékre. Hogy hozhatták volna el azonban építőformáinkat, ha voltak ilyenek? Hiszen a nomád élet e szempontból annyit jelentett, mint a nyelv szempontjából az évszázados némaságra való ítéltetés! Ha pedig elhoztak magukkal valamit, milyen kevés lehetett, amit abból a megváltozott viszonyok között alkalmazni tudtak. Az új hazában lelt anyagok som lehettek azonosak azokkal, melyekkel az óhazában építőformáikat kialakították. Népművészetünk s a székelyek művészete: ez volt egész harci fegyverzetünk. Úgy akarták ezzel a felszereléssel a másfélezeréves európai kultúrának nálunk is meggyökeresedett hagyományait megdönteni, mint ahogy őseink támadták meg, — egykori hagyomány szerint, Velencét — lóhátról!

Lóhátról — Velencét! Ez a hetyke és mihaszna lovasbravúr még szimbólumnak sem rossz. A háború előtti évek romantikusai is azt hitték, hogy egy pár székely famintával s egy csokor dekorációval beveszik a várost, igájukba hajtják a vasat, a betont és az üveget. Ez ugyan nem sikerült, de hogy munkájuk eredménytelen lett volna, azt nem mondhatjuk. Azoknak a magyar építészeknek, akik egy élet munkája árán megmutatták, hogy a magyar ember lakóháza gazdag inspirációt nyerhet székely építészetünk s népművészetünk hagyományainak tanulmányozásából, örökkévaló érdemük és elégtételük, hogy ha London a legnyugatibb, úgy Budapest a legkeletibb pillére a Ruskin és Muthesius páratlanul érdekes és termékeny irányzatának. Tehát akkor is, mikor hitünk szerint legjobban eltávolodtunk a nyugattól, leginkább eltaszítottuk szellemi béklyóit, akkor is, ezzel is íme, részeseivé lettünk egy nagy nyugatról támadt nemzetközi mozgalomnak.

A magyar stílust keresők azonban nemcsak a székely népművészetet vallották építészetünk egyetlen kútforrásának. Volt egy ember, akinek céljai és munkássága talán még jellemzőbb az egész kor hangulatára: Lechner Ödön. Ez a nagy művész, lángelme, mint modern Atlas, vállaira kapta az egész magyar stílusproblémát s gazdag fantáziájával, egyéniségének erejével külön utat vágott magának, melyen azóta senki még csak megközelíteni sem tudta. Lechner Ödön típusa korának. Számára a magyar stílus merőben esztétikai probléma. Ahogyan a franciák megteremtették a maguk renaissance-át a saját képükre és hasonlatosságukra, úgy akarta ő is megteremteni a mi stílusunkat. Művész volt, de a kor szelleme szerint legalább ugyanannyira tudós is, egy modern vegyész, aki tégelyeiből tudatosan veszi elő anyagait, hogy azokból lelkesedése tüzeinél megolvassza az új keveréket: *mixtum Hungariam, vei Eur-asiaticum*. Nem lehet meghatottság

nélkül nézni az ő csodálatos alkotásait: az üllőiúti Iparművészeti Múzeum, a holdutcai Postatakarékpénztár, az arénaúti Balás-villa olyan árván, olyan egyedül állanak, beszorítva a nagyváros szürke rengetegébe, mint amilyen árván, egyedül róttá Lechner Ödön az ő külön útjait. Hiszen ha csak a maga feladta problémákkal tusakodik, azokat leteperi vala biztosan. De ugyanakkor küzdenie kellett korának hűvös megnemértésével és előítéleteivel s még barátai is — ő, csak szólamaikat rakták le a mester lábaihoz — palotáikat, fellegvárait, melyek mint a gomba nőttek a földből, másokkal terveztették. Lechner Ödön azonban jó ember volt, ha bántotta valami, jól el tudta rejteni. A Japán-kávéház márványasztalának hieroglifjei hallgatnak.

Íme, a háború előtti évek stílusvárásának két nagy ellentétes hulláma. Az egyik kiindul a faluból, Erdély hegyei közül, fátomyos templomok és galambdúcos kapuk harmatos formáit kapja öltre, hogy bevegye a város rengetegét — s most kint szerénykedik a „falak előtt”: gyermekek és dajkák sétálnak Zrumeckzy bájos állatkerti épületei között. A másik, mély a nyugati lovag csillogó fegyverzetéből jött, beutazva a világot, tarsolyában múzeumok és könyvek kincseivel: alkotott, de alkotásai ma már nem az életéi. Az idő eljár, s ma nincs építész, aki ott tudná folytatni, ahol Lechner Ödön elhagyta. A könyvek és fantázia igazságai előtt tanácstalanul áll a szív és az akarat. Amit más országokban egy nép ereje teremt, azt úgy látszik, titáni erővel sem pótolhatják egyesek — s a magyar stílus tarka, szép ábrándja tovairamodott, mint a csodaszarvas, ma talán ismét meszebb van tőlünk, mint valaha.

Jött azonban magyar stílus helyett valami egyéb, amit senki sem várt, senki sem kért s amely diadalmasan letarolta a terepet Lechner és Zrumeckzyék helyett: jött a tehetségtelenség! De nem ám a jól nevelt, az iskolázott tehetségtelenség, melyet nagy lelki szegénységben legalább a konvenciók támogatnak: ezek a tehetségtelének a korszellem döreségéből passepartout-t nyertek az építőművészet olyan alkotóterületeire, ahol azelőtt csak egyesek, csak a kiválasztottak tanyázhattak — s most León Battista Alberti, Bemini után Ők is krétát és mintázófát ragadtak s hozzáadták apró véleményeiket a nemzedékek által továbbfejlesztett nagy műhöz: az örök építész gondolathoz. Amibe egy Lechner Ödön belesorvadt, amire ráment karriérje, vagyona, boldogsága — azt ez a sáskahad elintézte félkézről: felépítette Budapestet, minden historizmustól menten, új „stílus-^{*}ban^é úgy, hogy azt egy évszázad alatt alig fogjuk kiheverni. A díszteri ötemeletes bérház, a Lánchíd tengelyébe biggyesztett Greshampalota, az a Petőfi-téri görög templom melletti ötemeletes ingatlan s a főváros megszámlálhatatlan bérházainak és egyéb épületeinek homlokzatai mind-mind egyéni, önálló és szabad alkotószellemeket, mind történeti előítéletekkel hősiiesen leszámoló független, léha lelki koldusok évtizedes rémuralmát hirdetik, míg csak az idő épületeiket állni engedi.

*

Mi az oka annak, hogy a magyar építőművészet hiába várta égető nagy problémáinak megoldását? Remélhetünk-e megoldást, ha ez

akkor sem sikerült, mikor egy Lechner lángelméjével rendelkezünk, s ha remélhetünk, honnan várjuk a segítséget?

A magyar építőművészet problémája hármas: van egy történeti, egy esztétikai és egy gyakorlati oldala. Bármelyik vonatkozásban hagyjuk is a kérdést megoldatlanul, a magyar építőművészet ügye ennek végzetesen kárát vallja.

Lechner Ödön az egész kérdést merőben esztétikai problémának tekintette s nem volt tekintettel történeti adottságokra. Bár származására nézve idegen volt, a magyar humusz asszimiláló ereje legmélyebb tragikumunknak, faji egyedülállóságunknak intenzív átélésére tette képessé. Megértette, hogy nem vagyunk képesek fenntartás nélkül mindent elfogadni, amit a nyugat nyújt, — de a kelet sem képes szuverén erővel uralni észjárásunkat. De ez a tragikus kettősség, mely a történelem folyamán véres és kínos ellentmondásokba sodorta népünket, mely Adyt a legsötétebb kétségbeesésbe, apátiába, vagy féktelen lázadozásba kergette, Lechner számára főképpen exotikus kísérletet jelentett. Mint tetőtől-talpig művész és idealista, nem vette észre, hogy ezerezstendős európai pályafutásunk konzekvenciái elől immár nem térhetünk ki. Tagadhatatlanul érdekes és nagyszabású feladat: egy népnek stílust teremteni a hagyomány morzsáiból s egy Lechner Ödön fantáziája volt szükséges ahhoz, hogy csatornát ásson a Loire és a Ganges között, de közben elfeledte, hogy ez a nép nem ismeri a Loiret és már nem emlékszik a Gangesre — megszerette azonban a Tiszát, melybe ezer esztendőn keresztül vérért hullatta. Ismételten hivatkozni szoktak egy tetszetős analógiára, mely szerint Lechner Ödön munkásságát az Arany Jánoséval vetik össze. Ennél nagyobb tévedés el sem képzelhető! Arany János bölcs és egyszerű költészete minden mesterkélttség és célzatosság nélkül a magyar nép eszmevilágát fejezi ki, a nép élő nyelvén, olyan hamisítatlan zamattal és tisztasággal, hogy az ő költészete a szó legszorosabb értelmében a magyar nép egyetemének közkinccse. Lechner Ödön művészete ezzel teljes ellentétben az általa tökéletesen ismert nyugati kultúrának a kelet kultúrájával való zseniális, elragadó, de komplikált szövevénye, melynek megértéséhez rengeteg ismeret és hajlam szükséges. Éppen ez az oka, hogy Lechner stílusa nem bírt általánossá lenni, megmaradt az ő egyénisége varázslatos kisugárzásának, melyet csodálunk, bámulunk, de magunkat beleélni immár nem tudjuk.

Hasonlóképpen nem bírta a magyar építőművészet hármas problémáját átfogni Zrumeckzyék művészete sem. Ők már közelebb férkőztek az igazsághoz, mikor a keleti vonatkozásokat nem ezerezstendős történelmünk és földrajzi eltolódásunk figyelmen kívül hagyásával keresték, hanem ahhoz a forráshoz nyúltak, amely ezen történelmi fejlődés geológiai rétegein átszivároghat, talán a közben talált ásványi sóktól is megízestve, tényleges részét alkotja élő szervezetünknek. Sok becses alkotásuk mellett múlhatatlan érdemük Zrumeckzyéknak, hogy példát mutattak élő építészeti hagyományaink okos felhasználására. Ők voltak az elsők, akik figyelemre méltatták Magyarországnak, mint önálló kultúrkörnek építészeti múltját. Azóta ráébredtünk építé-

szeti hagyományaink értékének tudatára, s azon törekvések, melyek egyrészt a felvidéki renaissance, másrészt a magyar barokk, végül legújabbán a közelmúlt empire és klasszidzáló stílus emlékeit tették vizsgálat tárgyává, kiegészítve a magyar középkor feltárásának szorgos munkájával, új lendületet adtak a magyar építőművészet-történeti kutatásnak. Hogy e téren mennyire el vagyunk maradva, mi sem bizonyítja jobban, minthogy ma sincs még megírva a magyar építőművészet Összefoglaló története.

Azonban a történeti szemléleten alapuló helyes esztétikai értékelés sem elegendő egymagában véve. Szükséges, hogy a probléma gyakorlati oldala is egyidejűleg kielégítő megoldást nyerjen. Sőt, talán nem tévedünk, ha ezt mindenekelőtt fontosnak ítéljük. A magyar építőművészet gyakorlati problémája pedig egyrészt építőművészeti közvélemény kialakulását sürgeti, másrészt azt, hogy a magyar építőművészek a történeti és esztétikai szemlélődésen túl állandó nexusban lehessenek a magyar élet különböző konkrét feladataival.

Hogy mily végzetes lehet az építőművészeti közvélemény hiánya, arra nézve ismét a fővárost hozhatjuk fel példának. Az a leverő tudat, hogy Budapest arculatát nemzedékek életére elcsúfította a kontárság, még nyomasztóbbá válik, ha meggondoljuk, hogy egyidejűleg jelentékeny tehetségek állottak volna a köz rendelkezésére, ha munkásságukra reflektáltak volna. Tekintettel arra, hogy a közelmúlt évtizedek eseményeiről van szó, nem látszik ildomosnak megnevezni ezeket a művészeket, akiket hál' Istennek, még ma is építészetünk aktív erői közé sorozunk, s akik bizonyára még nem mondták ki az utolsó szót. Szomorú tény, hogy az ő alkotásaikat meg kell keresnünk a szürke háztengerben, ezzel szemben az általános kép, az uralkodó hangulat vigasztalan. Hogy történhetett az, hogy akikben megvolt a jószándék és képesség is arra, hogy Budapestnek egyrészt eredeti magyar jelleget, másrészt történelmi múltunk reminiscenciájából eredő patinát kölcsönözzenek, azok elenyészően kevés alkalomhoz jutottak mondanivalóik közlésére? Ki az oka annak, hogy akik szóhoz jutottak is, energiájuknak, képességeiknek felét a megnemértéssel és a tudatlansággal való megalázó tusakodásra kellett, hogy fordítsák?

Nos, ennek oka, hogy az építőművészet nem csak esztétika, nem csak hagyománytisztelet, de nem is csak szakértelem, vagy formakészség. Az építőművészek mellett ott áll az építtető, a publikum s hiábavaló a legragyogóbb tehetség, minden tudás és jószándék, ha a publikum süket. Az igénytelenség és a közöny kínai falai előtt összeomlik minden igyekezet. A magyar építőművészet egyik létkérdése az, hogy sikerülni fog-e ezt a kínai falat a propaganda és a példa fegyvereivel lerombolni. Ma ott állunk, hogy a publikum jórésze nem képes különbséget tenni az építési vállalkozó, az építőmester és a tervező építőművész között. Minden rendelkezésre álló eszközzel át kell vinni a köztudatba az építési kvalitásmunka elengedhetetlenül szükséges voltát. Százszor és ezerszer kell ismételnünk, hogy a nemzeti vagyon pocsékolásával egyenlő az, ha egy épület azonos költségek s a közvetlenül praktikus követelmények kielégítése mellett, nem képes egyidejűleg a legkényesebb esztétikai követelményeknek is megfelelni.

Haladéktalanul szükség van oly orgánumok létesítésére, melyek ezeket az eszméket a közönség széles rétegeinek gondolkozásába átvigyük.

A gyakorlati probléma másik oldala az építészekre vonatkozik. Az a körülmény, hogy nem rendelkezünk őshazánk építészeti hagyományával, továbbá, hogy a hagyományok továbbfejlesztésének folytonos láncolatát sorsunk megtagadta, sajnálatos, de nem végzetes. Egy nemzet építészetét nemcsak a múltból eredő sajátos formák, hanem építészeti gondolkozásának, művészi észjárásának és temperamentumának jellege is kitünteti. Különösen igaz ez a modern problémák esetében, melyek korunk követelményeit és szükségleteit fejezik ki s amelyek megoldásánál a hagyományok súlya inkább nyűg, mint előny. Egy pályaudvar, egy áruház, egy gyár feladata előtt újra gyermekként állanak minden népek tervezői, mint állhatták egykor a klasszikus érában. Itt nem számítanak a dicsőséges előidők: csak az elgondolás és koncepció eredetisége.

Ha szorongó és mégis bizakodó pillantást vetünk a magyar építőgondolat jövődjére, egyet jó lesz meggondolnunk: építőművészetünk egészséges továbbfejlődése csak akkor lehetséges, ha felhagyunk merőben esztétikai fikciók követelésével s lemondunk arról az ábrándunkról, hogy az önálló magyar stílust tudatosan és szándékosan kiterveljük. Az egyetlen járható út a realitás útja. Ha teljesen elmerülünk mai életünk valóságos szükségleteinek, korunk követelményeinek lelkiismeretes kielégítésében, ha felhagyunk azzal az egyoldalú lelkesedéssel, mellyel az úgynevezett pompás, nagy feladatokkal szemben viseltetünk s bölcs belátással hajunk le a mindennapi élet ezer felbukkanó problémája felé; ha budapesti főhadiszállásunk állományát csökkentve, lelkesedésünkkel és ambíciókkal a vidéket is kitüntetjük: akkor várható igazán, hogy a magyar nép szelleme karakterisztikonjait építészeti alkotásainkon is félreismerhetetlenül érvényre juttatja és ekkor remélhető végre az is, hogy az építőművészet azt a fontos szerepét, melyet más fejlettebb kultúrákban elfoglal, nemzeti művelődésünk szervezetében is méltóképpen betölti.

PADÁNYI GULYÁS JENŐ.

SZTÁLIN ÉS TROCKIJ.

SZTÁLIN és Trockij viaskodásáról már régebben érkeztek hírek; a Szovjet-Unió területéről, igazi érdeklődést azonban most keltett az ügy, amikor a legújabb hírek szerint Trockijt és párthíveit száműzetésbe küldték s minden tevékenységtől elzárták a szovjetek életében. A világ sajtója általában a szovjeturalom belső válságát látta az ügyben, sőt sokan az orosz thermidor beköszöntésének fogták fel Trockijnak és társainak bukását. Az események jelentőségének helyes megítélése végett szükséges elsősorban visszamennünk a bolsevizmus bölcsőjéhez.

Mikor Lenin 1917-ben összeválogatta a forradalom vezérkarát, megnyerte magának a georgiai Sztálint, igazi nevén Dzsugasvilli-t is, aki akkor a bolsevista és a szociáldemokrata pártirányzat közt viszonylagosan független álláspontot foglalt el, mint parasztvezér. Hideg, szűkszavú, rejtelmes egyéniség, aki nem szívesen árulja el gondolatait, de érdemei a forradalmi szellem terjesztésében kétségen kívül voltak. Lenin mellett ő volt egyedül nem zsidó a kommunistapárt vezetőségében. A vezérkar többi tagjai egy régen fennálló zsidó szövetség soraiból kerültek ki. Lenin ennek a forradalmi szövetségnek tagjai között készen és összegyűjtve kapta a lázadás kipróbált szakértőit s így nem csoda, hogy a megalakult szovjeturalom főállásai e szövetség tagjainak jutottak. 1919-ben az 508 népbiztos, kormányzó-sági főnök és követ közt mindössze 18 orosz volt, mintegy 80 különféle egyéb (cserkesz, litván, magyar stb.) nemzetiségű mellett azonban több mint 400 tartozott a korábbi, faji alapon szervezkedett szövetséghez Trockijjal és társaival az élen.

Ez az arány később némileg megváltozott ugyan, azonban Lenin nem volt hálátlan zsidó munkatársai iránt s a fontos állások túlnyomó nagy számát meghagyta birtokukban. Ám az az előnyös helyzet, amelyet a zsidók a szovjeturalom szervezeteiben elfoglallak, bizonyos különleges öntudatosságot és uralmi gőgöt fejlesztett ki bennük, a zsákmánynak értékesebb részét maguknak foglalták le, a forradalom autochton segédcsapatainak csak a maradék jutott, azonkívül nem nagyon titkolták, hogy a tősgyökeres oroszokat nem tartják eléggé képzeteknek és értelmeseeknek; ez viszont azzal az eredménnyel járt, hogy fokról-fokra szakadék keletkezett a forradalom eredeti vezérkara, pontosabban a zsidó szövetség volt tagjai és a forradalom többi szerepvivője között.

Túlzás lenne azonban azt mondani, hogy a mai szovjeturalom antiszemita; ennek lehetősége a jövőben nincs éppen kizárva, azon-

bán Trockijnak és híveinek bukása, bármennyire tünetszerűnek tartásuk is, igazi jelentőségében más okokra vezethető vissza. Fenn kell tartanunk ezt az álláspontunkat még akkor is, ha igaznak fogadjuk el a Daily Mail 1924 február elsején megjelent számában Sir Percival Philipps ama tudósítását, hogy Lenin utolsó napjaiban átkozta a zsidókat és Oroszország sorsáért aggódott.

Mindenekelőtt hangoztatnunk kell, hogy a bolsevizmus programja nem politikai tanítás. Az a program, amely a keresztény civilizáció minden eredményének elpusztítását hirdeti, amely ki akarja irtani a nemzeti hagyományokat és a haza eszméjét, amely lázadást hirdet és polgárháborút, amely arra hívja fel az egyes államok polgárait, hogy vessék meg hazájuk törvényeit és kémkedjenek a szovjeturalom javára: ez a program nem politikai tanítás, hanem bűncselekmény, a szó erkölcsi és büntetőjogi értelmében. Nehéz tehát nekünk, akik az orosz szovjeturalom ezen, minden etikumtól diametrálisan különböző voltával tisztában vagyunk, s akik e modern államban, minden egoizmusa mellett, mégis csak feltételezünk egy etikai tény, mondom, nehéz nekünk a szovjetállam belső politikai mozgalmait nem tisztán büntetőjogi terminológiával — mint ez erkölcsileg helyes volna, — hanem európai államok tényeinek megbeszélésénél szokásos politikai kategóriák alkalmazásával jellemeznünk.

Mindazonáltal a szovjeturalom tény. Nem lehetünk tehát felmentve attól, hogy mélyebben belevilágítsunk abba a kérdésbe: csakugyan elvi és meggyőződésbeli ellentétekből kirobbant küzdelem lezárása-e az egykor hatalmas szovjetvezérek száműzetése?

A MOSZKVÁBAN székelő III. (kommunista) internacionále magát a világ egyetlen kommunista pártjának nevezi. Az egyes országok kommunista pártjai a III. internacionálének alosztályai (szekciói). Az orosz birodalom kommunista pártja az 1925-i adatokat feltüntető bolsevik kimutatás szerint pontosan 502.313 tagot számlált.¹ Ez a párt tartja kezében a 140 milliós lakosságú Oroszországban a hatalmat, mert hiszen az úgynevezett kormány e pártnak egyszerű függvénye.

Mikor tehát a vörös hadsereg volt generalisszimuszai Trockij-Bronsteinon kívül Zinovjev-Apfelbaumot, a III. internacionále volt elnökét, Kamenev-Rosenfeldet és Rakovszkit, a volt szovjetköveteket, Radék-Sobelsohnt, a propagandaügyek nagyhatalmú intézőjét mintegy hűz más fontos szerepet játszó, egykor Lenin szökebb vezérkarához tartozó ösbolsevistával együtt Szibériába száműzték vagy távoleső vidékek ipartelepére kényszermunkára beljebbeték, ez nemcsak a pártból való kizárást, nemcsak a cári palotában bitorolt lakosztályok, a különvonatok és az autók elvesztését, a nagyköveti estélyeken és más fényűző lakomákon való részvételtől elzárást, nemcsak a hatalomból való kizárást jelentette a száműzöttek számára, hanem jelentette a kiváltságos rendből a teljes politikai súlytalanság és jogtalanság állapotába való lezuhanást. A jövő könnyen megmutathatja, hogy ez az állapot jelentheti a legborzasztóbb nyomort és testi kínokat, sőt a

¹ Jahrbuch für Wirtschaft, Politik und Arbeiterbewegung 1925/26. Berlin.

halált is. Gondoljunk csak az orosz cár irkucki száműzetésére és a hasonló sorsra juttatott „bourgeois“ áldozatok sok százezreire. E sorstól annyival is inkább tartaniok kell Trockijnak és társainak, mert őket ellenforradalmároknak és a proletárdiktatúra árulóinak nyilvánította a kormány III. internacionále végrehajtó bizottsága, illetve maga a „szovjetkormány“. Kihirdették azt is, hogy mindazok, akik velük bárminő politikai összeköttetést létesítenek, ugyané sors osztályosai lesznek. Mindenkit sújthat tehát ez az excommunicatio maior, ez az interdictio aquae et ignis, aki velük szóba áll. Joffe, a bresztlitovszki szovjetküldött megérezte ezt s Trockijnak a pártból való kizáratása után nyomban, még a múlt év novemberében, golyót röpített elárvelt fejébe.

Mielőtt a hatalom birtokosai, Sztálin és társai, valamint az „ellenzéki“ Trockij és társai közt mintegy két éven át tartó ellenlábasság okait ismertetőnk, tekintsünk azokra az eseményekre, amelyek a döntést közvetlenül megelőzték.

A szovjet sajtója nagyon tartózkodóan és szűkszavúan kezelte ezt a pártválságot, mégis összeszedhetünk belőle néhány hírt az ellenzék kiáltványairól a szovjet tízéves fennállása megünneplésekor. Moszkvában, a Vörös-téren a kínai egyetem hallgatói tüntetést rendeztek Trockij és Zinovjev mellett. Ezek a kínaiak vörös zászlókat bontogattak ki a tüntetéskor ily feliratokkal: „Le a forradalom haszonélvezőivel! Éljenek az igazi leninisták, Trockij és Zinovjev!“ Az összes tüntetőket letartóztatták s nyomban felrakták a Szibériát átszelő vasútra, hogy Kínába fuvarozzák őket vissza. Moszkvában egyébként a nagy jubileumot maga Trockij használta fel arra, hogy az utcai tömegnek agitációs beszédeket mondjon, míg Szentpétervárt Zinovjev, Radek és Jevdokimov végezte ezt a feladatot. A cseka emberei természetesen nem voltak tétlenek, hogy a tüntetéseket, az utcai szónoklatokat és a tömegek másnemű befolyásolását megakadályozzák, az ellenzék azonban mégis módját ejtette annak, hogy kiáltványt terjesszen, amely vádbeszéd volt Sztálin ellen. Ezt a kiáltványt a bolsevista pártnak mintegy 3000 tagja írta alá, köztük volt a fentebb megnevezeteken kívül Preobrazsenszkij és Szerebrjakov, a bolsevista párt egykori két főtitkára is. Itt adjuk a kiáltvány érdekesebb sorait:

„A munkabér és a munkátalanság kérdése mindinkább elviselhetetlenebb jelleget ölt... Egy hamis politika megerősíti a proletárdiktatúra ellenségeit, a kulakokat, a nepmanokat és bürokratákat.¹ A munkabérek emelkedése megszűnt, sőt a munkások bizonyos csoportjainál sülyedő irányzatot vett. Ha a munkás lépést akar tartani a gazdasági élet és a technika fejlődésével, a Szovjet-Unióban is többet kell költenie és többet kell dolgoznia.

A munkátalanság nagyobb és nagyobb, nemcsak a faluról a városba tóduló elemek miatt, hanem magának az ipari proletárságnak törzsei

¹ Lenin 1921-ben visszaállította a szabad piacot. Ez az új gazdaságpolitika (nép) temelte ki általában a nepmant, a mindinkább meggazdagodó kistőkést és a kukkot, a falusi parasztok közül kibontakozó s mindinkább vagyonosodó vállalkozót és spekulánst.

közt is. Munka nélkül maradni: ez a veszedelem fenyegeti ma általában a munkásosztályt...

Így gyengül el a proletárdiktatúra saját osztályalapján... Egész politikánk a jobboldali irányzat súlya alatt nyög...

A rendelet, amely felfüggeszti az ellenzék vezéreinek politikai jogait, felhossa azt is, hogy nem mentek el a tízéves évforduló megünneplésekor Lenin mauzóleumába s nem ünnepeltek, nem vettek részt a párt kongresszusán, sem más bolsevista gyűlésen.¹

Az ellenzék vezéreinek a pártból való kiűzése után megindult a vadászat az ellenzékkel együttérzők kinyomozására; ennek eredményeként mintegy 3000 bolseviktól kobozták el a párt tagsági jegyét.

A Szovjet-Unió bolsevista pártjainak központi bizottsága erre a párt szervezeteihez a következő közleményt küldte:²

„Az ellenzék teljes vereséget szenvedett a párt szervezeteiben. A párt a maga egészében az ellenzékkel megtagadott minden közösséget s azt, mint külön csoportosulást elszigetelte.

Elszigeteltségüket látva, az ellenzék vezetői új utat választottak. Elszakították az utolsó szálát is, amely őket a párthoz fűzte és a párttól idegen, non proletárerek segítségéhez folyamodtak. Trockijnak, Zinovjevnek és társainak szovjetellenes izgatásai Moszkva és Leningrád utcáin az októberi forradalom évfordulóján; a felsőbb technikai iskola előadótermeinek erőszakos elfoglalása pártellenes, nem engedélyezett gyűlés megtartása végett, különféle erőszakoskodásaik az illegális gyűléseiken megjelent párttagokkal szemben és egyéb más tényeik azt bizonyítják, hogy a pártban csatát veszelve, maguk köré akarják gyűjteni a munkásosztály ellenségeit és új szovjetellenes akciókat készítenek elő.

Minthogy az ellenzéknek s különösen vezetőinek ez a magatartása teljességgel megengedhetetlen és összeférhetetlen a párttagsággal, a központi bizottság szükségesnek látta az ellenzék pártellenes akcióinak kérdését a központi ellenőrző bizottság vizsgálatának alávetni.

A központi bizottság összehívta az összes pártszervezeteket s azoknak a leninista irány megtartása végett a következő utasításokat adta:

1. Erélyes rendszabályokat kell foganatba venni, hogy az ellenzék megnyilatkozásait a párton kívül lehetetlenné tegyék.

2. A párt összes tagjai, ha a párton kívül állókkal beszélnek, kötelesek a párt érdekeit megvédelmezni. Az ellenzék tagjainak a párt politikáját a népgyűléseken támadó magatartását haladéktalanul meg kell akadályozni.

3. Az ellenzék minden gyülekezése tilos s ha e tilalom hatályosságát biztosító intézkedések ellenére is összegyűlnének az ellenzék tagjai, a párt és a munkások erőszakkal oszlassák fel az ilyen gyülekezést.“

ÍME, ez lett a forradalmi pálya vége. „A forradalom díszei és büszkeségei“, Leninnel együtt a bolsevista rémuralom alapköveinek lerakói, a szovjeturalom olyan oszlopai, mint Belborodov, a cári család gyilkosa

¹ La Vogue Rouge. Nouvelle Serie. No. 13. 1927.

² Inprecor, 1927 nov. 27.

és Peters (Pettersson) a Kreml parancsnoka, ez a két „tschékiste de marque“, dicstelen módon hagyták el a pártot, majd végül kihallgatás, védekezés és fellebbezés nélkül egy ukázzal a szovjetparadicsom kiutasítottjaivá és száműzöttjeivé váltak.

A tények beszélnek annak is, aki az oroszországi viszonyokat csak igen kevésbé ismeri. Vájjon elhíhetné-e valaki, hogy Trockij és társai, annyi ártatlanul kiontott vér, annyi gyalázatosság bűnétől szennyesen megtagadták volna a forradalmi múltat s bűneiket megbánva, jobb belátás, a mérsékeltség, a „reálpolitika“ útjára akartak térni? Ha pedig ez valószínűtlen, hát Sztálin és társai lennének a reálpolitikusok, a jobb belátásra térők s ezért távolítják el az integer leninizmus harcosait? De hát Sztálin és Bucharin nem az imént jelentették-e ki, az ellenzéki mozgalom folyamán, nem is egy ízben a következőket:

„A kommunista intemacionále hadat üzen minden polgári befolyásnak a proletáriátusra. Hadat üzen a vallásnak; minden filozófiának, kivéve az integer marxismust; minden elvnek, amely a munka és tőke összhangját feltételezi; a szocialista opportunistusnak. Hirdeti mindenekelőtt az osztályok harcát életre-halálra!“

A III. intemacionále hivatalos lapjában, az Inprecor-ban olvassuk mindezt. S nem olvastuk-e a napokban azt is, hogy a vallásüldözés újból megindult, kémkedés, lázadás címén sorra tartóztatják le a papság tagjait s küldik őket örökös börtönbe vagy a halálba?

Következtethetnénk arra is, hogy a tízéves forradalmi évforduló valóban megérlelt oly helyzetet, amely minden „elvi ellentét“ nélkül is szükségessé tette a hatalmon, a véres koncokon való újabb osztozkodást. Eltolódások állhattak be ezen a téren egy évtized alatt, talán túlteng a bolsevista arisztokrácia s létszámcsökkentésre lett szükség?

Az ellenzéki mozgalomnak háttere s magyarázata szempontjából s annak megállapítása végett, hogy ez a mozgalom valóban ellenzék volt-e a bolsevismus rettentő rendszerében, még néhány tényre kell rámutatnunk.

Az orosz államterület lakosságának mintegy 86%-a földműves. Maga ez a tény mutatja, hogy a szocialista állam még Marx elképzelése szerint is képtelenség ilyen viszonyok között. Lenin tehát azt a jelszót adta ki, hogy be kell tömni a paraszt száját, mert így nem fog beleharapni a Kremlbe. Ám ennek az lett a következménye, hogy a paraszt földöz jutott ugyan, de lassankint függedenítette magát az ipari proletáriátusra épített szovjet-rendszertől, mert a szocializált fejleden ipar nem tudta kielégíteni szükségleteit. így kifejlődött egy bizonyos falusi ipar, a parasztok egymás közt adtak-vettek, kereskedtek és fittyet hánytak a városi proletáriátusnak, amely azt képzelte, hogy a városban készült iparcikkéért a „szociális termelés“ diadalaként zsúfolt élelmszervonatok fognak befutni a városokba. A szovjet urai megkísérelték azt, hogy az ipar fejlesztésével megakadályozzák a parasztság teljes különválását az ipari proletáriátustól, ám . hiába pazarolták el milliárdokat iparfejlesztésre, a brutális zsarnokságban tartott munkásság munkakedve, valamint a kezdet kezdetén levő iparosodási folyamat semmiképpen sem kedvezett ennek a törekvésnek.

Ekkor mondta ki Trockij azt a jelszót, hogy a forradalom bizto-

sítván a paraszti anyagi helyzetét, megerősítette ellenségét. Ezen a helyzeten tehát változtatni kell. Ám Sztálin kijelentette, hogy a parasztság ellen támadó hadjáratot indítani nemcsak a polgárháború újabb fellángolását jelentené, hanem az iparfejlesztés eddigi eredményeinek megsemmisülését s a mezői és ipari termelvények eddig biztosított kicserélődésének megakasztását is. Oly következményekkel járna ez, amelyek közt egyszerűen le kellene mondani a szocializmusról. Lenin maga is azt hangoztatta, annak idején, hogy tíz- vagy húszévi békesség a paraszttal meghozza a szocialista állam végleges győzelmét és a világforradalmat.

A világforradalom, ez az a bolsevista dogma, amely minden kommunista megnyilatkozás refrainja. Trockij és társai a világforradalom szemszögéből nézve a parasztkérdést, azt hirdették, hogy a világforradalom kitörése és a „világszovjet“ megalakulása az az igazi orvosság, amely az igazi orosz osztálytalan proletárállam kialakulását meghozza, míg Sztálin és társai azon a nézeten vannak, hogy az orosz proletárállam végleges kialakulásától függ a világforradalom. Az egyik azt mondja, hogy az orosz szovjet proletársága elsorvad, ha megszilárdul a világkapitalizmus, a másik azt vallja, hogy a világforradalom csak az orosz proletariátus közreműködésével bontakozhat ki.

Bármily érdekes lenne ennél a leninista viaskodásnak részleteit is ismertetni, e helyütt meg kell elégednünk annak megállapításával, hogy az ellenzék is, a hatalom emberei is, alapítsák bár reményeiket a külföldi nemzetek proletárságára vagy a hazai proletárságra, azonos célt tartanak szemük előtt: a földkerekség szocializálását.

Lényegbe vágó tévedésekből vannak tehát azok, akik jobboldal és baloldal bolsevizmusáról beszélnek, akik Sztálint a reális társadalmi tényezők képviselőjének tartják, mintegy előfutáraként a polgári osztály földművelő államában egyedül elképzelhető uralmának, míg ezzel szemben Trockij az egységes proletárosztály fantomját képviselné. Nem, az orosz helyzet illetően megítélése részben optimizmus, részben tájékozatlanság. Ne is beszéljünk arról, hogy azok, akik az orosz szovjeturalom belső viszonyait ilyen tisztán politikai műszavakkal elemzik, sokszor nem mások, mint a bolsevista propaganda megfizetett ügyvivői. Ha ez az elvetemült uralom túri is az elpolgárosodó muzsikot, tajtékzó dühvei teszi ezt, követve Lenin tanácsát a parasztnak dobott csontról abban a reményben, hogy így a paraszti túrni fogja a vörös banditizmust. A szovjeturalom a falu érdekeit csak a bolsevizmus belső biztonsága szempontjából vizsgálja; a paraszti nem egyéb az ő szemében, mint az iparosított állam fogyasztója és a szocialista arisztokrácia kenyérdagasztója. Az a tisztán „ideológiai“ harc, amely az ellenzék és a hatalom emberei közt lefolyt, a bolsevizmus lényegét távolról sem érinti. Alattomos, hipokrita szólamáradatként jellemezhető tehát végső eredményében mind a sztálinizmus, mind a trockijizmus. Egyszerű taktikai kérdések vitáját jelzi a két irányzat a közös programmért, amely teljes szocializálás befelé és a világforradalom kifelé.

NEM LEHET tehát szó, sajnos, orosz thermidorról. Ennek lehetősége lehet közeli, lehet távoli, kirombanthatják teljes váratlan,

meglepetésszerű mozzanatok, emberek és események. Ha az ehhez vezető úton azonban valamely fejlődő folyamatot feltételezünk, ez nem lehet más, mint a muzsik gazdasági ereje és politikai érettsége közt az idők folyamán előálló egyensúly.¹

Mégis feltehetné valaki a kérdést, ha a lényegben ennyire egyetértenek a sztálinisták is, a trockijisták is, mi a magyarázata a durva és megsemmisítő elbánásnak, amelyben a közös célért küzdő, de alárendelt kérdésben kisebbségben maradt ellenzék részesült?

Nem nehéz erre felelni.

Sztálin és társai, a hatalom emberei, mint a demagógia művészei nagyon jól tudják, mily kevés szerepe van az észnek a forradalmi mozgalmakban s mekkora, döntő jelentősége van a szavaknak a tömegek szemében. Egy ellenzéknek, bármily ártatlan kérdésben támadja is a hatalmat, kiadott jelszavai a hatalom presztízsének lerombolására alkalmasak. Tisztában vannak azzal, s e tekintetben ösztönösen élesebben látnak, mint bármely polgári kormány, hogy a hatalom presztízse sokkal erősebb az anyagi erőknél. Ezt a presztízst, amelyet az ő szemükben a hatalmi állás megrendíthetetlensége képvisel, a hóhérok és gyilkosok kormánya megvédi az elvtársakkal szemben is az ellenvélemény irgalmatlan elnyomásával, híven Caligula elvéhez: Oderint, dum metuant!

A szovjet diktátorai megszüntették a vitát, amelyet céltalannak és veszedelmesnek tartottak, mert ismerik az engedmények lélektanát, amely figyelmen kívül hagyása annyi kormány bukását pecsélte már meg.

Az OROSZ szovjet igazi ellenzéke, a becsület, a jog, törvényesség és politikai szabadság képviselői nem azok, akik olyan kérdésben térnek él a bolsevizmus vezérkarától, miként kell felforgatni a világot, miként kell az egyes államok alattvalóit hazaárulásra bírni, miként kell kifosztani és megrémíteni egész társadalmi osztályokat. Az igazi orosz ellenzék a rémület birodalmában a föld alatt bujkál s nem haliam a hangját. Csak néha-néha bukkan elő egy-egy titokban terjesztett röpirat, valami titkos nyomdából, mint legutóbb Moszkvában és Szentpéterváron. Ezekben a röpiratokban olvashatók a munkásosztályban valóban létező ellenzék követelései.² Halljuk csak, mit követel ez az ellenzék, amely már méltó erre a névre.

1. Szólásszabadság, sajtószabadság, vallásszabadság, a gyülekezés és egyesülés szabadsága.

2. A személyes szabadság sérthetlensége.

3. A halálbüntetés eltörlése.

4. A Cseka és a terror minden szervezetének feloszlata.

5. Bűnbocsánat minden politikai fogolynak és elítéltnak.

¹ Serge De Chessin: Le sebisme rouge. Revue des deux mondes. 1928 jan. 15. Ennek a véleménynek helyességét természetesen csak a jövő igazolhatja. A jelek egyelőre arra mutatnak ugyan, hogy a fejlődésnek ez a folyamata megindult, de hogy befejeződik-e s mikor, ez már egészen bizonytalan. Nagyon jogosult tehát az az álláspont is, amely nem belső erjedéstől várja az oroszországi bolsevizmus összeomlását, hanem az igazi békét elért és a bolsevista veszedelem tudatára ébredt Európának oly fellépésétől, amelynek jelszava: Carthaginem esse delendam!

² Le Figaro, 1928 jan. a.

6. A bolsevista párt és a III. internacionále tagjainak adott minden kiváltság megszüntetése.

7. A munkásszervezetek szabadságának helyreállítása.

8. A szovjetválasztások minden kényszer és nyomás nélkül való megejtése, egyenlő szavazati jog a parasztoknak, a munkásoknak, a hivatalnokoknak és a munkanélkül maradiaknak.

Ezzel az ellenzékkel azonban szemben áll a bolsevista bitorlók összeesküvésének minden árnyalata. Szemben áll, híven Lenin végrendeletéhez, mint egy „bloc monolithique“. A helyzet ma is ez s ezen Trockij és társainak bukása sem változtatott.

MISKOLCZY ÁGOST.

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS.

A NEMZETI ESZME FEJLŐDÉSE A NÉMETSÉGNÉL.

ÉVEKKEK el előtt beszélgetést folytattam országunk egyik legkitűnőbb diplomatájával Magyarország és Németország viszonyáról. Miután rólam, mint volt erdélyi szász képviselőről, feltételezte, hogy némileg tájékozva vagyok a németbirodalmi viszonyokról, felvetette azt a kérdést, hogy mi lehet az oka annak, hogy a németbirodalmi közvélemény és a németbirodalmi kormány újabban érdeklődést mutat Csonka-Magyarország 550.000 lélekszámú németiségének sorsa iránt, noha a világháború előtt az akkor kétmillió lelket számláló magyarországi németiséggel nem törődött?

Ezen ma is aktív állásban lévő államférfiunk kérdését egy visszaemlékezéssel illusztrálta. Bülow herceg német kancellárhoz annak idején interpellációt intézett a Deutscher Reichstag Hasse nevű tagja, ki az alldeutsch szövetségnek volt az elnöke. Interpellációjában panaszkodott, hogy a németbirodalmi kormány teljes közömbösséget mutat a magyarországi németiség rohamos elmagyarosodásával szemben. Bülow herceg válaszában Bismarck hercegre hivatkozott és felolvasta annak egy régebbi időből való, az akkori budapesti németbirodalmi főkonzulhoz intézett utasítását, amely szerint megtiltja a főkonzulnak, hogy a legtávolabbról is beavatkozzék azon tüntetésekbe, amelyek annak idején a Schulverein-demonstrációk címén váltak ismertté.

Ezen reminiscencia alapján azon nézetét fejtette ki előttem sokfelé járt és tapasztalt diplomatánk, hogy nagy hiba a jelenben a Németbirodalom részéről, hogy a Bismarck-féle állásponttól eltér és ezáltal veszélyezteti a magyar közvéleménynek németbarát hajlandóságát.

Négy-öt évvel ezelőtt, midőn ezen eszmecsere folyta körülbelül a következőket voltam bátor válaszolni:

Amennyire én a külpolitikai változásokat értékelni tudom és amennyiben magamat a nemzeti gondolkodású németbirodalmi közvélemény helyébe belé tudom képzelni, azt látom, hogy nagy és lényeges különbség van a világháború előtti és a mai állapot és érdekek között. Akkor a Németbirodalom és Ausztria-Magyarország a legszorosabb katonai szövetségben volt és miután a kisebbségi jogvédelem akkor még nem volt nemzetközi kérdés, a hazai németiség iránt Berlinben mutatkozó bármily érdeklődést Magyarország méltán utasíthatta volna vissza, mint a magyar belpolitikába való jogosulatlan beavatkozást. De különben akkor magának Németországnak is egyenesen ártott volna a nemzetiségi kérdésnek Magyarországon való forszírozása. Hiszen nemcsak kétmillió németajkú élt Szent István birodalmában, hanem közel 3 millió román, majdnem 3 millió horvát-szerb-bunyevác, 1,900.000 ezer tót és 470.000 rutén. Trianon folytán ma az anyanyelvi megoszlás pedig az, hogy 7,800.000 lakosból csupán ir6% nemmagyarajkú. (A németiség most kitesz 555.327 lelket, tótjaink száma 164.585, a horvátoké és szerbeké 66,733, a románoké 27.854.) 1914 előtt tehát a nemzetiségi problémák kiélesítése nemcsak a kétmillió németiségnek juttatott volna talán egyes előnyöket, hanem esetleg erősítette volna azokat

az expanzív tényezőket is, amelyeket Szent István birodalmának többi nemmagyar népei képviseltek. A Németbirodalomnak komoly külpolitikai intencióival merő ellentétben állott volna a hármasszövetség idején Magyarország belpolitikai nehézségeit fokozni. A mai Csonka-Magyarországban a nemzetiségi kérdés ilyen centrifugális lehetőségeket nem foglal magában, a hazai németiség ma 7%-ot tesz ki, ami magában véve nem sok, de e mellett azután teljesen eltörpülnek a többi nemmagyarajkúak arányszámai. Ennélfogva a kisebbségi kérdés ma az ország konszolidációja szempontjából gondot alig okozhat. De másrészt észrevették Németországban azt, hogy a német nyelvnek Középeurópa keleti részeiben való elterjedtsége nagy előnyöket jelent a németbirodalmi kiviteli kereskedelem szempontjából, és hogy a német nyelvnek Magyarországon való ismerete az utóbbi évtizedekben párhuzamosan a hazai németiség magyarosodásával nagyon gyors ütemben visszafejlődött. Az a körülmény, hogy Magyarországon ma még a német nyelv az a világnyelv, melyet aránylag mégis csak leginkább beszélnek, egyáltalában nem lehet közönyös a németbirodalmiak szempontjából. De az összes, Németországgal kapcsolatban lévő országokban ugyanazt lehet tapasztalni, hogy tudniillik a német nyelv tudása hanyatlak, ha az illető országokba kivándorolt faji németiség, anyanyelve tekintetében is, teljesen asszimilálódik. Arra mutattam tehát rá a vezető magyar diplomatával szemben, hogy ma német nemzeti érdek és a Magyarországon élő faji németiség nyelvi és kulturális fennmaradásának az érdeke nem áll egymással ellentétben, sőt logikailag fedi egymást. Nem lehet tehát meglepődni azon, hogy nemcsak szélsőséges német politikusok, hanem felelős állásban lévők is itteni fajtestvéreik fennmaradása iránt élénk figyelmet tanúsítanak.

Körülbelül ezzel a gondolattal fejeztem be fejtegetéseimét a magyar kormány egy nagyon fontos képviselőjével szemben. Nem hiszem, hogy teljesen meggyőztem volna őt, de mégis úgy láttam, hogy argumentumaim némi impressziót váltottak ki nála. Meg vagyok elégedve, hogyha ezen cikkem ugyanezen eredménnyel jár tisztelt olvasóimnál.

DR. JAKABFFY Elemér, a romániai Országos Magyar Párt alelnöke, a lugosi Magyar Kisebbség kiadója és a „Magyar Szemlédnek is értékes munkatársa, azt írja a „Staat und Volkstum“ című, dr. K. C. von Loesch (Berlin) által 1926-ban kiadott gyűjteményes munkában: „Az előbbi magyar államban a zsidók, a svábok és a rutének voltak a legkönnyebben beolvashatók. De íme, a felfordulás utáni első évek azt mutatták, hogy a zsidók egy része és hogy az összes svábok és rutének teljes nemzeti öntudatra ébredtek. Azon magyarok, akik az asszimilációt már évtizedekkel ezelőtt befejezettek látták és ezért 20 millió magyarról (10 millió helyett) álmodoztak, ezt a változást elkeseredéssel kísérték, tehát a zsidókat, a svábokat és a ruténeket árulással vádolták. A leszakított részek magyarsága ennélfogva kisebbségi politikáját nagy hibával kezdte, mert nagy része a természetes folyamatot nem értette meg, és a helyett, hogy az általános európai kisebbségi gondolatot magáévá tette volna, mondhatni gyűlöletes irigységgel látta a testvér-kisebbségek fejlődését.“

Jakabffy Elemér e mondatokban nagyon őszintén jelzi azon lélektani processzust, amelyen a lekapcsolt magyarság átment. Azonban nemcsak a Felvidék, a Bánság és a Bácska németjei ébredtek az utóbbi 10 évben nemzeti öntudatra, hanem ugyanaz történt a csonkamagyarországi sváboknál is. Mert nem egészen helyes Jakabffy Elemérnek az a megállapítása, hogy csak az összeomlás óta datálódik a félig beolvadtak visszatérése régi fajiságuk felismeréséhez. Hivatkozom arra, hogy a világháború eseményei már magukban véve felrázólag hatottak a lelkekre és hogy Tisza István gróf is mál-

tányolta ezt, midőn 1917 június 25-én tartott országgyűlési beszédében nyíltan rámutatott arra, hogy a délmagyarországi németiség körében az anyanyelvi oktatás elhanyagolása nagyfokú elégedetlenséget szült, mert a sváb szülők fiai nem tudnak a harctérről anyanyelvükön levelezni hozzátartozóikkal. Emlékeztetnem kell arra is, hogy Bleyer Jakab egyetemi tanár, később nemzeti kisebbségi miniszter, ki, bár született bácskai sváb, azelőtt nemzetiségi és politikai kérdésekkel egyáltalában nem foglalkozott, mégis, látva a svábság egyre fokozódó izgalmát a megmagyarosított iskolák miatt, 1917 elején cikket írt a „Budapesti. Szemlédben, amelyben a német anyanyelvű népoktatás sürgős visszaállítását követelte. Ugyancsak még a világháborúfolyamán történtek kísérletek arra, hogy a bánási és a bácskai svábok körében német kultúregylet alakíttassák, amihez Herczeg Ferenc közvetítése folytán és gróf Tisza Istvánnal egyetértőleg Wekerle Sándor miniszterelnök elvi hozzájárulását már megadta volt.

Tény és való, hogy a hazai svábság és a nyugatmagyarországi németiség akkor jutott tudatára annak, hogy anyanyelvét nem szabad feladnia és hogy büszke lehet arra, hogy a német fajhoz tartozik, mikor a világháború folyamán messze országokba vetődve tapasztalnia kellett, hogy a német nyelv világnyelv, és hogy a német rátermettség és derekasság majdnem az egész világ ádáz gyűlöletével szemben fölényes erő kifejtésre képes. Azelőtt a falujához kötött sváb gazda félig-meddig alsóbbrendű lénynek érezte magát, most megtudta, hogy ő nemcsak a sváb néptörzshöz, hanem a nagy német kultúrnemzethez is tartozik. Ezt magyar részről sajnálatosnak lehet találni, de számolni kell vele annál is inkább, mert talán nem is az egész vonalon hátrányos magyar nemzeti szempontból. A sváb katona ugyanis nemcsak azt látta és érezte kint a harctéren, hogy büszke lehet arra, hogy német, hanem sorsdöntő időben átélte a német-magyar fegyverbarátság legkatasztrófálisabb, de egyszerűen legdicsőbb napjait. Merem tehát állítani, hogy a hazai svábság széles rétegei és intelligenciájának azon része, mely a hazai németiség kulturális kívánalmainak ma szószólója, nemcsak nemzetiségi öntudatra ébredt a világháború kataklizmájában, hanem magyar hazafiságának is mélyreható megújulásán és tudatosításán is ment keresztül. Az a nemzeti kisebbség, mely oly országban lakik, melynek nemzeti többsége a kisebbség fajrokonával oly történelmi kapcsolatban áll, mint Magyarország Szent István napjai óta a nagy német nemzettel, annak sem érzelmeiben, sem gondolkodásában a nemzetiségi öntudat konfliktust nem hoz létre. A hazai németnek a világháborúban támadt legmélyebb élménye a magyar-német sorsszerű egymásrautaltsághoz fűződik, melynek ő sohasem volt rontója, hanem — kulturális munkájával és polgári erényeivel — mindmáig csak mélyítője.

JANCSÓ Benedek a Magyar Szemle 1. füzetében „A magyar társadalom és az idegen uralom alá került magyar kisebbség sorsa“ című mélyen szántó értekezésében arra a következtetésre jut, hogy „Európa jelenlegi nemzetközi és államjogi helyzetében csakis a kulturális integritás talajában gyökerező magyar külpolitika lehet gyümölcsöző és idegen uralom alá jutott testvéreinkre hasznos. A magyar társadalom csak a faji integritás alapján állva teljesítheti kötelességét idegen uralom alá jutott magyar testvéreivel szemben, mert csak ez nyújt módot arra, hogy valamely idegen állam belügyeibe való avatkozás vádja nélkül segíthessük kulturális és gazdasági törekvéseiket.“ Ezzel összefüggésben azt a követelményt állítja fel Jancsó Benedek, hogy a magyar külpolitikai irányt elsősorban az idegen uralom alá jutott harmadfél milliányi magyarság sorsának és helyzetének kell megszabnia. Hasonló megállapításokat tett már gróf Bethlen István miniszterelnök is.

Ez a felfogás és a belőle adódó álláspont még az ellenfél szempontjából

is érthető, magyar szempontból pedig kétséget kizárólag helyes, sőt magától értődő. Arra kérem tehát igen tisztelt olvasóimat, hogyha ennek a fel-fogásnak, mikor Jancsó Benedek és gróf Bethlen István adnak neki kifeje-zést, helyeselnek, akkor ne ítéljék el azt, ha a német közvélemény saját kisebb-ségével szemben is hasonló érzelmek által vezéreltetik és német államférfiak hasonló értelemben nyilatkoznak! Nem tekintve az úgynevezett „Grenz-landdeutsche“-kat (akik a jelenlegi Németbirodalom határai mentén laknak és az egybefüggő német nyelvterülethez tartoznak), Közép-Európában a következő államokban vannak német nyelvszigetek: Dámában, Ész- és Lettországokban, Litvániában, Lengyelországban, Csehszlovákiában, Romá-niában, Jugoszláviában és Csonka-Magyarországon. Ezen országokban jelen-tékeny közéleti tényezőknek mondhatók a német kisebbségek, mert min-denüttl külön politikai pártot alkotnak (a magyarországi németajkúak kivé-telével) és mindenüttl képviselve vannak a parlamentekben. Természetes, hogy azon csehországi és lengyelországi németek, akiket csak a versailles-i és saint-germaini szerződés szakított el a német államtól és akik földrajzilag könnyen, más nemzetiségek bekebelezése nélkül volnának egyesíthetők a Németbirodalommal, természetes, hogy ezek nyíltan vagy titokban, de a német területi integritás alapján állanak. A többi említett összes német kisebbségek, melyeknek lélekszáma eléri a 7—8 milliót, a legőszintebben csak a Jancsó Benedek által említett kulturális integritást, kulturális közös-séget kívánják fenntartani. Teljesen fölösleges a hazai németség szószólóinak feltétlen lojalitására és államhűségére hivatkoznom. De felemlítem dr. Schie-mann Pálnak, a lettországi parlamentben működő német frakciók vezérének azon programmatikus cikkét, melyet a „Volksgemeinschaft und Staats-gemeinschaft“ cím alatt a „Nation und Staat“ című német kisebbségi folyóirat 1927 évi szeptemberi első számában adott közre. Dr. Schiemann, mint a kisebbségi mozgalom egyik elismert vezére, többek között a követ-kezőket mondja: „Ahol népek évtizedek óta egymás mellett, egymás között éltek, ott a nemzeti kultúra mellett egy darab közös kultúra is keletkezik; ilyenkor közös szokások, közös történelem és az összetartozandóság oly érzései jönnek létre, amelyek egyáltalában nincsenek ellentétben a két nép esetleg tradíciózámba menő ellenséges viszonyával és régi harcaival. Hogyha a lettek vagy esztek egyszerre csak kénytelenek volnának lemondani a balti németekkel való minden érintkezésről, akkor nemzeti életükből hiányoznék valami. És megfordítva: a balti németek faji tulajdonságai a lettekkel és az észtekkel való együttélés nélkül el nem képzelhetők, vagy legalább is nem igaziak. Tehát azt látjuk, hogy a nemzet mellett, mint népi közösség mellett, a nemzet fogalmának egy másik formája is kialakulhat, ami által az össze-tartozandóság érzésének fontos alkotó elemei létesülhetnek

Azt hiszem, hogy elég világos az, amire dr. Schiemann Pál gondol. Ha a balti németek az évszázados együttélés folytán az észtekkel, lettekkel és oroszokkal bizonyos kultúrközösségben érzik magukat, akkor ezt a hazai németségnek a magyarsághoz való viszonyára nézve még sokkal nagyobb mértékben lehet megállapítani. Még a régi Osztrák-Magyar Monarchiában is tagadhatatlanul jelentkeztek, bárcsak méla akkordokban, valahogyan közös műveltségi kapcsolatok, sőt vannak fantaszták, akik azt mondják, hogy még mindig vannak ma is szellemi kapcsolatok a galíciai lengyelek, laibachi szlovének, csehországi németek, vagy zágrábi horvátok között. De nagy felületesség volna akár magyar, akár német részről el nem ismerni azt, hogy a magyar és a német kultúrának évszázadok óta oly közös vérkeringése fejlődött ki, hogy az a kultúrközösség, amelyhez a hazai németség ma is ragaszkodni kíván, egyáltalában nem zárja ki azt, hogy a hazai németség nemzetiségi iránya is hú maradjon a magyar kultúrához is.

NEM AKAROK saját szavaimmal élni, midőn esetelni kívánom azt a lélektani átalakulást, amelyen a németbirodalmi közvélemény a németajkú külföldi állampolgárokkal szemben való érzéseiben a világháború óta átment. Idézem a Németbirodalom utolsó külügyminiszterének, Hintze volt államtitkárnak egy cikkét, mely a „Deutsche Welt“ 1926 évfolyamában jelent meg. A német diplomáciának ezen kimagasló alakja, ki ma is jelentős szerepet visz a német közéletben, szószerint a következőket mondja: „Nem is olyan régóta beszélünk a nagy német népről, mint magától értetődő egységről és mint valami határozott tényről. A határokon túl is érvényes nemzeti egység tudata a háború előtti időkben a háttérben lappangott. Úgy látszott, hogy a német ember beletörődött a Bismarck-féle megoldásba, amely a külföldi németiséggel leszámolt. Oly egyesületek, mint a Schulverein, csak az intelligencia kisebb köreit tudták összefoglalni és a nagy német társadalomban megértésre alig találtak. Csak egyes gondolkodók, mint Lagarde vagy Langbehn filozófáltak már álkor is arról, hogy Bismarck munkája még nem jelent befejezést. A gyarmatok németisége s azonkívül azon németbirodalmi németek, akik első generációban laktak külföldön, még németeknek számítottak, de egyébként Ausztria németisége, az oroszországi, vagy az erdélyi németeknek fennmaradásukért folytatott küzdelmei nem igen okoztak izgalmat. A háború folyamán azonban, eleinte öntudatlanul, de már mutatkozott az új német közösség érzése. A németbirodalmi katonaság ugyan kezdetben a Habsburg-monarchia összes katonáit „osztrákoknak“ nevezte, de később ráeszmélt arra, hogy némelyik németül, másik magyarul, a harmadik szlávul vagy románul beszél és hogy viselkedésük ettől nem független. A háborúban katonáink eljutottak a Bánság falvaiba, Galícia német kolóniáiba, meglátták Erdély szász városait és az orosz tartományok gyönyörű, történelmi patmájú német kastélyait. És itt meglátták azt, amiről őket az iskolában senki ki nem oktatta: hogy német emberek a távolban is megtartották nyelvüket és szokásaikat, hogy népfajukat sokszor évszázadokig megtudták őrizni, mégpedig néha tisztábban és büszkébben, mint a semmi veszélynek ki nem tett birodalmi német. Ilyen élmények nagyon sok szívben mély barázdát hagytak a jövő vetés számára.

És azután összeomlott a büszke államépület. Felvetődött az a kérdés, vajjon a német állambéke a német népnek is békét jelent-e? És abban a pillanatban minden töprengés nélkül bebizonyosodott a birodalmi német lelkében az az egzisztenciális tény, hogy a nagy német nép egységet alkot. A német állam testéből értékes részeket szakítottak le. Az, aki egy napról a másikra elvesztette német állampolgárságát, az ezentúl ne számítson németnek? A strassburgi székesegyház tornya alatt most már franciák laknak? Az eddig Schleswig-Holsteinhez tartozó Tondem városában ezentúl dánok fognak élni? Brombergben és Menteiben, ahol minden kő évszázadok óta német munkáról teáz tanúbizonyságot, a versailles-i szerződés óta csak lengyelek és litvánok élnek? Szemünk előtt mintha fátyolt vontak volna el; Hiszen a Németbirodalom nem volt mindig ugyanazt mint 1871 óta! A határok a történelem folyamán sokszor eltolódtak, Mit jelentenek egyáltalában a közjogi határok a nemzet igazi életében? Megemlékeztünk Nagyszebenről és Rigáról, amely városok közjogilag sohasem tartoztak a Németbirodalomhoz és mégis lényegileg németek voltak. A népszavazások, amelyek a veszélyeztetett vidékek áldozatkész német érzéséről tettek tanúbizonyságot, felrázták a német közönyösséget. Testvéreink állnak harcban! Testvéreink vannak bajban, sokkal kínosabban és keserűbben, mint mi a Németbirodalomban. Ez az érzés mind erősebbé lett a németbirodalmi társadalomban. Körüléztünk mindenfelé, hogy hol laknak még németajkúak?! Elkezdünk számolni és meggyőződünk arról, hogy a német népet

nem a német állam teszi csak, amelynek az antanttól oly számtalan megszégyenítését kell elszenvednie, hanem hogy a német nép 100 millió lelket számol és hogy nemcsak Közép-Európa majd minden országában, hanem Észak- és Dél-Amerikában, Ázsiában és Afrikában is végez kultúrmunkát. Ez a büszke népesedési szám hatalmat is kell jelentsen, de csak akkor, hogyha tisztában van együvértartozandóságával. Ez volt a nagy, felemelő háborús nyereség, az egyetlen, amelybe mi németek részesültünk. És akaratlanul is azt kérdezzük ezek után, hogy a történelem játéka-e a véletlennek, vagy pedig mélyebb értelme van-e annak, amit elszenvedtünk, s annak, hogy népünk a sors csapásaiból lelkileg fel tud emelkedni?“

Hogy a fiatalabb német generáció a nemzeti gondolkozás ezen renaissance-át még sokkal nyomatékosabban juttatja kifejezésre, az természetes. Dr. Edgar J. Jungnak most megjelent munkájában: „Die Herrschaft der Minderwertigen“ (Berlin, 1927), amely szinte összefoglaló programját adja egy új, a szó legnemesebb értelmében konzervatív és nemzeti világ- és életfelfogásnak, a következőket olvashatjuk (a 303. oldalon):

„Bismarck és II. Vilmos a birodalom nevében még megtagadhatta a külföldi németiség védelmét. Ma már ez nem volna lehetséges. A népi gondolat („der Volksgedanke“) időközben erősödött, sőt ma vezető eszménk: államoknak új szellemi tartalmat ad, vagy szétépti őket. Tehát a birodalmi határon kívül élő németiség sorsa sem a német népet, sem pedig a német államot tovább érintetlenül nem hagyhatja. És itt egészen mindegy, hogy ezen fajtestvéreink közel laknak-e vagy távol, zárt területeken, vagy nyelvszigeteken. Még dr. Seipel, a gyenge osztrák köztársaság kancellárja, sem feledkezhetett meg a népi gondolatról. Egyik kormánynyilatkozatában nagyon komoly szavakat talált: „Ami a külpolitikai viszonylataink szívélyességének fokát illeti, úgy semmi sem játszik nagyobb szerepet, mint az illető államok azon polgárainak sorsa, akik vérbeli és nyelvbéli testvéreink. Tisztában vagyunk azzal, hogy ezen fajrokonaink panaszainak diplomáciai képviselői nem igen lehetünk, mert más államok polgáraitól van szó. Azonban élő idegkapcsolatokról van szó, amelyeket szétvágni nem lehet. Az utóbbi időben özen, külföldi fajtestvéreinkhez oda- és tőlük viszont hozzánk visszavezető idegszálakon többhelyütt fájdalmas rángatózás futott végig. Hogyha ez hivatalos külügyi politikánkat nem is hátráltatta, de a nyilvános tárgyalás hangnemét igen is kellemetlenül befolyásolta.“ És ezen a ponton — folytatja dr. Jung — tényleg kétségtelen nehézség mutatkozik. Ha pártfogásba vesszük külföldi németjeinket, akkor a legtöbb külföldi állam ezt belügyeibe való beavatkozásnak tekinti és néha ellenséges lépésnek fogja fel. (Ezen az úgynevezett kisebbségi védelmi szerződések alig segítettek, bár nélkülük kétségkívül még rosszabb volna a helyzet.) A Németbirodalomnak, amelynek nem kell oly félnéknek lennie, mint Német-Ausztriának, minden fellépése a külföldi németek érdekében valóban teher-tétel külpolitikai viszonylatainkban. Másféle állami munkát zavar, vagy legalább is kényelmetlen. Ezt nyíltan be kell ismerni. Azt kell azonban éhhez hozzátenni, hogy ez a nehézség nem fog örökké tartani. Ameddig fennáll, mint Európa uralkodó állami formája, a francia eredetű demokratikus nemzeti állam az Ő egyesítő és egyenlőségre törekvő centralizmusával és azon hajlandóságával, hogy az idegenajkúakat kulturális és gazdasági tekintetben is megfossa külön jellegzetességüktől, addig érhető a külföldi államoknak most vázolt érzékenysége. Az individualisztikus nemzeti államok sajátsága ez, hogy a kisebbségeket el akarja sorvasztani. De az individualisztikussal szemben álló gondolkozás minden faji sajátságot elismer, mert a valódi szabadságot nem az egyes emberekben, hanem a nemzetek egyéniségének kifejlődésében látja. Csak a formáldemokratikus állam tekinti magát mindenre

hivatottnak és mindenre illetékesnek, csak az akar a kultúra és a gazdaság összes területem szuverén módon uralkodni. Alaptévedése a nyugati demokratikus államfelfogásnak, hogy az állam az összes polgárokat egyenlővé akarja átalakítani. Ennek az eszmének a rabja a legszabadelvűbb latin vagy szláv köztársaság is, éppen úgy, mint a fasizmus, amely különösen külpolitikai tekintetben teljesen bennrekedt az individualisztikus tévedésekben.“ Dr. Edgár J. Jung műve más részében azután részletesen előadja azt, hogy még abban az államban is, amelyben jelentékeny nemzeti kisebbségek nincsenek, a társadalom mely szerveinek kell átvennie az állam bürokratikus gépezetétől a nemzet közfunkcióinak gazdasági és kulturális részét. D. Jungnak ez az állásfoglalása különben nagyjában egyezők azzal az új közjogi tanítással, melyet a genfi nemzetiségi kongresszusokon a lettországi németiség már említett vezére, dr. Schiemann Pál, és a lengyelországi német frakció elnöke, dr. Neumann Jenő ismételtelen kifejtettek.

NE MÉLTÓZTASSÉK azonban azt gondolni, hogy a birodalmi németiségnek felelős állásban lévő képviselői más állásponton vannak, hogy a külföldi németiséget sorsára bizzák, vagy hogy legalább is félve nyúlnak ezen kérdéshez! 1925 május 18-án Stresemann Gusztáv, mint németbirodalmi külügyminiszter, exorzéjában a Reichstagnak a következóket jelentette ki: „Mielótt Németországnak az egyes külföldi államokhoz való viszonyaira rátémék, egy pár szóval a külföldi németiség helyzetével kívánok foglalkozni. Legnagyobb érdeklódéssel figyeljük azon sok millió lelket számláló fajtestvéreink sorsát, akik a közös eredet és a közös kultúra által velünk elválaszthatatlanul össze vannak kötve, akik azonban az idegen államnak a polgárai akár egy hosszú történelmi folyamat következményeként, akár az 1919 évi szerzódések folytán. Majdnem mindenütt népi sajtóságaink fenntartásáért állnak harcban, mely annál nehezebb, ha közel élnek határainkhoz. Jókívánságaink és reményeink kísérik őket küzdelmükben.“ És midőn 1925 év november 21^{én}, szintén a Reichstag nyilvános ülésén arról folyt a vita, hogy az egyes államok mikép lesznek arra szoríthatók, hogy a német kisebbségekkel szemben vállalt nemzetközi kötelezettségeiknek megfeleljenek, akkor dr. Stresemann rámutatott arra, hogy „ez a probléma a Németbirodalomnak a népszóvetségbe való tervbevett belépése kérdésében aktuális elgondolások lehetőségét fogja nyújtani“. Még plasztikusabban beszélt Stresemann azon szónoklatokban, amelyeket Stuttgartban tartott az ott székelő Deutsches Auslandsinstitut ünnepesein.

1925 májusában a „Haus des Deutschtums“ felavatási ünnepén külföldi és birodalmi németek elétt kijelentette: „Talán csak a kényszerű szükség kovácsolt össze bennünket és hogy ezen kényszerű szükségből ki-termelóddött a német kultúrközösség nagy érzése, ezt mint aktívumot akarjuk német politikánkban elkönyvelni.“ 1927 májusában szintén nagy beszéd keretében egyebek között ezt a nyilatkozatot tette: „A németiséggel veleszületett az állam elismerésének, a tekintéllyel szemben való lojalitásnak gondolata oly annyira, hogy ritkán találhatók jobb állampolgárok, mint a németek, még ha valamely ország kisebbségét teszik is. Azért meg is kellene becsülni azt, amire igényük lehet, mint szimbólumát annak, amit a történelem vérfolyamatának neveznek: nyelvüket és érzésüket... Ahol ennek ellenkezőjét teszik, ott azon lehetőségek keretében, amelyek számunkra adva vannak, a németiségért síkra fogunk szállni és a világ németiségének tudnia kell, hogy mi ezekben a kérdésekben az ő képviselőinek érezzük magunkat. Ez a német külpolitika hivatásának súlyosabbik, de egyúttal szebbik része és úgy vélem, hogy minden német külügyminiszter feladata lesz ezt a kötelességet munkájának középpontjába helyezni.“

AZT LEHETNE mindezekkel szemben felhozni és találkoztam is már ilyen ellenvetéssel, hogy ezek múltó jelenségek. Ha a német állam megerősödik, akkor a tisztán állami vonatkozások fognak egyedül szerepet vinni. Nem tagadható, van ebben a mérlegelésben valami kis igazság. Ha egy állam úgyis teljes tehetetlenségre van utalva, ha külpolitikája semmiféle irányban sem tud eredményt felmutatni, akkor könnyebb az illető állam hivatalos képviselőinek nemzeti ideálokat hangoztatni, mint akkor, midőn gyakorlatilag fontos külpolitikai munka folyik. A beamterek lelke szívesen bújik el minden nyugodt aktaelintézést zavaró jelenség elől. De az állam hivatalnokai között — és ez egészen hasonlóan mutatkozik úgy Németországban, mint Magyarországon — ma már a nemzeti közvéleménynek gyakran leg-hatalmasabb képviselőit találhatjuk. A világháború előtt a tisztviselői kar és a társadalom felfogása között sokkal nagyobb űr tátongott, mint ma. A jó hivatalnok ma úgy nálunk, mint Németországban határozott letéteményese a nemzeti közvéleménynek. Hiú ábránd volna a kisantant államférfiai részéről abban reménykedni, hogy a magyar állam idővel nagyobb súlyt fog helyezni a szomszéd államokkal való gazdasági kapcsolatok kifejlesztésére, naint az ottani magyarság védelmére. Épp annyira nem tartom reálisnak azt sem, ha közéletünknek egyik-másik faktora abban látszik reménykedni, hogy majd valamikor, ha Németország megint aktívabb külpolitikát folytat, a bensőséges viszony Magyarország és a Németbirodalom között fenntartható és fejleszhető lesz a nélkül, hogy az itteni német kisebbségi probléma végkép és közmegelegedésre rendeztessék. A hazai németiség nyelvi és kulturális programja oly szerény, hogy ennek hiánytalan megvalósítása bármely sovén nemzeti szempontból sem jelenthet érezhető veszteséget. Németországban a nemzeti gondolat fejlődése az összeomlás óta egész másszerű eseményeken ment keresztül, mint nálunk. Nálunk 1919-ben a nemzeti ellenforradalom győzött és azóta ettől némt eltávolodás tapasztalható. Németországban 1918/1919-ben a baloldali forradalom győzedelmeskedett; a régi nemzeti pártok eleinte háttérbe szorultak, azonban ez lassú, de határozott fejlődés folyamányaként időközben megváltozott. A jövő a nemzeti eszméé. Még akkor is, ha valamely németbirodalmi kormány hajlandó volna, egyszer vagy máskor, a külföldi németiség védelmét fontos állami feladatok érdekében feláldozni, ezt büntetlenül nem tehetné meg, mert az e kérdésben szinte osztatlan német közvélemény felzúdulásával találkozónék. Aki mint magyar ember nemzeti érzésű, az ezt meg tudja érteni.

GÜNDISCH GUIDO

A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK HELYZETE ÉS AZ ERDÉLYI KISEBBSÉGEK.

AMÚLT ÉV második felében a „Deutsches Auslands - Institut“ kiadásában „Die geographische Verbreitung des Deutschtums in Rumpfungarn“ címmel dr. Paul Rieth német írónak igen figyelemreméltó könyve jelent meg. Ezt a könyvet az erdélyi szászok félhivatalos lapja, a „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt“ december 15-i számában olyan cikk keretében ismertette, amely az erdélyi magyar kisebbségi sajtóban erős visszhangot keltett, sőt bizonyos fokig alkalmas arra is, hogy a csonka-magyarországi közvélemény figyelmét felkeltse. E cikk lényege a következőkben foglalható össze:

Csonka-Magyarországnak egyetlen jelentékeny népkisebbsége van, az 550—600.000 főnyi németiség. Ez a kisebbség gazdaságilag jobb hely-

zetben van ugyan, mint a romániai német kisebbség, de kulturái és politikai tekintetben sokkal szorongatottabb és kockázatosabb életet kénytelen élni, mint amaz. A magyar kormány a világháború és az összeomlás által okozott nagy változásból semmi tanulságot sem vonva le, tovább folytatja háború előtti magyarosító politikáját. Bizonyítéka ennek az, hogy a magyar parlamentben egyetlen német kisebbségi képviselő sem foglalhatott helyet. Van ugyan a képviselők között vagy 50 német nevű, de ezek közül az egy Bleyert, a volt kisebbségi minisztert és kitűnő germanista tanárt kivéve, egyet sem lehetne a német kisebbség képviselője gyanánt megszólítani, holott a magyarországi németeket számarányuknál fogva legalább is 17—18 illetve meg. £ félmilliónál számosabb német kisebbségnek nincs egyetlen magasabbfokú iskolája és német tisztviselői sincsenek.

Ezzel szemben a magyarok azt szokták mondani, hogy másképpen lenne minden, ha Bethlen miniszterelnök akarata teljesülhetne. Az alsóbb közigazgatási tisztviselők nem értik meg Bethlen politikájának magasabb céljait s azért azoknak megvalósítása elé a gyakorlati kivitelben akadályokat igyekeznek gördíteni. Bethlen kisebbségi politikája pedig biztosítaná a német kisebbségeknek mindazokat a kulturális és politikai jogokat, amelyekért az idegén uralom alá került magyar kisebbségek küzdenek. Viszont vannak olyan magyarok is, akik őszintén és nyíltan megmondják, hogy a magyarországi németek számára nem lehetséges más választás, mint teljesen beleolvadni a magyarságba.

A magyaroknak meg kellene gondolniok, — mondja befejezésül ez ismertető cikk írója — hogy a trianoni szerződés által a magyar államból kiszakított terület lakosságának csak 31%-a magyar és 64%-a nem magyar. Ez utóbbiaknak 19%-át a németek alkotják. A Rothermere-akció kudarccal fog végződni, mert ez a 69%-os többség nem fog Magyarországhoz visszakiváncozni, ha látja, hogy a magyarok semmi tanulságot sem vontak le a népszellemnek ebből a felébredéséből, amely a világháború után bekövetkezett. A Magyarországtól elszakított összes németeknek ma kedvezőbb iskolai viszonyaik és több politikai jogaik vannak, — bár gazdaságilag kedvezőtlenebb helyzetben élnek — mint Magyarországon maradt testvéreiknek.

Az az ellenhatás, amelyet ez a könyvismertetés az erdélyi magyar kisebbségi sajtóban keltett, arra bírta a „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt“ szerkesztőségét, hogy egy december 24-én megjelent „Strategie und Taktik der Minderheitenpolitik“ című cikkében megkísérelje élet letompítani. E cikk írója megengedi, hogy a magyar kisebbségi sajtó által kifogásolt dkk az erdélyi kisebbségi politika szempontjából talán taktikai hiba volt. Ez a kifogás sokban enyhül, ha a magyar sajtó tekintetbe veszi, hogy e cikket nem erdélyi, hanem birodalmi német írta, aki a kisebbségi kérdésnek olyan kiváló szakembere, kinek neve Németország határain kívül is ismeretes.

Az, amit a kisebbségi kérdés e németországi szakembere szóbanforgó cikkében megírt, taktikailag hiba lehetett. A világszempontokat is tekintetbe vevő kisebbség-politikai felfogásnak azonban elengedhetetlen követelménye volt annak megállapítása, hogy a mai Magyarország kisebbségi politikáját illetően a múltból semmit sem tanult. Azt a következtetést azonban, — mondja a „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt“ cikkírója — hogy a kisebbségeknek jobb dolguk lenne Romániában, mint a németeknek van jelenleg Magyarországon, csak a román sajtó vonta íé e cikkből és ez okozta, hogy a magyar kisebbségi hírlapok félreértették a németországi kisebbségi szakértő szándékát és célját.

A magyar kisebbségi sajtó és véle együtt a magyar közvélemény tudó-

másul vette a „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt“ e magyarázatát. Ezidőszerint a magyarországi németek helyzetének német részről felvetett, semmi esetre sem tapintatos, feszégetése nem kockáztatja ama törekvés sikerét, amely célul tűzte ki annak az időleges megegyezésnek kimélyítését, amely a múlt nyár kezdetén lezajlott képviselőválasztás alkalmával jött létre az erdélyi magyar és német kisebbség között és amely most hivatva van alapjául szolgáló annak a kisebbségi bloknak, amelynek megalakításán Románia kisebbségi politikusi éppen az erdélyi szászok politikai vezérének, Hans Ottó Rothnak kezdeményezése következtében fáradoznak.

A fennebb ismertetett vitatkozás vezető eszméiből és adataiból a magyarországi német kisebbség politikai törekvéseit, sőt általában az egész magyarországi kisebbségi politikát illetően a következőket állapíthatjuk meg:

Kétségtelen, hogy a mai magyar állam kisebbségi politikája kihatással van az idegen uralom alá került magyar kisebbségek politikai életére. Nem folytathatunk olyan kisebbségi politikát Csonka-Magyarországon, amely tagadná mindazt, amit testvéreink nemzeti fennmaradásuk biztosítékául saját kormányaiktól joggal követelnek.

Ez alapelv gyanánt elfogadott általános igazság részünkről való elismerése nem zárja ki, hogy rá ne mutassunk arra a lényeges különbségre, amely Magyarország jelenlegi kisebbségeinek és az idegen uralom alá került magyarságnak helyzete között van.

Az idegen uralom alatt élő magyar kisebbség nem önkényesen bevándorolt kisebbség-nagyobb csoportként került mostani helyzetébe, hanem egy igazságtalan békeszerződés parancsának következtében. Nem kizárólagosan földművelő parasztokból, kenyérkereső munkásokból, magasabb nemzeti és kulturális igények nélkül való kisiparosok és kiskereskedők szétszóródott kisebbség-nagyobb csoportjából verődött össze, hanem teljesen egész és egységes társadalom, külön egyházi, jogi, művelődési, társadalmi és gazdasági életet élő szervezet. Súlyosítja helyzetét az is, hogy Romániában és Jugoszláviában olyan állami élet részesévé lett, amelynek éltető szelleme az orthodox egyházi és turco-bizantin jogi és politikai kultúra, amely mélyen alatta áll az ő nyugati latin-germán civilizációjával együttjáró magasabb erkölcsi alapokon felépült életformáinak.

A jelenlegi Magyarország kisebbségeire s közöttük a német kisebbségre vonatkozóan is nem ez a valóságos helyzet. A magyarországi németek, maga Paul Rieth is elismeri, falusi földművelő parasztokból, városi munkásokból, kisebbség-nagyobb iparosokból és kereskedőkből állva, csak csonka társadalmat alkotnak ma is. Nem őslakók, hanem bevándoroltak, akik egyénként sem gazdasági tőkét, sem magasabbrendű német nemzeti műveltséget nem kaptak magukkal. Minden anyagi és szellemi javaikat, aminek birtokában voltak és vannak, itt szerezték Magyarországon. Kultúrájuk, amit magokkal hoztak, nem volt ellentétes a magyar kultúrával. Ennélfogva vallásos, jogi, erkölcsi, művelődési életfelfogásuk sem került ellenséges, alacsonyabb kulturális és társadalmi életformák kényszerítő hatása alá.

A „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt“ cikkírója azt mondja, hogy Szent István a magyar államot, mint „nyugati kultúrállamot“ alapította meg. Azt hisszük, Ő sem vonja kétségbe, hogy a magyar állam kilencszázéves élete egész folyamán sohasem volt más, mint „nyugati kultúrállam“. Ebbe a nyugati kultúrállamot megalkotó és fenntartó magyar nemzetbe szívesen bele is olvadt minden nyugatról bevándorolt egyén, akár német, akár francia, olasz, vallon, vagy ha még cseh és morva is volt. Ez idegenek elmagyarosodása önkényes és részünkről szívesen meghozott áldozat volt, még azokban a régi századokban is, amelyekben senkinek eszébe sem jutott a magyarisítás.

A magyarországi németek erőszakos elmagyarosításáról csak a történeti tények ismeretének és azon lelki és érzelmi folyamatoknak figyelmen kívül hagyásával lehet beszélni, amelyek legfőbb tényezői voltak a nyugatról jött idegenek önkényes elmagyarosításának. Ezt a folyamatot törvényes és politikai intézkedésekkel megakadályozni nem lehet.

Tekintetbe véve ezeket a történeti, néplélektani, műveltségi és társadalmi adottságokat, a magyarországi németekkel szemben követendő helyes kisebbségi politika nem lehet más, mint biztosítani számukra a német tan nyelvű népoktatást; iskoláik számára gondoskodni németül jól tudó tanítókról; ellátni őket német anyanyelvükön a népművelés minden segédeszközével; a községi életben biztosítani anyanyelvük használatát, a közigazgatást az egész vonalon és az elsőfokú igazságszolgáltatást olyan tisztviselőkre bízni, akik nemcsak tudnak németül, hanem szívesen is használják a néppel való érintkezésben a német nyelvet.

Arra, hogy politikailag parlamenti képvisellel külön német kisebbségi párt alakuljon, nincsen semmi szükség. Ezt a régi Magyarországon sem kívánta az erdélyi szászokon kívül a többi németiség. Az erdélyi szászók e külön politikai szervezkedését a történeti fejlődés magyarázta még és igazolta is némileg.

Ezt a külön politikai pártba való szervezkedést csak azok a birodalmi németek akarják, akik azt hiszik, hogy feltétlenül német hatalmi érdek Magyarországon mesterséges eszközökkel is egy „német nemzetiségi kérdést teremteni. Akik azt az „alldeutsch“ politikát, amely a németeket Európa többi népei előtt meglehetősen népszerűtlenné tette, a világháború után is a propaganda és az izgatás olyan eszközeivel akarják tovább folytatni, mint a világháború előtt tették.

De nemcsak extra, hanem intra muros sem szabad hibákat elkövetni. Nem szabad nemcsak célkitűzés, hanem még jelmondat gyanánt sem hangoztatni, mint ahogyan néha megtörténik még kiváló közéleti férfiak részéről is, hogy „a magyarországi németeknek nincs más választásuk, mint egyszerűen beolvadni a magyarságba”. Még kevésbé szabad az önkényes beolvadás folyamatát iskolai, közigazgatási, gazdasági, vagy egyéb kényszerítő eszközökkel gyorsítani. A magyarosítást ki kell törölnünk szótárunkból. Elégedjünk meg azzal a magyarosodással, amely önkényes és amelynél semmi más eszköz nem érvényesül, mint az a benső és összetett néplélektani folyamat, amely a kisebbség részéről akaratlanul is érvényesül mindennél, ahol a kényszer helyett a szabadság és a jog tisztelete uralkodik.

Nem ismerem a németek által emlegetett Bethlen-féle kisebbségi politikának eddigi eredményeit és még kevésbé tudom megítélni: mennyiben igaz, hogy annak sikerét az alantas tisztviselők ellenállása nagyban kockáztatja? Abban azonban egészen bizonyos vagyok, hogy nincsen ezidőszerint a hatalom birtokában egyetlen olyan magyar államférfiú, aki Csonka-Magyarország határain belől olyan kisebbségi politikát akarna, vagy tudna követni, amelynek gyászos és káros eredményeit az idegen uralom alatt szenvedő magyar kisebbség életéből bőséges alkalma van fájdalmasan megismerni.

JANCSÓ BENEDEK.

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG GAZDASÁGI KÜZDELMEI.

1918---1927.

A Z 1918 évi imperiumváltkozás nemcsak politikai, hanem egyben igen jelentős gazdasági helyzetváltozást hozott magával az erdélyi magyarságra nézve. Politikai uralomra jutott 1918-ban a kormányzótanács megalakulásával az erdélyi románság, mely addig csak egyes egyéneiben volt részese e politikai hatalomnak, de szervezett egységében azt még eddig nem gyakorolta. Egészen természetes, hogy az erdélyi románság a politikai uralom elérésével igyekezett uralmát gazdaságilag is megalapozni. S e célja megvalósítására annál nagyobb mohósággal törekedett, minél távolabb állónak érezte magát addig a politikai és gazdasági befolyástól.

Az első lépés volt az erdélyi románság gazdasági uralmának megalapozására az agrárreform proklamálása, melyet első alakjában még a kizárólag forradalmi alapon szervezett, úgynevezett „Nagy Nemzeti Tanács^{4*}” szavazott meg, amely azután királyi törvényrendelet formájában újjáalakította Erdély egész mezőgazdasági térképét. Ez az első törvényrendelet a végleges agrárreformmal szemben még aránylag mérsékeltnek mondható. A kisajátítás alá nem eső minimumot 500 holdban s bizonyos esetekben is legalább 200 holdban állapította meg s a 200—500 hold közötti kisajátítások esetén természetbeni kártalanítást helyezett kilátásba, másfelől pedig a kisajátítást csakis az erdélyi román nép földigényének kielégítése céljából mondta ki, vagyis kizárólag azért, hogy a földtelenekeket kis parasztbirtokhoz juttassa s az egyes községeknek legelő- és erdőszükségletét kielégítse.

Az erdélyi románságnak az agrárpolitika terén való előtörésével párhuzamosan igyekezett a már nagyszebeni kormányzótanács megteremteni az erdélyi románság pénzügyi, ipari és kereskedelmi téren való érvényesülésének, sőt uralmának előfeltételeit.

Az Albina mellett, mely már a magyar imperium ideje alatt is gerince volt az erdélyi románság gazdasági életének, még 1919-ben megalkották, akkor igen jelentős alaptőkével, az agrárreform lebonyolítása céljából a Banca Agrárát, melyből nagy mezőgazdasági hitelintézetet akartak kifejleszteni és az erdélyi román kisgazdatársadalom pénzügyi szervezetének alapját akarták ezzel megvetni.

Párhuzamosan egyidejűleg megalakult százmillió korona alaptőkével a Banca Centrala pentru Industrie si Comert, melynek viszont az lett volna a feladata, hogy tömörítse az erdélyi románság akkor még csak csirájában lévő ipari és kereskedelmi erőit s ezeket a kormányhatalom intenzív támogatásával erőteljesen kifejlessze.

Az erdélyi magyarság tehát a román imperium ezen első korszakában a vele együttélő erdélyi románságnak nagy gazdasági előtörésével találta magát szemben, melyet az államhatalom az akkori forradalmi időkben rendelkezésére álló és majdnem korlátlanul tekinthető erejével a legmesszebbmenően támogatott s melynek hódítása éppen ezért, aránylag igen könnyű, sőt bizonyos fokig érthető és természetszerű volt. Fokozta ezt az aléltáság, mely megülte a háborúban kimerült erdélyi magyar társadalmat és jelentősen lecsökkentette ellenállóképességét. Ez az ellenállóképesség amúgy sem volt túlerős. Már a magyar imperium idején is aggasztó hangok figyelmeztettek az erdélyi magyarság gazdasági legyöngyülésére, sürgetve ennek érdekében a magyar államhatalom intenzív támogatását. E támogatás, ha nem is a kívánt mértékben, de bizonyos fokig két-

ségtelenül megvolt s így kettős csapás volt az erdélyi magyarságra nézve, a bekövetkezett imperiumváltozás, mely nemcsak megfosztotta őt az államhatalom addig élvezett gazdasági támogatásától, hanem most már egyenesen szembelyezte az új államhatalom gazdaságpolitikai törekvéseivel.

A kormányzótanács feloszlata s különösen a Vajda-kormánynek 1921-ben bekövetkezett bukása nemcsak az erdélyi magyarság, hanem egész Erdély gazdasági életére nézve is gyökeres rendszerváltozást hozott magával.

Az első Averescu-kormány, majd az ezt követően uralomra került párt Bukarestbe koncentráta az egész országnak politikai, közigazgatási, igazságszolgáltatási és tanügyi vezetését, annak legmesszebbmenő és legkisebb részletéig. Ezzel kapcsolatban és párhuzamosan megindult a gazdasági erőknél ugyancsak Bukarestbe való koncentrálása és Bukarestből való irányítása, kizárólag az ott uralkodó szempontok s az ott érvényesülő gazdasági erők fék- és korlátnélküli befolyásolása mellett.

Az első Averescu-kormány által 1921-ben átszövegezett s a liberálisok által 1923-ban végleges formájába Öntött agrárreform már messze túhnt a kormányzótanács által megállapított kereteken. A kisajátítandó minimumot jelentősen lejjebb szállították és a régi királyságban megállapított területnél jóval kisebbre szabták. Ugyancsak jelentékenyen kedvezőtlenebb lett a kisajátítási vételár is. E mellett az új agrártörvény elvi szempontból is jelentős változást hozott, mert már nemcsak a nép földszükségletének kielégítésére mondta ki a kisajátítást, hanem felállította elvként és könyörtelen ridegséggel keresztülvitte a gyakorlatban a megállapított minimumon felüli területnek az állam javára való kisajátítását, minek az lett a közvetlen gyakorlati következménye, hogy százezer holdakat vettek el ott is, hol ezeket senki sem igényelte s ezekre senkinek sem volt szüksége s másfelől a kisajátított területek jelentős részét nem osztották ki a népnek, hanem állami rezervállak tartották fenn, melyet azután a túlnyomóan regáti elemekből rekrutált gazdasági tanácsosok, consilierék és agronomok kezeltek kiskirályokként.

Ezzel egyidejűleg a régi királyság gazdasági erőtényezői megindították a harcot az erdélyi románságnak még csak csirájában lévő pénzügyi, ipari és kereskedelmi szervezetei ellen is.

Az erdélyi románság által lelkesedéssel megalkotott Banca Agrárától megvonták a kisajátítás lebonyolítása céljára adott privilégiumot s az erdélyi román nép gazdasági szervezését a Bukarestben működő Banca Poporala és Centrala Cooperativelor kezére igyekeztek átjatszni. A Banca Agrara rövidesen kisebb jelentőségű vidéki pénzintézeté fejlődött vissza, éppúgy, mint az erdélyi románság ipari és kereskedelmi megszervezésének rendeltetésével alakult Banca Centrala, mely két intézet visszafejlődéséhez jelentékeny mértékben hozzájárult az a körülmény, hogy az alapítás idején még jelentős összeget reprezentáló saját tőkék a pénz értékének folytonos csökkenése következtében nagyon összezsugorodtak.

A bukaresti nagybankok sorra nyitották meg fiókjaikat Erdély főbb városaiban s e bukaresti fiókok teljes sikerrel vették fel a versenyt a Banca Centrala fiókhálózatával \$ csak a jól megalapozott Albina tudta velük szemben — bizonyos mértékben legalább — régi pozícióját megtartani.

A vámhatárok felállítására következtében az imperiumváltozás első éveiben szép fejlődésnek indult az erdélyi ipar, melybe az erdélyi románság a Banca Centrala és a Banca Agrara útján igyekezett bekapcsolódni. E fejlődő ipar felkeltette a regáti gazdasági körök érdeklődését s ezek most már a szervezett központi államhatalom teljes támogatásával s az erdélyi románság érdekeivel szemben is, igyekeztek az erdélyi ipart és kereskedelmet bevonni a saját érdekkörükbe.

A vállalatok nacionalizálásának jelszavával indult meg a küzdelem, mely az erdélyi román gazdasági tényezők lehető háttérbe szorításával igyekezett a túlnyomóan kisebbségi kézben lévő ipari, kereskedelmi és pénzügyi vállalatokat a saját befolyása alá hajtani. E vállalatok az első időkben aránylag csekély ellenállást fejtettek ki a regáti gazdasági körök e törekvéseivel szemben, sőt bizonyos fokú készség nyilvánult meg bennük a Bukaresttel való kapcsolatok felvételére és megerősítésére, mert ettől reméltek egyfelől védelmet az eddig őket az erdélyi románság vezetői részéről ért nyomással szemben, másfelől pedig támaszt a folyton erősödő politikai beavatkozásokkal szemben s a mind nehezebbé váló gazdasági körülmények között anyagi támogatást. E feltevéseikben a vállalatok majdnem kivétel nélkül csalódnak voltak kénytelenek. Jelentős részük utóbb likvidálta Bukaresttel létesített kapcsolatait. Egyrésztük egyenesen belepusztult, másik részük ma is nyög alatta s csak igen csekély azoknak a száma, melyek megtalálták számításait.

Az erdélyi magyarság gazdasági erőtenyezői, melyek eddig a velük együtt élő erdélyi románok mohó előretörésével küzdöttek, most ezekkel együtt szemben találták magukat a gazdasági élet minden terén egy szívós és következetes központosító tendenciával, s ezért védekezésük irányát is most már teljesen meg kellett fordítaniok.

Ez az irányváltás nem ment könnyen és gyorsan. Az erdélyi magyar földbirtokos, kisgazda, iparos és kereskedő, a magyar jellegű erdélyi pénzintézet, ipari és kereskedelmi vállalat a múltban nem volt ránevelve arra, hogy a saját lábán megálljon s főként nem volt hozzá szokva ahhoz, hogy tartósan nélkülözze az államhatalom napsütésének melegét. Különböző s többé-kevésbé megghiúsult kísérletek történtek az egyes gazdasági ágazatokban annak érdekében, hogy az államhatalom jóindulatát s támogatását maguk számára továbbra is megszerezzék és biztosítsák. Az ipari és kereskedői szervezetek igyekeztek bekapcsolódni a régi királyság hasonló jellegű alakulataiba. Az Erdélyi Gazdasági Egylet megpróbálta felvenni az összeköttetést a régi királyság gazdasági szervezettel. Ezek a kísérletek azonban csak egyetlenegy gazdasági ágazatban, a gyáripárterén vezettek sikerre. A Gyáripárosok Országos Szövetségében tényleg sikerült megalkotni egy olyan szervezetet, mely súlya és jelentősége szerinti befolyást juttatott az erdélyi gyáripárnak s annak érdekeit ténylegesen képviselte, védelmezte és előmozdította. Hogy a kísérlet ebben az egyetlen esetben sikerült, annak a gyáripár jellegével járó magasabb intelligencia és fejlett alkalmazkodási képesség mellett főoka abban rejlik, hogy egyfelől az erdélyi gyáripár majdnem kizárólag kisebbségi kézben van ma is, másfelől, hogy a régi királyság gyáripára semmilyen vonatkozásban sem képviselt nagyobb erőt az erdélyinél s így ebben a gazdasági ágazatban a régi királyság túlnyomó befolyása nem érvényesült az erdélyi érdekeket teljesen háttérbe szorító mértékben.

Az összes többi ágazatokban ma is még megoldatlan a probléma. Odáig azonban már mindenütt eljutottunk, hogy külön erdélyi szervezet megalkotását az összes gazdasági ágazatok elkerülhetlen szükségként ismerték fel. E felismerés hatása alatt alakult meg 1926-ban Arad székhellyel az erdélyi Ipartestületek Országos Szövetsége s az 1927 évben Nagyvárad székhellyel a Kereskedői Társulatok Országos Szövetsége. E szervezeteknek a fennálló országos jellegű szervezetekkel való mikénti együttműködése azonban ma még éppoly megoldatlan probléma, amint megoldásra vár ezeken belül — már csak az ügykezelési nyelvre való tekintettel is — a három erdélyi nemzetiség megfelelő érvényesülésének mikénti szabályozása.

A fejlődés vonala idáig világosan mutatja Erdélynek önálló szervez-

kedését a gazdasági élet minden terén a régi királyság központosító törekvéseivel szemben. Hogy e differenciálódás folytatódni fog-e, s kénytelenek lesznek-e az erdélyi kisebbségek az általános erdélyi szervezeteket, legalább is adminisztratív tekintetben, nemzetiségekként is tovább tagolni, az teljesen az erdélyi románság további magatartásától függ. Ha kellő mértékben kiábrándítóan hatott rájuk a régi királyság gazdasági tényezőinek erdélyellenes eddigi irányzata s ha letudják vonni ebből azt a konzekvenciát, hogy a gazdasági élet nem tűri meg az egyik résznek a másik által előnyökben való részesítését — politikai, sőt sovinszta szempontok szerint, úgy bizonyára sima és könnyű lesz az összes erdélyi gazdasági tényezők harmonikus együttműködése. Ellenkező esetben a megindult differenciálódási folyamat feltartóztathatlanul kénytelen tovább haladni addig, míg teljesen azonos érdekű és azonos törekvésű társadalmi réteget tud kebelében tömöríteni.

GYÁRFÁS ELEMÉR.

FIGYELŐ.

BENES HÁBORÚS VISSZAEMLEKEZÉSEI.¹

AZ EDDIG csak cseh nyelven megjelent két terjedelmes kötet meggyőző bennünket arról, hogy a cseh forradalmi vezetők céltudatossággal, kitartással és szerencsével folytatták küzdelmüket nemzeti függetlenségükért. Ennek a szerencséjüknek alkotó tényezői voltak az osztrák bel- és külpolitika gyámoltalansága és a német szövetségesnek a monarchia belső bajjaival szemben tanúsított felületessége, aminek következményeképp a gyengébb monarchia békeszándékai meghiúsultak. Míg az erősebb németységnek csupán súlyos sebeket okozott a világháború, a monarchiának életével kellett megfizetnie azt, hogy a német szövetség mellett kitarított és hogy német vezetés alatt nem tudott békekészségének megfelelő diplomáciai aktivitást kifejteni. Benes visszaemlékezései szerint a háború utolsó esztendejének közepéig a csehek igen jelentős ausztrófilizmussal találkoztak az antant hatalmak kormányainak többségénél. Különösen Anglia és Olaszország nem titkolta aggályait és csakis a szövetséges hatalmak közötti versengés, a háború utáni pozíciók előnyeinek biztosítása bírhatta reá a két nagyhatalmat, hogy a monarchiának még redukált állapotban való fenntartásáról is lemondjanak. Anglia aggályai a Balkán és a Földközi-tengeri kérdésben gyökereztek, míg Olaszország az új cseh-tót államban a jugoszlávok szövetségését látta. Végül azonban az amerikai szövetséges állásfoglalása a nemzeti kérdésekben, Franciaország befolyásának megerősödése és majd az orosz forradalom, az antant számítása az Oroszországban levő cseh legionista csapatokra eleinte a francia hadszíntéren, később pedig az orosz vörös hadsereggel szemben, mindez a monarchiával köthető különbéke útjait elzárta és az ausztrófilizmust véglegesen elnyomta. Hozzájárult ehhez, hogy antant körökben gyökeret vert az a feltevés, hogy különbéke esetén a monarchiát a német csapatok elől nem tudnák megvédeni és ismét új frontokra lenne szükség.

A cseh forradalmi tevékenység négy etappe-ra bomlik. Eleinte arra szorítkozott, hogy a monarchián belül olyan szervezetet létesítsen, melynek segítségével a kormány összes terveiről, intézkedéseiről, tanácskozásairól autentikus tudomást szerezhessen. A Kovanda—Machar-epizód közismert. Az osztrák belügyminisztérium összes legbizalmasabb rendeletei, a miniszter levelei, táviratai előbb voltak Prágában, mint rendeltetési helyükön. Ez a hanyag miniszter, Heinold, Kovanda nevű szolgája előtt semmi aktát nem zárt el s Kovanda Macharhoz, a cseh költőhöz vitte az irományokat, aki azokat éjjelenként lemásolta és lemásoltatta. Ezenkívül embereik voltak a helytartóságokon, a rendőrigazgatóságokon, csendőrpáncsnokságokon, egy szóval maga a slendrián osztrák bürokratizmus tette nekik lehetővé, hogy egy, az ellenséges hatalmak részére nagyon fontos belső ellenakciót és ehhez szükséges szervezetet létesítsenek, mely a sejtyszerűen kiépített cseh Maffia megszervezéséhez vezetett. A Maffia megindítója Masaryk volt, aki Macharral, Benessel építi ki azt. Masaryk megteremtette az ellenséges hatalmakkal

¹ Benes Eduárd dr.: A világháború és forradalmunk. Emlékek és gondolatok a csehek nemzeti szabadságharcáról. Praha, 1927. I. 537 l., II. 612 l.

való összekötését is a délszlávok, Steed, Denis, Seton-Watson, valamint az amerikai csehek révén. Masaryknak szökése után Benes közvetítette a Maffia tagjaihoz a Masaryk által küldött instrukciókat és ő igyekezett a szervezetbe minden politikai pártból megbízható férfiakat belevonni. Ki kell emelnem azt, hogy a Maffia megszervezésekor és később is, első éveiben tótok nem vettek részt benne, ami azt jelenti, hogy a csehek nem bíztak bennök. A Maffia első ülésén, mikor az új állam határaitól volt szó, elhatározták, hogy Felső-Magyarországra is igényt tartanak, a nélkül, hogy a tót-Ságot terveikbe beavatták volna, ezt azonban nem testvéri szeretetből cselekedték, hanem, mint Benesnek Sántáihoz küldött üzeneteiből olvashatjuk, számításból, hogy a németéssel szemben kiépítendő cseh barriére-tervének az antant előtt számszerű súlyt adhassanak.

A cseh forradalmi tevékenység második etappe-ja egy intenzív külföldi propaganda és egy német-, valamint osztrák-magyarelles kémiszolgálat megszervezése, melynek célja a szövetséges hatalmaknak informálása és lekötélése volt. Az amerikai Voska által vezetett kémiszervezet behálózta az egész világot és az amerikai osztrák-magyar és német nagykövetek és konzulok levelezései a Kovanda-esethez hasonlóan az antant hatalmakhoz kerültek. A különbség csak az volt, hogy amott írógépkiasszonyok csentek iratokat, sőt az irodakulcsokat is, emitt egy miniszteri „plenipotens” szolgál. Prágával és Béccsel a futárok száza útján álltak állandó érintkezésben. A nagy akciót Kramárz, Rasin, Klofác letartóztatása sem zavarta meg. Valóban a Stürgkh-rendszer szégyenletes indolenciáját mutatja, hogy fogalma sem volt arról, hogy a prágai helytartóság, a bécsi belügyminisztérium, a rendőr- és csendőrpáncsnokságok és valószínűleg a katonai páncsnokságok is legbizalmasabb irományaikat a legmegbízhatatlanabb elemek előtt nyitva tartották. És ezt tették az osztrák-magyar diplomaták is. A propaganda részére pénzt és embereket az amerikai csehek, de az otthoniak is bocsátottak rendelkezésre.

A harmadik etappe a külföldi cseh nemzeti tanács akciója az antant hatalmainál cseh háborús alakulatok megszervezése érdekében. Az első ilyen lépés ugyan a svájci és francia központtól függetlenül Olaszországban történt, de az ügy intézése csakhamar a nemzeti tanács hatáskörébe jutott. Franciaország már 1917 augusztus 17-én beleegyezett abba, hogy felügyelete alatt egy cseh hadsereg állíttassék fel. Olaszország 1918 április 18-án kötött erre vonatkozólag a cseh nemzeti tanáccsal egyezményt. A forradalmi tevékenységnek negyedik részében végül arra törekedtek, hogy a szövetséges nagyhatalmak elismerjék a cseh-tót nemzet önnállósági jogát és a külföldön működő nemzeti tanácsot, mint az önálló cseh nemzet hivatott legfelsőbb szervét és a jövő cseh kormány alapját. Ezt a monarchiára nézve döntő lépést legelőször Anglia tette meg. Róbert Cecil lord belügyminiszter 1918 május 22-én kelt nyilatkozatában, majd a június 3-i Balfour-féle kormánydeklarációban. A francia kormány deklarációja, melyet Pichon június 29-én adott ki, már sokkal határozottabb hangú és a cseh államalapítók tulajdonképpen ettől számítják a cseh-tót állam létét. Ezeknek az elismeréseknek a kikényszerítése óriási és szívós munkával járt. Az 1918 június 3-i versailles-i haditanács, melyen a szövetséges nagyhatalmak kormányelnökei résztvettek, a lengyeleknek egyenesen megígérte a független lengyel állam megalakítását, míg a cseheknek és a délszlávoknak csupán őszinte rokonérzését fejezte ki szabadságtörekvéseik iránt.

Ez nagy csalódás volt, melyet azonban Benes okos és sima módon, különösen az orosz kérdés felhasználásával hozott helyre. Benes akciója a cseh-tót állam elismeréséért igen előrelátó volt, mert így a fegyverszüneti tárgyalásokon már mint elismert állam vehetett részt és a Károlyi-kormány

idején Felső-Magyarország megszállását éppen azzal tudta kikényszeríteni, hogy a szövetségesek előtt hivatkozott arra, miszerint mint elismert államnak joga van saját területét lefoglalni. Az elismerési okmányok, melyek leginkább a nagy hitelező, Wilson jelszavas teóriája és az orosz bolsevizmus előli félelem hatása alatt jöttek létre, persze már a békekonferenciák állásfoglalását is prejudikálták.

Benes visszaemlékezéseiből különben világosan kitűnik, hogy az olaszok, bár igénybevették a cseh és szláv hadifoglyokból alakított cseh légiókat, melyek Graziani tábornok vezetése alatt álltak, nagyon is haboztak, hogy a csehekkel való szövetkezés és a cseh nemzeti tanács igénybevételének végső következményeit levonják, mert a versailles-i haditanács rezervált nyilatkozata csakis az olaszok befolyása alatt készült. Sonnino és Orlando, akik a leghitványabb célszerűségi politikát követték, melyet szintén felcicomáztak az akkor divatos felszabadítási jelszavakkal, már akkor bele-gabalyodtak a mindenféle szőtt célszerűségi szálakba és már akkor látták, hogy Csehszlovákia részükre nem jelenthet szövetségest, csupán jugoszláv konkurensük megerősödését. Olaszország, mely már ekkor a londoni paktum kijátszását sejtette, kénytelen volt jó arcot vágni az Őt megkárosító játékhoz, mert menteni kellett, ami menthető volt. Sonnino és Orlando azonban nem mérközhettek erélyben és ügyességben sem Clemenceauval, sem Balfourral és Cecillel. Ők helytelen politikájukkal Olaszországra zúdították a mai helyzet súlyos komplikáltságát, melyben éppen az Orlando által körülhízelgett Csehszlovákia, mint Franciaország exponense és az olaszellenes közép-európai hatalmi csoportosulás vezetője szerepel.

Benes visszaemlékezéseiben nagyon kevés magyar vonatkozást találunk, mert kevés benne a tót vonatkozás is, minthogy az egész külföldi akcióban a tótok csak igen alárendelt szerepet játszottak. A nemzeti tanácsban a tót elemet Stefánik Milán dr. képviselte, aki ugyan felsőmagyarországi születésű volt, de francia állampolgár, s róla maga Benes is megállapítja, hogy a hazai politikai viszonyokat és politikai köröket alig ismerte. A Benes által említett nyugateurópai szervezetek vezetői és alkalmazottai között alig találni tótot az Amerikából jön Osusky István kivételével, aki a nemzeti tanácsnak magyar szakértője lett, amennyiben magyarul tudón és a magyar lapok alapján csehbarát széliemben informálta az antant sajtót. A cseh akcióban nagyobb számmal csak Amerikában vettek részt tótok, leginkább pittsburgiak, azonban ezek sem feltétel nélkül, mint azt a pittsburgi egyezmény bizonyítja, melyről Benes állítja, hogy nem kötelező dokumentum, csupán irányelvül akart szolgálni. Az amerikai tótok legnagyobb része még 1918-ban is csupán autonómiára számítón a magyar államon belül és csak Masaryk amerikai működése, Wilson fellépése, hozta meg itt a változást. Oroszországban az ottani nemzeti tanácsi expozitúrától a tótok visszahúzódtak, így Ország, Kvacala stb. és csakis a hadifoglyokból kikerült tót tisztek és szökevények vállaltak szerepet. Benes előadásából kitűnik, hogy ők a tótokat egy quantité négligeable-nak tekintették, mellyel belátásuk szerint rendelkezhetnek. 1918 június 12-én kelt és Samalhoz Prágába küldött üzenetében olvashatjuk a következőket:

„A tót kérdés, csak abban az esetben fog reánk nézve előnyösen elintéztetni, ha ti makacsok maradtok. A hangulat itt eléggé erős abban az értelemben, hogy bennünket a tótokkal egyesítsenek abból a célból, hogy a németekkel szemben több erőre tegyünk szert. Ha ti ki fogtok tartani, mi is kitartunk“.

1918. július n-én pedig üzeni többek között:

„Tehát, még egyet: Politikailag valamennyien győztünk, névszerint a tótok is, és megbocsáthatatlan büntett volna az, ha odahaza bárki is bármilyen

kompromisszumba belemernie. Eredményeinket azzal biztosítottuk, hogy következetes magatartást tanúsítottunk, soha kompromisszumot nem kötöttünk, minden erőnk erkölcsi presztízsünkben rejlik, melyet úgy itt, mint odahaza küzdelmünkkel szereztünk és ha valaki odahaza alkudozni kezdene, mindent tönkretethetne. Ez esetben kormányunk itt Párizsban nem tudná magát fenntartani, kötelességének [tartaná lemondani, ha odahaza egyezkedni kezdenének].“

Mindebből látható, minő mulasztás terheli a volt monarchia akkori vezetőit. Nem tagadhatjuk, hogy Károly király iniciálására történtek egyezkedési kísérletek, de a végrehajtás nem rendelkezett a megfelelő politikai erőkkel és tehetségekkel. 1918 júniusában és júliusában különösen a magyar kormány részére állt nyitva a tárgyalási lehetőségeknek számos módja, hogy a tót kérdés dolgában a cseh nemzeti tanácsot meghazudtolhassa. A csehek részére propaganda- és kém munkájukban mindenesetre Magyarország volt a keményebb dió, mint a korrupció és indolens osztrák kormányrendszer. Nem is álltak Magyarországgal közvetlen összeköttetésben. Prágából üzengettek Srobámak, aki itthon egyedül működött. Rajta kívül Bécsben Hodzsa és Stodola Kornél állt a Maffiával összeköttetésben, melynek mint a hadifogolylevelezés cenzúrahivatalának főnökei bizonyára fontos szolgálatokat tettek. Az osztrák bürokrácia okosságának egyik igen kimagasló tette az volt, hogy udvari protekció tekintetbevételével a Maffia e tagjait helyezte el a katonai cenzuraosztályba vezetőknél. De Felső-Magyarország akkor még nem volt infidálva és a csehek állását nyílt és okos alkudozásokkal meg lehetett volna ingatni. A cseh nemzeti tanácsnak állása a tót kérdés tekintetében korántsem volt egészen biztos, mint azt Benes intelmei is mutatják. Magyarország súlyos veszteségét a tót-rutén kérdésben a hazai mulasztásokon kívül legnagyobb részben annak köszönheti, hogy a vele paritásban élő Ausztria teljesen tehetetlen, indolens, hanyag és rövidlátó vezetés alatt állt. A tót kérdésben Ausztria infidálta Magyarországot azért, hogy tehetetlennek bizonyult a Masaryk—Benes-akcióval szemben és sejtelve sem volt a Maffiáról.

Rendkívül érdekesek Benes közlései a prágai forradalmi átalakulásra és Felső-Magyarország megszállására vonatkozólag is. Az október 27-i Andrassy-féle jegyzékről állítja, hogy praktikus külpolitikai szempontból csupán monológ volt, melyre már senki sem hallgatott, annál nagyobb hatása volt azonban bent a monarchiában, mert a bevonulást siettette. A külföldi forradalmi tanács és a prágai cseh vezetők közötti genfi tárgyalásokon a tótok részéről senki sem vett részt, csupán Markovics Iván, aki a fordulat előtt, október 17-én Benesnek Samalhoz intézett jelentéséhez üzenetet csatolt a tótok részére, amelyben figyelmezteti őket, hogy Károlyi gróffal ne tárgyaljanak, mert Slovenszko felszabadítása Csehországgal együtt biztosítva van. Károlyi tárgyalásai Dulával és társaival inkább akadémikus jellegűek voltak, a Wekerle-kormány pedig keveset csinált e kérdésben és azt is rosszul. Mindenesetre feltűnő, hogy Benes Károlyi egyéniségét igen előnyös beállításba helyezte és hangsúlyozza, hogy Felső-Magyarország megmentésére minden lehetőséget elkövetett és hogy másvalaki sem tehetett volna egyebet. Károlyi dicsérete Benes szájából azt jelenti, hogy Károlyi tehetségtelensége és puhasága Benesnek szimpatikus volt. A demarkációs vonal körüli vitában és harcban Benes győzött a francia katonai körökkel szemben, a háború folyamán kibocsátott elismeretési okmányok segítségével. Ismertetéséből is kitetszik, hogy a tót nemzeti tanács¹ és Hodzsa is a Károlyi-kormányal tót autonómia ügyében tárgyalt, mire a Kramarz-kormány kijelentette, hogy Hodzsa csak likvidációs ügyeket intézhet és a tót nemzeti tanács nem illetékes a cseh-tót állam területe felett

¹ Dula Máté, Pauliny Vilmos, Barovszky Lajos, Makoviczky Péter, Rulmann dr. stb.

tárgyalásokat folytatni. Ez a dezavualó nyilatkozat vonatkozott a Hodzsa-féle demarkacionális vonalra is, melyről Benes azt állítja, hogy tudomása nem volt róla. A második Vyx-féle vonal azonban Benesnek a Quai d'Orsain folytatott tárgyalásai eredménye.

Benes visszaemlékezései végén Összefoglalja azokat a fontos nemzeti sikereket, melyeknek kiküzdésében közvetlenül közvetve résztvett. Tagadhatatlanul nagy munkát végzett, vajjon azonban tartós eredményű politikát követett-e, — azt csak a jövő fogja megmutatni. Nem vezette-e nemzetét egy új fehérhegyi csata felé azzal, hogy túlzó területkapzsisággal nemzete biztos fejlődését kétségessé tette és ellene az elszakított népek elkeseredését kihívta? Erről ma a csehek még nem beszélnek. Ma csak arról folyik odaát a vita, kinek vannak nagyobb érdemei az államalapítás körül, a külföldi forradalmi tanácsnak, vagy az otthonmaradtaknak, Masaryk—Benesnek, vagy pedig Kramarznak. Benes könyve a végkonklúzióban természetesen magának vindikálja a főérdemet, — holott a főérdem ebben az ügyben csakis a volt osztrák bürokráciát és a monarchia legutolsó, 1918-i kormányait illeti.

STEIER LAJOS.

H. H. ASQUITH.

HERBERT Henry Asquith, Oxford grófja és a Legnemesebb Térdszalagrend lovagja, a minap hetvenhatodik életévében úgy szállt a sírba, mint a Gladstone-féle liberalizmus utolsó nagy képviselője. Ha azonban tisztázni akarjuk, hogy ez a frázis mit jelent, az eszmetörténeti kategóriák hűvös magaslatairól nagyon is le kell szállnunk a politikai harcok reális történeti színterére.

G. M. Trevelyan, a cambridgei egyetem királyi történetnára, azon a nézeten van, hogy a nagy angol pártszervezeteket évszázados folytonosságukban nem azonos elméletek, vagy alapelvek tartották együtt, hanem az ok az állandó vallásos és társadalmi tagozatok, amelyeknek a pártok politikai kifejezést adtak. Asquith is hagyományos liberális környezetből származik, mint egy régi iparos és non-konformista család elsőszülöttje. A pillanat, amidőn a Nagy Öreg Ember támogatására az alsóházban megjelenik, pártjára háború előtti történetében a legválságosabb. Amidőn Gladstone az ir Home-Rule megvalósítása mellett tört lándzsát, régi hatalmas táborának mind jobb, mind bal szélső szárnya: a régi Whig-mágnások csoportja, lord Hartington vezetése alatt és az úgynevezett radikálisok, Joseph Chamberlain vezetése alatt elhagyta a régi zászlót és a konzervatívokhoz csatlakozott. Ebből a sajátságosnak látszó társulásból került ki az úgynevezett Unionista párt, amely azután csekély megszakítással húsz esztendeig kormányozta a birodalmat. Minden politikai ütőkártya: a fényes nevek, a nagy hagyományok, a demokrácia vívmányai és a birodalmi nagyság ígéretei mind, mind az unionisták kezében egyesült és Gladstone kezében nem maradt egyébként, mint a népszerűtlen Home-Rule. A helyzet nem volt sokatígérő egy becsüvágó fiatal politikus számára és sokat mond Asquith egyéniségéről, ha ebben a helyzetben rendületlenül kitartott a vezér s a zászló mellett: ő, akiről szűzbeszéde után az az egyhangú vélemény kelt szárnya, hogy ez egy leendő Leader beszéde volt. Ez a leendő Leader megtette még azt is, ami eladdig példátlan volt az angol közéletben: hogy már mint bukott belügyminiszter, 1895-ben, visszatért aktív ügyvédi hivatásához. Pedig a hatalom uraitól meggyőződésben ez alatt az idő alatt valóban csak a Home-Rule kérdése választotta el. Nem volt pacifista, mint a liberális vezérkar s annak

sarkában a feltörekvő kis walesi ügyvéd, Mr. Lloyd George és ezeknek a búr háború ellen folytatott agitációját leplezetlen rosszalással nézte.

A sori azonban kezére játszott a párthűség e tiszteletreméltó szerzetesének és a századforduló nyomán csakhamar beállottak azok a sajátságos fordulatok, amelyek következtében Asquith, aki oly sokáig a legközelebb állott pártjának politikai ellenfeleihez, ez utóbbiak táborának leghevesebben támadott Gélpontjába került.

Az unionista pártnak két hadmozdulata az, amely a tetszhalott liberális párt életét új tartalommal tölti be: Balfour 1902 évi népiskolai törvénye, amely arra kényszerítette a non-konformistákat, hogy önkormányzati adóikkal az anglikán egyház iskoláit is fenntartani segítsenek és J. Chamberlain állásfoglalása egy birodalmi védővámrendszer bevezetése mellett. Az 1905 évi választások, amelyek a régen várt nagy győzelmet megszerezték a liberálisoknak, e két kérdés körül forogtak. A győzelem után azonban csakhamar erős eltolódás következik be az angol politikai élet célkitűzésében. A nagyszabású szociális reformok során, amelyek Disraeli nagyhatású nevelőmunkája nyomán nemzeti s nem pártkérdéseként szerepeltek, sor került az aggkori biztosítás bevezetésére, s ez a szép intézmény nagy áldozatokat követelt az országtól. A konzervatívok azon a véleményen voltak, hogy a szükséges összegeket a vámreformmal a külföldi kliensre lehetne áthárítani, a szabadkereskedő liberálisok azonban kénytelenek voltak Lloyd George radikális adójavaslatait fogadni el alapul. A lordok visszadobták Lloyd George budgetjét és ezzel rámutattak a parlamentáris rendszer egy nagy hézagára, tudniillik arra, hogy a Lordok Házának az 1886-os átcsoportosulással állandóvá és véglegessé vált konzervatív többsége illuzóriussá tette a parlamenti váltogazdaság fordulatait és módjában volt a liberális kormányt alkotmányos jogainak gyakorlásában hathatósan akadályozni. Asquith habozás nélkül hozzálátott ahhoz, hogy ezt az anomáliát megszüntesse s az itt kitört harcban határozottan ő bizonyult konzervatívebbnek konzervatív ellenfeleinél. Ez utóbbiak elismerték, hogy a helyzet tarthatatlan, de annak rendezésére a felsőház demokratikus reformját ajánlották, valamint újból előállható konfliktus esetére a referendumot. Nyilvánvaló, hogy ez egyértelmű lett volna a parlamentárizmus megsemmisítésével. Asquith, akinek hónapokon át kellett hallgatnia a vádat, hogy sírt és ezeréves alkotmánynak, megelégedett azzal, hogy megnyirbálta a lordok vétőjét és a parlamentárizmus megmentésével egy olyan felsőházat teremtett, amely immár kiemelve a napi kontroverziák légköréből, módot ad előkelő és nagytekintélyű férfiaknak arra, hogy a politika kérdéseit hűvösen, a nagy nemzeti érdekek és a gyakorlati célszerűség szempontjából vitassák meg. Ez az egyik nagy tény, amellyel Asquith beírta nevét a történelembe.

A másik a világháború. Lord Grey drámai érdekességű képet festett búcsúztató beszédében arról a szerepről, amelyet Asquith az angol hadüzenet kérdése körül játszott. Mint imperialista és mint a vállalt kötelezettségek rendíthetetlen híve, Asquith is, mint Grey, szilárdan meg volt győződve arról, hogy a Brit-Birodalomnak egy német-franda konfliktusból nem szabad kimaradnia. Pártjuk nagy része azonban, mint tudjuk, hagyományos padfista, „Little Englander“ (kis angol) nézeteket vallott és maga a kabinet is az utolsó pillanatig megoszlott a hadüzenet kérdésében. Ha Asquith kísérletet tett volna arra, hogy nézeteit kollégáira ráerőszakolja, a szakadás elkerülhetetlen lett volna és — bár a hadüzenet el nem marad — Anglia meghasonlott kormányzattal, meghasonlott parlamenttel és meghasadt közvéleménnyel vette volna fel a küzdelmet. Valóban kérdés, hogy ilyen körülmények között az angol háborús elhatározás túlélte volna-e az első nagy katonai veszteségeket.

Asquith sztoikus nyugalommal várta a fejleményeket. Ezúttal nem

kellett hús évig várnia, hogy az ellenfél tegye meg a hibás lépéseket. Belgiumnak stratégiai okokból elhatározott szerencsétlen inváziója megteremtette azt az egységet, amelyre Asquith várt: így igazolva azt a honfitársát, aki azt írta egyszer, hogy a vezető olyasvalaki, aki megvárja, hogy vezessék.

A háború kitörése után rövidesen létrejött első koalíció élén érte el Herbert Henry Asquith politikai pályafutásának tetőpontját, akárcsak az ifjabb Pitt, aki, mint ő is, voltaképp a békés haladásnak volt a híve. Könnyen érthető, hogy az a politikus, akinek a „wait and see!“ (várd meg és nézd meg, hogy mi lesz) volt a kedvenc mottója, nem lehetett alkalmas a nagy háborús feladatok aktív irányítására. Elkerülhetetlen bukása azután véglegesen megpecsételte a liberális párt sorsát. Konzervatívok és liberálisok ellentéte éppúgy túlélte magát, mint az unionisták és home-rulerek ellentéte. Ma a szocializmus a nagy támadó és csak Lolyd George erőteljes egyénisége és a kormányelnöksége alatt összegyűjtött pártkasszája áll útjában annak, hogy az angol politikai élet újból két kizárólagos nagy pártra szakadjon s ezzel helyreálljon a parlamenti váltógazdaság normális élete.

o.l.

AZ ÚJ FASISZTA ALKOTMÁNYREFORM.

FEBRUÁR KÖZEPÉN az egész világsajtót bejárta a hír, hogy Olaszországban a parlament reformja küszöbön áll és hogy a fasiszta párt Nagytanácsa meg is állapította a reform alapelveit. Mivel pedig a fasiszta állam megszervezése ezzel a parlamenti reformmal betetőzést nyer, a múltvelt közönség érdeklődéssel várja, hogyan valósul meg ez a reform, milyen lesz az új fasiszta parlament?

A fasiszta állam megteremtésére irányuló munka öt évvel ezelőtt kezdődött. A fasiszta minisztérium közvetlenebbé tette a központi kormány befolyását a közigazgatás szerveihez, fokozatosan megszüntette a megyei és a községi önkormányzatot, közben pedig kiépítette a fasiszta szakszervezeteket, amelyek a fasiszta államelméletnek megfelelően minden foglalkozási ágat magukban foglalnak. És még a szakszervezetek alkotmányának törvénybeiktatása évében, 1926-ban a kormány megindította a tanácskozsokat annak a megállapítására, hogy milyen elvek szerint konstruálják meg a fasiszta állam parlamentjét?

A gondolat, amelyen ezek a tanácskozsok alapultak, az volt, hogy a fasiszta állam szakszervezeti jellegének megfelelően a parlamentnek főképpen a szakszervezetek képviselőiből kell megalakulnia, akikben a nemzet minden foglalkozási rétege képviselve lesz. Magát a tervet azzal propagálta a fasiszta sajtó, hogy a választóközönség eddig a politikai pártbizalom szerint küldötte képviselőit a parlamentbe, viszont a szakszervezeti kiküldöttek a gazdasági rétegeket fogják képviselni. A törvényhozás tehát a mindennapi élet gyakorlati problémáit nem a pártok politikai ambíciói szerint fogja eldönteni, hanem a nemzet gazdasági rétegeinek szükségletei szerint. Így a törvényhozás vitái — közvetlenebb kapcsolatban lévén a gyakorlati étellel — hívebben fogják kifejezni a nemzet igazi akaratát.

Ez tehát a fasiszta parlament megszervezésének alapgondolata, amelynek alapján meg is indultak a tanácskozsok a kormány és a fasiszta párt vezetői között, míg végre annyira megérték a tárgyalások, hogy a párt Nagytanácsa most február 8-án ünnepies ülést tartott, amelyen ezt a határozatot hozta:

„A fasiszta párt Nagytanácsa elérkezettnek látja a pillanatot arra, hogy törvénnyel rendeztessék a Nagytanács belső alkotmánya, működése és az állam alkotmányos szerveihez való viszonya.“

Ez a határozat pedig nemcsak azt jelentette, hogy készen áll a tervezet a törvényhozás reformjára, hanem azt is, hogy a párt Nagytanácsa belép a törvényhozás tényezői közé. Abban is különös jelentőség van, hogy ezt a határozatot nem a kamara, a szenátus vagy a kormány mondotta ki, szóval nem az állami akarat valamely alkotmányos szerve, hanem a párt, hogy ezzel is hangsúlyozza: a nemzet én vagyok, a Fasiszta Párt, én hívom életre a reformot.

A reform, amely ezt az új fasiszta alkotmányt létrehozta, még nincs készen minden részletében, de körvonalait már tisztán látni a párt Nagytanácsának határozataiból, amelyek nem mindig jutnak ki az európai sajtóba. Az egész alkotmányreformnak az az alapja, hogy míg eddig az olasz közjog — a királyon kívül — két államhatalmat ismert, a törvényhozást és a végrehajtó hatalmat* melynek legfőbb szerve a kormány, addig a reform új szervet iktat be az alkotmányos tényezők közé, amely mind a két államhatalmi ágnek tagja; úgy a törvényhozásnak, mint a végrehajtó hatalomnak. Ez az új alkotmányos szerv pedig a Fasiszta Párt Nagytanácsa. A kormány tehát megszűnik legfőbb irányító szerve lenni a közigazgatásnak és helyébe a Nagytanács lép, amely a kormánynak fölöttese lesz, egyúttal pedig a törvényhozásba is beleszól, egyrészt, mert csak a Nagytanács által elfogadott jelölteket lehet képviselővé választani, másrészt pedig, mert a kamara elé — a fasiszta kormány uralomra jutása óta — csakis olyan törvényjavaslatok kerülhetnek, amelyeket a kormányelnök előzetesen jóváhagyott. Mivel pedig a Nagytanács utódja a kormánynak és az elnöke is ugyanaz, mint aki a régi jogkörű minisztertanács elnöke volt (Mussolini), alapos az a föltevés, hogy ez a jog is a Nagytanácsra fog átszállani.

Mindebből látnivaló, hogy a Nagytanács olyan sokágú hatalomhoz jut az olasz államéletben, amilyen jogkör az alkotmányos államokban példa nélkül áll. Univerzalitására jellemző, hogy nemcsak a minisztérium tagjait, a fasiszta párt vezetőit és a szakszervezetek képviselőit foglalja magában, hanem olyan országos egyesületeket is, amelyek nem tartoznak a fasiszta párt égisze alá. Így például a Centro Nazionale Cattolico, amely külön képviselőt küld a Nagytanácsba.

AZ ALKOTMÁNY másik két tényezője a kamara és a szenátus. A kamara reformját már meg is fogalmazták egy törvényjavaslatban és nem kétséges, hogy rövidesen törvénnyé válik. Főbb intézkedéseit nem érdektelen megismertetni a magyar közönséggel, mert ebben a reformban megmutatkozik számos alapelve a faszizmusnak és mert ebből látni legjobban, hogy miképpen viszik át a fasiszták eszméiket a közjogba. Mert semmi sem igazol jobban egy politikai jelszót, mintha bebizonyosodik róla, hogy nemcsak propagandacikkekben és népgyűléseken hangzik jól, hanem van benne annyi megfogható realitás, hogy jogi formulába önthető. Ilyenkor mutatkozik meg, hogy mennyi levegő és mennyi pozitívum van a politikai eszmékben és innen van, hogy a szélsőséges pártok mindig zavarba jönnek, ha kormányra kényszerítik őket. Mert ilyenkor kiderül, hogy jelszavaik csak szónoklatra használhatók és köddé válnak, amint életet kell vinni beléjük.

A fasiszta politikai jelszavak tehát kritikus tűzpróbán mentek keresztül, amíg alkotmányos elvekké kodifikálták őket. Hogy pedig ez a tűzpróba sikerült, kiderül a törvény rövid ismertetéséből.

A választás úgy történik, hogy a négyszáz képviselői helyre a szakszervezetek nyolcszáz jelöltet neveznek meg, a nemzeti alapon álló és országos súlyú egyesületek pedig összesen száz jelöltet írnak össze. Ezeket a listákat folterjesztik a fasiszta párt Nagytanácsának amely a listákon szereplő és e mellett fasiszta szempontból is megbízható kilencszáz ember sorából

összeállítja a képviselőjelöltek névsorát. Miután pedig a Nagytanács az így fölterjesztett kilencszáz jelölt és a közélet (a tudomány, az irodalom, a művészet s a politika) kiválóságai közül kiválogatta a legmegfelelőbb négyszáz embert, — ennyi a kamara mandátumainak száma — ezt a névsort a hivatalos képviselőjelöltek listájának nyilvánítja és ez mint egyedüli lista kerül a választóközönség elé. A választóknak pedig — az egész ország egy választókerületet alkot — erre a kérdésre kell válaszolniok: elfogadják-e ezt a listát, igen vagy nem? Ha az igennel szavazók vannak többségben, akkor a hivatalos lista embereit képviselőknek jelentik ki. Ha pedig a szavazók többsége nemmel felelt, akkor új szavazást tűznek ki. Ezen a második szavazáson azonban nem csupán egyetlen hivatalos lista szerepel, hanem külön listát terjesztenek a választók elé a szakszervezetek és más-más listát a jelölésre jogosult egyesületek. Ezek a konkurens listák azonban csak harmadnyi jelöltet állíthatnak, mint amennyi a mandátumok száma és az a lista győz, amely a legtöbb szavazatot kapta. Ezzel tehát be van töltve a mandátumok kétharmadrésze, a másik egyharmad pedig arányosan oszlik el a többi lista között, a szerint, hogy melyik mennyi szavazatot kapott. Ebben az az érdekes, hogy ha a hivatalos lista nem nyeri el a többség bizalmát, teret nyit a kisebbségben maradt listáknak is.

MEGLEPŐ, hogy az új törvény milyen széles rétegre kiterjedő választójogot hoz. Szavazati joga van minden olasz polgárnak, aki betöltötte huszonegyedik életévét, ha szakszervezeti adót s évenként legalább száz líra egyenes adót fizet vagy ha valamely elismert egyház szolgálatában áll. De szavazati joguk van azoknak is, akik csak tizennyolcadik évüket töltötték be, ha házasok és van gyermekük. Érdekes, hogy a fasiszta alkotmány, amelyet reakciónak mondanak, a legáltalánosabb választójogot alkalmazza a világon. A fasizmus e népszerű gesztusának az értékét pedig egyáltalában nem csökkenti az az érv, hogy úgysem lehet olyan képviselőket választani, akikben nincs bizalma a Nagytanácsnak, mert ezt az ellenőrzést nyilván nem tervezik örökéletűnek. A fasizmus népszerűségében való hit nyilvánul meg a reformnak ama részében is, amely megállapítja, hogy a szakszervezetek milyen arányban lesznek képviselve a parlamentben. E szerint a szakszervezetek országos konföderációi ilyen arányban állíthatnak jelölteket:

szabadfoglalkozásúak és művészek	20%
mezőgazdasági munkaadók	12%
„ munkavállalók	12%
ipari munkaadók	10%
„ munkavállalók	10%
kereskedelmi munkaadók	6%
„ „ munkavállalók	6%
tengeri és légi szállítási munkaadók	5%
„ „ „ munkavállalók	5%
szárazföldi és behajózási szállítási munkaadók	4%
„ „ „ munkavállalók	4%
pénzüzeti munkaadók	3%
„ munkavállalók	3%

Szembeötlő, hogy az egyes foglalkozási ágakban a munkaadók és a munkavállalók ugyanakkora képviselőhöz jutnak, tehát egyenlő súllyal szólnak majd bele a törvényhozás akaratának kialakulásába. Ez arra vall, hogy a fasiszta vezérek nemcsak a tőkéseket érzik a hátuk mögött, hanem az alkalmazottak óriási táborát is, amely a munkásságból és a kispolgári tisztviselő-osztályból kerül ki s amely a proletáriátust alkotja. Ebből pedig azt a következtetést kell levonnunk, hogy úgy látszik, a fasizmusnak nemcsak a propagandája volt eredményes (azáltal, hogy gyorsan kitapintotta a szocia-

lista agitációnak azokat a pontjait, amelyek legkönnyebben dönthetők meg a munkásember szemében), hanem a fasiszta politika a munkásság szellemi világához mért népies propaganda mellett valóban javított is a munkásság helyzetén. A nyugalom helyreállításával biztosabb lett a kenyér a munkás kezében s a fasiszta kormány gazdasági politikájának megvolt az az eredménye, hogy az általános európai gazdasági válság Olaszországban gyöngébben jelentkezett, mint a többi vele szomszédos országban és hogy Olaszország azok közé az európai országok közé tartozik, amelyekben legkisebb a munkanélküliség. £ mellett pedig ott van az a lélektani jelentőségű tény, hogy a munkás és minden alkalmazott, ha bérharca van munkaadójával, egyenrangú félként ül le a tárgyaló asztalhoz és ha nem tudnak megegyezni, akkor a munkaügyi törvényszék előtt mint egyenrangú perbeli felek szerepelnek.

Mindezt azért hozzuk föl, hogy megmutassuk, milyen eredményeket tud felmutatni a faszizmus reakciónak mondott diktatúrája. Mert nem szabad elfeledni, hogy a fasiszta diktatúra csak akkor volna reakció, ha öncél volna.

Ilyen indító oka volt tehát a kamara reformjának. S hozzá hasonló a szenátus tervbe vett reformja is. Az erre vonatkozó törvényjavaslat még nincs készen, de alapvető pontjait már elárulta néhány fasiszta lap vezércikke. A cikkírók itt hangsúlyozták ugyan, hogy csak a maguk véleményét írják meg, de aki ismeri azt a szoros összeköttetést, amely a fasiszta párt és az olasz sajtó között fennáll, tisztában van azzal, hogy ezek a cikkek csakis hiteles információ alapján íródhattak. Ezek szerint a szenátusnak továbbra is az lesz a szerepe, hogy a törvényhozásban a mérsékletet képviselje. Nem is vetik alá mélyreható reformnak. De azzal akarják közelebb hozni a faszizmushoz, hogy a fasiszta vezeték fiatal voltának megfelelően az eddigi szenátoroknál fiatalabb embereket is bejuttatnak a szenátusba. Ebből a célból a korhatárt valószínűleg harmincöt évre fogják leszállítani.

Ezzel a reformmal fog tehát befejeződni a fasiszta alkotmány megeremtése. Látjuk, hogy utat enged a demokráciának, de a pártvezetőség ellenőrzése mellett, ami a fasiszta kísérlet szemmeltartóit megerősíti abban a föltevésükben, hogy a fasiszta diktatúra nem öncél, hanem csak átmenet. Átmenet az anarchiáig fajult politikai szabadság Olaszországtól az új, fasiszta Olaszország felé, amelyben a szabadságjogok nem a politikai anarchiát, hanem a közt fogják szolgálni.¹

András.

A KÜLSŐ PROPAGANDA.

— jegyzetek. —

A MAGYAR SZEMLÉBEN Gratz Gusztáv legutóbb megvilágította azt a kapcsolatot, amely a hivatalos külpolitikát a nemzet közvéleményéhez fűzi. A kormányzat külső politikai akcióinak az egyetértő hazai közfelfogás légkörére van szükségük; ez sikerük egyik alapfeltétele.

¹ Az egész új kísérlet, ha lefejtjük róla a speciálisan olasz és fasiszta momentumokat, egészben véve visszatérés a törvényhozó hatalom azon középkori szervezetéhez, melyben az ugyanazon kereseti osztályok rendekbe tömörülve, a rendi testületek útján gyakorolták a hatalmat. Míg azonban: főként a késői középkorban, a legtöbb államban hiányzott az alul álló tömegeknek, a jobbságnak a képvisellete, s a rendi állam tulajdonképpen csonka népességnek, a lakosság egy részének, nem pedig egészének volt az instrumentuma, addig a faszizmus, a fentiek szerint, először próbálja meg, a rendiséget az egész lakosságra kiterjesztve, azt bizonyos mértékben demokratizálni. A középkori rendiségnek e demokratikus formáját, mint tudjuk, a neves német nemzetgazdász, Othmar Spann propagálja több év óta különböző műveiben (így: *Der wahre Staat*), nálunk hasonló képződmény boldogult Prohászka Ottokárnak is szeme előtt lebegett.

A szerk.

Ám van egy másik feltétel is, az, hogy kellő atmoszféra fogadja külső országokban a diplomáciai műveleteket. E 'külső atmoszférának' előkészítése köztudomás szerint a külpolitikai propagandának feladata, olyan tényező, amely a nagy háború óta rendkívül jelentős szerepet visz a nemzetközi életben, szüntelen beszélünk róla s mérhető nagyságként szoktunk számolni vele, holott, — ha tüzetesebben vesszük szemügyre, kitűnik, hogy szinte meghatározhatatlan és mérlegelhetetlen erő, olyan, mint maga a 'közvélemény', amelyhez a propaganda szólni hivatott. Mind a kettő: közvélemény és propaganda egyként éterszerű fantomok, amelyek, ha akarjuk, vannak, ha akarjuk, nincsenek. A nemzet politikai neveléséhez kétségkívül hozzátartozik e nehezen megragadható hatalomnak helyes felismerése. E nélkül egy sűrűn idézett fogalom szó marad, s a szó, mely mögött tisztázatlan fogalmak rejlenek, gyakran kártévő.

A külpolitikai propagandát általában 'szellemi hadviselésnek*' szoktuk tekinteni a népek versenyében; módszeres küzdelem ez a világnépszerűségért. önként értetődik, hogy oly nemzet, — mint a magyar—mely idegen és vétkesen tájékozatlan nagyhatalmak verdiktje alapján példátlan veszteségeket szenvedett, üdvösségét önönmagának megismertetésétől, igazának megokolásától áhítja és reméli. Ehhez a sajátlagos körülményhez még általános tünetek is hozzájönnek, amelyek a propaganda problémáit különös figyelemre érdemesekké teszik. A nagypolitika módszerei és eszközei az utóbbi évtizedekben gyökeres átalakuláson mentek át. Számos technikai és gazdasági ok szorosabban egymáshoz tapasztja, egymásra utalja az egykor izoláltabb országokat. A szövevényes életű és szervezetű napisajtó mind mélyebben ékelődik belé eszme- és érzésvilágunkba. A gazdasági életnek, különösen az amerikaiak, mozgalmas fejlődéséből a 'publicitásnak' — — magyarán tömegbefolyásolásnak — új és új eszközei és ötletei nyúlnak át a közéletbe is. Napisajtó, üzleti reklám, kül- és belpolitikai propaganda hullámai táncolják tehát körül napjaink emberét. Minél szélesebb körökből táplálkozik, tehát minél 'demokratikusabbá' válik az a definiálhatatlan erő, amelyet közvéleménynek hívunk, annál nagyobb szerep jut a népek életében a 'nyilvánosságnak'. Ám nyilvánosság nem annyira a tényeknek s az érveknek, mint sokkal inkább a készen kapott ítéletnek, a politikai frázisnak — az amerikai élet üzleti félelmetes „slogan“-jának — s főként a nagyon is hangos-szónak uralmát jelenti. Mindezt számba kell vennünk, ha a propagandának jelentőségét mérlegeim akarjuk.

Az erők helyes felismerése azonban — amire e jegyzetekkel is törekszünk — nem jelentheti azt, hogy áldozatul essünk a propaganditisznek, egy ma világszerte dúló idegbetegségnek. Ez a kór főként azzal válik veszedelemmé, hogy a propagandát öncélnak tekinti. Minden természetű propagandával átfűtött világunkban mind mélyebben ver gyökeret a hiedelem, hogy a nemzet belső és külső erőállapotában nem a realitások, hanem az illúziók és szuggesztiók döntenek. Külpolitikai tekintetben a propagandatisz különösen Európa keletén terjedő ragály. A régi nagyhatalmak külpolitikai stabilitásából kivett államok — a kisantant népei s az Oroszország testéről lefaragott alakulatok —, nemkülönbén a mindig mozgalmas Balkán az önállóságot külpolitikai téren összetévesztik a legféltelenebb önreklámozással; ebben keresik egyensúlyukat. Ezt a Keletről Nyugatra irányuló hangversenyt méltóképpen egészíti ki a külpropagandájában élő és lélekző Szovjet-Oroszország. Mindé mesterkedést és nyugati ellenhatását figyelve, feltámad a gyanú, hogy Európa keletén az önmegismertetés helyes és szükséges ösztöne fonákjára fordult s hogy a külpolitikai reklámnak olyan kóros túlbecsülésével van dolgunk, amely nemcsak érzékenyen érinti a magyarság nyugati szereplését, hanem amelynek ragályától magunkat józanul mentesíteni

mindenképpen üdvös dolog lehet. Ez a gondolat sugallta az itt olvasható mozaikot is.

Mai helyzetünkben kétségkívül nehezünkre fog esni a mérséklet. Nehezünkre, mert sokat veszítettünk s szép szóval kell mindent visszaszerezni; mert körülöttünk zúgó propaganda-zsibvásár minket is versenyre sarkal; de elsősorban azért, mert megtanultuk, ha ugyan igazat tanultunk, hogy Közép-Európa mai helyzetét a kisantant népei jeles részben háború előtti s háborús propagandájukkal teremtették meg és tartják fenn ma is.

Annyira közhellyé vált ez a tétel, hogy benne is fel kell fedeznünk a súlyos propagandakezek tünetét. Semmi kétség, hogy a monarchia szétbontásában egy több évtizedes, erőteljes nemzetiségi agitácónak is szerep jutott. De a párizsvidéki békék — ha tartalmatlan és hazug szövegek közrejátzottak is létrejöttükben — csupán a háború következeit váltották kíméletlenül tetté s a tényekhez keresték meg a hatalmak az elméleti ürügyeket. A legyőzött felet a történet tanúsága szerint a legkáprázatosabb propaganda sem mentheti meg győztes ellenségének karmaiból. A népek harcában mindig a hatalmi viszonyok a döntők, szellemi és eszmei tényezők csak másodsorban jönnek számba. Grewe-House-nak ma már nagyrészt feltárt 'titkai'¹ nyilván tanúsítják, hogy angol politikai ítélet volt az, amely a központi hatalmak legsebezhetőbb pontját: a dunai monarchia nemzetiségi viszályait felfedezte s e 'locus minofis resistantiae'-re tették rá fűrójukat a nagyhatalmak. Mert korántsem a mai kisantant népeinek propagandája győzte meg Angliát (mint azt tudni véljük), hanem ellenkezőleg: a szövetséges hatalmak s élükön Anglia állították csatasorba — kitűnő, régi angol recept szerint — az ellenséges blokk elégedetlenségét. A kisantant annyira megcsodált 'eredményes' propagandája voltaképpen eszköz volt — Anglia kezében Németország ellen.

Ez a felismerés nem fogja ugyan csökkenteni érdeklődésünket mindama mesterkedésekkel szemben, miket a kisantant kormányai ma a politikai információ terén művelnek, de talán óvatosabbá tesz ítéleteinkben s nem fogunk minden sarokban propagandarémet látni. Egyébiránt sem mind jó 'lemez' az, amit Prága és Bukarest a párizsi gramofónra erősít s még a 'jó' propagandának is felettébb kétes a sikere.

Kétes, mert a külpolitikai propagandának természetesen kicsiny a közönsége s hosszú idő óta fogytán-fogy a hitele. Nyugat-Európa mértékadó körei alkalmasint már régen rájöttek, hogy ama frazeológiában, melyet Masaryk s főként Scotus Viatorék a világra zúdítottak, alig volt tartalom. Nem a tényeket vitték ki a nagyvilágba, — ez magában véve csak valaminő ismeretterjesztés lett volna. Az ismeretterjesztésből a tendencia formált propagandát. Nem valóságokat, hanem álképleteket, sőt dogmákat igyekezett e balkanizált propaganda a világ köztudatába belépláttatni.

Látszatra tárgyi információ, lényegre merő célzatosság. Ez a kettőssége tette s teszi oly szeméremetessé, leplezkedővé és — gyanússá. A külföld bizalmatlansága az évek során nőttön-nő minden kelet-európai és balkáni információval, elsősorban a sajtóéval szemben, mert az adat s a hír mélyén ott látja a politikai érdeket, a kormányzat vagy az ellenzék pártszínezését, az éppen aktuális szándékot és célzatot, — szóval a hitelevesztett propagandát. Önmagának ásta meg tehát sírját a propaganda, mihelyt e módszerekhez híven, a valóságtól eltávolodott. Minél meglepőbb volt a pillanatnyi sikere, annál mélyrehatóbb tett a bizalmatlanság, amelyet a csalódásán okolt külföldi közvélemény a jövőben a propagandával szembeszegzett.

Magyarország igazának fokozatos felismerése te a kisantant irreális

¹ The Secrets of Crewe-House. The Story of a Famous Campaign. By Sir Campbell Stuart, London, Hodder & Stoughton, 1921.

propagandájából való kiábrándulásnak egyik üdvös következménye. A megtevesztett világ a valóságot áhítja; a merőben illúziókon épült hírterjesztésnek ideje jóformán lejárt.¹

A világ valóságsumja a politikai propagandát már jó ideje mimikrire készíti. A publicisztikai úton nem boldoguló propaganda éppen ezért eltérül a gazdasági információk, a művészi s a tudományos tájékoztatás csapásaira. Látszólag a mindenkit érdeklő, a műveltséghez tartozó realitásokat ragadja meg, hogy nagyon is irreális szándékait ideig-óráig leplezhesse. Alkalmasan fogja ezt megvilágítani egy példa, mely egyébiránt módszertani tanulságokat is rejt számunkra.

Egy párizsi könyvkereskedőnek kiadói katalógusa van kezünkben. Egyébiránt is sajtáságos és vegyes kiadványok közt exotikumok húzódnak meg. Előbb egy örmény történet, örmény ember tollából, de angol nevű szerzőnek, franciául írt, elmaradhatatlan előszavával. Majd egy „egykori pétervári egyetemi tanár“-nak, Boldumak nagy köteté „Besszarábia és az orosz-román kapcsolatok“ címmel; a reklámsorokból meglepetésünkre tudjuk meg, hogy az orosz Boldur tétele szerint Besszarábiát Románia számára biztosítani: a világ kötelessége. Az exotikumok mind nyíltabban és követelőbben tolokodnak elő: Hudita kötetei vannak soron, „Franciaország és Erdély diplomáciai alkudozásának története és aktái“ a 17. században, ami azt akarja mondani, hogy a románok (= Erdély!) már a 17. században a franciák szövetségesei voltak. Még egy oldal és helyben vagyunk: csatarendben sorakoznak Nicola Iorga-nak, „a bukaresti egyetem tanárának, a Sorbonne agrégé-jének, a franciaországi Román Intézet (École Roumaine en France) igazgatójának“ művei. „Az emberiség történetének szintézisé“ (4 kötet) követi „A balkán államok története 1924-ig“, majd tarka sorban „A románok története“ (1920), „Bizánci formák és bizánci realitások“ (1920), „Román mesék“ (1923), „Románia realista írói“ (1923), „Román tanulmányok: Francia irodalmi eszmék és formák Európa Dél-Keletén“ (1924) és „Románia képekben“ (a Bánáttal és a „Tisa“-val!), „Román népművészet“, „Műemlékek“... Románia, Románia, Románia, vég nélkül, vagy harminc kötetben s egy külön kéthavi folyóiratban: a Revue Historique du Sud-Est Européen-ben, amelyet M. C. Marinesco szerkeszt.

Ez a balkáni propagandának mimikriformája: nyílt és leplezhető, harsogó és suttogó, politikai és tudományos, s mindez egyszerre. Propagandarádió 'szellemi alapokon': egy csavarfordítás és zengő orcheszter, ismét csavar és szende pásztorsíp.

Mi rejlik a propaganda e neme mögött? Korántsem tudományos igaz-

¹ A „népek önrendelkezési jogának“ jelszavát az antant éppen a monarchia feldarabolása okáért hozta forgalomba. Hogy e jelszótól — amelyen a ma már általánosan megszervezett nemzetiségi kisebbségi mozgalom nyugszik — miként igyekeznének a győztes hatalmak hivatalos körei szabadulni, arra a Magyar Szemle 1. 78. lapján utaltam. Egy másik jelszó: „a kisantant népeinek demokratikus társadalmi alapirányzata és állami berendezkedése“ ugyancsak Seton—Watsonék fegyvertárából származik. Egykor nagyhatású volt, ma már erejéből veszített. Wickham Steed képes magazinjának, a Review of Reviews-nak legújabb számában (No. 457) megkísérte e régi frázis felelevenítését. Az erdélyi optánsok póréről írt összefoglalásában azt vallja, hogy a magyarok ki akarják vonni magukat a demokratikus szellemű oláh birtokosság önmagára kiszabott áldozatai alól. A genfi per háttérében tehát voltaképpen a magyarországi birtokos nemesség félelme lappang. Ha a Magyarországot környező államokban a reformok megvalósulnak, a magyar mágnásbirtok — a politikai hatalom forrása — sem tarthatja majd magát. Így kap Steed szerint az optánsper európai jelentőségét: „Nem mondunk túlsókat, ha azt valljuk, hogy addig, amíg valamely méltányos földreform a magyarságnak e politikai hatalmát meg nem törli, Közép-Európában maradandó békét biztosítani nem lehet.“ A legújabb genfi események szerint Steed e propagandája sem hat már.

ságoknak tiszteletreméltó terjeszkedése, hanem a külpolitikai érvényesülésért vívott harc a tudományosság álarcában. Iorga jól tudja, hogy a francia világot a szegény és sivár oláh politikai és szellemi múlt adatocskái nem érdeklik; s arra vájjon kinek van kedve s ideje, hogy Iorgának bukaresti „szintézisében“ ismerje meg az egyetemes történetet? De ezek a felvágatlanságra ítélt könyvek alkalmasak rá, hogy tarka keretet adjanak a sorbonne-i előadásoknak s egy párizsi oláh intézetnek. E fél- és áltudományos intézmények viszont ismét nem jeleznek szellemi öncélt. Ez az egész tudós hókusz-pókusz nem egyéb, mint módszeresen kiépített „hídfoállítás” a Szajna partján, •— védő- és támadósánc, amelynek árméjében olykor-olykor talán valóban nyúlik egy szelíd virágszál: valamely tudós disszertáció, amelynek szerzője hazabocsáttatik, hogy megtermékenyítse az oláh szellemi élet talaját.

Amint Nyugat nemzetei már régen és alaposan megcsömörlöttek Keletnek tisztin politikai-publicisztikai propagandájától, úgy hamarosan beteltek az öndicséretnek e „tudományos” válfajával is. Rövid idő kérdése és a nagy egyetemek mindegyike be fog népesülni külső nemzetek propaganda-tan-székeivel, amelyeknek annyi lesz a hitelük, mint a hírlapi kritikák közt kiáltó, „díjazott” színházi kommunikéknak. A katedrák mellett „tudományos” szemlék (lásd a Seton—Watson szellemében szerkesztett, „Slavouic Review”-t), ‘kutatások’, fordítások, kézikönyvek özöne: ünnepek, előadások, matinék: ez a ‘szellemi propaganda’ fegyvertára. E mesterkedések is hitelüket veszítik, ha ugyan van még mit veszteniök. De a reklámnak lehet jelentősége, ha hitele nincs is. Reklámfrazisok ‘beidegzése’ lehet öncél a politikai propagandában, de alkalmas-e erre a tudományos propaganda? Aligha. A propaganda-empóriumokban — a világ fővárosaiban — versenyt zengenek a kis népek reklámenekarai, csupán hallgatójuk nincsen. A propagandista persze, mint a kezdő hegedűs, gondoskodik a maga fizetett klakkjáról; ezt mutatja be ugyancsak fizetett sajtójának és klakkot, sajtót, „bizonylatként” mellékel otthon benyújtott számlájához. Ez minden. A Balkán és a Kelet kis népei s a délamerikai államok csak végtelen naivitással vagy primitív önhitsséggel lehetnek fel, hogy ilyen „irodalmuknak” Nyugat-Európában közönsége akad. A propaganda-kiadványok sorsa közismert: könyvgyűjtemények, hivatalok, vállalatok polcain várják az enyészetet. Csak kis részük kerül a quai-re a pár souért vesztegetett lom közé. Legnagyobb részük valamikor makulatúrává lesz. Nincs nagyobb hatásuk a propagandisztikus előadásoknak sem. Minden egyéb sallang pedig legfeljebb ha ismerkedési alkalom diplomáciai ágensek és propagandisták számára, — hogy így mondjuk, a különböző propagandák nagy clearingje ez. Aki ezen az árverésen hamis Rembrandtot vásárol, azzal a vigasszal melengetheti szívét, hogy hamis volt a bankó is, amellyel érte fizetett.

Mindent összevéve: az áltudományos propagandának is le kell áldoznia, mert nincs, nem lehet közönsége. Akik kieszték, azok a világot úgy képzelik, mint a tudományoszomjas tömegek nagy olvasócsamokat. Am a művelt emberiség már amúgy is összeroskad minden rangú s rendű nyomtatott papírnak szörnyű súlya alatt, s hogy a balkanizált propagandának irodalma ennek a tenyészetnek legalacsonyabbrendű faja, — ugyan ki merné kétségbe vonni?

E jelenségeket, ha csupán felszínesen is számbavéve, egy s más tanulság szűrhető le a magyar külpropagandára nézve is.

A balkanizált propagandával azonos eszközökkel és módszerekkel bizonyon érdemes versenyre kelni, mert ezek az eszközök ma már hitelre, komolyan, számot nem tarthatnak. Igazunk hirdetése nem kevésbé erőteljes és hatásos, ha propagandánkban bizonyos tapintat, tartózkodás és a fonnák tisztelete jut érvényre. Igen kívánatos a politikai propagandának a kulturális

önmegismertetéstől való eltávolítása. A nemzet kenőképpen revelálja magát nagyobb szellemi alkotásaiban s merőben felesleges, sőt egyenesen káros volna aktuális politikai vonatkozásokkal elegyíteni szellemi exportunkat. Tudvalévő, hogy semmi sem kelt külföldön kietlenebb hatást, mint az, ha egy nemzet belpolitikai harcait idegen területre viszi által. Ha azt akarjuk, hogy mindenféle komolyan vegyenek bennünket, elsősorban magunk jöj-jünk tisztába szándékainkkal. Nem ritka eset, hogy érzékenyen vesszük, ha külföldön egy-egy másirányú akciókra ráolvassák a politikai propaganda célzatát, ellenben magunk azt óhajtanók, hogy odakint minden lépésünk igazunkat hirdesse. A propagandának is ismerni kell a határait.

És végül még egy, általánosabb természetű megállapítás: a nemzet önmagáért s önmagában él, a mindennapi élet realitásaiban. A külső propaganda végső soron: illúzió, amelynek a nemzet belső életére semmiféle formában non szabad visszahatnia. Az illúziók vannak mi értünk s nem mi az illúzióért.

A TENGERALATTJÁRÓK KÉRDÉSÉNEK MAI ÁLLÁSA.

A VERSAILLES-i békeszerződés 188., 189. és 191. pontjai a „szövet-séges és társult hatalmak“ véleménye szerint megszüntetik a német tengeralattjáró „veszedelmet“, mert az idézett szerződés búvárhajók építését és vételét nem engedélyezi, még kereskedelmi célokra sem.

A tengerészeti problémákkal foglalkozó szakember és közvélemény már megszokta, hogy a világ flottapolitikájának tengelyét közel egy század óta Angliában lássa. Nelsontól Jellicoe-ig Nagy-Britannia megszabadult összes veszedelmes vetélytársaitól. Ugyan nem egyszer csak az utolsó órában, de megszabadult.

Ehhez képest a „tengeralattjáró-veszély“ mai állását is a szigetvilág uralmának a világtengereken, világkereskedelmének és lakossága élelemmel való ellátásának zavartalan folytatása szempontjából kell vizsgálnunk.

Angliának, a tengerektől övezett országnak e rémes szorongattatása éppen tengeri fekvése miatt (England's greatest peril, amint britföldön a világháború előtt mondták) Németország sakkba tételeivel csak egy oldalról szűnt meg. A kérdés ma is aktuális és mindaddig az is marad, amíg Angliának csak egy vetélytársa is lesz a világkereskedelemben és jelenlegi tengeri pozíciójának megtartására való törekvésében.

A washingtoni (1922 február) és az 1927 nyarán megtartott genfi flotta-leszerelési konferenciák eszmemenete és eredménytelenségei is ezt bizonyítják.

Az előbbi tárgyaláson a jelenvolt hatalmasságok: Anglia, az Észak-amerikai Egyesült-Államok, Japán, Franciaország és Olaszország a tengeralattjárókra nézve nem tudtak megegyezni. Az 1936-ig érvényes egyezmény egyetlen konkrét eredménye a leszerelés kérdésében a nagy csatahajók életkorának és fegyverzetének a „maximálása“, építési arányszámok és egy tízéves általános építési tilalom kimondása mellett.

Itt ugyan a nemzetközi tengerjog világháborús elfajulásának mérséklésére is hoztak határozatot: „kereskedelmi hajók elsüllyesztése csak azoknak a nemzetközi tengerjogban előírt megállítása, átkutatása és a hajókon lévő személyek biztonságba helyezése után lehetséges“, de az egész rendelkezés Franciaországnak a tengeralattjárók kérdésében tanúsított merev állásfoglalása következtében papirosrendelkezésnél egyébrek nem tartható.

Míg Nagy-Britannia a tengeralattjáróknak a kereskedelmi háborúban való alkalmazását hevesen ellenezte, addig Franciaország ugyanúgy hevesen

küzdött alkalmazásuk mellett. A fenti határozat, a tengeralattjáró parancsnokok személyes felelőssége és a tengeralattjáró fegyverkezés számszerű korlátozása lett volna az Egyesült-Államok által vert aranyhíd az ellentétek kiküszöbölésére. A fald ezen az értekezleten felavatatlan maradt. Kimondták ugyan Anglia javaslata értelmében a tilalmi rendelkezést, de ennek elfogadását Franciaország képviselője már Washingtonban megtagadta, a francia kormány pedig az egyezményt nem ratifikálta.

Ha már most magát a tengeralattjárók sikerének esélyeit nézzük, a világ* háború tanúsága szerint a tengeralattjárók leküzdésére, tehát a tengői kereskedelem védelmére, legalkalmasabbak a cirkálók, gyors és kis hajók és repülőgépek.

1928 január i-én, ha a 20 évesnél öregebb csatahajókat és cirkálókat, a 17 évesnél öregebb torpedórombolókat és 13 évesnél öregebb tengeralattjárókat mellőzzük,

a két angolszász hatalmasság tengeri hadereje ezeket a számokat adja:

<i>Anglia</i>	<i>Egyesült-Államok</i>	
Csatahajók.....	20:680.000 tonnatart.	18:554.000 tonnatart.
Páncélos cirkálók.....	62:404.000	18:165.000
Nagy és kis torpedórombolók.....	176 darab	300 darab
Tengeralattjárók	68	109

Vessük még egybe az 1921-i flották listájából ezt az adatot:

Anglia	100 tengeralattjáró
Egyesült-Államok	137

Az Egyesült-Államok nagyszámú tengeralattjárója és az ebben a kérdésben lekérlelhetlenebb Franciaországnak szintén nagyszámú tengeralattjárója, méltán aggaszthatja a brit admiralitást. Különösen ha meggondoljuk, hogy az Egyesült-Államoknak 1914-ben csak 38, Franciaországnak pedig 1921-ben csak 53 tengeralattjárója volt, a franciák mai száma pedig a 70-et is meghaladja. De állandóan emelkedik az olasz és japán, sőt a szovjet (a német hátvéd?) tengeralattjáróinak a száma is.

A kereskedelmi flották számaránya a következő (1927 derekáról kelt adatok):

Nagy-Britannia és a brit korona országai	21,045.049 tonna
Franciaország	2,319.438
Olaszország.....	1,668.296
Japán	1,708.386
Északamerikai Egyesült-Államok	5,368.194
Németország	5,549.296

Ez a kis statisztika érthetővé teszi, miért fogadta el Anglia örömmel Coolidge elnök meghívását a múlt nyáron a genfi leszerelési konferenciára, amely a cirkálók és kisebb egységek építési arányszámát és fegyverzetét akarta szabályozni a Washingtonban is megjelent hatalmak között. Olaszország és Franciaország megtagadták a részvételt s csak „hallgatóként“ küldték el képviselőiket.

Anglia itt is tengeri kereskedelmének védelmét tűzte ki célul. Hatalmas kereskedelmi flottáját látva, elképzelhetjük, hogy nem szeretne a világháborúban tapasztaltak után egy újabb kereskedelmi háborút készületlenül megérni! Természetesen hozzájárult a legkisebb hajók és tengeralattjárók arányszámos

megrendszabályozásához, de cirkálóinak számát nem engedte leszállítani. Az angol-amerikai ellentét az angol birodalom élelmezési vonalai zavartalan megtartásának létkérdéssé való nyilvánításán és az amerikai nyersanyag-behozatal szükségességének hangoztatásán (iparvédelem) robbant ki. Lord Cecil szerint a genfi konferencia eredménytelensége nyomán fellépett amerikai reakciónak (óriási flottaépítési terv) oka az angol admirális, amely a cirkálók kérdésében nem volt hajlandó kompromisszumra és ezzel minden további tárgyalást lehetetlenné és egy újabb tárgyalásra való lehetőséget reménytelenné tett. Az amerikai javaslat megengedte volna az angol kisebb cirkálók számbeli felsőbbiségét, de ennek fejében szabad kezet kért a 10.000 tonnás cirkálók ágyúinak űrméretére. Nyilvánvaló, hogy Anglia ehhez nyíltan sohasem járul hozzá.

Ez talán nem volt részéről taktikus eljárás, de annál ügyesebb az a sakkhúzás, amellyel az amerikai flottaprogramm teljes megvalósulásának útját állja. Az angol admirális 1927 novemberében, váratlanul, hivatalos nyilatkozatában közölte az ámuló világgal, hogy az építési terv szerint esedékes 3 cirkálóból csak egyet épített és a jövő költségvetési évben is csak ez a terve.

A hatás nem maradt el. Amerikai hírekből tudjuk, hogy erre a hírre a szenátus nem szavazta meg a flottaépítésre kért hitelt.

A brit világbirodalom mindenkori vezetői csaknem a matematikai levezetésekhez hasonló következetes és logikus eljárásuk segítségével, hol a politikai naivitások felé hajló körök és népek ügyes befolyásolásával, hol meg brutális őszinteséggel és erőszakkal, de mindig a látható és egyetlen cél: a birodalom biztonsága érdekében szereztek és tartanak meg a világ minden részében flottabázisokat és hatalmi pozíciókat. Idetartozik a felkészülés egy esetleges újabb tengeralattjáró háború ellen: cirkálókkal, repülőgépekkel és nagyszámú motorcsonakkal stb., végül az államok tengeralattjárófejtésének korlátozásával.

A kép teljessége kedvéért megemlíthetjük, hogy a jelenlegi építőtechnika sem jobbat, sem újabbat nem alkotott eddig a háborús német tengeralattjáró típusoknál.

Érdekes jelenség, hogy példának okáért Franciaország 1.500 és 3.300 tonnataralom között váltakozó, 15 cm-es és nagyobb ágyúkkal, nagyszámú torpedóval vagy aknával felszerelt és 10—12.000 mérföldes működési körrel bíró tengeralattjáró cirkálók építésével szolgálja a világbéke ügyét. E típusok csaknem kizárólagos érvényesülési tere a kereskedelmi háború.

Épít ilyeneket a többi nagyhatalom és az Egyesült-Államok flottája is. Úgy látszik Wilson hazája feledékeny, pedig annak idején tapsolt Baralongnapján és szintén kalóznak nevezte a német U-hajók tengerészeit!

A washingtoni és genfi leszerelési konferenciák kétes értékű eredményei ugyanazokat az aggasztó jelenségeket mutatják, mint a világháborút megelőző fegyverkezési versengés.

Az ember önkéntelenül háborúra és annak teoretikus meghatározására gondol. A „politikának fegyverekkel való folytatása“ azonban elveszti a nemes értelemben vett ultima ratio jellegét, ha ilyen módon pénzzel jól megalapozott üzleti monopóliummá teszik. E mellett a hatalmasok még mindig fenntartják a békediktátumok szörnyűséges osztályozását, a győztesek és legyőzöttek táborát. Hogyan higyjünk az úgynevezett győzők emberbaráti indulatában és az általuk hangoztatott világbékés utópiákban, ha Washington csak Genfet produkálja, a kettő együtt az igazság és a béke szempontjából alig valamit?

A lefegyverezettek és lesújtottak igazságot kereső táborának eddig sajnos csak negatív a tanulsága: „Parva sapientia (et conscientia) regitur mundus!“

HARDY KÁLMÁN.

ÚJBÓL A KÖZÉPISKOLA.

A MAGYAR SZEMLE novemberi számában közölte Balogh József annak az országos ankétnak az anyagát, melyet a Magyar Humanisztikus Gimnázium Híveinek Egyesülete a magyarországi főiskolai tanárokhoz intézett kérdőíveire válaszul kapott.¹ Mikor a cikk írója 75 főiskolai tanár véleménye alapján általánosságban kimondta, hogy a tudományos kiképzésben részesülő mai magyar ifjúság számottevő része készületlenül megy az egyetemre; hogy a középiskola nem nyújt általános képzettséget, nem teszi a tanulót a logikai gondolkodásra alkalmassá, nyelvismeretet meg éppen alig közvetít, tehát végeredményben se nem tanít, se nem nevel: minden felelősséget a középiskolára hártott, azonban azzal a főnntartással, ha az ankét helyes képet tükröz, vagyis ha azok a bajok, melyeket az egyetemi tanárok felsoroltak, valóban megvannak.

Senki se kételkedhetik abban, hogy a főiskolák tanárai a komoly kérdésekre komolyan válaszoltak, hisz föl se lehet róluk tételezni, hogy feleletük s az azokból levonható következtetés horderejével előre ne számoltak volna. Ez esetben pedig a felelősség kérdése nem a cikk íróját illeti, ki a következtetést az adott előzményekből egyszerűen levonta, hanem őket.

Hálátlan és meddő dolog lenne a vitatkozás, mert hiszen régi jelenség, hogy a főiskolai tanárok minden baj okát a középiskolában látják, mint ahogy a középiskolák tanárai viszont az elemi iskolában és ez ismét bizonyára a kiseddóvodában vagy a szülői házban keresi. „Nézzünk inkább bátran szembe a bajokkal“, mert megvannak, ha nem is olyan nagymértékben, mint ahogy a vád kissé ridegen hangsúlyozza.

A főiskolai tanárok csupán a középiskolai tanítás eredménytelenségéről beszéltek, de nem foglalkoztak az eredménytelenség okaival — nem is volt feladatuk ez. Lássuk ezeket az okokat is.

Vizsgálódásunk alapja elsősorban nem a tudás, az ismeret, hanem az egyéni, lelki és fizikai diszpozíció, mellyel a középiskola a tanulót az elemi iskolától átveszi, tehát az a kedélyi és értelmi készség, melyre munkája menetén építenie kell. Ez a világháború óta kétségtelenül rosszabbodott, gyöngült: az első osztályba iratkozó tanulók legnagyobb része még ma is a „háború gyermeke“, vérszegény, sápadt, fejletlen, fegyelmezetlen, ideges, sőt vásott, úgyhogy az órák jó részét a folytonos fegyelmi ügyek foglalják el tanítás és tanulás helyett. Meglátszik rajtuk testileg, lelkileg szüleik küzdelme az étellel. Föllépésük, testtartásuk, társaikkal vagy idősebbekkel való beszélgetésük már arra vall, hogy szüleik nemcsak a tanítást, hanem a nevelést is teljesen az iskolától várják.

Az osztály jó része olvasni se tud folyékonyan, értelmesen és annyira fegyelmezetlen, hogy a könyvből vagy a tábláról még év vége felé se tud egy mondatot hiba nélkül lemásolni. Emlékezetük hihetetlen gyöngö; amit ma megértenek és tudnak, holnapra már annyira elfeledik, hogy jóformán azt se tudják, miről volt szó. Ha ugyanazt a könyvből rövidítve, kijelölve leckére kapják, bele se néznek s teljes egykedvűséggel jelentik, hogy megfeledeztek az otthoni leckéről. De százszor hallott dolgokról sincs fogalmuk s tanáraikat napról-napra kétségbeejti fárasztó munkájuk sikertelensége. Nyugodt lelkiismerettel állítható, hogy az utóbbi évek első osztályú tanulóinak fele se testi fejlettség, se tehetség, se szorgalom, se nevelés tekintetében nem való középiskolába. Ha a Tanterv követelményeinek csak a felét meg lehetne valósítani, valamennyien kis tudósok lennének. Nem, ezektől a

¹ Lásd Balogh József: Középiskolai kérdések az egyetem szemszögéből, Magyar Szemle 1927, I. kötet, 253. l.

csöppségektől, még a játszástól is hamar elfáradó gyermekektől nem lehet ilyen sokat kívánni, békében se, nemhogy most, mikor még nincs béke sem a lelkekben, sem a testekben.

Általánosan ismert dolog, hogy az állam mellett a főváros is nagy szereppel és áldozattal mindent elkövet, hogy különösen elemi iskolái európai szinten legyenek. Merjük állítani, hogy vannak is, sőt nem egy tekintetben fölül is múlják a külföldieket s ha az eredmény még sincs arányban az áldozattal, annak a már említett okokon kívül még más okának is kell lennie.

Kétségtelen tény, hogy az eredmény vidékek, iskolák és ezek keretén belül az egyes tanítók képzettsége, munkakedve, pedagógiai érzékének fejlettsége és — bocsánatot e tanárhoz nem illő megjegyzésért: anyagi viszonyai szerint is változik. Vannak elemi iskolák a fővárosban, melyeknek tanítványairól elég annyit tudunk, kik tanították őket, hogy örvendjünk vagy bosszankodjunk. Mindegyik iskolában — elemiben éppúgy, mint középiskolában — van néhány kiváló tanító vagy tanár, akikért a tanulók lelkesednek, mert érzik, tudják, hogy mennyi szépet, jót és okosat tanulnak tőlük. De ma még ezek is csak olyan tanulókkal tehetnek csodát, akik taníthatók, tehetségek, kikkel a szülők is rendszeresen foglalkoznak, akik jók, ügyelni tudók, érdeklődők. Az elemi iskolában a tanító egyénisége még sorsszerűbb a gyermekre nézve, mint a középiskolai tanáré, mert ott a legtöbb tárgy egy kézben van s ha a tanító nem végzi dolgát hozzáértéssel, jókedvvel, lelkesedéssel, még többet ront a gyermekben, mint a középiskolai tanár, aki legföllebb két tárgyat tanít.

Az okok láncolatában igen fontos szerepet játszik az elemi iskola játszva-tanulás módszere, vagy legalább is annak túlzásba vitele.

A „társalgó”, „napsugaras” tanulás-módszer, mely a gyermeket a fárasztó munkától meg akarja kímélni, kívülről tetszetős, mert feltűnően gyors eredményekkel jár, de belülről olyan hibáinak kell lennie, melyekért a középiskolába lépő tanuló csakhamar keservesen megszenved. Ilyen föltűnő, gyorsan jelentkező hibája az, hogy a gyermeket nem tanítja meg az otthoni munka kötelességére és a könyvből-tanulás mikéntjére. Az első pillanatban az ember azt fogja gondolni, hogy az elemi iskola így jelentkező hiányait a középiskola 8 év alatt könnyen pótolhatja. Igaz, de arról sem szabad megfeledkezni, hogy ha az első és második osztály éveit jórészt az elemi iskola mulasztásainak a pótlásával telnek el, — és szomorú tapasztalásból tudjuk, hogy bizony eltelnek — akkor a Tanterv követelte anyagot lehetetlen alaposan elvégezni. Mivel pedig el kell végezni, — hisz e két-három osztály alapvető tanulmányai nélkül felsőbb osztályokban boldogulni nem lehet — a pótlás a további években is állandóan több-kevesebb időt igényel, holott a polgári iskolákból vagy más intézetekből átlépő, menekült és az ismétlőkül hátramaradt tanulók miatt amúgy is sok idő kárba megy, ha az osztály szellemi egységét, mi nélkül egységesen haladni nem lehet, valamennyire is biztosítani akarjuk. Ha ez akadályok miatt lassan haladunk: nem végezzük el az anyagot; ha gyorsan: a biztos feledés számára tanítunk.

Vannak még más súlyosbító körülmények is. Mindenki tudja, hogy a szülők egy része majdnem idegenkedik az iskolával való együttműködéstől. Hogy nagy részük a mindennapi kenyérért való loholástól fáradt, kedvetlen; hogy se ideje, se ereje arra, hogy gyermekével foglalkozzék, azt is elhisszük. De még mindig megvan az az eshetőség, hogy tanácsunkat kikérve legalább fegyelmezésben jöjjenek az iskola segítségére. Azonban éppen az ellenkezője a gyakoribb eset: legtöbbször valósággal bosszankodnak, ha hivatalos intőn kívüli figyelmeztetést küldünk csupa jóindulatból. A szülői konferenciák mindenesetre segíthetnek az ilyen bajokon. Az ilyeneket se szabad lekicsinylenünk, mm munkánkat nehezítik, kedvünket elveszik — a kötelességünkön

túl eső érdeklődéstől. Mi tudjuk, az idegenek észre se veszik, a szülők aligha elhiszik, hogy épp az ilyen munkánk a leggyümölcsözőbb.

Non hallgathatjuk el a váltakozó tanárrendszerrel járó bajokat se. A legjobb tanulók is elromolhatnak, vagy legalább is közönyöseké válhatnak, ha a következő osztályban olyan szaktanárt kapnak, ki kötelességét másként végzi, mint elődje. Sokkal nagyobb lesz az eredmény, ha különösen a nyelvi tárgyak egy kézben maradnak. Ismerjük az ellenvetést: hogy az az egy tanár végkép el is ronthatja az osztályt, melyet nyolc éven át „sanyargatott”. Igen, elronthatja a mai rendszer mellett, ha olyan tanárai is vannak az iskolának, kiktől az igazgató a tanítás érdekében szabadulni szeretne, de nem tud.

Megszívlelendő ok a Középiskolai Tanterv és Utasítások nagy követelése is az emlékezet túlságos megterhelése, az értelem és a tudás fejlesztése érdekében, ami mellett a kedélyi élet, a lélek esztétikai vajúdása mint ellensúlyozó, pihentető és életenergiákat fokozó elem még olyan arányban sem érvényesül, mint az elemi iskolában. Teljesen tudatában vagyunk az új idők követeléseinek; de meggyőződésünk, hogy túlterhelés nélkül is lépést lehet tartani a tudományok új vívmányainak az ismertetésével, ha a Tanterv lemond olyan részletekről, melyek különös egyéni érdeklődésre, szakiskolába vagy főiskolára valók.

Akkor a magyar irodalom is végrevalahára művészeti tárgy lehetne, mert eddig az idő rövidege és az anyag nagysága miatt még a legjobb tanárok kezében is csak az oktatás és nem az esztétikai nevelés tárgya volt. Ezzel jobban megbecsülnők költőink génuszát, mint a lexikonszerű tudással, mely csakhamar a feledés áldozata lesz, és mint olyan anyag, melyet a tanuló érzése át nem hathatott, az érdeklődés szeretem leikéhez nem simogatott, csaknem teljesen értéktelen.

Á hanyatlás legjelentősebb oka az elemi és a középiskolán is túlra, a háború utáni viszonyokra utal, melyek az ifjúság fegyelmét megrontották, a tekintélytiszteletet lerontották és a családi nevelést meglazították. A kellő ellenőrzés és az állandó felügyelet hiánya logikus következetességgel jelentkezik a tanulók hiányos és gondatlan házimunkáiban, a rajz, az írás csúnyságában és a helyesírás teljes fegyelmezetlenségében. Vájjon érhető volna-e másképp, hogy jeles érett ne tudjon helyesen fogalmazni és írni? Mert bármennyire is az egész osztály szellemi szintjéhez és szorgalmához viszonyított is volt az a jeles, egészen bizonyos, hogy ha az érettségizett tanuló nem tudott volna helyes magyarsággal fogalmazni és helyesen írni, nem kapott volna jelest. De már ugyanannak a jelesen érett tanulónak az Egyetemi Tanácshoz beadott tandíjmentességi kérése tele van elemi hibával. Bizonyára nem tudatlanságból, hanem felületességből. Az egyetemi hallgató „úr” egyszerűen visszaélt volt iskolája bizalmával. Ez a lelkiismeretlenség, ez a könnyelműség a háború gyümölcse, ami bizonyára éppúgy késlelteti a főiskolai tanárok munkásságának az eredményét is, mint a miénket: a középiskolákét, vagy az elemi iskolai tanítóét.

Ha az egyetemre csak olyan tanulók juthatnának, kiket kiváló szaktanárai biztatnak és ajánlanak tudományos kiképzésre. Ők életük célgondolatát érdeklődésük, hajlamaik, tehetségük alapján és nem a megélhetés örökké kísértő és a munkakedvet enerváló problémája kényszeréből találják meg, akkor a főiskolák tanárainak még ma se lenne okuk panaszra. Azonban a helyzet az, — amit több főiskolai tanár észre is vett, — hogy sok olyan tanuló kerül egyetemre, kiktől a szülők nem várnak egyebet, minthogy a kenyeret ígérő diplomát valahogy megszerezzék. Hogy az ilyenek szellemi szintje a középiskolában is alacsony volt, s hogy a főiskolára kerülve tudományos képzésre alkalmatlan, arról fölösleges beszélni. Igaz, a főiskolák tanárai elsősorban nem is ezekre gondolnak, hanem a jelesekre, kiktől joga-

san elvárhatja a középiskola, hogy létjogosultságát igazolja. De a vád szerint ezek se tudnak nyelveket, a logikai gondolkozásra ezek se alkalmasak. Ezekről szólva is meggondolandó, hogy közülök is a gyorsabb kenyérszerzés lehetősége miatt nem mindenik megy olyan szakra, mely egész diákpályáján benső érdeklődésének a központja volt. A megalkuvásból választott új szak iránt épp a benső érdeklődés hiányzik; e nélkül pedig mindenféle tudományos kiképzés lélektani lehetetlenség.

A főiskolai tanárok nagy része a humanisztikus középiskola régi kereteibe való visszahelyezése mellett nyilatkozott, mert annak szelleme nemesebben nevelőbb, oktatása ideálisabb. Meglehet. E felfogás azonban nem számol le a modem életviszonyok követelésével, a modem nyelvek életszükségletével. Kultuszkormányunk az 1924: XI. törvénycikkkel nem gondolt arra, hogy az ókori nyelvvel szembeállítsa a modemeket, hanem nagyon helyesen tudomásul véve hazánk európai helyzetét is, alkalmat adott a szabad választásra. A szembeállítást az összehasonlítás hívja ki, s a főiskolák tanárai szerint a reáliskolák hátrányára.

A háború utáni külföldi iskolai viszonyokat e sorok írója közvetlen tapasztalásból nem ismeri, de ismeri a háború előttieket. Négyévi külföldi egyetemi és művészi tanulmányai ideje alatt sokszor volt büszke magyar voltára és a magyar iskolára. Szent meggyőződése, hogy még a 20-ik század világháborúja után is igaza van a 17. század Zrínyijének: „Egy nemzetnél se vagyunk alábbvalók!”

Igaza van a novemberi cikk írójának, mikor a jobb magyar jövőt a középosztály nevelésének és oktatásának a kérdésével azonosítja s az egyetem problémáját a középiskola krízisétől elválaszthatatlannak találja, de buzgóságában téved, mikor a főiskolai tanárok többségének a véleménye alapján bár, de mégis túltragikusan fogja fel a helyzetet, a helyett, hogy megkérdezte volna őket, vájjon véleményük megfogalmazása előtt gondoltak-e ők is azokra az okokra, melyeknek az eredménytelenség természetes következménye? Mert ha gondoltak volna, bizonyára ráeszméltek volna a másnál is nehezebb tegnapi, sőt tegnapelőtti; hisz amelyik ifjúságra ők annyira panaszkodtak, az nem a ma, hanem az 1916 utáni fázós, szénszünetes, fáradt, sőt kimerült, nyomorúságos évek iskolája és ifjúsága, mely iskolától és ifjúságtól több eredményt nem várhatnak.

Mi viszont a középiskola krízisét az elemivel és a családdal kapcsoljuk össze és nem önvédelemből, hanem bebizonyítható kényszerűségből. Nem vádolva akarunk védekezni, csupán hangsúlyozni kívánjuk, hogy az egyetemnek több megértéssel és rokonszenvel kell közelednie a középiskolához, ennek az elemihez, az elemi iskolának pedig a családhoz és a családnak mindenikhez. Egyiknek sem szabad a másik munkáját lekicsinyelnie vagy a másikban ellenséget, valami szükséges és elkerülhetetlen rosszat látnia, hanem a család olyan helyettesét, mely a tanulókat csak a végső szükségből és hazánk kultúrája magasabb szempontjainak érdekében klasszifikálja tanulmányilag és erkölcsileg.

A boldogabb magyar jövőt kétségtelenül a jobb magyar iskola biztosítja; de viszont ennek megteremtése olyan áldozatos munkát kíván a tanítótól és tanártól, melynek társadalmi és anyagi megbecsülése nem ajándék, hanem kötelesség. És éppen e ponton bizonyítja be a novemberi cikk írója, hogy cikke megírásában őszinte érdeklődés és nemes szándék vezette, mert ellenkező esetben bizonyára nem hangsúlyozta volna „a középiskolai tanári pálya anyagi szintjének hathatós” emelését, mint oly kívánságot, mely a helyzeten szintén segíteni fog.

Egészen bizonyos, hogy bármilyen küzdelmes és hálátlan is e pálya, mindig lesznek ifjak, kiket ideális lelkületük, tudomány- és gyermekszere-

tetük erre hív, bár előre tudják, amint mi is előre tudtuk, hogy 35 évi testet és lelket ölö munka után se cím, se rang, se anyagi jólét, se hatalom, sőt még csak elismerés se leleselkedik rájuk: „a magyar kultúra legfőbb oszlopaira“. Ha az iskolafenntartó hatóságok az ilyen ideális munkásokat tengődni engedik, nem őket alázzák meg mellőzésükkel, hanem önmagukat és az egész országot. A tanári pálya is ítélkező pálya, a tanárnak is van annyi szüksége anyagi és politikai függetlenségre, mint a bírónak. De mikorra a kultusz-tárca költségvetésére kerül a sor, akkorra a mi részünkre — talán évszázadok óta — csak a „jobb belátás“ marad és hivatásunk szépségének és jelentőségének a hangsúlyozása.

Ha majd a tanítónak és a tanárnak a sok gond miatt nem kell éjszakákat átvirrasztania; tanítvány, szülők és idegenek előtt megalázó filléres mellékjövendelmek után loholnia, hogy családjá emberek közé mehessen, hogy gyermekeit ne rongyokban járassa iskolába, hanem a tanultságához méltó megélhetően kívül fizetéséből könyvre, folyóiratra, külföldi tanulmányútra és néha színházra és koncertre is telni fog; ha a Tantervek anyaga ifjúságunk, tehát a jövő férfiaiának egészsége és munkakedve érdekében hajszolt tanítás és tanulás nélkül is becsületesen elvégezhető lesz; ha kiváló, minden idejüket, egészségüket és egész lelküket az iskolának áldozó tanárokat elismerésben és fizetésben is megkülönböztetik azoktól, kik dolgukat csak kenyérkeresetből, kelletlenül és velük született érzék nélkül végzik: akkor lesz majd olyan elemi iskola, mellyel a középiskolai tanárok is meg fognak elégedni, és lesz olyan középiskola, melynek végzett növendékeiben a főiskolák tanárainak is igaz örömük fog telni.

Addig is keressük közös erővel és egymás munkájának megbecsülésével a probléma megoldásának reális lehetőségeit-és azzal a reménységgel, hogy nemcsak a jövő, integer Magyarország tanárai érik meg azt az időt, mikor művelt emberek módjára élhetnek, hanem mi is, akik azt előkészítjük.

GLATZ KÁROLY

MILYEN AZ ÚJ TANYAI OKTATÁS?

AZ ALFÖLDI tanyák között egy-két évvel ezelőtt csak imitt-amott, napi, fél napi járóföldre volt iskola. Pedig a tanyák népe már évtizedek óta álmódzott róla, sóvárgott utána. Hiába! Nekik nem jutott. Kellett a hegyvidékre, dédelgetett nemzetiségeinknek. Azoknak szép, monumentális iskolákat építettünk még a hegymögötti falvakban is.

A tanyák népe pedig csak várt, várt... Elhitettük vele is, meg a nemzet lelkiismeretével is, hogy a szerteszórt s úttalan tanyák között lehetetlen a beiskoláztatás. így történt aztán, hogy az Alföld színmagyar rónája nemcsak gabonát termett, hanem analfabétát is annyit, hogy a megcsonkított Magyarország analfabétáinak mintegy 90%-a esik az Alföld tanyavilágára. Ezekre csak most, az újjáépítés munkája közben gondolunk. Amit Nagy-Magyarország nem tehetett, azt megtette Csonka-Magyarország. A tanyák között nagyhirtelen ott termettek az új népiskolák. Nem is kell messzire mennünk. Már a kecskeméti gyümölcsfaligetes tanyák között is lépten-nyomon találkozunk velük. Köztük jámi, bolyongani, külsejüket, kertjeiket nézegetni, belső életüket megfigyelni, bennük a magyar jövő építgetését látni: igazi gyönyörűség.

Nem magas, felfelé törő épületek ezek, hanem a végtelen róna képéhez simulók. Nem díszesek, hivalkodók, hanem a tanyavilág egyszerűségéhez illők. Környezetük, udvaruk berendezése sem ötletszerű, mint a régi falusi tanyai iskoláké. A pedagógiai követelményeknek megfelelő gondos terv-

szerűség látszik meg rajtuk. Minden iskola udvara sodronykerítéssel van körülvéve s három részre van osztva. Az egyik játszótér, a másik virágos kis kert, a harmadik a tanító gazdasági udvara. A játszótér egy része fás, a másik homokos, csupasz terület. Igazi iskolai játszóterek. Olyanok, amilyenekkel csak külföldi iskolákban találkozunk. A tantermek ajtai előtt virágos kis kert van. Az ízlésesen alakított virágágyak szélein zöld pázsitzőnyeg fut körül. Bennük kora tavasztól késő ősziig színes a világ. Ezek a kis kertek a szülőket is, az idejaro gyermekeket is barátságos mosollyal köszöntik. S ezek a kis kertek a mellett, hogy a tanyai gyermekek virágszeretetét ébresztgetik, fejlesztgetik, igen sok más értéknek is forrásai lesznek, ha majd tanítóik irányítása mellett megfigyelik egy-egy virág fejlődését s közben megtanulnak örülni a virágfakadásnak, a pompának, az illatnak, a virágról-virágra szálló pillangónak, a mézet, virágport gyűjtögető méhikének, szóval az élet igazi szépségeinek. Mert a tanyai nép, habár lépten-nyomon látja ezeket, észre sem veszi. Nem tud bennük gyönyörködni. És a példa hat, s így, ha nem is máról-holnapra, de valószínű, hogy nemsokára minden tanyaház mellett lesz egy kis üdülésre, gyönyörködésre, bensőbb elmerülésre alkalmas virágos kert.

De a virágos kis kertek mellett minden iskolánál ott van a megfelelő gazdasági kert is. Ezekben majd az élethivatás meg a szociális érzés csiráit hintegetik el a tanítók az Alföld jövő megmunkálójának leikébe. Mennyi jóleső érzés, öröm, önbizalom, további munkára való vágy, elhatározás és akarat fog születni ezekben a gazdasági kertekben elért sikerek nyomán, melyet majd az iskolán kívül kamatoztatnak. A munkában való elmerülésben, egyetakarásban, egymás sikerén és segítésén való örömben lesz ezekben a gazdasági kertekben való munkálkodásnak az igazi ereje.

Mikor falusi vagy tanyai iskolákról hallunk beszélni, mindig alacsony, kisablakú, dohos szagú, össze-visszafaragott, tintafoltos padú tantermeket gondolunk és sajnáljuk azokat az emberpalántákat, akik ilyenekben sínylődnének, sápadoznak. S aki ezek után betekint az új iskolák tantermeibe, annak ugyancsak van mit ámulnia, bámulnia. Tágas, magas, nagyablakú, napsugaras, szemléltető képekkel díszített tantermeket lát, melyekben zöldre festett, kényelmes ülésű s a gyermek testmagasságához szabott padokban 50—60 élénk tekintetű gyermek ül. És a tantermek legtöbbször még a tanév végén is tiszta, rendes. Olyanra is akadunk, melynek tisztasága, rendje vetekszik a legpedánsabb háziasszony lakásának tisztaságával, rendjével. És ezekben az iskolákban száz meg száz gyermek szokja meg a rendet, a tisztaságot s viszi szét ezt a jó tulajdonságot a nádfedeles tanyaházakba.

S ha a tanítók lakásába betekintünk, ott is kellemes meglepetés ér bennünket. A régi kisablakú, búboskemencés, mestergerendás szobák helyett tágas, nagyablakú s a középosztály kényelmével berendezett barátságos otthon fogad. Rádió, könyvespolc ott van majdnem minden tanítói lakásban. S ha a könyvsorokon végigfut szemünk, ott találjuk Petőfi, Arany, Vörösmarty, Tompa, Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Herczeg munkáit; ezeket olvassák esténként pihenésként a tanyai tanítók. De a könyvespolcon ott van a szakirodalom is. Vezérkönyvek, tanügyi lapok, folyóiratok. A Néptanítók Lapját, melyet a tanítók nagyrésze régebben fel sem vágott, most serényen gyűjtögetik. S hogy olvasgatják, bizonyítják a bennük levő széljegyzetek. Ez annál örvedetesebb, mert 1914 óta a tanítók pedagógiai önképzésében mintha szélsécsend állott volna be.

A népiskolai új tanterv óta azonban újra kelt az érdeklődés: ha két tanító összejön, második szavuk már az új tanterv. Ennek anyagáról, szelleméről beszélgetnek, kérdezősködnek, vitatkoznak. Vannak elégedetlenkedők, kételkedők, hitetlenek, megnyugvók és megértők. S milyen jó, hogy ilyen

vegyesen vannak! Mert ha mindenki megnyugodna, megértene, hamar elcsendesednének az érdeklődés hullámai, melyek elvégre is a nemzet hajója jobb, boldogabb partra való jutásának igen-igen fontos tényezői.

De a tanítók érzik, hogy mindez kevés. A tanterv végrehajtására vonatkozó utasítást sürgetik, tanítói továbbképző tanfolyamokat óhajtának, szakszerűbb felügyeletet kívánnak. S ezekből sok-sok haszna lenne az iskoláknak s ezeken át a nemzeti művelődésnek. Sok-sok tapogatózás, kísérletezés, bizonytalanság szűnne meg. A tanítók továbbképzése annál is kívánatosabb, mert sok olyan tanító van, aki a tanítóképző egyes évfolyamait a háború alatt egy-két hónap alatt végezte s ezek hiányos képzésének a népoktatás vallja kárát.

S ha az iskolák belső életét figyeljük, úgy érezzük, mintha az új tanterv bevonulásával valami frissítő nagytakarítás történt volna. A régi népiskolai tantervnek az igazi élettől oly távoleső, tudományoskodásra, értelemgyömöszölésre való elavult anyagát a környezet, a valóság, az igazi élet figyelgetése, vizsgálata váltotta fel. S habár a régi elavult formák közé préselt s gyakran azokba sülyedt holt lecketanítás még ott van némely iskolában, de igen sokban már az érzés- és gondolatvilágot ébresztető, fejlesztető, embert, magyar embert alakító könnyed, természetes beszélgetési forma, lépett. Az új elemi népiskolákban már nincs zsiráf, kenguru, kacsacsőrű emlős állat, mamuthfa, balzsamfa. Ezek megmaradtak az afrikai meg az amerikai gyerekeknek. A magyar; gyermekek a Bodriról, a Csillagról, a Csákoról, az ő földjükhöz garázdálkodó ürgéről, a kukoricáról, a búzáról meg más efféléről beszélgetnek az alsóbb osztályokban is, meg a felsőbbekben is, de mindenütt más-más szempontból. Abban az iskolában, ahol a tanító még a régi módon választja ki a tanítás anyagát s régi módon dolgozza fel, a beszéd- és értelemgyakorlati órán, például a kutyáról, ilyen beszélgetést halunk: Milyen állapot a kutya? — A kutya hasznos háziállat. — Miféle hasznot hajt a kutya? — A kutya a házat őrzi. — Hát még miféle hasznot hajt a kutya? — A kutya még a juhokat is őrzi. — Mit csinál a kutya? — A kutya ugat, — fújja a gyerekek éneklő, a természetes beszéd hangjától és formájától teljesen elütő hangon, minden érzés, minden gondolat nélkül. És ha megkérdezzük a tanítót, hogy mi hasznát veszik ennek a tanulásnak a gyerekek, azt mondja, hogy így kívánják vizsgára. Mintha bizony csak azért kellene tanítani, hogy vizsgára tudjanak. Azok a tanítók, akik már az új tanterv szerint tanítanak, például a kutyáról úgy beszélgetnek, hogy előbb séta alkalmával meglátogatják a szomszéd tanyaházat s ott megfigyelik a Bodrit, amint az idegeneket, a jóbarátokat fogadja. Amint morog, vakkant, ugat, szűkül, játszik. Amint jókedvét, örömét, haragját mutatja. Amint a füleit mozgatja, a farkát felkunkorítja, vagy lelógatja. Szóval magát az életét figyelik s az iskolában erről beszélgetnek. Elmondják, amit láttak, aztán következtetgetnek, hogy mit miért csinálhatott úgy a Bodri. Majd az asszociáció révén eseteket mondanak el az ő Bundásukról, a juhász kutyájáról, meg a tanyavilág minden valamire való kuvaszáról. És ezeket nem kérdésekkel harapófogózzák ki belőlük. Látszik, hogy ez a tapasztalat révén már ott van a lelkükben s az onnan kikíváncozik. Érezni, hogy a beszéd nemcsak a gégejükéből, hanem a szívükből is jön. Aztán a tanító néhány vonallal kutyákat rajzol a táblára. Az egyiknek a farka lelóg, a másiké felfukorodik, mire a gyerekek felismerik, hogy az egyik víg, a másik szomorú kutya s eseteket kapcsolnak hozzá, hogy miért lehet víg, s miért szomorú. Az új iskolában a rajz is beszél a gyermekhez s a gyermek is kifejezi magát a rajz nyelvén, mikor ő is rajzol a kutya életéből jeleneteket.

Míg a régi típusú iskolákban az olvasókönyv olvasmányai csak az olvasás technikájának elsajátítását szolgálták, addig az új iskolákban az olvasási készség elsajátítása mellett az olvasmányokban rejlő gondolatokat hámoz-

gatják, az érzelmeket keltő anyagot felszínre hozzák, következtetnek, ítéleteket alkotnak a maguk módján s ezzel lelküket észrevétlenül alakítgatják, formálgatják s közben megszeretik az olvasást, mely ezzel életszükségletük lesz ezekből az iskolákból kikerült tanyai gyermekeknek.

Sok iskolában divatozik még a nyelvtanítás, pedig ennek még a nevé is eltűntette az új népiskolai tanterv. Nyelvi magyarázat lett belőle. Míg nyelvtant tanítók szabályokkal, alá- és mellérendelt mondatokkal, -andók, -endők, képeshatározók, meg más hasonlókkal gyömszölik tele a tanyai gyermek lelkét, addig az új tanterv szerint haladók az igazi, a természetes beszéd tartalmát, kifejező erejét vizsgálják a gyermek értelmi fokához mérten. Tartalmilag összefüggő mondatokon szemléltetik azokat a nyelvtényeket, melyek az értelmes, helyes kifejezés és helyesírás szempontjából szükségesek. Es nem a levonandó nyelvtani szabályokért, a formáért, hanem a lényegért: a helyes beszédért, a helyes leírásáért.

A régi módszer szerint dolgozó iskolákban a fogalmazás tanítása még mindig abból áll, hogy a jelen időből a múltba, jövőbe, az egyes számból a többesbe rakosgatják ide-oda a mondatokat. Verset torzítanak prózába, elolvasott szövegek tartalmát íratják. Nem gondolnak arra, hogy ezek nem is a gyermek fogalmazásai, hanem más gondolatainak alakítgatásai. Az új népiskolai tanterv szellemében dolgozók előbb valami iránt érdeklődést keltenek, gondolatokat, érzelmeket ébresztenek s magának a gyermeknek gondolatait, érzelmeit íratják le, tehát a gyermekek maguk fogalmaznak úgy, ahogy lelkük diktálja, a szókincsük megengedi. S mennyi magyaros szó és kifejezési forma kerül így felszínre! Olyan népies, tanyai szavak és kifejezések, melyeket az iskola azelőtt mellőzött, figyelemre sem méltott, pedig nyelvünknek valóságos gyöngyszemei.

Érdekes megfigyelni, hogy az új tanterv szerint haladó tanítók hogyan alakítják ezt új iskolává. Egy iskolában ezt mondja a tanító:

— Mesélj valamit, Jancsi!

Jancsi a természetes beszéd hangjával ellenkező éneklő, iskolás hangon, úgy, amint a jól megtanult leckét szokták felmondani, elkezdí a mesét:

— Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy ember. Kilencednek hívták. Ez a Kilenced olyan szegény volt, mint a templom egere. Mit tett, mit nem, gondolt egyet és elment világgá. Amint megy, mendegél...

— Várj csak, Jancsi! — szólt közbe a tanító. — Majd én folytatom.

És folytatta természetes, igazi mesélő hangon:

— Amint megy, mendegél, beér egy nagy, rengeteg erdőbe...

— Tanító bácsi, kérem, én nem úgy tudom, — szólt közbe Jancsi. — Én úgy tudom, hogy Kilenced az úton találkozott egy ősz, öreg emberrel, — meséli tovább a gyermek a lehető legtermészetesebb hangon. Pedig a tanító nem mondta, hogy ne énekelve beszéljen, csak kikököntette a mesének leckeszerű felmondásából s közbeszólásával észrevétlenül készítette a gyermeket a természetes beszédre.

— Tudnátok-e mesét kigondolni? — kérdezte Kilenced meséjének elmondása után a tanító.

— Nem. Még nem próbáltuk.

Erre a tanító fogta a krétát s karikákból, egyszerű vonalakból három csirkét rajzolt a táblára, melyek kapargálás közben földigilisztát találtak s ezen összevesztek. Majd a három csirkét úgy rajzolta, amint versenyt futásra indulnak a távolba rajzolt gilisztáért. Aztán meg úgy rajzolta, amint az egyik megbotlott, a másik elesett, a harmadik pedig elkapta a gilisztát és diadalmasan tartotta a szájában. Mikor a gyermekek meglátták, nyomban el akarták mesélni a három csirke történetét. A tanító azonban leíratta velük s megszülettek az igazi fogalmazványok.

Az új tanterv szerint az elemi népiskolákban nincs már Rio de Janeiro, Zanzibár, Afganisztán, Szenegál, meg efféle. Nem kár értük, mert mikor voltak, akkor is csak emlékeztetőül üres szavak voltak. Helyettük sokkal jobban ismerik most a magyar gyermekek Nagy-Magyarországot. Képzeltben barangolják be a csonka hazát s az elszakított országrészeket. Képeken nézegetik a szebbnél-szebb tájakat s közben a tanítók lelkükbe csepegtetik a magyar fájdalmat, a magyar vágyat. A külső országokról, világrészekről csak annyit tanulnak, amennyiben azok velünk szellemi vagy gazdasági vonatkozásban vannak.

A természetrajzot, gazdaságtant még néhány iskolában tankönyvből tanulják. Leckéket emléznek be, melyből megtudják, hogy a kukoricának van gyökere, szára, levele, hogy nagyon hasznos növény, melyet tavaszkor ültetnek s őszkor letörnek. Az új tanterv szerint dolgozó iskolákban már a természetet vizsgálják. A kukoricát s a többi növényt a földön nézegetik. Megállapítják, hogy a kukoricának pányvás gyökere van s ezek védik a szél kidőhtése ellen. Megállapítják, hogy a szára bütykös, belül szivacsos s megtudják, hogy ez arra jó, hogy a szél el ne törje. A levélen, a száron keresik a vízgyűjtő csatornákat s megállapítják, hogy a növény hogyan gondoskodik arról, hogy az esővíz a gyökeréhez jusson s ebből azt is megállapítják, hogy a töltögetés felesleges, sőt káros. Majd tarkaszemű csöveket nézegetnek s keresik a kukorica virágzatát, a beporzás módját s rájönnek, hogy miért fájzik el a kukorica s hogyan védekeznek ez ellen. Így forr Össze az új iskolákban a természetrajz a gazdaságtannal s így tanulják az igazi természetet megismerni.

És az a friss, az igazi élethez alkalmazkodó anyag s a gyermek leikéhez, a természetességhez alkalmazkodó tanítási eljárás az iskolák eddigi merev, parancsszóra és félelemre alapított belső rendjét is megváltoztatta. A mozdulatlan, karbatett kezekkel való, a testet sanyargató, a lelket gúzsbakötő üléssel már csak imitt-amott találkozunk. A tanításhoz, a közös munkához megkívánt fegyelmet, rendet a tanítás anyaga iránti érdeklődés, a feldolgozási mód természetessége, a tanító és tanítvány közötti kölcsönös bizalom és szeretet biztosítja.

Új iskolákkal, új tantervvel, új módszerekkel fogtunk az eddig elhanyagolt tanyavilág kultúrájának emeléséhez. A munka már folyik s hogy ne lanyhuljon el, hanem erőben, lendületben fokozódjék, azt a nemzet érdeke kívánja. Az pedig minden áldozatra érdemes.

DROZDY GYULA.

RÉGI TANYAISKOLÁK.

AZ ALFÖLD tanyavilágának kulturális szükségletét a jelenlegi kultusz-aminiszter 3.500 tanteremben és 1.750 tanítói lakásban állapította meg, amely szükséglet kielégítése, nagyarányú építkezés és berendezés által, köztudomás szerint folyamatban van.

Könnyen fölmerül most a kérdés, vajjon korábban, a mostani akdót megelőzőleg a tanyavilágnak semmiféle tanulási lehetősége nem volt-e? Kétségtelen, hogy az Alföldet a korábbi ötven év bűnös módon elhanyagolta; tudjuk, hogy az állami népiskolák túlnyomó részben nemzetiségi területekre, a perifériákra kerültek, s az Alföld Kossuthért lelkesedő, kemény negyvennyolcas népét a kormányok sem gazdasági, sem kulturális alkotásokkal nem kényeztették el. Így azután ami történő mért valami mégis történt, az tisztán és kizárólag az egyes községek jóakaratóból és áldozatkészségéből történt.

A következőkben áttekintjük a 19. század folyamán és az összeomlásig létrejött tanyai iskolákat, s ez az áttekintés megtanít bennünket a régi és új viszonyok összehasonlítása segítségével a jelennek értékelésére. Régebben magukra hagyott községek és városok, töredékes törekvések, egyesek, katolikusok és protestáns egyházak nehéz áldozatait: ma egységesen megszervezett, minden szükségletet áttekintő és egyformán kielégíteni törekvő állami munka, mely mindenhová a kipróbáltat, a legjobbat akarja elvinni. Az Alföld elhagyatott népének ma az egész magyar államterület segítségére siet.

Ezen megfontolások után közöljük az egyes adatokat, még csak azt emelvén ki, hogy az első tanyai iskolák majdnem mindenütt az 50-es évekbeli abszolútizmus alatt létesültek, bizonyára a 48-as jobbágyfelszabadítás következeként.

Szeged városában a Szent Ferenc-rendi barátok 1842-ben kértek engedélyt külterületi iskola felállítására. 1848-ban már 5 pusztai iskola működött a szegedi tanyákon, amely szám 1869-ben 17-re, 1900-ig pedig 41-re emelkedett.

Hódmezővásárhely város külterületén az első tanyai iskola 1880-ban létesült, de már 1880-tól 1900-ig 26 pusztai iskola szolgálta a népkultúra ügyeit.

Kiskundorozsmán 1857—59-ben a seregélyesi tanyákon létesült az első iskola, de már 1900-ban 4 pusztai iskoláról van feljegyzés.

Békéscsabán községi pusztai iskola 1876-ban létesült először Nagyréten és 1876-tól 1894-ig a fürjesi, fényesi, nagygerendási, kisgerendási tanyai iskolák létesültek a község kötelékében. Az evangélikus egyház Békéscsabán 1878-ban létesítette a dobozmegyeri külterületi iskolát, 1886-ban a sopronytanyait, 1891-ben Telekgerendáson, Kereken és Gerendástanyán, 1892-ben Nagymegyeren, 1893-ban Kismegyeren.

Kiskunhalason 1890 előtt a gazdák áldozatkészségéből különböző helyeken zugiskolák létesültek. Az első községi tanyai iskola 1890-ben létesült, de már 1890-től 1900-ig 4 tanyai iskola volt Kiskunhalas határában.

Makón az első tanyai iskola a város határában 1856-ban létesült a róm. kath. egyház kebelében. Ez időtájt létesült a csókási tanyákon is egy iskola, mindkettőt azonban a város 1898-ban saját kezelésébe vette át. A makói református egyház 6 tanyai iskolát létesített: békési útszéli külső tanyai iskolát 1885-ben, ugyanez évben a kopáncsi pusztai iskolát, 1887-ben a rákosi járandószei, 1892-ben a mezőhegyesi útféli, 1890-ben rákos-tanyaszéli, 1892-ben hatrongyosi belső tanyai iskolákat létesítette, amelyeket a város 1897-ben saját kezelésébe vett át.

Cegléden az első tanyai iskola 1874-ben létesült, de már 1900-ban 13 tanyai iskola volt a ceglédi határan.

Nyíregyházán 1860-ban létesült az első tanyai iskola, de már 1900-ban összesen 17 pusztai iskolát tud felmutatni Nyíregyháza tanyavilága.

Csongrádon 1869—70 években épült a Szent Imre, Szent István, Szent László és Szent Erzsébet nevű iskola. 1873—74-ben a bokrosparti, 1885—86-ban a szőlőközötti, 1894—95-ben a gyójai, 1899—1900-ban a szálltői, 1900—1902-ben a mámaireti, 1904—1905-ben a nagyréti, 1907—1909-ben a Szent Anna és a mentettréti tanyai iskolák.

Nagykörös határában a nyilvános állandó jellegű tanyai iskolák a következő sorrendben létesültek: Tetétlenpusztán 1882-ben, Belsőnyilaspusztán 1886-ban, Pótharasztpusztán 1890-ben, Felsőjáráspusztán 1891-ben, Csemőpusztán 1894-ben, Homolytájapusztán 1896-ban, Hangácpusztán 1896-ban, Külsőnyilaspusztán 1900 év előtt, Alsójáráspusztán 1900 év előtt. Azonkívül Nyársapátpusztán és Feketepusztán 1907 évben. Adatok vannak arra nézve is, hogy a fenti hivatalos iskolák előtt Homolytáján 1869 évben,

Pátharaszton 1871 évben, Nyilaspusztán 1876 évben, Külsőnyilaspusztán 1876-ban, Hangácspusztán 1876-ban, Tetétlenpusztán 1877-ben, Felsőjáráspusztán 1879-ben rendszeres iskolai oktatás volt. Ezek voltak az úgynevezett zugiskolák.

Kecskeméten 1855 szeptember hó 5-én határozta el a városi tanács a pusztai iskola létesítését. 1856 október 25-én választotta meg a pusztai tanítókat a városi tanács, így a pusztai iskolák működése 1856—57 tanévvel kezdődik. 1877 január i-én már a pusztai tanító működött a kecskeméti határban. Ettől az időtől kezdve azután állandóan szaporodik a pusztai iskolák száma, azonban a pusztai tankötelesek igen nehezen akarnak iskolába járni s csak 1898—99. tanévben múlja felül a pusztai tankötelesek száma a Belterületeket. Ma már azonban 76 pusztai tanítói állás van szervezve a kecskeméti tanyákon. Először Szentkirályon, Alpáron, Városföldjén, Haleszben, Talfáján, Úrréten, Szentlőrincen, Monostorfalván létesültek a kecskeméti határban tanyai iskolák.

GESZTELYI NAGY LÁSZLÓ.

H. G. WELLS VILÁGA.

H G. WELLS a világirodalom legnépszerűbb írója, komoly irodalmat és ponyvát egyaránt számításba véve. A könyvei olyan példányszámokban fognak el, hogy az ember megőrül, hogy még mindig ennyien vannak, akik könyveket vesznek. Utolsó regényével, a William Clissold világával* pedig önmagát is felülmúlta. Szellemi dolgoknál szokatlan gyorsasággal jutott el Magyarországra is ez a könyv, itt is elfoglalta az őt megillető helyet minden művelt család asztalán, felemelte az olvasók ezreinek lelkét a kor színvonalára, megléte bankvezéreket szociális gondolkodásra tanított, gyűlések gyűlétek és szövetkezetek szövetkeztek szuggesztív hatása alatt.

Wells regénye valóban már a megírás módját tekintve is igen modern regény, utolsó divat. Egy idő óta azt látjuk, hogy a regény kereteibe mindig több és több tudományos, gondolati és tendenciózus tartalom sűrűsödik bele. Azelőtt csak az orosz regény természetéhez tartozott, hogy irodalmi alkotáson kívül filozófiai és szociális krédó is legyen, mert a cári Oroszország nagy gondolkodói a sajtószabadság korlátozottsága miatt mondanivalóikat máshol nem fejthették ki. De újabban, amióta a lka megszűnt szélesebb rétegekhez szólni és szakemberek finom időtöltése lett, amióta a színház a mozi nivójára süllyedt és viszont a mozi még nem emelkedett fel az irodalom szintjére, amióta a napilapok egyre rövidebb lélekzetű cikkekben mindinkább csak reportage-ra szorítkoznak, haladva egy végső ideál felé, egy lap felé, mely már csak címeiből fog állni, — újabban a regény az egyetlen, közönség elé kerülő irodalmi termék, mely megbírja a szellemi tartalmat, melybe gondolatokat lehet elhelyezni. Újabban úgy látszik, a regényolvasó közönség inegis követeli, hogy a regény tanítson, ne csak szórakoztasson. Részint az idők fordultak komolyra, részint a tiszta artisztikum tisztelete van kiveszöben. így keletkezett egy új regénytípus, melyet az jellemez, hogy igen terjedelmes, hogy a jelenkor politikai, társadalmi, vallási viszonyainak nemcsak ábrázolása, de elméleti boncolása is jelentős szerepet játszik benne, hogy a regény vékony meséjét minduntalan kis essay-betétek szaggatják meg. Leghíresebb az ilyen regények közt Th. Mann Varázshegye, a 20. századnak kétségkívül legösszefogóbb alkotása s épp ezért mese dolgában elég unalmas.

Wells, aki kói pályafutását kitűnő fantasztikus regényekkel kezdte, melyek mindmáig az ifjúságnak méltán kedveit olvasmányai, elérkezettnek látta az időt, hogy ő is nagy szintétikus regényt írjon. Belátta talán, hogy eza

fajta most a legkeresettebb. De az ő szavaival akarunk élni, azt kell mondanunk, elérték fejlődésének arra a fokára, hogy megírhatta Clissold-Wells világát. Mert Wells azok közé az emberek közé tartozik, akik évről-évre fejlődnek néhány szellemi centimétert és erre igen büszkék.

Megírni egy embernek az egész világát, metafizikai éghajlatát, történelmi előzményeit, leíró földrajzát, társadalmának hossz- és keresztmetszetét, — szándéknak ez nem kevés. Eddig talán csak egy ember vállalkozott erre a feladatra, Goethe, a Wilhelm Meister megírásakor. Goethétől nem is lehet rossz néven venni.

Ha ez a nagy szándék nem lett volna meg, ha a regény nem akarna sokkal több lenni, semmint regény, talán nagyon szép regény volna, hiszen Wells kitűnő regényíró. Ami a regény ebben a regényben, az mind kiváló: a szerelem lélektana (csodálatos, hogy ez a fantasztá ember milyen pontos önmegfigyelő) itt is, mint Wells valamennyi utóbbi regényében, hol fájóan-összintén, hol költőien-felemelően igaz. Nőalakjai igazi nők és szerelmi atmoszféra lebegi körül őket, már pedig a hindu ősrégények és az Arany Szamár óta a regény levegője a szerelem levegője.

Azt sem lehet mondani, hogy nincs benne nagyon sok okos gondolat. Nagy nyugalma, roppant tárgyilagossága képessé teszi, hogy elgondolkozzék dolgokon, melyeket az ember általában gondolkodás nélkül tudomásul szokott venni és újszerű megvilágításban mutassa be azokat. Ez is a regényíró feladata. Például ragyogóan fejtegeti, hogy a hét, hat munkanapjával s egy vasárnapjával nem felel meg a mai élet ritmusának, jobb volna 10—12 munkanap után 2—3 nap pihenés. Ezer ilyen okos megfigyelés közt találóan írja le a Népszövetség céltalanságát és tehetetlenségét. „Wilson — mondja — lényegében jogász-tanár volt, amerikai jogász-tanár, történelmi perspektívája alig ment túl az amerikai szabadságharcon. Nem volt benne semmi szellemi, sem erkölcsi alázat, de nem volt benne annyi gőg sem, amennyi megfelelt volna az alkalom nagyságának.“

Miért nem maradt meg Wells ezernyi okos megjegyzésénél? Oly okosan, oly sokszor óv a hamis általánosításoktól, oly genálisan mutat rá, hogy „a“ kapitalista rendszerről beszélni üres szalmacséplés Marx nyomán, hiszen nem egy, hanem számos kapitalista rendszerrel állunk szemben, — és ennek ellenére ő is általánosít, rendszert alkot, kapitalista rendszert még hozzá, a jövő kapitalista rendszerét állítólag.

A mű maga mindjárt rendszerrel kezdődik, rendszerek rendszerével, metafizikai rendszerrel, valláspótlékkal, — az ember az első hetven oldalnál alig tudja legyőzni a kísértést, hogy abba ne hagyja az olvasást. Szinte nem is értem, hogy a metafizikától annyira iszonyodó publikum hogy volt képes elfogadni ezt a metafizikával kezdődő könyvet. Talán azért, mert metafizikája a lehető leginkább ebédlőasztalképes, legnyárspolgáribb metafizika. Elsősorban is negatív: hosszasan és újra elmondja, hogy miért nem hihet a becsületes polgárember a túlvilágban és az isteni igazságszolgáltatásban. Támadja a katholicizmust, — pedig hát mit zavarhatta ez Clissold angol kozmosát? Azt hiszem, csak megszokásból támadja, Voltaire óta élő polgári tradíciók kötelezik. Azután jön a pozitív rész, az e-világi metafizika: Wells hisz a tökéletesebb adottságokkal világra jövő Emberfölötti Emberben, kinek kitenyésztése az emberiség legfőbb feladata. Nem a nagy mumus, a nietzschei Übermensch dacos lázadása ez, hanem az angol superman-nak Shaw óta népszerű alakja, mondjuk- az Emberfölötti Angol. Wells supermanjében csak az az új, hogy pszichoanalitikus úton próbálja alátámasztani: az emberiség kinőtt a gyermek ősi, önös ösztönöktől vezetett lélekállapotából, amint az egyes ember felnövekszik és most a kamasz tiltásokkal elgyötört lelkiségét éli, megszagattottan; idővel eljut majd a felnőtt kiegyensúlyozott-

ságához, amint Wells-Clissold már többé-kevésbé eljutott odáig. Wells érvelésében Jungra hivatkozik, nem Jung műveire, hanem bizonyos személyes kijelentésekre, melyeket Glissoldnak tett. Azt hiszem, ez a nagy svájci, aki eddig legszélesebben alkalmazta a pszichoanalízis módszerét a szellem-történetre, meg volt döbbenve, mikor gondolatának clissoldi karikatúrájával szembetalálkozott.

Nem is a pszichoanalízis az igazi alapja ennek az elképzelésnek, hanem még mindig a régi „biológiai avagy természettudományos világnézet“, a hit az embernek, mint biológiai értelemben vett fajnak tökéletesedésében a törzsfajlás további folyamán, azon az úton, melyen az egysejtű lény kukaccon, békán és kengurun keresztül emberré lett. Ez is olyan hit, melyben ma már legföljebb angol regényírók hisznek: biológusok semmi esetre sem.

Wells szörnyűségesen haragszik a romantikára, amint ezt is magával hozza a nyárspolgári tradíció. Mégis történelemszemlélete, sőt egész világnézete, azon az őstromantikus, Herderre visszamenő hasonlaton alapul, hogy az emberiség élete, életének fázisai olyanok, mint az egyes ember életének egyes korszakai. A népeknek van gyermek-, ifjú- és egyéb koruk. Ebben az analógiában még ma is hisznek néhányan, például Keyserling gróf és vele talán néhány venezuelai egyetemi tanár, — de ma már éppen ez a hit jellemzi a történettudomány dilettánsait. Tegyük fel, az ausztrálnéger máma megfelel a hatéves gyermeknek, a jeles angol pedig az ötven éves férfinak. De mi lesz az analógiával, ha a kínaira gondolunk, aki eszerint már legalább száznegyvennégy és fél éves és mint egyes ember már rég meghalt volna.

Szinte megdöbbenő, hogy Wells, a „felnőtt“, még milyen naív lelkesedéssel tud hinni a fejlődés ideájában, mintha a 19. század óta, amikor ez a furcsa lelkesedés elkezdődött, mi sem változott volna. Mintha a világháború ténye magában nem cáfolná meg azt az hiedelmet, hogy az emberiség valamit is fejlődött volna a lelkiekben. Mintha a sok „Untergang“-elmélet nem inkább a visszafejlődés hívójává tenné az embert. Mintha nem látnok az emberiséget most is és menthetetlenül az örök önzés, az örök kegyetlenség és az örök ostobaság karmaiban. A különbség az, hogy a mai önző több embernek árthat, mert a technika megnövesztette a távlatokat, a mai kegyeden' jobban tudja fájtani kegyedenségét, lévén mérges gázok és repülőátadások és a mai butaság grandiózusabb és legyőzhetősebb, lévén demokratikus. „Az emberfaj sárkányfog-vetemény“ továbbra is és mindig.

De könnyű Wells-Clissoldnak hinni a fejlődésben: hitének alaptétele az, hogy Clissold a legtökéletesebb lény a világon. Ha azután szemügyre vesz például egy középkori szentet, konstatálja, hogy az nem olyan, mint Clissold — az emberiség reprezentánsa fokozatosan vált szentből Clissolddá, nagykapitalistává. Miután pedig Clissold a tökéletesebb, az emberiség nyilván sokat fejlődött, míg mondjuk Assisi Szent Ferencről Clissoldig jutott el.

Wells azonban nemcsak Clissold, hanem fantasztikus író is. Nem éri be általános elvek megrögzítésével, hanem konkrét célt tűz ki, a jövő emberének egy egész konkrét alakulatát, mely felé Clissold-olvasó mindannyiunknak erkölcsi kötelességünk törekedni. Utópiát rajzol, jubiláns és legfőbb utópiáját. Ez a Világ-állam, a jövő „felnőtt“ emberének állam- és társadalomformája.

A hindu istentriászban látja Wells a mai társadalom hármastagozottságának legáltalánosabb szimbólumát: a romboló Visnu a feudális arisztokrácia, a romboló Siva a kommunizmus felé hajló munkásság, a teremtő Brahma a Wells szerint egyedül jövőképes osztály, az intelligens nagykapitalizmus. A nagykapitalisták érdekközösségen alapuló világszövetsége lassankint állam lesz az államban és az állam összes funkcióját fogja gyakorolni, sőt annál is többet: a közjólétről gondoskodni fog, iskolákat, kórházakat váró-

sokat fog építeni, igazságot fog osztani, a közrendet fenntartja, művészeteket és kultúrát fog inspirálni, az örök békét megteremti majd. Az emberiség akkor majd nyugodtan alhatik; a derék, intelligens gyárosok és bankigazgatók saját jól felfogott érdekükben gondoskodnak majd róla, hogy mindenkinek jól menjen a sora. Az a IV. Henrik utópista volt, de az acéltröszt majd megcsinálja már, hogy minden szakmunkásnak vasárnap egy tyúk főjjon a technika minden vívmányaival felszerelt fazekában.

A derék gyáros bácsi az altruista világállam trónján pozitív oldala az utópiának és nem is túlságosan veszedelmes, csak éppen túlságosan utópia. De van támadó negatív oldala is ennek az utópiának. A nemzetközileg szervezett nagykapitalizmus nem fogja beérni azzal, hogy állam legyen az államban, hanem amikor ideje eljön, meg fogja szüntetni a nemzeti államokat és a Világállam r.-t. átveszi az uralmat. Hiszen a telefon, rádió stb. korában oly elavultak már ezek a rövid távolságú dolgok, ezek a nemzetek, királyok meg miegymás, mondja Wells. Minek ezek, el velük, szebbet tud adni a Világállam. „Amikor a régi rend tutulja trombitáit és lengeti lobogóit, tolakszik csillogó lojalitásával, túlozza múltjának fényét és küzd, hogy fenntartsa ezeket az ősi halludnációkat, az új rend el kell hogy mondja meséjét nagy hidakról és csatornákról és rakpartokról, hatalmas hajókról és szép gépekről, a laboratóriumok szubtilis győzelmeiről és a tudomány mélyülő csodáiról.“

Milyen szép mese is lesz ez! A humánumnak milyen gazdag hajtásait fogja ez a kis Clissoldok leikéből kicsiráztatni! Valóságos óramű-virágokat, melyek nappal ózont termelnek és éjszaka világítanak. A csecsemő-Clissoldok újjuk helyett számológépeket fognak szopogatni és a gyermek-Clissoldok nemzet helyett világbékét fognak játszani.

A jeles angol író mindég az emberiség, az ember, az emberi nevében beszél. Igenis, emberi érzés diktálja szavait, mikor a nagykapitalizmus vezetőinek megmagyarázza, milyen üdvös dolog lesz, ha munkásaik számára iskolákat és kórházakat létesítenek és emberi dolog, legszebben emberi a vérontástól iszonyodni. De miféle furcsa, elrugaskodott emberi érzés az, mely nem veszi észre: az általa megvetett dolgokban, az ősi monarchiák mélyszimbolumú formaságaiban, középkorian harsogó trombitákban és keresztes hadjáratokra emlékeztető lobogókban, a múlt szépségeiért, régi dicsőségért való lelkesedésben mennyivel több az, ami igazán emberi, semmint a legnagyobb Brooklyn-hídban és az atomok szétbontásában. A technika vívmányai is csak akkor válnak emberi értéké, amikor nem praktikus célt szolgálnak, hanem a régi, céltalan, heroikus lelkesedés eszközei: mint Lindberg óceánátréplése; és az óceánátréplő bájos, szerény, vitézi egyszerűsége sokkal többet jelentett emberi szempontból, mint az egész intemacionális légiposta-forgalom.

Még sokan vagyunk és mindég is sokan leszünk, akik egy régi budai utcát jobban szeretnek nemcsak a Rákóczi-útnál, de minden Newyorkok minden Broadwayjénál; nem szentimentalizmusból és nem üres széplélekjátékból, hanem mert a budai utcából kiérezzük az emberi lelket, mely gondtal és szeretettel rakta fel minden ügyetlen követ egymásra, hogy ház és otthon és utca legyen, kapu és udvar és minden a maga emberi, lélekkel átélhető helyén, míg a Broadwayt gépdaruk emelték vasbeton-állványokra gépeszű mérnökök rajzai szerint, hogy gépies emberek éljék benne automata életüket, gépies evéssel, gépies beszéddel, gépies alvással, mígnem a gép szétbomlásának órája elérkezik.

Egy ízben már előfordult a történelemben olyan folyamat, ahogy Wells a Világállam kialakulását elképzeli, hogy tudniillik alája nő az államoknak és kiemeli azokat sarkaikból, feleslegessé téve őket: így tett az Egyház a keresztény időszámítás első századaiban, mikor földalatti gyülekezetből

lassankint államvallássá lett, majd az államhatalom, a római imperium összeomlásakor maga vette kezébe a hatalmat, hogy azután átadja a keresztény nemzeteknek. De milyen más folyamat volt ez: az Egyház egy eszmét jelentett és automatikusan átvette a főhatalmát, mikor a világi hatalom elvesztette az eszmét, ami éltette és atomaira bomlott, mint a test, mikor az élet elhagyja. Az Egyház megkoronázta a keresztény uralkodókat, kiknek felkent személye egy újabb eszmét képviselt, a nemzeti eszmét, mely később az uralkodó személyétől függetlenül is államösszetartó erővé vált. A nemzet ma is ezme még, mely emberi vérkeringéssel járja át a nemzet minden egyes tagját. — De mi az az ezme, mely Wells világállamát éltetheti? a vezetők, a nagy haszonélvezők számára még csak lesz értelme, mert a hatalom igen nagy érték; de a többiek számára nem fog mást jelenteni, mint legjobb esetben kényelmes megélhetést — és a megélhetéshez ez nagyon kevés. A gép államá lenne ez és halála minden embernek.

De nem kell félni a clissoldi lidércnyomástól, a világállam utópia és sokkal valószínűlenebb, mint Wells összes eddigi utópiái: előbb fogják feltalálni a láthatatlanná tevő szert és előbb fognak a Marslakók vizitbe jönni a földre, mintsem hogy a világállam megvalósulna. Mert eddig is csak eszméknek volt építő erejük és ezentúl is csak azoknak lesz.

Ha sorra vesszük Wells nagyobb igényű gondolatait, nincs köztük egy sem, ami nem volna a szó legrosszabb értelmében 19. századi. Mind a természettudományos gondolkodásban és a történelmi materializmusban gyökerezik, a Victoria-kor tradícióiban, melyeknek fénye annyira megfakult, melyektől az újabb angol generáció csömörrel fordul el. Ez a naiv, montesquieu-i hit abban, hogy az államforma üdvözít, nagyon távol esik már a mai Szellemtől.

Van egy nagyon szellemes, bár egyáltalán nem újszerű rész a regényben, ahol Kari Marx lelkét elemzi és személyes érvekkel cáfolja a szocializmust. A személy-analízisnek ezt a módszerét azután könnyű és természetes dolog Wells ellen fordítani; hiszen minden sorából kiütökzenek az író egyéniségének nem túlságosan rokonszenves körvonalai.

Wells a tipikus szellemi parvenü. Hallatlan szellemi karriert futott be, míg néptanítóból a legolvasottabb író lett, és most, parvenü-önérzetével az egész emberiség tanítómesterének érzi magát. Mindenhez ért, mert, autodidakta lévén, nincs kritikája önmagával szemben; és mindenre meg akar mindenkit tanítani: történelemre, természettudományokra, boldog életre, hogyan kell a nőekkel bánni stb. ízlés dolga; de vannak, akik nem bírják ki a leckéztetést, különösen, mikor nem érzik, hogy az oktató hivatva van az oktatásra. Parvenü-gőgje természetesen legélesebben az ellen az osztály ellen fordul, melyből ő maga is kikerült, legkegyetlenebbül a pedagógusoknak mond oda. De ez éppoly emberien csúnya vonás, mint az, hogy az hókat becsmérli, maga is író lévén.

De Wells nemcsak parvenü; öregedő parvenü is. Az egész könyvön végig érződik az író félelme a megöregedéstől. (Valóban, az előregedett író sokszor oly szomorú látvány, mint az előregedett szépasszony.) És megtalálja a nagy vigasztaló illúziót: ő nem öregedett meg, csak „felnőtt“. Ez az élményalapja az egész felnőtt-elméletnek. Pedig hiába, mégis, tagadhatatlan, Wells megöregedett. Elvesztette az eleven kapcsolatot a most születő korrall és minden gondolata egy fölöslegessé váló tegnaptól sarjad. Támadja az ifjúságot, hogy fanatikus, dogmatikus, bekorlátozott és nem érti meg az ő össze-fogó tanait. De ő sem érti meg többé az ifjúságot és ez minden baj oka, és főképp ezért nincs joga tanítani. Csak az taníthat, aki tanítványaival eleven kapcsolatban él és Wells ezt nem teszi. Túlságosan nagy úr már hozzá és túlságosan régi ember. Elavult.

Valahol azt írja regényében: „Én részemről főleg azért vagyok forradalmár, mert a formális és jól berendezett dolgok, a sikeres ember normális szórakozásai, a kiállhatatlanságig untatnak engem.“ Mi meg visszafordíthatjuk ezt a mondatot és megkapjuk a legfőbb wells-i tanulságot: „Mi főképp azért nem vagyunk forradalmárok, mert a 19. század formális és jól berendezett forradalmisága, mely ma sikeres írók dilettáns szórakozása lett, a kiállhatatlanságig untat minket. Ma nincs unalmasabb, mint egy forradalmár.

SZERB ANTAL.

A HUMANISZTIKUS GIMNÁZIUMI ANKÉT.

FOLYÓIRATUNK múlt évi harmadik számában (253. 1.) tárgyilagos megjegyzések keretében közöltük azon ankét eredményeit, melyet a Magyar Humanisztikus Gimnázium Híveinek Egyesülete rendezett, megkérdezvén egyetemeink tanárait arra nézve, mennyiben vannak megelégedve hallgatóik modern és klasszikus nyelvi ismereteivel. E hosszú című s úgy látszik, németből fordított nevű egyesületben a hazai oktatásügynek lelkes, önzetlen munkásai húzódnak meg, akik mindentől, hatóságtól vagy érdekvévisellettől függetlenül, elfogulatlanul keresik a módokat, melyekkel nemzeti nevelésünk javítható, emelhető volna. E törekvéseket elősegítendő, adtuk ki az ankét eredményeit az egyesület titkárának, Balogh Józsefnek összefoglalásában.

Cikkünk többfelé is feltűnést keltett, s reflexiókra, válaszokra adott alkalmat. Nem szokásunk a cikkeink nyomán felkelt nyilatkozatokra vagy polémikiakra válaszolni, — nekünk utunk van, melyen előre megyünk — a jelen esetben azonban nem látszik kilátástalannak, hogy a kérdés egyes elágazásait tovább kísérve, értékes tanulságokra jussunk. Ezért hozzuk jelen számunkban a középiskolai oldalról jelentkező kérdőjelekre válaszul Glatz Károly cikkét, a jövő számban pedig Weis István tollából azon vonatkozások ismertetését, melyek az ankétnak eredményeivel kapcsolatban az egyetemi ifjúság munkavégzését illetik. Ugyancsak a következő számokban hozunk néhány tanári nyilatkozatot azon munka lehetőségeiről, amely munkát ma ifjúság és közönség, valamint a legfőbb tanulmányi hatóság egyaránt elvárhat a felső oktatás embereitől.

Látható tehát, bennünket programmunkhoz híven a nemzeti kultúra szempontjai vezetnek s ezek szolgálatában akarjuk elmélyíteni a kérdést, mely a közéletbe vetve apró ressentiment-ok vagy pártpolitikai szónoklatok zsákmányává lett. Mit szóljunk ahhoz, hogy a numerus clausus lefolyt vitájában cikkünkben akarták bizonyítani a hazai keresztény ifjúság szorgalomhiányát, holott az ankétrendező egyesület minden korlátozás nélkül az egész ifjúságról gyűjtötte az adatokat, s a választ adó tanárok, nem keresvén és nem találván zsidó és keresztény hallgatóik közt különbséget, mindnyájukról egyformán állapították meg véleményüket! Vagy mit szóljunk ahhoz, hogy egyhelyütt középiskolai oldalról is félreértve cikkünket, az egész ankétot, melyet a középiskola érdekében ma egyedül működő önzetlen egyesületünk legtisztább szándékkal rendezett, középiskolaellenesnek nyilvánították. Ez a szerencsére csak egyszer felhangzott vád bennünket annál méltatlanabban ért, mert éppen mi voltunk azok, kik utóbb is bátran, a napisajtó hangulataival szembeszállva védtük meg a középiskolai tanárság életjogait. (Sajtó és iskola, Magyar Szemle II. kötet, 187. 1.)

Közép- és felsőiskola és közönség kölcsönös megértése a nemzeti kultúrunkának síné qua non-ja, s ha a fenti jelenségek azt mutatják, hogy ez a megértés még nem teljes, úgy nem marad egyéb hátra, mint a dolgokat

minden oldalról, napsütéses és árnyékos felétől egyaránt megtekinteni és az emberekkel a dolgokat és önmagukat megértem. Ezt és nem egyebet szolgálnak elkövetkezendő tanításügyi cikkeink.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE.

ANÉMET KOALÍCIÓ VÁLSÁGA. A német jobboldali koalíció rövid kényszerlét után formailag feloszlott. Tényleg még fennáll Hindenburg elnök erélyes, de szokatlan intervenciója következtében a legsürgősebb törvényhozási teendők elvégzésére: a Reichstagnak a mai koalíciós többség segítségével tető alá kell hoznia az úgynevezett „Notetat“-t, azaz szükségköltségvetést, az agrár szubszidiumok kérdését és még egynehány kisebb, főleg pénzügyi jellegű törvényjavaslatot. Ennek az elvégzésére március végéig haladékot kapott tehát a parlament, amikor aztán a feloszlásnak be kell következnie és a választásokat a pártközi megegyezéshez képest, előreláthatólag május 20-a körül fogják megtartani, hacsak — a német politikai viszonyokat tekintve, feltétlenül élnünk kell ezzel a fenntartással — nem fog minden egészen másként történni.

Nincsen nehezebben elemezhető és lényegében sivárabb politikai probléma a német pártélet válságainál. Amilyen érdektelenek a Reichstag vitái doktriner egyhangúságukban, éppen olyan szárazak a kívül álló számára a céltalannak és érthetetlennek látszó kormányválságok változatai is. Valamely nagy átfogó gondolatnak, vagy egy nagy személyiség domináló hatásának, egyáltalában jelentékenyebb egyéniségeknek teljes hiánya az, ami színtelenné és végeredményben megoldhatatlanná teszi a német válságokat. Tavaly, hosszas vajúdas után, Stresemann gondolataként, aki kétségtelenül a legtehetségesebb és legnagyobb látókörű egyéniség a német politikában, létrejött a nemzeti jobbpártnak, a katolikus centrumnak és a liberális alapszínezetű néppártnak (Stresemann pártja) hibrid koalíciója, amelynek erkölcsi alapja egyrészt a német nemzeti pártiak által elvből visszautasított és csak kényszerűségből támogatott locamói politika, másrészt egyes törvényhozási s kormányzási szükségletekre vonatkozóan megkötött adás vételi üzlet volt. A német nemzeti párt feltétele az agrár termelést támogató törvényhozás kiegészítése volt, a centrumé az iskolatörvény megalkotása a weimari alkotmány értelmében s a felekezeti iskolák kiterjesztése alapján, a néppárt pedig Stresemann külpolitikájának támogatása. Ebben aztán megegyeztek: a nemzetiek fogcsikorgatva és hátbatámadásra bármikor készen támogatták a „locarnói szellemet“, a centrum egy benső válság huzavonájától elgyengülve mindegyre csökkenő tekintéllyel játszotta az összekötő kapocs szerepét, és mikor rákerült volna a sor, hogy az üzletnek számára előnyös feltétele teljesüljön, akkor a liberalizmusára visszaemlékező néppárt megtagadta a barátságot s ezzel megszűnt a koalíció létalapja.

Nehéz lenne ennek a csoportosulásnak kimúlásán könnyeket hullatni: egyetlen politikai funkciót teljesített: egy időre legalább leszögezte a nacionalistákat a megegyezés politikájához. Stresemann, aki a koalíciót világra hozni segítette, ezzel elérte célját, de mindjobban be kellett látnia, hogy a természetellenes társulás nem maradhat tovább fenn és hogy pártja erősen veszt tekintélyéből az országban, ha nem tér vissza liberális platformjára.

Hindenburg tábornagy, aki nyilvánvalóan nem akar elnöklő bábu enni, hanem előjogainak érvényesítésével legalább is irányt akar mutatni a sivatagban, közbelépésével elérte azt, hogy a centrum kénytelen-kelletlen lenyelte az iskolatörvény elejtését és mégis hajlandó tovább kooperálni a hűtienné vált néppárttal. Helyes-e vájjon Stresemann számítása és bekövet-

kezik-e az a balratolódás a választásokon, amelyet várnak, azt éppen a konstitutív elemek porhanyósságánál fogva egyáltalán nem lehet megítélni. Nagyon sok függ a francia választások kimenetelétől, de viszont ezek reakciója is kiszámíthatatlan: Poincaré győzelme vajjon inkább a nacionalisták felé hajtana-e a vizet, vagy pedig a megegyezés és békét keresők politikája kapna inkább lábra? A cél mindenesetre a nagy baloldali koalíciónak újjáalakítása: a jobboldal által támogatott és a balpártok által cserbenhagyott centrum valószínűleg abba a groteszk helyzetbe fog kerülni, hogy „bosszúból“ a néppárttal és a szocialistákkal együtt szembe fogja támadni hűségese fegyvertársait, a német nemzetieket. Bármily kockázatosnak, sőt céltalannak látszik is minden kombináció az események alakulásáról, egy dolog bizonyosnak tekinthető, s ez az, hogy Stresemann, aki a birodalmi politikának sarkköve, mindenesetre helyén kell, hogy maradjon. Ehhez természetesen az is szükséges, hogy Briandnál és Chamberlainnél továbbra is megtalálja politikájának azt az erkölcsi és effektív támogatását, amely őt a pártok fölé emeli.

A FRANCIA VÁLASZTÁSOK. Amilyen gyenge és széteső a német kormány- és pártélet, olyan öntudatos erőt mutat az eredetileg baloldalinak választott, de a pénzügyi események nyomása, továbbá Poincaré kemény kezének vezetése alatt jobboldalivá lett nagy francia koalíció a kamarában. Ott is balrafordulást jósolnak, azonban az az óriási többség, amely a halódó kamarában Poincaré nagy beszéde után a költségvetést elfogadta, egyelőre nem mutat arra, hogy az ország közvéleménye tényleg balratolódást várna. A miniszterelnöknek úgy látszik sikerült a közvéleménybe beleszuggeralni azt a nem alaptalan gondolatot, hogy az ő bukása végeláthatatlan és helyrehozhatatlan pénzügyi krízist hozna létre. A képviselő urak, akik Franciaországban tudvalevőleg állandó összeköttetésben vannak választóikkal, valószínűleg kiéreztek a közhangulat alakulását, különben nem mertek volna ily határozottan Poincaré mögé állani.

Amint köztudomású, a holtvágányra jutott francia-amerikai békepaktum során az amerikai kormány az angol, olasz, német és japán kormányoknak is megküldte a jegyzékváltást, amelyben mindegyikkel hasonló paktum kötését javasolja. Az angol kabinet Chamberlain kijelentései szerint hajlandó a szintén lejáró döntőbírói szerződést kiterjeszteni és meghosszabbítani; de óvatos nyilatkozatából nem vehető ki, vajjon hajlandó lenne-e a háború elítélésén kívül ilyen széles alapú és általánosabb jellegű békepaktumot kötni az Egyesült-Államokkal és ezzel párhuzamosan más államokkal. Az angol politika általános irányát ismerve, a legnagyobb mértékben valószínűtlennek látszik, hogy a Downing Street ilyen mértékű lekötöttséget teremtő szerződéseket komolyan tárgyaljon. Olasz és japán sajtóhírek szerint mind a római, mind a tokiói kormány a legbarátságosabban foglalkozik egy-egy olasz-amerikai és japán-amerikai döntőbírói és baráti szerződés megkötésének gondolatával. Rómából állítólag már konkrét javaslat is ment volna Washingtonba; nem lehet tudni, vajjon több lesz-e belőle érdekes diplomáciai eszmecserénél, bár az a nagy bizalom, amit a Wall Street mutat Olaszország pénzügyi és gazdasági helyzete iránt, a mellett szól, hogy egy ilyen szerződés politikai feltételei megvannak.

A PÁNAMERIKAI KONFERENCIA. A VI. pánamerikai kongresszus öttheti tanácskozás után, február 20-án, úgy végződött, ahogy várható volt. Morálisan a vitákban az Egyesült-Államoknak igen rossz pillanatokat kellett megélniök. Imperialista és intervenciós politikájuk a legkíméletlenebb

támadásoknak volt kitéve: a legjelentéktelenebb közép- és délamerikai államok képviselői, szinte halált megvető bátorsággal támadták a Fehér Ház hegemoniára igyekvő és más államok szuverenitását csak színleg respektáló politikáját. De, amint előre jeleztük, egyrészt a guruló dollár hatalma, másrészt az amerikai delegáció elnökének, Charles Evans Hughes-nak tiszteletreméltó egyénisége, nagy tekintélye és diplomáciai ügyessége elérték azt, hogy egyetlen olyan határozat sem jött létre, amely Washingtonnak kellemtelen lehetett volna, vagy politikáját megköthetné. Hiába foglalt az argentinai első delegátus, M. de Pueyrredon, a legerélyesebben állást különösen az Egyesült-Államok tarifapolitikája ellen, a *divide et impera* elve teljes mértékben győzedelmeskedett. Egnéhány csekélyebb jelentőségű és inkább a diplomáciai érintkezés egyszerűsítését célzó egyezményen kívül a konferencia meddő maradt és főbb témáit elhalasztotta 1933-ra, hacsak eredménynek non tekintjük Hughesnak a támadások keresztüzében a Fehér Ház nevében leadott azt a nyilatkozatát, hogy az Egyesült-Államok azonnal ki fogják üríteni Nikaraguát, mihelyt a választások megtörténnek, a belső béke helyreállt s amerikai állampolgár élete vagyona nincs veszélyeztetve. Tekintetbe véve azt a kemény és puritán keresztényi jóindulattól és demokráciától csepegő imperializmust, amely Észak-Amerika politikáját jellemzi, már ez is igen szép eredmény.

SZENTGOTTHÁRD ÉS CSENG LOO. A Nemzetek Szövetségének biztonsági bizottsága, a legutóbbi tanácsülésen hozott határozathoz képest, február 20-án ült össze Genfben, Benes elnöklete alatt. Amíg ennek a tárgyalásai a szokott monoton, és praktikus eredménnyel nem kecsegtető, mederben folynak, addig a szentgotthárdi fegyverszállítmánnyal kapcsolatosan a kisantantnak Magyarország ellen intézett koncentrikus támadása ismét rámutat arra a groteszk helyzetre, hogy három állig fdfegyverzett ország lábhoz állított puskával figyelni teljesen lefegyverzett kis szomszédjának minden megmozdulását és életnyilvánulását. így került egy propaganda-támadás centrumába egy teljesen jelentéktelen — gépfegyverrészeket tartalmazó — hamis vámbevallással Ausztrián, Magyarországon és Csehszlovákián át Lengyelországba instradált ötvagónos szállítmány. A kisantant kormányai abban a körülményben, hogy ez Magyarországon át volt irányítva, titkos magyar fegyverkezés tényét vélték felfedezni, és tudvalevőleg három külön jegyzékben felhívták a népszövetségi Tanács figyelmét a szállítmányra, azzal a nyilvánvaló célzattal, hogy a békeszerződés 143. §-a alapján vizsgálatot rendeljen el.

A magyar kormány, tekintet nélkül erre a beállításra, úgy kezelte ezt a kérdést, mint ahogy egy hamis bevallású áruszállítmányt a berni nemzetközi vasúti egyezmény és a MÁV. üzleti szabályzata alapján normálisan kezelnie kellett. Amidőn Ausztria eredeti álláspontját érthetetlen módon megváltoztatva a szállítmány visszavételét és a feladóhoz való visszajuttatását megtagadta, és a veronai feladó, akinek a nemzetközi szállítványozási jog szerint egy bizonyos időhatárig rendelkezési joga van, többszöri felszólításra sem jelentkezett, a honvédelmi minisztérium rendelkezései értelmében, külföldi szakértő jelenlétében a hadianyagot háborús célokra hasznavehetetlenné tették és az előzetes, nyilvános bejelentéshez képest február 24-én elárverezték.

A m. kir. Államvasutak hivatalos kommunikéjére, amely az alkalmatlanná tételt és a megtörténendő elárverezést bejelentette, ismét erős sajtótámadás következett. Politisz párizsi görög követnek, aki a magyar földbirtokosoknak a párizsi döntőbírótság előtt a román kincstár ellen indított perében az alperesnek egyik rendkívül magas honoráriumot élvező képviselője,

igen veszedelmes lépés megtételébe sikerült beugratnia népszövetségi és nemzetközi jogi kérdésekben teljesen járatlan és tapasztalatlan kínai kollégáját, aki az alfabetikus sorrend véletlenségéből a decemberi Tanácsülésen elnökölt és a Népszövetségi Tanács ügyrendje értelmében azóta is funkcióban levő elnöke maradt ennek a magas nemzetközi fórumnak. Cseng Loo úr országa a Nemzetek Szövetsége egyességokmánya első szakaszának második bekezdése helyes értelmezése szerint és az államok felvételére vonatkozó szabályzat alapján tulajdonképpen jogosan nem is lehetne tagja a Szövetségnek, mert nincs szabad kormányzata, stabil kormánya és mert nem tett bizonyosságot szándéka őszinteségéről, hogy nemzetközi kötelezettségeit betartja. A politikai játék szeszélye következtében Franciaország támogatásával Nagy-Britannia ellen, a forradalmi bomlás állapotában levő Kínai Birodalom mégis helyet kapott a Tanácsban és így politikai tekintély nélküli képviselője nagyjelentőségű, európai kérdésekben jogosulatlan súlya volt. Ez a kínai delegátus, a magyar kormányhoz intézett táviratával, melyben egy, a Tanács által tárgyalandó ügyben egy tagállam szuverén eljárásába beleavatkozott, olyan lépést tett, amelyre nemcsak felhatalmazás nincs az egyességokmányban, hanem amelynek jogosultsága bele sem magyarázható, eltekintve attól, hogy az vizsgálati eljárásról szóló protokoll, mely Magyarország részvétele nélkül jött létre, nem ad semmi ilyen lépésre felhatalmazást a Tanács elnökének. A magyar kormány a beavatkozás jogosságát visszautasította, de a Tanács elnöke iránti diplomáciai udvariasságból gondoskodott arról, hogy az elárverezett áru egyelőre Szentgotthárdon maradjon. A Tanács elnökének kockázatos lépése a nemzetközi sajtóban máris komoly kritika tárgya; jogosságát nem is meri védeni senki; oportunitása pedig azzal a szigorú kritikával találkozik, vajjon okos-e s a Nemzetek Szövetségének létezésére üdvös-e már ma felvetni, illetőleg szőnyegre hozni e felfújt incidens kapcsán a Nemzetek Szövetsége beavatkozási jogának problémáját, azt a kérdést, vajjon milyen mértékben teheti egy adott esetben a tagállamok eddig féltve őrzött szuverenitását a Szövetség bármelyik orgánuma illuzóriussá? Vagy pedig a teóriában eddig egyenlő jogúnak vélt tagállamokat teljes és redukált szuverenitású államok kategóriáira akarják-e felosztani? Avagy első lépés akar-e ez abban az irányban lenni, hogy a Nemzetek Szövetségét, alapítói és tagállamai intencióival ellentétben, „felsőbb állammá“, azaz „super-état“-vá fejlesszék ki? Amidőn ezeket a sorokat írjuk, nem tudhatjuk, hogy fog alakulni a helyzet Genfben: a lárma lesz-e erősebb, vagy a jog tekintélye? Valószínű azonban, hogy a súlyos alkotmányjogi kérdések érdekes vitára fognak alkalmat adni a Tanács kebelében.¹

OTTLIK GYÖRGY

¹ Azóta, mint tudjuk, a szentgotthárdi ügy, mint az erdélyi optánször is, nagy lépéssel jutott tovább; következő számunkban úgy fenti külpolitikai munkatársunk, ki e dolgoknak Genfben szemtanúja volt, mint nemzetközi jogi szaktektélyünk, Magyar Géza egyetemi tanár, jellemezni fogják az új helyzetet. *A szerk*

A MAGYAR NAGYBIRTOK TÖRTÉNETI SZEREPÉRŐL.

MAGUNKAT kell okolnunk, az utóbbi évtizedek történetírásá-

ak társadalmi és gazdasági kérdésektől való húzódozósát, azért, hogy hazai történetünknek és mai gazdasági életünknek is egyik hatalmas hajtóerejét, a világi nagybirtokot, az ő századok folyamán egymást követő történeti formáiban inai napig sem ismerjük. A világi nagybirtok ma nevezetes gazdasági és politikai probléma, múltja pedig történetünk egyik legérdekesebb kérdése. A történetíró számára érdekesebb, mert bonyolultabb, mint a nagybirtoknak többi, nem világi, kötött formája: a jogi személyek, egyházak, iskolák, városok stb. nagybirtokainál a tulajdonos személye nem változik, hasonlóképpen állandó a cél is, melynek szolgálatában a birtok jövedelmét fel kell használni, holott a világi nagybirtok változó magán-személyek kezén volt, kiket kikötések alig korlátoztak jövedelmeik elköltésében. Jogi személyek birtokánál rögtön szembeötlő a birtoklás létjogosultsága. A győri püspökség birtokait, az erdélyi szász ágostai evangélikus egyház jövedelmeit egyházi célokra alapították s ugyanily célokra szolgáltak, Pázmány egyetemének és a sárospataki főiskolának jövedelmeiből iskolákat kellett fenntartani, s a történetíró itt legfőljebb az a kérdés érdekelheti, vajjon valóban ezekre a célokra használták-e fel az illető birtokok jövedelmeit, tehát nem történtek-e visszaélések, melyek ha voltak is, a birtoklás létalapját, történeti értelmét non homályosíthatták el. Különböző korszakok és felfogások vitatkozhatnak, helyes-e, szükséges-e jogi személyeket ilyen vagy olyan célokból nagybirtokokkal ellátni, történetileg azonban az ilyen kötött, nem magánbirtoknak értelme és célja nem vitás, teljesen világos.

Ha az egyházi birtok értelme egyházi, iskolai, erkölcsi dolgokban található meg, mi volt az értelme a világi nagybirtoknak? Bizonyára nem az, hogy szegényemberek ezreiből kiragadott egyetlen családot jutalmazzon vele a Gondviselés. A történetkutatás kínzó és értelmetlen időtöltéssé válnék, ha úgy állítanék fel a kérdést: miért éppen a Báthory-család kezén volt vagy egy millió hold a magyar földből, miért nem másnak a kezén? A történetet nem érdekelheti, miért éppen Esterházy Miklós lett a 17. század elején nagybirtokossá, s miért nem Rácz György vagy Fekete Péter hajdúkapitány, de annál inkább érdekelheti, miért és hogyan fejlődtek ki az Esterházyakéhoz hasonló világi nagybirtokok. A kérdés tehát személyi vonatkozásoktól megszabadítva, ez: mi az értelme, mi a létjoga a magyar történet különböző korszakaiban újra és újra előtűnő világi nagybirtokformának?

Az elmúlt korszak radikális-liberális történetiszemlélete erre a kérdésre is könnyen tudott választ adni. A magyar nagybirtok önzésnek, rablásnak, sorozatos erőszakosságoknak a produktuma, melyeket a mai rendezett viszonyok közt a büntetőtvénycsok legszigorúbb paragrafusai sem tudnának eléggé megtorolni. „Ha a magyar vagyonszerzés mélységeibe pillantunk, akkor azt látjuk, hogy nálunk minden vagyon forrása az erkölcstelenség, állapította meg 1913-ban a radikális Huszadik Század történetírója,¹ aki e magas álláspontjáról a Hunyadiaktól elkezdve ezeréves történetünk minden földbirtokosát kártékony gonosztevőnek, vérszopó rabszolgatartónak és rablólovagnak rajzolta. Az ítéletnek erkölcsi színezete ne tévesszen meg bennünket tartalmi üressége felől; ilyen gyűlölködő nyilatkozatra, mely e korszakban nem egyedül áll, csak szélsőséges, vad politikai szenvedély juthatott s ez is csak akkor, ha egyúttal történeti ítélethiánnyal és a múlt tényeit illető példátlan tudatlansággal párosult.

A magyar vagyonszerzés, nagybirtokszerzés útja-módja semmivel sem erkölcstelenebb, mint akánnely más nyugati vagyonszerzésé, s hozzátehetjük, a középkori feudális viszonyokból kibontakozó nagybirtok útja éppenséggel nem erkölcstelen, sem nálunk, sem Nyugaton. Hazai és nyugati viszonyok közt eltérés inkább ott keresendő, hogy a magyar nagybirtok az újkor századaiban is sokkal erőteljesebb, holdszámában, anyagi és szellemi erőben egyképpen gazdagabb jelenség, mint a nyugati államok hasonló képződményei, melyek már az újkor első századaiban feldaraboltatnak és vezető szerepüket más társadalmi osztályoknak adják át. A magyar nagybirtok nagyobb és tovább él, mint nyugati testvérei, de hogy ezt megteherelte és századokon át, melyeknek európai szelleme nem kedvezett többé neki, fennmaradhatott, éppen ez mutatja, hogy létének volt értelme, jogosultsága.

Ezt a létjogosultságot keresve, nem szükséges visszamennünk a középkor századaiba, melyeknek a szabadság és méltányosság elvének biztosítását célzó speciális viszonyait úgyis nehéz volna néhány szóval megértetnünk történeti gondolkodástól elszakított közönségünkkel. Maradjunk csak az újabb kornál, ennek rokon viszonyait a ma könnyebben felfoghatja. Az újkor kezdetén középkori nagy családaink tömegesen kihalnak s birtokaik új kezekre jutnak. A Hunyadiak, Újlakiak, Rozgonyiak után a Zápolyaiak, Kanizsaiak, gúti Országok tűnnek le, a Báthoryak sem soká tartják magukat s helyükbe lép az ismeretlenség, a kismemesség vagy a jobbágyság homályából az Erdődy-, Thurzó-, Nádasdy-, Illésházy-, Pálffy-, Rákóczi-, Forgách-, a 17. században az Esterházy-, Zichy-, Apponyi-, Cziráky-, Széchenyi-családok új főnemessége. Az erdélyiek itt, alig jönnek számba: Erdélyben megmaradtak, tovább virultak ugyan a régi, középkori főnemes családok, de ezek sem régebben, sem az új századokban nem nevezhetők magyarországi értelemben nagybirtokosoknak, hiszen a nagyszámú erdélyi arisztokráciának összes birtokai sem tettek ki annyit, mint a felsorolt magyar családok közül bármelyiké, a család fénykorában. Erdély és Magyarország ez eltér-

¹ Ágoston Péter: A magyar világi nagybirtok története, Társadalomtudományi Könyvtár, a Huszadik Század szerkesztésében, 1913, 13 1.

rése azonban nem esetleges és nem is az erdélyi léleknek valamiféle demokratikusabb szerkezetéből folyik, hanem egyszerűen abból, hogy az erdélyi földbirtok nem állott olyan feladatok előtt, minőket a magyarországi nagybirtoknak tett vállára a közszükséglet.

Mert kétségtelenül országos szükséglet munkálta azt, hogy a 16. század elején kihalt nagybirtokos-családok vagyona ismét csak nagybirtokok formájában jutott új kezekbe, a helyett hogy darabokra tördelve nagyszámú kisbirtokost, kis- és középnemest gazdagított volna. Itt két momentumot kell megfigyelnünk: az egyik a birtokszerzés módja, mellyel a kihalt családok helyén az új nagybirtokosok fellépnek, s a másik, minő feladatokat vállal magára és végez tényleg el ez az újra megalapozott világi nagybirtok.

A birtokképződés 16. századi s amennyiben a processzus tovább halad, 17. századi módjai is igen egyszerűek és lerajzolásuknál valóban nem szükséges a rablólovagromantika szókincséhez folyamodnunk. Királyi adományozás, házasság, vétel, erre a három nagy forrásra vihető vissza az új nagybirtok eredete. A Nádasdy-család hatalmának alapítója, Tamás nádor, elvette a Kanizsai-család utolsó leszármazottját, Kanizsai Orsikát, s kezével együtt megkapta, mindkét király, Ferdinánd és János kegyéből, a középkori Kanizsai-birtokokat. Hasonlóképpen jutott hozzá a 17. század elején Munkács rengeteg uradalmához Esterházy Miklós, feleségének, a gazdag Mágócsy-özvegynek kezével, a nyugati határszélen fekvő birtokokat pedig, melyek családjának törzsbirtokaivá lettek, cserébe kapta később Munkácsért. De az ilyen, női kéz útján való birtokszerzés magában véve is feltételezte a király jóakarátát, aki különben, a magyar jogra támaszkodva, könnyen megakadályozhatta volna ezt. A királyi trón új birtokosai, a Habsburgkirályok csakugyan mindent megtettek, hogy a nagybirtok kiképződését elősegítsék és az újonnan feltörekvő családok hatalmi kifejlődése útjából minden követ eltávolítsanak. Ami kevés királyi birtokot az amúgy sem gazdag Jagellóktól, elődeiktől átvettek, ezt is mind eladományozták híveiknek. A három 16. századi Habsburg, Ferdinánd, Miksa és Rudolf alatt a királyi birtoktest szertefoszlik, magánkézre, az új főnemesség kezére jut, hasonló processzus útján, mint amely a 13. században, II. András király idejében folyt le. A királyi birtok fogyása szemmel kísérhető a század folyamán: I. Ferdinánd még teli kézzel merít és osztogatja híveinek, Miksának már kevés marad, de ezt is tovább adja, úgyhogy Rudolf uralkodásának első évtizedeiben kimerül a királyi birtok, nincs többé mit eladományozni, helyesebben: eladni. Mert a birtoktest fogyásával mind ritkábbá válik a tiszta adomány, mellyel érdemeket, minden ellenszolgáltatás nélkül jutalmaz a király; előbb még csak zálogba adatnak a birtokok s a király folyton új zálogösszeget vesz fél a zálogbirtokostól, kinek követelése folyton gyarapszik, míg egyszer csak annyira megnő, hogy a király kénytelen lemondani a visszaváltás, azaz a zálogkölcsonök visszafizetésének reményéről és kénytelen végül is odaadományozni a birtokot a zálogtulajdonosnak, aki arra éppen eleget költött és fizetett immár. Miksa és Rudolf adományai szinte kivétel nélkül ily burkolt adásvételi üzletek, a belőlük befolyó pénz kellett az akkori állami kiadásokra:

az udvartartásra, a diplomáciára, a háborúkra és a török elleni végvárak fenntartására. Ugyanezt a rendszert gyakorolták a kamarai emberek a cseh korona tartományaiban is, minek következtében a 16. század végére a cseh és magyar királyi birtoktest egyformán szertehullott, atomizálódott, pulverizálódott, s a kamarásoknak nem lévén mit eladniuk többé, azon kellett törniök fejüket, hogyan szerezzenek vissza birtokokat, melyek új eladásából mégis bevételeket remélhettek. így kezdődtek a század végén a nagybirtokosok ellen indított törvénytelen perek, melyek közül az Illésházy-per Bocskay felkelését volt bevezetendő. Ezek a perek azonban még átmenetileg sem tudtak segíteni a korona birtokhiányán, mely a 17. század végéig, a Zrínyi—Nádasdy-javak lefoglalásáig, de tulajdonképpen a török hódolt-sági területek visszafoglalásáig tart s egyik magyarázata annak a csekély tekintélynek, melyet a Habsburgok iránt a 17. század folyamán a magyar rendeknél élveztek. A végvárokon kívül, melyek nem jövedelmeztek, csak pénzt ettek, a királynak alig volt földbirtoka e korban.

Házasság és adományozás, azaz burkolt vétel mellett tiszta, valóságos vétel útján is gyarapodott a nagybirtok. A legtöbb új nagybirtoknál mind a három forrás együtt található meg, mint például a Rákóczi-vagyonnál, melyet Rákóczi Zsigmond, a későbbi erdélyi fejedelem házassága útján Mágócsy-özvegygel, másrészt királyi donációkkal, végül vétel útján alapított meg. De birtokot venni, érte a pénzt: 20—50—80.000 forintot lefizetni, csak olyan úr tudott, kinek volt már valamije, házasságból, vagy királyi adományból, vagy öröklés folytán. Ingó vagyont: pénzt, arany-ezüst edényt, ékszert csak a birtok tudott termelni, mert csak a nagybirtokon kifejlődött gazdasági üzem tudta a jobbágyok munkáját és szolgáltatásait, meg a lefoglalt egyházi tizedeket kereskedés útján pénzzé átváltoztatni. A nagybirtokos bort ad el Lengyelországba, állatok ezreit hajtja Bécs és délnémet városok marhavásárait s megtalálja az útját annak is, hogyan tegye pénzzé latifundiumainak gabonatermését. Király és ország vállvetve emeli fel a török támadása ellenében az új védelmi vonalat, melynek váraiban, a horvát végektől kezdve félkörben Szatmárig és Gyuláig katonák ezrei élnek s ezeknek élelmezéséről gondoskodni kell. És bár a királyi végvárak részben maguk élelmezik magukat, a hozzájuk tartozó földek terméséből, különösen háborús időben rá vannak utalva szállított, vett gabonára és borra is. A hadseregszállítók pedig a nagybirtokosok, akik termésüket eladják a királyi hatóságoknak s mikor ezek nem képesek megfizetni a katonaság számára vett élelmiszert, a nagybirtokos-hitelező zálogbirtokkal fizetteti meg magát, amelyből csakhamar valóságos birtok lesz. így hoz néhány év termése új birtokot a főnemesnek, különösen a tizenötéves török háború alatt.

De nagyon tévednék, ha ezeket a hadseregszállító mágnásokat teljességgel egysorba helyezném a világháború hadseregszállítóival. Modern értelemben vett hadseregszállítók az osztrák és cseh urak voltak, akik harctól, háborútól távol, renaissance vagy barokk kastélyokban kényelmesen ülve gyűjtögették a gabonát, melyért jobbágyuk verejtékezett s amelyet ők adtak el a királynak a magyarországi csapatok élelmezésére. A magyarúr azonban nemcsak élelmezte az őrségeket, saját

birtoka termelésével, melynek árát alig tudta kivárni a kamarától, ő vezette is a katonaságot, vele harcolt és vele vérezt. Akiről egykorú iratokból hadseregszállítást állapítunk meg, arról mindről, szinte kivétel nélkül tudjuk, hogy éveken át ott ült a török támadásnak kitett végvárakban, hogy főkapitányként nyárról-nyárra, őszi-őszi vezette a véres harcokat az ősi, pogány ellenség ellen. A török korszak magyar nagybirtokosai gyarapodtak, házasodtak, birtokokat vettek, kaptak, örököltek, de e mellett harcoltak, vérezték, védték ezt a szegény, védtelen országot. És itt jutottunk el a nagybirtok létjogosultságához.

A maiaktól tökéletesen eltérő viszonyokról lévén szó, megértés végett felhasználhatjuk itt a már érintett gazdasági analógiát. Az ország akkori gabonafölöslegeit a valóságos termelő nem tudta eladni, nem tudta egyrészt azért, mert nem is volt az övé — a jobbágy termésének nagyrésze a földesúr volt, másrészt azért nem, mert a nagy vevőhöz, a királyi kamarához nem is tudta elszállítani. A kamarák néha vétettek ugyan kisbirtokosoktól is gabonát, fciükldvén embereiket gazdagabb falvakba, a Csallóközbe vagy Nyitra vidékére, de általában nem volt nekik gabonavételi szervezetük s ilyennek hiányában minél nagyobb tételekben vették a nagybirtokosoktól a seregek szükségletére az élelmiszereket. Egyes, kisember számára nem nyílt itt tevékenység s a nagybirtokosok egész országrészek termését vitték piacra. Hasonló volt a helyzet az ország védelme dolgában is. Itt is a nagybirtokos volt a vezető, a szervező, az egyes emberek munkáját tömeghatásokká átalakító erő. Az uradalmak központjaiban a várak nemcsak a gazdasági üzemet koncentrálták, hanem egyúttal a honvédelemnek is központjai voltak. A mögöttük elterülő országrészek falvait, udvarházait ők védték, török-tatár híre beléjük húzódott rokonság, szomszédság. És bennük a nagybirtokos parancsolt, neki engedelmeskedett az őrség, mely az ő jobbágyszolgáin kívül kismemesekből, sőt nemes-urakból, az úr rokonságából, atyafiságából állott. Ennek a katonaságnak eltartása a nagybirtokos gondját képezte, aki ugyan felszámíthatta az őrség egy töredékének eltartását a kamarának, de számlájáért pénzt ritkán látott. A várőrségek különben is a nagybirtokos udvarának kibővítését képezték, melyben a mag, a nagybirtokos személye köré gyűltek az ő főember-szolgái, udvari emberei, csupa harcedzett katona, kiknek családját is ő tartotta el, fiait, leányait ő nevelte és látta el.

Igaz, a török elleni védvonal csak részben állott magánvárakból, sok és éppen a legnagyobb, így Győr, Komárom, királyi, volt, de a katonai szervezetet és életet, a királyi zsoldba állott nagybirtokosok tartották fenn. Bármely oldalról nézzük is az akkori katonai szervezetet, az mindenképpen a nagybirtokos személyes munkájától függött. A török elleni védelem az egész országban a nagybirtokhoz volt kötve: a nagybirtok ura nemcsak élelmet termelt, hanem országrészek helyett gondolkodott, számított, országrészek népét, jobbágyait, nemeseit oktatta, nevelte, vezette a haza védelmére, melynek szolgálatában legelső sorban is ő vérezt. Ha valamely hatalmas kéz egyszerre kitörölte volna a nagybirtokosok osztályát, még a legdekadensebb török császárnak lova is akadálytalanul végiggázolt volna egész Magyarországon.

Mindezzel talán eléggé érzékeltettük úgy a nagybirtok kialakuló-

sának módját, mint azon feladatokat, melyeket a törökelleni védekezés két századában magára vállalt és becsülettel be is töltött. Kétszázadon át az önvédelem, az élet pusztá megtartása, a védvonalak épsége volt a nemzeti szükséglet, s erről gondoskodott a nagybirtok, mely tehát akkor valóságban a magyarságnak, minden társadalmi osztálynak, sőt az országban élő nem magyar nemzetiségeknek is védelmezője, istápjja volt. Hogy pedig e nemzeti feladat és a nagybirtok léte közt valóban megvan e szoros Összefüggés, leginkább bizonyítja az, hogy Erdélyben még a török korszak alatt sem fejlődött ki a magyarországihoz hasonló nagybirtok. Erdély nem fegyverrel, hanem adóval és diplomáciával védekezett a török ellen, ami belső védelemre pedig az akkori zavaros időkben a lakosságnak szüksége volt, azt ellátták a szász városok és a fejedelmi várak; Erdélyben így csak egyetlen igazi nagybirtokos volt, a mindenkori fejedelem, az állami várak tulajdonosa, többre nem volt szükség és így nem is alakult ki még ekkor sem a nagybirtokos osztály.

Tudva most már, hogy a török korszakban a nagybirtok a legmagasabb nemzeti feladat teljesítését vállalta, kellett vállalnia a hazai társadalom hatalmi tagozódásában, könnyen ráakadunk az ő létjogosultságára a következő, 18. században. A török kiűzése óta a védelem helyét a nemzeti és állami célkitűzések sorában legelső helyen az elpusztult ország benépesítése és gazdasági helyreállítása foglalja el. A húszszendős török visszafoglaló hadjáratok, a Thököly- és Rákóczi-korszaknak elkeseredett polgárháborúi csak teljessé tették a pusztulást, amely a töröknek másfélszáz esztendő uralma alatt a déli végektől, a Dunától és Dráva-Száváától északra haladva a magyarság régi telepedési helyeinek százait és ezreit törölte le a föld színéről. Mikor a 18. század elején ismét Nagy-Magyarország lett, a csonka országból, alig volt több lakosa két milliónál, s ez a kétmillió egy újabb század leforgása alatt megnégyszereződött. A népesség ez egészen amerikaias gyarapodásával együtt járt a gazdasági emelkedés; vadvizes, mocsaras vidékek immár gabonát teremnek, eddig csak gyilkos lázokat szülő területeken új telepés falvak százai jelennek meg és ha nem hallanék idegen beszédüket, azt hihetnénk, hogy a török hódítástól letiport régi magyar falvakat varázsolta elénk a magát megisméltő hatalom, a történet. És ezt a változást ismét a nagybirtok eszközölte: azok a falvak csakugyan parancsszóra álltak oda a magyar pusztá, a magyar mocsár helyébe: úrbéres falvak és mind a nagybirtok uradalmain terülnek el, ahova a nagybirtokos erős akarata szállította őket.

A 18. század telepítései, történetek legyen kincstári vagy magán vagy egyházi birtokon, a nagybirtok gazdasági formájában mentek végbe. Másként el sem képzelhetjük az újjáépítést az akkori közigazgatási, társadalmi és gazdasági viszonyok között. Rég elmúltak azok az idők, midőn a középkor századaiban a szabadság vagy félszabadság különböző, de mindig pontosan körülírt változataiban élő családok saját elhatározásukból felkerekedtek és királyi védelem alatt telepedtek le új helyeken, új töretlen földeket művelendők. Viszont hol késtek még ekkor a lehetőségek, melyeket a 19. és 20. század nyújt az egyes embernek is arra, hogy ha saját hazájában megélni semmikép nem

tud, saját, egyéni elhatározással és felelősséggel vándoroljon ki más országba! A 18. század sem a modern individuális szabadságot nem ismerte, mely a gyakorlatban legtöbbször alig egyéb individuális elpusztulás szabadságánál, sem pedig a középkori kiváltságok, szabadságok, félszabadságok tarka rendszerét, melynek kötöttségében azonban bátran elindulhatott egy-egy család vagy falu új életre, mert a tradícióban, az írott vagy szokásjogban mindenkinek megvolt az ő életigényeinek megfelelő biztos helye. Az újkor kezdete az, mely itt gyökeres változást, mégpedig rosszabbodást hozott. Leszámítva a városi polgárságot, melynek legalább egy része meg tudta tartani középkori szabadságait, német területen úgy, mint magyar földön a sokféle kiváltságú alsóbb osztályok uniformizálódtak, lesüllyedve mindnyájan a legalsó helyre, a jobbágyok közé. Nálunk ezt a nagy változást, köztudomás szerint Werbőczy állandósította, merevítette meg: az ő kodifikációja óta — és mindaddig, amíg az érvényben van — nincs Magyarországon más, mint nemes és jobbágy, földbirtokos és földmunkás. A magyar földhöz tulajdonjoga pedig nincs, nem is lehet másnak, mint magyar nemesnek.

Ezt a helyzetet kell tekintetbe vennünk, ha a nagybirtok telepítő, országhelyreállító munkáját meg akarjuk érteni. Jobbágnak földet birtokba venni, s azon önállóan gazdálkodni tiltotta a közjogi és társadalmi felfogás, mely szerint ily lehetőség fel sem merülhetett, annyira idegen volt a kor gondolkodásától. Viszont a kisenemesi telepítést a török korszak után életben maradt köznemes családoknak kis száma tette gyakorlatilag lehetetlenné, valamint a helyreállítandó országrészek rengeteg kiterjedése is. A Nagy-Alföld és a Dunántúl elpusztultságán egyedül nagyszabású akciók segíthettek, melyeknek akkor egyetlen lehető formája a nagybirtokos üzem volt. A munka nem volt könnyű és elvégzésére könnyelmű, csak a készlet elhasználó, csak élvezetvágyó nagyurak nem voltak alkalmasak. Innen van, hogy bár az udvar idegen generálisoknak, udvaroncoknak, hitelezőknek, szállítóknak adományozta el az újonnan felszabadult területek nagy részét, az a több százra menő új birtokos csak igen ritka esetben tudott itt meggyökeresni, ahol az új földesúrra szinte olyan munka várt, minőt az öreg Faust az emberi élet legszebb pillanatának tart: új lakóhelyeket hódítani el a természettől új generációnak. Az új birtokosok közt a feladat nehézségei következtében bizonyos szelekció indult meg, melynek során a gyengék, a közjónak hasznot nem hajtok elbuktak. A legtöbb német földesúr eladta földjét és az igazi munkát végül is a régi magyar arisztokrata-családok végezték el, karöltve néhány ittmaradt, megmagyarosodott idegennel. Részleteket itt nem szükséges mondanunk, Haruckern telepítő munkája Békésben, Károlyi Sztármárban közismeretes, úgyszint mint típusa a hazai nagybirtok e korbéli nemzeti munkájának.

Ami a telepítés és helyreállítás menetét illeti, ez magában véve is oly tetemes költségekkel járt, hogy végzéséhez nagy tőke volt szükséges, ami megint csak a nagybirtokosnak állott rendelkezésére. Ügynököket küldeni a külföldnek természeti csapástól, szárazságtól, éhségtől, vízáradástól, avagy hadak pusztításaitól sújtott vidékeire, ott a szegény népet összeszedni, kiválogatni, hivatalos engedélyeket megszerezni, a telepések szállítását szárazon, vízen, országokon át

irányítani, költségeit fedezni, birtokukon az új telep helyét, földjeit kijelölni és a felépítéshez szükséges munkaeszközöket rendelkezésre bocsátani, a vetőmagvakat előlegezni, mindezt csak nagy, hatalmas, gazdag úr engedhette meg magának. Amint ma virágzó gyártelepet, amely munkások tömegeinek ad életet, táplálékot, csak a nagytőke tud alapítani és fenntartani, mely elég tartalékkal bír a kihagyó jövedelem pótlására és a kezdet nehézségeinek legyőzésére: ugyanily folytonos áldozatokat, befektetéseket követelt a telepítési akció is a nagybirtokosoktól. Hiszen a telepes falvaknak, hogy el ne pusztuljanak már az első lépésnél, el kellett engedni a földesúri tartozásokat, az ily új telepek éveken át nem hoztak semmit, csak szívták a vagyont, ahol pedig a földesúr nem volt hajlandó áldozni rájuk, hanem szolgáltatásokat követelt tőlük, templomot, iskolát nem épített nekik, hanem azok építésére kényszeríté őket, ott szét is szaladt az egész lakosság és csődbe jutott a telepítési akció. Vannak nagybirtokos családjaink, melyek nemzedékeken át következetesen, nagy akarattal és intelligenciával folytatták ezt a munkát, — a Károlyiak csak Szatmár vidékén 1712-től 1815-ig harmincegy német falut alapítottak — s ezzel kétségtelenül megbizonyították, erre a korszakra nézve is, a nagybirtoknak nemzeti létjogosultságát.

Összefoglalólag megállapíthatjuk tehát, hogy a nagybirtok ekkor is nagy nemzeti feladatot végzett, nem teljesen egyedül ugyan, mert osztozkodtak vele a munkában a királyi, kincstári, egyházi birtokok és a nagy alföldi városok is, de a munka oroszlánrésze mégis a magán nagybirtoké volt. A főúri családok most is termeltek, gyarapodtak és gazdagodtak, de uradalmaik nem tisztán gabonatermő és eladó üzemek voltak, hanem új lakosság százezreit hívták elő a semmiből és adtak nekik emberhez illő életlehetőségeket. A nagybirtok a 18. században is a nemzet produktív életének szinte egyetlen alapja volt.

A 19. század elején a telepítés be van fejezve, a népesség feltöltve, a mezők, szántók helyreállítva és megművelve. Ami telepítés még történik, szórványosan 1848-ig, az már nem elég a nagybirtok energiáinak további életben tartására. A nagy nemzeti feladatot bevégezve, nem mutatkozik új feladat, mely a nagybirtokot akarná szolgálatába állítani. Széchenyi korszakának nagybirtoka, ilyennek híján már csak egyszerű gazdasági üzem, mely gabonát, állatot, bőroket, gyapjút, bort termel és ad el a helyszínén, a birtokra kijött, többnyire zsidó kereskedőnek. Azaz funkciójában a magyar nagybirtok, nemzeti feladatait immár letéve, nem különbözik a nyugati nagybirtoktól, amelyet pedig éppen ezért, mert nem egyéb, mint élelmiszert termelő üzem, állandóan ostromolnak a kor szellemi áramlatai. A hazai nagybirtok mindaddig előnyben volt a külföldi fölött; a védelem és a betelepítés nagy nemzeti feladatai felvértezték háromszáz esztendőn át ez antifeudális áramlatokkal szemben: nálunk a nagybirtok fennmaradásához, sőt gyarapodásához e századokban eminens nemzeti, létérdekek fűződtek, melyeknek védelme alatt zavartalan életet élt, holott ugyanekkor a külföldi nyugati nagybirtokok a legkülönbözőbb oldalról jövő csapások alatt hajladoztak, sőt nagy tömegükben, mint gabonatermelő agrár nagyüzemek, már akkor el is buktak. Halálos ellenségük volt szinte minden történeti

erő, mely a 16. századtól kezdve Európában hatalomra tett szert: az abszolutizmusra törekvő királyság, mely végre is udvaroncokká alacsonyította le a vidéknek büszke, feudális urait; a polgárság, mely előbb rendi hatalmát tette vitássá a nagybirtoknak, majd pedig forradalmi és liberális teóriáival egyenesen deposszedálására törekedett; ellensége lett végül a polgári osztályból kinőtt kapitalizmus is, mely egyebek között a szállítási eszközök és a világkereskedelem megszervezésével, valamint a szabadkereskedés elvével a gabonatermelés, a lakosság gabonával való ellátása monopóliumát is kivette a nagybirtok kezéből. Mindezek hatása alatt a nyugati nagybirtok széttöredezett, s ott nagybirtoknak számít az ötszáz hold gabonatermő felület is, mely a kapitalisztikus üzem minden mesterkedését kénytelen igénybe venni, hogy fenn tudja magát tartani.

A nyugati nagybirtok nem védte az ő területeit évszázadokon át idegen invázió ellenében s később sem volt feladata az államot újra betelepíteni és felvirágoztatni. Innen az eltérés a nyugati és a magyar fejlődés között, egész a 19. századig. Viszont az itthoni nagy feladatok elvégzése után ez a Nyugat- és Közép-Európában példa nélkül kiterjedt magyar nagybirtok itt állott, mint egy őskori maradvány, melynek létokát, jogosultságát senki sem tudta többé megérteni. Igaz, hogy a 15—16. századtól kezdve lényegesen összeszorultak itthon is az átlagos nagybirtok méretei: még a 16. század elején Zápolyai János vajda birtoka szinte két millió holdat tett ki, s rajta lakott, a nagybirtokos szolgálatára az ország összlakosságának szinte egy tizede, addig a 18. századi telepítő korszakban az átlagos birtok 40—80—100.000 holdat tett csak ki, lényegesen kevesebb emberrel, hogy végül a 19. századra ez a mérték is leszálljon, amikor már a történelmi nagybirtok átlaga 20—40—60.000 holdra becsülhető. De természetesen ez is feltűnő nagy területi mérték volt, úgy a nyugati fogalmak szerint, mint az itthoni általános szegénységgel összehasonlítva. Könnyű volt tehát előrelátni, hogy a nagybirtok új helyzetében két oldalról is heves, létét veszélyeztető támadásoknak lesz kitéve: egyrészt a nyugatról táplálkozó demokratikus eszmeáramlatok, másrészt a hazai szegénység, alsóbb néposztályok részéről, melyek a nagybirtok megsemmisítése árán könnyűszerrel remélték elérni saját életszínvonaluk lényeges javítását.

Ezt a koncentrikus támadást nem kivédte, csak elhalasztotta, de egyúttal letompította, szenvedélyét lehűtötte Széchenyi István akciója. Széchenyi nemcsak a nemzet életébe jött szinte gondviselészerűen programjával: a nagybirtoknak nem kevésbé kritikus pillanatokban mutatta meg az élet, a közszerváció még nyitvaálló útjait. Saját osztályának tagjait, a nagybirtokos főurakat, két új feladat elé állította, két, eddig senkitől számba nem vett, fel nem fogott nagy munka terhét rakta vállaikra. Egyik: a nemzetet a békés kultúrának új, járatlan útjain vezetni, gondolatát, fejmunkával úgy, mint anyagi áldozatokkal; a másik: a nagybirtoknak hatalmas jövedelmeit (melyeknek felszabadítására szintén Széchenyi programja volt az úttörő) arra használni fel, hogy befektetésekkel, korszerű javításokkal, modern mezőgazdasági üzem berendezésével mintát, példát nyújtson az országnak, s a mellett a lakosság szükségleteire a legjobbat és legtöbbet termelje. Ez utóbbit

szolgálták gazdasági törekvései: a lótenyésztés, bortermelés emelésétől kezdve a víziutak és vasutak kiépítéséig, az elsőt pedig az Akadémia megalapítása, Széchenyi kezdeményére a nagybirtoknak személyes ténye, amit különben úgy az országnak, mint az alapító nagybirtoknak sikerült, kevés kivétellel, elfelejtenie. Mind a két program, egymással összejátszva, ismét széles körben, erkölcsi komolysággal alapozta meg a nagybirtok nemzeti létét; Széchenyi és őt követő nagybirtokos társai azok, akik a „nemes gróf“ kifejezésnek tartalmát és őszinte tiszteletet szereznek és ezt át is adják későbbi, még inkább arisztokrata-ellenes koroknak. Utóbb a „nemes gróf“ kifejezésnek tartalmi kopása, egyszerű frázissá, vagy gúnyszóvá alakulása nemcsak a nyugati demokratikus hangulat terjedését mutatja, hanem azt is, hogy Széchenyi ezt a kettős programját pillanatnyi sikerek után még sem tudta megvalósítani, ez újabb nagy feladatokat nem sikerült az ő rendjének tagjaira átszarmaztatnia és őket szívből, nemcsak kötelességből nemzeti programja munkásaivá tenni.

Az Akadémia alapítása, a nagybirtok szempontjából, nagyszerűen megcsinált jelenet volt, hatása országra szólt, s következtében a nagybirtok nemzeti létjogosultságát illetőleg mindenütt új hitet gyökereztetett. Hasonló esemény nem merült fel azóta, az áldozatkészségnek itt-ott kétségtelenül felbukkanó jelei nem hatottak többé oly explozív erővel, talán itt-ott nem is jöttek annyira a szív mélyéből, mint Széchenyinél és alapítótársainál. Maradt tehát a nagybirtok számára a magántulajdonnak gazdaságilag és jogilag egyaránt biztosított elvén kívül a Széchenyitől áthagyományozott második programpont: az agrárország agrártermésében vezetni, többet, jobbat, mintaszerűt termelni, s a rajta lakó, hozzákötött lakosságnak jobb, megnyugtatóbb életfeltételeket nyújtani, mint a kis- vagy középbirtokon. Mint tudjuk, a földreformnál egyebek közt a nagybirtok mellett egyrészt a termés hozamának katasztrófális csökkenése szólt, mely bekövetkeznék, ha a kitűnően vezetett és felszerelt nagyüzemek atomizáltamének, másrészt pedig gazdasági alkalmazottainak aránylagos anyagi jóléte. A fegyvert, mely ma a nagybirtoknak ellenséges törekvésekkel szemben rendelkezésre áll, még Széchenyi kovácsolta!

Befejeztük ez áttekintést, mely a történetkutatás feladatához képest századok eseményeit iparkodott néhány primitív vonal közé össze-szorítani, hogy így minden történetellenes, aktuális vagy politikai mellékíztől szabadon érzékeltethesse a valóban lefolyt dolgokat. Egy tanulságot minden esetre nyerhetünk a képekből, melyek elvonultak előttünk: a nagybirtok maga bármily anyagi jelenség is, éppen akkor volt leghatalmasabb, mindentől ellenmondás nélkül elismert, amikor nagy anyagi eszközeit nem csupán új anyagok, kenyér, bor, tej, bőr és gyapjú kitermelésére fordította, hanem a nemzet lelkének fenntartására, a nemzeti élet előtt új lehetőségek megnyitására. így a török korszakban, így a telepítés és újjáalkotás idején, valamint Széchenyi programjában. Az emberi történet eléggé mutatja itt is, más téren is, hogy az anyag csak ideig-óráig hat, s elmúlik, állandó, biztos és magasabb szempontból jogos uralommal a századokon át folyó történeti processzusokban csak a lelkiek bírnak.

SZEKFÜ GYULA

AZ ALFÖLD ŐSI MAGYAR TELEPÜLÉSMÓDJA.

MAGYAR köztudatban egészen a legújabb időkig megcsontosodva élt az a felfogás, hogy őseink sátor alatt élő, helyről-helyre vándorló nomádok voltak, kiket a föld semmiképpen nem kötött. Ebhez képest Meitzen, a nagy német település- és agrártörténész térképe Magyarországot szláv településűnek mutatja. És a külföldi tudósvilág hazánkban eredeti településtípust egyáltalán nem ismer. Annyit tudnak rólunk, hogy az északi és déli szlávok közé ékelődve élünk s ezelőtt ezer évvel valami szláv népet igáztunk le s nyilván ennek itt talált településmódját vettük át. Sőt nálunk is gyakran hallható az a felfogás, hogy a magyar, amint elfoglalta az országot, a szlávot kikergette a házából s helyére költözött, mert hisz a lakóház részeit nagyobbára szláv szóval jelöljük (kemence, padka, gerenda, szelemen, kémény stb.). Mások azt mondják, hogy a meghódított szlávok tanítottak meg bennünket szilárd falazatú épületeket emelni.

Ezt a meglehetősen megcsontosodott, de mindazonáltal gyenge alapokon álló feltevést az újabb tudományos kutatások nagyon meg-ingatták. Ma már bizonyos, hogy a magyar falu és város szó ugor, illetőleg török eredetű. A város a vár szóból keletkezett, a vár ősi formája pedig árok, illetőleg az árokból kihányt földből való töltés volt, melyet a rendelkezésre álló egyéb építőanyagból esetleg magas-bíttak.

Az itt talált szlávok földművesek voltak, de a honfoglaló magyar is értett a földműveléshez. A búza, árpa, tarló, sarló, eke, kéve, kepe, szérű, szór, honfoglalás előtti korból származó török jövevényszavaink is ezt bizonyítják. Régészeink több olyan honfoglaláskori sírt találtak, mely pelyvás sárral volt kitapasztva. Már pedig a pelyva földművelésre, a tapasztóanyag pedig szilárd építkezésre enged következtetni. Nyelvészeink szerint a ház szó is ugor eredetű, s nem a német Haus szó átvételé.

De a honfoglaló magyar nem is vehette át az itt talált szláv települési formát, mert egyáltalán nem tudta volna használni. A szláv ugyanis csekély jószágállományát vagy lakóházában) vagy a lakóházzal egy fedél alatt levő istállójában tartotta. A magyarnak sokkal nagyobb jószágállománya volt, úgyhogy ezt a szláv faluban semmi esetre sem tudta volna elhelyezni. Annyira más volt a gazdasági berendezkedése is, hogy a szláv falut egyáltalán nem tudta volna használni semmire sem. Mezőgazdasági berendezkedése ma is tökéletes ellentéte a hazánk területén élő szlávokénak.

A nomád magyar nyáron át helyről-helyre bolyongott az ő legelő-

területén, télire pedig valamely víz mellé húzódott téli szállásra. Bizonyos, hogy nyáron, s eleinte talán télen is sátor alatt élt, bár már Al Bekri arab író a magyarok kunyhóit is említi. Téli szállásán azonban a jószág számára bizonyosan volt szilárd épülete is, ez volt az ól. Ebben azonban csak a féltettebb, főleg a télen, vagy a kora tavaszon ellő jószágait tartotta, a többi jószág a szabad ég alatt húzta ki a telet. Az ól török eredetű szó s a nomád török népeknél tanyát, a félnomádoknál szállást, falut jelent.

A nomád népet szilárd anyagból épített óla köti legelőbb állandó helyhez. Óla körül egy darabig még sátorban lakik, később a sátor helyett is szilárd falazatú házat épít és a sátrat csak nyári, helyről-helyre költözködő szállásain használja.

Hogy milyenek az igazi nomádok téli szállásai, Almássynak a karakirgizekről szóló leírásából megtudjuk. Ezeknek kétféle állandó téli építményük van; egyik a kislak, mely a sátor védelmére szolgáló körszerű falazat, másik az ágii-, ail-, ól-nak nevezett akolszerű építmény, melynek egyik része fedett, sőt oldalfala is van. Minél inkább északra megyünk, annál inkább megtaláljuk a nomádok téli szállásán ezt az ólszerű épületet. A baskír nép már az egész téli szállását aolnak nevezi, melyet csak nyáron hagy el, amikor sátraival és nyájaival a legelőre költözködik. A kazáni tatár pedig, aki télen-nyáron egy helyben lakik, a faluját nevezi aol-nak. Mindebből tehát azt látjuk, hogy a nomádok első szilárd épülete az ól s az elszaporodott ólaktól támad a falu.

Már most, ha megtekintjük az alföldi magyarság falvainak és városainak régi térképeit, sajátos módon csak az egykori nomádkodásból magyarázható településmódot láthatjuk rajtuk. Legvilágosabban Hajdúböszörmény 1782 évi térképén, amely szerint a városnak van egy belső, kör- vagy tojásdadalakú magva, egészen szűk utcákkal, s az egyes utcákon rendkívül apró telkekkel, úgyhogy e miatt a házak nagyon össze vannak zsúfolva, beépítetlen telkük tulajdonképpen alig van. A belső kör főutcai sugarakban tovább folytatódnak a belsőt körülvevő szintén köralakú külső városban, ahol azonban már tágas telkek vannak, rajtuk csak itt-ott egy-egy épület. Ma már a város minden része egyformán beépült házakkal s így ez az élesen elkülönülő kétféle településmód 150 év óta eltűnt. A Borsod megye alföldi részén levő falvakban azonban még sok helyen ma is megvan.

Mi ennek a magyarázata?

Az alföldi magyarnak két beltelke van. Egyik a falu vagy város belső részén lévő szűk lakótelek, melyen csak a háza van, másik a falu vagy város külső részén levő ólas, aklos szállás, vagy szérűskert. Ez utóbbin van az óla, itt telet az egész jószágállománya. Itt van minden rakománya, a takarmány, tüzelőanyag, itt lakik a cselédsége. Ez a külső telek, mely többnyire jelentékeny távolságra van a lakótelektől, ma nem egyéb, mint gazdasági udvar. Ezt a célt is csak ott szolgálja, ahol a szántóföldet kényszergazdálkodással, három nyomásos rendszerrel élik. Ahol a gazda a szántóföldjét szabadon használhatja, ott az ólát, vagy a gazdasági kertjét kiviszi a szántóföldre s előttünk áll a tanya. Tudjuk, hogy ezt a külső telket kert-nek is nevezik. Kert alatt azonban

a magyar régebben kizárólag kerített helyet értett, nem pedig művelt területet. A baskír az aklot ma is kerte-nek nevezi. Az ólas kert tehát nem más, mint a nomád téli szállásának lényeges alkotórésze, vagyis a karakirgizek aul-ja. A város zsúfolt középső része pedig nem egyéb, mint az egykori kislak, a lakósátrak tábora.

Nem hiányzik a kerítés sem, mely a lakótelkeket védi az időjárás, az ellenség, vagy a bolyongó jószág ellen. Alföldi városaink, mint a levéltári adatokból, vagy sok helyen még a népek emlékezetéből is megállapítható, árokkal voltak körülveve. Az árkokat sok helyen tövissel, gazzal rakták meg, sőt a török világ alatt valóságos falakat emeltek a városok védelmére földből, esetleg palánkból. Ezek az árkok vagy kerítések választották el a lakótelkeket az ólas kertektől. A főbb utak számára kapukat hagytak a kerítéseken. Egyébként a beltelkek közt nem voltak kerítések s a házak a város árkan vagy kerítésén belül csakugyan úgy állottak, mint valami sátrak. Az ólas kert-övben az egyes gazdák telkeit trágyából rakott kert (kerítés) övezte. A jószág sohasem ment be a lakótelkek közé, sőt a cseléd is csak este ment be vacsorázni a gazda házához, amikor egyúttal a tűzrevaló szalmát vagy nádat is bevitte. A cselédség az ólban lakott a jószággal együtt. A kertség-nek nevezett külső részek utcái kifelé tölcésrszerűen szélesedtek. Ezek a csorda járása miatt alakultak így. A csorda ugyanis kihajtáskor a szélek felé egyre szaporodott, befelé hajtáskor pedig egyre fogyott, a sugaras utcák tehát ehhez igazodtak. A város árka és a kertség között nagyobb üres helyek maradtak, ezek voltak a közös juhfejő helyek. A fejesre behajtott juhnyáját ugyanis nem hajtották széjjel az egyes gazdákhöz, hanem minden gazda, akinek a juhnyájban bizonyos része volt, a hét valamelyik napján az egész nyáját a maga részére fejte.

A magyar falu és várostípust tehát az különbözteti meg a szláv és germán településformáktól, hogy még ma is magán viseli a nomád téli szállás ősi jellegét. A magyar embernek két telke van. Egyikén maga lakik, a másikán jószágállománya. Ahol a föld használatát mi sem korlátozza s a határ nagy, ott gazdasági udvarát kiviszi a szántó-földre szállásnak vagy tanyának. Ahol a határ kisebb, vagy pedig a földet vetéskényszerrel használják s az ugarrendszer divatozik, ott a gazdasági munka nagy része, a nyomtatás és szórás is a falubeli ólas vagy szérűskertben történik. A magyar embernek a mezőgazdasági munkákhoz tulajdonképpen semmiféle épülete nem volt, ami pedig ma van, az mind újabb eredetű. A magyar ember egész gazdasági munkája a szabad ég alatt történik, ehhez képest a csűrrendszer az Ősi magyar eredetű településeknél teljesen ismeretlen. Ahol a népnek ősidők óta egy beltelke van, melyen az istálló egy fedél alatt van a házzal, sőt az udvaron külön csűr is van, ott kétségtelenül idegen eredetű településsel van dolgunk.

Az alföldi magyar az újabb időben, mikor már az ősi két beltelku, kertes települését feladta s egy telken lakik, még mindig idegenkedik attól, hogy istállóját a lakóházzal egy fedél alá építse, ami pedig megvan úgy az olasz, mint német és szláv településben is. Sőt ahányféle jószágá van az udvaron, lehetőleg annyit külön ólat vagy istállót épít.

A nomád téli szállás leszármazottaiként fennmaradt két beltelkes

vagy kertes falvak és városok valaha nagy területen el voltak terjedve, de a török világ az Alföld déli részén elpusztította őket s ahol újabb települések történtek a török világ után, ott ezt az ősi települési rendszert már nem vették át. Ősi kertes településekkel az Alföldön észak felé egészen a Bükk és Mátra gerincéig, keleten a Nyírségig találkozunk, nyugatra átmegy a Dunántúlra, egészen le Baranyaig.

Mindazon városaink tehát, melyek ezeken a területeken keletkeztek, egy pár kivételével magyar eredetűnek tekinthetők. Az alföldi paraszt- vagy gazdaváros a hozzátartozó tanyarendszerrel annyira magyar specialitást alkot, hogy még hozzá hasonlót sem találunk egyebütt. Igaz ugyan, hogy a másfélszázados török uralom nagyon is megzavarta alföldi községeink természetes fejlődését, de még ez a borzasztó pusztítás sem tudta alapjában megváltoztatni a magyar települések ősi formáját. A sok vihart látott alföldi magyar falura és városra, mely a török világ alatt a nyugat védelmében hamvadt el és még ma sem tudta kiheverni e századok csapásait, büszkeséggel kell tekintenünk, mert ősi, nomádkori egyéniségünk maradványai és emléket.

GYÖRFFY ISTVÁN

VEZETŐ SZAKEMBEREK KÉPZÉSÉ.

A NAPOKBAN jelent meg az Országos Ösztöndíjtanács tagjainak kinevezése, miután a kultuskormány, tudománypolitikai művének e stádiumában, az 1927 évi XIII. törvénycikkkel ez ösztöndíjtanácsot felállította és neki a jövő vezető magyar szakembereinek kiválasztására döntő szerepet biztosított. Az Ösztöndíjtanácsnak a magyar nemzeti életből kijutó ez a nagyjelentőségű szerepe teszi szükségessé, hogy a magyar nemzeti közvéleményt róla tájékoztassuk.

AZ ÖSZTÖNDÍJTANÁCS hosszabb szervező munka betetőzéseként jött létre. Azzal, hogy országunk a szomorú békével függetlenségét visszanyerte, az a feladat hárult készületlenül rája, hogy minden téren maga gondoskodjék ügyeinek legjobb ellátásáról és nemzetközi viszonylatokban való érvényesítéséről is. Tisztában vagyunk már azzal, hogy itthon a kormányzat, a közegészségügy, a szociálpolitika, a közgazdaság, a mezőgazdaság, a technika, a közoktatás, tudomány és művészet minden terén és külföldön nemcsak a szoros értelemben vett külképviselet, hanem a nemzetközi élet minden terén a nemzetközi mérték szerint is helyüket megálló szakembereken múlik az ország jövő érvényesülése. A külföldön való érvényesülésnek egyik nélkülözhetetlen feltétele az alapos szakképzettségen kívül a jó nyelvismeret és kellő nyelvismerettel bíró emberek nem állnak ezidőszerint megfelelő számban rendelkezésre. És hogy a jövőben kellő számban legyenek, ez kettős feladat megoldásától függ. Egyrészt attól, hogy a külföldi nyelvek eredményes tanítása már a középiskolában biztosítva legyen, amihez kitűnő középiskola tanárok kellene, másrészt, hogy az arra alkalmasak a főiskolai tanulmányok alatt és után valóban vezető szakemberekké képeztesse és egyúttal idegen nyelvtudásuk is a szóban és írásban való vitatkozás készségéig kifejlesztessék. Más szóval egyrészt mindenféle irányú kiváló szakemberekről, másrészt azok kitermelésének előfeltételül a középiskolában kitűnő német, francia, angol, olasz tanárokról kell gondoskodni. Mindkét csoport kiképzése csak úgy lehet teljes, ha hosszabb idejű külföldi tartózkodásban van részük és ez vezette a kormányt arra, hogy a kellő számú külföldi ösztöndíjat állandóan intézményesen biztosítsa. Ez a magyar törvényhozás hazafias áldozatkészségéből már sikerült is. Itt merül fel azonban az első kérdés, amelynek helyes eldöntésétől a siker nagyrészen függ. Milyen módon érjük el azt, hogy a külföldi ösztöndíjak, amelyeknek száma ezidőszerint körülbelül évi 200, valóban a maximális hasznot hozzák? Az 1927 évi XIII.

törvénycikk kétféle eszközt jelöl ki e célra: a külföldi magyar intézeteket, valamint ösztöndíjakat és kutatási segélyeket, amelyek a bel-, vagy külföldre szólnak. Az eszközök célszerűsége felől állandóan hangzanak fel különböző vélemények és ezért álljanak itt azok a szempontok, amelyek a kérdés tárgyilagos megítéléséhez szükségesek.

A komoly értelemben vett szakemberré való képzés csak az egyetemi tanulmányok befejezése után lehetséges. Az egyetemi tanulmány főleg az illető szakban való általános műveltséget nyújtja; vegyük a jogtudomány, vagy az orvostudomány példáját, mely területeken a szakszerű elmélkedés csak az általános jogász, vagy orvosi képzés birtokában lehet gyümölcsöző. S hasonló a helyzet a többi szakokban is. Ahhoz azonban, hogy valaki specialista, valamely szaknak oly ismerője legyen, hogy abban megbízható, Önálló ítélettel bíró és a szakmát továbbfejlesztő kezdeményezésre képes legyen, a szakma külföldi művelésének és irodalmának ismeretére is támaszkodó széleskörű tudás és a szellemi fejlettségnek tapasztalat szerint általában csak az egyetemi diploma megszerzését követő években bekövetkező érettsége szükséges. Ez a felismerés az oka annak, hogy a tudósok, művészek és szakemberek magasabb kiképzésének előmozdítására szolgáló ösztöndíjak elvben csak az egyetemi tanulmányok befejezése után nyerhetők el, azaz mint a külföldön hívják, posztgraduált ösztöndíjak. Ezzel kapcsolatos egyúttal az, hogy tudós, művész, vagy szakember képzését nem tekinthetjük befejezettnek eredményes külföldi tanulmányok nélkül.

Mikor tekinthető eredményesnek a külföldi tanulmány? Aki először van külföldön és telepszik meg hosszabb ideig valamely szellemi centrumban, amint az tanulmányok szempontjából szükséges is, a nyelvi nehézségek, az új viszonyok és új emberek részéről kapott hirtelen és nagytömegű új benyomás között belső biztonságát jóidőre elveszti és mentül kiválóbb és mentül többet nyújt az a környezet, amelybe került, a meghiggadás a sok új benyomás feldolgozásával annál tovább tart. Ez, tapasztalat szerint, többnyire egy esztendőbe kerül és ha az ösztöndíj csak egy évre szól, ami alatt tulajdonképpen 8—9 hónapi külföldi tartózkodást kell érteni, mert az egyetemi tanulmányi idő ott sem tart tovább, az ösztöndíj tulajdonképpen akkor jár le, amikor az ösztöndíjas annak teljes mértékben hasznát vehetné. Ezért kívánatos, hogy mindazoknál, akik az első évben megállták a helyüket, az ösztöndíj második s ha indokolt, harmadik, vagy további évre is meghosszabbítható legyen. Ha pedig valaki nem bizonyult rá alkalmasnak, vagy méltónak, akkor mielőbb, esetleg az első év vége előtt is vissza kell hívni.

A többéves külföldi tanulmányok különösen fontosak a német, francia, angol és olasz nyelvszakos középiskolai tanárookra nézve, akiktől a középiskolai modern nyelvtanítás nagyfontosságú tökéletesítését várjuk. Ezeknél kívánatos az, hogy minél előbb jussanak az illető nyelvet beszélő környezetbe és ezek az egyetlenek, akik a posztgraduáltság alól kivételt alkotnak. A középiskolai modern nyelvszakos tanárjelöltek első külföldi évi kiküldetésüket már az alapvizsga sikeres letétele után, tehát harmadik egyetemi évük alatt kaphatják. A negye-

diket a tanárképzés szabályaiban előírt nemzeti tárgyak és szakvizsgájuk, valamint szigorlataik miatt hazai egyetemen kell tölteniük, de szakvizsgájuk letétele után már mint posztgraduáltak térhetnek vissza a külföldre további egy, vagy két évre. Ennek az egyéves megszakításnak a tanulmányok között nem jelentéktelen haszna is van annyiban, hogy a posztgraduáltan külföldre visszatérő ifjú jobban tisztában van tudásának hiányaival és azzal, hogy a külföld számára mit nyújt.

A másik fontos kérdés annak eldöntése, hogy a külföldi ösztöndíjasok milyen módon veszik ösztöndíjuknak nagyobb hasznát, úgy-e, ha azt úgynevezett kézi ösztöndíj gyanánt kapják és magukra hagyatva töltik az időt ott és úgy, ahogyan legjobbnak tartják* vagy pedig, ha külföldi Collegium Hungáriáimban való elhelyezésben részesülnek, ami lakást, étellemezést, mosást, a tanulmányi költségek fedezését, tehát tulajdonképpen természetben adott ösztöndíjat jelent. A stereotíp kifogás, mellyel a kérdést a kollégiumok rovására gondolják a tájékozatlanok elinthesni, az, hogy a magyar ifjak a kollégiumban egymásközt, tehát magyar környezetben vannak és ezáltal a külföldi tartózkodásnak egyik legnagyobb előnyét elvesztik. A valóság azonban a következő: tapasztalataink mindkét irányban vannak. Bécsben és Berlinben a Collegium Hungáriáim már négy éve működik, Párizsban viszont a magyar és francia kormány ösztöndíjával évenként mintegy 25 magyar ifjú él kollégium nélkül, valamint a kollégium nélküli életre vonatkoznak azok a tapasztalataink is, amelyeket azokban a különböző városokban szerzünk, ahova konkrét tanulmányok miatt kivételesen, nem rendszeresen megy egy-egy ösztöndíjas. Tehát a kollégiumi és a kézi ösztöndíjas rendszerre nézve párhuzamos tapasztalataink vannak, amelyek azoknak meglehetősen pontos összehasonlítását lehetővé teszik és az eredmény a kollégiumi rendszernek igen nagy előnyeit bizonyítja.

A Collegium Hungaricumok nagy gonddal kiválasztott, pedagógiai tapasztalatokkal bíró igazgatónak állandó vezetése alatt elsősorban a megélhetés gondjaitól való teljes mentesítést biztosítják az ösztöndíjasoknak, akik ott teljesen ingyenes ellátásban és a fizetési kollégisták az önköltséget fedező díjnak befizetése ellenében teljes ellátásban részesülnek. Az ellátás annak következtében, hogy az igazgató a helyi viszonyokkal az évek során át alaposan megismerkedik, sokkal jobb, mint amilyent ugyanazért a pénzért a magárahagyott ösztöndíjas magának megszerezhetne. A kollégium azonkívül a tapasztalatok felhalmozását és évről-évre való jobb kihasználását jelenti tanulmányi és társadalmi téren az állandóan változó ösztöndíjasok számára. Az új ösztöndíjas megérkezésének percétől kezdve részeseül a tapasztalt és az összes egyetemi, tudományos és hatósági kapcsolatokkal bíró igazgatónak támogatásában és tanácsaiban, akinek segítséggel ahhoz a professzorhoz, vagy abba az intézetbe mehet, amelyre leginkább van szüksége és a kollégiumi igazgatók mindenütt ki tudták vívni az összes szóbajövő hatóságoknak azt a bizalmát, amely számukra lehetővé teszi, hogy a kollégisták tanulmányai számára a legkedvezőbb feltételeket biztosítsák. Gondoskodnak ezenkívül arról, hogy a kollégisták az illető város és ország alapos megismerésére tervszerűen

eljuthassanak, a kollégium kézi könyvtárában a tudományos és általános műveltségű szakkönyvek mellett az illető város, nép és ország megismerésére szükséges főbb művek is rendelkezésre állnak, helybeli szakemberek részéről múzeumi vezetéseket és művészettörténeti előadásokat rendeznek, továbbá, ami egyike a legfontosabbaknak a kisebb nyelvtudásúak számára nyelvgyakorlati órákat tartatnak a kollégium költségén, az illető ország nyelvét jól bírók számára pedig egy második idegen nyelv, a német mellett a francia vagy az angol tanulására is adnak órákat. Az ösztöndíjasok ily módon a kollégiumban mindazt megkapják, ami a legbehatóbb tudományos munkásságot lehetővé teszi. Maga a tulajdonképpeni szakmunkásság természetesen nem a kollégiumban, hanem a szemináriumokban, klinikákon, kutató intézetekben, vagy a könyvtárakban folyik és az ösztöndíjas a nap legnagyobb részét ezeken a helyeken, tehát egyúttal Berlinben, Bécsben, németek, Rómában olaszok közt, nem pedig honfitársai közt tölti és többnyire csak este, részben ezenkívül délben, találkozik a kollégiumban magyar ösztöndíjas társaival. Ez az együttlét azonban szintén nagy előnyökkel jár egyrészt azért, mert a különféle szakmabeli ösztöndíjasoknak látókörét az együttes eszmecsere rendkívül tágítja és különösen a szellemtudományok művelőinek természettudósokkal és viszont való állandó érintkezése kölcsönösen nagyon termékeny. Egyúttal azonkívül ez a naponkénti eszmecsere az ösztöndíjasok versenyének is a legbiztosabb ösztönzője, amely versenyt azáltal tudtuk mindaddig fenntartani, hogy az ösztöndíjasoknak a legjobbak közül való kiválogatása sikerült, ami a kollégium nagyigényű tudományos szellemét biztosítja és a kevésbé tehetségesek számára is számatadóvá teszi. Azt az egyetlen hátrányt pedig, amit ez a naponkénti mindössze 1—2 órás magyarokkal való érintkezés a nyelvtanulás szempontjából okozhat, ellensúlyozza az, hogy a kollégiumok 1—2 német, illetve olasz ifjút vesznek be étkezésre, esetleg lakás fejében a kollégiumba, hogy ezáltal a magyar beszédet megakadályozzák, valamint az a sok társadalmi Összeköttetés, amit az ösztöndíjasok a kollégium nélkül megszerezni nem tudnának. A kollégiumnak tehát nagyszámú és nagyfontosságú előnyei vannak és hátrányai nagyon ellensúlyozhatók.

Ezzel szemben áll a párizsi tapasztalat. Ott a magyar ösztöndíjasok három év óta kézi ösztöndíjakkal küszködnek. Megkapták itthon a kiutazás költségét és az ösztöndíj első részletét, a további részleteket pedig a párizsi magyar követség üzette ki nekik. Évközben és az év végén beszámoló jelentéseket kellett írniok, ezenfelül azonban csak itthoni professzoraiktól kaphattak egypár általános útbaigazító szót. Ott kint küzdöttek a lakáskereséssel és a végén a sok különböző hírű diákhotel valamelyikében telepedtek meg. Próbálgatták a különböző vendéglőket és ritkán találták meg azt, ami jó és viszonyaikhoz képest olcsó is. A beiratkozásnál nem volt tanácsadójuk. Nyelvismereteik is kezdetben hiányosak, elfogultak és kérdezősködni nem tudnak. Hozzájárul Párizs számos világvárosi csábítása, a jó értelemben is vett számos kulturális benyomás, ami szaktanulmányi céljaitól az ösztöndíjast sokféle irányban eltérítheti. Az eredmény az, hogy csak a legszívósabbak és a legéletrevalóbbak tudnak e sok akadályon diadalmaskodni és a

lakás és élelmezés gondjait több-kevesebb sikerrel rendezve rövidesen választott szaktanulmányaikra koncentrálni erejüket. De Párizsban az eddigi tapasztalatok szerint az ösztöndíjasoknak számottevő része elkallódik, pénzével rosszul gazdálkodik, némelykor éheznek, és év végén ki nem elégítő jelentést tud csak előterjeszteni. És évközben nehéz ellenőrizni munkájukat; ha az ösztöndíjat megkapták, egy évig mindenestre élvezik. A kollégiumoknál eredménytelenség ki van zárva, legfeljebb kisebb fokú a siker, de ha a választás netalán nem lett volna sikeres, az ösztöndíjast az igazgató hamarosan visszaküldi. Párizsban is voltak, akik beváltak és második, vagy harmadik évre is megkapták az ösztöndíjakat, ezek ott is becsületet hoznak hazájukra, de azt, bár megkíséreltük, nem lehet elérni, hogy ezek a folytatólag kimenő ösztöndíjasok első évben kikerülő ösztöndíjas társaiknak az övékétől eltérő más szakmákban a beiratkozásnál tanulmányi tanáccsal szolgálhassanak és azokat később is vezethessék. Ezért már az 1927/28 tanévben az egyik ösztöndíjat a kultuszminiszter arra fordította, hogy egy középiskolai tanárt, aki az egyik vidéki egyetem francia tanszékének tanársegéde és Párizst korábbi tanulmányaiból már jól ismeri, azzal a megbízással küldte ki, hogy 1927 őszén az ösztöndíjasok előtt néhány héttel kiutazva, számukra alkalmas szobákat foglaljon le, jó vendéglőket válasszon ki és beiratkozásuk körül őket tapasztalataival és összeköttetéseivel támogatva, évközben is gyámolítsa. Ez az intézkedés meg is hozta a maga üdvös hatását. A párizsi magyar ösztöndíjasok az idén tanulmányidejüket sokkal jobban kihasználják és az évközben küldött jelentéseik is nagy változást bizonyítanak. De így is szükségük volt arra, hogy vezetőjük velük találkozhassék, egymásnak munkáikról beszámolhassanak, egymásnak tanácsot adhassanak állandó találkozó helyen, amit egy kávéháznak sarkában, mint ahogy az első években történt, eredményesen mégsem csinálhatnak. Tehát bérelni kellett egy hotelszobát a Sorbonne közelében, ahol találkozhatnak, ahol külön a kezdők és külön a haladottabbak francia órákat vesznek összeadott hozzájárulásaikból és ahol egy kézikönyvtár kezdetei alakulnak ki, amely a párizsi könyvtárakban nem található magyar könyveket és a tőlük Magyarországra nézve mindenféle szemináriumokban, ahol tanulmányaikat végzik, intézetekben stb. gyakran kért adatokra Vonatkozó forrásokat tartalmazza. A viszonyok kényszere viszi őket tehát abba az irányba, hogy kézi ösztöndíjas voltuk ellenére is tömörüljenek céljaiknak jobb elérése végett, mert különben szétszórtnan felőrlődnek.. Ez a döntő érv a kollégiumok helyessége és a berlini, bécsi és római kollégiumok után, amelyek már megvalósultak, a párizsi Collegium Hungáriáimnak is a mielőbbi megalkotására, amellyel együtt gróf Klebelsberg Kunó a külföldi kollégiumoknak teljes hálózatát fogja utódainak átadhatni. Angliában a helyzet azért más, mert a college rendszer ott régen ki van fejlődve s a magyar ösztöndíjasok azokban elhelyezkedve sok előnyt élveznék, amelyekben más országokban nem részesülhetnék.

És még egy nagyfontosságú érv szól a Collegium Hungaricumok mellett. Igazán nem mondhatjuk el magunkról, hogy a külföldön Magyarországot jól ismernék, vagy hogy túl sok barátunk volna. Ennek

a helyzetnek már nagy kárát vallottuk és a jobb jövő feltétele, hogy rajta változtatni tudjunk. A változtatásnak az úgynevezett propaganda kétes értékű eszköze. Viszont a pusztán tudományos, vagy művészeti munka, a pusztán kulturális produkció mindig imponál és minden körülmények között lehetséges is, amikor bármely más érvényesülésnek a lehetősége ki lehet zárva. Kis nemzetnek, amilyen mi is vagyunk, nem is lehet reménye arra, hogy erejével, számbeli súlyával érvényesüljön, de viszont tőle függ, hogy tudásban és kvalitásban hova emelkedik és hány versenytársát szárnyalja túl. É téren tapasztalatból tudjuk már, hogy az ösztöndíjakció mit jelent. Ha az eddigi néhány év tapasztalataiból csak arra hivatkozunk, hogy Berlinben a Kaiser Wilhelm Intitutok igazgatói aziránt tudakozódtak a magyar kultuszminisztérium egyetemi ügyosztálya főnökétől, hogy hogyan választjuk ki a magyar ösztöndíjasokat, mert feltűnt nekik, hogy mily kiváló tehetségűek; vagy hogy Párizsban az egyik ösztöndíjasról, aki egyébként sub auspiciis gubernatoris doktora a budapesti egyetemnek és most már harmadik éve van kint chinológiai tanulmányok végett, hogy ezáltal a magyar östörténeti kutatásnak égy eddig érintetlen területén végezhesen beható kutatásokat, világhírű francia professorai kintartózkodásának első féléve után úgy nyilatkoztak ugyancsak e sorok írója előtt, hogy őt nem tanítványuknak, hanem kollegájuknak tekintik; vagy végül, ha Komjáthy Gyulának, a fiatal rézmetszőnek és grafikusnak, Londonban a napilapokból-is-már ismert páratlan sikerére utalunk, hogy tudniillik két hónappal kint végzett munkája után az első angol múzeumok szerezték meg műveit, az első angol művészeti folyóiratok hoztak róla magasztaló cikkeket és a legnagyobb angol kiadó cég kötött vele oly szerződést, amely maga biztosítja azt, hogy Angliában az elsőrendű ünnepelt művészek közé számítsák, akkor kétségtelen, hogy ezen az úton felbecsülhetetlen eredményeket érhetünk el. Nekünk, Istennek hála, vannak nagyszámban kiváló tehetségeink. Ezeket kell jól kiválasztanunk és kitűnő hazai egyetemeinken és főiskoláinkon nyert kiképzésük után a nemzetközi légnyomás kibírására is megedzeni azáltal, hogy a modern nyelveket jól megtanulják, nemzetközi látókört kapjanak, a külföldi viszonyokat és a külföldi szakmájukbeli vezető embereket megismerjék, külföldi kartársaik közt barátokat szerezzenek és ezáltal a magyar ügy erős és tekintélyes képviselőivé váljanak. Amit azonban egy-egy ember a nagy világon csinálni tud, az csak egy csepp a tengerben. A munkát meg kell szervezni és intézménnyel szemléltetővé tenni, akkor a hatás állandó és koncentrált. Erre is valók a külföldi kollégiumok. Azokban a magyar ifjúság színe-java kell, hogy évről-évre találkozzék a hivatott és lelkes igazgatónak vezetése, esetleg egy nagytekintélyű egyetemi tanár kurátorsága mellett, aki, mint Gombocz Zoltán Berlinben, az egyetemi katedrán is hirdeti a magyar tudomány módszerét és eredményeit, ez együttvéve non tévesztheti el a maga meggyőző hatását. A diákok többet tanulnak és az ösztöndíjuknak nagyobb hasznát veszik a kollégiummal, mint a nélkül és azonkívül sokat nyer maga a nemzeti ügy, mert nemcsak az ösztöndíjasokban nyer kiváló szakembereket, amire hazatérnek és kifejlődnek, hanem ezenfelül a Collegium Hungariaim kint meggyőzően és megtámadhatatlanul

hirdeti a magyar kultúra egyenrangúságát, oszlatja el ismeretlenségünk ködét és cáfolja pozitív teljesítményekkel a rólunk terjesztett rossz véleményeket.

TUDÓSOK, művészek és szakemberek képzésére tehát szükség van s annak legmegfelelőbb eszközei a külföldi kollégiumokban és ösztöndíjakban, valamint az azokhoz járó hazai kutató ösztöndíjakban rendelkezésre is állnak. Ez azonban a szervezetnek csak egyik része. Intézményesen biztosítani kellett azt is, hogy az ösztöndíjaiét mindig a legméltóbbak kapják és hogy azokat tudománypolitikai céltudatossággal használjuk fel. Ennek a célnak megoldására van az Országos Ösztöndíjtanács hivatva. Feladata, hogy állandóan figyelemmel kísérje a tudományágak művelőinek megoszlását mind a szellemi, mind a természettudományok terén; felhívja a figyelmet olyan tehetségekre, akiknek tudományos kutatásra való kifejlesztése biztosítandó; kísérje állandó figyelemmel a tudományos munkálkodást a bél- és külföldön a végből, hogy az egyes tudományágak vezető tudósait vagy a legmegfelelőbb intézeteket kijelölhesse, hogy a magyar ösztöndíjasok ezekre a legjobb helyekre legyenek küldhetők; és megtörténjék valóban a tehetségeknél kiválogatása az ösztöndíjak számára. Ennek a sokoldalú célnak állandó legjobb betöltésére egyetlen ember nem lehet alkalmas. Különösen nem végezheti ezt a változó miniszter, aki a politikai befolyásoktól sem tud elzárkózni. A tehetséges ifjúság legjobb ismerője a professzori kar. Az egyes szakmák, sőt az egyes fakultások és egyetemek partikuláris törekvéseit azonban össze kell foglalni az egységes nemzeti cél szolgálatára. Ezt igyekszik az Ösztöndíjtanács elérni abban az összeállításban, amelyet a törvény az összes fakultások és főiskolák s az összes tudományágak képviselőinek mindig korszerű tudománypolitikai munkára képes szervezetben való összefoglalásával igyekezett megoldani. A Tanács most kezdi működését. Hogy mennyire fogja az eléje tűzött feladatot megoldani tudni, attól függ a szervezet értéke. A miniszter fenntartotta magának a téves határozatok korrekívumának lehetőségét. Nincs azonban az a szervezet, amely beválnék akkor, ha az azt betöltő emberek nem töltik meg lélekkel. Az Ösztöndíjtanács felállítása és hatáskörének megállapítása oly módon, hogy a miniszter a maga hatáskörét ruházza át egy tudományoknak lehetőleg egész területét és a magyar ifjúsággal foglalkozó minden főiskolát magábanfoglaló testületre, hogy a tudományos munka területén hasznos szolgálatokat tenni tudó autonómiát ezen a téren is szerephez juttassa, egyik láncszeme a háború utáni építő magyar tudománypolitikának, amely az eddiginél nagyobb tudatossággal igyekszik a magyar nemzet szellemi erejét magasra tűzött célok elérésére minél teljesebben összefoglalni. Lehet, hogy az új szervezet hibás, lehet az, hogy maga a törvény jó, de a végrehajtása tökéletlen, a tudománypolitikának az a módszere és tudatossága azonban, amely ezt az úttörő megoldást létrehozta, biztosíték arra, hogy az esetleges tökéletlenségek fokozatos kiküszöbölésén örködni fog.

MARAD a gondolat sor utolsó láncszeme. Vannak tehetségeink és azokra szükségünk van. Megvannak kiképzésüknek eszközei és kivá-

lasztásuknak legjobbnak tartott módszere. Kérdés, hogy hogyan tudjuk őket a nemzet érdekében legjobban fel is használni.

A törvény kimondja, hogy azokat az ifjakat, akik a tudományos ösztöndíjra méltóknak bizonyultak, az állami szolgálatban való alkalmazásnál előnyben kell részesíteni. Az egyetemi tanulmányok befejezését követő képesítő oklevél megszerzése után ösztöndíj élvezetében töltött időt az állami szolgálatba is be kell számítani, ha a kinevezés az ösztöndíj élvezetét nyomban, vagy legfeljebb két év megszakítással követi. Tehát ezek a kedvezmények is biztosítani akarják boldogulásukat és a közszolgálatra való felhasználásukat. Figyelembe kell ezenkívül vennünk, hogy az ösztöndíjasok legnagyobb része csak akkor kapja ösztöndíját, amikor mint posztgraduált már mint tanársegéd, vagy gyűjteményegyetemi tisztviselő, vagy a közszolgálat valamely más szakában működő tisztviselő magát specializálta, képességeit igazolta és ennek következtében az ösztöndíjjal csak tökéletesíti magát hivatásának betöltésére, ösztöndíjának lejártá után tehát nincs állás nélkül, hanem tudásban meggyarapodva visszatérhet korábbi állásába, amelynek illetményeit is többnyire megtartotta külföldi távolléte alatt. A harmadik ok pedig, amely az ösztöndíjasok elhelyezésének biztosítására szolgál, az, hogy kiválasztásuk tervszerű tudománypolitikai programú alapján történik. Amikor az ösztöndíjakra a pályázati hirdetmény kiírása megtörténik, az Ösztöndíjtanács javaslata alapján a miniszter megjelöli azokat a szakmákat is, amelyekben hiány van. Így most a középiskolai reform megvalósításának éveiben különösen szükség van, de ezentúl is állandóan legnagyobb számban lesz szükség német, francia, angol és olasz nyelvszakos jó középiskolai tanárookra. Ezenkívül is vannak tudományszakok, amelyek időnként elnéptelenednek és rendszerint előrelátható egyetemi tanszékek megüresedése is, amelyekre megfelelő ember hiányzik, tehát azt előre kell képezni stb. Ezt a tervszerűséget ki kell építeni a kormányzat, a külképviselet, a közegészségügy, a szociálpolitika, a közgazdaság, a mezőgazdaság, a technika stb. minden terén s az önkormányzati testületek, megyék, városok, a nagyobb közigazdasági alanyok belátva ennek az értékét, be fognak fokozatosan saját érdekükből kapcsolódni ebbe a tervszerű faj súlyemelésbe. Így el fogjuk érni azt, hogy a nemzeti nagy közfeladatok helyes megoldásáról nem kell lemondanunk azért, mert azokra a megfelelő szakember hiányzik. Ezeknek a vezetésre hivatott szakembereknek természetesen mindig küzdeniük fog kelleni az örök nehézséggel: a gyengébbeknek falanxával és sokszor öntudatlan, némelykor azonban rosszakaratú ellenállásával. De a haza érdekében nem szabad elcsüggednünk. Ez a küzdelem annál könnyebb lesz, minél többen szereznek az ösztöndíjak támogatásával kiemelkedő tudást, kiváló szakképzettséget és a miénket a vezető kultúrállamokban mindenütt felülmúló nagy munkairamban megedzett és fegyelmezett munkaerőt, valamint a szerint, hogy mint fognak ezek közül az ifjak közül egyre többen saját fajsúlyuknál fogva vezető állásba jutni. Akkor ezek, akik érzik magukban az erőt az átlagon felülemelkedő teljesítményekre, keresni fogják az erős munkatársakat és az erős versenytársakat és egyre szaporítani fogják azoknak a vezetésre hivatott főnököknek a számát, akik nem kénytelenek

a követelményeket alacsonyra szabni azért, hogy azok saját képességeikkel összhangban maradjanak. Amikor minden vezető államban nyolc óra a napi munkaidő, ez a világot látott és erejében bízó, hazaszeretében is megedzett új vezető generáció nem fogja engedni azt, hogy az állami tisztviselők nagy részének legfeljebb öt óra legyen a napi munkaideje, hanem hirdetni fogja, hogy ennek megváltoztatására a hazának igénye van. így fog a teljesítmény növelésére nemcsak kvalitásban, hanem quantumban is közremunkálni. Az Ösztöndíjtanácsnak a hivatása tehát nem kevesebb, minthogy új vezető generációt és azzal új közéleti közszellemet fejlesszen ki Magyarországon, aminek feltételei meggyőződésem szerint adva vannak. Ez természetesen idő kérdése és a hazafias közvélemény kötelessége, hogy ezt az időt a magyar ifjúság elitjének türelemmel és szeretettel megadja és az Ösztöndíjtanács munkásságát megértéssel támogassa.

MAGYARY ZOLTÁN.

A MAI IFJÚSÁG.

A RÓMAI Birodalom hanyatlásának feledésbe merült érdemes történetírója: Gibbon, egyik kisebb értekezésében találóan mutat rá arra, hogy a nemzetek életében nincs veszedelmesebb jelenség, mintha az öregek és fiatalok között kimélyed a szakadék és az apák és fiaik a helyes, szép és jó felismerését, meghatározását illetőleg nem tudnak többé közös talapzatra helyezkedni.

Békés, rendes fejlődést lehetővé tevő időkben is számtalan veszedelmes és tragikus ellentét csiráját rejti magában az apák és fiaik egymásra nem találása. Gondoljunk csak a kérdésnek művészi szempontból legtökéletesebb felvetésére: Turgenyev ma is olvasott regényére. Úgynevezett történeti időkben azonban, amikor intézmények tűnnek el vagy alakulnak át és értékítéleteket kell a rohamosan torlódó események forgatagához képest átformálni, egyenesen végzetessé válhat, ha a múlt tapasztalatai teljesen figyelmen kívül maradnak, vagy — ami még veszedelmesebb, a jövő követeléseit siket fülekre találunk.

Természetes, hogy a nagy világégésnek magyar Kálváriába hanyatlása után nálunk is meg kellett indulnia annak a folyamatnak, amely az elkövetett hibák megállapításához és a nemzeti megújulásunk biztosításához szükséges lépések meghatározására irányul. Ez minden legyőzött államban, minden történeti korszakban nagyjából azonos folyamat. Nálunk különös jelentőséget ad ennek a ténymegállapításra és célkitűzésre törekvésnek az, hogy még jobban szembe állította egymással az öregeket és a fiatalokat. A fiatalok túlnyomó többsége, szervezeteiknek vezetői azt a vádat kovácsolják az öregek ellen, hogy az ő hibáik, vagy legalább mulasztásaik okozták egészben vagy részben a régi Magyarország felbomlását, az öregek pedig azzal a szemrehányással felelnek, hogy a fiatalok nem állnak olyan erkölcsi és szellemi színvonalon és nem hoztak a függő kérdések megoldására olyan átfogó megoldási kísérleteket, amelyek indokoltá tennék a hatalom gyeplőinek az öregek kezéből kivételét.

Az ellentétet tompítja mindkét oldalról a belátás, a társadalmi és nemzeti összetartás erősebb vagy gyengébb tudata, erősíti a megszerzett vagy megszokott pozíció védelmére, avagy — a másik oldalról — a megélhetést is jelentő pozíció megszerzésére irányuló önérdék. Akár nyilvánvaló azonban az ellentét, akár más — politikai, társadalmi — mozgalmak köpenyegébe burkolózik, azzal, mint adott tényezővel számolniok kell mindazoknak, akik a szűkre szabott magyar területet reálpolitikai alapnak tekintik.

Azt állítottuk, hogy az öregek és fiatalok lappangó ellentéte kölcsönös

vádaskodásban tör utat a napvilágra. Elég e tekintetben utalnunk a vezető lapok cikkeire és az egyetemi körök nyilatkozataira egyrészt, diákgyűléseknek a közelmúltban is néha izzó hangulatára másrészt.

Nem feladata ennek a cikknek, hogy a vádak alaposságát tegye vizsgálat tárgyává. Ha el is fogadjuk, hogy a mai Öregeket, vagy talán még ezeknek elődeit úgy az állami, mint a társadalmi élet érdekei szempontjából számos mulasztás terheli, ezeknek a tényeknek folytonos és elkeseredett emlegetésével nem tesszük meg nem történekké az elkövetett hibákat. Ezenfelül gondolnunk kell arra is, hogy a pártatlan történetírás esetleg olyan kényszerhelyzeteket fedez fel a mai öregek életében, amelyeket elfogultságunkban nem látunk meg és amelyek felmentik őket a történeti felelősség alól.

Éppen ilyen kevésbé szolgálja a nemzeti egység és haladás ügyét az ifjúság hibáinak célzatos és olykor túlzó tárgyalása. Ennek az ifjúságnak kialakulására kitörölhetetlen befolyással volt az, hogy többsége éveken át küzdött az első harcvonalban, olyan felelősség mellett, amelyről az itthon maradt öregek álmodni sem merészelnek és az a része is, amely már non jutott harctérre, cselekvő részesévé vált a közéletnek, mert éppen az egyes idősebbék buzdítására boldogulását és testi épségét kellett az eUenforradalmi kísérletek óta ismételt kockára tennie olyan eszmék megvédésére, amelyekért csak az önzetlen ifjúság léphetett a sorompóba. Ha le is számítjuk a megcsonkítottságunk és a világgazdasági krízis nyomán keletkezett nyomor lehangoló tényezőjét, az elhelyezkedés körüli harcok kétségbeesett hangulatának előre vetett árnyékát, már az előbb említett mozzanatok is mindenki által elfogadható magyarázatát adnák annak, ha a mai ifjúság tudományos színvonala, alacsonyabb modora érdesebb lenne a szokottnál.

De valóban így van-e? És ha így van, az ifjúság-e ennek a — valódisága esetében kétségkívül szomorú — körülménynek az oka? Erre kívánok néhány fénykévével reávilágítani.

Amikor ezt teszem, két ok indít erre. Az egyik: a numerus clausus-törvény módosítása körül támadt mozgalmak. A másik: e folyóiratnak 3. számában közzétett anyag, amelyet néhol lesújtó bírálatnak tartottak az ifjúságra nézve, másutt kiáltó vádnak a tanárok ellen.

Az ifjúság vizsgálatánál — a ma divatos áramlatot követve — az egyetemi és főiskolai ifjúságra, arra az évi 15—16.000 emberre korlátozom magamat, akiket az Alma Mater Budapesten és vidéken az összes évfolyamokon befogad most és arra a körülbelül ilyen nagyságú tömegre, amely az utóbbi négy-öt év folyamán pályavégzett lett. Amikor így járok el, nem tévesztem szem dől az érettségizett és ennél a foknál megállapodott fiatalemberek tízezreit, sem a földműves- és iparosfiatalság százezreit, akikre a nemzetnek éppen olyan szüksége van és akiknek színvonala e tömeghatások korában talán fontosabb, mint az az aránylag vékony réteg, amelyet a főiskolai végzettség patinája von be. Azt is tudom, hogy ezekben a rétegekben az öregek és fiatalok ellentéte egészen sajátos vetületekben jelentkezik, a komikus fintortól kezdve a tragikum pátoszáig. Hogy mégis a főiskolások lebegnek elsősorban szemem előtt, annak az oka az, hogy az ő kérdésük vált először égetővé.

Lássuk tehát, valóban olyan alacsony-e a mai egyetemi és főiskolai, illetőleg egyetemet vagy főiskolát végzett ifjúság erkölcsi és szellemi színvonala. Tegyük vizsgálat tárgyává azt, hogy magasabb vagy alacsonyabb-e a harminc-negyven év előtti ifjak színvonalánál.

Nézzük először az erkölcsi oldalt.

Az idősebb ember visszaemlékezései, a fiatalabb kultúrtörténeti tanulmányai alapján megállapíthatja, hogy ezelőtt egy emberöltővel az egyetemi és főiskolai ifjúságnak akkor túlnyomó többségét tevő jogászok között ritka kivétel volt a törekvő és kötelességét teljesítő egyén. A Bukovay Abszentiások és Gyurkovics-fiúk nemcsak élelapoknak és novelláknak voltak állandó alakjai, hanem ők töltötték meg úgy Budapesten, mint vidéken az éjjeli kávéházakat, kártyatanyákat, ők voltak törzsvendégei a körvadászatoknak és rendezői a báloknak. Az akkori évek napilapjaiban tallózva, lépten-nyomon kártyabotrányok leírására akadunk, amelyeknek úgy cselekvő, mint szenvedő hősei között feltűnő sok jogász és orvos szerepel. Az úri társaságban fehér holló számba ment az, aki egyetemi vagy főiskolai pályáját kellő időben végezte, vizsgáit bukás nélkül állotta ki. Nemcsak a kolozsvári egyetem és egyes vidéki jogakadémiák voltak híresek joghallgatóik abszentizmusáról, hanem a budapesti egyetem is, mégpedig nemcsak a jog- és államtudományi kar, melynek olykor ezrekre menő hallgatóságából egyes nyilvános rendes tanárok előadására is csak féltucat tellett, mert a fiatal urak tehetős része a mulatozásban töltötte idejét, nem tehetős része pedig ügyvédi irodák homályában, számvevőségi hivatalszobák porában vagy nevelősködéssel küszködve készült elő pályájára.

Csodálatos, hogy mindezek az elemek mostan — kiverelkedvén jobb-rosszabb elhelyezkedést az életben — Cátó tógáját öltik magukra és lesújtó bírálatot gyakorolnak azon az ifjúságon, melynek köréből a kártya jóformán kipusztult, amely a kávéházakhoz teljesen hűtelenné vált, amely sportol és sokkal inkább keresi fel tisztességes érintkezésben az ismerős családokat, mint ahogy tette az előző nemzedék.

Kétségtelenül vannak a mai ifjúságnak erkölcsi szempontból hátrányos oldalai is. Van benne jó adag léhaság, élvezetvágy és könnyelműség. A léhaság és élvezetvágy azonban főleg a most már mindinkább csökkenő táncórületben nyilatkozik meg, amiben azonban az öregek is, legalább is ugyanolyan mértékben, részesek. A könnyelműség pedig inkább az idő-, mint a pénzfecsérlésben mutatkozik; utóbbiban már csak azért sem, mert a mai fiatalság hasonlíthatatlanul rosszabb anyagi helyzetben van, mint az előző nemzedék volt. A mai fiatalság erkölcsi hibái többé-kevésbé feltalálhatók az idősebb emberekben is, akiknek sokkal inkább módjukban állana az önfegyelmzés, az indulatok legyőzése, az önzetlen magaviselet és különben is ezek a hibák csupán elméleti lehetőségek a nélkülöző többségre nézve.

Egyébként, hogy ez a mai fiatalság ideális célokért tud úgy lán-golni, mint ahogy tették annak idején a márciusi ifjak, arra elég bizonyíték az, hogy az ellenforradalmi mozgalmak letartóztatottjai között — az aktív működést ki nem fejtett túszoikat ide nem értve — csak mutatóban volt idősebb ember és ebből az állítólag romlott ifjúságból

kerültek ki Nyugat-Magyarország védői. A dolog természete szerint azonban az ifjúság nem tartható állandó felkészültségben; az ifjúságon kívüli tényezők feladata lenne ennek a lelkesedésnek intézményes, állandó és megfelelő módon való érvényesítése.

Hogy állunk azonban a szellemi színvonallal?

Ha valakinek alkalma volt arra, hogy — mint ezeknek a soroknak az írója tette — az utóbbi években sokat csatangoljon két világrészben, meglepetéssel kellett észrevennie, hogy bármerre fordult, mindenütt magyar fiatalemberekbe ütközött, akik becsületet hoztak nemzetük nevére. Amerikai egyetemek laboratóriumaiban és szemináriumaiiban éppen úgy bebizonyították a magyar fiúk szellemi felsőségüket, mint a pittsburgi gyárak kazánjai mellett és tervezési irodáiban; a német tudomány fellegvárait Gragger Róbert fiai éppen olyan sikerrel vívták meg, mint ahogy feltűntek Párizs nemzetközi forgatagában.

Ehhez mégis csak itthon kellett megvetniök az alapot; külföldön itthoni munkájuk gyümölcse ért be, csupán itthoni képzettségük továbbfejlesztése ment végbe.

Valóban, ha tárgyilagosan akarjuk megbírálni a helyzetet, nem hűnyhatunk szemet azon a minőségbeli javuláson, amelyet a magyar ifjúság felmutat. Látogatni kell rendszeresen az ifjúsági egyesületek előadó és felolvasó estéit, hogy az ember fogalmat szerezzon arról, milyen tárgyak érdekelnek ma tömegeket abban az életkorban, amikor atyjuk a dákó és a ferbli örömeinek élt; figyelemmel kell kísérni a könyvtárak forgalmát, a klinikák csendes működését, hogy a leendő Magyarország értékéről meggyőződjek. Akárhány fiatal közigazgatási gyakornok, segédjegyző, tanárjelölt, klinikai extemista ért el a képzettségnek és ítélőképességnek arra a fokára, ahova a vezető tisztviselők, tanárok, beérkezett orvosok jelentős hányada kedvezőbb viszonyok között évtizedek alatt sem tudott eljutni. Az itthoni ifjúság tehát összefüggő és erős hátvédét alkotja annak az elitgárdának, amelyet vezető szerepre külföldön nevelünk és annak a tetterősebb csapatnak, amely megélhetése biztosításáért ment külföldre.

Semmi okunk sincs tehát arra, hogy ifjúságunk szellemi képességeit és képzettségét illetőleg nemzetközi összehasonlítástól tartsunk. Non várhatjuk a külfölditől, hogy azokat a nehézségeket méltányolja, amelyek ma a magyar ifjú elé tornyosulnak, de méltán megkövetelhetjük honfitársainktól, hogy ezeket a körülményeket szem előtt tartsák.

Ha esetleg nem éri el a magyar ifjúság teljesítőképessége — nem a nemzetközi átlagot, hanem — azt a maximumot, amit a magyar feltámadás szempontjából tőle elvárunk, akkor elsősorban a tanulás akadályát kell ehávolítanunk.

Amikor az 1925/1926 tanévben a kerekszámban tízezer budapesti egyetemi és főiskolai hallgató közül kilencszáznak télikabátra sem tellett és több, mint egy negyede felöltő nélkül húzta ki a tavaszi és őszi hónapokat, amikor energiájukat tönkreteszi az ijesztő mértékben pusztító tüdőbaj, akkor valóban emberfelettit kívánunk, ha mindegyiktől jó eredményt várunk.

Küzd és nélkülöz a fiatalember. Miért? Alig néhány biztos abban, hogy el is tud tanulmányai révén és azok befejezése után helyezkedni.

A beérkezett öregek nem is képzelik, mennyire lankasztja ez a bizonytalanság a munkakedvet, a tanulásra való vágyat. Ha nem hozzuk arányba a főiskolákra bocsátott ifjúság számát a különböző életpályákon üresedő megélhetési lehetőségekkel, ha nem igyekszünk a teljesen kiöregedett és kisebb értékűvé vált elemeknek háttérbe szorítására, ez a zavaró mozzanat teljesen felforgatja a szépen ívelődő pályák egyensúlyát is. Nemcsak a diáktanyák fűtetlen szobáiban, hanem a látszólag boldog házibálok hajnali beszélgetéseiben is egy állandó tárgy van: a jövő bizonytalansága!

A rossz anyagi helyzet és a bizonytalan jövő mellett az elérhető legnagyobb képzésbeli eredmény elmaradásában harmadik — és talán legjelentősebb — tényező a hibás tanulmányi rendszer. Ha egy budapesti tanár azt írja, „hogy — mióta szaktárgyát tanítja — nem kapott olyan dolgozatot tanítványaitól, mely tudományos munkának lenne nevezhető*“, ha a pécsi tanár tíz év óta egyetlen hallgatójánál sem tapasztalt tudományos hajlamot, úgy bennük és egyetemükben kell lenni a hibának.

Csak néhány ilyen hibára mutatok rá.

A budapesti Pázmány-egyetem adja egyharmadát a főiskolai kontingensnek. Köztudomású, hogy Budapestnek van a nagyvárosok közül a legrosszabb közúti közlekedése. Ebből az következne, hogy ennél a hatalmas, többezer főnyi hallgatósnak könnyítse meg az egyetem a munkáját a megfelelő órabeosztással, vagyis tegye lehetővé, hogy egyszeri bejövettel napi 4—5 óráját hallgathassa. Ezzel szemben azt látjuk, hogy egyes tanárok csak délután hajlandók előadni, mégpedig esetleg — a hallgató családi házirendjét önzően semmibe sem véve — csak 2—3, vagy 3—4 óra között. Mások előadnak délelőtt is, de a többi tanárra tekintet nélkül. Eredmény: a „lyukas“ órák, a folytonos villamosozás. Mikor marad idő az annyira hiányolt nyelvtudás megszerzésére, könyvtári elmélyedésre?

A legtöbb külföldi egyetemen tanulmányi kedvezményt kap, áld a kötelező óraszámnál többet hallgat; ismerek olyan egyetemet, amely rendszeres nyári kurzusokat tart és három nyári tanfolyamot félévnek számít. Törekcszenek arra, hogy a tanulmányi időt a hallgató a lehető legjobban kihasználhassa. Nálunk ezzel szemben a félévek számának szaporítását ajánlják és nem gondolnak arra, hogy a tanulmányi szabályzat lábbal taposásával most a túl rövid, a külfölddel nem harmonizáló őszi félévben a tényleges előadások október elején, a tavasziban február közepén kezdődnek és egy özvívizelőtti beiratkozási rendszer kényelmetlensége és hosszadalmassága rabolja el annak az ifjúságnak idejét amelyet a sok szünet munkafolytonosságában zavar. Mintha az előadások nálunk is csak a vakációnak kellemetlen megszakításai volnának.

A jó egyetemi és főiskolai oktatásnak legfőbb kelléke a jó tanár, akinek kiváló pedagógusnak és elsőrangú tudósnek kell lennie. Nálunk nem egy tanár — és éppen azok, akik tudományos szempontból is meddők—olimpuszi magaslatban trónoló öreg úr, aki órát sem tartja meg és olykor hetekig várhatja a szigorlati folyosón a szerencsétlen jelöltet, még annyi fáradságot sem véve magának, hogy elmaradását megüzentesse. Hogyan lenne itt lehetséges az a bensőséges viszony,

ami a tudományos működés megindításához szükséges és amelynek áldásait egyes tanárok részéről a Pázmány-egyetemen is éreztük. A tanárnak életkorban sem szabad oly távol esnie a hallgatótól, hogy semmi közös érzésük se legyen. Ebből a szempontból is örvedetes az egyetemi tanári kar tervezett felfrissítése.

A jó eredmény elérését igen hátrányosan befolyásolja a vizsgarendszer bizonytalansága és korszerűtlen volta is.

Számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy az egyetemi és főiskolai ifjúság legerősebb törzse ismét a jogászság; a háború bevégezése után ugyan éppen a legeszesebb és legerőteljesebb fiatal emberek lepték el az orvosi karokat és a műegyetemet, az orvosi és mérnöki pályán való nehéz elhelyezkedés azonban az ottani aránytalan duzzadásnak véget vetett és ismét megindult a jog- és államtudományi karok, illetőleg jogakadémiák iránti érdeklődés. Ez természetes folyamatnak is látszott, minthogy a szanalással kapcsolatos „agyonigazgatás“ sok tisztviselőt tesz szükségessé és az állami gépezeten kívül álló egyének nézete szerint tisztviselői utánpótlásról is gondoskodni kell. A tisztviselői és bírói pálya iránti érdeklődés azzal is nyert, hogy a defláció Okozta gazdasági zavarok felette bizonytalanná tették a szellemi szabadpályákon levők sorsát és az amúgy is a fix javadalmazás pszihózisában szenvedő magyar középosztályt visszaterelték a hivatalnoki élet mesgyéjére. Bármilyen is azonban a helyzet oka, a tény az, hogy már az 1924/25 tanévben a jog- és államtudományi karok és jogakadémiák vezetnek.

A jog- és államtudományi képzést illetőleg azonban évtizedek óta hiába fáradozunk azon, hogy a tudományos szempontokat és a szakképzést elválasszuk egymástól vagy legalább összhangba hozzuk; éppen így megoldatlan probléma az is, hogy a leendő tisztviselőt egyrészt, a leendő bírót és ügyvédet másrészt olyan oktatásban részesítsük, mely hivatásának megfelel. A kötelező doktorátus színvonalának csökkenése, az államvizsga színvonaltalansága, a tárgyak helytelen elrendezése egyaránt zavarólag hatnak. A legtöbb ember a középiskola felső osztályaiban már határozottan érez hivatást; hogyan várjuk a leendő szolgabírótól azt, hogy kereskedelmi és váltójoggal foglalkozzék; viszont nem vehetjük rossz néven, ha a leendő bűnügyi védő nem érdeklődik a politika iránt vagy a telekkönyvi bíró aszociális ismereteknek még azt a mérsékelt anyagát is Sokallja, amelyet a mai tanulmányi és vizsgarend szerint el kell sajátítania. Vannak jóformán érthetetlen rendelkezések: kötelező féléves tárgy heti öt órában az osztrák jog, jöllehet Erdély és Horvátország — ahol ez partikuláris jogként érvényesült — egyelőre elveszett és amennyiben az elveszett országrészek visszakerülnének, semmi esetre sem állítanék vissza az osztrák jog hatályát. Kötelező tárgy az egyházjog is és úgy a jog-, mint államtudományi szigorlatnak, sőt az államtudományi államvizsgának is tárgya, a nála fontosabb jogtörténet ellenben nem, jöllehet az egyházjog főleg ebbe a tárgyba, élő és tételes vonatkozásaiban pedig a közjogba és közigazgatási jogba igen könnyen beolvasható lenne. A hallgató és vizsgázó tehát csak azt érzi, hogy előtte érthetetlen okokból meddő tárgyakkal kínozzák, nem kapja meg azonban azt, amire — bármely pályára menjen is — égető szüksége van: lélektanra,

különösen tömeglélektanra, társadalompolitikára, szociografikus ismeretekre.

Nem akarok túl hosszan foglalkozni a jog- és államtudományi oktatás kérdésével. Rá kell azonban mutatnom arra az aránytalanságra, ami például a vegyes és történeti szigorlat anyaga között van. A helyett, hogy lehetőleg egyenlően osztanék meg a munkaterhét, indokolatlanul nehéz és indokolatlanul könnyű szigorlatot tartunk fenn.

Hasonló — részben történeti, részben személyi okokra visszavezethető — logikátlanságok, aránytalanságok és hiányok fordulnak elő a többi karok tanulmányi és vizsgarendjében is. Ez a példa is elég azonban arra, hogy megértsük, mily károsan befolyásolja a fiatalember munkakedvét és munkakészségét az előtte érthetetlen, aránytalan munkaterhét jelentő, fölösleges fáradtságot okozó rendszer.

Az első lépés a helyzet javítására a középiskolai oktatás gyökeres átalakítása és új szellemmel telítése legyen. Végre ki kell ábrándulni abból a balhitből, hogy a középiskola általános műveltséget ad és rá kell térni arra a helyes vágányra, melyen haladva a középiskolát az egyetemi és főiskolai képzés előzetes fokaként szervezzük. Az általános műveltség terjesztője lehet a kifejlesztendő polgári iskola, lehet az általános műveltségi elemeket is felvevő középfokú szakiskola, de semmi esetre sem a középiskola, ahonnan már az első években el kell távolítani minden olyan növendéket, aki akár szellemi fejletlensége, akár jellembeli csekélyértékűsége miatt nem látszik alkalmasnak a főiskolai pályára. Így élémők azt, hogy a tudomány és magasabb szakképzettség csarnokaiba csak megfelelő elem kerül, mert a középiskola ebben az esetben nem kénytelen a leggyengébb tanuló színvonalához alkalmazkodni, hanem tanmenetében a jó átlagot, esetleg a kiválóságot veheti alapul. Antiszociális sem lenne ez a reform, mert a középiskola gyenge tanulója neki megfelelő környezetben a polgári iskolában vagy szakiskolában még elsőrangú teljesítményeket mutathat be és bizonyos tanulmányi és vizsgakönnyítésekkel — amennyiben később fejlődnek ki és többletmunkára vállalkoznák — végül mégis kerülhetne főiskolákra is.

A másik feltétlenül szükséges lépés az ifjúság megfelelő elhelyezkedésének biztosítása.

Ezeknek a soroknak az írója nem tartozik azok közé, akik a Magyarország túlnépesedéséről szóló elméletet elfogadnák, sőt még azt sem tartja végzetesnek, ha magas minősítésű emberekből nagy tartalékunk van. Minthogy azonban nemzetgazdasági érdek mindennemű befektetésszerű áldozatnak megfelelő felhasználása, gondoskodni kell arról, hogy az egyetemet és főiskolát végzett fiatal emberek megfelelő helyekre kerüljenek. Meg kell tehát állapítani az összes rendelkezésre álló megélhetési lehetőségek számát és a minéműségét. Nagy tömege a diplomás embereknek elhelyezhető a községi életben, mégpedig nemcsak az igazgatási, hanem a termelési folyamatban is, csupán erőteljes, átgondolt akció kell hozzá és a társadalmi súrlódási felületek csökkentése. Az aktív szerepről le kell szorítani az öregeket; ez természetesen a mostani gazdasági helyzetben szabad pályán lévőknel sokkal kevésbé mehet végbe, mint fix javadalmazásúaknál; ha következetesen keresztülvinnék azonban ezt, nemcsak értékes fiatal tehetségek kibontakozó-

sával gazdagodnék közéletünk, hanem a tapasztalt és bizonyos fokig független öregek munkaereje felszabadulna az egyesületi és önkormányzati élet számára: ezek pótolhatnák a nálunk hiányzó polgárságot.

Ha a megfelelő előkészítés megtörténik és az elhelyezkedés meg van könnyítve, valóban várhatjuk, hogy az ifjú egyetemi és főiskolai évei, valamint az ezt követő időszak alatt komoly munkával foglalkozzék és jellemét is a leendő vezetőréteg kívánalmainak megfelelően képezze ki.

Ehhez azonban megfelelő, céltudatos és korszerű tanulmányi és vizsgarend kell, olyan, amely biztosítja minden percnél megfelelő és tervszerű felhasználását és lehetővé teszi azt, hogy ily nagy erőfeszítés árán a lehető legrövidebb idő alatt érhesse el a törekvő ifjú a legnagyobb eredményt. Szükséges ezenfelül az is, hogy az ifjúsággal foglalkozó egyének állandó és szeretetteljes érintkezést tartsanak fenn az ifjúsággal és annak tanulmányait, szórakozását, egész életét ismerjék, figyelemmel kísérjék, az ifjúság lelkivilágát teljesen megértsek.

Kétségtelen, hogy a múltnak, jelennek és a jövőnek minden egészséges nemzet élő szervezetében össze kell fonódnia. Válságos éveit élő nemzeteknél azonban különös figyelemmel kell lenni arra, hogy a nemzet életképessége szempontjának melyik korosztálynak van a legnagyobb jelentősége. A jelen: a férfikor tulajdonképpen rövid átmeneti időszak, mely a tűnő perccel elillan. A múltat megtestesítő idősebbek — még ha a fejtegetéseim elején elmondottakra tekintettel nem is vetjük fel velük szemből az elkövetett hibák és átélt mulasztások felelősségének kérdését — fokozatosan csökkenő tetterőt és munkaképességet jelentenek és mind kevesebb ható lehetőséget a jövő számára. Olyan nemzedéknek tehát, melynek múltjában szakadékok vannak és jelene kétségbeejtő, főleg és elsősorban a jövőre kell összpontosítani minden érdeklődést, szeretetet és törekvést. A jövő pedig az ifjúság, mely lelkesedése, önbizalma, és önzetlensége révén meg tud küzdeni olyan nehézségekkel is, melyek elől a férfiak visszariadnak s amelyektől az öregek megrémülnek.

Leigázott nemzeteket mindig ifjúságuk mentett ki a veszedelemből; az öreg emberek által vezetett és kátyúba jutott Nyugat-Európával szemben a fiatalság tetterejét felhasználó és szervező fascizmus ma talán a kevés európai pozitív tényező egyiké. Németországban is mindenütt felismerték már a fiatalság alkalmazásának szükségét. Nálunk is meg kell végre változni annak a hatvanhetes ideológián alapuló balitéletnek, mely a fiatalságot nemcsak bűnnek, hanem szégyennek minősíti és szakítani kell azzal a babonával is, hogy a fiatalságot a közügyektől távol kell tartani. A fiatalság dolgozzék, tanuljon, erősítse jellemét és testét, de mindezek mellett találjon módot és alkalmat a közügyekkel foglalkozásra, mert csak az ő közreműködésükkel, velük és általuk alakulhat ki egységes, erőteljes és egészséges közszellem.

WEIS ISTVÁN

LAKÁSPOLITIKA ES ÉPÍTKEZÉS.

Az élő nemzedék életerejé és egy nemzet szaporodási lehetősége a rendelkezésre álló lakóhelyiségek egyenes függvénye. Ha nincs elegendő lakóhelyiség, nemcsak az életerő erődenedik el, de a szaporodási lehetőség csökkenése is bénítólag érzeteti hatását az egész nemzet gazdasági fejlődésére.

Általánosan elfogadott tétel volt a békeévekben, hogy az úgynevezett elsőrangú életszükségletek terén az ádagember kiadásai a következő kulcs szerint oszlanak el: táplálkozásra esik 56.8%, lakásra 15.8%, fűtésre és világításra 53%, ruházkodásra 10.6%, különféle (közlekedés, művelődés stb.) 11.5%.

Ebből könnyen megállapítható, hogy ezek között a lakásigény mint az összes elsőrendű életszükségleteknek $\frac{1}{6}$ -a szerepel, tehát egy olyan kvótával, amely a táplálkozáson kívül az összes többit meghaladja. Ha ez a kulcs és táblázat jó volt a háború előtt, — semmi esetre sem fogadható el manapság, mert hiszen az egyre emelkedő lakbéreknél csak hozzávetőleges számítás szerint is, az elsőrendű életszükségletek kiadásainak legalább $\frac{1}{3}$ része manapság a lakásra esik.

Nyilvánvaló tehát, hogy egy ilyen fontos probléma megoldásán állam, közületek és magánérdekeltség egyaránt fáradozik. A kérdés most már csupán az, hogy a probléma likvidálása állami feladat-e? És ha nem az, mint ahogy tényleg nem az, akkor mi úton-módon és mily keretek között biztosítható e nagy háborús probléma megoldása?

Mint ahogy általában nem a magyar viszonyokat teszem megvilágítás tárgyává, azonképpen már itt is egész Európára alkalmazható általános irányelvek és eredmények összehasonlításával foglalkozom. Kétségtől való tény, hogy az európai nagy városok, az úgynevezett világvárosok érezték meg legjobban a világháború lakásszükségleti következményeit. Ez szinte önmagától adódik, hiszen a világváros az a pont, amely évről-évre egyre fejlődik és amely mintegy önnönmagában hordja a terjeszkedésnek és a fejlődésnek lehetőségét. Általában a lakásszükség előidézőiül a házasságkötéseket és a természetes szaporodást szokták megjelölni. A háború behatásaként járult azután ehhez még egy harmadik tényező is, nevezetesen a menekült, hontalan és kiutasított családok vándorlása és letelepülése. Ez volt az az alap, amelyen, akik akadémikusán foglalkoztak ezzel a kérdéssel, elindultak és meg tudták határozni, hogy egy ország, vagy egy város évi lakásszükséglete mily keretek között mozog. Ezt is azonban csak egy részletes, úgynevezett lakó- és lakásnépszámlálási statisztika segítségével lehetett eredményesen és intézményesen megoldani. Mint legtökéletesebbre itt is a német-

birodalmi lakó- és lakásnépszámlálásra hivatkozhatunk, amely a múlt év folyamán, május hó 16-án ment végbe. Ezt a statisztikát vették alapul a németek a háború utáni nagyszabású lakásépítési programjuk megvalósításánál és ennek eredményeül tudható be, hogy a békeévekre megállapított 250 ezernyi új lakás évi szükséglet-indexnek oly fontos szerep jutott.

A külföldi statisztikák mindenekelőtt megállapították tehát egy-egy városra és azután az egész országra nézve a legutóbbi normális év, tehát egy békeév lakásszükség indexét és ehhez mérten keresték a módot és megoldást ahhoz, hogy a lakásszükség problémáját lehetőleg rövid idő alatt likvidálják.

Ebben a helyzetben, a szükséglet ismerete alapján külföldi pénz-csoportok, vagy belföldi ad hoc egyesülések, vagy magánérdekeltségek, egy-egy korszakos, nemzetmentő ideával siettek ennek az eminenter közgazdasági és szociális problémának spekulációs üzleti lehetőségeit kiaknázni. És hogy mennyire helyes politika volt általában a közép-európai államokban ezt a problémát némileg mégis állami gyámkodás és felügyelet alá helyezni, azt éppen az igazolja, hogy a háború utáni munkás- és középosztályok, tehát a nagy világégésnek legtöbbet veszített áldozatai, állami közreműködés nélkül teljesül ki lettek volna szolgáltatva e lakáspolitikai vámszedőknek. Hogy az államnak némileg aktív szerepet kellett vállalnia a probléma megoldásánál, az szinte természetes; ez még nem jelentett etatisztikus törekvést. Ezzel nem tett egyebet, mint hogy a közgazdasági életnek eme váratlanul megnövekedett és meglepetésszerűen tényezőként fellépő probléma-komplexumát is magára vállalta, mégpedig a felelősség és az állampolgárai feletti köteles örökös elve alapján. Vannak, akik nemcsak nálunk, de általában a lakáskérdés megoldásánál keveslik az állam beavatkozását és mint mindent, úgy ennek a problémának a megoldását is, kizárólag az államtól várják.

Pedig ez az alaptétel teljesen hibás, mert a lakásépítkezés nem állami feladat. A lakásépítkezés közgazdasági probléma, amelynek következményeit és kihatásait az állam csak annyiban tartozik és köteles magára vállalni és figyelembevenni, amennyiben erre fentemlített hivatása kötelezi. De más szempontból sem minősíthető állami feladatnak, már csak természeténél fogva sem, mert minden oly ténykedés, a gazdasági élet minden oly megnyilvánulása, mely magán hordja az individuális óhaját és egyéni kényelem szempontjainak bélyegét, szinte önmagában kizárja az uniformizálásra hajlandó állami beavatkozás és adminisztráció szerepét.

Az államnak a lakáskérdés területén kettős feladat jutott osztályrészül. Egyrészt mikor a baj diagnózisát megállapította: a korlátozás, másrészt, mikor a gazdasági élet konszolidálásával a társadalmat védő imperatív keretek fenntartásának szüksége megszűnt, a lakásügyi közigazgatás megszüntetése és a lakásépítkezéseknek nem közvetlenül, de állami hitelek nyújtásával való előmozdítása. Brauns németbirodalmi munkaügyi miniszternek múlt év októberében a birodalmi gyűlés elé terjesztett emlékirata klasszikus példája annak, hogy a német előrelátás és szervező erő, mint annyi más problémát, ezt is mennyi céltudatossággal és mily reális számítások alapján oldotta meg. A német

lakásépítő tevékenység a már említett békebeli normális lakásszükség indexszám megállapításán kívül azon az összehasonlító és egyben meglepő igazságon épült föl, hogy Németország nagy városai a világ összes városai között a legtúlszűfoltabb és a lakossűrűség szempontjából a lehető legrosszabb helyzetben vannak. A birodalmi munkaügyi minisztérium évék során át feldolgozta nemcsak az európai, de az amerikai világvárosok és fontosabb gócpontok lakossűrűségi adatait, amelyekből Németországra nézve legmeglepőbb és egyben leglesújtóbb eredmény: Berlin utolsó helyre került.¹ Ez a statisztika élő bizonyítéka annak, hogy szemben a nyugateurópai, de különösen az angol, belga, dán építési politikával, úgyszintén az Amerikában dívó építkezési rendszerrel, Németország és általában Közép-Európa bérkaszánya jellegű építkezési politikája mily elhibázott, mily egészségtelen és mennyire kihat egész városok, egész országok fejlődésére. Az itt közölt statisztika, sajnos, Budapestre nézve is lesújtó igazságokat árul el. Budapest is végén szerepel a statisztikának, szinte az utolsók között, már csak Bécs, Boroszló és a már említett két német város következnek utána. Ez a német igazság tehát egyúttal magyar igazság is. De mit tettek a németek, hogy ennek az igazságnak levonják a következményeit és tettekkel bebizonyítsák annak erejét és tekintélyét? Mindenekelőtt, mint mindent, itt is racionalizálták az egész problémát és elválasztották a lakásügyeket a lakásépítkezéstől és egész lakáspolitikájuknak egy teljesen új, teljesen modern elgondolást és irányt szabtak.

Ők is abból indultak ki, hogy az építési ügy mint olyan, nem tartozik az állami szupremáda hatáskörébe. Itt az állam legfőljebb csak a doktor, a gyógyító szerepét vállalhatja, csupán előmozdíthatja a megoldás megkönnyítését és mindenek fölött megszervezheti az egész társadalom, tehát az összes kompetens és tökeerős tényezők részvételét. A németbirodalmi kormány, mint azt a statisztikák is bizonyítják, nem sajátította ki a problémát, még 59%-ban sem. Már eleve arra az álláspontra helyezkedett, hogy itt a döntő szót nem az állami hozzájárulás, hanem az egyes országok, a városok, a községek, a különböző pénzintézetek (bankok, takarékok, biztosító intézetek) és nem utolsó sorban maguk az érdekeltek, a posta, a vasút és a munkáspénztárak fogják diktálni. Az 1926 évi németbirodalmi építési hitelfinanszírozás megoszlása a következő érdekes képet mutatja:

1. A bankok, takarékok, biztosító intézetek részvétele	545,000.000	márka
2. Posta, vasút és munkáspénztárak részvétele	198,800.000	„
3. Állami hozzájárulás	157,400.000	„
4. Egyes országok és községek részvétele	1.870,000.000	„

1. A bankok, takarékok, biztosító intézetek rész-

Ez a kimutatás mindennél világosabban beszél. Minálunk a bankok és gyáripari vállalatok 1924 évi építőtevékenysége mindössze 1.000

¹ E statisztika szerint a világ legnagyobb városainak lakossűrűsége házanként: 1. Bradford 408 (lakó esik egy házra); 2—7. Birmingham, Manchester, Bristol, Liverpool, Sheffield, Bréma 479—783; 8. London 78.9; 9. Brüsszel 85.3; 10. Csikágó 880; 11. Amszterdam 1344; 12. Frankfurt a/M. 17.09; 13. Zürich 1726; 14. Köln 18.05; ¹⁵ Newyork 20.20; 16. Genf 23.43; Koppenhága 26.60; 18. Lipcse 27.30; 19. Oslo 2921; 20. Stockhokn 32.00; 21. Drezda 34.56; 22. München 36.59; 23. Párizs 38.00; 24. Hamburg 38.66; 25. Prága 40.92; 26. Budapest 41.26; 27. Bécs 50.74; 28. Boroszló 51.97; 29. Charlottenburg 66.30; 31. Berlin 75.90.

lakás felépítésére szorítkozott. Németországban a városok és községek részvételén van a hangsúly. Könnyen kérdezhető azonban, hogy miből járuljanak hozzá városaink és községeink egy ily nagyszabású akcióhoz és hogy vállaljanak abban részt a német városok és községek példájára? A felelet tényleg nehéz, mert a német városok és községek építési hitel finanszírozása, az összes összegek közt a legnagyobb:

1,870.000,000 márkányi összeg, csaknem kizárólag a régi házbérkrajcár, illetve annak jogutódjaként szerepelt házhaszonrészesedés és házbéradó (Hauszinssteuermittel) címen befolyt összegből állott elő, amely a városokat és községeket illette meg. A német községek és városok tehát ezt a pénzt használták föl az építkezni óhajtó magánosok építkezéseinek hitellel való támogatására. Azon egyszerű és logikus igazság vezette őket, hogy elsősorban a községnek és városnak érdeke, hogy az ő polgárainak lokális építkezései, amelyekhez őt a város fejlődésének, a város terjedésének érdekei is hozzáfűzik, mielőbb és minél nagyobb mértékben megvalósuljanak.

Csakis ezzel a helyes és racionális számítással következhetett be a német építőtevékenység hatalmas föllendülése, amelynek keretei között:

1918—19-ben	56.714 lakás épült	1924-ben ...	106.502 lakás épült
1920-ban ...	103.092 „ „	1925-ben ...	178.930 „ „
1921-ben ...	134.223 „ „	1926-ban ...	204.670 „ „
1922-ben ...	146.615 „ „	1927-ben ...	216.516 „ „
1923-ban...	118.333 M		

amiből megállapítható, hogy az évi szükséglet-indexképpen megállapított 250 ezres számot a német építőtevékenység legutolsó évi eredménye már igen megközelíti és ez évben talán túl is haladja.

A német lakáspolitikája jellemzésénél, amelyet talán kissé túlrészletesen bocsátottunk előre összehasonlításképpen, még csupán két adatnak megrögzítése mutatkozik szükségesnek. Az egyik, hogy Németországban ma már a 100%-ot is meghaladó' lakbérékkel állunk szemben. Ismeretes ugyanis, hogy 1923—24-ben tért át Németország a békebeli úgynevezett aranymárkalakbér százalékszerű számítására, amikor is 25—40% között mozgott a régi lakások bére. Az új lakások béreinek megállapítását természetesen itt sem korlátozta a kormány. 1926 júliusában érte el a német házbér a békebeli bér 100%-át. 1927 áprilisában általában no, ugyanez év októberében 120, az idei év májusában pedig legnagyobbbrészt 150%-a fizetendő a békebeli bérnek. Ez a szám természetesen az egyes területek szerint változik, Poroszország és Bajorország az első és legdrágább helyen szerepelnek. Az új lakásoknál, amelyek most épülnek, már 300%-os bérmegállapítással állunk szemben, tehát egy meglehetősen irreálisan magas bérkalkulációval, amelynek létjogosultságát azonban az építési anyagárak és a munkabérek emelkedése látszólag igazolják. A német statisztika szerint 10%-os lakbéremelésnek 2%-os munkabéremelés felel meg. Ha ezt a szempontot figyelembe vesszük, ismét oly jelenséggel állunk szemben, amely megmagyarázza ennek a problémának gazdasági vonatkozásait.

De hogy ez a gazdasági vonatkozás mily nagy mértékben velejárója az egész problémának, azt még jobban bizonyítja a legutolsó

német békeesztendő építőipari forgalmi mérlege, amely szerint ebben az évben hatmilliárd márka került építési investícióra az építkezés idején, amely hárommillió embert foglalkoztatott. Ez az akció felhasználta 30%-át az összbirodalmi ipari termelés termékeinek és ezzel mintegy 44% erejéig befolyásolta az egész Németbirodalom közgazdasági vérkeringését.

Ugyanez a nagyvonalúság jellemzi különben a német telepítési politika eredményét is, amely 1924 és 1926 évek között 63 ezer millió márka segítségével 38.018 mezőgazdasági munkáslakást hozott fedél alá szinte észrevétlenül.

A magyar lakáspolitikát tehát már előre bevilágítja a német példa. Bár igaz, hogy a magyar lakásügy és a magyar lakásépítkezés egészen különleges helyzetben van és felelős tényezői is egészen különleges örökségképpen jutottak hozzá, mégis nagyon sokban már eddig is a német utakon haladt és ha az út eredménnyel járt, ez nagyrészt a német mintának köszönhető. Minálunk is először azt kell megállapítani, hogy van-e még egyáltalán szükség lakáspolitikára? Van-e még lakáskérdés, szükség van-e még lakásépítésre és egyáltalán mi a helyzet a lakásszükség, a lakásigények terén? Erre nézve azt hiszem, nagyon egyszerű a válasz, ha felsorakoztatjuk a tényeket. Három évvel ezelőtt történt, hogy az állam egy nagy bérházat épített, amelyben 98 lakás volt és erre a 98 lakásra nem kevesebb, mint 13.500 kérvényt nyújtottak be, közöttük több mint ötezer igazán súlyos helyzetben lévő és tényleg nélkülözést szenvedő egyén részéről. Két évvel ezelőtt történt, hogy a főváros 1.334 lakást épített, nyolc különböző bérpalotában, amely 1.334 lakásra 12.000 pályázó nyújtott be kérvényt. Ismeretes viszont továbbá az is, hogy a székesfőváros tavalyi lakásainál a pályázók tolongása nem csökkent és ma is oly méreteket ölt, hogy a lakásszükséggel és a lakásínséggel mint tényezővel, sajnos, még mindig számolnunk kell. Lakásszükség tehát van. Különösen Budapesten és a nagyobb vidéki városokban. Ezt a lakásszükséget másképp, mint a német példa módjára, az egész építési politika racionalizálásával, megoldani nem lehet.

Ha közelebbről megvizsgáljuk, hogy mi is az építésügy racionalizálása, a felelet igen egyszerű. Mindenekelőtt meg kell szabni az államnak, a közületeknek és az egyes tőke- és magánérdekeltségeknek a szerepét, határvonalat kell vonni és elhatárolni a feladatokat és kötelességeket. Az állam, mint említettük, tényleg nem vállalhat más szerepet, mint az irányító és a közreműködést létrehozó, a szervező szerepét, amely azonban jogi formulák kitalálásában és jogi lehetőségek megteremtésében nem merül ki, hanem anyagüag is bizonyos mértékig részt vesz az akcióban és a komoly statisztikai adatok felhasználásával, mintegy kiegyenlítő szerve az egész problémát uraló kínálat, kereslet, természetes szaporodás és évi szükséglet egymáshoz való viszonyának. Ezekon kívül az állam teendője az építésrendészet és városrendezés irányelveinek biztosítása is, elsősorban egy olyan közegészségügyi szempontokat is figyelembevevő országos érvényű lakásépítési szabályrendelet alkotása, amely mindenkire nézve egyaránt kötelező és amely éppen a szomorú statisztikai adatok eltüntetése érdekében a legtöbb, különösen vidéki építkezés megvalósítását modernné és egészségessé

teszi. További feladat a takarékosági és olcsósági szempontból szükséges műszaki beavatkozás. És itt elsősorban a családiház építkezés, kertes kolóniák tipizálása érdemel említést, amire példa nemcsak a német, de a dán, a belga és az angol „Family house“. Az állami beavatkozás itt sohasem lehet elég nagyszabású. És végül a racionalizáláshoz tartozik az építési anyagok forgalmának biztosítása és szabályozása is, az egyes gazdasági érdekeltségek, az egyes ipari kartelek versenyének, ha kell, letörése, amelynek révén meg tudja akadályozni azt, hogy ennek a problémának ipari vámszedői, — mert ilyenek is vannak, — lefölözzék mások nyomorúságából és bajából a zsiros nyereségeket.

A racionális építési hitelpolitikát is befolyásolják azonban különböző körülmények. Így nálunk nem utolsó sorban a speciális magyar helyzetből származó lokális szempontok, amelyek szükségessé teszik, hogy városként külön-külön, más és más metódusok szerint váltsuk föl aprópénzre az általános irányelvek értéktényezőit. Mert miként a német lakáspolitikának is kiinduló pontja az volt, hogy Berlinben és általában a német nagyvárosokban hány lakásban hány háztartás húzódik meg, azonképpen a magyar viszonyok helyes mérlegelését is csak akkor tudjuk eredménnyel véghezvinni, ha külföldi mintára itt is éles határvonalat vonunk az úgynevezett szubjektív és objektív lakásszükség fogalma között. A szubjektív lakásszükség jellemzésére talán nem is lehetne tökéletesebb példát találni a berlininél, amely egész bizonyosan éppen úgy megállapítható Budapesten is, hogy tudniillik mily viszonyban van egymással a lakások és az abban lévő háztartások száma? A berlini legutóbbi lakásszámlálás alapján ez a szám úgy alakult, hogy Berlin 1,179.612 lakásában 1,256.708 háztartás nyert elhelyezést, tehát csaknem százezer háztartás nem rendelkezett önálló lakással.

Ha ezt a tételt Budapesten szemügyre vennénk, féltő, hogy még a berlini kereteket is meghaladó meglepetésszerű indexet találnánk. A megszállott területről megindult vándorlási folyamat, de különösen különböző családi vagy éppen rideg okok folytán előállott kényszerűségből Budapest valóságos klinikai példa gyanánt szerepel az önálló lakással nem bíró háztartások rengetegében. Ezt bizonyítja Budapest székesfőváros részletes lakósűrűségi statisztikája is, amely szerint a már fentebb említett lakássűrűség természetes folyományaképpen a lakók szobasűrűségi indexe is talán a legmagasabb Közép-Európában (2.92). De nem éreketlen Budapest székesfőváros lakásstatisztikáját, mint az eddigi városi lakáspolitikát következményét, egyes részleteiben is szemügyre venni. Berlin több, mint egymillió lakásával szemben Budapesten mindössze 252.717 lakás van. Ebből több, mint fele 1 és 2 szobás, s a tulajdonképpen modern lakásnak nevezhető 3, 4, 5 szobás kategória alig $\frac{1}{6}$ -át teszi ki az összlétszámnak. A budapesti lakások szobánkénti statisztikája így alakul:

1 szobás lakás van	112.093
2 „ „ „	55.333
3 „ „ „	24.110
4 „ „ „	10.775
5 „ „ „	3.869
6 „ „ „	1.325

7	szobás lakás van	513
8	szobás vagy annál nagyobb	391

Dr. Illyefalvy Lajos: Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve nyomán (1927)

Ezek a statisztikák, ha semmi mást nem, azt mindenesetre bizonyítják, hogy igenis van magyar lakásügy még mindig és hogy a 961.995 főt számláló fővárosunk, amelynek lakossága szaporulata 40 év alatt közel 591.000-rel növekedett, mily perspektíva elé néz, ha az ilyenformán megállapítható 12.555 főnyi évi szaporodás negligálásával nem gondoskodik már eleve a minimális számítás szerint is évenként 4.000 lakásban megállapítható lakásszükséglet-index biztosításáról. Ha még megemlítjük, hogy legalább 200 lakás céljaira alkalmas lakóházat foglalnak el jelenleg különböző irodák és hogy körülbelül 41.000 az albérlők száma, teljes képét adtuk a budapesti lakásviszonyok egyik szomorú fejezetének.

A másik fejezetbe tartozik maga a város mint közület és a háztulajdonosok. A városra hárul a feladatok legnehezebb része. Egy közel milliós világváros városrendezési politikáját és ehhez képest a telekszabályozás kialakítását nem lehet incidentaliter egyik napról a másikra megvalósítani. Hisz hogy mily nagy horderejű problémát rejt ez a városrendezés magában, ezt éppen azoknak a kérdéseknek évtizedek óta vajdó rendezetlensége bizonyítja, mint amilyenek az új két fővárosi híd (Boráros-tér és Újpest), továbbá Óbuda, Kelenföld és Tabán végleges rendezése, ez utóbbinak közműekkel való ellátása, a pályaudvarok kérdésének szabályozása, végül a Lágymányoson tervezett állandó kiállítási terület s az ehhez kapcsolódó úgynevezett tudományos kolónia (Természettudományi Telep) elhelyezésének kérdése. Ezek mind oly problémák, amelyek szorosan összefüggnek az általános lakáspolitikával és amelyek egymásra utaltságuknál és a gazdasági vérkeringés törvényeinél fogva szinte észrevétlenül megérlelik Budapest területi terjeszkedésének és ezzel kapcsolatos felépítésének nagy horderejű problémáját is.

Budapest az európai világvárosok versenyében nagyon sok téren jelentős tényezővé emelkedett. Talán egyesegyedül a lakáskérdés az, amely meglehetősen inferiőr sorrendet biztosít a számára. A legutóbbi fővárosi kimutatás szerint Budapest területén 19.506 lakóház volt, amelyből

földszintes	11.623	3 emeletes	2.910
1 emeletes	3.770	4, vagy többemeletes	1.482
2 „	2.231		

Hogy ezen a téren a többi európai városokkal szemben Budapest mily lassan haladt előre, azt mi sem bizonyítja jobban, minthogy a hivatalos adatok szerint ezelőtt 18 esztendővel, tehát 1910-ben 18.035 volt a budapesti épületek összlétszáma, amely létszámban, igaz, hogy a lakóházakon kívül az egyéb épületek is bentfoglaltatnak. Az összes épületek száma a legutóbbi félszázad alatt mindössze a kétszeresére emelkedett. 1880-ban 10.880 volt az összes épületek száma s ma, 1927-ben is csak 22.016.

Az is bizonyos viszont, hogy különösen, ami az utolsó évek növekedését illeti, a szaporulat szinte kizárólag az új lakóházakra esik. Szó-

morú tény viszont azonban az is, hogy 1.287 háznak, bár téglalapzattal de vályog- és sárfalazata van még ma is és 251 ház zszindely-, illetve deszkatetővel bír. A legesújabb azonban, hogy 2.745 házban nincs vízvezeték és 5.021 házban még mindig nincs bevezetve a villanyvezeték. A gázvezeték 8.041 lakóházban hiányzik. Viszont központi fűtéssel mindössze 816 budapesti lakóház van felszerelve. Ha az amerikai viszonyokkal mindezt összehasonlítanék, bizony nagyon is inferiósus volna a helyzetünk.

Mindezek után tehát nem marad más hátra, mint az, hogy addig is, míg a magyar lakáspolitikai városi fejezetének gyökeresen új irányt adhatunk, megállapítsuk azokat a remédiumokat, amelyeknek segítségével előkészíthetjük a nagy feladat megoldását s azt hozzásegíthetjük a kialakuláshoz. Minthogy már megállapítottuk, hogy lakásügy és lakáskérdés van, következőleg mint napirenden levő kérdéssel, a lakáspolitikával is foglalkozni kell. Viszont azt is megállapítottuk, hogy a feladat nem állami feladat s hogy legfeljebb csak német módon, az állam közreműködését és irányítását célszerű itt igénybe venni. Teljesen német analógiára nem gondolhatunk, mert egyrészt minálunk ismeretlen tényező a „Hauszinssteuermittel“ milliárdos bevételi forrása és a jövedelemnek a községek rendelkezésére való bocsátása, valamint ezen összegeknek a községek általi építési investíciója.

Igaz, hogy minálunk is volt ehhez hasonló bevételi alap három-négy évvel ezelőtt, az úgynevezett kincstári házhaszonrészesezés, amelynek kivetését annak idején éppen azzal indokolták, hogy azt a lakásépítések előmozdítására, lakásépítési hitelekre fogják felhasználni. Sajnos, e kincstári házhaszonrészesezés milliárdjai nem tudtak felsorakozni a lakáskérdés megoldásának védelmére és így az elmúlt évek folyamán részben az évi budget terhére, részben a népszövetségi kölcsön beruházási tételeire kellett kihatítani 1—1 millió aranykoronát vagy pengőt, hogy ezen összegek segítségével legalább a köztisztviselői társadalom legégetőbb családi ház építkezéseit 50, illetve 60%-os építési kölcsön nyújtásával támogatni lehessen. így is nem lekicsinylendő összeg: több mint 21 millió pengő került öt év alatt szétosztásra és nem kevesebb, mint 5.750 új lakás adatott át rendeltetésének ezen állami hozzájárulás felhasználásával.

Ugyancsak figyelmet érdemel az elmúlt évek közvetlen állami lakásépítkezése is, amelynek évről-évre egyre jobban gyümölcsöző hozadéka csak most kezd igazán a maga nagyvonalúságában jelentkezni. Az 1928/29 évi költségvetésnek a népjóléti tárcánál kimutatott rendes és rendkívüli bevételi és kiadási tételei szerint a népjóléti tárca teljes központi igazgatási költségeit már csaknem fedezik az állami kislakások házbérfelvételei. Mert míg e tárca központi igazgatási költségei 2,973.650 pengőt tesznek ki, addig az állami kislakások házbérfelvétele 2,250.000 pengő bevételi forrást jelent. Megemlítésre érdemes jelenség, hogy míg az államnál így a befektetett tőke gyümölcsözőig kamatozik és rövid idő alatt amortizálódik, addig a székesfőváros bérházainak jövedelme még mindig távol áll attól, hogy a házbérek az építési tőke törlesztését és a kamatokat, valamint a telek-bérfelvételeket fedezzék.

Arra a kérdésre, hogy most már az építési politika milyen irányt vegyen és hogy a sok külföldi minta után melyik kerüljön alkalmazásra, nehéz pontosan megfelelni. Mint minden, ez is a helyi viszonyoktól függ. Lesznek városok, különösen kisebb vidéki mezővárosok, ahol az úgynevezett tisztviselői vagy kertés szövetkezeti házak, ad hoc csoportosulások, akár a társasházak is, megfelelő építkezési formának fognak bizonyulni. Viszont valószínű, hogy a fővárosban sokkal inkább a kertés családi házak építésének gondolata fog diadalt aratni. E tekintetben természetesen a legnagyobb akadály a telekspekuláció, melynek letörésén az államnak és városnak együttesen kell közreműködnie. Manapság, mikor a fővárosi telekárak az előző évek árához képest körülbelül 20%-kal emelkedtek, nagyon fontos körülmény, hogy a lakásínséget leginkább megsínyeltt kisexisztenciák és középosztályunk ne találja magát szemben már az első lépésnél ily akadállyal. Az első dolog tehát, hogy egészséges telekkisajátítási és parcellázási politikával a főváros környékét alkalmassá tegyük ily családi házak fölépítésére, amelyhez azután akár belföldi, akár külföldi kölcsön útján mindig meg lehet találni az előnyös és reális kölcsönnyújtás föltételeit.

Uj ideákban és eszmékben nincs hiány. Az illetékes köröket valósággal elárasztják a nagyvonalúságban és újszerűségben egymást túllicitáló honmentő gondolatokkal. E téren tényleg nincs egyébre szükség, mint hogy a városi közületek, mint amelyeknek saját érdekükben áll a lakáspolitikai egészséges mederbe való terelése, az állam erkölcsi és bizonyos mértékű anyagi hozzájárulásával most már maguk vállalkozzanak a lakáskérdés rendezésére. Társasház, kertváros és a többi új fogalom mind szép évtizedes jelszavak, de talán nem is egyebek annál. Már pedig itt nem jelszavakra van szükség. Éppen a német példa mutatja meg, hogy a közgazdasági tudatlanság által diktált versailles-i béke és a jótételi kötelezettségek ellenére is a porosz közigazgatási drillel és szinte a tized pfennigekig kicsinyes pénzügyi reálpolitika hideg és észszerű törvényeivel mint lehet ezt a megoldhatatlannak látszó súlyos problémát is csodálatosan rövid idő alatt közelebb segíteni a megoldáshoz.

CZAKÓ ISTVÁN.

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS

MILYEN AZ ERDÉLYI AGRÁRREFORM VALÓSÁGBAN?

AZ ERDÉLYI román agrárreform törvény 14. §-a azt mondja, hogy ahol a lakásszükséglet megkívánja, kisajátítható faluhelyeken a falu szélétől számított 600, városokban pedig 1000 méter hosszúságú sugár körletén belül minden föld. Akiktól az ilyen földeket kisajátítják, azokat más helyeken egyenlő értékű földterülettel kell kárpótolni. A faluk és városok körül kisajátított területek megfelelő nagyságú parcellákban olyan tisztviselők, más értelmiségek, munkások, kisiparosok stb. között osztandók ki, akik az illető helységben lakóházzal nem bírnak. E szakasz alapján Kolozsváron is kisajátítottak 775 holdat és azt 2.672 házhelyre parcellázva, már évekkel ezelőtt kiosztották, de azért e 2.672 házhelyen mindeztideig csak 20 ház épült fel, noha a törvény azt mondja, hogy „akik ilyen telkeket kaptak, kötelesek a birtokbavételtől számítva legkésőbb öt év alatt az építkezést megkezdeni. Ellenkező esetben elvesztik telkeiket, valamint addig teljesített befizetéseiket“.

Hogy általában a román agrárhatóságok miként értelmezték és hogyan hajtották végre az agrárreform törvényt, annak legklasszikusabb példáját szolgáltatta a Kolozsváron kisajátított házhelyek kiosztása. Ennek •illusztrálására szolgáljon egynéhány alább felsorolandó érdekes eset és jellemző példa.

Porutiu Emil kajántói román pap, az 1918-i forradalmi mozgalmak idején költözött be Kolozsvárra, de papi tisztségét megtartotta és most autóval jár ki Kajántóra isteni szolgálatot tartani minden vasárnap. Kajántón lakóháza és földbirtoka van, Kolozsvárt a „tisztviselői telep“-en egy villaszerű szép háza. Az agrárbizottság, amelynek tagja volt, az említett területen két házhelyet hasított ki számára. Pop Augustin magyarnádasi román pap szintén tagja volt az agrárbizottságnak. Magyarnádason földbirtoka, Kolozsváron a Kárpát-utcában pedig háza van. Pop Augustin az agrárbizottsági tagságra azzal tette magát érdemessé, hogy előzetesen megvásárolta a Hirsch Ödön-féle birtokot s azt parcellázva, a román parasztnak eladta. Ebből különböző bonyodalmak, pereskedések és botrányok keletkeztek. A kolozsvári törvényszéken jelenleg bünvádi eljárás folyik ellene. Agrárérdemeiért az agrárbizottság neki is két házhelyet szakított ki. Ugyancsak két házhelyet kapott Florea Bitichie földművelésügyi minisztériumi vezérfelügyelő, aki a házhelyek kiosztásánál éppen Kolozsvárt volt, — jelenleg azonban Dobrudzsában teljesít szolgálatot.

Leonide Petrescu ugyanekkor törvényszéki elnök volt Kolozsvárt. Ő is kapott két házhelyet. Hogy minő tisztviselői érdemeket szerzett, tanúsítja az a körülmény, hogy jelenleg fel van függesztve állásától. Két házhelyet kapott Eugen Tilea, az utak és hidak főfelügyelője, akinek hivatali székhelye Brassóban van és ott is lakik állandóan. Házhelykiosztásban részesült Joan Lepadatu volt pénzügyminiszter, aki jelenleg a román nemzeti bank igazgatója, de aki sohasem lakott Kolozsvárt. Hasonlóan házhelyet kapott a másik Lepadatu is, aki jelenleg vallásügyi miniszter és állandóan bukaresti lakos. Két házhelyet kapott Tanasescu volt államtitkár, aki csíkye szenátor és bukaresti lakos. Házhelytulajdonossá lett Utalea volt

kolozsvári polgármester is, akinek Kolozsváron háza van és Dés mellett kétszáz hold birtoka. Az időközben elhalt Septimiu Muresan vármegyei prefektusról sem feledkezett meg az agrárbizottság, mert ő is kapott mint „szegény tisztviselő“ házhelyet.

Az agrárbizottság bőkezűségét jellemzi, hogy Joan Anastasiu tábornok is házhelyet kapott, holott mindenki tudta, hogy Szucságon birtoka és háza van. Ugyanilyen ajándékban részesült Georghé Badescu tábornok orvos, akiről legjobb barátja sem állíthatja, hogy „szegény tisztviselő“. Mihail Serbanról, a kolozsmonostori gazdasági akadémia igazgatójáról köztudomású, hogy két kolozsvári háznak tulajdonosa, de mégis házhelytulajdonos lett. Ilyen módon lettek mint „szegény tisztviselők“ házhelytulajdonosokká Pop Alesandru telekkönyvezető, Enea Munteanu agrárbíró, Covrig Rosianu háztulajdonos, León egyetemi tanár és bankigazgató, T. Calugereanu háztulajdonos és egyetemi tanár, Pamfil Gheorghé egyetemi tanár, a gyógyszerészeti intézet igazgatója, akinek hatszobás természetbeni lakása van és azonkívül saját háza, Nikolau Mantu tordai gyógyszerész, Virgil Comsa bankigazgató, Gheorghé Jonescu a Banca Natiunea vezérigazgatója, kinek szintén pompás természetbeni lakása van; Agripa Jonescu, a bukaresti dohánymonopol igazgatója, Simionescu pénzügyi államtitkár, Gheorghé Manoilescu, az egresi bánya igazgatója, Manoilescu volt averescanus pénzügyminiszter öccse. Továbbá az agronomok közül Joan Ciomac főinspektor, Joan Podariu kataszteri főigazgató, Constantin Teodorescu agronom stb. így lehetne ezt folytatni többszázra rúgó névlajstromon át. A gyengébbek kedvéért még csak azt akarjuk felemlíteni, hogy az agrárbírók, akik a házhelyek felosztását intézték, magukról sem feledkeztek meg. Nemcsak egy-egy házhelyet osztottak ki saját részükre, hanem volt kettő közöttük olyan is, akik három-három telket ajándékoztak maguknak.

Munkások, kisebb, főképpen magyar vagy német nemzetiségű tisztviselők közül elvtelve sem kapott senki. Ellenben kaptak protekciós gépirókiasszonyok, színésznők, kardaloszók, táncosnők, akik csak egy néhány hónapig időztek Kolozsváron. így érthető aztán, hogy ez óriási területen mindezt ideig csak húsz ház épült és hogy a kisajátított 775 hold elsőrendű termőföld parlagon hever, teljesen felverve a gyomtól és a gatzól közvetlenül Kolozsvár mellett, ahová egy egész új városrészt lehetett volna felépíteni. A kisajátított földek tulajdonosai majdnem kivétel nélkül magyarok voltak, akik a törvény világos rendelkezése ellenére sem kaptak kárpótlásul megfelelő értékű földet sehol.

Hogy vidéken is hogyan hajtották végre az agrárreform törvényt, arra ríktó illusztrációul szolgálhat az alább felsorolandó néhány adat.

Kisküküllő megyében van egy Borzás nevű román község. A borzási románok tántoríthatatlanul hívei voltak a „nemzeti parasztpárt“-nak. A múlt nyáron égető pártkérdéssé lett a liberálisokra, hogy a borzásiak a liberális kormány jelöltjére szavazzanak. A borzásiak liberális pártba való terelésére két testvér vállalkozott. Az idősebb Folea, aki éppen Borzáson görög katolikus román lelkész és a fiatalabb Folea volt liberálispartí prefekt és jelenleg liberális képviselő. A kormány nevében a borzásiaknak azt ígérték, hogy ha a liberális pártra szavaznak, új földosztás lesz, amely alkalommal Borzáson mindenki legalább is öt hold földet kap.

A borzásiak ráállottak az alkura. Bár a kisajátítás már régen be volt fejezve, új pótló kisajátítási eljárást indítottak és pedig a szomszédos magyar községek terhére. így sajátítottak ki a 95%-os magyar lakosságú Szőkefalva határából 100, a dicsőszentmártoniból 60, az ádámosiból 74, a magyarsárosiból 65 és a báznaiból 200 hold erdőt, legelőt és első osztályú szántóföldet. Ezenkívül a borzási határon a Gyárfás-, Sándor-, Pál-és a László-féle birto-

kokat. így kapott aztán Borzáson mindenki, olyanok is, akik nem voltak igényjogosultak, vagy akik Amerikából fényes anyagi állapotban tértek haza, legalább öt hold terjedelmű „lotul tip“-ot. Ezzel szemben a „lotul tip“, az igényjogosultakat megillető föld terjedelme a magyar községekben átlag csak két hold volt s az is csak kevés igényjogosultnak jutott.

A fennebbi adatok kiegészítéséül szolgáljon még az, hogy Szőkefalván ez alkalommal közel 400 holdat sajátítottak ki a báró Horváth-, Haller grófilő-, Nagy Pálné- és a Daniel-féle birtokokból. Ebből a legjobb 100 holdat, a borzásiaknak adták, 100 holdat a dicsőszentmártoni román papoknak és egyházaknak. Negyven holdat kapott az állami tanító. Földet rezerváltak a sporttelep, a temető, és a tenyészállatok fenntartására. A szőkefalvi magyar egyházak és iskolák egy talpalatnyi földet sem kaptak. Mikor ezt magyar részről szóvá tették, azt a cinikus választ kapták: várjanak még egy harmadik agrárreformra, — akkor a temetőt is kisajátítják és mindenki meg kapja a maga két négyszögöles „lotul tip“-ját.

Tanulságos és érdekes pillantást vetni arra is, hogy e másodszori kisajátításnak minő eredményei voltak egy másik szomszédos magyar községben, Ádámoson?

E községben a kisajátított birtokok kétharmad része pör alatt van, mert a birtokosok optánsok. A borzásiak innen is 100 holdat kaptak. 100 holdat magának rezervált az állam: 140 hold jutott a román egyháznak és iskoláknak. A gyönyörű Kovácsy-féle birtokokon, amelyek régebben valódi mintagazdaságok voltak, ma az agronomok élőködnek. A modernül felszerelt gazdasági épületeket lebontották, az alkatrészeket az agronomok eladták és a befolyt pénzen megosztottak.

Igen tanulságos annak megismerése is, hogy minő elbánásban részesültek a román földbirtokreform végrehajtásával kapcsolatosan azok a birtokok, amelyeket az „Altruista Bank“ 1918 végéig egyes közép- és kisbirtokoknak eladott, de amelyeket a birtokvétel és a politikai összeomlás közé eső idő rövidege miatt a vevő telekkönyvileg magára nem írathatott, vagy a román kormány által kitűzött 1918 december elsejét elmulasztva, íratott át. Egy néhány erre vonatkozó példa és eset itt van.

Maros-Torda megye Jára nevű községében 132 holdat vettek el minden kárpótlás nélkül a vásárló parasztgazdáktól. Magyarszarvaskenden (Szolnok-Doboka megyében) az Altruista Bank a Zöldy-féle birtokból fennhagyott 60 holdat, hogy abból a háborúban megrokkant katonák számára ro—10 holdas birtokot alakítsanak. Három ilyen birtokot használt az agrárreform törvény életbeléptetéséig három rokkant katona. Ezeket tőlük elvették és helyette adtak nekik 3—3 hold rosszabb minőségű földet. Jelenleg ebből a 60 hold földből 20-at az eszlényi görög katolikus román pap használ. A községi román templom 5 holdat. A községi bikatartásra lefoglaltak 5 holdat, a jegyző használ 2 holdat, a csendőrség egyet.

Kolozspata, Györgyfalva, Bocs kolozsmegyei községekben 350 kisgazdától összesen 1.850 holdat vettek el minden kárpótlás nélkül. Ajtonban, ugyancsak Kolozs megyében 39 kisgazdától 390 holdat. Szilágyszigeten, Szilágykövesden, Szilágysámsondon és Szilágymocsolyán 700 holdat vettek el ugyancsak a kisgazdáktól. Bún nagyüküllőmegyei községben az Altruista Bank eladott Széli Józsefnének 500, a kisgazdáknak 736 holdat. Ezt a két birtoktestet is minden ellenérték nélkül vették el. Dezméren Kolozs megyében a Szász Testvéreknek eladott az Altruista Bank 1.000 holdat. Ugyanebből a birtokkomplexumból a szamosfalvi kisgazdák is vettek 85 holdat. Bár a Szász Testvérek a vételárat még 1918 szeptemberében kifizették, az egész 1.000 holdat állami birtoknak nyilvánítván, egyszerűen elkobozták éppen úgy, mint a szamosfalvi kisgazdák 85 holdját is.

Így lehetne az ilyen és az ilyenekhez hasonló példákat hasábokon át folytatni annak bizonyítékául, hogy mennyiben nincs igaza Titulescunak, mikor Genfben hangos ékesszólással azt hirdeti, hogy Erdélyben az agrár-reform törvény csak a szociális igazságszolgáltatás nagy érdekeit szolgálta, mikor az erdélyi magyar mágnások nagy latifundiumait kisajátította és a birtoktalan parasztság között kiosztotta. A fennebbi példák igazolják, hogy az állítólag nagy latifundiumtulajdonos erdélyi magyar mágnások sorsát e birtokreform kapcsán az erdélyi magyar kisgazdák egész tömege sem kerülte el. Minden túlzás nélkül lehet állítani, hogy Erdélyben a magyar egyházi, iskolai, emberbaráti és jótékonyági alapítványokból, a községi, közbirtokossági, a telepes kisgazdák földjeiből és a házhelyek parcellázása révén, a magyar közép- és kisbirtokosok kárára éppen akkora és olyan értékes, ha talán nem is nagyobb és értékesebb földterületet sajátítottak ki, mint az erdélyi magyar mágnások nagy latifundiumaiból. Ez adatok, összegyűjtve és statisztikai táblázatokba foglalva, világossá tennék, hogy az erdélyi román agrárreform elgondolásában, de különösen végrehajtásában egyszerűen magyarelles volt és semmi esetre sem megfelelő a demokrácia és a szociális igazságosság követelményeinek.

Titulescu Genfben azt is argumentumul szokta felhozni a román agrárreform igazságos volta mellett, hogy a kisajátított területeket a román kormány nem ingyen vette el — bár az Altruista Banktól vásárolt földek elvétele az ellenkezőre is bizonyítékul szolgál, — hanem azt a kisajátítás idejében szokásos forgalmi áraknak megfelelő teljes értékben meg is fizette.

A kérdés csak az, hogy milyen pénzzel fizette meg? Papiroslei-jel, amely ma 3-5 fillért ér magyar pénzben. Vegyük a legkedvezőbb esetet. Valakinek kisajátították 100 hold birtokát k 1000 lei-jel. Kapott 100.000 leiről szóló 50 évig 5%-kal kamatozó kötvényt. Évenként tehát lenne 5000 lei jövedelme, amely legjobb esetben is megfelelné magyar pénzben évi 175 pengőnek. Kétségen kívül nevetségesen csekély évi jövedelem ez a 175 pengő egy 100 holdas első osztályú szántóföldből álló erdélyi birtok után.

A kisajátítást szenvedett erdélyi magyar birtokosoknak azonban még ennyi jövedelmük sincs kisajátított és a román kormány állítása szerint tisztességesen megfizetett birtokaik után. A valóságos helyzet a hivatalos jelentések ellenére is az, hogy a birtokosok még kötvényeiket nem kapták meg s ennél fogva a kötvények után járó 5%-os kamatot sem. Miután a kisajátított birtokok úgynevezett defalkációja megtörtént, azaz a kisajátított parcellákat a tulajdonos birtokától elkülönítették és átadták az új tulajdonosoknak, az új tulajdonosok nem fizetik azt a kényszerbérleti összeget, amelyet eddigelé általánosságban úgy ahogy mégis megfizettek a volt tulajdonosoknak. Így tehát a régi tulajdonos a kisajátított terület után semmi jövedelmet sem kap. Ellenben az adót e területek után is ő fizeti, mivel az adóátírás még nem történt meg.

A kisajátítást szenvedett erdélyi birtokosok mindent elkövetnek, hogy a kötvényeket megkapják és az adóátírás a kisajátított földek után megtörténjék. Ez időpontig fáradozásait semmi siker sem követte. Így állott elő aztán az a helyzet, hogy a birtokos 80—150 lei adót fizet olyan hold föld után, amelyért előbb 20—40 lei kényszerbérleti árat kapott, most pedig a „defalkáció“ végrehajtása után éppen semmit sem kap.

SZÖVÉRDY ZOLTÁN.

AZ AGRONÓMOKRÓL ÉS VISELT DOLGAIKRÓL.

A ROMÁN Bihar megye közigazgatási tanácsának október 11-én tartott őszi nagygyűlésében a tanács gazdasági előadója, Josif Jacob a megye mezőgazdasági helyzetéről szóló jelentésével kapcsolatban azt mondta: El kell ismerni, hogy az agrártörvény megalkotása a szociális fejlődést illetően valóban forradalmi cselekedet volt. E törvény végrehajtása azonban a román közigazgatásnak szegényére válik. A kisajátítást a legnagyobb apparátussal végeztette a kormány, de amint azok befejeződtek, egyre kevesebb gondot fordítottak annak birtokbahelyezési részére. A megyei agrárbizottságok működésével nem sokat törődtek. A bizottság elnöke, aki törvényszéki bíró, csak heti egy-két napon át foglalkozik agrárügyekkel. Az érdekelt közönséget képviselő tag sem jár el a tárgyalásokra, minek következtében az agrárreform legfontosabb része, a birtokbahelyezés egyetlen embernek, az agronomnak került a kezébe.

Az agrárreform végrehajtására vonatkozólag sok a panasz és a tömérdék visszaélés leleplezésére egynéhány bukaresti lap — köztük elsősorban a „Dimineata”—hónapok óta állandó rovatot tart nyitva. Ez Argetoianu földművelésügyi minisztert arra kényszerítette, hogy október első napjaiban rendeletben tegye köteleességükké a megyei agrártanácsosoknak, hogy minden visszaélést, minden sérelmet, amely bárminő úton tudomásukra jut, tegyenek szigorú vizsgálat tárgyává és annak eredményét közöljék vele haladéktalanul.

Miután az agrárreform végrehajtása Erdélyben politikai szempontból sokkal fontosabb, mint a régi királyságban, nem elégedett meg e rendelet kiadásával, hanem Lepadatu miniszter, Tatarescu és Cipaianu államtitkárok társaságában maga is Erdélybe utazott, hogy személyesen győződjék meg: mennyiben igazak vagy nem igazak az agrárreform végrehajtásával kapcsolatosan emelt vádak és panaszok? Valóságos miniszterjárás volt Erdélyben. Ennek következtében az a hír terjedt el, hogy e miniszteri látogatások eredménye annak megállapítása volt, hogy Erdélyben a birtokbahelyezésnél az agrártörvény rendelkezéseinek legnagyobb részét valóban kijátszották és a kormány elhatározta, hogy revíziót fog elrendelni annak megállapítása végett: hol hagytak meg több földet, mint amennyit kellett volna és hol adtak kevesebbet, mint amennyit a törvény elrendelt?

Ez a híresztelés az érdekelt körökben nem csekély izgatottság okozója lett, ami arra kényszerítette Argetoianu minisztert, hogy e híresztelést határozottan megcáfolja.

„Szó sem lehet az agrárreform végrehajtásának revíziójáról, — mondotta Kolozsváron — mert az úgy kisajátítási, mint birtokbahelyezési részében végre van hajtva. Nincs más hátra, mint végleges befejezése és az új tulajdonosok gazdasági szervezése. Ez hamarosan meg fog történni. Erdélyben egy kissé később, mert egyrészt a fellebbezési fórumoktól még nem érkeztek be a minisztériumba az egyes vitás esetekre vonatkozó iratok, másrészt még folyamatban vannak a meghozott ítéletek ellen való fellebbezések különösen a közégi erdőket és legelőket illetően.” (Viitorul, 1927 október 15.)

Argetoianu földművelésügyi miniszter e nyilatkozata nem nyugtatta meg azokat az ellenzéki és a kormánytól független román lapokat, amelyek az utóbbi hónapokban hasábjaikon a különböző visszaéléseknek, törvénytelen ségeknek és panamáknak egész özönét hozták olvasóközönségük tudomására. Hogy Argetoianu miniszter e nyilatkozata ellen minő hangnemben folyik e hírlapokban a tiltakozás, igen szembetűnően illusztrálja

a bukaresti „Adeverul“-nak „A csalásnak és a törvénytelenységnek szentesítése“ című cikke.

Magunk is abban a véleményben vagyunk, — írja a fennebb idézett cikk írója — hogy nem lehet a birtokbahelyezéssel oly módon játszani, hogy ma odaadjuk a földet valakinek és holnap valami ürügy alatt elveszjük tőle, mert az a legnagyobb szociális veszedelem magvait hintoné el. De ez az elv csak a törvény szigorú végrehajtásának keretében lehet érvényes. Mikor megállapították és pedig oly módon, hogy már nagyszámú bűnös ül a börtönben, hogy némelyik birtokbahelyezés valóságos kifosztás, tolvaj ság és brutális csalás volt, akkor nincs szükség arra, hogy vissza kell-e vagy nem állítani a törvényes rendet? Ha megállapították jogilag, hogy valaki a föld birtokába a törvény megsértésével jutott, sőt a közreműködők szigorú ítélet alapján súlyos büntetésben részesültek és egészen világos a csalás, a törvénytelenység, vajjon akkor se lehessen közbelépni?“

Azoknak a visszaéléseknek, csalásoknak, törvénytelenségeknek és panamáknak középpontjában, amelyeket a hírlapokban lelepleztek, vagy hivatalos vizsgálatok megállapítottak, mindig az agronomok állottak és állanak. Maga Argetoianu is elismerte, hogy az agrártörvény végrehajtásában, különösen annak birtokbahelyezési részében számos visszaélés és szabálytalanság történt, csak azt állítja, hogy nem voltak olyan súlyosak és olyan általánosak, hogy másképpen ne lehessen azokat jóvátenni, mint az agrárreform végrehajtásának revíziójával.

Nemcsak az ellenzéki, vagy a kormánytól független román sajtó nincs Argetoianu miniszterrel egy véleményen, hanem maguk a tárgyilagosan ítélő szakemberek, sőt a legfőbb agrárhatóságok tagjai és vezetői is abban a véleményben vannak, hogy a baj sokkal súlyosabb, mint azt a miniszter hiszi és hogy a sok visszaélésért, törvénytelenítésért és panamáért elsősorban a törvény végrehajtásával megbízott tisztviselők, az úgynevezett agronomok felelősek.

A „Lupta“, című bukaresti hírlap már négy és fél év előtt (1923 november 13) azt írta, hogy a „Casa centrale a improrierariei“ (a birtokbahelyezési középponti pénztár) hivatalos értesítést adott ki, amelyben megállapította, hogy a földosztásnál súlyos visszaélések történtek, amelyeket a végrehajtással megbízott agrárhivatalok tisztviselői, az úgynevezett agronomok követtek el és hogy az értesítés kiadásának időpontjáig 551 törvénybe ütköző esetet állapítottak meg. Azóta több év telt el. Egy és fél évvel később, 1925 február 25-én az akkor kormányon levő liberális párt egyik értekezletén egy Ghiata nevű szenátor következőképpen tette szóvá ez agronomok folyton szaporodó visszaéléseit:

„A mai agronomok elharácsolták a parasztok kárára a földeket. Vannak agronomok, akik több mint 100 hektár földet szereztek. Az eljárás nagyon egyszerű volt. Minden agronom családjában legalább tíz személy van, akik ilyen vagy olyan ürügyek alatt külön-külön 5 hektár földet kaptak. Miután a családtagok csak papiroson szerepelnek, mint tulajdonosok, az egész az agronom tulajdonába megy át, aki viszont a parasztoknak adja ki haszonbérbe a földet.“

Hivatalos vizsgálat és bírói ítélet százakra menő esetben állapította és állapítja meg állandóan az olyan visszaéléseket, amelyeket az I. Gramescu járásbíró elnöksége alatt működő fegyelmi bíróság a múlt év őszén egy Predesán nevű agronomra és társaira vonatkozóan a következőkben állapított meg: Húsz hadiözvegytől fejenként 1.000—3.000 leit zsaroltak ki, bár azok mindnyájan igényjogosultak voltak. A gorniciosai fatelepről az illetékes hatóság tudta nélkül ellopatták a fát és saját javukra értékesítették. A tartalékföldeket, amelyeket a falusiak gazdasági eszközök hiánya miatt nem tudtak megművelni, az agronom saját hasznára bevettette és a termést felhasználta. Földeket osztott fel olyanok között, akik nem voltak

Ezek a visszaélések és igazságtalanságok több helyen a parasztokat kisebb-nagyobbfokú ellenállásra és a fenebbiekhez hasonló zavargásokra és a közcsend megháborítására is kényszerítették s éppen ezért meglehetősen távol áll az igazságtól, mikor a román kormány külföldnek szóló hivatalos jelentéseiben nagy meglelégedéssel, sőt dicsekvéssel szokott rámutatni, hogy az agrárreformot sikerült akként végrehajtani, hogy az a parasztság körében a teljes meglelégedettség érzését keltette fel.

Egyszerre egész vidékekre kiterjedő nagyobb mértékű zavargások vagy éppen parasztlázadások nem voltak, de alig múlt és múlik el hónap, sőt hét is, amelyben egyes szomszédos községek között, főleg a községi legelők és az erdők felosztása miatt véres tettelegességgé fajult összeütközések ne támadtak volna, vagy pedig egy és ugyanazon községben azok, akik nem kaptak földet, vagy csak annyit és olyant kaptak, amely nekik nem tetszett, meg nem támadták volna azokat, akik szerintük jogtalanul jutottak földhöz.

E zavargásoknak és erőszakoskodásoknak egyetlen erdélyi vagy más kisebbségi község sem volt színhelye. Ilyenek csak román lakosságú községekben fordultak elő. Azokat a román parasztokat, akik az erdélyi községekben részesei voltak ilyen erőszakoskodásoknak, elfogták, hadbírótság elé állították és börtönbe vetették, ahonnan csak hosszabb fogság után bocsátották szabadon. A régi királyságban meglelégedtek a zavargó parasztoznak karhatalommal való szétverésével s azután napirendre tértek felette, mintha semmi sem történt volna. Ez a kétféle eljárás különben teljesen megfelel az Erdélyben és a régi királyságban alkalmazni szokott kétféle kormányzási és közigazgatási módszernek.

A román kormány Genfben és a nemzetközi sajtóban azzal is szokott dicsekedni, hogy az agrárreformmal, a szociális igazságszolgáltatás e kifogástalanul végrehajtott nagy művével lehetetlenné tette, hogy a román parasztság a legcsekélyebb mértékben is hitvallójává lehessen a bolsevizmusnak. Az a növekedő keserűség, amelyet azok a visszaélések, törvényszegések és panamák okoztak, amelyek a birtokbahelyezésnél az igényjogosult parasztook érdekeit annyira megsértették és amelyeknek nagymesterei az agronomok voltak, az ellenkezőt bizonyítják.

A parasztság általában megcsaltnak és kijátszottnak érzi magát. Az ellenzéki sajtó, ha párttaktikából is, de felhasznál minden alkalmat arra, hogy a parasztook lelkében az e miatt való keserűséget állandóan ébren tartsa, sőt növelje. A parasztpárt, amely az erdélyi román nemzeti párttal való egyesülése előtt valószínűságon agrárszocialista elveket és követeléseket hirdetett, az erdélyi román nemzeti párttal való egyesülése után is programjának egyik pontjába „a parasztbirtok továbbfejlesztése*” címén felvette az agrártörvény végrehajtásának revízióját. Az a jelszó, hogy „mindenkinek annyi földje legyen, amennyit maga családjával együtt meg tud művelni“, nemcsak nem hallgatott el, hanem éppen olyan követelővé és hangossá lett, mint volt a földbirtokreform végrehajtása előtt a „földet kérünk!“ jelszó.

Az agrártörvénynek van egy olyan intézkedése, amely nemcsak lehetővé teszi, hanem egyenesen elő is mozdítja, hogy a birtokba helyezett parasztook ismét földnélküli mezőgazdasági proletárokká legyenek.

E törvény 11. §-a megengedi, hogy a parasztook a tulajdonukba jutott földet eladhassák a 120. §-nak azzal a korlátozásával, hogy e földekre az államnak elővételi joga van, de ha az állam nem él e jogával, akkor a paraszto eladhatja bármely olyan román állampolgárnak, aki földműveléssel foglalkozik. A parasztook bőségesen éltek e joggal és földjeiket tömegesen kezdték eladni. E földeket annak az új középosztálynak tagjai vásárolták meg —

mert csak azoknak volt pénzük — akik földbirtokaikat vagy egészben vagy részben az agrártörvény végrehajtásával kapcsolatos visszaélések segítségével szerezték meg.

A földhöz juttatott parasztok azért adják el földjeiket, mert a beruházáshoz szükséges tőkéjük és a jövedelmező földművelést biztosító szakértelmük hiányzik.

„Aki a népből földhöz jutott, — írja a román nemzeti párt egyik vezérének, Vlád Aurélnak lapja, a „Solia Dreptatii“ nevű román hírlap 1922 augusztus 26-i számában — a valóságban csak lyukas mogorót kapott, mert ha teljesíténé törvényben előírt kötelezettségeit, elveszíténé földjét, Az agrártörvény nem ad tulajdonjogot a falusi földművesnek, hanem a középponti felügyelőség jobbágyává teszi. Ami nálunk az agrárreformmal kapcsolatosan történt, fájdalmas komédia, amelynek katasztrófális következményeit rövid időn belül meg fogjuk siratni.“

E katasztrófális következmények felé az első lépés az agrárreform végrehajtásának revíziójára vonatkozó követelésben már jelentkezett. Ami ezután következik, az már közeledés lesz, ha nem is a bolsevizmus, de az agrárszocializmus felé. Hogy e közeledés lassúbb vagy gyorsabb tempójú lesz-e, az a román állam belső politikai viszonyaitól függ.

Az igazságnak megfelelően az agronomok visszaélésének oka nem kereshető kizárólagosan az emberek hiányos erkölcsi kvalitásaiban. Inkább abban, hogy hiányzik kellő értelmi, főleg szakszerű képesítésük. Legkevesebb 5—6.000 szakképzett mezőgazdasági mérnökre lett volna szükség, hogy a kisajátítási és a birtokbahelyezési munkálatokat kifogástalanul el lehessen végezni, holott az egész Romániában 4—500 ilyen félig-meddig szakképzett egyéniség sem állott rendelkezésre. Azért ez agronomok túlnyomó nagy többségét középiskolai, tanítóképzőintézeti vagy földművesiskolai osztályt jól-rosszul elvégzett egyének — sok esetben szellemi proleárook — alkották nyomorúságos és általában rendetlenül, nagy késedelemmel kiszolgáltató javadalmazással.

E szakértelem és a szükséges intelligencia hiánya miatt a kisajátított földek felparcellázásánál, mint a „Kronstadter Zeitung“ 1925 március 25-i száma írja,

„a kiosztásra kerülő parcellákat előbb lépéssel mérték ki, azután mérőszalaggal. A parcellák nagysága mind a két felmérésnél természetesen különböző volt, ami aztán okul és alkalmul szolgált az igényjogosultak között az ismétlődő cserélgetésre. Mikor később a parcellákat szakértő mérnök mérte fel, akkor ismét különbség mutatkozott, aminek következménye újabb cserélgetés lett. Ugyanez ismétlődött az igényjogosultak lajstromának különböző módosításai alkalmával is, vagy amikor az eredeti tulajdonos kérte a módosítást és kérésének helyet adtak. Ennek következtében a földhöz juttatónak körében állandó az elégedetlenség és a nyugtalanság.“

Mikor Románia a párizsi békeszerződések értelmében három magasabb civilizádójú államból kiszakított területtel eddigi terjedelmének kétszeresénél is nagyobb lett, egyik, legkiválóbb régi államférfia, Marghiloman azt mondta: „Nagy-Románia konszolidációjának egyik legnagyobb akadály a, hogy hiányzik az a szakképzett és kellő erkölcsi színvonalon álló közigazgatási tisztviselői kara, amely nélkül ezt a feladatot sikeresen megoldani nem lehet és amelyet nem is lehet máról-holnapra megteremteni olyanformán, mint ahogyan a háború után a különböző román kormányok alkalmas emberanyag, kellő előkészület és előrettekintő módszer követése nélkül megkísértették

JANCSÓ BENEDEK.

A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAROK ÉS NÉMETEK VISZONYA.

HA AZ akarata ellenére és megkérdéztetése nélkül a csehszlovák államhoz csatolt magyarságnak német polgártársaihoz való viszonyáról hű és megbízható képet akarunk nyerni, külön kell választanunk egymástól egyfelől a cseh történelmi országokban élő, másfelől pedig a Szlovenszko és Ruszinszko területén lakó németeket. Amazok sohasem veszítették el közvetlen kapcsolatukat Németország és Ausztria németjeivel és nemcsak kulturális, de politikai értelemben is mindenkor a német nemzeti közösség tagjának vallották magukat és az osztrák császárságon belül öntudatos német politikát folytattak. Emezek ellenben évszázadok véres küzdelmeiben teljesen összeforrtak a magyar állameszmével és hasonlóan az elzászi németeknek 1871 előtti magatartásához ők is „minorite de sentiment“-t alkottak, mely csupán nyelvében tért el, de érzelmeiben és politikai célkitűzéseiben nem különbözött az államalapító magyar többségtől.

De nemcsak a múltban, hanem a jelenben is lényeges a különbség a szudétanémetek és a kárpáti németek politikai helyzete között. Az előbbieket, akik a csehszlovák népszámlálás szerint közel hárommillió lelket, a valóságban azonban még ennél is többet számlálnak és túlnyomó részben a nagy német nyelvterülettel legszorosabban összefüggő vidéken laknak, a régi cseh korona országaiban a lakosságnak majdnem egyharmad részét teszik ki. Ezzel szemben a szlovenszkoí és ruszinszkoí németek számát a csehszlovák népszámlálás csupán másfélszázézer lélekre becsüli, ami a terület összlakosságához viszonyítva mindössze négy százaléknak felel meg és ez a kis néptöredék sem él nagy tömegekben, zárt nyelvterületen, hanem vagy aránylag kicsiny szigetekben, vagy pedig szórványokban a magyar és szlovák lakosság között.

Ezeket az eltérő viszonyokat helyesen mérlegelve, találóan mondotta Csehszlovákiáról megjelent nagy művében Hassinger, a baseli egyetem tudós tanára, hogy a szlovenszkoí és ruszinszkoí németek — ellentétben a szudétanémetekkel és a magyarokkal, akiknél a nemzet fogalmának minden kritériuma megtalálható — „valóságos“ kisebbséget alkotnak, tehát csak a minoritási jogokra tarthatnak számot, míg amazokat a csehekkel, emezeket pedig a szlovákokkal egyenlő jog illeti meg az állam kormányzásában. Ezt a nagy különbséget a továbbiakban állandóan szem előtt kell tartanunk.

AMIDŐN 1918 októberében a monarchia bomlása kezdetét vette és Lammasch osztrák miniszterelnök ellenjegyzésével megjelent az Ausztria föderalizálását elrendelő császári pátens, a birodalmi tanács német képviselői a császári parancsnak engedelmeskedve, megalakították a német nemzeti tanácsot, amely október 21-én kimondotta a német-osztrák állam megalakulását és annak számára az alpesi tartományokkal egyetemben a Szudétaországok német vidékeit is a maga számára követelte. A csehek azonban rá sem hederítettek e császári pátensre, hanem beárva az alkalmas pillanatot, október 28-án kikiáltották az önálló csehszlovák köztársaságot. Ennek a nagy horderejű eseménynek hatása alatt a csehországi német képviselők, akik akkor még erősen hittek az önrendelkezési jog wilsoni elvének becstelen megvalósításában, Bécsben elhatározták, hogy az általuk képviselt terület „Deutschböhmen“ névvel Németausztria egyenjogú tartományaként alakuljon meg és ügyeinek vitelével egy országos kormányt bíztak meg, amelynek lelke és mozgatója Lodgman von Auen képviselő lett. Ugyanakkor a morvaországi és sziléziai német képviselők is kimondták a „Sudetenland“ megalapítását. A Böhmerwald és Morvaország déli részének a mai Ausztriának közvetlen szomszédságában lakd németisége pedig ugyancsak külön osztrák

kerületként szervezkedett. Amikor azután november havában Károly császárt és királyt ősei trónjáról lemondatták és Németausztria köztársasági államformát nyert, november 22-én az új republika nemzetgyűlése törvényben kimondta, hogy Deutschböhment és a Sudetenlandot, a Böhmerwaldot és Dél-Morvaországot Brünn, Iglau és Olmütz városokkal együtt a maga integráns részének tekinti.

Ezeknek az ünnepélyes határozatoknak és törvényeknek alapján Reichenberg székhellyel Deutschböhmen, Troppau székhellyel pedig a Sudetenland kormánya meg is alakult. Mind a kettő azonban csak rövid ideig működhetett. A cseh csapatok ugyanis december közepén Reichenberget, majd Troppaut is megszállták és a két kormány Bécsbe volt kénytelen menekülni. A német lakosság azonban minden alkalmat megragadott arra, hogy a cseh imperium ellen tiltakozzék és amidőn 1919 március 4-én Bécsben megalakult az új osztrák nemzetgyűlés, ugyanaznap Csehország, Morvaország és Szilézia német területein a lakosság nagy tüntetésekből követelte az önrendelkezési jogot. A tüntetéseknek számos áldozatuk is volt. Kaaden és Sterpberg városokban a cseh katonaság belelőtt a tömegbe és golyói számos ember életét oltották ki. Vértanúságuk azonban éppen úgy nem tudta megakadályozni a cseh imperium kiterjesztését, mint ahogy nem tudta azt megakadályozni Lodgmanéknak a békekonferenciához intézett emlékirata sem, amelyben a németek élesen tiltakoztak az ellen, hogy szülőföldjüket a csehszlovák államba bekebelezzék. A saint-germaini békeszerződés Csehország, Morvaország és Szilézia német területeit elszakította Ausztriától és a népek önrendelkezési jogának megsértésével Csehországhoz csatolta. Ezzel a csehszlovák állam de jure is megszerezte e területeket és a forradalmi kormányokat fel kellett oszlatni. 1919 szeptember 14-én a németosztrák nemzetgyűlés ünnepélyes formák között e kormányok tagjait és a vezetésük alatt működő tisztviselőket feloldotta hűségesküjök alól, mire legnagyobb részük visszatért szülőföldjére, ahol a cseh kormányzat időközben már teljesen berendezkedett és ahol a prágai forradalmi nemzetgyűlés gőzerővel dolgozott azokon a törvényeken, amelyeknek célja az új államba bekebelezett nemzed kisebbségek jogainak minő nagyobb megnyirbálása volt.

MINDEZEKET előre kellett bocsátanunk, hogy lássuk, mily nehéz vajúadások után illeszkedtek be a cseh- és morvaországi, valamint a sziléziai német területek és azok lakossága a csehszlovák állam vadonatúj keretébe. A németeket éppen úgy, mint a magyarokat, akarattuk ellenére és megkérdezésük nélkül csatolták az új államhoz és így mi sem volt természetesebb, mint az, hogy a magyarok és németek között a nemzeti gyász és megaláztatás e szomorú napjaiban egészen spontán módon a szolidaritás érzése fejlődött ki. Mikor a prágai kormány 1920 tavaszán első ízben kiírta a nemzetgyűlési választásokat, hogy a forradalmi nemzetgyűlés helyébe végre választott parlament lépjen, Deutschböhmen előbbi országos kapitánya, Lodgman Rudolf többedmagával agitációs körútra indult Szlovénzkóba, ahol a rettenetes nemzeti katasztrófától még félig kábult magyarság a legnagyobb örömmel és lelkesedéssel fogadta a német politikusokat, akikről hathatós támogatást várt a csehek elleni küzdelemben. Lodgman helyes politikai érzéssel az államban élő valamennyi nemcseh nemzetiség egységes ellenzéki frontját akarta összekalapálni és e végből nemcsak a magyarokkal, de a szlovákokkal is fölvetette a tárgyalásokat, amelyek minden bizonnyal nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a csehszlovák állam első parlamentjének megalakulásakor, 1920 június 4-én és a következő napokban az újonnan megválasztott magyar és német képviselőkön kívül a kormánykoalícióban

helyet foglaló szlovák néppárt is ünnepélyes nyilatkozatban fenntartotta népének az önrendelkezési jog teljes megvalósítására irányuló igényét.

A német pártok részéről három deklaráció hangzott el az önrendelkezési jog megsértése ellen. Az egyiket a német parlamenti szövetség (Deutschparlamentarischer Verband), a másikat a német nemzeti szocialista párt, a harmadikat pedig a német szociáldemokrácia nyújtotta be. A parlamenti szövetségbe később a nemzeti szocialista párt is belépett és így a német táboron belül két áramlat alakult ki: egyfelől az erősen nemzeti alapon álló Verband, másfelől pedig a második internacionáléhoz tartozó szociáldemokrata párt. Minthogy a parlamentbe bekerült magyar képviselők és szenátorok (kivéve a magyar és német szociáldemokraták listáján mandátumot szerzett három képviselőt, akik nemzetellenes magatartásuk miatt a magyar nevet nem érdemlik meg), szintén nemzeti és polgári alapon álltak, adva volt a Verband-dal való együttműködés elvi alapja. A magyar törvényhozók, mint vendégek gyakran résztvettek a Verband ülésein, a magyar szenátorok pedig a pártállásuk szerint hozzájuk legközelebb álló német klubok hospitánsai voltak. A parlamenti arénán a magyar és német törvényhozók egyöntetűen jártak el és nemcsak interpellációikat és törvényjavaslataikat írták alá kölcsönösen, de a gyakran megisméltendő parlamenti viharokban is egységes frontban állottak szemben a csehekkel, akik a két kamara házszabályait már a forradalmi nemzetgyűlés alatt a maguk előnyére alkották meg. Külpolitikai téren is együtt dolgoztak a magyarok és a németek: a népszövetséghez intézett panaszaitak együttesen készítették elő, a földreform ügyében pedig a német és magyar pártok vezetői közös petíciót nyújtottak be Genfben. Népszövetségi ligánk megalakulása is Összefügg a németek hasonló célú egyesületének megteremtésével és azóta is állandóan együttműködik vele. A németeknek a csehekkel évtizedek óta vívott harcban kifejlődött nemzeti önvédelmi szervezete, kulturális és gazdasági intézményei, valamint egyesületi élete mintául szolgált az új helyzet elé került magyar társadalom megszervezésénél és el kell ismernünk, hogy e téren nagyon sok jóakarattal és szíves előzékenységgel találkoztunk a németeknél. A két népnek ez a jó viszonya külsőségekben is kifejezésre jutott és betetőzését a német képviselőknek és szenátoroknak 1921 évi szlovenszkói kirándulása alkalmával érte el, midőn a magyar társadalom a német politikusokat, mint igazi jóbarátokat fogadta és valóságos diadalmenetben hordozta őket körül az országban. Mikor pedig néhány héttel e tanulmányút után az októberi királypuccs majdnem háborút idézett elő Csehszlovákia és Magyarország között, a német képviselők a parlamentben Magyarország belügyének minősítették a királykérdést és tiltakoztak az ellen, hogy emiatt mozgósítsanak.

Minden jel arra vallott, hogy a csehszlovákiai magyarok és németek tartós szövetséget kötöttek egymással, amelynek érzelmi és politikai előfeltételei egyaránt adva voltak. A két nép együtt küzdött és együtt vérzett a világháborúban és egyforma nagy megaláztatás érte a békeszerződések folytán. A magyar közvélemény akkor még őszintén meg volt győződve róla, hogy a felemelkedés is csak a közös munka eredménye lehet és ezt a meggyőződését nagyon sok német is osztotta. A belpolitikai helyzet is a közös együttműködés mellett szólt, hiszen az uralmon lévő cseh nemzeti koalíció a németek és magyarok kisebbségi jogait egyaránt lábbal tiporta és a viszonyok megváltozását csak az állam valamennyi nemcseh nemzetiiségének, főként a magyaroknak és németeknek a forradalmi nemzetgyűlés által bevezetett alkotmány nacionalista és centralista alapelvei ellen irányuló összefogásától lehetett remélni.

A későbbi fejlődés mégis más irányt vett. A Deutschparlamentarischer Verbandban idővel éles elvi ellentétek fejlődtek ki. Az úgynevezett negativista

irányzat, amelyet a német nemzeti és a német nemzeti szocialista párt képviselt, következetesen kitartott az önrendelkezési jog mellett és magáévá tette Lodgman egyik parlamenti kijelentését, hogy a hazaárulás a németek nemzeti kötelessége, a másik irányzat ellenben, az úgynevezett aktivizmus, amelynek hívei főként az agráriusok és keresztényszocialisták sorából kerültek ki, az új államjogi viszonyok fenntartás nélküli elismerését és a nemzeti program lépésről-lépésre való megvalósítását hirdette. Ezek az ellentétek csakhamar felrobbantották a Verbandot és két táborba sorakoztatták a német közvéleményt, amelyek az 1925 évi parlamenti választások alatt a legélesebb harcot vívták egymás ellen.

Ekkor, közvetlenül a választások előtt történt, hogy Szent-Ivány Józsefnek újjáalakult pártja, a Magyar Nemzeti Párt, miután a Szüllő Géza vezetése alatt álló Keresztényszocialista Párttal közös listát állítania nem sikerült, az utolsó pillanatban választási szövetséget kötött az aktivista irányzathoz tartozó német agráriusokkal és iparosokkal, amelyhez a szepesi németek pártja is csatlakozott. A szövetség célja egy erős ellenzéki blokk megteremtése volt és mivel már akkor számolni kellett azzal, hogy a német aktivisták egyes körei a választások után a kormányhoz fognak közeledni, a Magyar Nemzeti Párt a kormánybalépés, valamint a szlovenszkoói autonómia és az egyházpolitika kérdésében szabadkezet tartott fenn magának.

A választások a német aktivisták megerősödésével végződtek. Az általános parlamenti helyzet pedig úgy alakult, hogy az uralmon lévő cseh nemzeti koalíciónak csak igen gyenge többsége volt és mivel a benne helyet foglaló polgári és szocialista pártok között az évek óta fennálló ellentétek mindinkább elmélyültek, bukását előre lehetett látni. 1926 tavaszán a koalíció csakugyan felbomlott és az ügyek vezetésével régi osztrák szokás szerint egy hivatalnokkormányt bízta meg, amely az agrárvámok javaslata köré csoportosította a polgári pártok legnagyobb részét, köztük a német aktivista pártokkal együtt a Magyar Nemzeti Pártot is. Ez az új csoportosulás vetette meg az alapját Svehla néhány hónappal később megalakult cseh-német polgári kormányának, amelybe később a szlovák néppárt is belépett. Ez a kabinet ma is hatalmon van.

Három német polgári párt: az agráriusok, a keresztényszocialisták és az iparosok pártja lépett be akkor a kormányba, míg a német nemzetiek, a nemzeti szocialisták és a szociáldemokraták továbbra is ellenzékben maradtak. A német kormánypártok már eleve azt a szarvashibát követték el, hogy minden feltétel és minden nemzeti engedmény előzetes biztosítása nélkül léptek be a kabinetbe és ezzel elszalasztották azt a ki tudja újra mikor kínálkozó alkalmat, hogy az önmagukban meghasonlott csehek rákényszerítsék a nemzeti állam hazug fikciójának feladására, az államnak föderatív szellemben való átalakítására, a nemzeti kisebbségek jogainak a saint-germaini szerződésen túlmenő biztosítására és a sovinszta rendszer végleges megszüntetésére. A csehek akkor igen nagy dilemmában voltak: vagy teljesítik a kormányba bevonandó kisebbségi pártok föltételeit, vagy pedig az oktroj útjára térnek, sőt esetleg uralomra engedik az akkoriban lázasan szervezkedő fasisztákat, akik ennyi nemzetiséggel és akkora munkástömegekkel szemben amúgy sem tudták volna magukat sokáig tartani. A német aktivisták a helyett, hogy rendkívül kedvező helyzeti energiájuk kellő kihasználásával kikényszerítették volna a gyökeres rendszerváltozást, megelégedtek a nekik adott két miniszteri bársonyszékkel, egyébként azonban semmi lényeges eredményt nem értek el. A csehek ellenben kiségitették rendkívül nehéz helyzetükből, sőt lehetővé tették számukra, hogy hivatkozva a két német miniszterre, a külföldön hirdessék: íme, mi megoldottuk a nemzetiségi kérdést, államunk legnehezebb problémáját. A hradzsini propagandának ez a szólama

azonban csak a beavatlanokat tévesztheti meg, de nem vezetheti félre a viszonyok alapos ismerőit, akik joggal mutatnak rá arra, hogy egy-két német vidéki takarékpénztár szanálása és néhány tisztviselő előléptetése még nem jelenti a nemzetiségi kérdés, de még a Csehszlovák Köztársaság német problémájának megoldását sem.

A magyar pártok közül a Szűllő Géza vezetése alatt álló keresztény* szocialista párt az új helyzetet kezdettől fogva a legnagyobb szkepticizmussal szemlélte és mindvégig a legélesebb ellenzéki harcot folytatta a kormányzati rendszer ellen. A Magyar Nemzeti Pártot a német agráriusokkal kötött szövetsége egyelőre bizonyos mérsékletre készítette, ámbar ezt a pártot is meglepte és elkedvetlenítette, hogy szövetségesének belépése a kormányba az ő előzetes hozzájárulása nélkül, tehát a paktum nyilvánvaló megszegésével történt. Kifejezésre jutott ez már Szent-Ivány Józsefnek az új kormány bemutatkozása alkalmával mondott beszédében, amelyben bejelentette, hogy pártja az új kabinettel szemben tartózkodó álláspontra helyezkedik mindaddig, amíg látható bizonyítékot nem kap, hogy a kormány a nemzeti egyenjogúság fokozatos, de erélyes kiépítését csakugyan komolyan veszi. A Magyar Nemzeti Párt a kormányba való belépését a miniszterelnök elé terjesztett feltételeinek teljesítésétől tette függővé, amelyekben a magyarság legkiáltóbb sérelmeinek orvoslását követelte a kormánytól. Mivel azonban ebben az irányban cseh részről nagyon kevés jóakarát mutatkozott és a német kormánypártok, melyek saját népük kívánságait sem tudták keresztülvinni, a magyarságnak hathatós támogatást nyújtani nem tudtak és talán nem is akartak, a hónapokig tartó tárgyalások eredményre nem vezethettek, amire a nemzeti párt is visszatért a legélesebb ellenzéki küzdelem útjára. A közigazgatási reform alkalmával ez a párt is a legerélyesebben ellene fordult a kormány javaslatának, sőt a német agrárpárt két tagját, a mandátumuktól azóta éppen e miatt megfosztott Mayer és Hanreich képviselőket is rábírta, hogy ellene szavazzanak, és az őszi községi választások alkalmával a két magyar párt már közös listákkal vonult fel. Azóta is mindjobban közeledtek egymáshoz, úgyhogy a közös együttműködésnek ma már semmi elvi, vagy taktikai ellentét nem áll az útjában.

Nagyon természetes, hogy ezek az események a magyarok és németek egymáshoz való viszonyát nem befolyásolhatták kedvezően. A német kormánypártok magatartásából azt a tanulságot kellett levonnunk, hogy a szudétanémet pártok külön céljaikat fölébe helyezik a kisebbségi szolidaritásnak és a magyarokkal csak addig hajlandók szövetkezni, amíg pozíciójukat ilyen módon megerősíthetik, de minden szemrebbenés nélkül magára hagyják és megfélemlenek róla, ha ez akár a legkisebb kényelmetlenséggel is járna az ő részükről. Mayr-Harting, a német igazságügyminiszter — hogy csak egyetlenegy példát említsünk — nemcsak nem vonta vissza, hanem a magyar szenátorok egyik interpellációjára adott válaszában még igazolni is próbálta cseh elődjének azt a rendeletét, amely a kassai, rimaszombati, nyitrai és gálszécsi járásbíróság területén eltörölte a magyar nyelv kisebbségi jogait. Ugyanerre az eredményre jutunk akkor is, ha a német sajtó egy részének magatartását szemléljük. Azok a lapok, amelyek a Magyar Nemzeti Pártot az égisz magasztalták, amíg szövetségben állott velük, a szakítás után azonnal a legkíméletlenebb támadásokat intézték a magyarság ellen és a legkétesebb értékű pángermán forrásokból is a legnagyobb kéjjel vették át azokat a cikkeket, amelyek a Magyarország régi és mostani nemzeti politikáját diszkreditálni, vagy a szlovéniai magyarok és németek között konkoklyt hinteni igyekeznek. Miután a német aktivisták közjogi programjukat skartba tették, nemzeti célkitűzéseik is mindinkább elhalványodnak és politikájuk súlypontja a gazdasági kérdésekre tolodott át, amely irányváltás azután nap-

fényrehozta a szudétánémetek és a magyarok között eddig csak lappangó közgazdasági érdekellentétet is. Csehország, Morvaország és Szilézia iparának nagyobbik része még ma is német kézen van, miért is gazdasági érdekeik nem ellenkeznek, sőt egészen párhuzamosan haladnak a prágai kormánypolitikának idestova már egy évtized óta követett ama törekvésével, hogy Szlovénkót és Ruszinszkót a történelmi országok gyarmatává, fogyasztó piacává tegye és a csehországi ipart ez országrészek „deindusztriálása” útján megszabadítsa a szlovénkói és vele együtt a magyar ipar különben nem valami veszélyes versenytől.

Mindezekon az adottságokon csak nagyon keveset változtat, hogy ma is vannak német politikusok, akik együtt akarnak menni a magyarsággal, mert látják, hogy a szudétánémetek nagy nemzeti programjukat: a nemzeti önrendelkezést és annak előfokát: a nemzeti önkormányzatot csak úgy érhetik el, ha az uralkodó kormányzati rendszer ellen egységes frontban sorakoztatják fel mindazokat az elemeket, akik a cseh centralizmus és nacionalizmus ellen foglalnak állást. Az így gondolkodó politikusok leginkább a ma is ellenzékben levő német nemzeti és nemzeti szocialista pártokból kerülnek ki, de itt meg az a hiba, hogy e szélsőséges nacionalista pártok a pozsonyvidéki, túród és nyitrai, valamint a szepesi németeket a maguk részére követelik, amihez pedig sem a magyar pártok, sem az érdekelt német lakosság nem hajlandó hozzájárulni.

A MONDOTTAKAT összefoglalva az eddigi fejlődést úgy jellemezhetjük, hogy kezdetben, amikor a két népet hasonló ideálok hatották át, a szudétánémetek és a magyarok viszonya benső és barátságos volt s csak akkor kezdett elhidegülni, amidőn a németek nagyobbik része az opportunizmus vizeire evezett át. Ez a fordulat szervesen összefügg a locamoi konferenciával és azokkal a súrlódásokkal, amelyek az egész német és az egész magyar nemzet, mint etikai és kulturális kollektívumok között az utódállamok területén mindenfelé mutatkoznak. Mi azonban remélni szeretnők, hogy csupán ideiglenes s hamarosan elmúló epizódról van szó, amely véget ér abban a pillanatban, amikor valamennyi szudétánémet politikus belátja, hogy az opportunizmus ideig-óráig a formában, de csakis a formában talán előzékenyebb viselkedésre készítheti a cseh bürokráciát, de teljesen alkalmatlan eszköz arra, hogy a kormányzati rendszert kisebbségellenes politikájának föladására készítse. Ezt a változást csak szívós küzdelemmel lehet kikényszeríteni, nem pedig megalkuvással. Hogy pedig a küzdelemnek ha németek, magyarok, rutének, szlovákok és lengyelek összefognak, előbb-utóbb sikerre kell vezetnie, az előttem egy pillanatig sem kétséges, mert elvégre mi többen vagyunk a csehéknél. Térjenek vissza a németek Lodgman e formulájához és akkor a csehszlovákiai nemzetiségek szolidaritása nekik is összehasonlíthatatlanul értékesebb eredményeket fog hozni, mint mai felemás helyzetük.

FLACHBARTH ERNŐ.

TÓT ELKESEREDÉS.

A CSEH-TÓT nemzetegység belső szolidaritását erélyesen tagadja ASkultéty József pozsonyi tót egyetemi tanárnak nemrég megjelent tanulmánya, mely nem egyéb, mint a tehetetlenség dühébe fulladt és a nagy nemzeti csalódás felett kétségbeesett tót kapkodásnak egyik legújabb dokumentuma. Quae mutatio rerum! A tótságnak erre a nagy nemzeti desperációra és reményvesztettségre semmi szüksége nem volt. Skultéty tanár

úrnak és becsapott elvbarátainak 1918-ban okosabbaknak és óvatosabbaknak kellett volna lenniök és nem lett volna szabad Hurban-Vajansky Svetozár csehellenes programját megtagadniok. Ők azonban a cseh ígéretek frázishullámai között elvesztették józan ítélőképességüket. Ha a történelmi kapcsolatok kérdéseit akkor olyan beható vizsgálat tárgyává tette volna, mint azt ma teszi, akkor 1918—1920-ban nem lehetett volna alkalma Párizsban mint tudós szakértőnek a felsőmagyarországi cseh igényeket elaboratumokkal megindokolni és nem kellett volna most ezeknek a könnyenhipvőségből fakadt dolgozatoknak és nyilatkozatoknak cseh-tót nemzetegységi tendenciáját egy ilyen szélmalomharccal levezekelni.

Skultéty legújabb könyvében tiltakozik az ellen, hogy a csehek a tótság történelmi szereplését lebecsülik, államalkotási képességének hiányát hangoztatják és saját történelmi érdemeiket a tótság lekicsinylésével kidomborítják:

„...mi elviselnők a csehekre vonatkozó túlzóan nagyító véleményeket is, ha azok nem célzatosak és nem becsülik le a tótokat. Ez a megalázás mindjárt 1918 októbere után kezdődött, amikor az első nagy pillanat hatása elszlott“.¹

Panasza érthető, ha tudjuk, hogy Skultéty egész működése alatt Hurban-Vajanskyval szoros szövetségben a cseh-tót egységesítéssel szemben a legridegebb negáció álláspontjára helyezkedett. A híres Meakulpinsky-féle röpiratok és a cseh-tót jednota kiadványai² idejében Hurban-Vajansky a Národnie Novinyban, Skultéty pedig a Slovenské Pohladyban utasította vissza a cseh aspirációkat. Már 1901-ben hirdette Meakulpinsky, hogy a tótság életképtelen, önérzetnélküli gyenge nép, mely csak a cseh erőben találhatja meg újjászületésének feltételeit. A csehek ugyan azt hirdették, hogy a tótságot, testvémemzetüket, a magyar elnyomatás alól fel kell szabadítaniok, tényleges felfogásuk azonban mindenkor az volt, hogy a tótok visszamaradt, impotens, passzív szláv népség, mely a csehek részére rendkívül alkalmas szláv néptartalékul szolgálhat. A „felszabadítás“ után természetesen a cseh-tót nemzetegységesítésnek külső jelszava a megvalósulás következtében a lomtárba került, megmaradt azonban a belső jelszó, mely a testvéri együttélésnek rózsásnak éppen nem mondható éveiben nemcsak hogy megerősödött, hanem a cseh hegemonizmus állampolitikájában és a cseh-tót nemzetegységnek cseh jogi, történelmi és politikai kritikáiban és megindokolásában tetemesen ki is bővült. Skultéty Józsefnek kellett tapasztalnia, hogy mindaz, amit ő publicisztikai és történelmi munkáiban, a nagy tudásra és szorgalomra valló tanulmányok százaiban a tót nemzet elé, mint a nemzet hálájára érdemes és valóban kimagasló működést, eseményt állított és mindazok, akiket ő kritikai, értékelő kutatásai alapján nemzete legjobbainak hirdetett, korántsem találtak a csehek tetszésével, sőt a cseh hegemonista rendszer által inaugurált tudományos irodalom szerint nem volt és nincsen tót nemzet, amint nincsen tót kultúra, csak cseh nemzet és cseh kultúra és azonkívül valamilyen magyarón bastard kultúra, melyet a tótok magukénak vallanak, akik tehetetlenségüket az ezeréves rabság frázisával leplezik. Skultéty már felhördült akkor, midőn Hodzsa Milán Stúr Lajos történelmi szerepét egy nagyobb szerű munkában csehofil szempontok szerint bírálta és a tótságra nézve károsnak mondta.³ Skultéty válasza a tót irodalmi és történelem nagyjainak apológiája volt,⁴ mely azonban valószínűleg a helyzet kény-

¹ Skultéty József: „Ne ócsároljátok népemet!“ — Rajzok a tótság múltjából. — T urócszentmárton 1928, 128. 1.

² „Cohati Slováký?“ „Slovenská“, „Nase Slovensko“, „Slovenská Cítanka“ stb.

³ Dr. Hodzsa Milán: Ceskoslovensky rozkol. — Turócszentmárton 1920.

⁴ Jozef Skultéty: Stodvadsatpát rokov za slovenského zivota, 1790—1914. — Turócszentmárton 1920.

szerúsége következtében nem tudott sem eléggé nyílt, sem eléggé erélyes lenni. Gondosan ügyelt arra, nehogy a magyarofilizmus vádjával illethessék, azonban a magyarság ellen intézett támadásai azt a benyomást keltik, hogy nem olyan mélyek és nem olyan meggyőzőek, mint azon elkeseredett és visszafojtott haraggal telt erőlködése, amellyel a cseheknek és a csehofil tótoknak igyekeznek bebizonyítani, hogy megalázó az a cseh felfogás, mely a tótok múltját és jelenét semmibe sem veszi. A Hodzsa könyve után következtek a pozsonyi cseh-tót egyetem kiadványai, melyek között Chaloupecky Václav dr. egyetemi tanár egyik könyve keltett különösebb megdöbbenést. Ez a könyv¹ megállapítja, hogy Szlovenszko nemzetiségi szempontból mindig, a középkorban is, cseh föld volt, tehát a tótok közjogi különállásra irányuló törekvései jogosulatlanok. Skultéty úgy e könyv, valamint Chaloupeckynak egy másik tanulmánya miatt heves támadásokat intézett a cseh elmélet ellen.² Mit használt azonban ez, — amikor nemcsak a csehek, hanem a cseh befolyás és tanítás következtében maguk a tót vezetők is a tótság inferiőr történelmi és kulturális szerepét nemcsak hangoztatják, hanem a csehek alá való rendeltségük jogosultságát és szükségét bizonyítgatják? Még R. W. Seton-Watson, a tótok állítólagos barátja is kijelentette könyvében, mely az 1923 évben Szlovenszkon szerzett tapasztalatait összefoglalta, hogy míg a csehek harcoltak a szabadságukért, addig a tótok nem, nekik az ölükbe hullt és már azért sem érettek még a szabadságra, mert nem tudnának élni vele, hiszen sokáig rabságban voltak.³ Skultétynak rendkívül fájhatnak azok a nyilatkozatok, melyek részint könyvének első fejezete előtt, részint pedig az egyes fejezetekben vannak mozaikszerűen elhelyezve és amelyekben csehofil tótok a csehek iránti udvarlásaikban nemzeti önértéket megtagadják. Az egyik nyilatkozat szerint a Nagymorvabirodalom, mely Szlovenszkonak csak egy részét foglalta magában, csak efemer alakulás volt. Ezt Hodzsa Milán mondta. A másik nyilatkozatban Srobár Lőrinc dr. 1927-ben következőket kérdezi: „Miért is gyűlöli népünk teljes leikéből a csehet, aki kiküzdötte számára a szabadságot és az önállóságot, kiragadta őt a magyar járomból és megmentette a közeli biztos nemzeti haláltól?” A harmadik nyilatkozatban Medveczky Lajos dr. mondja: „Természetesen az életrealóbbhoz csatlakozunk.“ Azonkívül mintegy kiegészítésül, Novotny Václav dr. cseh történetírónak egyik megállapítását a tótságra nézve szintén sértőnek találja, mert a tótságot „puha és meghódoló“ fajnak nevezi.⁴ Ezeknek a nyilatkozatoknak a cáfolata Skultéty könyvének tárgya.

Következőképpen igyekeznek feladatát megoldani: Adataival bizonyítja, hogy a tótság a cseh nemzettől függetlenül, önállóan fejlődött, mert az őshazából a többi szláv törzssel ugyan együttesen indult el, azonban a csehek és tótok mostani területeiken való letelepedésük után sohasem egyesültek többé, mert míg a csehek az északi szláv csoporthoz tartoznak, a tótok viszont a délszláv csoport tagjaivá lettek, mit Skultéty a „Rastisláv“ név elemzésével is bizonyít. Ezzel Skultéty tulajdonképpen a cseh-tót nemzetegység megvalósulásának első évtizedében reácáfol a turócszentmártoni deklaráció állítására, mely a tótságot a cseh nemzet magyarországi ágának mondja. Megállapítja továbbá, hogy a Nagymorvabirodalom tulajdonképpen tót volt, melynek tót lakosságát a nagybirodalom összeomlása utáni időkben a morva-

¹ Dr. V. Chaloupecky: Stará Slovensko. — Pozsony, 1923.

² Slovenské Pohlády. — 1925. — Tisicrocná poroha? — 56. 1.

³ R. W. Seton-Watson: Növé Slovensko (The New Slovakia).—Praha, 1924. 6,1.

⁴ „A meg nem hódoló és erélyes (makacs) magyar népben a germanizáció további előnyomulása elé olyan erős gát támadt, aminőt a puha és meghódoló szláv, törzsek együttesen sem tudtak volna létrehozni.“ — Novotny Václav: Ceské Dejiny. 439. 1.

országi területen a csehek nemzetietlenítették el és csak a déli sáv tudta a magyarországi tótsággal összefüggésben nyelvét és népjellegét megőrizni. Azonban nemcsak ez a nagy birodalom, melynek tehetséges uralkodói, Rasztyiszlav és Szvatopluk, az egész szlávtság egyesítésére törekedtek, volt tót, hanem a szlávtságot a keresztény hitre térítő bizánci apostolok is, Cyrill és Method. A Nagymorvabirodalom tulajdonképpen nagytótbirodalom és a szlávtság részére szláv keresztény egyházat tótok alapítottak, míg a csehek ebben csak Borivoj alatt vettek részt. Szláv írásjeleket tótok ajándékoztak a szlávtságnak. A csehek voltak az elsők, akik Szvatopluk halála után a szláv birodalom ellen fordultak és elismerték a német fennhatóságot, amivel tulajdonképpen a bomlás megkezdődött.

A magyarok bejövetelét nem tekinti egyszerre történő területfoglalásnak, mert szerinte a magyarok, mint nomád nép, mely menekülve jött Etelközéből, inkább a megtört menekülő szerepét játszotta. A magyarok folyton szlávósodtak, még a latin egyházba való felvételük után is és csak a bessenyők, palócok, kunok befogadása után tudtak úgy megerősödni, hogy nemzetiségüket megőrizhették. A palócok elhelyezkedése is olyan szerencsés volt, hogy a síkságon telepedett magyarságot a tótságtól izolálta. Mindennek dacára a magyarság állandóan a tótság szellemi befolyása alatt állt és a felsőmagyarországi nemesség tótul beszélt, írt, verselt. A királyi udvarokban ott-honos volt a tót nyelv és a királyi kancelláriából tót nyelven írott okmányokat is bocsátottak ki. Ami pedig a huszitáknak tulajdonított magyarországi csehesítést és a cseh kultúra terjesztését illeti, Skultéty ezt egy minden alapot nélkülöző legendának mondja, mert a husziták a tót területet, mint hadszíntért és ellenséges területet pusztították és szegényítették. A zsoldosok nem lehettek kultúraterjesztők és a következő évszázadban Luther tanait nem a csehek, hanem a németek terjesztették Felső-Magyarországon.

A Nagytótbirodalom bomlása, a tótság visszaszorulása Skultéty szerint csakis a tótságon kívül eső államközi eseményeknek és sok egymás után következő elemi csapásnak tulajdonítandó. A török uralom a magyarság erősítője és megmentője volt, mert a törökök nemcsak, hogy a délszlávok expanzívitását megállították, hanem a tótságot is folytonos betöréseikkel apasztották, míg a hódoltság alatt levő magyar területeken a magyar nemzetiség éppen úgy fejlődött, mint a független Erdélyben, Felső-Magyarország pedig ezen idő alatt az ott terpeszkedő császári zsoldos hadak kíméletlensége alatt is szenvedett. Pázmány és Bethlen korszakában a magyar nemzetiség még expanzívitásra tett szert, azonban a tótság megőrizte érintetlenségét, szláv jellegét, míg ellenben a horvátok akkor a Káldi-féle horvát biblia kiadásában átvették a magyar írásmodort.

„Ha bármely korszakot vizsgálat alá veszünk, tapasztalhatjuk, hogy a magyar szellem a tótok részére nem volt veszélyes. A tótok leginkább a 16. századtól kezdve a körülmények és viszonyok súlya alatt szenvedtek. Majdnem kétszáz esztendeig irtották őket a törökök, a német zsoldosok, a hajdúk és más felkelő katonaság, nemzetileg fojtogatta őket a latin köznyelv, gazdaságilag nagy hátrányokat okoztak nekik a német vendégek. A török erő letörése után következett az Alföld betelepítése, vagyis a tót nép jelentős részének diaszporálása. Ilyenformán a 18. század második felében kezdődő korszak, mely a nemzetek szellemi fejlődésére nézve nagyon jelentőséges volt, a tótokat számra nézve rendkívül megfogyatkozottaknak találta. A korszellem elől azonban mégsem zárkóztak el.“

Ezzel Skultéty az ezeréves elnyomatás („tiscirocnsná poroba“) legendáját szétszakítja. A tótok szerinte I. Lipót, még inkább Mária Terézia uralkodásától kezdve kezdtek pusztulni, részint a telepítés, az alföld felé vándorlás, a gazdasági átalakulás, részint pedig a később következő magyar nemzeti expanzívitás miatt. A tótság minden időben megőrizte jellegét és már a

18. század elején egyes írói tót nemzetiségüket önérzettel hirdetik. A cseh irodalmi nyelv, mely a tót területeken divatossá vált, nem jelentheti a nyelvek azonosságát, mert hiszen Lengyelországban is az írásnyelv még a 16. században csehes volt, ugyanis a lengyelek éppen úgy látogatták a prágai egyetemet, mint a tótok, csakhogy a tótoknál ez a hatás tovább tartott.

A szerző még bizonyítani igyekszik, hogy a tótság a török korszak, a német uralom, a Bocskay-, Thököly-, Rákóczi-harcok, az 1708—11-i pestis, a telepítés és bevándorlás dacára megtartotta életrealitását, aminek bizonyítéka az, hogy a sok felsőmagyarországi német telepet majdnem mind felszívta magába és hogy a magyarsággal való együttélés alatt ennek sok kiváló vezető egyéniséget adott (Kossuth, Petőfi, Madách stb.). Skultéty is bizonyos alacsonyrendűséget lát abban, hogy a magyarság sok népelem keveredéséből áll és már nem tiszta altáji nép. Bizonyítja továbbá azt is, hogy dacára annak, hogy az ausztriai kormány a 19. században a tótokat „kiszolgáltatta“ a magyar nacionalizmusnak, mégis megőrizték nemzetiiségüket, fejlesztették kultúrájukat és a kiváló egyéniségek egész sorával rendelkeztek.

Végül rámutat a tótság gazdasági sikereire és mintegy végkövetkeztetésül hangoztatja, hogy nem a tótok, hanem a csehek lágyak és behódoló természetűek. A tótság a Nagymorvabirodalomban a 9. században gátat állított a németiség elé, mely már a 10. század utolsó évtizedeitől kezdve a magyarok között gyökeret kezdett verni, míg a Duna baloldalán még a 12. század első felében sem voltak német beszivárgások, mert a tótság németellenes volt és nem akart német befolyás alá kerülni. A Szent István halála utáni Péterellenes felkelések korántsem voltak pogány vonatkozásinak, hanem németellenesek és a tótság vett bennük leginkább részt. Az évszázados balsors dacára a tót faj tősgyökeres szláv maradt, melynek expanzív ereje a magyarosító politika dacára rendkívül eleven volt. Skultéty természetesen elmélete bizonyításánál nagyon is elveti a sulykot némely helyen. Így például állítja, hogy a világháború kitörése előtti három évtizedben a tótság az elemi iskolán túl nem igen iskoláztatta gyermekeit, mivel a magyar közép- és főiskolák nem jó hatást gyakoroltak nemzeti szempontból az új generációkra. Ennek dacára is fejleszteni tudták nemzeti feladataikat. Statisztikailag be lehet bizonyítani, hogy a felsőmagyarországi középiskolák és főiskolák növendékeinek jelentős része tót volt és hogy e rész a tótok számarányának még is felelt, tehát Skultéty állítása nem felel meg a tényeknek és csupán a tót ellenállóképesség aláfestésének céljából született.

Skultéty többek között megemlíti, hogy a szovjetmagyar-cseh háború alatt a nógrádzólyomi határon Snejdarek tábornok cseh állásait tót önkéntesek mentették meg, mert a csapatok megbízhatatlanok voltak. Ma azonban „a cseh-tót hadseregben a tótok mint megbízhatatlanok szerepelnek. A kaszárnyákban csak közlegények maradnak. Csendőrségi szolgálatra nem alkalmaztatnak.“ Egy másik helyen beismeri, hogy a tótoklakta terület délfelé irányult nemcsak népmozgalmi, de gazdaságilag is és ezért nem helyes a csehek törekvése, mely e déli részek ipari devasztalását célozza. „Tehát — aki a nagyobb ipari üzemeket Szlovenszko ezen részéből áthelyezi Csehországba, az a cseh-tót államnak csak kárt okoz. Aki a zólyomi állomás műhelyeiben beszüntette a munkát, melyből 4000 személy élt, államunkra nézve még ellenségeinknél is kártékonyabb.“

Panasz és elkeseredés jellemzi ezt a könyvet. Ha Skultéty mindezt 1918-ban hangoztatta volna, akkora cseh-tót egység aligha jött volna létre. Ma már kissé későn jön a belátás.

FIGYELŐ.

DÜRER.

1471—1528.

DÜRER ALBERT, a német renaissance és a reformáció korának legnagyobb művésze, Michelangelo, Raffael, Tizian, Giorgione, Bellini kortársa és részben barátja, magyar ősök gyermeke. Szülői, a békésmegyei Ajtóson még magyar levegőt szívtak, ő azonban már Nürnbergben születik és neveltetése körülményei miatt magyar származását a német anya mellett talán tudomásul se veszi, vagy e kor fölfogása szerint nem is tartja fontosnak. Magát állandóan és következetesen németnek, „german“-nak vallja. Egyéni diszpozíciója is annyira sorsszerűen németté teszi, hogy a renaissance esztétikai és a reformáció etikai világfelfogása éppen az ő lelkében és művészetében kerül valóságos drámai összeütközésbe.

A fiatal Dürer az egyszerű, kispolgári életből előbb a mesterség, aztán a művészet megélhetést nyújtó gyakorlásában és kevés általános műveltséggel nő fel, inas-és legénymódra, a nem nagy tehetségű, de szorgalmas Wolgemut műhelyében. Amit a rendszeres iskolai tanulásban atyja kívánására elmulaszt, mikor ötvösinasnak melléje kerül, azt százszorosan pótolja az életben, kivéve a klasszikus tanulmányokat, melyek hiányát egész életében nemcsak érzi, de röstelli is. Így később sem lehet igazi vérbeli humanista, csak a humanisták őszinte barátja, Pirkheimer és Melanchton mellett különösen a rotterdami Erasmusé.

Felsőrajnai legény-vándorútján (1490—94) készült önarcképe, táj-, város- és zsánerrajzai, atyja festett képmása már nagy technikai képességről, egyéni látásról és jellemző erőről tanúskodnak. 1498-ban megjelent első fametszetsorozata: „Szent János jelenései“ azonban már nemcsak megállítják, de valósággal megdöbbennek a szemlélőt a képzelet bátor lendületével, a felfogás és kifejezés zordon erejével. A cselekmény szenvedélyes mozgalmassága, drámai feszültsége, a pusztítás döbbenetes kínja annyira föl-kavarja érzésünket, hogy észre se vesszük, mint tűnik el lábunk alól a föld és mint emelkedünk mi is a végtelen térbe, hogy Mihály arkangyallal együtt fölvegyük a kérlelhetetlen harcot az ördög ellen.

A cselekmény, mint tartalom, nem új, mert a kezdetleges középkori művészet kedvelt témája a haláltáncal együtt; de ahogyan Dürer a víziókat drámai cselekményű képekben látja és azok hangulatát iszonyattá fokozva kifejezi, olyan erővel markol bele a reformáció előtti érzés- és gondolatvilágba, ahogy Grünewaldon kívül egyetlen más képzőművész sem.

E sorozat Dürer ifjúkorának a főműve. Nem közönséges illusztráció. János evangélista látomásai valóságos élményekké válnak izgatott lelkében, s a metszetek e megrendítő élményeknek mélységes, költői, váteszyszerű kifejezései. E mű nevét egyszerre nemcsak ismertté, hanem valósággal híressé teszi. A siker lelkesíti, de nem vakítja el, mert nyugodt perceiben látja hibáit: a kompozícióban való bizonytalanságot, az alakok organizmus-nélküliségét és elrajzolását. Csak most döbben arra, mihez kezdett, mikor oly kevés tudással ilyen óriási témába fogott, mely az emberi test minden

legkisebb mozdulatának teljes ismeretét tételezi föl. Tehát megtízszerezett erővel fog a tanuláshoz.

Az apokalipszissorozat legnagyobb jelentősége ránézve aztán még az a tapasztalás, hogy a rajz versenyez a szó kifejező készségével és erejével, legyőzi a festőművészetet, még ha a színek szuggesztív és dekoratív, tehát tisztán művészi hatásáról le is kell mondania. E tapasztalás további fejlődésében sorsdöntő mozzanatot jelent.

Az 1498 utáni években készült művei már az olasz renaissance hatását jelzik. E hatás két évig tartó felsőolaszországi útjával kapcsolatban is csak érinti, de nem alakítja át: ez időben készült rézmetszetein, rajzain, szentképein és híres aktjain éppúgy megérik a germán, mint rajta meglátszik, csak meg kell mozdulnia — mikor Velencében a ragyogó bohémélet közeped: szép és drága ruhába öltözve táncórára megy — hogy nem olasz, hanem barbár. Pedig Velencében a nürnbergi mesteremberből társadalmilag is ünnevelt művész lesz. A német ház kápolnája részére készített „Rózsafüzér ünnepe“ című nagy Madonna-képe az olasz ég színességétől megittasult és új, eddig ismeretlen szépségeket sejtő német embernek a munkája, mit a dogé és műértő környezete is annyira méltányol, hogy 200 arany évjáradékkal akarja őt városuknak biztosítani. A kép fölépítése, olaszosan élénk színezése, alakjainak nemessége egyszerre elhallgattatja gáncsoskodó olasz művészismerőseit is, kik között talán Giorgione és Tizian is ott van.

Mennyire más világ ez itt, mint Nürnbergi Mennyire más az elismerés hangja és gesztusa! És mennyire más különösen a művészek tekintélyei Itt nagy urak szellemileg egyenrangú barátja; ott, mint maga mondja, éhenkórász mesterember! Érzi, tudja, hogy mit fog veszíteni és 1507 tavaszán elbúcsúzva öreg barátjától, Giovanni Bellimtól, mégis visszavándorol Nürnbergbe, a szürke, napnélküli, nyárspolgári világba. Egy nagy eredménye mindenesetre van a velencei útnak: művészi önérzete, tehetségében való hite megerősödik.

A következő évek a szorgalmas munkának az éveit. Jórészt megbízás: oltárkép, képmás, címerterv, exlibris; csupa türelmes, részletező, igazságra, természetűsége törekvő munka új forma-, szín- és kompozíciójelenségekkel, de több fáradtsággal, mint anyagi eredménnyel, amiért újra a grafika-hoz fordul, mert látja, hogy a korhangulat se kedvez a szent képnek, hogy az új, alakulóban lévő világnézet a farizeusok helyett a képeket és szobrokat fogja a templomokból kiüldözni. Minden józan mérlegelés arra biztatja tehát, hogy azon az úton maradjon, melyen első nagy sikerét aratta: a „Jelenések“, a grafika útján, mert ott van az ő hivatása, ott van a legtöbb mondanivalója. E grafika-hoz való visszatérés előtti időből való többek között az üde színezésű és szerkezeti fölépítésében, a tér éreztetésében is figyelemreméltó „Három királyok imádásán“ kívül az „Ádám és Éva“ nagy olajképe, a „Mártírok“, „Mária mennybemenetele és megkoronázása“ és a Böcklin színpom „ára és zománcos festői technikájára emlékeztető „Mindszentek“ képe.

Öt passziósorozata közül a „Kis passzióban“, a „Nagy passzió“ és a „Mária életének“ néhány szép lapján éri el előadásában a teljes közvetlenséget és egyszerűséget, a kompozíció egységét és kevés alakúságát. Krisztus alakja a Kis passzióban válik a legmélységesebben emberivé, annak a Megváltónak az alakjává, akinek őt Luther látja és annak a népnek elbeszélve, amelyik sok mindent akar az emberi bűnbeesésről, Krisztusról és a megváltóról hallani, mert olvasni még csak a képekből tud. A „Mária élete“ című sorozatban az egyszerű, polgári német családi otthonba vezeti a művész Máriát. Csaknem mindenik lap a zsáner közvetlenségével és melegségével hát. Az alakok rajza nyugodtabb, biztosabb mint a Jelenésekben; az arcokon és a mozdulatokban visszatükröző lelki élet kevés esz-

közzel való kifejezése a fatechnika kifejező képességének végső határát éri el.

A legnagyobb munkásság közepett éri Dürert a Miksa császár megbízása. A császárnak van érzéke a művészet iránt, de pénze nincs. Tehát nem lehetnek nagy, monumentális tervei; palotákra, diadalkapukra, szobrokra nem telik; így halhatatlansága biztosítására azok rajzával is megelégszik. Dürer megrajzolja ugyan a rácsó részt, a diadalkaput meg a kocsit, de nem valami nagy kedvvel, mert a föladat nem érdeldi. Annál inkább érdekli a császár pergamentre nyomtatott imakönyvének az illusztrálása. Itt aztán tombolhat gazdag tárgy-, forma- és dekoratív teremtő képzelete. A kép, a játékos vonalfutam mindenütt a szöveg kísérete; legtöbbször komoly, de sokszor pajzánul humoros, sőt profán és mindig szellemes. A császár azonban nem botránkozik meg. Látszik, hogy a renaissance neveltje. V. Károllyal, Miksa császár utódával azonban megjárná. Pedig hozzá is el kell vándorolnia, ha az évjáradékul ígért 100 aranyat meg akarja kapni. E szükség siettetni Dürer régi tervének megvalósítását, hogy Németalföldön is szétnézzen, hogy fölhalmozódott műveinek ott is piacot és nevének dicsőséget szerezzen. Amíg a császár elé juthat, kényelmesen eladja a magával vitt műveket. Mindenütt ünnepek. Sokat utazik, lát és tanul a folytonos társalgásban. Ha Velencében már úrnak érezte magát, itt legalább is önhitt kezd lenni. Hogyisne, hisz ő, a nürnbergi „éhenkórász“ most császárokkal, kora legelőkelőbb, legtudósabb férfaiival és legnagyobb művészeivel barátkozik és étkezik! Egyszóval: boldog, gyerekesen, naívnul boldog; megcsodál minden látnivalót, résztvesz minden bolondságban, végignézi a nagy processziót, melyhez hasonló színes, ragyogó festői élményt még csak el se tudott képzelni. A farsangi mulatságon is ő kacag a leggondtalanabbul, hogy aztán lélekzetviasszafojtva bámulja meg V. Károly bevonulását Antwerpenbe, különösen a díszmenetben allegorikus szerepet betöltő és lenge fátyollal alig bevont négy szép hajadont, kiket a császár még csak észre sem vesz! Persze, a császár nem festőművész...

A sok szórakozás és ünneplés mellett azonban dolgozik is: vázlatkönyvébe halomra gyűl a sok pompás megfigyelés. Új ismerőseinek, barátainak képmását az idő rövidege miatt többnyire csak szénrajzban örökíti meg. A nagy társadalmi élet természetesen sok pénzbe kerül. Új művei részét elajándékozta, úgyhogy üres erszénnyel, de tele szívvel és sok szép emlékekkel indul vissza, hazafelé. Pedig Antwerpenben is marasztják: elhalmoznak munkával és dicsőséggel. De ő csak megy, bár jól tudja már, hogy ezentúl se lesz hazájában próféta.

Óriási munkakedvvel fog ezer új tervhez. Képzelete tele hatalmas nagy látomásokkal, melyek legfőbb tárgya a szép napok után, csodálatosképpen, nem a világi élet, hanem az ő régi, legbensőbb, mert legszemélyesebb tárgya: Krisztus, Mária, a mártírok és a próféták. Bizonyára, mert a vajúdo kor eszméi viharzanak, harcolnak benne tovább, új problémák, új kétségek elé állítva őt akkor, midőn Luther eszméiben már csaknem megnyugodott. De a sok nagy tervből csak vázlat vagy töredék lesz, amint az egyszerűség szépségének a jegyében monumentálisnak induló, olaszos elrendezésű „Szentek hódolata Mária előtt“ is csak töredék marad, jóllehet németalföldi utazása is új önbizalommal, új munkakedvvel töltötte el. Viszont igaz, ez időben készíti el a Muffel, a mainzi érsek, a Melanchton, Pirkheimer, Böls Frigyes és a „H. Imhof“ néven ismert férfi metszett és festett képmásait, a jellemző erőnek és a természetben elmélyedő lelkiismeretes munkának valóságos klasszikus példáit. Németalföldi hatásra egyszerű, kissé letompított kevés színnel foglalja össze alakjait, kik közül legfelejthetlenebb az öszülő, de életerős, pirospozsgás Holzschuher képmása.

Dürer utolsó nagy festménye a „Négy apostol“ (1526). Észrevehető rajta, hogy szerzőjük látta a Quentin Massys képeinek hatalmas alakjait és Hubert van Eyck genti oltárképét. Típusalkotó, plasztikus hatásra törekvő művészete festői szempontból is eléri e képen a monumentalitást. Életének legelőkelőbb gesztusa az, mikor e különös gonddal és szeretettel festett művét szülővárosának ajándékozza, mely neki a németté vált névnel egyebet semmit sem adott. E gesztus arra utal, hogy mégis volt talán benne valami magyar vér...

Sokirányú érdeklődése nemcsak a különféle rajz-, metsző-, karcoló- és festőtechnikai eljárásra terjed ki újra, hanem a művészet elméletére is. E téren legjelentősebb írása régi kedvenc problémájáról, az emberi test arányairól szól. Szerkesztés segélyével, geometriai úton akarja- az emberi és az állati formákat fölépíteni és az abszolút szép emberi test örökérvényű kánonjait megtalálni. Esméi sokban megegyeznek a Lionardo eszméivel.

Ami magának a szépnek közelebbi meghatározását illeti, azt látszólag azzal a kedvesen naív megjegyzéssel intézi el, hogy mi a szép, azt bizony ő jó maga se tudja. Annyi azonban bizonyos, hogy a természetben van, csak ki kell onnan „vonni“. Látszólag —, mert lelkében nagy kétségekkel küzd és nemcsak a vallási kérdések miatt, hanem azért is, mert azt a bizonyos kánont se megtalálni, se megszerkeszteni nem tudja. Görcsösen ragaszkodik a gondolathoz, mert nem veszi észre, hogy ez eszme művészi gyakorlata és vérével öröklött gótikus, irracionális világérzése közt ellenmondás van, mint abban az átmeneti korban, melyben él. Nem veszi észre, hogy lehetlenségre vállalkozik, mikor úgy akarja művészetében összeegyeztetni a természet élethű visszaadását az olasz művészet szépségideáljával: a színek pompájával, a vonalak lendületével, a formák és szerkezet monumentális egyszerűségével, hogy germán maradjon. Nem tud lemondani a sok szépségről az egyetlen szebbért, mert nem tudja eldönteni, hogy a művészet célja az igazság-e vagy a szépség. A szépség kifejezésében eljut az olaszokig, — az olaszok maguk bizonyították be, hogy eljutott, mikor zsenijét nemcsak Velencében, hanem Bolognában és Ferrarában is ünnepelték, mikor Giovanni Bellini pénzért akart tőle képet vásárolni és Raffael rajzokat cserélt vele, — de nem jut el önmagáig, mert nem tudja, hogy ez az önmaga hol kezdődik, a gótikában-e vagy a renaissance-ban, és igazi kifejező egyéni eszköze a rajz-e vagy a szín?

Egész lelki életének központja a vallás s a két, — sőt a renaissance esztétikai világnézetével együtt — három világnézet közt vére és neveltetése parancsára elkerüli az esztétikait, de nem tudja, mit kövessen: a régi őskeresztény eszmét, melynek vezetőit megrontotta a renaissance, vagy a Luther igazságát, mely meg fogja bontani a régi egyház egységét, holott ő erre nem gondolt, mikor Lutherért lelkesedett, hanem csak az etikai megújulásra, úgy, amint azt Savonarola elképzelte. E művészi és emberi világnézetért való nehéz küzdelemben kihez fordulhatott volna máshoz vigaszt, mint Krisztushoz, a világnak formailag is, lelkileg is legszebb és legnagyobb hőiséhez. És Máriához, a lelki szépségnek ahhoz az anyjához, aki mindig szomorú, mert sejti, érzi, hogy az ő isteni fiára csak a Golgotha várhat. És a négy apostolhoz!

Így lett magából Dürerből is tragikus alak, mint Michelangelóból és Lionardóból, csakhogy elsősorban nem esztétikai, hanem etikai okokból.

Dürer nemcsak a természettől, hanem mindenkitől tanul, akitől csak tanulhat. Tanulásának módja azonban sohase érinti a szolgálai utánczást. Nem szorul ő idegen tollakra, ellenkezőleg: őt lopja büntetlenül az egész világ és nem a tanulás felelőtlen fiatal éveiben, hanem később, tudatosan, az eredeti alkotás jegyében. Már korán tisztában van a maga művészi hiva-

tásával: művészi programját valósítja meg, mikor egész pályáján átvonul kortársai jellemének arcképen való megörökítése és az isteni Krisztusnak fölségesen szép emberi sorsa.

Az ő ideje óta a fametszés technikája a linóleumra való átvitelrel finomodott, de nem vált művészbé. A rézmetszés, maratás, karcolás sokféle technikája és kifejezéslehetősége is legyőzte már az ő eredményeit. Vonalai a rézmetszetekben és karcokban tiszták, finomak, életet lehelnek ugyan, de nem annyira egyéniek és jellemzők, mint Rembrandt, Klinger, Menzel, Liebermann, Pennell és Hellen vonalai. Viszont csodálatos finom ösztönnel érzi meg a fametszet anyagszerűségét. Új fametszői stílusnak a megteremtője, mikor megmutatja, mikép kell a művésznek a metsző kése alá rajzolni, hogy az minden jelentős vonalat és formát tudomásul vegyen és festőiséget is elérjen. A dolgok jelzése, sejtetése, csak a lényeg hangsúlyozása, tehát a fölösleges részokról való lemondani tudás, nem a Dürer, hanem a modern művészet diadala. Dürer „Keresztény lovag“, „Szent Hieronymus a szobában“, „Nemezis“ című híres lapjai, minden technikai tökéletességük ellenére is, a mai szemlélőt hidegen hagyják, mert formailag semmit se bíznak a képzeletre.

Híressé vált lapjai közül néhány valóságos képrejtvény, de valószínű, hogy csak a mai ember számára. Ezek keletkezésük idejében nem a néphez, hanem a művelt humanistákhoz szóltak és mint allegóriák azért váltak a mi számunkra az értelmetlenségig „mély értelműekké“, mert oly szövegek illusztrációi, melyek a köztudatból kiestek. Dürer kétségtelen kutató, eszmélkedő természet, de tragikus alakká válásának az oka egyéni diszpozíciójában és nem fauszi természetében keresendő. Ez egyéni diszpozícióban már azért is benne van a tragikum csirája, mert alapműveltsége hiányos, hisz bölcsészeti tájékozottságát csak a humanistákkal való beszélgetésekből meríti. Alapjában véve naiv, hiszékeny, sőt babonás ember: átmeneti korának még ebben is klasszikus kifejezője. Ezért nem tudjuk elfogadni azokat a különben költői és mélységesen szép allegóriamagyarázatokat, melyeket a „Nemezis“, a „Melancholia“, a „Keresztény lovag“ és „Hieronymus“ című rézkarc és metszetlapjai megértésére német esztétikusok szellemesen kitaláltak.

A Dürer önarcképein megnyilatkozó komolyságot és elmélyedést már inkább elfogadjuk tragikus jelentőségűnek, bár mindenikben van olyan disszonáns vonás is, ami a tragikum fönségével össze nem egyeztethető: egy kis öntetszergés.

Óriási birodalom a Dürer birodalma: a mennyország elképzelt szellemi lényein, a földnek és a tenger mélyének mesés és reális alakjain kívül az állat- és növényvilág sok alakját megtaláljuk műveiben, az érzésekről és eszmékről, melyeket művei kifejeznek és lelkünkben keltenek nem is szólva. Olyan körültekintéssel szemléli, sőt vizsgálja a természetet, az életet, az embereket, mintha természettudós vagy orvos és nem művész volna. Tájékepei, állat- és növénytanulmányai nagy természetszeretetről beszélnek. Vagy ezekben se keressünk mélyebb értelmű panteisztikus vallomásokot, mert nem a természet életének a mi életünkben értelmet nyert szimbolikus kapcsolata, hanem csak a mesterség művészete: a megcsinálni-tudás problémája izgatta, és az Ibolyacsokrot, a Gyeprészletet és a kis Mezei nyulat csak azért rajzolta és festette, vagy helyesebben: festve rajzolta meg ilyen elképesztő hűséggel, hogy a természettel versenyre keljen, mint egykori művész öse, Apelles?

Dürer művészetének világa nemcsak hihetetlen gazdag és változatos, hanem egészséges, nemes, valósággal férfias világ. A társaságok kétes erkölcsű hölgye alig játszik benne szerepet; képmásai is főképp férfiképmások. Az akt csak egyszer fejez ki művészetében eredendő bűnt, de ott ki is kell fejeznie: „Ádám

és Éva“ olajképén, melyen szemérmes tartózkodással és mégis olyan megdöbbenő lélektani hűséggel jellemzi a bűntől féltő, a bűnt kívánó, az elkárhozástól irtózó, de a másik pillanatban a poklok minden gyötrelmét kicacagó első férfit és nőt, ahogyan képzőművész sem előtte, sem utána nem jellemezte. Különben bármennyire is tudomásul veszi a nőt, ez nem játszik művészetében romboló szerepet.

A „Jelenésekében nem gondolkozott, csak víziókban élt, melyek képekké váltak, melyeket patétikus érzéséből táplálkozó képzelete drámai dinamikával töltött el: olyan renaissance-ember volt, kinek lelki gyökerei a gótikában maradtak. E gyökerek oly mélyen nyúltak az északi művészet humuszába, hogy azokat még a legforróbb olasz nap se tudta teljesen átmelegítem. Grien (H. Balding) megközelíti rajztudását, de munkássága csak annyiban jelent fejlődést, amennyiben festői szempontból színproblémákkal is foglalkozik. A problémákat azonban nem ő, hanem Dürer kortársa és- művészi felfogásának lehető legnagyobb ellentéte, a késői középkor utolsó nagy misztikus festőművésze: Grünewald oldja meg, megteremtve a Dürer grafikai stílusával ellentétben a tiszta festői stílust, amit teljes értékében méltányolni csak a 20. század tud.

Dürer akkor lép föl, amikor Németországban legnagyobb szükség van rá. Aligha élt valaha művész, ki kora hangulatát teljesebb igazsággal fejezte ki, mint ő. Szándékosan nem mondom, hogy „szebben“, mert ha a renaissance optimista és a szépség kultuszával egész a kárhozatig átítatott világnézetét, csak szépen lehetett kifejezni, a reformációét csak igazán és teljesen lehítt, amint azt később a protestáns templomok üres fehér falai is bizonyítják.

Művészerete tartalmilag, formailag és technikaikig is megtermékenyíti kora művészetét és nemcsak hazájában, hanem Olaszországban, Németalföldön és nálunk is. Halála után tovább működő iskolája folytatja, de nem fejleszti tovább az ő eredményeit.

Tudomásul veszi az olasz művészet behízselő, a szemnek tetsző szín- és formaszépségeit, de mindig germán marad. Mert esztétikai érzését egyéniségének veleszületett nyárspolgári, a családi otthonból hozott etikai tartalma korlátozza. És ez a szerencséje: ezért nem válik soha közönséges utánzóvá, mint az utána Olaszországba vándorolt német művészek, kik olaszokká lesznek ugyan, de elveszítik művészetük nemzeti karakterét.

Dürert lelkiismeretessége vezette művészi felfogásához: a részletező rajzhoz, mely ha nála mindig igaz és jellemző is, de nem mindig szép; az érzelmek viharzó, idillikus vagy elégikus lírai kifejezéséhez, mely sokszor patétikus, de sohasem szentimentális; a szépségnek ahhoz a realitásához, mely tudomásul veszi az olasz művészet játszi érzékiségét, de csak annyit fogad el belőle, amennyin az ő nemes szívű, jámbor édesanyja se botránkozhatik meg.

Ki tudná megmondani, mivé fejlődhetik, ha megmarad első vándorúján készített rajzainak, akvarelljeinek és atyjának 1490-ben festett arcképének frissességénél; ha elfogadva a Tizian szélesebb ecsetkezelését, könnyed, bátor, színfoltokban látó és ezeket nagy harmóniákba foglaló művészi felfogáshoz jut! Talán ő lett volna az a monumentális festőművész, akiről még Lionardóéki csak álmodtak, mikor egész életük munkásságának az eredményét csak töredéknek tekintették! Így azonban csak kora legnagyobb rajzolóművésze, az „Antwerpeni öreg ember“ rajzolója és a szenvedést legyőző Krisztus-típus megteremtője lett.

Bizonyos, ha nem a kis nyárspolgári és szűk látókörű „világvárosiban, Nürnbergben, hanem a Mediciek verőfényes művészvárosában születik és nevelkedik; ha első mestere nem a szerény tehetségű, inkább iparos,

mint művész Wolgemut, hanem a renaissance nagy mestereinek valamelyik nagy tanítója: nemcsak tehetségben és tárgyban, sokoldalúságban és rajztudásban, hanem a monumentális képírásban, a festői kifejezés művészetében is egyenrangú társa lenne a renaissance legnagyobb alkotó művészeinek. Az olaszok szerint: le is győzte volna őket.

Érzi, tudja Dürer, hogy bár legnagyobb mestere a természet volt, nem csak tőle és Schongauertől tanult sokat, hanem az olaszoktól és a németalföldi mesterektől is. De azt is tudja és hangsúlyozza is, hogy tehetségét nem ők adták: azt ő magával vitte közéjük. Honnan? Nürnbergből? Ajtósfalváról?

GLATZ KÁROLY.

A HÍRLAP AZ ISKOLÁBAN.

A HÍRLAP irányt vett az iskola felé. Nem azért, hogy figyelmét a tanítás nagy és mindenkor megoldhatatlannak látszó kérdéseinek szentelje s a társadalom s az iskola kapcsolatát megerősítse, hanem hogy „tantárgy” gyanánt helyet követeljen a mai oktatásban.

Egy napilapban olvassuk, hogy a magyar tanárok és tanítók nemrégiben tanácskozáson foglaltak állást az újságolvasásnak, mint kötelező tantárgynak meghonosításával szemben. A hír, mely erről tudósít, egyben panasz is, mert hazai — nyilván ‘elmaradt’ — viszonyainkat szembeállítja a dán iskolák örvendetes fejlődésével. Megtanít bennünket, hogy egy koppenhágai gimnáziumban a legnagyobb sikerrel vezették be a „módszeres hírlapolvasást”, melyet hírforrásunk „hatalmas felvilágosító eszköznek” tart.

Az újságokból mindent elolvasnak a diákok. A vezércikket, a híreket, a külföldi táviratokat és a tárcákat. Minden egyes cikk elolvasása után a tanár kommentálja az illető cikket.

— De még ezzel nem elégszünk meg, — folytatta a koppenhágai igazgató a cikk szerint — érintkezésbe léptünk a szerkesztőségekkel és a cikkírókkal. Néha-néha megrendelünk egy cikket a tanulók számára s így akarjuk a diákok tudását mélyíteni. A szerkesztőségek a legnagyobb készséggel állottak rendelkezésünkre.

Az újságolvasás olyan jó eredményeket mutatott a koppenhágai gimnáziumban, hogy most a többi középiskolák is egymásután be akarják iktatni a tanrendjükbe ezt a kötelező tantárgyat.

A magyar tanárság szóbanforgó tanácskozásáról nem értesültünk s a kérdésről is alig van egyéb adatunk, mint amennyit a fenti kis cikk előad. Nem tagadjuk, hogy bizonyos aggodalommal figyeljük a magyar sajtó különböző árnyalatú orgánumaiban az ily tartalmú hírek szüntelen visszatérését; konzervatív lap vezető helyén is olvastunk már, hivatali pedagógustól, lelkes, dicsérő cikket a tervbevett újításról. Minden rokonérzésünk azoknak a magyar tanároknak az oldalán van, akik e balga tervvel szembeszegülnek. Szívesen sietünk itt néhány gondolattal a segítségükre, mert a moderm sajtó terjeszkedő hajlama és hatalma nem ismer határt. Ha az iskola e téren nem védi meg kategóriáját, ha nem tisztázza az alapvető fogalmakat, igen könnyen áldozatul eshetik a sajtó ‘imperializmusának’. Az érdekek, melyek e „szerény, de üdvös reform” körül kockán forognak, elég jelentősek ahhoz, hogy a kérdést jóeleve mérlegeljük.

Egy-két évtized előtt, amikor még valamelyest tisztább fogalmakkal éltünk és biztosabb logikával gondolkodtunk, mikor még nem kerítette egész világunkat hatalmába a körforgógép, aligha kellett volna bizonygatni, hogy az újságnak az iskolában semmi helye és szerepe nem lehet, mert iskola és sajtó merőben különböző feladatok szolgálatában állnak; módszereik és eszközeik, szellemük és céljaik gyökeresen eltérők és aminthogy

semmiféle érdek nem kívánja egymáshoz való közelítésüket, éppen úgy: szinte sürgető szükség egymástól való rideg elhatárolásuk. A hírlapsajtónak az iskola felé való terjeszkedését nem is lehet másként megmagyarázni, mint ama törvény segítségével, amely szerint a nagyobb erő, áradó víz módjára, törekszik elönteni mindazt, ami gáttal ellene védekezni nem képes. Az iskola természeténél fogva minden külső hatás iránt különösen fogékony intézmény s tapasztalat szerint alig van olyan merész vagy fantasztikus reform, amelyhez felettébb tetszetős „pedagógiai“ elméletet szerkeszteni ne lehetne. Újabban minden irányú termelés jelentős „fogyasztó-területként“ kezdi felfedezni az iskolát: nem kétes, hogy a mozgókép s a sajtó után rövidesen a rádió is elindul majd a tanterem meghódítására. Ha nem tévedünk, a hivatott iskolai szakemberek már rájöttek, hogy a mozgókép lehet bár ügyes eszköze a szabad propagandának, a földrajzi s a természettudományi „népszerűsítésnek“: az iskola kötött és korlátozott nevelési munkájába eredményesen még sem illeszthető belé. Az északi államokban, amelyekre demokratikus reformok terén olyan szívesen szoktunk hivatkozni, magam győződtem meg e kiábrándulásról. Nagyon kellene tévednünk, ha a rádióipar propagandája elébb-utóbb nem találná meg a legtetszetősebb kompromisszumot az élő tanító és a távolbaható ingyen pedagógus közt s nem sürgetné a rádióknak az összes tantermekbe való felszerelését; hiszen kartársai, a gramofón már feltűnt a piacon „az ideális nyelvmester“ öltözetében.

Ezen a fejlődésvonalon kell a „hírlapnak, mint tantárgynak“ kialakulását is megértenünk. Régebben a serdülő ifjúságnak tankönyvei mellett megvoltak a maga heti gyermeklapjai s emlékszünk még családokra, amelyek a hírlapot aggodalmasan tartották távol a gyermekszobától. Most új pedagógiai elméletek íme, új távlatot tárnak fel a napilapok kiadóhivatalai előtt; van-e kívánatosabb cél valamely dán újságkirály számára, mint újabb, eddig megközelíthetetlennek vélt tízezreket terelni be a „hű és hálás közönség“ táborába?

Ez a kapcsolat tehát a sajtó számára, amely mitsem áldoz fel érte, de joggal sokat várhat tőle, kétségkívül igen vonzó. Nem is a sajtótól várom, hogy önmagát érdekei elhanyagolásával mérsékelje, hanem a józan és érzékű közvéleménytől, mindenekfelett az iskola szakembereitől remélünk bátor ellenállást az értelmetlen, káros és mindenképp megghiúsítandó kísérlettel szemben.

Tanító- és nevelőmunkájának ellátására az iskolának megvan a személyzete s megvannak az eszközei; van tanterve, tananyaga és tantárgyai. Ez az egész, hagyományokon és századok tapasztalatain nyugvó apparátus inkább hipertrófiában sínylődik, — aligha panaszkodhatok valaki, hogy az iskola tanítani valója kevés, vagy hogy az eszközei fogyatékosak. Ellenkezőleg: mind szélesebb körökben ver gyökeret a meggyőződés, hogy a modern iskola közlendője vészesen sokféle; ennek következménye ugyan nem ‘túlterhelés*’, hanem inkább szellemi iránytalanság, tétováság, felszíniesség. A tantárgyak özönében elvész az ‘egész ember’, az az eszmény, amely felé minden észszerű nevelés törekszik. A modern iskola ismeretek helyett gyakran csak adatokat, átfogó gondolatok helyett kivonatokat,¹ türelmes elmélyedés helyett kapkodó enciklopedizmust, emberies nyugalom és derű helyett mechanikus és utilitarisztikus gyorsaságot kínál. Aligha lehet messze az idő, mikor a művelt világon mindenfelé felhangzik majd a sürgető szó: adjuk vissza az iskolát eredeti feladatainak a tanításnak és a nevelésnek. Ám tanítson kevés ‘tárgyra*’, de sok okos tapasztalatra és ‘élelményre’, s neveljen ismét érző és értő talpig-embert. Nem végtelenségig ‘differen-

¹ Iskoláink e módszerei foglalkozására más szempontból mutat rá e számunkban Eckhardt Sándor. A szerk.

ciálódó' tantervekben, nem a praktikusnak vélt, de voltaképpen iskolán kívül is gyorsan elsajátítható ügyeskedések kiskatéjában, nem a poliglott nyelvtanításban, mely többé-kevésbé önámítás, de nem is a sportok hajszájában rejlik a pedagógiai üdvösség. A jövő iskolája valószínűleg kénytelen lesz visszatérni a soktól a kevéshez, vagyis keresnie kell majd a szellemi fegyelmet, a gondolkodás és a munka egységét és biztosságát.

Vájjon rá kell-e külön mutatni, hogy a „hírlaptantárgy“ nemcsak magában véve képtelenség, hanem „reform“ gyanánt egyenes tagadása mindannak, amit a jövő iskolájától a fentiek szerint méltán várhatnánk?

Nem vállalkozhatunk é jegyzet keretében a napisajtó jellemzésére vagy bírálatára, de nincs is rá szükség. Elmélyedés nélkül is könnyű felismerni, hogy a hírlap a felnőttek mindennapi lázas életének az a terméke, amelyet a fejlődő elmétől helyes lesz minél hosszabb ideig távol tartani. Vegyük számba, hogy az üzleti verseny az életnek fonák ábrázolására kényszeríti a sajtót: tükrében nem az átlagember mindennapi életének viszonylagos nyugalma és egyszintűsége, hanem az emberi lét csúcspontjai és mélységei tárulnak elénk, s ezek sem a művész vagy a moralista megfontolt ábrázolásában, hanem a riporternek „szenzációkat“ kereső pillanatképeiben. Az emberi szenvedélyek panoptikumak lettek a körutak újságja, s jószándékú ember nem állíthatja, hogy e szenvedélyek hasznos okulást nyújthatnak a serdülő ifjúságnak. A gyilkosságok, rablások, öngyilkosságok, minden rendű erkölcsi aberrációk rajza mellett a nagyvilág s az ország közéletének személyi harcai, pártok és csoportok többé-kevésbé alantas küzdelmei, panamák és leleplezések adják a hírlapi közlemények anyagát. Csupa alkalmas tárgy az annyira sürgetett ifjú idealizmus felszítására, a gyermeki lélek ép tisztaságban való megőrzésére. Ami ezenfelül az újság tartalmát teszi: vezércikkek, elmélkedések és magyarázatok, a politikai csoportok és érdekszervezetek propagandája: egyoldalú szemlélet, melyet az iskola nem tehet a magáévá, a nélkül, hogy legvétkesebb s a leggonoszabb visszavonást a tanterembe be ne hurcolja.

De a leggonoszabban szerkesztett és a legjobb szándékú hírlap sem való a tanterembe. Nemcsak azért nem, mert amit Péter jószándékúnak ítélt, az ellen Pál méltán fog tiltakozni, hanem mindenekfelett azért nem, mert a napilap témái és szempontjai nem egyeztethetők össze az iskola kötelező hűvösségével, tárgyilagosságával és eszmei magaslatával. Jól tudjuk, hogy ez az 'eszmei magaslat' szinte elérhetetlen cél; de hogy ennek a délibábnak iskola és tanár előtt szüntelen ott kell lebegnie, ahhoz kétség nem férhet.

Végül arra is el kell készülnünk, hogy a „hírlaptantárgy“ hívei tanítványait már az iskolai oktatás útján immunisokká kívánják majd tenni a napisajtó veszedelmeivel szemben. Ez is hiú törekvés. A napilap nem bonyolult szöveg, amely tudós kommentálásra vár: nagyon is könnyű fajsúlyú és kár volna vele az iskola drága óráit vesztegetni. Senki sem bukott még el az életben, mert hiányoztak az ismeretei, mikkel hírlapjába kellőképp elmélyedhetett volna. De a sajtó veszedelmeivel szemben sem fogja a tanár megedzeni diákjait. Arra, ami a hírlap sorai közt lappang, tanítványait nem figyelmeztetheti, mert gyakran maga sem érti és ha idejét sajtópolitikai bűvárlatra vesztegetné, feltevéseit mégis meg kellene tartania önmagának, mert sem joga, sem oki nincs rá, hogy szebb és nemesebb ismeretek helyett percnyi érdekű események percnyi értékű képét elemezze.

A sajtó okos, helyes, mértéktartó élvezetére egyetlen észszerű nevelőeszközt tudunk: akkor venni kézbe az első hírlapot, amikor ítéletünk némiképp megérett rá, hogy a realitások és a sugalmazás közt különbséget tehessen. Aki korán kapja kézbe a hírlapot, aligha fog megszabadulni az erős és mondhatatlanul káros szuggesztív alól, hogy amit a sajtó elébe tár, az az élet maga. Aki ellenben elég későn kerül a modern napilap varázskörébe, az

mindenkor bizonyos elnézéssel és derűvel fogja benne egy emberi gyengeségnek: a röpke és súlytalan szóbeszédnek nyomtatott formáját felfedezni.

A szellemi s az erkölcsi függetlenség szolgálatában az iskola bizonyára távol fogja magától tartani a hírlapot.

BALOGH JÓZSEF.

A MAGYAR NYELV VÁLSÁGA.

MOSTANÁBAN sokat beszélnek nálunk a klasszikus nyelvek kríziséről, de nem igen veszik észre, mekkora a baj a saját drága anyanyelvünk körül is.

Egyetemi vizsgán hallgatom, amint a kitűnően elkészült jelölt kínos fáradsággal tördeli bicegő, sokszor feje- vagy farkavesztett mondatait, vagy még kínosabb pontossággal hadarja kézikönyve papiros ízű, lélektelen szavait.

Banketten vagyok és végigkínlódom mind a tíz szónokot, ki államtitkártól kezdve lefelé az alkalmi diákgig korcs francia-német-latin szavakon át csetlik-botlik, megakad, logikátlan, rendetlen, dagályos, de minden esetben kész sablonokban beszél. Sehol egy ötlet, nyoma sincs a könnyedségnek, nem érzem, hogy ezek a szónokok a szép magyar szólamok gazdag választékából emelik ki mondókájukat: nem lenge szófűzés ez, nem is sziklás görgeteg, hanem süppedő iszap és esetlen hordalék.

Meneküljünk a tudósok csarnokába! Lehangelődöm és elalszom. Vagy emlékbeszédet hallok, melynek már csak a neve beszéd, mert a tudós szerző túlhangsúlyozott alpátosszal olvassa szerény megállapítását: „Bátran mondhatjuk tehát mindezek alapján, hogy X. Y. a magyar történetírás egyik legnagyobb alakja volt...” Egy másik a centenáriumi ünnepeltjéről másfél óra hosszat olvas és megállapítja, hogy művének „második főekessége a jellemzés mellett leírásai, melyeket általán éppoly tökéletesség és mérséklet jellemez, mint a jellemképeket“ (sic.) A legkiválóbbak is olvasnak: nem mernek szárnyra kelni a szabad szóval s a közönség befelé ásít, mély tisztelettel unatkozik. Magyarországon a „conférence“ szónak nincs pontos megfelelője.

Itt valami baj van. S hiszem, hogy a baj csak ott kezdődhet, ahol a nyelv kultuszát olthatnák az emberekbe: az iskolában. Eszembe jut mit tanultam a középiskolában: stilsztykát, poétikát, retorikát, aztán irodalomtörténetet és milyen tudós lett belőlem, mire érettségire jutottam: tudtam a műfajok szabályait, tudtam a szónoklás és értekezés szabályait, tudtam a magyar irodalomtörténet legkisebb adatát. De magától a nyelvtől mind jobban távolodtam s ha betéve nem kellett volna megtanulnom ezt vagy azt a szép verset, más közöm nem lett volna a magyar nyelv nagy mestereihez, mint az a makacsul visszatérő feladat, hogy kivonatokat csináljak abból, amit olvastam.

Stílusra, szép szabad szóra, szavak, kifejezések kultuszára sehol sem tanítottak s a kivonatolás gyermeki módszerével csak azt sajátíthattam el, hogyan lehet a gyönyörű életet jelentő irodalmi remekművet vázzá sorvasztani; a „méltatásokban“ pedig azt, hogyan lehet az eltanult kliséket hangzatos, de szürke mondatokba Önteni. Olvastunk verset, prózát, de a tanár sohasem kísérelte meg, hogy velem a darab szépségét megéreztesse és tudatossá tegye, hogy velünk közös munkában széjjelboncoljon egy-egy szép lapot nyelv, szavak, kifejezések, stílus szempontjából.

Jut eszembe, mit láttam Párizsban. Világszerte ismert tény, hogy a latin népek: az olasz és a francia a nyelv, a szó, a nemes értelemben vett retorika

mesterei. A francia embert az iskola átlagos jó íróvá neveli és köztudomású, hogy a francia irodalmi termelésnek azért van oly roppant olvasóközönsége, mert Franciaországban az írás mesterség és nem genialitás kérdése; a kissé tehetségesebb emberek igen nagy része képes arra, hogy egy-egy jó könyvet, regényt vagy tanulmányt kellemes alakban megírjon.

Pedig a franciák nem tanulnak poétikát, retorikát, stilsztikát: ők tudják azt például, hogy az eposznak nincsenek szabályai, hogy Homerosban és Virgiliusban nem az a lényeg, hogy mindkettőben van „seregszámla“, Vagy „csodás elem“, hanem az, hogy az egyik bájos, természetes nyelven rajzolja meg a görög őskor képét, a másik meg művészi tudatossággal, a szavak művészi értékének teljes kihasználásával véste minden versét a viasztáblákra. Megértik azt, hogy az irodalomban nem a quid?, hanem a quomodo? a fontos, mert csak ez neveli magát az embert is. Tudják azt is például, hogy a szatírának nincsenek szabályai, mert a szatírárt mindenféle „műfaj“ elbírja, legjobban a regény. Franciaországban, a didaxis hazájában ma már nem tanulnak Art poétique-ot, mert érzik, hogy ez ostoba szabályokba kötné a művészi lélek szabad mozgását.

Hát mit tanulnak? A hét középiskolai év alatt a legminimálisabb irodalomtörténetet, legnagyobb íróik életrajzát és aztán semmi mást. Nem tudást gyömszölnek a fejükbe, hanem olvasni és írni tanulnak.

Elhallgattam, amint egy-egy Chateaubriand-mondaton félóra hosszat elelmélkedtek: a tanár érezte a mondat lebegését, rávezette a gyermekeket a szavak összecsengésének felismerésére, megjelölte azok szép és szokatlan, geniális és egyéni értékét.

Aztán megbeszélték a házi dolgozatokat: sorrendben mindig az került elsőnek szóba, kinek írása a legtöbb egyéni megfigyelést és elmélyedést mutatta. Hogy felszúrta gombostűre a tanár a kliséket, a hazug, meg nem látott képeket és át nem gondolt állításokat! A rossz, szürke szó helyett festőit, szabatosát ajánlott; az oda nem illő mondatot helyére rakta s a leg súlyosabb ítélettel („Ce n'est pas français!“) pellengérezte ki a zavaros, tisztán át nem gondolt mondatokat, a rendetlen gondolatmenetet.

Ott, azon az első órán megértettem, hogy talán a franciának nem is annyira veleszületett sajátsága a kifejezésbeli rend és szabatosság, hanem a kitűnő és egységes szellemben vezetett nyelvtanítás csinál ezekből az apró emberkékből kitűnő szónokokat és írókat, akik majd ha nagyok lesznek is és mondani vagy írni akarnak valamit, elébb felébe kerekednek tárgyuknak: gondolkoznak rajta, benyomásokat gyűjtenek, aztán elrendezik és könnyű eleganciával, a köznapias szólamokon felülemelkedve megírják vagy elmondják a mondanivalójukat.

Szentül hiszem, hogy a mi kitűnő tanáraink között is vannak sokan, akik ezekre maguktól rájöttek. De talán a tömegiskola, a tanterv, a rutin, az „előírt anyag elvégzése“ háttérbe szorítja az ilyen jó szándékot. A háború előtt egy nagynevű irodalomtörténész előkelő, de nem akadémikus elmének és ízlésnek-hozzáférhetetlen rétori lengésű mondatait terjesztették az iskolai kézikönyvek követendő példa gyanánt. Ma úgy tudom, nem igen használják már Beöthy Zsolt kissé avult irodalomtörténetét s így retorikus stílusideálja is lassanként feledésbe ment. De mi jött a helyébe? A legáltalánosabban használt középiskolai kézikönyvből idézünk egy néhány sort:

Balassi Bálint az első kiválóbb magyar költő. Vallásos, vitézi és szereim dalai egyaránt értékesek. Vallásos költeményeiből megismerhetjük a hitújítás korának egész lelki világát. Balassi Bálint éppen olyan gyermeki odaadással fordult Istenhez, mint énekszerző-kortársai. De míg a többi protestáns énekszerző (sic.) szárazon és elnyujtottan szedte versebe istenes érzéseit és jámbor gondolatait^ az ő bűnbánó vallásos dalai lendületes és formás költemények...

És szerelmi lírája a következőkben méltattatik:

Szerelmi útja képekben gazdag. A boldogtalan szerelmes hangján szólal meg s gyöngéd szavakkal, epedve és panaszosan fordul női eszményképéhez. A renaissance-kor latin költőinek hatása meglátszik líráján, de az idegen hatás beleolvad egyéni érzéseibe.

Új stílus. Lapidáris. De sajnos, ez nem hatást sűrítő klasszicizmus, hanem egymás mellé rakott kivonatoló mondatok bukdácsoló sorozata. Színtelen, mindennemű egyéni íztől megfosztott banalitások. Kivonat. A kivonatok kivonata. S úgy látszik, az ily lélektelen kivonatolás nem véletlenség, a tankönyv egyenesen erre akarja vezetni az ifjúságot, mert ilyen tanácsokat ad:

Minden tanulónak legyen egy nyolcadrétű füzete. Ebbe írja bele valamenny szépirodalmi és tudományos olvasmányának rövid tartalmát és méltatását. Mind a tartalomelmondás, mind a méltatás néhány mondatra szorítkozzék. Ilyenformán:

„Jókai Mór: Az aranyember Négy kötet. Budapest. Év nélkül. 762 lap. Révai Testvérek kiadása.

Timár Mihály aldunai hajóbiztosból a 19. század első éveiben dúsgazdag komáromi nagykereskedő lesz. De családi élete boldogtalan. Végre nagy lelki szenvedések árán megnyeri boldogságát a Duna egyik kies szigetén.

Egyike a legszebb Jókai regényeknek. Festői leírások vannak benne. Különösen szép a Senki-szigetének leírása

Íme a stílusminta, drága magyar gyermekem. Olvasmányodból csupán annyi maradjon meg, hogy az Aranyember egyike a legszebb regényeknek és hogy festői leírások vannak benne és hogy különösen szép egyik része. Micsoda üres banalitások! Ez a kivonat és ez a méltatás s ezzel el is intézték a magyar próza mesterét. Nehogy megállj egy lapon és elmerengj azon, vajjon mi teszi ezt a leírást a legszebbek egyikévé, azt a lapot oly érdekessé? Elégedj meg azzal, hogy szép, hogy „egyike a legszebbeknek“. A lényeges az, hogy az „anyagot elvégezd“.

Hol vagyunk a franciák életet adó módszerétől, mely a jóízlést neveli, az egyéni gondolkozást kiépíti és gondosan ápolja; hol vagyunk a francia nyelvkultusztól és hol vagyunk csak Beöthy Zsolt kissé fakult, de mindig elegáns és ízléses stílusától?

A kivonatolás korszakát éltük azelőtt és éljük ma jobban, mint valaha. Élvezd Jókai szépségét, ha akarod és ahogy tudod, de a rövid kivonatnak és „méltatás“nak meg kell lennie abban a nyolcadrétű füzetben!

Pedig az irodalmi oktatásban a legközömbösebb a matéria. Az irodalom az átlagember számára nem megtanulásra szánt anyag, hanem a legfinomabb ízlésre, nemzeti önbizalomra és erkölcsre nevelő eszköz, melynek fölébe kell kerekednünk és melyet egész lelki tartalmunkkal kapcsolatba kell hoznunk. S most már megérthetjük, hogy ezek a dolgok nem lappáliák, hanem itt tulajdonképpen egy súlyos nemzetnevelési tévedésre bukkantunk. A magyar gyermekét, a magyar ifjút, kiből közéleti ember, tanár, író, művész lesz, lehetőleg távol tartjuk a magyar nyelv művészeitől. Követeljük ugyan, hogy olvassa, kivonatolja őket és lássa el őket elméjében egy-egy szürke jellel, de nehogy kritikával, kíváncsi ízléssel közelítő merjen feléjük!

Eredmény: az emberek nem tudnak magyarul, közömbösek maradnak a magyar nyelv klasszikus mestereivel szemben; nem hasonlítják magukba őket; közhelyeket hebegnek és a budapesti zsargonnal szemben a legcsekélyebb ellenállást sem képesek kifejteni, mert nyelvük, ízlésük nem tudatos. Ma, sajnos, azt a lesújtó megállapítást kell kimondanunk, hogy a magyar középosztály nyelvén kívül él.

ECKHARDT SÁNDOR.

KI FIZET A BEHOZATALÉRT?

A TELJES 1927 év külkereskedelmi forgalmáról a Statisztikai Hivatal által közzétett részletes adatok igazolták mindazokat az aggodalmakat, melyekkel az év egyes részleteire vonatkozólag már korábban közölt kimutatók alapján a közgazdasági élet tényezői az évi egyenleg elébe néztek. Még az a halvány reménység sem teljesedett, hogy az őszi hónapokban a mezőgazdasági kivitel fokozódni és a havi 30 millió pengős átlagos behozatali többleten az év végéig javítani fog.

346.3 millió pengő behozatali többlet a végleges eredmény, ami 800.5 milliós összes kivitel mellett egyenesen riasztó. Nagy-Magyarország legnagyobb behozatali többlete az 1911-i, mely 290 millió pengőt tett ki, messze elmaradt mögötte, pedig akkor az egyenleg a mainak majdnem kétszeresét kitevő behozatali és két és félszeresét kitevő kiviteli forgalomból eredt. Az sem nagyon vigasztaló, hogy ez a passzív egyenleg rendkívüli; mert az 1920—1927 évek állagában is 195 millió pengőt tesz ki, míg az 1909—1913 évek átlagos behozatali többlete a háromszor akkora termelési és fogyasztási területen is csak alig több: 210 millió volt.

Érthető, hogy e feltűnő jelenség komolyan foglalkoztatja az összes gazdasági tényezőket, melyek keresik az okokat, hogy megtalálják a gyógyszert. Ha a múlt évi adatokat is figyelembe vesszük, első pillantásra is szembe-tűnő, hogy a mérleg mindkét oldalon romlott; a behozatal a múlt évihez képest 20%-kal emelkedett, a kivitel pedig ugyanakkor 8%-kal csökkent. Aki alaposabban vizsgálni akarja az okokat, annak mindkét irányban mélyebbre kell hatolnia.

A behozatalnál, mint ezt e hasábokon már említettük,¹ nagy különbséget tesz, hogy milyen cikkekből állott elő a nagymérvű emelkedés: termelési cikkekből, vagy fogyasztásiakból.

A hivatalos kimutatás az említett két csoport szerint nem foglalja össze az eredményeket, de ebből a szempontból útbaigazítással szolgálhat az is, mennyi esik a behozatal emelkedéséből a nyersanyagokra és félgyártmányokra egyfelől, a gyártmányokra másfelől; mert az kétségtelen, hogy a gyártmányok túlnyomó része fogyasztási cikk. Összességében az emelkedés az előbbieknél jelentékenyebb: kerekén 103 millió pengő, míg az utóbbiaknál valamivel kevesebb: 90 millió pengő. A múlt év ugyanezen tételeihez viszonyított százalékos emelkedésben alig van különbség: az előbbinél 20, az utóbbiaknál 21%

Ha pedig az említett csoportoknak az egész behozatalban való százalékos arányát nézzük, esik a nyersanyagokra és félgyártmányokra 1926-ban 54.46%, 1927-ben 54.32%, a gyártmányokra pedig 45.44 és 45.68%. Az iparra vonatkozólag a helyzet az, hogy a nyersanyag- és félgyártmánybehozatal az egésznek 1926-ban 34.25%-át, 1927-ben 36.03%-át, a gyártmányoké pedig 44.36 és 44.64%-át tette ki.

A behozatal összetételében tehát számottevő változás nem állott be, amiről pontosabban meggyőződhetni, ha az ember az árnevek szerint végez összehasonlítást a Statisztikai Hivatal kimutatásai alapján. Ez pedig annyiban kedvezőtlen, mert megcáfolja azt a reménységet, hogy a behozatal felszökkenése az ipari konjunktúra fellendülésének következménye elsősorban; ez akkor állna, ha az emelkedés az ipari termelés anyagaiban jelentékenyen meghaladná a fogyasztásra kerülő gyártmányok behozatalának növekvését.

¹ Lásd a Magyar Szónie 1927 decemberi számában „A külkereskedelmi mérleg problémájához“ című cikket.

E tekintetben igazuk van azoknak, kik az e folyóiratban megjelent fentebb említett cikkem¹ némely következtetését elvetve, azt hangsúlyozták, hogy „az évek óta különböző körülmények által korlátozott és tendenciáiban visszaszorított belső szükséglet újabb körülmények segítségével érvényesülni próbált és tudott“. Rá kell azonban mutatnom arra, hogy én cikkemben a behozatal növekedéséért „felelőssé“ az ipart nem tettem. Egyszerűen azt állapítottam meg, hogy az ipari termelés és fogyasztás az, mely a behozatal növekvését előidézte; arra figyelmeztetni, hogy „a behozatal éppen olyan kevéssé, vagy éppen olyan mértékben történik a mezőgazdaság érdekében, mint az iparban“, mint ezt Körmendy teszi, igazán nem szükséges, mikor én is megjegyeztem, hogy „a mezőgazdaságnak és a belőle élőknek is szükségük van ipari cikkekre és így a behozatal ezek érdekében is történik“. Merészség lett volna tőlem, a külkereskedelmi forgalom problémáival foglalkozni, ha a polémiából kellene megtanulnom, hogy agrárállam behozatalának elsősorban iparcikkekből kell állnia. A nemzet fogyasztása egy egész, melyben a különböző foglalkozási ágak által eltartottak csoportjait különválasztani alig lehet. Ellenben a termelést, különösen a külkereskedelmi forgalommal kapcsolatban, tételenként tehetem vizsgálat tárgyává, egyfelől az ipar, másfelől a mezőgazdaság szempontjából, mert ez a két ág sok tekintetben szemben áll egymással: legfőképpen pedig abban, hogy egyik a másiknak vevője, tehát mindenik olcsó árakra törekszik, mikor vesz és magas árakra, mikor elad.

Ha már most mint termelési ágat külön tekintem az ipart és a mezőgazdaságot, és azt látom, hogy a behozatal főképpen ipari jellegű* a kivitel pedig mezőgazdasági jellegű, akkor nyugodtan mondhatom, hogy az utóbbi fizet az előbbi behozataláért.

Mikor a külkereskedelmi mérleg adatai szerint a behozatalnak majdnem fele ipari célokat szolgáló nyersanyagokra és félgyártmányokra esik, nem jelenthet tendenciát az a kifejezés, hogy „az ipar érdekében történik“ a behozatal jelentékeny része. Már inkább lehet iparpártoló politikánkra való célzást kiolvasni az idézett cikknek azon kijelentéséből, hogy „ipari termelésünk céljából adósodunk el“. Knob kifogása megáll, ha tisztán abból a szempontból tekintjük a dolgot, hogy ki fogyasztja el azt, amit behozunk vagy a behozatal segítségével itthon termel az ipar; mert így fel fogva a fogyasztóközönség „felelős“. A külkereskedelmi forgalom útján történő eladósodás azonban két úton fokozódhat: ha a behozatal emelkedik, vagy ha a kivitel csökken. Ha tehát az uralkodó közgazdaságpolitika az, ipar fejlesztése kedvéért iparpártoló vámtarifáival és külkereskedelmi szerződésekkel nehézségeket gördít a mezőgazdasági kivitel útjába, bizonyos felelősség mégis csak nehezedik az iparra. Ha a magas ipari védővámok miatt mezőgazdasági termékeink felvevő államai különben is erősen védekező jellegű külkereskedelmi politikájukat a mezőgazdasági behozatal tekintetében megszorítják, a mezőgazdaság ennek kétszeresen adja meg az árát: egyfelől drágábban termel, másfelől nem tud megbirkózni a váموkkal.

Knob azon állítása tehát, hogy „belső ipari termelés nélkül, a behozatal miatt eladósodásunk tempója még gyorsabb, mértéke még aggasztóbb volna, mint ma“, megállna aikkor, ha biztos volna, hogy egy, az ipari termelést kevésbé protegáló külkereskedelmi politika esetén sem növekednék mezőgazdasági kivitelünk nagyobb arányban, mint ahogy ugyanezen okból megnövekedne behozatalunk. így lenne-e, úgy lenne-e, teljes bizonyossággal megmondani nem lehet. De hogy az idézett kijelentés megtételénél

¹ Lásd: Körmendy Ékes: A kereskedelmi mérleg (Magyar Szemle 1927 decemberi száma) és Knob: Hány embert tartunk el behozatalunkkal? (Magyar Szemle 1928 januári száma).

ezekre az összefüggésekre gondoltam, mutatja az illető cikk előző bekezdésének gondolatmenete.

Ami pedig azt az ellenvetést illeti, hogy a kész fogyasztási cikkek behozatalának a termelési és még átalakításra szoruló iparcikkokkal szembeni százalékos visszaesésében „vámpolitikánk igazolását kell látni“, bár az évvégi adatok ezt sajnos, kevésbé mutatják, mint a félév végiek, ezt annál is inkább elfogadhatjuk, mert az ellenkezőt senki sem állította így magában. De ha ennek az ára az, hogy a mezőgazdasági kivitel is visszaesik, a vámpolitika helyességében legalább is kételkedni lehet. Az 1927 évi végleges eredmények pedig csakugyan ama kivitel csökkenését mutatják.

Fogadjuk el ismét a mezőgazdasági kivitel alakulásának jellemzésére azokat az adatokat, melyeket a külkereskedelmi kimutatás „élelmezési és élvezeti cikkek“, valamint „élő állatok“ címek alatt foglal össze; nagyobb hibát nem követünk el, mert előbbieket közt ipari cikk alig akad. E két csoportból volt a kivitel 1926-ban 600-41 millió, 1927-ben 535*59 millió pengő. A csökkenés 10.8%. Ez az aggasztóbb tünet. A mezőgazdasági kivitel nem, hogy lépést tudna tartani a fogyasztás emelkedésével, hanem visszaesést mutat. Ha ez a folyamat tartós lesz, a súlyos kérdések egész sorát veti fel. Miből fogjuk kiegyenlíteni a külföldi árutartozásokat? Mivel fogjuk törleszteni az óriási adósságok kamatait és tőkáját? Miből fog megélni a mezőgazdaság, melynek a belső fogyasztási terület kevés és miből fogja viselni a nagy adóterheket, ha feleslegei itthon rekednek? Ha valaki azzal vigasztalódik, hogy átmeneti rossz konjunktúrával állunk szemben, ne felejtse el, hogy a konjunktúra a mezőgazdasági termelésen sokkal mélyebb nyomokat hagy, mint az iparin. Az utóbbi gyorsan tud simulni a viszonyok változásához, de a mezőgazdaságnál az értékesítés nehézségei külterjesség felé való súlyedést idéznek elő, melynek következményeit csak évek munkájával lehet megint kiküszöbölni, még ha javul is a helyzet.

Ha tehát számszerűleg ijesztőbb is a behozatal emelkedése, mint a kivitel csökkenése, a főfigyelmet mégis utóbbi felé kell fordítani. A feladat is nehezebb itt; könnyebb nem venni, mint mást vételre rábírn. A mezőgazdasági kivitel fokozása és a behozatallal való arányba hozatala a legkülönbözőbb gyökeres intézkedések sorát kívánja meg, melyek egytől-egyig közgazdasági életünk alapjait érintik. A termelési költség leszállítására a hitel-, a vám- és adókérdés rendezésével éppúgy szükség van, mint a minőségi termelés fejlesztésével és az értékesítéssel összefüggő legkülönbözőbb problémák megoldására. E nélkül nem tudjuk kötelezettségeinket teljesíteni a külfölddel szemben és előbb-utóbb meg fog indulni ugyanaz a tánc, mely tíz évvel ezelőtt majdnem a sírba taszította az országot: mezőgazdaságot és ipart egyaránt.

IHRIG KÁROLY.

A KÖZSÉGFEJLESZTÉS ÚJ MÓDSZERE.

AKÖZSÉGEK első kongresszusa a feltörekvő falu legfontosabb kulturális, szervezeti, népjóléti, termelési s más kérdéseiben állást foglalt és hangsúlyozta e kérdéseknek a községfejlesztéssel való szoros összefüggését. A községfejlesztés pár év óta az az átfogó egyetemes program, amelynek célja a falu és a város között kiélesedett különbségeket csökkenteni s a falut a kultúra és a haladás előnyeihez és eszközeihez segítem. Az a törekvés, hogy megélhetését, szükségleteit s munkakedvet fokozó szórakozásait falujában mindenki megtalálja s ne vágyódjék a nagyváros csillogó, de lélekölő élete után.

Ez nemcsak községi érdek, még városaink érdeke is azt követeli, hogy a falvak anyagi és népereje, életigénye növekedjék, termelvényeivel tudja ellátni a várost s legyen módja annak szellemi és ipari produktumait megszerezni.

A községfejlesztés széleskörű és sokoldalú tevékenység és egyik oldala sem hanyagolható el. így a falu egészségügyét, vagy termelését a kultúra fokozása nélkül nem lehet előbbre vinni, az egyke és népbetegségek leküzdése pedig a többtermelésnek éppúgy előfeltétele, mint a közlekedés s a birtok- és hitelviszonyok javítása. Tehát a falu külső szépítése, kiépítése, utcák rendezése, fásítása, középületek, ligetek, kisvasutak, emlékmű stb. létesítése a községfejlesztésnek csak külső munkatere s ennél még fontosabb a belső munkakör: a társas élet erősítése, kulturális, jóléti, gazdasági szervezetek alapítása és tervszerű működésük elősegítése.

A falu felemelésére gróf Károlyi Sándor vezetésével három évtizeddel ezelőtt megindult mozgalom főképpen a szövetkezeti eszme terjesztésére s a földműves nép gazdasági erősítésére szorítkozott. Ezzel szemben a világháborút követő években a községek külső csinosítása s középületek emelése lépett előtérbe. Világot járt katonák s visszavándorlók idegen népek kultúrelétét és szebb községeit megismerve a haladás vágyát hozták haza s miután a pénzleromlás idején adósságaiktól is megszabadultak, egyre több gondot fordítottak az építkezésre. A községek egymással versengve építettek népházat, villanytelepet, hősök szobrát és sok más egyebet. A községfejlesztés népszerű jelszóvá vált s a maradinak tartott kispapok a képviselőtestületben sorra szavaztak meg közcélú beruházásokra segélyt, pótagót, ingyen munkát és telket.

Az öröndetes felbuzdulásnak azonban hamar szárnyát szegte a szanalással járó pénzsűzke, az adóemelés, továbbá a terményértékesítés válsága, a kölcsönök magas kamata s a községi pótagó-emelés korlátozása. Nehány gazdag nagy községtől eltekintve a többiek ma már csak államsegélyből tudnak középületeket emelni, ehhez pedig nem mindig a legérdemesebb jut hozzá, hanem az, amelyiknek több és befolyásosabb a pártfogója. Minden község nem kaphat beruházási segélyt, mert akkor számottevő összeg egyikre sem jutna, tehát célszerűbb kevés falunak nagyobb támogatást nyújtani, de úgy, hogy elnyerésének reményétől és lehetőségétől egy község se legyen kizárva. Ennek az lehetne a módja, hogy országos versenypályázat alapján a legérdemesebbnek talált községek akkora államsegélyben részesüljenek, amivel külső fejlesztésük s kiépítésük tervét megvalósíthatják. Pártatlan és hozzáértő szakbizottság javaslata s az illetékes miniszterek előterjesztése alapján maga a törvényhozás jelölje ki évenként azt a néhány falut, mely a kultúra egészségügy, gazdálkodás és szervezkedés terén a legszembevetőbb eredményt érte el. Ezek az elnyerendő segélyt is sikeresebben tudják felhasználni s minden tekintetben mintaszerű községgé válva példamutatásukkal egész vidéküket haladásra serkentik.

Az érdemesség igazságos elbírálásának az a módja, hogy minden községnek fontos és jellemző adatai úgy most, mint két év múlva a pályázati szabály szerint megállapítva összehasonlításuk alapján a különböző téren észlelhető haladás nagyságát százalékokban fejezik ki. A szomszédos községek arányszámait leginkább túlhaladó falvak közül kerülne kiválasztásra az az 5—6 legérdemesebb község, amely előhaladáshoz mérten évi állami adóinak 20—40-szeresét kapná államsegélyképpen. A szomszédos községek éghajlati, értékesítési és népvizonyai sokban hasonlóak, ezért adataik és arányszámuk összehasonlítása könnyebb és igazságosabb s a községek egészséges versengését s a hibák és tennivalók helyes felismerését is elősegítik. A községstatistika és a szociográfia az utóbbi évekből odafejlődött, hogy az elbírálás alapjául szolgáló arányszámokat pontosan meg lehet állapítani, aminők a

lélekszámnövekvés, természetes szaporodás, születés, halálozás, írni-olvasni tudás, alkoholfogyasztás, termésátlagok stb. százaléka, földparcellák elaprózottsága, terméketlen területek, padlónélküli lakások aránya, könyvtárak forgalma stb.

Az elért eredmények pénzbeli értéke helyett az legyen a döntő, hogy erkölcsi, szellemi és anyagi állapotait az elkövetkező két év alatt nagyobb erő kifejtésével melyik község tudja leginkább megjavítani s fejlődésének arányszámaival a szomszédos községeket túlszárnyalni. Ekként az elsőbbség dicsőségét s anyagi hasznát szegény apró falvak is elnyerhetik s áldozatkész igyekeztük a nagy és gazdag, de közönyösebb községeket is fokozott buzgóságra fogja ösztönözni. A versengés s az összehasonlítás a lakosságot a hibák, hiányok és tennivalók helyes felismerésére s önismeretre vezet s kifejleszti bennük azt a közszellemet, mely a nyugati népek s az erdélyi szászok apró falvait a jólét magas fokára emelte. Ez arra nevel mindenkit, hogy boldogulását a közjó előmozdításával segítse elő. Az ily szellemtől áthatott közvélemény számonkéri mindenkitől a meg nem született gyermeket, a tudatlanságból származó halált, balesetet, anyagi kárt és számontartja, hogy a gazda hasznos dologra fordítja-e kölcsönpénzét s nem engedi, hogy családját, gazdaságát elhanyagolja, földjéből pedig idegen kézre juttasson bármit is. Számonkéri, hogy a földesúr belterjes gazdálkodással keresethez juttatja-e a munkáskezeket s közcélokra megfelelően áldoz-e.

A nemzeti és vallásos érzéstől áthatott közszellem az a lendítőkerék, mely a falu társadalmi munkájának sokoldalú gépezetét megindítja és működésben tartja. A nép lelkét is átalakítja s kifejleszti benne az egymásrataltságot érzetét, megtöri az önzést, közönyt, maradiságot s rávezeti arra, hogy a népszokásokat és hagyományokat, a magyar dalt, zenét és viseletét megbecsülje. Mindez nálunk is megvalósítható, ha a magyar néplelket ismerve annak feltörekvő őseréjét s az elsőbbségért és az anyagi előnyért való versengését tervszerű irányítással a községfejlesztés szolgálatába állítjuk. A versenypályázat fokozza s céltudatosabbá és eredményesebbé teszi minden falu lakosságának és intézményeinek munkáját, jelentősen növeli a forgalmat, a termelést, a nemzeti vagyont és az adóalapot s az államnak megsokszorozva téríti majd vissza azt az összeget, amit a legérdemesebb falvaknak nagyobb* mérvű támogatására juttatni fog.

Mindez a községfejlesztés tárgyában egy, a kongresszuson elfogadott határozati javaslatnak alapelveit képezi. A terv hosszú tapasztaláson alapul, de újszerű s így bővebb megvilágítást kíván. A kérdésre még visszatérünk, ha olvasóink körében visszhangra talál.

BODOR ANTAL.

» VÉGZETES ÉVEK «

SZAZÓNÓV ott állt a kormány rúdjánál 1914-ben, azokban a végzetteljjes S órákban, amikor a világháború pokoli gépezete megindult. Védőirata, amely nemrég magyar fordításban is napvilágot látott,¹ figyelmet érdemlő olvasmány; nem érdektelen megtudnunk, mit hozhat fel saját mentségére II. Miklós cár külügyminisztere, aki szörnyű felelősség súlyával terhelve került a világhistoria ítélszéke elé.

Szergej Dimitrijevics Szazonov nem volt hétköznapi átlagember, nem a sablonos tucatdiplomata fajtájából való. Okos ember s nem mindennapi megfigyelőtehetség volt és sokesztendő diplomáciai tapasztalattal a háta mögött vette át a külügyek irányítását. Főleg Oroszország két riválisának,

¹ Szazonov, *Végzetes évek*. Budapest, 1928. Genius-kiadás.

a Németbirodalomnak és a Habsburg-monarchiának külső-belső viszonyait ismerte szinte tudós alapossággal. A cári autokratizmusnak a legrosszabb akaratlan sem tagadhatjuk meg azt a dicséretes jellemvonását, hogy a tehetségeket kedvelte és a kiváló politikusok kiválasztódásának kedvezett. Szazonov a Gorcsakovok iskolájában nőtt fel, ezért nem is lehetett más, mint az orosz nemzeti imperializmus reprezentánsa. Az Izvolszkij által kitaposott úton haladt tovább s a legtúlzóbb fokon személyesítette meg azt a politikát, melynek az a törekvés volt belső rúgója, hogy a saját hatalmukat addig a határig terjesszük, amíg egy más ellentétes irányú akarat fel nem tartóztat bennünket előhaladásunkban. Szazonov tehát egy rendszert, egy nagy politikai elgondolást képviselt, ugyanúgy mint elődje, Izvolszkij, és mondjuk, ugyanúgy, mint Vilmos császár, ugyanúgy mint Poincaré vagy Conrad tábornok.

Szergej Dimitrijevic 1910 őszén vette át az orosz külügyek vezetését Izvolszkij kezéből, aki Párizsba ment nagykövetnek, hogy ott szője tovább az orosz-francia politika szálait. A kinevezés a Németbirodalom területén, Darmstadtban érte, ahol uralkodója éppen akkor tartózkodott s már néhány nap múlva Potsdamba megy, hogy Vilmos császárral tárgyaljon. Ez időtől fogva az orosz külügyi kormányzatnak a német és az osztrák-magyar politikára összpontosul minden figyelme. Szazonov nem túlságosan rajongott Németországért, de félt tőle, ezért mindenáron fenn akarta vele tartani a jó viszonyt, úgy azonban, hogy a cári birodalom nagyratörő terveiből semmit se kelljen feláldoznia. Az Osztrák-Magyar Monarchiát feljegyzéseiben mindenütt őszinte utálattal említi. A monarchia külügyi kormányzatáról azt mondja, hogy az dilettánsok, kontárok, táglelkiismeretű emberek kezébe volt letéve. Bethmann-Hollwegről azt írja, hogy nem hiányzott belőle a béke szeretete, nem is rajongott 1914-ben a háborúért, de egy kissé korlátozott volt és a külpolitikához édeskeveset értett. A nagy pánszláv célokat gondosan elhallgatja, de itt-ott kiütközik a sorok között, hogy az orosz politikának jóval a háború előtt az volt a végcélja, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiát Magyarországgal együtt szétdarabolják. Elbeszéli többek között romániai látogatását. Ez alkalommal ellátogatott Sinaiába, a Kárpátok közé, a királyi család nyári tartózkodási helyére, ahol Bratianuval hosszasan tárgyalt. Egy kirándulás alkalmával magyar földre tévedtek. „Egy pillanati megállás után — írja Szazonov — automobilunk a honvédszem néma csodálkozására áthajtott a határon és néhány versztára behatolt a magyar területre. Amikor ráléptünk Erdély földjére, valószínűleg mindkettőnk fejében egy és ugyanaz a gondolat villant föl, az nevezetesen, hogy oly román földön vagyunk, amely a magyar uralom alól való felszabadítását és a határon túli testvéreinkkel való egyesítését várja.“

Az 1912-i év elején már nyilvánvaló volt, hogy Szazonov mesterkedései a német-orosz közeledés létrehozására hiábavalóknak bizonyultak és a két ország között olyan szakadék tátong, melyet áthidalni lehetetlenség. „A német világpolitika céljai — mondja Szazonov — nem fértek össze az orosz politika céljaival és törekvéseivel. Oroszország történelmi hivatása — a Balkán-félsziget keresztény népeinek felszabadítása — a 20. század elejére már annyira beteljesült, hogy végleges befejezését magukra a fölszabadított népekre lehetett rábízni... Bár ezeknek a fiatal államoknak az orosz gyámságra többé nem volt szükségük, annyira még nem voltak erősek, hogy nélkülözheték volna Oroszország segítségét abban az esetben, ha a harcos germanizmus merényletet követ el nemzeti létezésük ellen. Ez a veszély kiváltképpen Szerbiát fenyegette, amelyet az osztrák diplomácia illendőségből is csak alig titkolt falánksággal kívánt meg.“ Szazonov nyíltan bevallja, hogy Oroszország tekintete ott lebegett állandóan a Balkánon, gyámkodó

kezeit egy pillanatra sem vette le ezekről a népekről, mert azok az ő évszázados erőfeszítésének köszönhetően felszabadulásukat. Nem engedhette, hogy a kis népek politikai intrikák áldozataivá legyenek, mert „az orosz politika szemei előtt az a végcél lebegett, hogy Oroszország szabad kijárást kapjon a Földközi-tengerhez és biztosítsa feketetengeri partvidékeinek védelmét azzal az állandó fenyegetéssel szemben, amelyet ellenséges tengeri erőknek a török tengerszorosokon való áttörése jelenthetett“. Látjuk tehát, hogy a cári Oroszország mindvégig kitartott a mellett a régi, Katalin cárnő korából datálódó politikai dogma mellett, hogy az övé legyen Konstantinápoly birtoka.

Az összeütközésnek Oroszország és a másik két hatalmi szövetség között múlhatatlanul be kellett következnie; ezt olvashatjuk ki Szazónov írásaiból. Az a bizonyos, emberi akarattól szinte független szükségszerűség, vezetett a két germán és az orosz nagyhatalom összeütközésére, melyet Kossuth Lajos írásaiban a történelem logikájának nevez. Németország, amióta a német nagyipar számára az európai piacok szökékek bizonyultak, megkezdte a terjeszkedést az Osztrák-Magyar Monarchia háta mögött dél felé. Megépíti a bagdadi vasutat, megkezdte a török birodalom gyarmatosítását. Ez a terjeszkedés, bármennyire jogosultta tette is azt Németország fölényes gazdasági ereje, fogvacogtató félelemmel töltötte el Péterváron a politikai köröket. Az idegesség fokozódott, amikor Goltz tábornok, majd Limán von Sanders a török hadsereg kiképzésének irányítását átvették. Szazónov megrémült; úgy látta, hogy örökre elveszett Konstantinápoly. A balkáni háborúk alatt már csaknem tetőfokát érte el a feszültség: Oroszország visszatartja a behívott tartalékosokat, a monarchia pedig megerősített csapatteket helyez el a déli határon. Szazónov mérsékletre inti pártfogoltjait az adriai szerb kikötő kérdésében, s a független Albánia létesítését is kénytelen elismerni, de miért? Nem békeszeretéből, hanem azért, mert Oroszország nem volt eléggé felkészülve arra, hogy a két szövetséges hatalommal összemérje erejét.

Elmélkedései közben felveti azt a kérdést is, hogy miért ragaszkodott Németország az Osztrák-Magyar Monarchiához, miért tartott ki mindvégig ezzel a szerinte elvéhéd, korhadtt államalakulattal, amely a 19. és 20. században már anachronizmus számba ment? Németország katasztrófájának — szerinte — az a fő oka, hogy Bismarck utódai csökönnyösen ragaszkodtak a nagy államférfiú politikai dogmájához, amely üdvös volt a maga idejében, de kárhózatossá vált negyven esztendő múltán. Az iniciatívánélküli, tehetségtelen, az osztrák szövetséghez makacsul ragaszkodó német államférfiak taszították bele hazájukat a romlásba — mondja Szazónov. Hogy a Németbirodalom miért nem hagyta cserben déli szövetségését és miért nem közeledett Oroszországhoz, vagy Angolországhoz, amit Kautsky is szemére hány Bismarck utódainak, annak bizonyára megvannak a kinyomozható okai. Amikor a körülfűrés nyilvánvalóvá lett, Berlinben is észbekaptak, de akkor már minden késő volt. Szazónov a kettős monarchiát vádolja agresszivitással és természetesen mélyen hallgat arról az aknamunkáról, amelyet a szláv propaganda a kettős monarchia ellen folytatott. Ausztriát és Magyarországot ők már jóval a háború kitörése előtt halálra ítélték. A monarchiának megvoltak a maga organikus bajai és azt sem állíthatjuk, hogy vezetői megtalálták a legjobb eszközöket, hogy a bomladozó birodalom életét megmentse, de a Habsburg-monarchia elvégre is nagyhatalom volt, s az ellene irányuló bomlasztó munkát nem nézhette tétlenül. Szazónovnak az az állítása, hogy a monarchia irányította Németországot, egészen naiv. A bizonyítékok egész halmazát hozhatnánk fel annak a ténynek igazolására, hogy mi jártunk Berlin pórázán. Ha máshonnan nem tudnánk,

magának Szazonovnak írásából kihámozhatnánk azt az igazságot, hogy a központi hatalmaknak és Oroszországnak a háborút megelőző vértelen harcában elsősorban Németország és Oroszország állnak szemben egymással. Féltékenykednek, gyanúsítják egymást, lesik egymásnak minden megmozdulását, s amikor 1914-ben kölcsönösen hadat üzemiek, annak a kérdésnek eldöntéséről van szó, hogy kié legyen a tengerszorosok birtoka, Oroszországé, vagy Németországé.

Szazonov semmit sem akar tudni természetesen azokról az előkészületekről, amelyeket ők tettek a háború megindítására 1914 előtt, ő maga és az egész orosz kormány magasztos békevágytól voltak áthatva, eszük ágában sem volt a háború, a Szerbiához intézett ultimátum pedig mennykőcsapásként sújtotta őket. Poincaré szentpétervári látogatása a legszentebb béke jegyében folyt le, Oroszország fel sem volt készülve, sőt hadserege nem is volt harcra képes. Ezt a rosszul leplezett ártatlanságot azonban megcáfolják a következő tények:

1912-től 1914-ig Oroszország és Franciaország egyetértve hajtják végre azokat a rendszabályokat, amelyek hadseregeik harcképességét és erejét fokozták. Izvolszkij, a párizsi orosz nagykövét és Poincaré a legszorosabbra kovácsolták össze a két szövetséges közötti kapcsolatokat. A cár 1914 februárjában kihallgatáson fogadta a szerb miniszterelnököt, akit Oroszország fegyveres támogatásáról is biztosított arra az esetre, ha a levegőben lógó európai háború kitörne. Ugyancsak februárban a titkos orosz koronatanács úgy döntött, hogy az európai háborúra meg kell tenni az összes előkészületeket. Az osztrák-magyar trónörökös élete ellen szőtt összeesküvésben a belgrádi orosz követ és a katonai attasé is be voltak avatva, akik pénzzel is támogatták az összeesküvést.¹

A végzetes ultimátum elküldésétől a hadüzenetig terjedő néhány napnak eseményei ma még nincsenek kellőképpen felfedve. Szazonov előadja, hogy ő először az ultimátum lejáratainak meghosszabbítását kérte Berchtoldtól, de az határozott visszautasítással felelt, ő rögtön rájött — mondja, — hogy itt nem az osztrák miniszter meggondolatlan lépéséről van szó, melyet saját felelősségére kezdeményezett, hanem gondosan előkészített tervről, melynek véghezvitelére Ausztria-Magyarország a német kormány beleegyezését idejekorán elnyerte. Az osztrák ultimátum — mondja tovább — Európát olyan szakadék szélére állította, amelyből nehéz volt más kivezető utat találni, mint az európai háborút. Szazonov felfogása szerint az osztrák diplomácia ingadozó belső helyzetének megerősítése végett, kizárólag hatalmas szövetségesére támaszkodva, fej nélkül belevetette magát egy iszonyú káoszba, ezért Isten és ember előtt viselnie kell a világháború bűnéért a felelősséget. Mindez talán igaz volna, ha nem volnának megcáfolhatatlan bizonyítékaink arra nézve, hogy amott hogyan készülődnek, lesve az alkalmas pillanatot, hogy a központi hatalmakat megtámadhassák. Nem mindig az a támadó, aki támad. Es azzal a primitív formulával, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia kezdte a támadást, tehát bűnös a háború felidézésében, nem lehet elintézni ezt a bonyolult kérdést. A genfi leszerelési konferencia delegátusai éppen a támadó háború fogalmán akadtak meg már néhányszor. Mert a támadás meghatározása nem könnyű feladat; támadást lehet provokálni és a megtámadtatás látszatát keltve a legkülönbözőbb trükkökkel ki lehet kényszeríteni.

Ezeknek a lázas napoknak eseményeire vonatkozólag Szazonov nem mond újat jóformán semmit. A német és az osztrák diplomácia ellen fel-

¹ Röviden összefoglalva Harry Elmer Barnes „The War-guilt Question and the European Situation“ című előadásában.

hozott érveit nagyrészt Kautsky tendenciózusan összeszerkesztett akta-gyűjteményéből meríti. Ennek a könyvnek megjelenésekor a ma rendelkezésünkre álló gazdag levéltári anyag még nem került napfényre. Azóta kerültek nyilvánosságra az Oroszországra nézve terhelő adatok, Kautsky könyvének megjelenése óta tisztázódott Tisza István szerepe is, akiről Szazonov is kénytelen elismerni, hogy ellenezte a háborút.

A német-orosz háború kitörésének előzményei, Szazonov elbeszélése alapján röviden ekként foglalhatók össze: Július 31-én Németország kihirdette a „háborús veszély-állapotot“, amire Oroszország általános mozgósítással felelt. Németország másnap az orosz mozgósítás megszüntetését követelte, amit Szazonov megtagadott s erre Pourtalés átadta Németország hadüzenetét. Szazonov Angliát is vádolja és a vádaknak van némi alapjuk. Németországban Henrik porosz herceg levele alapján szilárdan meg voltak győződve, hogy Anglia európai háború esetén az országban uralkodó általános békevágy miatt semleges marad. Valóban volt egy kis megszeppenés Berlinben augusztus 4-én, amikor Edward Grey bejelentette az alsóházban, hogy Anglia Belgium semlegességének megsértését casus bellinek tekinti. Szazonov azt állítja, hogyha Anglia ezt idejében tudatja Berlinnel, a német kormány az osztrák-magyar hadüzenetet lefújta volna. De itt önmagával kerül ellenmondásba: az ultimátum napjától kezdve Buchanan pétervári angol nagykövet közbelépésével mindent elkövetett, hogy az angol kormányt rávegye az 1907-i egyezmény betartására.

Szazonov könyve csekély értékű történelmi forrásmű, de mint olvasmány érdekes, sőt tanulságos is. A felelősség kérdésének tisztázásához egyetlen porszemmel sem járult hozzá, ami különben sem dönthető el még ma, a háborús diplomáciai adatok hiányossága folytán. Mi nyugodtan várhatjuk a nagy per eldöntését (kétséges ugyan, hogy ezt valaha eldöntik). Mert ha esztendők múlva nyilvánosságra kerül a levéltárak rettentő mennyiségű anyaga, Magyarország ebből a papírtengerből teljesen tisztán és büntetlenül kerül ki, mert a hármasszövetségi kapcsolat folytán, önkaratán kívül, végzettszerűen sodródott bele a világégésbe.

A felelősség kérdését tisztázni, bizonyos, mondjuk elméleti megfontolások miatt is nehéz, mert az eset nem olyan egyszerű, mint amikor a bíróság a jogrend ellen vétőket felelősségre vonja. Felelősek-e egyének, akik olyan politikai rendszert képviseltek, amely a szuronyok hegyére volt építve? És ha a rendszer volt a bűnös, izolálhatjuk-e az egyént a rendszertől és számonkérhetünk-e tőle olyan tetteket, amelyeknek véghezvitelében népek milliói támogatták őket? Ki lehet-e mondani a kollektív felelősség elvét egész népekre, hiszen azok nem tettek mást, mint jóhiszeműen védték magukat idegen megtámadtatás ellen? A békekonferencia egész lelkiismeretlenül, felületesen alkalmazta a legyőzöttekre a felelősség máig sem teljesen tisztázott elvét, hogy romboló munkájához etikai bázist teremtsen. Az a nemzedék, amely még a háború atmoszférájában él, ezekben a kérdésekben nem láthat tisztán. Ma tisztán, világosan, félremagyarázhatatlanul egy dolgot láthatunk, amit Szazonov ekkép fejez ki könyvének előszavában: „az emberiség borzasztó betegségben szenved és gyógyulásának órája még nincs közel“.

BALLA ANTAL

A NÉMET VÁLASZTÁSOK ELŐTT.

KÖZVETLENÜL Franciaország után Németország is megújítja parlamentjeit. Többes számban kell beszélni, mert május közepén a német választó nemcsak a birodalmi gyűlés (Reichstag), hanem több tartományi gyűlés, közöttük a porosz Landtag újraválasztása céljából is fog az urnák elé járulni. A közérdeklődés természetesen a Reichstag újjáválasztásának szól, a tartományi gyűlések közül csak a poroszországinak van némi jelentősége, mert e legnagyobb szövetséges állam belső politikája befolyásolhatja a birodalom ügyeinek alakulását. A választásoknak egyidőben való tartása tisztán politikai taktika, a pártok időt és költséget takarítanak, ha híveiket egyszerre kétfelé is leszavaztatják. A külső politika nézőpontjából a Landtagok összeállítása közömbös, a német diplomácia ma már teljesen önállósította magát a szövetkezett államok kormányaitól, az utolsó időben Strese-raann még a miniszterelnökök szokásos értekezletét sem hívta össze, a külső politika egyetlen nyilvános ellenőrző szerve a birodalmi gyűlés és annak külügyi bizottsága. A májusi választásnak tehát csak ama részével kell foglalkozni, amely a birodalmi gyűlésnek szól.

Az utolsó birodalmi gyűlést 1924 december 7-én választották meg. Mandátuma tehát ez év decemberében járt volna le. Hogy korábban feloszlatták, annak egyetlen oka, hogy a mai kormány koalíciója felbomlott és új kormányt a választások előtt lehetetlen alakítani. A birodalmi gyűlésnek hat nagyobb és négy kisebb pártja van, három nagy, vagy több kisebb párt koalíciója nélkül nincs többség. Ami más szóval azt jelenti, hogy eddig is csak nagyon messzemenő kompromisszumok révén sikerült tartósabb koalíciót alakítani. A republika a múltban háromféle koalícióval próbálkozott meg, az első volt a weimári: az a csoportosulás, amely az új alkotmányt megteremtette, tehát a szocialisták, a demokraták és a centrum-párt szövetsége, a második volt a nagy koalíció, vagyis a weimári csoport kiegészítése a jobboldali német néppárttal és végül a mai jobboldali polgári koalíció, amely magában egyesítette az összes polgári pártokat a demokraták kivételével és amely koalícióban a német nemzeti párt, azaz a konzervatívok és a porosz junkerek pártja vitte a főszerepet. A legéletképesebbnek eddig a jobboldali koalíció mutatkozott, legalább a leghosszabb ideig (egy és egynegyed esztendeig) kormányozott, a nagy koalíció például csak három hónapig vezette az ügyeket. Jellemző tünet, hogy a centrum úgy a bal- mint a jobboldali koalícióban a vezetést vállalta. Marx kancellárja volt mindkét alakulásnak, ami mindennél beszédesebben mutatja, hogy a centrum, e nagy katolikus-párt súlya és befolyása megdönthetetlen. A centrum segítette megteremttem a weimári alkotmányt, de egyúttal hajlandó volt adott időben, a köztársaságellenes német nemzeti pártnak utat nyitni a miniszteri padokhoz. A centrum operálhat tehát jobbra, vagy balra, de összekötőkapocs is lehet jobb- és baloldal között. Mindenesetre a kizárólag monarchista német nemzeti pártnak kormányzó tevékenysége a republikában rendkívül nagy külső politikai jelentőséggel is bír, mert dokumentálja, hogy a hatalmas konzervatív párt, amely nyíltan hangoztatja hagyományos törekvéseinek fenntartását, nem kíván törvényellenes eszközökkel az államformán változtatni. A kérdés: republika, vagy monarchia, különben non aktuális. Tagadhatatlan, hogy a jobboldali koalíció Hindenburg birodalmi elnöknek a kulisszák mögött erőteljesen megnyilvánuló akaratára alakult meg, a centrum különben alig fordult volna jobbra, de e tény magában foglalta a mostani kormány létének határait is. Még leg-

odaadóbb hívei sem reméltek többet, minthogy az új választásokig szilárd lesz a többsége. Természetesen ama titkos gondolattal, hogy az új választásokat csak a Reichstag mandátumának lejártá után fogják elrendelni. Ezt a terminust azonban nem lehetett megtartani, nem a német nemzeti párt, hanem a német néppárt hibájából, mert Stresemann pártja, mint a hajdani német nemzeti liberális párt utóda, leszavazta a felekezeti iskoláknak kedvező új iskolatörvényt a parlament bizottságaiban. A centrum erre felmondta a koalíciót, ezzel a jobboldali kormány elvesztette többségét, de most már az összes pártok hallgatólagos beleegyezésével vezeti az ügyeket. És hogyan vezeti! A Reichstag a jobboldali koalíció felbomlása után, rövid négy hét alatt, páratlanul kiterjedt törvényalkotó munkát végzett. Rövid négy hét alatt elintézte az évi költségvetéstől eltekintve, a közélet majd összes aktuális problémáit, csak azért, hogy a képviselők ne álljanak üres kezekkel a választók előtt. Normális viszonyok között ily alkotó munkára a Reichstag teljesen képtelen lett volna, most a szükségnek engedve, naponta tizenhét óras üléseken elintézték mindent, amit a kormány a birodalom érdekében fontosnak tartott. Megszavazta a külföldi németek háborús kártalanítását, milliokat ajándékozott a gazdavidág, a kistőkések felsegítésére, törvényerőre emelte úgy a föld népének, mint az ipari világnak legégetőbb követeléseit, majd minden vita nélkül, nem is valami nagy felbuzdulással, de mindenesetre eddig páratlan megértéssel. íme, a pártokra szakadt, rendszerint csak kompromisszumokkal dolgozó Reichstag tudott valódi munkát végezni, de tisztán csak azért, mert a választások a küszöbön állottak. A nagyobb törvényhozói feladatok közül csak az új büntető törvénykönyv elintézése maradt a következő Reichstagra és az is csak azért, mert mégsem illett volna, egy korszakalkotó feladatot, úgyszólván huszonnégy óra alatt elintézni. De a német nép képviselőinek ez utolsó négyheti működéséből nem lehet reményt meríteni egy jobb parlamentáris jövőre, mert az új Reichstag aligha fog különbözni a régitől, amint az majd négy esztendőn keresztül, hosszú válságok, rövid átmeneti korszakok, nagy tülekedések közben dolgozott, s amelynek életében érthetetlen pártharcokat, kellemetlen, nem kívánatos kompromisszumok váltottak fel.

Mielőtt a jövőről beszélünk, szükséges a múltat a statisztika világában bemutatni. Az utolsó 1924 december 7-én választott birodalmi gyűlésnek 494 tagja volt. A német választási törvény ugyanis nem állapítja meg szám szerint a Reichstag tagjait, hanem kimondja, hogy minden hatvanezer választóra egy képviselő esik. Poroszországban a Landtag választásánál minden negyvenezer választóra jut egy mandátum. A tényleg leadott szavazatok számától függ minden általános választásnál, hogy hány tagból áll a parlament. A fontosabb pártok számaránya a következő volt:

Szocialista párt 7,859.433 szavazat, 131 mandátum; német nemzeti párt 6,180.281 szavazat, 103 mandátum; centrupárt 4,117.481 szavazat, 69 mandátum; német néppárt 3,046.493 szavazat, 51 mandátum; kommunista párt 2,698.956 szavazat, 45 mandátum; demokrata párt 1,915.187 szavazat, 32 mandátum; bajor néppárt 1,120.752 szavazat, 19 mandátum; gazdasági párt 999.703 szavazat, 17 mandátum; nemzeti szocialisták (fajvédők) 901.906 szavazat 14 mandátum.

Azonkívül megválasztottak 2 bajor parasztpártit és 8 egyéb agráriust, akik azonban később a német nemzeti párttal fuzionáltak. A fenti statisztika kiegészítéséül szolgáljanak még a következő adatok. A birodalomnak mindössze 35 választókerülete van, amelyekből 16 választói körzetet alakítanak. Ez azért fontos, mert a kerületekben leadott szavazatokat, ha azok 60.000-nél kevesebbek, a körzetekben egyesítik, ami lehetővé teszi, hogy a kisebbségek

feltétlenül mandátumhoz jussanak. De még a körzetekben is a 60.000-ból fennmaradó szavazatok nem vesznek el feltétlenül, mert azokat a birodalmi lista javára könyvelik el. A választás képe tehát a következő. A pártok kettős listát nyújtanak át a választás vezetőjének, a kerületi listát és a birodalmi listát, a kerületi listákat egyesítik a körzetekben, a birodalmi lista teljesen különálló valami és elsősorban arra szolgál, hogy a pártok vezetői és jelesei számára, akik a választási harcban önállóan nem vesznek részt, biztosítja a mandátumot. Egy példa talán még jobban megvilágítja a választási rend* szert. Vegyük Sziléziát és annak keretében a demokrata párt jelöltjeit és azok sorsát. Sziléziának három kerülete van, a boroszlói, a liegnitzi és az oppelni. A választói körzet neve: Szilézia. A demokrata párt mindhárom kerületben külön listát nyújtott át eltekintve a birodalmi listától. Már most a választásnál a párt Boroszlóban 43.774, Liegnitzben 48.537 és Oppelmben 12.934 szavazatot kapott, mindenütt kevesebbet 60,000-nél, szóval egyik kerületben sem volt többsége. Mandátumhoz Sziléziában csak úgy jutott, hogy a három kerület szavazatait összeadták. A sziléziai körzetben eszerint a demokraták 105.245 szavazatot kaptak, vagyis egy jelöltjük, sorrendben a boroszlói lista első embere, képviselővé lett, a fennmaradó 42.245 szavazatot pedig átírták a birodalmi lista javára. E példa is mutatja, hogy az átszámítási rendszer a kerületből a körzetbe és onnan a birodalmi listára rendkívüli nagy jelentőségű elsősorban a kisebb pártok életében. A demokrata párt, hogy ennél a példánál maradjunk, az utolsó választásnál az átszámítás után a körzetekben n és a birodalmi lista révén 7 mandátumhoz jutott, míg a kerületi választások közvetlenül csak 14 mandátumot biztosítottak számára. A német választási törvény így valóban ideális módon gondoskodik, hogy minden szavazat érvényesüljön, ami viszont lehetővé teszi, hogy a kis pártok és pártocskák veszedelmes módon elszaporodjanak. Még szerencse, hogy a szétszórt szavazatokat a birodalmi listán csak akkor szabad egyesíteni, ha a pártok már a kerületekben mandátumhoz jutottak, mert különben megeshetne, hogy új alakulások, amelyeknek sehol sincs egy tömegben hatvanezer választójuk, mégis belekerülnének a parlamentbe. De így is sok a párt német földön és a sokféle csoportosulás lehetetlenné teszi, hogy a birodalom állandóbb kormányt kapjon. A kavargást csak tetézi a tény, hogy a gazdasági törekvések, például a felértékelés, a lakásínség máris új pártokat teremtettek, amelyek politikával nem foglalkoznak, de úgy vélik, hogy két-három mandátummal a Reichstagban elősegíthetik kívánságaik megvalósítását. Az utolsó időben továbbá mindenféle jobboldali tendenciájú gazdapártok és parasztpártok is alakulnak, amelyek viszont teljesen az agrárius érdekeket szolgálják minden politikai színezet nélkül. E pártokra való szakadozás egyre tart és komolyan veszélyezteti a német parlamentárizmust.

De sok a panasz a választási rendszer ellen is. Elsősorban azért, mert a rendkívül nagy kiterjedésű kerületek teljesen lehetetlenné teszik, hogy a jelöltek választóikkal közvetlen érintkezésbe lépjenek, hiszen a választási harc alatt nincs elég idejük, hogy a kerületet beutazzák. A választó sohasem jut abba a helyzetbe, hogy a listán felsorolt urakkal és hölgyekkel akár egy szót is váltson és meg kell elégednie azzal, amit a pártszervezetek helyi vezetői a jelöltekről elmondanak. Ennek következeként a választó elveszíti érdeklődését, nincs kedve a listával szavazni, a nemválasztók pártja egyre nő, például az utolsó választáson már kerek tízmillió választó maradt távol az urnáktól. A Reichstagban egyre hangosabban nyilvánul meg a kívánság a választási rend reformja után, de eddig még ki sem mert komolyan a nagy probléma megoldásához nyúlni.

A választási kilátásokról minden jóslást képesség nélkül is lehet egyes

lehetőségeket és valószínűségeket leszögezni. A német pártok sok évtizedes szervezete milliónyi tömegek fölött rendelkezik. Téves az a hit, hogy csak radikális jelszavakkal lehet milliókat összetartani, vagy pillanatnyi felbuzdulás révén szavazásra készíteni. Németországban három párt rendelkezik többmillió választó fölött, a szociáldemokrata párt, a konzervatív német nemzeti párt és a katolikus hívőkre támaszkodó centrum. A szocialisták a demagógia minden eszközével dolgoznak, a német konzervatívok egyszerűen a hagyományokra támaszkodnak és íme, e két szélső tábor mindegyikének több mint hatmillió választója volt. Hasonló a helyzet a centrupártban; a centrum „tornya“ Bismarck korától kezdve mindeddig dacol az idők viharaival. A jövő választáson a változás valószínűleg csak annyi lesz, hogy a gazdasági elégedetlenek egy része és a kommunisták a szocialisták szavazatait fogják gyarapítani, amíg a német nemzeti párt néhány százezer választója kiválására számíthat. Az agráriusok egy része elégedetlen az elért eredményekkel és vagy nem fog az urnák elé járulni, vagy pedig külön parasztpárti csoportosulással fog megpróbálkozni. Ilyformán a szocialista párt néhány mandátumot nyerhet és a német nemzeti párt néhányat veszíthet. Ez az első lehetőség, amellyel komoly politikai körökben számolnak, bár megtörténhetik, hogy a német nemzeti párt újból erősebbnek bizonyul, amint azt hiszik és veszteségét a minimumra fogja leszorítani. Egy másik tény is jelentős szerepet fog játszani a választásnál, nevezetesen a már hónapok óta szuggerált hit, hogy a balpártok erősödni fognak. Valószínű, hogy a habozók, a kételkedők és a választásokkal nem törődők jelentős százaléka valóban balra fog szavazni. E magukban csekély eltolódások azonban már teljesen elegendők, hogy a jobboldali kormányt egy baloldali váltsa fel, mert például, ha a szocialisták vagy húsz mandátumot nyernének, a weimári koalíció többségbe jutna. Németországban felette szerények a többség fogalmának megállapításánál, a porosz Landtagban például a Braun-kormány csak egyfőnyi többsége van, mégis már esztendő óta kormányoz. E csodálatos jelenség magyarázata az, hogy a pártok ritkán egyesülnek közös ellenzéki politikára, egymás bizalmatlansági javaslatait rendszerint leszavazzák és a kormánynak nem egyszer módjában áll ellenséges mankókon magát tartani. Voltaképpen a pártok félnek a kormányválság előidézésétől és még kevés kormány volt, amely a nyit színén bukott volna meg.

Még két tény fogja a jövő Reichstag képét befolyásolni, a kommunisták térvetése és a gazdasági párt várható szaporodása. A kommunisták mandátumainak száma legalább is a felére fog süllyedni. A múlt Reichstag ideje alatt a kezdetben 45 főnyi párt tizenöt mandátumot veszített, amennyiben egyes tagjai vagy maguktól kiváltak a pártból, vagy kiválásra kényszerítettek. Moszkva ugyanis nem volt megelégedve a párt vezetésével: Ruth Fischer volt az első áldozat, utána következett e Bécsből származó vezetőnő szűkebb környezete, több „ideális kommunista“ és egynéhány olyan, aki nem tudta a lelkére venni, hogy mindenben Moszkva parancsait kövesse. E kiváltak, vagy kizártak többé mandátumhoz nem jutnak és helyükbe valószínűleg szocialisták, itt-ott demokraták és részben német néppártiak fognak kerülni. De valószínű, hogy még a lecsökkent létszámot sem fogják a kommunisták újból visszanyerni, bár nem lehetetlen, hogy az utolsó sztrájkok, kizárások egyes kerületekben meglepően fogják szavazataik számát gyarapítani. Mindez azonban a végső eredményt alig fogja befolyásolni. Természetesen a párt meg fog maradni, a több mint egymillió munkanélküli biztos szavazata neki. Moszkva is pénzelné fogja a választási harcot, de a kommunista mozgalom jelentőségéből újból sokat fog veszíteni. Ezzel ellentétben a gazdasági párt, amely inkább jobbfelé húz, jelentős mandátumgyarapodásra számíthat, mert a gazdasági helyzettel elégedetlen polgárok szinte automatikusan

jelöltjeire fogják szavazatukat adni. A gazdasági párt, amely politikával nem igen törődik, felette népszerű jelszavakkal operálhat, ígérhet is mindenféle gazdasági előnyöket annál könnyebben, mert kormányra úgy sem jut és táborában egyesítheti a túl magas adók ellen protestálókat, a felértékelés áldozatait és a házbéradó ellen küzdőket: egy-két millió szavazatot.

Már e kép is mutatja, hogy az új Reichstag a várható balfelé való eltolódás dacára, a régi lesz, új köntösben. A régi, minden új program nélkül. Mert a pártoknak—és ez lesz a legnagyobb baja a választási küzdelemnek,— jelentős, beszédes, tömegeket vonzó programjuk nincs. A külső politikában mindráki Stresemant követi, a teljesítési politika, a Rajna vidékének kiűritése, a Franciaországgal való megegyezés, a Dawes-terv reformja volnának a főbb problémák, melyek irányában Stresemann lépéseit az egész németiség teljes bizalommal kíséri. A belső politikában az egyes pártok ismert követeléseivel, legfeljebb az egységes Németország ideálja fog kísérteni, de ez az idea még teljesen ködbe van burkolva és senki sem beszél róla a megvalósítás biztos tudatában. Persze nagy eredmény volna nemcsak politikai, hanem pénzügyi téren is, ha sikerülne a szövetkezett államokat úgy összekalapálni, hogy Berlinben egyesítenék az összhatalmat és eltörölnék a sok Landtagot, a sok szövetkezett minisztériumot és több mint százezer hivatalnokkal olcsóbban kormányoznák a birodalmat. De, aki ismeri különösen a délnémet államokat, amelyek a múltban is rendkívül erősen védték állami önállóságukat és még ma is tartanak régi ideáljaik mellett, tudhatja, hogy nem lesznek kaphatók Berlin uralma kiépítéséhez. Népszerű jelszók teljesen hiányoznak, még a lobogó kérdése sem kísért többet. A választások tehát tisztán az ismert pártprogramok keretében fognak lejátszódni, amelyek ma sem tartalmaznak többet, mint ezelőtt öt esztendővel. Talán csak valamivel szerényebbek lettek. A szociálisták nagy, hangzatos jelszavaik elejtésével békét és olcsó életet, a német nemzetiek a föld népének érdekeit szolgáló gazdasági politikát, a német néppárt üdvös kereskedelmi és pénzügyi törvényalkotást ígért és a centrum, mint a legtisztább, a katolikus világ összes rétegeit magában foglaló néppárt, igazságos állami és felekezeti intézkedéseket helyez kilátásba. Mindez nem új, és mert felette általánosságban van tartva, nem is mond sokat. És miután a kormány természetesen programot nem adhat, hisz a Reichstag összeülése után azonnal le fog mondani, a választó, ha már régi meggyőződése nem fűzi egyik, vagy másik párthoz, valóban nehezen döntheti el a kérdést, vajjon merre forduljon? így azután az úgynevezett nemválasztók tömege vagy meg fog szaporodni, vagy pedig az urnákhoz készítetve, esetleg kellemetlen meglepetéseket fog okozni a pártoknak és a közéletnek.

Ha a külső politika nézőpontjából, amíg Stresemann vezeti a külügyeket, a választások eredménye közömbös is, mégis meg kell állapítani, hogy a legjobban érdekelt Franciaországban kívánatosnak tartják, hogy a nrátet nemzeti párt újból az ellenzéki kerüljön. Franciaországban az a hit él, hogy a monarchista német nemzeti párt a reváns gondolatával foglalkozik, és Briand a Rajni vidékének kiűritését talán ez okból is halogatja. Ha tehát bekövetkezik, hogy az új kormány erősen baloldali színezetű lesz és hogy abban a szocialisták is részt fognak venni, akkor remélhető, hogy a francia kormány, bárhogy végződjene is az ottani választások, hajlandóbb lesz a locarnói politika következtetéseit levonni, amint ahogyan az eddig történt. Ebben az egy tekintetben a német választások kétségtelenül befolyásolhatják a nemzetközi politikát. Hindenburg elnök feltétlen híve lévén a nagy tömegekre támaszkodó kormányalakulásnak, balra tolódás

esetén a szocialistákat be fogja vonni a kormányba s így az új Reichstag, bárhogy forduljon is a kocka, akadálytalanul belefoghat munkájába. A reszpublika megalakulása óta a német nép számára a bal-, vagy a jobb-oldali kormányok működése között politikailag lényeges különbség nincs. Akár jobb, akár bal, csak a birodalom újjáépítésén fáradozhat és a kilengések alig jelentettek többet, mint holmi adóelengedést és ama néprétegek anyagi segítségét, amelyek a kormányhoz közelebb állottak. A békés politika ma éppúgy első feltétele a békés kormányzásnak, mint az anyagi gondok csökkentése. Nagy állami problémák megoldásához eddig is hiányzott és a jövőben is hiányozni fog minden lehetőség, az új birodalmi gyűlés is tovább fog bukdácsolni a napi gondokban, mint ez már a mai parlamentek közös sorsa.

(Berlin.)

VÉRTESEI DEZSŐ.

MÁRCIUSI SZEMLE.

A BELPOLITIKA márciusa ünnepies hangulattal kezdődött. 1920 március i-én választották meg Magyarország kormányzójává nagybányai Horthy Miklóst. A politikai és társadalmi élet egyforma lelkesedéssel ünnepelte ennek a történelmi eseménynek nyolcadik évfordulóját. Nyolc esztendő, közel két lusztrum, hosszú idő egy állam kormányzásában. Különösen akkor, hogyha az állami élet irányítása nehéz és súlyos viszonyok közt válik teljesítendő kötelességgé. Akik a politika kulisszatitkaiba nem látnak bele és a könnyed kritikában lelik a kedvüket, talán sohasem értik meg, hogy nehéz viszonyok közt, fejküretjére állított helyzetekben micsoda emberfeletti erő, milyen kitartás és küzdőképesség szükséges ahhoz, hogy évek múlva elérjük azokat az eredményeket, amelyeket már az első pillanatokban tűztünk ki magunk elé. A közvélemény az élen állóktól csodat szokott várni. Ha az, amit tőle követelnek, nem az első kézmozdulatra, az első megnyilatkozásra, az első programot adó szóra következik be, csalódottan bírálgatnak és kritizálnak. Pedig nagy társadalmi megmozdulások, mélyreható tömeghangulatok ellen a legnagyobb energia sem érhet el eredményt pillanatok alatt. Hosszú és szívós küzdelmekre van szükség, amelyeket megvívni súlyosabb feladat és amelyekben győzni nagyobb érdem ragyogó pillanatnyi eredményeknél. Ennek a szívós és kitartó küzdelemnek nyolc esztendeje áll Horthy Miklós kormányzói működésének háta mögött. Nem pillanatnyi sikerek kápráztató, de rövid életű eredményei, hanem lassú és csendes munka tartós aratása koszorúzzák nyolc esztendő munkásságát. Ma itt áll a nyolc esztendő előtti nyomorult és megtépett Csonka-Magyarország belsőleg megnyugodva, politikailag megbékülve, államháztartásában megerősödve, külpolitikailag pozícióhoz jutva. Van még a magyarnak önmaga és hazája érdekében kívánnivalója elég, de jogunk van remélni, hogy úgy a magángazdasági élet megerősödése, mint a békeszerződés terheinek enyhítésére vonatkozó reményeink lassan-lassan mégis csak teljesedésbe mennek. A nyolc esztendő alatt elért ezen eredmények utáni lelkes ünneplés, amiben a csonka ország március i-én fejét részesítette, egy nép szívből jövő hálájának történelmi megnyilatkozása volt.

Ez az évforduló a politikai életben nemcsak az ünneplések külsőségeivel vált emlékezetessé. A kormányzó maga is szükségesnek tartotta, hogy nemes uralkodói gesztussal jót cselekedjék. Politikai amnesztiát hirdetett, — igaz, a polgári törvénykönyv javaslatának benyújtásával kapcsolatban, — de éppen az ő ünnepletésének napján. Akkor, amikor a nemzet köszönő tekintetét feléje emelte, megbocsátással felelt elsősorban azoknak, akik éppen

a vele szemben elkövetett bűncselekmények vétsége miatt ítéltettek el. De ugyanakkor kegyelmet kaptak általában a legkülönbözőbb politikai bűncselekmények elkövetéséért elítéltek is. Különös érdekességet ad a kegyelmi elhatározásnak az a pont, amely nemcsak a büntető törvénykönyv és a büntetőjogi tudomány értelmében politikai bűncselekménynek minősített vétségekért elítélteknek ad kegyelmet, de módot ad a bíróságnak arra is, hogy kegyelmi javaslatot tegyen a politikai természetű indító okokból elkövetett bármely bűncselekmény esetén, ha rendkívül méltánylást érdemlő körülményeket lát fennforogni. Ez alá a szakasz alá fog tartozni a politikai szenvedélyeken alapuló rágalmozások és becsületsértések, továbbá a ma aránylag ritka politikai párbajvétségek esetei. Ez alá a szakasz alá lesz vonható a magyar politikai élet közelmúltjának egyik legtragikusabb bűncselekménye, a frankhamisítás is, ha a bíróság nézőpontja szerint a rendkívül méltánylást érdemlő körülmények fennforognak.

A kormányzónak politikai megbocsátást jelentő e gesztusával kezdődött a március, néhány nappal később pedig Bethlen István miniszterelnök vetette el a békés hangulat magvát a napipolitika arénájában. A debreceni beszámolón ezren és ezren hallgatták a miniszterelnök szavát, de százezen és százezren figyeltek rá az egész országban. Beszédében visszatekintett a múltra és vázolta a jövő programját, de beszédének a múlttal foglalkozó fejezetei is voltaképpen a jelenre és a jövőre vetettek éles fényt. Amidőn a miniszterelnök megállapította, hogy egy kormány működésének igazi mértéke az, hogy milyen lendületet tudott adni az egyetemes nemzeti tevékenységnek, a maga részéről a kormány lendületet adó működésének eredményeképpen mint legfőbb érdeként azt említette, hogy sikerült ennek a kormánynak a nemzet erőit egy nagy, egyetemes nemzeti erőfeszítés érdekében összefogni. Ez a kijelentés szokatlan élességgel tükrözi vissza azokat a célokat, amelyekért hosszú éveken keresztül Bethlen István küzdött. Mint harcoss politikus jelent meg az új Magyarország életében. Harcolnia kellett ellenfelei zárt falánxával szemben, de azokkal is, akik a háta mögött álltak. Ez a harcoss Bethlen István politikai csatáinak fergetegében már a kezdet kezdetén az erők összefogásának nagy célját tűzte ki zászlajára. Emlékszünk, hogy első politikai sikere a parlamenti többségnek különböző frakciók tagjaiból való egybegyűjtése volt. Ezzel az első gesztusával megmutatta a követendő utat. Nem kicsinyes haraggal akadályozni egymás munkáját, de összefogni egy csatarendbe, ahol vállt vállnak támasztva mégis többet fog tudni elérni a magyar, mint az egymást felörlő belső küzdelemben. Ez az első siker azonban csak újabb harcok beköszöntője volt. Neki, pártjának és kormányának hosszú éveken keresztül kell csaták zaján keresztül békíteni és egymáshoz közelebb hozni a politikai pártokat. Ma Bethlen István Debrecenben jogosan hivatkozhatott érdemére, hogy a pártharcok enyhültek, a politikai ellentétek nem oly élesek többé, mint voltak és az ellenzékkel is elképzelhető az egészséges együttműködés.

Vannak, akik a politikai erőknek ezt a tömörítését, a különböző felfogású, de végeredményben egyet akaró politikai tényezőknek ugyanazon munkára való egyesítését röviden Bethleni diktatúrának szokták nevezni. Tévedésük oka obligát ellenzéki felfogásuk mellett az, hogy nem értik meg azt a kapcsolatot, amely az első pillanatra heterogénnek látszó politikai elemeket tömör egységgé összefűzi. Sem Bethlen István diktatúrájának való hajlandósága, — melynek különben nyomai sehol sem láthatók, — sem a többséggel szemben, való erőszakoskodása — melyről senki sem tud, — nem biztosíthatná nagyszámú pártjának együttmaradását, ha nem élné mindannyiukban a Bethlen Istvántól tanult és tőle átvett az az érzés, hogy a mai Magyarországnak egységre van szüksége és nem harcokra, amelyek

után politikai sebesültek borítják el a csatateret. Az 1926-os választások eredményét könnyű a titkosság hiányából vagy hatósági erőszakoskodásokkal magyarázni. Mindez azonban csak hangulatkeltés. A nagy többség, amely Bethlen István háta mögött ül és az az országos hangulat, amely ezt a többséget összehozta, inkább annak a lendületnek a megnyilatkozása, amelyet Bethlen István kormányzása az ország tömegeibe bevitt, az egységes, erőket összefogó tömörülés ígéjének hirdetésével és az erre irányuló politikai koncepciók lárma nélküli, de annál szívósabb és erélyesebb, gondos keresztülvitelével. Ma, amidőn ennek a munkának befejezéseképpen megállapítható, hogy immár az ellenzékkel való együttműködés lehetősége is beállott, nézetünk szerint a Bethlen-féle harcos korszak sikerrel bezárult immár.

Következzenek most a békés együttműködés évei. Ennek alapjait a miniszterelnök beszéde meg is jelölte, abban a programúiban, amit előadott és amelynek pontjai közül a legkirívóbb a kivételes hatalom fennmaradt csökevényeinek megszüntetése. A kivételes hatalom gyökerei a háborúra nyúlnak vissza. A háború előtt és alatt alkotott egyes törvények adtak a mindenkori kormánynak bizonyos jogokat, mellyel nehéz időben kivételes hatalommal biztosították az ország belső rendjét és küzdőképességét. Ezeknek a kivételes jogosítványoknak a hatálya logikusan a háború befejezésével megszűnt volna, de sajnos, Magyarország a háború után is harctér maradt, forradalmi kitörések és úgynevezett világnézeti összecsapások harctere. Ezért hosszabbította meg a háború utáni törvényhozás a kivételes hatalomra vonatkozó kormányjogosultságok érvényét. A belső viszonyok javulásával a kormányok önszántukból szüntették be a kivételes hatalmon nyugvó intézményeket és rendelkezéseket, de egyik-másik ilyen kivételes intézkedés mindmáig megmaradt. Alig-alig változtatják ugyan meg a normális kormányzás képét, mégis bizonyos esetekre olyan jogosítványokat hagynak a végrehajtó hatalom kezén, amelyeket lehet ugyan ma is jó célra felhasználni, de amelyekről elvileg feltételezhető, hogy rosszhiszemű kormány azokkal esetleg visszaél. Ma a kivételes hatalom csak egész szűk téren áll már fenn, s ahol fennáll, alig vétetik igénybe. Tehát nem a praktikus élet szempontjából bír jelentőséggel a kivételes hatalomnak kilátásba helyezett megszüntetése, inkább azért fontos, mert helyreállítja kormányzati tevékenységünk egyensúlyát és megnyugvást kelthet azokban az ellenzéki körökben, amelyek a politikai élet természeténél fogva mindig sanda szemmel nézik az ily kivételes jogosítványokat.

A miniszterelnök a kivételes hatalomra vonatkozó, politikailag nagy-jelentőségű nyilatkozatán kívül a törvényhozói részletmunka gazdag tervezetét is ismertette a debreceni beszámolóban. Különös jelentőséggel bírnak a szociális törvények, amelyek előkészítését Bethlen István megígérte. Ebbe a sorba tartozik elsősorban az öregségi és rokkantsági biztosításnak a mezőgazdasági munkásokra való kiterjesztése. Agrár országunk népének nagy tömegei lesznek a törvény megalkotásával az aggkor és betegség nyomorától mentesítve. Ugyancsak szociális jelentőséggel bír a szakszervezeti törvény megalkotására vonatkozó ígéret. A szakszervezeti kérdésnek törvény útján való okszerű rendezése az egyedüli mód arra, hogy a tőkét és a munkát, a kapitalistát és a munkást közelebb hozzuk egymáshoz.

A bajokkal küzdő magyar gazdasági élet is reményt meríthet a debreceni beszámolóból. A részvényjog reformjáról, a kamattörvény megalkotásáról és a szövetkezeteknek hitelforrásokhoz való juttatásáról mondott szavai és a széles koncepció, amely a külföldi piacok megnyitásáról szóló tervben megnyilvánul, bizonyítékai annak, hogy minden váddal szemben, mégis

csak történik valami, hogy a nyomasztó gazdasági krízis enyhüljön. Igazgatási jellegű reformokat is említett Bethlen István. Beszélt a közigazgatási reformról, a bürokrácia hibáinak megszüntetéséről és megígérte a községi gazdálkodás új rendjének megteremtését. Politikai munka lenne tehát hosszú időre bőven. Ha a munkaprogramm mellé a politikai élet tényezőinek békés együttműködése is megvalósul, akkor a törvényhozás legközelebbi tevékenysége alkotásokban gazdag és a törvénytár legközelebbi kötetei üdvös paragrafusoktól vastagok lesznek.

Bár nem tartozik a belpolitikára, még sem hallgathatunk azokról az erőteljes és méltóságteljes szavakról, amelyeket a miniszterelnök külpolitikai vonatkozásban mondott. Ennek a megnyilatkozásnak belpolitikai jelentősége is van. Egy ország, amely hajlik az egykedvűsége, rá van szorulva, hogy egy-egy bátor szó megint lüktetésbe hozza vérét, felélénkítse reménységét és keménnyé tegye benne a hazafias elhatározást. A lémondás károgása sok magyar energiát megbénított már, de a miniszterelnök szavai és az a pozíció, amelyet elsősorban Apponyi Albert nagy egyéniségének következtében a genfi tárgyalások sakkjátékában elértünk sikerült, ismét csillogóbbá tették a magyar szemet és határozottabbá a magyar szívet. S ez a bizakodó hangulat a belpolitikai atmoszférának csak javára lehet.

A törvényhozás márciusi működése egy kis közjogi csemegével is szolgált. Az alig másfél éve megalkotott felsőházi törvény esett át az első módosításon. A kereskedelem és az ipar érdekképviselőjét az eredeti törvény szerint a Kereskedelmi és Iparkamara választotta. Az a szervezet, melynek törvényen alapuló joga és kötelessége a kereskedelem és ipar védelme, és amely éppen azért, mert alakulását és működését törvény szabályozza, kétségtelenül alkalmas arra, hogy közjogi funkciót gyakoroljon. A felsőházi törvény reformja azonban a Gyáriparosok Országos Szövetségét kívánja felruházni a felsőház két tagjának kijelölésével és ezzel nézetünk szerint közjogilag kissé kritizálható terre lép. Olyan testületre ruhazza a felsőházi tagok választásának jogát, amely állhat a legtisztéletreméltóbb tagokból, amelynek vezetősége pillanatnyilag is az ország legkiválóbb szakembereiből van megalkotva, de amelynek nincs elég szilárd szervezete ahhoz, hogy fontos közjogi teendőkkal megnyugvással felruházható legyen. Közjogi funkciót csak olyan testület gyakorolhat, amelynek fennállása törvénnyel van biztosítva, tagjainak köre kényszerűleg meg van szabva és működésének módja önkényszerűleg meg nem változtatható. Gyakorlatilag elképzelhető, hogy egy-egy ilyen, csak belügyminiszteri jóváhagyott alapszabályok értelmében működő testület egy szép napon kettévál. Így a vasgyárosok vagy textilgyárosok is alkothatnak külön egyesületet, amely az országos szövetségből kilép. Az alapszabályok változhatnak úgy, hogy a szövetségben csak bizonyos nagyobb tőkéjű vagy különleges ismérveknek megfelelő vállalatok lehetnek képviselve és így a gyáripar egy része abból kimarad. Mi történik akkor? A törvény szelleme mindenesetre csorbát szenved és a végrehajtásban zavarok áúnak elő. Az alkotmány súlyos és teherbíró gerendákból van összeróva, abba törekeny gyufaskatulyákat beépíteni nem helyes.

Nem tekintjük tragikusnak a módosítás jelenlegi esetét, annál kevésbé, mert hasonló precedens már az eredeti felsőházi törvényben is van. De ha ezen a téren tovább megyünk, beláthatatlan, hogy az áramlat hol fog megállni. A tovább való haladás első csirái már mutatkoznak. Ami a GyOSZ-nak jár, azt követeli az OMGE is. Az OMGE után következhetnek hasonló egyesületek, kezdetben tisztdetreméltóak. és nagyszabásúak, később mindig jelentéktelenebbek, és végül teleszórhathjuk közéletünket a közjogi szerepre áhítózó különböző többé-kevésbé fontos szövetségek és egyesületek tömegével, amelyekből a szakszervezetek sem maradnának ki.

Nem kicsinyes jogi szörszálhasogatás vezet, midőn ezeket a megállapításokat papírra vetjük. Szükséges azonban, hogy azok valahol le legyenek szögezve és intelmül szolgáljanak a jövőre. A szóbanforgó javaslat politikai kompromisszum eredménye volt és sorsán nem lehetett változtatni. Így is kívánatos azonban, hogy a végrehajtási rendelet szabályozza azokat az alapvető intézkedéseket, amelyek ezen közjogokkal felruházott magán-egyesület alapszabályaiban törvényes felhatalmazás nélkül nem módosíthatók, és azokat az eljárási módokat, amelyekkel a kiküldöttek megválasztása történik.

Ugyancsak a közjog mezejére tartozik a Szent Korona őrzéséről szóló törvényjavaslat elfogadása is. Monarchia vagyunk, átmenetileg király nélkül, Koronánkat azonban szentségképpen őrizzük, mint a szebb jövő és a királyság tényleges újjászületésének reményt keltő, ragyogó zálogát. Indokolt és magasztos gondolat tehát, hogy a Szent Korona őrzéséről ebben az átmeneti állapotban is kellőképpen és a klenódiium jelentőségéhez méltóan gondoskodjunk, megtegyük az intézkedéseket, nehogy az ideiglenes közjogi állapotra való tekintettel a Szent Korona gondjának viselésében hiátusz álljon be.

Március havában úgy a Felsőház, mint a Képviselőház szorgalmasan tartott üléseket. A politikailag nagyobb jelentőségű javaslatok, amelyekkel az alsóház már a múlt hónapokban végzett, a Felsőház napirendjén szerepeltek. Ezek közé tartozik elsősorban a numerus clausus módosításáról szóló törvényjavaslat. Mellette és ellene kiváló egyéniségek és szónokok egész sora vonult fel, akik a Bakhazát Dezsőtől Teleki Pálig terjedő nagy távolságot kitöltő összes nézeteket kifejezésre juttatták. Az aggodalmaskodók azt hitték, hogy a javaslat ellen fognak szavazni azok is, akiknek a benyújtott módosítás túlsók, és azok is, akiknek az túlkevés. A végén mégis nagy többséggel határozattá emelkedett a kormány javaslata. Az aggodalmaskodóknak nem volt igazuk, mert elfogadták a javaslatot azok is, akik tovább szerettek volna menni, — mert örültek az első lépésnek, amely a teljes törlés felé vezet — és azok is, akik a régi törvényt szeretnék volna fenntartani, mert Örültek, hogy a megszüntetés felé nem történt több, csak egy első lépés.

A törvénnyel szemben a liberális hangulatot legékezzőlóbban Berzeviczy Albert fejtette ki. Nézete szerint az eredeti törvény sem érte el célját, a mostani javaslatban sem lát ugyan végleges megoldást, de elfogadja azt, mert a módosítás mégis jobb a régi javaslatnál. A jobboldali felfogást legpregnansabban Teleki Pál gróf, volt miniszterelnök, fejezte ki. Ő a régi javaslat fenntartása mellett tört lándzsát és álláspontjának indokolására érdekes adatokat sorakoztatott fel, arról, amit a gazdasági élet numerus claususának nevezett. Szerinte a gazdasági életben a keresztényekkel szemben áll fenn szigorúan keresztülvitt numerus clausus s gazdasági vállalatainknál a keresztény alkalmazottak arányszáma ijesztően csekély. A kultuszminiszter igen alapos indokolással fejezte be a vitát és meggyőzően mutatta ki a javaslatnak azt az érdemét, hogy míg a diplomás emberekben mutatkozó túltengés meggátlására kellő intézkedéseket tesz, egyúttal megszünteti a régi törvénynek joggal kifogásolt azt az jellegét, hogy a magyar zsidókból mesterségesen nemzetiséget teremtsen. A Felsőház végül is nagy többséggel fogadta el a javaslatot, igazolva ezzel a kormány álláspontjának szimpatikus voltát az ország előtt. Politikai életünknek ez a nagyjelentőségű problémája hosszabb-rövidebb időre nyugvópontra jutott tehát.

A Felsőház márciusi tárgyalásainak rendjén a valorizációs javaslattal is foglalkozok) amely a Képviselőházban annyi nehéz vitára és súlyos ellentétre adott okot. A felsőházi vita rövidebb és békésebb volt, már csak azért

is, mert az ellentétek egy része a Képviselőházban levezetésre talált. Így a Felsőház majdnem kizárólag a hadikölcsönök valorizálásának kényes problémájával foglalkozott. A múlt pénzügyi politikának nem kisebb jelentőségű megszemélyesítője, mint Teleszky János, emelt szót a hadikölcsönök valorizálása érdekében. Hivatkozott a nemzet becsületére, amely a háború alatt ígéretekben kötötte le magát azokkal szemben, akik a hadikölcsönöket jegyezték. Elfelejtette azonban, hogy a hadikölcsönök kibocsátása idején a régi Nagy-Magyarország vállalt kötelezettségeket. Nem gondolt arra, hogy a becsületbeli adósságot a mai kis Magyarország egyedül nem vállalhatja, hogy annak kiegyenlítésében részt kellene vennie azoknak is, akik Magyarország feldarabolásából gazdagodtak, de akik perverz kegyetlenséggel fosztották ki még egyéb vagyonukból is azokat a hadikölcsöntulajdonosokat, akikről nekik kellene gondoskodniok. Különben maga Teleszky János is bizonyos sorrendet követel a hadikölcsönök valorizált kifizetése terén. Elsősorban az eredeti hadikölcsöntulajdonosok, az árvák, a házassági óvadékok letevők és azok kerülnének sorra, akiknek biztosítási szerződése van. Joggal kérdezhetjük, hogy kik következnek még ezek után? Ha ezek a felsoroltak kielégítettek, akkor már csak azok vannak hátra, akik nem maguk jegyezték a hadikölcsönt, akik azt — nagyrészt a legújabb időben — spekulációs célra vásárolták és alakkal szemben az államnak valóban semmiféle becsületbeli kötelessége nincs. Éppen ez a hadikölcsönvalorizáció kérdésének igazi nehézsége. Ha meg is lenne az államnak a kellő fedezete arra, hogy az egész vonalon valorizáljon, alig lehetne megtalálnia a kellő eszközöket a vétkes spekuláció megakadályozására. Nem lehet a valorizáció célja, hogy olyanok jussanak haszonhoz, akik számító vásárlásaikkal talán éppen kevéssel azelőtt fosztottak meg reászorult szegény embereket azoktól az előnyöktől, amelyeket részükre a valorizáció jelentett volna. A kormány a rászorultak hadikölcsöneinek honorálása terén úgyis megtette az első lépéseket. Úgy tudjuk, a hadikölcsönökbe fektetett árpapénzek felértékelt megfizetése terén is eredményre vezettek azok a tárgyalások, amelyeket ezirányban még évekkel ezelőtt indított a belügyminisztérium, mint legfőbb gyámhatóság. Az idő fogja megmutatni, hogy a legnagyobb bajok enyhítése után hol fognak mutatkozni még mindig komolyan fájó súlyos sebek. Majd akkor bekövetkezendő további lépéseivel az állam fokozatosan talán elérheti, hogy elhalkulnak és meg is szűnnek azok a panaszok, amelyek ma jogosan hangzanak el sokak részéről, akiket a hadikölcsönök értékben való elpusztulása valóban súlyos helyzetbe sodort.

A képviselőház tárgyalásait, nagyrészt a költségvetés általános vitája foglalni le. A költségvetési vita kezdetének is meg voltak a maga izgalmai. A képviselőház elnöke javaslatot tett a költségvetés és az appropriációs javaslat általános vitájának egyesítésére. Az ellenzék az elnökség indítványában és annak elfogadásában törvény- és házszabálysérelmet látott, kivonult és elhatározta, hogy a költségvetés vitájában nem vesz részt. Pedig nem volt igaza. A törvény csak annyit fi elő, hogy a kormány köteles külön költségvetési és külön a költségvetés végrehajtására vonatkozó felhatalmazási javaslatot benyújtani. A kormány ennek a kötelezettségének a jelen esetben is eleget tett, törvénysértés tehát nem történhetett. A házszabály előírja, hogy minden törvényjavaslatnak külön általános és részletes vitájának kell lesnie. Szabadkezet ad azonban, és a képviselőház diszkréciójára bizza, hogy a javaslatok általános vitáját külön-külön, vagy együttesen tartja-e meg. A gyakorlat az együttes tárgyalásnak számtalan ilyen precedensét tudja felmutatni. Házszabálysértés tehát szintén nem történt. Mindössze az a kérdés marad tehát fenn, hogy a költségvetés és appropriáció együttes tárgyalása nem sérti-e azoknak a törvényeknek szellemét, amelyek a két javas-

lat külön benyújtását előírják és nem ütközik-e praktikus akadályokba. Ha a költségvetés és appropriációs törvény elválasztásának indokait kutatjuk, vissza kell mennünk a parlamentarizmusnak a nagyközönség előtt már körülbelül feledésbe ment régmúltjába. Valamikor ez a két vita egészen különböző tárgyanyag körül forgott. A költségvetési vitában meghánytákvetették a költségvetés számszerű adatait Arról vitatkoztak, hogy szükséglet és fedezet miképpen hozhatók összhangba, hogy a rendelkezésre álló bevételek miként oszthatók meg méltányosan és igazságosan a különböző kormányzati ágak céljai között, és a költségvetés feletti szavazással meg lett állapítva egy egyelőre még végre nem hajtható, de objektív szempontok alapján mérlegelt költségvetés. Az appropriációs vita lényege már a mindenkori kormánnyal szemben való bizalom, vagy bizalmatlanság kérdése volt. Ekkor dőlt el, hogy a megállapított költségvetés végrehajtására jogot ad-e a kormánynak a törvényhozás, viseltetik-e vele szemben annyi bizalommal, hogy a megállapított adók behajtását és egyéb jövedelmek beszedését reábizza. A két törvényjavaslatnak s a róluk folyó parlamentaris vitáknak tehát kétféle, külön anyaga volt.

Így volt ez a régmúltban. Ma azonban a helyzet Európaszerte megváltozott. A költségvetési viták ellenzéki szónokai a kormánnyal szemben kifejezett bizalmatlansággal indokolják, ha a költségvetést nem fogadják el. A költségvetés tárgyalása során alig-alig hallunk annak számoszlopaival foglalkozó hangokat. A költségvetési vita tárgya politika és politika, korlát és nyakló nélkül. Viszont az appropriációs vitában nagyon gyakran dőlnek el számszerű költségvetési kérdések, annál is inkább, mert a legújabb gyakorlat szerint a felhatalmazási javaslatba gyakran oly intézkedések is kerülnek bele, melyek a költségvetésbe valók, de onnan bármely okból kimaradtak. A mai helyzet tehát az, hogy az appropriációs vita nem egyéb, mint a költségvetési vitának felmelegítése, az appropriáció felett való szavazás semmi más, mint a költségvetés felett történt határozathozatal hagyományból való megismétlése.

Régen, még élesebb politikai helyzetben is, az volt a szokás, hogy a költségvetési vita befejezése után, az appropriáció felett a Ház egy-két szakszerű felszólalás árán döntött. Újabban azonban — a magyar parlamentben is — felhasználták az apropiációs javaslatot arra, hogy a kormánynak való kellemetlenkedés céljából elhúzzák a vitát. Indokolt tehát, és az ország érdekében való, ha ezen a helyzeten segíteni akarunk. Más államokban, többek közt Angliában is, régóta meghonosodott a két javaslat együttes tárgyalásának rendszere. Nem lett volna tehát egy cseppet sem aggályos, ha a Háznak erre vonatkozó határozata is érvényben marad.

Bethlen István békét hirdető debreceni beszédje után ez volt az első alkalom arra, hogy a miniszterelnök a politikai békéről és az ellenzékkel való együttműködésről hirdetett programját az életbe, áldozatok árán is, átvigye. Meg is tette. Az ellenzék viselkedése taktikailag hibás volt, mert a passzivitás a politikában soha komoly eredményt nem hozott. Egy-egy kivonulás a szenzáció erejével hatott ugyan néha, de ezt az eredményt is csak akkor érthette el, ha az az ország közvéleményében erős visszhangot keltő országos probléma ügyében történt. Az appropriáció együttes tárgyalásának kifogásolásával azonban aligha lehetett volna az országban hangulatot kelteni és így az ellenzéki kivonulás és a költségvetéssel szemben való passzivitás már az elhatározás pillanatában kész fiasco volt. Ha a miniszterelnök mégis felvette a pártközi tárgyalások fonalát és ezeken a tárgyalásokon engedékenységgel lehetővé tette a kibékülést, bebizonyította, hogy debreceni szavai komolyan voltak értve. Most már csak az a fontos, hogy a kérdés érdemében mihamarabb házszabálymódosítás intézkedjék, és a

felhatalmazási vitának a Ház munkarendjének megbolygatására való felhasználása lehetetlenné tétessék. És az van hátra, hogy az egész ház a miniszterelnöknek az együttműködésre vonatkozólag immár bebizonyosodott erős akaratával szemben megértően és komolyan segítse elő az ellentétiek kiegyenlítődését.

RAKOVSZKY IVÁN.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE.

ANEMZETEK SZÖVETSÉGÉNEK TANÁCSA. A hónapnak kétségtelenül legjelentősebb eseménye a Nemzetek Szövetsége Tanácsának márciusi ülészsaka volt. Aggodalommal és bizonytalan érzéssel mentünk oda; tudtuk, hogy a napirend két fő témája magyar probléma, s hogy — amint Sir Austen Chamberlain az egyik ülésnapon választékos franciasággal mondotta — „a világ tekintete Genfire van szegezve“. Ez ugyan lehet jó is, de lehet rossz is. Nem jó, ha vegyes érzelmekkel foglalkoznak velünk, és ha, mint sokszor, kellemetlen elemek vegyülnek abba a híreségbe, amelyre lassacskán szert tettünk. De viszont kétségtelenül előnyös, há a magyar kérdéssel, annak nehézségeivel foglalkoznak, ha — hogy amerikai kifejezéssel éljek — publicitást kapunk. Viszont az is kétségtelen, hogy a magyar-román agrárper olyan kérdés, amellyel büszkén léphetünk a fórum elé, amely jogilag megtámadhatatlan, erkölcsileg tiszta és politikailag becsületos. Ilyen ügyet lehet erővel, sőt sokszor szabad intranzigenciával is kezelni.

A MAGYAR-ROMÁN AGRÁRPER. Ezt a magyar-román differenciát — eredetileg „optáns-ügy“-nek hitták — Apponyi Albert gróf hatalmas fellépésének tudvalevőleg sikerült még a múlt év szeptemberében kiemelni két ország viszályának ingoványából és rámutatnia arra, hogy több forog itt szóban, mint e két ország egymáshoz való viszonya (amely különben sincs veszélyeztetve), hogy: a Népszövetség alapelvei, alkotóelemei forognak veszélyben, ha letérnek a döntőbíráskodás elvének széles útjáról és ha nem hajtják végre a békeszerződés világos rendelkezéseit. Jogi pozíciónk — Apponyi Albert gróf hasonlatával élve — a bevehetetlen vár erősségével bírt; csak azt szegezték ezzel szembe, hogy mi állítólag intranzigenseknek mutatkoztunk és nem is kíséreltük meg, hogy közvetítő indítvánnyal közeledjünk ellenfelünkhöz s ezáltal politikai megértésnek jelét adjuk. A magyar kormány közvetlen pénzügyi tárgyalásokat javaslatba hozó novemberi ajánlatával erről a politikai érzékről is tanúbizonyságot tett, e mellett pedig jogi álláspontját sértetlenül fenntartotta. Ennek és a román kormány erre küldött válaszána, amely a megegyezés lehetőségének kigúnyolásával volt egyértelmű, meg is volt az elhatározó hatása. A román kormány azoknak a reparációknak egy elenyésző percentjével óhajtott törleszteni, amelyek megállapítására csak 1943-ban kerülhet a sor és amelyeknek előreláthatólag teljes összegére Románia szövetségeseinek — Nagybritanniának és Franciaországnak — vannak már előre betáblázott követelése, amennyiben ezek fizetésére egyáltalában sor kerülhet. Ennek a válasznak az erkölcsi hatása a Tanácsnak különösen beavatott tagjaira képzelhető, hogy nagy lehetett. A gentleman nem veszi jó néven, ha valaki a más pénzével akar adósságot fizetni.

Ilyen premisszák között indult meg a tárgyalás, abban a különös helyzetben, hogy az első nap senki sem tudta, a Tanács legmértékadóbb tagjai sem, fognak-e vajjon megoldást találni és milyet. Előbb meghallgatták a felek expozéját a helyzetről. Apponyi Albert gróf magisztrális, minden

szónoki sallang nélkül előadott beszédének mélyenjáró nagy hatása félreismérhetetlen volt. A román külügyminiszter szokott ügyes rabulisztikájával beszélt, de modortalansága annyira elragadta, fogásait pedig már annyira kiismerték, hogy észrevehetőleg ellenkező hatást ért el, mint szeretne volna. Nem minden erkölcsi elégtétel nélkül állapíthattuk meg, hogy a Nemzetek Szövetsége Tanácsában 1928-ban büntetlenül nem lehet győzőket és legyőzötteket emlegetni. Ezt a tételt szentesítette másnap a Tanácsnak különös ünnepélyességgel és egyhangúsággal hozott határozata, amely a vegyes döntőbírósnak két semleges pótbíró kijelölése által ötre való kiegészítését javasolta és ezáltal a döntőbíráskodás útjának szabad folyást óhajtott engedni, tehát a politikai machinációk helyébe a jog diadalát helyezte, olyan kérdésben, amely nem politikai, hanem kiválóan jogi probléma.

Amióta Magyarország a Nemzetek Szövetségébe belépett, amelyben elvben: jogilag és erkölcsileg minden állam egyenlő, először éreztük — mint állam, mint magyarok, nem mint egyének — hogy teljesen egyenlő „fair“ elbánásban részesítenek, hogy nem vagyunk többé „volt ellenségek“ és nem állnak velünk szemben „hűséges szövetségesek“, akik jóban-rosszban, jogosan vagy igazságtalanul, csak egymás érdekeit támogatják. Briand nagyszabású beszéde, amellyel éppen annyira járt az emberi megértés völgyében, mint nagyszerű elvek hűvös magaslatán, megmutatta azt, hogyha politikai támogatásra nem is, de az egyenlő elbánásra való jogunk elismerésére időnként Franciaországnál is számíthatunk.

Magyarország feltétel nélkül elfogadta a Tanács ezúttal tényleg egyhangú javaslatát, Románia képviselője pedig megtagadta az elfogadást. Tetézte ez eljárásának a Nemzetek Szövetségével, a Tanács tizenhárom tagjával szemben való renitenciájának feltűnő hatását még azzal, hogy az evidens, egyes tanácsstagok által aláhúzott és le nem tagadható igazsággal ellentétben görcsösen ragaszkodik ahhoz a „teóriájához“, mintha már lett volna a Tanácsnak egy egyhangú határozata ez ügyben 1927 szeptemberében, melyet Románia a maga részéről elfogadott. Ignótos fallit, notis est derisui: a tudatlanokat megtéveszti, a beavatottak számára nevetséges. Saját félrevezetett közvéleményén kívül ugyanis már mindenki tudja, — Stresemann nyílt ülésen magyarázta meg neki —, hogy múlt év szeptemberében nemcsak, hogy egyhangú határozatot nem hozott a Tanács, hanem egyáltalában nem is határozott, csak olyan természetű ajánlást fogadott el, amelynek alapján a két fél megegyezhetnék, a nélkül azonban, hogy a Tanács maga ezt az ajánlást érdemében tárgyalta és magáévá tette volna. A megtévesztő beállításra tehát a román külügyminiszternek csak közvéleményével szemben van szüksége, hiszen évek óta azt hitette el otthon, hogy ez az ügy már végleg el van intézve. Az események tehát meghazudtolták és még sokszor meg fogják hazudtolni, mert, íme, javíthatatlanul provokálja őket; az ilyen provokációt az emberek esetleg eltűrik, az események ellenben előbb-utóbb bosszút állnak a vakmerőn.

A kérdésnek e részével tehát többet nem kell foglalkoznunk; a román külügyminiszter a rosszul nevelt és elkényeztetett gyermek sértődöttségével közölte, hogy nem fog többé részt venni a Tanács üléseiben és országával együtt ragaszkodik ahhoz, hogy nem fogadja el a javasolt megoldást. Nyílt kérdés marad tehát, mi fog történni a Tanács júniusi ülésén, amidőn a román képviselőnek kormánya végleges elhatározását fog kellene bejelentenie. Mi nyugodtan nézhetünk az események elébe: a Tanács, amelynek egyszer sikerült felülemelkednie a politikai és szövetségi meggondolásokon s a tényleges pártatlanság magaslatára jutnia, önmagának tartozik azzal, hogy megtántoríthatatlanul haladjon tovább az úton, amelyre nagy elvek védelmében s magának a Népszövetségnek érdekében lépett.

SZENTGOTTHÁRD. Méltóságteljes és bölcs megoldást talált a Tanács a kisantant által koncentrikus lármával felfújt szentgotthárdi kérdésben is. A hollandi külügyminiszternek, mint előadónak, elnöklete alatt tanácsi albizottságot küldött ki — tagjai még: Chile római nagykövete és Finnország külügyminisztere —, amely a magyar kormány által a Tanács rendelkezésére bocsátott adatok áttanulmányozása után, ha szükségét látja, a helyszínére polgári bizottságot emíthet egyes pontok megvilágítására. Nekünk itt nem volt semmi titkolni valónk, de védekeznünk kellett az ellen, hogy egy hozzánk tévedt fegyverszállítmányból kifolyólag az investigációs szabályzatot velünk szemben érvényesítsék, amidőn erre semmi objektív ok nincs. Hiszen ha ez lehetséges volna, ha ezt megengednők, egy percig sem lennénk biztonságban affelől, hogy mikor zúdítja ránk az investigációt valamelyik barátságos szomszédunk hasonló, mesterségesen kiprovokált ürügy alapján. A polgári bizottság esedeges kiszállása sem szuverénitásunkat nem sérti, sem az investigációs eljárással nem áll semmiféle Összefüggésben. Magyarország megszegényítéséről, amelynek sokan előre örültek, Géniben szó sem volt. Joggal remélhetjük, hogy júniusra az egész ügy végleges elintézését fog nyerni.

SPANYOLORSZÁG, BRAZÍLIA ÉS A NEMZETEK SZÖVETSÉGE.

A magyar ügyek mellett kevés más esemény volt a Tanács napirendjén. A Tanács, összes tagjai felszólalásával, ünnepélyes formák között felhívást intézett Spanyolországhoz és Brazíliához, amelyek tudvalevőleg két évvel ezelőtt bejelentették kilépési szándékukat, felszólítva őket, foglalják el újra helyüket a Nemzetek Szövetségében a kétéves kilépési határidő elmúlása előtt. Spanyolország, amelynek visszatérését a francia és angol diplomácia már előkészítette, tapintatos és önérzetes válaszban jelentette be, hogy ősszel vissza fog térni Genfbe. Valószínűleg olyan tanácstagságot fog kapni, mint amilyet két évvel ezelőtt Lengyelország kapott, azaz fél-állandó, háromévenként újraválasztható tanácstagsága lesz. Brazília visszatérése már több, mint kétséges. A nagy délamerikai köztársaság igen erősen Washington befolyása alatt van — amint ez Havannában is kiderült —és, bár nem valószínű, hogy a Fehér Ház a visszaneemtérés irányában befolyásolná, mégis úgy látszik, helyesebbnek találja, hogy a többi spanyol amerikai köztársasággal ellentétben továbbra is a duzzogó sarokban maradjon.

A TANGERI KÉRDÉS. Spanyolország e sima visszatérésének főoka egészen más síkon keresendő: a tangeri kérdésben a hosszadalmas frandaspangyalások befejeződtek, Spanyolország különösen a nemzetközi rendőség vezetésének elnyerése által, lényegesen jobb helyzetbe jutott és ha kívánságait nem honorálták is teljesen, különleges pozíójának megfelelő súllyal vehetett részt a márdus 20-án összeült új tangeri konferencián. Amint azt e helyen múlt novemberben megírtuk: ez a tél meghozza a tangeri probléma újrendezését és ezzel a középtengeri egyensúly új kialakulását is. A konferencia, melyen az 1923-as konferencia három résztvevőjén, Anglián, Franciaországon és Spanyolországon kívül, ezúttal Olaszország is megjelent, hosszadalmasnak ígérkezik, mert az elég széleskörűnek látszó olasz követeléseken kívül, egy sereg olyan technikai probléma van, amely előbb szakértők által keli hogy tisztáztassék. A mediterraneum nyugati részén kialakuló rendezés kétségenkívül hatással lesz a keleti medencére is. Olaszország pozíciója előreláthatólag erősödni fog és így nagyobb súllyal fog az Adria partjaira ránehezedni.

A BALKÁN ÉS AZ AEGEI-TENGER. A görög-román megnem-támadási és döntőbírósi egyezmény, melyet a két ország külügyminiszterei

éppen most írtak alá, állítólag az olasz diplomácia munkája, bár a Quai d'Orsay is magának követeli az érdemet. Ez a szerződés az úgynevezett Balkán-Locomót látszik előkészíteni, figyelmeztetni Bulgáriát arra, hogy mily kellemesen fogja magát érezni, ha összes szomszédai ilyen kis hálót fognak köréje. Viszont az Aegei-tenger békéjét van hivatva biztosítani a készülő görög-török egyezmény, melynek előkészületi cselekményeit Tevfik Rushdy bey török és Michalopoulos görög külügyminiszterek szintén most Genfben követték el. Az olasz érdek és az olasz befolyás itt könnyebben fedezhető fel, tudva a kitűnő viszonyt, mely Rómát nemcsak Athénhez, hanem Angorához is fűzi.

BIZTONSÁG ÉS LESZERELÉS. Amilyen ijesztően termékeny volt papírértékű és levegővel bélelt szerződésmintázatok kigondolásában a Benes elnöklete alatt majdnem három hétig működött Biztonsági Bizottság, olyan tökéletes faskóval és disszonáns hangzavarban végződött a Leszerelési Bizottság ötödik ülészsaka. Mégis azt hisszük — hasznos volt, és a szovjet hazug, propagandisztikus célzattal bedobott általános sürgős leszerelési prepozíciójának és megbontásra irányuló egész tevékenységének is megvolt az a nem várt kontrasztszerű hatása, hogy a tárgyalások hangja, ha talán néha kellemetlen volt is, őszintébb lett. A pozíciókat nem lehet most már fedve tartani: a németek Versailles-ban a leszerelés kérdésében javukra aláírt váltót, melyet Locamo megerősített, mint erkölcsi hitelezők prezentálják és legalább is részbeni honorálását kívánják. Erélyes fellépésük éles visszhangokat váltott ki a francia sajtóban, de a kormányok kétségtelenül kezdik belátni, hogy a leszerelési problémát ki kell rántani a technikai tárgyalások mocsarából; ezt az eminensen politikai kérdést nem szabad a katonák kezén hagyni: olyan ez, mintha az alkoholtilalom behozatalának kérdését pálinkamérők és borkereskedők konferenciájára bíznák. A szeptemberi közgyűlés ebből a szempontból mozgalmasnak ígérkezik, bár Stresemann nyomatékos fellépésének inkább bel-, mint külpolitikai oka van; a választásokra való tekintettel nem játszhatták tovább az ártatlan szemhúnyás játékát. És így túlsókat e téren sem az Assemblée-től, sem az időtől nem szabad várni.

FRANCIA ÉS NÉMET VÁLASZTÁSOK. A francia kamara és a német birodalmi gyűlés szinte egyidejűleg mentek széjjel; a Palais Bourbon lakosainak választása április utolsó hetében fog lefolyni — ott tudvalevőleg ismét a kerületi rendszer lépett életbe, tehát pótválasztások is lesznek, — míg Németország május 20-án választ s „megnézi magának“ előbb, mit csináltak a franciák.

A FRANCIA-AMERIKAI BÉKEPAKTUM. Briand Kellogg-hoz intézett terjedelmes válaszában alapelveit a hatalmak Genfben a kulisszák mögött gondosan megvitatták. Elhatározásuk odairányult, hogy rendkívül barátságosan kell felelni, a megbeszélések folytatására elegendő alapot nyújtani, javasolni a békepaktum érvényének kiterjesztését a világ összes államaira, nemcsak a nagyhatalmakra, mint Kellogg oly kevésbé „demokratikusan“ proponálta; a legutóbb előtérbe került francia javaslatot, hogy a háború elítélését csak a támadó háborúra korlátozzák, Briand teljesen elejtette, talán, mert úgy vélik, az a fenntartás, hogy a paktum annak bármely megszegőjével szemben automatikusan érvényét veszti, elegendőnek tekinthető ahhoz, hogy az új általános szerződés a népszövetségi egyezmény-okmánnal ne jöjjön ellentétbe. Az egész diplomáciai csevegés főcélja azonban az Egyesült-Államokat Európához és a Népszövetséghez közelebb hozni.

MUSSOLINI, ROTHERMERE ÉS A REVÍZIÓ. Rothermere lord fáradhatatlan szívóssággal vezeti tovább akcióját: azzal, hogy Mussolinit a magyar néprajzi határok, sőt majdnem a földrajziak... mellett megszólásra, határozott államférfiúi nyilatkozatra bírta, a trianoni revíziós akciót a publicisztika raktárából már félúton átvitte a kancelláriák íróasztala felé. Nem lehet azonban eléggé óvni közvéleményünket attól, hogy túlvérmes reményeket tápláljon s a gyors teljesülés illúziójában éljen. Mennél nagyobb hullámokat ver, annál nehezebb lesz a probléma: kiszélesedik és mindig több érdeket érint. Óriási eredmény, hogy idebent és különösen testvéreinknél a határokon túl, a csüggedés megszűnt. Remélhetünk, mert nem pusztíthatnak el; gránitba harap, aki magyart akar enni. Ezt tudták, akik megkísértették; megtudta most az egész művelt világ; raktározzuk el ezt az eredményt és várjuk türelemmel a folytatást. A vetés nő a hó alatt.

OTTLIK GYÖRGY,

A MÁRMAROSI SKIZMA-PER 1913—1914-BEN.

A

Adatok azon vád megdöntésére, hogy Magyarország részes volna a háború előidőzésében

TRIANONI békeparancs 161. cikke elismertette Magyarországgal, hogy szövetségeseivel együtt bűnös a világháború felidőzésében s így felelős mindazokért a veszteségekért és károkért, amelyeket a „szövetséges és társult“ kormányok, valamint polgárai a Magyarország és szövetségesei támadása folytán rájuk kényszerített háború következményeképpen elszenvedtek...

A békeparancs nem okadatolta ezt a becstelen vádat, mert szerkesztői talán maguk is érezték, mily igazságtalan s mily képtelen az. Vagy esetleg eszükbe jutott a Soréi Albert által a legbecsületesebbnek mondott franciák egyike, Torcy marquis, aki XIV. Lajosnak e szavakkal tanácsolta ellenségei követeléseinek teljesítését: „a szétdarabolás, amivel fenyegetik, nem fogja rombadönteni Franciaországot; a szövetségesek meg fognak hasonlani. Franciaország talán éppen ekkor fogja elérkezettnek látni az időt arra, hogy megbosszulja magát egy olyan szerződésen, amelynek kötelező ereje előtte nagyon hasonlóknak látszott az olyan ígérethez, aminőt az ember a rablóknak tesz, akik őt az erdőszélen meg akarják gyilkolni...”

A békeparancs 72. cikke — jellemző erkölcsi felfogással— szentesíti az orosz birodalom egynémely megcsonkítását, de fenntartja Oroszország jogát arra nézve, hogy Magyarországtól a trianoni szerződés elvein alapuló minden térítést és kártalanítást megkapjon...

Tehát nemcsak Japánt, Kínát, Sziámot, Romániát és a Csehszlovák Köztársaságot, szóval a szövetséges és társult fő- és alhatalmakat, hanem Oroszországot is mi támadtuk meg, mi kényszerítettük bele a világháborúba, mi és szövetségeseink.

Ezt a megállapítást tették a trianoni békeparancs kegyetlen rendelkezéseinek erkölcsi alapjává. Ám ősi földünket megcsonkíthatták, zsebeinket kiüríthették, de becsületünket nem vehetik el. A trianoni vádnak éppen a megfordítottja igaz. Magyarország még nem is álmodott a világháborúról, területének épsége ellen már folyt az aknamunka, hogy előkészítse az ellenség útját Szent István birodalmának kirablására.

A világ tudomására kell hozni ártatlanságunknak s az ellenség bűnösségének bizonyítékait. Ezért kell fellapoznunk a mármarosi skizma-per porlepte ügyiratait. Ezek az akták azt bizonyítják, hogy jóval a világháború kitörése előtt már itt dolgoztak Magyarország földjén Oroszország előőrsei. Itt dolgoztak a pánszláv imperializmus bérencei, hogy előkészítsék Oroszország fegyvertámadását és magyar területeknek Oroszország által leendő elszakítását.

A magyar öncélúság külpolitikájának teljes hiánya okozta azt, hogy Magyarország nem is törődött a feléje közelgő sötét végzettel, sőt kész tervei sem voltak arra nézve, miként üthetné ki az ellenség kezéből a szívének irányított tört. Magyarországon nem is volt politikai téma Nagy Péter cár végrendelete, amelynek hitelességéről sokat vitatkoztak ugyan s mi sem

vitatjuk, hogy közzétett szövege apokrif-e vagy sem, de tény az, hogy ez a végrendelet az orosz világpolitikának nemcsak elgondolását foglalja magában, hanem azokat a gyakorlati elveket és célkitűzéseket is, amelyeket az orosz cár kormánya a birodalom összeomlásáig követett. Ha tehát ez a végrendelet hamisítás is, aki hamisította, igen jól ismerte az orosz politikát s mindenestre hozzájárult ahhoz, hogy a benne foglalt eszmék prófétai szentesítést kapjanak az orosz köztudatban.

A nélkül, hogy a végrendeletnek Ausztria tönkretételére, Konstantinápoly birtoklására s Kelet-Európa teljes eloroszosítása után a világalom megszerzésére vonatkozó pontjainak ismertetésébe belemennék, csak a végrendelet 12. pontját idézzük:

„Használjuk a vallási fennhatóságot a Magyarországon, Törökországban és Lengyelország déli részein elszórtan élő nem egyesült vagy skizmatikus görögök felett, törekedjünk szorosabb viszonyba hozni őket magunkhoz a fondorlat és cselszövény útjain, igyekezzünk magunkat általuk pártfogónak tekintetni s törekedjünk jogcímeiket szerezni a sacerdotális suprematiára...” (Lesur-féle szöveg 1812-ből.)

Híven a Nagy Péter-féle végrendeletben lefektetett irányelvekhez, amint ez egyébként köztudomású, orosz ügynökök árasztották el már a 19. század elején a dunai fejedelemségeket, mesékkel hitegették a lakosságot, hízelegtek nekik, ingerelték őket s könnyezve mondogatták, mennyire megesis szívük szomorú sorsukon. Véres felkelések zúgták Európa fülébe az orosz ügynökök műve nyomán azt, hogy a balkáni tartományokat nem tudja kormányozni a török szultán. A vérszomjas cári hatalom, mint a szabadság nemtője, nem szűnt meg barbár rabigának nevezni a török szultánnak mindinkább csak névleges fennhatóságát, holott a cár előtt csak egy gondolat lebegett: miként és hogyan lehetne az övé Konstantinápoly?

A balkáni bujtogató orosz politika nagy sikerei még merészebbé tették a pánszláv imperializmus messzire tekintő előharcosait. Az orosz sajtó a múlt század 80-as éveinek vége felé, amikor megszületett a francia-orosz együttműködés eszméje, mind kifejezettebben hirdeti a germán fajjal való leszámolás elkerülhetetlenségét, mint amely útjában áll a nagy szláv egyesülésnek és terjeszkedésnek. Az orosz közvélemény egyre többet hall a szláv rokonság nagy összekötő erejéről s lángoló vezércikkek, valamint társadalmi egyesületek szónoklatai hirdetik a rokonszenvet az idegen rabiga alatt nyögő szláv testvérek iránt. A pánszláv izgatás középpontjában maga az ortodox egyház áll, amelynek egyházi feje az orosz cár lévén, nemcsak a szláv szolidaritásnak, hanem a nagyorosz nacionalizmusnak megszemélyesítésére is kiválóan alkalmas volt.

A magyar nemzethez és államhoz híven ragaszkodó mármárosi görög katolikus ruténségnek a pánszláv gondolat számára való megszervezésére is az orosz ortodoxia vállalkozott. Történt pedig mindez oly időben, amikor még a világháború kitörésének eshetőségeiről senki sem beszélt, jóllehet ide, saját területünkre, az ezeréves Magyarország területére lépett már Michelet részeg és örült óriása, hogy háborút készítsen elő és hódítson.

Erről tesznek tanúbizonyságot a mármárosi akták.

A magyarországi ruténségnek az orosz skizmába való bekebelezésére irányuló törekvések az Amerikába kivándorolt rutén anyanyelvű magyar állampolgárok közt már az 1890-es évek végén hódítottak híveket. A később nagyarányúvá fejlődött mozgalom tehát Amerikában csírázott ki s fájdalmasan állapíthatjuk meg a magyar politika mulasztását, amely ezeknek az Amerikába vetődött ruténeknek vallási gondozását éppúgy non tartotta a magyar uralmi gondolat egyik nagy erkölcsi alapjának, amint nem volt nagy gondja arra sem, hogy az ugyancsak Amerikába kivándorolt és a pán-

szlávizmus hatása alá került magyarországi tótok lelkét hazafias érzésű magyar papok gondozzák.

Az 1900-as évek elején figyelt fel az ország közvéleménye a ruténség körében a gör. kath. vallás ellen és az orosz nemzeti egyház érdekében folyt izgatásra, amikor az izgatok munkája révén az áttérési mozgalom már Mármarosból Bereg, sőt Ugocsa vármegyére is áttért. A sajtó világosan felismerte a dolog jelentőségét s 1904-ben a mármarosmegyei Szacsal és Iza, valamint a beregmegyei Nagylucska községben történt nagyobbarányú áttérésekről írván, megállapítja, hogy az egykor minden ízében lelkes hazafiasságú lakosság váratlanul az orosz irányzat felé fordult, a szent színódustól várja üdvösségét s hátat fordít a magyar gondolatnak.

Az izgatást természetesen megkönnyítette a szerencsétlen rutén nép hihetetlen nyomorúsága. A magyar kormány segítségére sietett ugyan, külön kormányhatósági szervezet igyekezett segíteni a nép nagy anyagi bajain, lelkes férfiakkal élén, akik közül csak a tragikusan elhunyt Egan Edét említjük meg, ám a lelki megbékülésts az izgatások megszüntetését ez az akció sajnos, nem jelentette.

A mozgalom természetesen leplezte a skizmához való terelés valódi okait; az áttérésekre ürügyet kereső titkos maffia a minden tekintetben kifogástalan görög katolikus papság ellen hazug vádakot emelt s a párbér terheit emlegette, vagy a vakbuzgóság köpenyét öltve fel, a görög katolikus vallást tévelygésnek, az orosz ortodoxiát pedig az igaz vallásnak tüntette fel.

A kormány kényes kérdésnek tekintette az áttérések ügyét, mert félt, hogy a vallásszabadság megsértésével fogják vádolni. Egyelőre tehát arra az álláspontra helyezkedett, hogy a fennálló jog szerint a görögkeleti orosz vallásra való áttérés jogilag érvénytelen, minthogy a magyar jog szerint a görög keleti orosz vallás sem a bevett, sem az elismert felekezetek közé nem tartozik. A térítők ezt tudták, nem is próbálkoztak azzal, hogy az áttérők számára megszervezzék a magyarországi görög keleti orosz egyházat, hanem először a bevett görög keleti román és a görög keleti szerb egyház nagyszebeni és karlócai pátriárkáijához fordultak papért. Természetesen mindkét helyen megértésre találtak.

A közigazgatási és a görög katolikus egyházi hatóságok, valamint a magyar sajtó napirenden tartották a kérdést s ismételten rámutattak a vészes propagandára. így indult meg végre az 1912 év folyamán a nagyszabású bűnügyi nyomozás, amikor már szembeötlő volt, hogy a mozgalom a magyar államnak nemcsak közjogi intézményei, hanem belső békéje és területi ép-sége ellen is tör.

A mármaroszigeti kir. ügyészség 1913 július 23-án készítette el vádiratát, amelyben 94 egyént vádol meg a magyar állam alkotmányos intézményei és a magyar király törvényes joga ellen elkövetett lázítás büntettségével, valamint a magyar nemzet, a görög katolikus hitfelekezet és a görög katolikus papi osztály ellen gyűlöletre izgatás vétségével.

Vádat emelt még a kir. ügyész az egyik terhelt ellen megvesztegetés vétsége miatt is, mert egy hatósági közegnek jutalmat ígért, ha megsemmisíti a nála lefoglalt bűnjeleket.

A terhelték valamennyien rutén kisbirtokosok és napszámosok. Közülök 14 vizsgálati fogságban volt a vádirat elkészítésekor, 10 ismeretlen helyen tartózkodott, 70-en szabadrábon védekeztek, részben rendőrségi felügyelet alatt állottak.

A vádirat indítványi része a két államellenes bűncselekmény ténybeli alapját a következőkben jelöli meg. A terhelték összekötetésben álltak dr. Gerovszki Román orvos, dr. Gerovszki Alexi ügyvéd és Gerovszki Georg mérnök osztrák alattvaló csemovici lakosokkal, tudva azt, hogy ezek az egyé-

nek gróf Bobrinszki Vladimírral, az orosz дума tagjával és az „Orosz Népszövetség“ egyesület elnökével, két oroszországi püspökkel, egyes oroszországi kolostorok szerzeteseivel állnak érdekszövetségben s ezektől az oroszországi tényezőktől anyagi támogatást kapnak. A terheltek összeköttetése egyetértést jelentett abból a célból, hogy a magyar államnak a görög katolikus ruténektől lakott részét az orosz birodalomhoz csatolják és az orosz cár uralma alá juttassák. E cél elérése végett közvetlen tennivalóként közösen abban állapodtak meg, hogy a Máramaros, Ugocsa és Bereg vármegyében lakó görög katolikus ruténeket a görög keleti orosz vallásra kell áttéríteni, köztük görögkeleti orosz egyházakat kell szervezni, a görög katolikus ruténeket gyűléltre kell izgatni a magyar nemzet és a görög katolikus papi osztály ellen; a magyar állam alkotmányos intézményei és a magyar király jogai ellen pedig a népet lazítani kell gyülekezeten és nyomtatványok terjesztésével.

A vádirat megokolása elkerüli a bűnper ama mozzanatait, amelyek arra mutatnak, hogy a mozgalom az orosz államhatalom részéről is támogatásban részesült. Elkerüli a görögkeleti orosz egyház legfelsőbb szervének, a szent szinódusnak támogató befolyását a mozgalomra, nem vizsgálja az orosz népszövetségnek az orosz államhatalommal való kapcsolatát, nem vizsgálja mily szerepet játszanak egyes állami szervek vagy közjogi állású egyéniségek az egyesület vezetésében, nem vizsgálja az orosz államhatalom szerepét abban, hogy magyar honosok oroszországi kolostorokban görögkeleti orosz papokká kiképeztetnek, hogy magyar honosok oroszországi apácázárdákban nevelés végett ingyenes ellátásban részesülnek s hogy oroszországi búcsújáró helyekre kimenő magyar honosok anyagi támogatásban (kedvezményes vasúti jegy stb.) részesülnek.

Mindenesetre érdekes, hogy a magyar államhatalom ebben a világtörténelmi jelentőségű okiratban valósággal szemérmesen eltagadja az ellene irányított merényletnek az orosz nagyhatalomra kompromittáló bizonyítékait. Mi természetesen, ha a bűnper részleteinek ismertetésére kerül a sor, ezeknek a bizonyítékoknak különös figyelmet szentelünk.

Így a vádiratnak az orosz kéz munkájára vonatkozó része mindenütt csak egyes, — bár a közéletben is szereplő — oroszországi egyénnel vagy társadalmi alakulattal való összeköttetésről beszél. Nem foglalkozik a vádirat gróf Bobrinszki Vladimír személyét érintő amaz érdekes adattal sem, hogy ez ellen az orosz politikus ellen pánszláv bujtogatás miatt az osztrák igazságügyi hatóságok a vádirat benyújtásával egyidőben bűnvádi eljárást folytattak, mert az 1908 év folyamán az órutén párt meghívására megjelent az osztrák császárság területén, s a Bukovinában lakó rutének közt a nagyorosz eszme érdekében izgatott, a szláv összetartást üdvözölte s azt fejtegette nyilvános gyűléseken és ünnepségeken, hogy Oroszországban a gazdáknak és parasztoknak jobb dolguk van, mert vannak jogaik s általában az orosz viszonyokat magasztalta és az orosz cárhoz való ragaszkodást hirdette.

A bűnperben a debreceni kir. törvényszék 1913 december 29. napjára tűzte ki a főtárgyalást, amely 1914 március 3-án ért véget.

A főtárgyaláson 34 vádlott ellen a vádat képviselő kir. ügyész elejtette a vádat. A fennmaradó 60 vádlott közül 32-nek bűnösségét állapította meg az elsőfokú bíróság, 5 ellen szökésük miatt nyomozólevelet bocsátott ki, a többit felmentette.

Ezt az ítéletet lényeges részében változatlanul hagyta a debreceni kir. ítélőtábla és a m. kir. Kúria is.

Mikor egyébként a magyar sajtó az 1904 évfolyamán kiadta a vészjelet a skizmatizmus mozgalmak miatt, a magyar kormánynak már hivatalos adatai voltak a Magyarországból Amerikába kivándorolt szlávajkú népesség közt

folyó pánszláv propagandáról, amely különösen cseh-tót és ukranofil ágazatra különült el. Tisztában volt a kormány azzal, hogy ennek a propagandának háta mögött az orosz ortodox államegyház dolgozik nagy szívóssággal és nagy pénzáldozattal. Az amerikai propagandát páratlan ügyességgel, céltudatossággal és előrelátással szervezték meg az 1890-es években, úgyhogy a visszavándorlók révén 1902-ben Magyarország már saját földjén látta következményeit. Sáros megye szvidniki járásában, Bechero községben tört ki a mozgalom s a község lakosainak egyharmada hagyta el a görög katolikus vallást.

A mozgalom Magyarországon is körültekintő fondorlatossággal dolgozott. Bár, mint mondtuk, a magyar kormány a mozgalom háttérével és céljaival tisztában volt, ezt nem vitte át a köztudatba s maguk az érdekelt alsóbb hatóságok csak hosszú évek múlva ébredtek a veszedelem igazi tudatára. Sajnos, ebben a dologban is kitűnt a magyar uralmi gondolatnak az a káros jóhiszeműsége, amely lekicsinyelte belső ellenségeit s nem vette komolyan a pondró szerepét, amely porba döntheti az évszázados viruló tölgyet és nem vette komolyan az őrlő szél lassú pusztítását, amely a legszilárdabb épület gerendázatát is porrá omlaszthatja.

Nagylucskán 1903 év őszén az Amerikából hazatért községbeliek támogatásával Rubis György nagylucskai lakos indított mozgalmat, hogy a görög katolikus vallásúak a görög keleti vallásra térjenek át. 1904 január 19-én, mise után Rubis György és Fedák János vezetésével mintegy 60 főből álló csoport jelent meg Bacsinszky Mihály görög katolikus lelkész előtt. Nem kevesebbet követelt ez a csoport, mint hogy a lelkész hagyja el vallását, és görög keleti szertartás szerint végezze a misét, mert addig, így mondták a csoport tagjai, nem lesz béke. A lelkész természetesen visszautasította a vakmerő kívánságot, ám a felvonulások és követelőzések nem szűntek meg, ami végül is odavezetett, hogy egyesek a görög katolikus egyházból való kilépésüket nyíltan bejelentették.

Az ezután megindított bűnvádi nyomozás során tisztázódott a tényállás. Az Amerikából visszavándorolt Makoszi Jánost, Házi Jánost, Seszták Demetert és Jencsák Pétert tanúként kihallgatták. Így derült ki, hogy Amerikában hirdették köztük a görög keleti lelkészek a görög katolikus vallás hamis és a görög keleti vallás egyedül üdvözítő mivoltát. Az áttérési mozgalom igazi jellegére azonban a Rubis Györgynél lefoglalt „Hol kell keresni az igazságot?” című Newyorkban kiadott orosznyelvű könyv vetett világot, amelyből Rubis György a házánál rendezett összejöveteleken előadásokat tartott s amely könyv Nagylucskán széliében el volt terjedve.

E könyv előszavában ezeket írja a szerző: „Háromszáz esztendeje, hogy elődeinket ellenségeink erőszakkal, kínzásokkal és a cselszövények minden nevével elszakították igaz anyánktól, az óhitű egyháztól, és az igazság forrásától, a valódi világosságtól, az üdvözítő Jézus Krisztustól. Ettől az időtől fogva nemzetiségünk, hitünk, egyházunk arra valók csupán, hogy elleneink becsméreljék mindazt, ami nekünk legkedvesebb és legszentebb. Azok, akiknek minket tanítaniok, vezetniök kellene, még jobban terjesztik a sötétséget s még azt is elsinkófálják, ami nekünk megmaradt. Püspökeink, papjaink napról-napra tovább mennek a tévelygés útján és egészen pápistákká, latinokká akarnak minket tenni. Igazat egyikük sem mond. Csupán ez a könyvecske nyújt neked világosságot a sötétségben, orosz testvér! Vedd tehát, olvasd és ismerd meg tenmagadat s azt, ami a tiéd! Isten velünk!”

Különbféle hitelvi fejtegetések után történeti vázlatként a következőket írja a szerző:

„A görög katolikus egyesült vallást emberek gondolták ki, mégpedig két istentagadó püspök, Terlecki Cirill és Pócsy Hypát. Anyagi érdekből csele-

kedtek. Részint pénzért, részint azért, mert félték a büntetéstől, amely különösen Terleckire várt gonosz élete miatt. A pátriárka ugyanis el akarta őt csapni. Ehhez a valláshoz tartozik Magyarországon félmillió orosz és majdnem annyi oláh. Ezek az unitusok az igazhitű oroszok iránt rosszabbak a pápistáknál is. Lengyelországban úgy bántak az igazhitűekkel, hogy halottaik sírjait széthányták, koporsóikat sárba dobálták, lelkészeiket és a híveket megverték, sőt meg is ölték, templomaikat zsidóknak adták bérbe, úgyhogy ha az igazhitű pap isteni szolgálatot akart végezni, kénytelen volt megvenni pénzért a templom kulcsát a zsidóktól; az igazhitűeknek a zsidó pecséttel el nem látott pászkat nem volt szabad megszentelni. És mégis, mi vége lett az úciónak Lengyelországban az üldözés ellenére is? Mikor a pápisták és az unitusok egész a veszethőségig mentek, az Isten türelme is betelt. Megkönyörült az üldözött igazhitű orosz népen és megbüntette Lengyelországot. Ausztria, Porosz- és Oroszország felosztották maguk között. Az orosz föld tehát visszakerült oda, ahonnan származott, az igazhitű orosz cár oltalmat nyújtó erős és szerető atyai kezébe. A nép lerázta magáról és leikéről a nyűgöt, az ocsmány úniót és milliók tértek vissza az igazhitű egyházba.”

„Hát Magyarországon mikor és hogyan keletkezett az Unió? Itt az igazhitű oroszokat a vad magyar püspökök éppúgy üldözni kezdtek, mint a lengyelek Lengyelországban. E mellett kecségetető ígéretekkel is csábították őket. Ily módon sikerült nekik 1000-ból 70 papot rászedniök, akik Ungváron elfogadták az úniót. Másokat kínzással, börtönnel, üldözéssel kényszerítettek egy évszázad leforgása alatt arra, hogy megtagadják ősi egyházukat. Sőt nemcsak hitüket, egyházukat tagadták meg, hanem nemzetiségüket is... Magyarosítják őket s nem engedik őket oroszul tanulni az iskolában. Elszedik gyermekeiket és csúffá teszik őket. Azokat, akik oroszul beszélnek, üldözik. Olyan püspökeik vannak, akik csak pénzért, címekért és a hasukért élnek. Az orosz kispapok katolikus szemináriumban tanulnak s ezért még misézni sem tudnak. Olyan mihasznák, mint Pankovics és Pásztélyi ungvári, Tóth és Vályi eperjesi püspökök. A saját népüket nem szeretik, csak a pápa és a magyarok kegyeit hajhásszák, nekik bókolnak, a pápista magyarok meg szembe hízelegnek nekik, a hátuk megett pedig kiröhögik Őket is, meg a szegény orosz népet is. E miatt szegény, hátramaradt és tudatlan az orosz nép Magyarországon. Tudatlanságában szegyenli a magát és idegen vallás felé hajlik, vagy csapatostul vándorol ki Oroszországba és Amerikába. Nem csoda! Gúnynak, üldözésnek, ínségnek van kitéve, mert püspökei és papjai nem törődnek vele. A püspökök és papok közt már igen csekély azoknak a száma, akik még szeretik hitüket és nemzetiségüket. Az ilyen papokat a saját püspökeik és a hatóságok egyaránt üldözik és „muszkáknak” nevezik. A püspökök nem mások, mint az állami hatalom rendőrközegei, nyájukkal nem törődnek, csak a jövedelmükkel...”

„A pápisták és az unitusok a saját butaságukban azt vetik az igazhitű egyház szemére, hogy az „muszka” vallás és hogy annak feje a muszka cár. Buta hazugság az egész. Mert muszka vallás és nemzetiség nincs is a világon. Van nagy, dicső és hatalmas orosz nemzet és annak a nemzetnek vérbeli testvérei a magyar unitusok. Úgyszintén nincs muszka, hanem orosz cár van. Moszkva csak az ő országának egyik főhelye. Az ő címe: minden oroszok cárja, ő nem feje az egyháznak, mint a pápa, ő nem szabja meg, mit kell hinni és mit nem .. Az orosz cár az első fia az anyaszentegyháznak és az igaz hitnek, ő védi és oltalmazza Krisztus egyházát. Az ő alattvalóinak milliókat érő kincsei és patakokban kifolyt vére hulltak áldozatul Krisztus hitéért és egyházáért. Az orosz cár és az ő dicső vitézei szabadították fel az oroszokat a lengyel járom alól; a szerbeket, a görögöket, oláhokat, bolgárokat a pogány török rabigájából. Minden hű orosz, ha nem is az ő alattvalója, min-

denki, aki szláv, akiben csak egy cseppnyi szláv vér kering, tartoznék az ő és uralkodóháza egészségéért imádkozni, mert minden orosz és szláv egyetlen védelmezője a földön a cár!^{cc}

„Az orosz hit és nemzetisége tette nagyvá és dicsővé. íme, ott van Oroszország! Van-e annál nagyobb és dicsőbb nemzet a földkerekségén? A magyarországi oroszok ezeknek az oroszoknak édes testvérei...”

Ez a könyv, amely a magyar görög katolikus egyház hivatása magaslátán álló és hazafias papsága ellen gyűlöletre izgat, mely a gúny és rágalom fegyvereivel elidegeníti a hívőket a görög katolikus vallástól, ez a könyv, amely a görög katolikus nép állítólagos elnyomatásáról szóló panaszaival meggyalázza a magyar alkotmány szellemét, amely idegen nemzetiséghez való ragaszkodást hangoztat és idegen uralkodó iránt a hódolat jeleit követeli, lázít a magyar király jogai ellen és a honpolgári hűség megingatására törekszik, ez a könyv elég nyilvánvaló bizonyítékul volt tekinthető arra, hogy a magyar tölgy gyökerére pondrók telepedtek és a magyar alkotmány gerendázatába befészkelődni készül a szű.

A hurokra került bujtogatók természetesen szemforgató módon hazudoztak össze-vissza. Hogy mozgalmuknak pusztán vallási jellege van, hogy csak egyik-másik papjuk személye ellen van kifogásuk, amit nem akar tudomásul venni az egyházi többség: ilyen s hasonló kifogásokkal álltak elő. A magyar közigazgatás és igazságszolgáltatás nem volt velük szemben szigorú és könyörtelen. Jóhiszemű volt s biztonságban érezte magát.

MISKOLCZY ÁGOST.

(Folytatjuk.)

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI.

A Szemle zárta: minden hó 1-én délben. – írógépen irt cikkeket kérünk. – Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. – A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. – A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni.